

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

135123

SURURİ'NİN ŞERH-İ ŞEBİSTAN-I HAYAL'İ-METİN-İNCELEME

DOKTORA TEZİ

135123

Bilal ELBİR

DANIŞMANI : Doç. Dr. Nezahat ÖZTEKİN

İZMİR-2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum **Sururi'nin Şerhi Şebistan-ı Hayalî-Metin-İnceleme** adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

04.12.2003

Bilal Elbir

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../2003. tarih ve sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı doktora öğrencisi .Bilal Elbir'in .Sururi'nin Şerh-i Şebistan-ı Hayal'i-**Metin-İnceleme** başlıklı tezini incelemiş ve adayı 7.1.11.2003 günü saat 10.00'da 100 dk. süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Doç. Dr. Nefakul Örfeli

Başarılı

Başarısız

Prof. Dr. Cüneyt Duman

ÜYE

Başarılı

Başarısız

ÜYE

Başarılı

Başarısız

Doç. Dr. A. Cem Ceyhan

Prof. Dr. Ö. Faruk

ÜYE

Başarılı

Başarısız

ÜYE

Başarılı

Başarısız

Doç. Dr. Lemine Kordancı

Not: Doktora Tezi Savunma Süresi asgari 90 dakika azami 120 dakikadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	III
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

SURURİ’NİN HAYATI EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1-HAYATI.....	7
2-EDEBİ KİŞİLİĞİ.....	11
3-ESERLERİ.....	16

II. BÖLÜM

A-FETTÂHİ-İ NİŞABURİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	30
B-ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL’İN TANITILMASI VE İNCELENMESİ.....	32
1-ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL’İN TANITIMI.....	32
2-SURURİ’NİN ŞERH METODU.....	52
3-ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL’DE MU’AMMÂ’NİN YERİ.....	62
4-ŞERH VE ŞÂRİH İLİŞKİSİ.....	69
5-ŞERHİN DİLİ.....	73

III. BÖLÜM

1-NÜSHA TAVSİFLERİ.....	81
2-METNİ KURMADA TAKİP EDİLEN YOL.....	94
3-TENKİTLİ METİN.....	101
SONUÇ.....	376
BİBLİYOGRAFYA.....	378
DİZİN.....	388

ÖNSÖZ

Edebî eserler, kültürün nesilden nesile aktarılmasında çok büyük bir paya sahiptirler. Klâsik Türk Edebiyatı, kültür köklerimize ulaşmada en önemli araçların başında gelir. Günümüzde bu kültür hazinemizden gereğince istifade edilmese de günden güne klâsik edebiyatımıza ilginin arttığı da bir gerçektir.

XVI. yüzyılda Osmanlı zirvede olduğu gibi Türk edebiyatı da zirvelerdedir. Sanatçılarımız değişik alanlarda eserler vermişlerdir. Surûrî, bu yüzyılın en velûd sanatçılarından birisidir. Yazdığı eserler, tıptan fıkha, edebiyattan mantığa kadar çok çeşitli alanları kapsamıştır. Evliya Çelebi onun eserlerinin sayısını abartarak yüz elliye bile çıkarmıştır.

Gelibolu'da doğan Surûrî, iyi bir medrese eğitimi almıştır. Babası Hoca Şa'ban namıyla ma'ruf, ilme meraklı bir kişidir. Surûrî'nin doğum yeri olan Gelibolu kültür coğrafyamıza ünlü simaları kazandırmıştır. Bunların en başta geleni de Surûrî'nin de yakın dostu olan Gelibolulu Âfî'dir.

Surûrî'yle ilgili yapmış olduğumuz araştırma neticesinde onun otuz beş eserini tespit edebildik. Tezkirelerde otuz altı eseri olduğu ifade edilse de bir bilgiye ulaşamamıştır. Surûrî'nin yazmış olduğu eserlerinin yoğunlaştığı alan şerh ve haşiye geleneğidir. Şerh yazma sadece Türk edebiyatı içerisinde yer alan bir gelenek olmayıp İslâmî edebiyatların bütününde yer almıştır.

Şebistân-ı Hayâl, Fettâhî-i Nişâburî'nin eseri olup mu'amma ve Hurûfilikle örülmüş sembolik bir anlatıma sahiptir. Anlaşılması kolay bir eser olmayan Şebistân-ı Hayâl'e Türk edebiyatında Surûrî'den başka şerh yazan şârih yoktur. Şebistân-ı Hayâl sekiz bâb'tan meydana gelmiştir. Her bâb ele alınan konunun özelliğine göre fasıllara ayrılmıştır. Eser, içerik olarak dinî konuların işlendiği bir ilmihal özelliğini taşır. Zekât, oruç, namaz, iman gibi değişik dinî konuların işlendiği Şebistân-ı Hayâl'de havassa hitap eden bir dil kullanılmıştır.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de Surûrî klasik metin şerhi yolunu kullanmıştır. Önce, Arapça ya da Farsça'dan ele aldığı parçayı Türkçe'ye aktarmış, sonra gramer ve anlam açılarından detaylı açıklamalar yapmıştır. Surûrî'nin Şebistân-ı Hayâl'i şerh ederken metne bağlı kalmayı tercih ettiği görülmektedir. Şebistân-ı Hayâl içerisinde yer alan

Hurûfilikle ilgili özellikler şârihi zorlamıştır. Fettâhî'nin Hurûfî olup olmadığı konusunda net bir bilgi bulamasak da var olan bir gerçek şudur: Şebistân-ı Hayâl'de Hurûfililiğin etkileri açık olarak görülmektedir.

Eser dil olarak anlaşılır bir özellik taşımakla birlikte Arapça ve Farsça kelimelerin oranı yüksektir. Surûrî şerhi içerisinde deyimlere ve Eski Anadolu Türkçesi'nin ses ve şekil özelliklerini yansıtan kelimelere yer vermiştir.

Her şerhte devrinin kültürünü, anlayışını yansıtan özelliklere rastlamak mümkündür. Şârih bir beyti açıklarken ya da bir hikâyeyi yorumlarken çok rahat bir şekilde kendi düşüncelerini ve kültürünü şerhe yansıtabilir. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de Surûrî'nin yaşadığı dönemin yansıması olacak bir olay ya da hikâye bulmak mümkün değildir. Ancak kullandığı kelimeler, benzetmeler ve sanatlardan hareketle devriyle ilgili çıkarımlara gitmek mümkün olabilir.

Çalışmamızı üç bölüme ayrılmıştır. "Giriş"te XVI. yüzyılda şerh, metin şerhi, hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci Bölüm, Surûrî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri hakkındadır. Bu bölümde Surûrî'nin bütün eserleri hakkında detaylı bilgi toplanarak edebî kişiliği ortaya konulmuştur. İkinci Bölüm Fettâhî-i Nişâburî'nin Hayatı, Eserleri ve Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in Tanıtımı'yla incelenmesini içerir. Şerh metodunun ortaya konulduğu bu bölümde içerik ve dil incelemesi de yapılmıştır. Üçüncü Bölüm'de nüsha tavsifleri verilmiş ve metnin nasıl kurulduğu izah edilmiştir. Tenkitli metin de üçüncü bölüm içerisinde verilmiştir. Metnin bitiminde bibliyografya ve dizin yer almıştır.

Tezimde geçen Arapça ibarelerin okunması ve kontrolü konusunda yardımlarını esirgemeyen Hadi Sofuoğlu'na teşekkür ederim.

Eski Türk Edebiyatı'nı seçmemde, sevmemde ve bu tezde büyük payı bulunan değerli hocam Prof. Dr. Tunca Kortantamer'i rahmet ve şükranla anıyorum. Karşılaştığım problemler konusunda elinden gelen yardımı esirgemeyen ve bana her zaman ümit aşılayan hocam Doç. Dr. Nezahat Öztekin'e teşekkürü bir borç biliyorum. Tez çalışmam süresince bana her türlü desteği veren eşime de müteşekkirim.

Bilal ELBİR

Demirci - 2003

KISALTMALAR

a.g.e.,	:	Adı geçen eser
Bkz.	:	Bakınız
Böl.	:	Bölümü
Edb.	:	Edebiyat
Fak.	:	Fakültesi
H.	:	Hicrî
M.	:	Miladî
Ktp.	:	Kütüphane/si
MEB.	:	Millî Eğitim Bakanlığı
TTK.	:	Türk Tarih Kurumu
TDV.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK.	:	Türk Dil Kurumu
Ank.,	:	Ankara
İst.	:	İstanbul
S.	:	Sayı
C:	:	Cilt
s.	:	Sayfa
Yz.	:	Yazma
No:	:	Numara
Ansk.	:	Ansiklopedi/si
M.	:	Manisa Nüshası
E.	:	Halet Efendi Nüshası
T.	:	Topkapı Nüshası
S.	:	Es'ad Efendi Nüshası
Dr.	:	Doktor
Prof.	:	Profesör
Doç.	:	Doçent
Yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

16. YÜZYILDA ŞERH EDEBİYATI

XVI. yüzyıl, Osmanlı'nın siyasî anlamda birliğini sağladığı ve otoritesini kurmuş padişahlar sayesinde büyüme sürecini hızlandırdığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılın padişahları sırasıyla şu şekildedir: Sultan II. Beyazıt (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566), Sultan II. Selim (1566-1574), Sultan III. Murat (1574-1595) ve Sultan III. Mehmet (1595-1603). Bu yüzyılda Osmanlı devleti, sınırları genişleyerek bir cihan devleti hâline gelmiştir.

Osmanlı devletinin siyâsî gelişimine paralel olarak bilim, kültür, sanat ve edebiyatta da gelişme görülmektedir. Başta padişahlar olmak üzere devlet adamları tarafından şiir ve edebiyat desteklenmiş ve sanatçılara değer verilmiştir. Bu yüzyılda edebiyat ve sanat faaliyetleri sadece payitaht olan İstanbul'da yoğunlaşmamış, şehzâdelerin sancak görevi yapmış oldukları sancak merkezlerinde de edebiyat ve kültür ortamları oluşmuştur. "Anadolu'da başta Manisa ve Kütahya olmak üzere, Konya, Amasya, Trabzon gibi şehirler şairlerin akın ettikleri, izzet ve ikram gördükleri birer kültür merkezi hâline gelmişlerdir."¹

Bu yüzyılda verilen manzum eserlerin bazıları, şekil özellikleri ve mazmun anlayışları itibarıyla ilk başta model alınan Fars edebiyatını aşmışlardır. Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî gibi sanatçılar yazmış oldukları dîvânlarla şiir alanındaki üstünlüklerini kanıtlamışlardır.

Mensur eser türlerinde bu yüzyılda bir çeşitlilik görülmektedir. Siyâsetnâmeler, menâkıbnâmeler, ahlâk kitapları, latîfeler, dînî ve tasavvufî eserler, tıbbî eserler, medrese ders kitapları ve şerh ve tefsirler bunların başlıca örneklerindedir. Tarih yazıcılığı ve tezkire yazma geleneği de bu yüzyılda devam etmiştir.²

¹ Haluk İpekten: Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler, İstanbul, 1996, s.11.

² M. İsen- O. Horata: Tarihî Gelişim (Eski Türk Edebiyatı El Kitabı), Ankara, 2002, s.108.

Şerhler, İslâm kültür ve edebiyatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Kelime anlamı olarak; açma, yarma, genişletme, keşf etme, beyân etme ve açıklama¹ anlamlarına gelen şerh, birçok sahayı ilgilendiren bir özellik taşımaktadır.

İslâm dünyasında tefsîr çalışmaları şerh türü için kaynak kabul edilir. Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla anlamaya çalışma çabalarının bir ürünüdür. Şerhler, hadis, kelâm, fıkıh, mantık, hey'et, sarf, nahiv, belâgat gibi dinî ve ilmî içerikli eserler hakkında kaleme alındığı gibi, manzum ve mensur edebî eserler için de kaleme alınmışlardır.²

Osmanlı hükümdarlarıyla, şehzadelerin Türkçe'ye rağbet göstermeleri tercüme ve şerh tarzındaki çalışmaları arttırmıştır. Orhan Gazi zamanında Mustafa b. Muhammedî adında bir ilim erbâbı Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Bey adına Türkçe "Sûre-i Yâsin Tefsiri" yazmış ve himaye görmüştür.³

Osmanlı medreselerinde verilen eğitim içerisinde şerh çok önemli bir yer tutmaktadır. Aritmetikte Bahâüddin el- Âmilî'nin Hulâsatü'l-Hisâb'ına yazılmış şerhin, geometride Şemsüddin es-Semerkindî'nin Eşkâlü't-Te'sîs'ine Kadızâde er-Rûmî'nin yazdığı şerhin, astronomide el-Çağminî'nin el-Mulahhas fi'l-Hey'e'sine yine Kadızâde'nin yazdığı şerhin, tıpta İbni Sînâ'nın el-Kânûn adlı eserine yazılmış şerhlerin, fizikte Esîrüddîn el-Ebherî'nin Hidâyetü'l-Hikme'si ile Necmüddîn el-Kâtibî'nin Hikmetü'l-Ayn'ına yazılmış şerhin ders kitabı olarak okutuldukları bilinmektedir.⁴

Manzum ya da mensur olarak yapılan metin şerhi çalışmalarında ortak bir özellik olduğunu söylemek mümkündür: "Bir metnin, daha iyi anlaşılmasını diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması. Bu kanaat başkaları tarafından paylaşılsa da paylaşılmasa da, bir metni açıklamaya başlayan kişi, onu bazı kişilerden veya herkesten daha iyi anladığı kanaatine sahiptir."⁵

¹ Mustafa Bin Şemseddin Ahterî-i: Ahterî Kebîr, İstanbul, 1310, s.434.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ankara, 1988, s.23-30.

³ Mustafa Bilge.: İlk Dönem Osmanlı Medreseleri, İst., 1984, s.8.

⁴ Cevat, İzgi: Osmanlı Medreselerinde Riyazî ve Tabiî İlimlerin Eğitimi, (İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1994,s. 23.

⁵ Tunca Kortantamer: 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi', Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi S.VIII,s.1.

Metin şerhi alanında bir ekol meydana getiren Ali Nihat Tarlan ise, şerh çalışmalarında asıl amacın duymak değil, anlamak olduğunu ifade etmiştir.¹

XVI. yüzyıl Türk edebiyatı içerisinde nesir sahasında birçok eser verilmiştir. Bu eserlerin büyük çoğunluğunu dînî nitelikteki eserler teşkil etmektedir. Şeyhü'l-İslâm Zembilli Ali Cemâlî Efendi, Ebussu'ûd Efendi, Kemâlpaşazâde Şemseddin Ahmed ve Gelibolulu Mustafa Sürûrî devrin önemli ilim adamlarındandır. Şerh yapan kişinin hem dile vâkıf olması, hem de konuya vâkıf olması gerekmektedir. Güçlü bir “şârih”² olabilmek için Arapça, Farsça bilmek en temel şarttır. İslâmî ilimleri ve belâgatı iyi derecede bilmek metni çözümleyebilmek için gerekli unsurlardandır.

Türk edebiyatında bu yüzyılda çok önemli şârihler yetişmiştir. Gelibolulu Surûrî, Mustafa Şem'î, Lâmi'î Çelebi, Ahmed Sûdî şârihlerin önde gelenlerindedir.

Mustafa b. Şa'ban Muslihiddîn Surûrî (öl.969/1561), XVI. Yüzyılın en velûd şârihlerinden birisidir. Dînî ve edebî birçok esere şerh yazmıştır. Şerh-i Hidâye, Şerh-i Merâh, Haşiye-i Tefsîr-i Kâdı Beyzâvî, Şerh-i Buhârî dînî ve ilmî nitelikteki şerhlerden bazılarıdır. Tıp ve gramer sahasında da birçok şerh Surûrî tarafından yazılmıştır. Onun şerh ettiği edebî eserler şunlardır: Gülistân, Bûstân, Hâfız Dîvânı, Şebistân-ı Hayâl, Mu'ammâ-yı Câmî, Mu'ammâ-yı Âli ve Mesnevî'dir. Mesnevî'yi şerhinden sonra “Şârih-i Mesnevî” ünvanıyla adlandırılmıştır.

Şem'î Şemûllâh (öl.1011/ 1602-1603) yüzyılın bir diğer şârihidir. Mesnevî, Bostân, Gülistân, Bahâristân³ ve Hafız Dîvânı gibi klâsik nitelendirilmesi yapılan eserlere yazdığı şerhlerle bilinmektedir. Mevlânâ'nın Mesnevî'sini Şem'î Türkçe olarak şerh etmiştir. Mesnevî'ye yazılmış şerhler üzerine yapılan bir incelemede toplam on beş şerhin Türkçe olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Bu durum Mevlânâ'nın Türk milleti tarafından okunup anlaşıldığının bir göstergesidir.⁴

XVI. yüzyılın önemli şârihlerinden birisi de Lâmi'î Çelebi (öl.938/ 1531) 'dir. Bursa'da dünyaya gelen ve ilim ve irfan sahibi bir aileye mensup olduğu kaydedilen Lâmi'î'nin iyi bir tahsil görerek Arapça'yla Farsça'yı hakkıyla bildiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in saltanat yıllarında meşhur eseri Hüsn ü Dil'i

¹ Ali Nihat Tarlan: Edebiyat Meseleleri, İst.,1981, s.192.

² Şârih: Metinleri inceleyerek anlayışı çerçevesinde okuyuculara açıklamaya çalışan kişiye denilir. Şârih şerh etmiş olduğu metinle ilgili yaşadığı devrin anlayışını da şerhine yansıtır. Çoğulu ‘Şürrâh’ tır.

³ Şem'î: Şerh-i Bahâristân, Manisa İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserleri Bölümü, No:554.

⁴ Mustafa Erdoğan: ‘Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış’, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1997, S:1, s.289.

Yavuz'a takdim eder ve padişah tarafından 35 akçe yevmiye ile ödüllendirilir. Sanatçı da bundan sonra uzleti tercih ederek hayatına devam eder.¹

Latîfi, Lâmi'î Çelebi hakkında tezkiresinde şu ifadelere yer vermiştir: “Bu devir şu'arâsından ve şu'arânuñ fuzalâsındandır. Lâkin bu cümleden fenn-i inşâda mâhir idi. Te'lifâtı cihetinden aña Câmî-î Rûm demişlerdir.”²

Lâmi'î Çelebi Sa'dî'nin Gülistân adlı eserinin dibâcesine bir şerh yazmıştır. Şerh-i Dibâce-i Gülistân³ adını taşıyan eser, kapsamlı bir özellik taşımamaktadır. Lâmi'î'nin Mir'atü'l-Esmâ ve Câm-ı Cihannümâ⁴ adlı eseri de Mir Hüseyin Nişâbüri' (ö.l.H.904/ M.1498) nin Esmâ'-i Hüsnâ'ya ait olan eserin yüz beytinin ârifâne bir suretle ve genişçe tercüme ve şerhidir. Lâmi'î bu eseri Kânûnî Sultan Süleyman'a sunduğu eserin içinde yazmıştır.⁵

Ahmet Sûdî Efendi, (ö.l.1006/ 1597'den sonra) bu yüzyılda yaşamış şârihler içerisinde, diğer şârihlere göndermeler yaparak ve hakaretler ederek şerh yazmış olan ender şahsiyetlerden birisidir. Bosnalı olduğu için Sûdî-yi Bosnevî diye de anılmaktadır. Gülistân, Bostân adlı klâsik eserlere şerh yazmıştır. Şâhidî İbrahim Dede (ö.l.957 /1550) nin 1545 tarihinde yazdığı manzum lugati Tuhfe-i Şâhidî'ye de bir şerh yazmıştır.

Sûdî Efendi'nin en çok tanınmış şerhi ise Hafız Dîvânı Şerhi'dir. Bu şerh Farsça'ya da tercüme olunmuştur.⁶ Sûdî'den önce Surûrî ve Şem'î, Hâfız Dîvânı'nı şerh etmişlerdir. Fakat bu şârihler Hâfız'ı yeterince anlayamadıkları için birtakım yanlışlıklara düşmüşlerdir. Hâfız Dîvânı'nun en mükemmel şerhi, Sûdî'nin şerhidir. Sûdî, şerhinde Surûrî ve Şem'î'nin hatalarına alaycı bir şekilde yaklaşır. Sûdî, Hâfız'a ait menkabe kitaplarını görüp şifâhî rivâyetleri öğrendiği için mazmunları tahlil ederken teferruata girebilmektedir. Gazeller arasına karışan Hafız'a ait olmayan gazelleri bile bulabilecek derecede konuya vâkıftır.⁷

Bu yüzyılda edebî şerhlerin dışında da şerh yazılmıştır. Dînî özellik taşıyan şerhlerin yazılması, edebî şerhlere göre daha önceki dönemlerde başlamıştır. XVI.

¹ Neclâ Pekolcay: İslâmî Türk Edebiyatı I, İstanbul,1981, s.273.

² Latîfi: Tezkire, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, No: 313, 125 yk.

³ Lâmi'î : Şerh-i Dibâce-i Gülistân, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, No:578 ve 1013 // Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, Edebiyat Bölümü: No:115, 396,397 // Bursa Genel Kitaplığı Sultan Orhan Kısmı, No:1168.

⁴ Lâmi'î : Mir'atü'l-Esmâ ve Câm-ı Cihannümâ, Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Bölümü, No: 1735.

⁵ H. Bilen Burmaoğlu: Bursalı Lâmi'î Çelebi Dîvânı'ndan Seçmeler, Ankara, 1989, s.19.

⁶ Âmil Çelebioğlu: Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İstanbul, 1994, s.117.

⁷ Abdülbâkî Gölpınarlı: Hâfız Dîvânı, İstanbul, 1992, s.XXVII.

yüzyılın dînî şerh örneklerinden birisi de Muhammed b. Muhammed el-Cezûlî (öl.870/1465) nin dua ve salâvatla ilgili olarak Arapça yazılmış olan Delâilü'l-Hayrât adlı eserinin, İzmitli Kara Davud (öl.948/ 1541-1542) tarafından yapılmış tercüme ve şerhidir.¹

Şerhler mensur olabildiği gibi manzum da olabilmektedir. Esmâ-i Hüsnâ başlığını taşıyan eserler, Allâh'ın doksan dokuz ismini açıklamaktadır. Kanûnî devrinde yazılmış olan yaklaşık sekiz yüz civarında beyitten oluşan Şerhü'l-Esmâü'l- Hüsnâ adını taşıyan eser, İlyas İbni İsa-yı Saruhânî (öl.967/ 1559) tarafından yazılmıştır.²

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ahmed oğlu Sirozlu Hüseyinî'nin Kur'ân-ı Kerim'in kırâatiyle ilgili Kaside-i Cezerî'nin Dürr-i Meknûn adıyla şerhi de manzum bir eser özelliği taşımaktadır. Âşir Efendi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır.³

Türk edebiyatında XIV. Asırdan itibaren kırk hadis tercümelerine rastlanır. XV. yüzyıldan sonra genişleyerek devam eden kırk hadis geleneğinde yazılan eserler tercüme adıyla adlandırılırsalar da metot olarak şerhten bir farkı yoktur. Kırk hadis tercümelerinin hitap ettiği kitle orta sınıf okuyucu kitlesi olduğundan bu türde yazılmış eserlerde sadeliğe ehemmiyet verilmiştir. XVI. yüzyılda yazılmış olan on beş civarında kırk hadis tercümesi bulunmaktadır. Bu eserler Hazîni, Usûlî, Melâmî Dede, Fuzûlî, Nev'î, Latifî, Mecdî, Âli, Rihletî, Abdülmecid b. Nasuh, Âşık Nettâ'î, Selâmî Mustafa Efendi, Merdûmî gibi sanatçılara aittir.⁴

Türk edebiyatında XVI. yüzyılda yazılan kırk hadis tercüme ve şerhlerinin çoğu manzum niteliktedir. Arapça metin nazım diliyle aktarılırken iki misli artmaktadır. Manaya uygunluk korunmakla birlikte geniş bir serbestî içerisinde hareket edilmiştir. Tercüme kokusu pek hissedilmemektedir. Adeta şerhin şerhi görünen yerler vardır. Didaktik kıymet ön plândadır. Hadis aktarılırken içerisine birçok menkıbe ve hikâyeler sıkıştırılır.⁵

¹ Âmil Çelebioğlu: a.g.e., s.117.

² Âmil Çelebioğlu: a.g.e., s.85.

³ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi: Osmanlı Müellifleri, C:1, İstanbul, 1974, s.107.

⁴ Abdülkadir Karahan: İslâmî Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Ankara, 1991, s.161-205.

⁵ Abdülkadir Karahan: a.g.e., s.169.

Halvetî büyüklerinden olan Kurt Muhammed Efendi (öl.996/ 1587) nin “Mürşidü’l-Enâm ilâ Dâri’s-Selâm” isimini verdiği Şir’atü’l-İslâm Şerhi ile Cezeriyye’nin Türkçe şerhini yapmıştır.¹

XVI. yüzyıl şerh açısından çok zengin bir çağdır. Her sanatçı ve ilim adamı daha önce şerh edilmiş olmasına bakmadan aynı eserin şerhini bir kez de kendi yapma yoluna gitmiştir. Bahaeddinzâde Muhyiddin Muhammed Efendi (öl.951/ 1544) nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ ve Şerh-i Fıkh-ı Ekber adlı eserlerini dînî şerh geleneği içinde değerlendirmek mümkündür.²

Bâlî-i Sofyavî ya da Sofyalı Bâlî (öl.960/1552) nâmiyla ma’rûf olan Halvetî tarikatı mensuplarından bir zat da dînî ve tasavvufî konularda şerh çalışması yapmıştır. İbni Arabî’nin Fusûsü’l- Hikem adlı eserine Şerh-i Füsûsü’l- Hikem adıyla bir şerh yazmıştır. Ayrıca Şerh-i Hadîs-i Kudsî-i Küntü Kenzen adlı bir şerh çalışması da bulunmaktadır. Behiştî Ramazan Efendi (öl.979/ 1571) de dîn ve gramer konularında şerhler yazmıştır. Haşiye-i alâ Şerh-i Akâid li’l-Allâmeti’t- Taftezânî, Talikât alâ Şerh-i Miftâh ve Haşiye-i Âdâb-ı Mes’ûdî şerh çalışmalarıdır.³

Tosyalı Abdülmecid İbni Şeyh Nasuh (öl.973/ 1565) Zeyniye tarikatının büyüklerindenidir. Eserleri dînî içerikli olmakla birlikte manzum olarak yaptığı bir Pend-i Attar şerhi, edebî bir şerh olma özelliğini taşımaktadır.⁴

XVI. yüzyılın birinci çeyreğinden itibaren şerh faaliyetinin arttığı görülmektedir. Yapılan şerhlerin büyük çoğunluğunu Arapça eserlere yazılan şerhler oluşturmaktadır. Türkçe şerhler ise genellikle didaktik, tasavvufî ve ahlâkî nitelikteki eserlere yapılmaktadır. Muammâ şerhlerinin yanında tek bir beytin veya bir eserin önsözünün şerhleri de yapılabilmektedir. “En fazla şerh edilen eserler: Kırk Hadis mecmuaları, evrâd mecmuaları, hilye-i nebî mecmuaları, Esmâ-i Hüsnâ risâleleri, Fıkh-ı Ekber, Füsûsü’l- Hikem, Mesnevî, Gülşen-i Râz, Bostân, Gülistân, Bahâristân”⁵dir. XVI. yüzyılda yapılan şerhlerin hepsiyle ilgili nüsha tespiti ve içeriklerinin belirlenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınması gerekmektedir.

¹ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi: a.g.e., s.135.

² Bursalı Mehmet Tâhir Efendi: a.g.e., s.58.

³ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi: a.g.e., s.59.

⁴ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi: a.g.e., s.45.

⁵ Ömür Ceylan: Tasavvufî Şiir Şerhleri, İstanbul, 2000, s.25.

I. BÖLÜM

SURÛRÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1-HAYATI

Surûrî, Osmanlı devletinin zirvede olduğu 16. yüzyıl içerisinde yaşamış olan büyük bir âlim ve şâirdir. Adı, kaynaklarda Mustafa bin Şa'bân es-Surûrî er-Rûmî şeklinde geçmektedir. Lakabı Muslihiddîn'dir; fakat Surûrî mahlasıyla meşhur olmuştur.¹

Surûrî, H.897 (M.1491) yılında Gelibolu'da zengin bir tüccar olan Hoca Şa'bân adlı şahsın oğlu olarak dünyaya gelir.² Hoca Şa'bân ilme aşırı derecede meraklı olduğu için oğlunun yetişmesi hususunda ihtimam göstermiştir. Babası, Surûrî'ye ilim tahsili konusunda daima yardımcı olmuştur.Devrin büyük âlimlerinden olan Bursa'da Kasım Paşa Müderrisi Kara Davut Efendi'den, kazaskerlik de yapmış olan Kadri Efendi'den, İstanbul'da müderrislik yapan Nihâlî Câfer Çelebi'den, Şakâiku'n-Nu'mâniyye adlı eseriyle meşhûr olan Taşkoprîzâde Ahmed bin Mustafa Efendi'den, Abdülvâsi Efendi'den ve en son olarak da Fenârîzâde Muhiddîn Efendi'den dersler almıştır. Fenârîzâde Muhiddîn Efendi İstanbul kadısı olunca (H.927/ M.1521) Surûrî'yi yanına almıştır.³ Bâb nâibliği (Kadı yardımcılığı) vazifesi ile görevlendirilen Surûrî, Fenârîzâde Muhiddîn Efendi'nin bir yıl sonra Anadolu kazaskeri olmasıyla onun tezkirecisi olmuştur. Surûrî, eski hocalarından Abdülvâsi Efendi'ye bulunmuş olduğu makamla

¹ Āşık Çelebi: Meşâ'irü's-şuarâ or Tezkere of Āşık Çelebi (By. G.M. Meredith Owens), England,1971, 155-a.

² Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretti's-Şuarâ,C:I, Ankara, 1978, s.457.

³ Ömer Faruk Aktün: 'Surûrî' İ.A., C.XI., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1979, s.249.

ilgili bilgileri ifşâ etmekle suçlanır. Bu durum Fenârîzâde Muhiddîn Efendi'yle aralarına soğukluk girmesine sebep olur. Surûrî bu hadiseden sonra Emir Buhârî Tekkesi şeyhi Nakşibendî Mahmud Efendi'ye intisâb ederek dervişlik yolunun tercih etmiştir. İlim hayatından uzaklaşan Surûrî, hac görevini de yerine getirir.¹

Hac dönüşü Surûrî'yle Fenârîzâde'nin aralarındaki soğukluk kalkar. Surûrî'ye daha önceki beraberliklerine oranla daha fazla ilgi gösteren Fenârîzâde bu sefer onu müsteşar olarak yanına alır.

Surûrî müsteşarlık vazifesinden sonra Gelibolu'da Saruca Paşa Medresesi'ne Muhaşşî Sinan Efendi'nin yerine 20 akçeyle müderris olur (H.930 / M.1523). Pîrî Paşa zaviyesinin (H.933 /M.1526) tarihinde medreseye dönüştürülmesi kararından sonra medrese müderrisliğine ilk defa 25 akçeyle Surûrî getirilir. Surûrî görev yaptığı yerde terfi ederek 'rütbe-i sâlise' ünvanıyla maaşı 40 akçeye yükseltilir. (H.944 / M.1537)' de Vezir Kâsım Paşa kendi adıyla anılan yere bir medrese yaptırır. Surûrî bu medresenin müderrisliğine 'kayd-ı hayât' şartıyla ve 50 akçelik maaşla atanır.²

On sene müddetince Kasım Paşa Medresesi'nde müderrislik yapan Surûrî, (H.954 /M.1548) yılında hocası Fenârîzâde Muhiddîn Efendi'nin vefatı dolayısıyla büyük bir üzüntü içerisine düşüp medresedeki görevinden istifâ eder. Emir Buhârî Tekkesi şeyhi nakşibendî Mahmud Efendi'nin damadı olan Abdüllatif Efendi'ye intisâb eder. Kendi adına yapılan medresesindeki görevinden müderris Surûrî'nin ayrılması Kasım Paşa'yı üzer. O sırada Mora yarımadasında sancak beyi olan Kasım Paşa, Surûrî'nin medresesinden istifâ etmesi dolayısıyla duyduğu üzüntüyü bir ricâ mektubu yazarak dile getirir.Kasım Paşa mektubunda, "Biz o medreseyi, sırf sizin şerefimize binâ etmiştik. Eğer makbûl olmazsa yaktırmayı bile düşünmekteyiz. Sizin makamınızda bir yabancıyı görmemize tahammül imkânı yoktur." diyerek Surûrî'ye verdiği önemi dile getirmiştir.³

Surûrî, Kasım Paşa'nın mektubunu aldıktan sonra Paşa'nın ricasını kıramayıp geri döndü. Fakat, derviş kıyafetini muhafaza etme ve haftanın belli günlerinde ikindiden sonra Kasım Paşa Câmî'inde Mesnevî okutma gibi şartlarla görevine başladı.

¹ Harun Tolasa: 16. Yüzyıl Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I.,Ege Ün. Yayınları, No:4, İzmir, 1983, s.165.

² H.A.D., 'Surûrî Maddesi', Türk Ansiklopedisi, C.XXX., Ankara,1981,s.155.

³ 'Surûrî', İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, C.XIV., s.355.

Bu esnada evini ve bütün mallarını satıp kendi adını taşıyan ‘Surûrî Mescidi’ ni yaptırdı ve ikinci kez hacca gitti.¹

Surûrî, Kânûnî Sultan Süleyman’ın fermanıyla o esnada Karaman valisi olan Şehzâde Sultan Mustafa’ya muallim olarak tayin edilir (H.955 /M.1548). Surûrî, dostlarından bu vazifeyi kabul etmemesi yolundaki tavsiyeler almasına rağmen, görevi kabul ederek Amasya’da bulunan Şehzâde Mustafa’nın yanına gider.²

Surûrî’nin yakın arkadaşı olan Âşık Çelebi ve bazı dostları şehzâde hocalığını kabul etmemesi yolunda tavsiyelerde bulunurlar. Kendisi gibi bir Nakşibendî olan Akşehirli Abdurrahman Gubârî (öl.974/1566) bir kıt’a yazıp Surûrî’ye göndermiş ve sitemini dile getirmiştir.³ Gubârî Surûrî’yi eleştirmesine rağmen daha sonra Sultan Bayezid’in oğluna hocalık yapmayı kabul ederek Surûrî’nin durumuna kendisi düşmüştür. Gubârî’nin yazdığı eleştirel kıt’adan alınan bir bölüm şu şekildedir:

Ey sidre-nişîn ü ‘arş-ı pervâz
 Vey tã’ir-i kıuds-i âlem-i râz
 Ey tũtũ’-i bâğ u rãğ-i ‘izzet
 Ve’y bülbül-i bostân-ı rif‘at
 Kať oldu meğer ki perr ü bâlũñ
 Billâh dëgil nedür hãlũñ
 Tayrãne mecãl ü kıudretũñ yok
 Seyrãne hayãl-i himmetũñ yok
 Terk eyleyüp âşyãn-i kıudsi
 Dilden çıkarup mecãl-i ünsi
 Rif‘atde iken tenezzül étdũñ
 ‘İzzetde iken tezellül étdũñ⁴

Surûrî, Amasya’da, edebiyat ve ilim sohbetlerine büyük bir ilgi gösteren Şehzâde Mustafa’nın etrafında yer alarak onun ilgisini çeker. Kısa bir süre sonra da

¹ Nev’i-zâde Atâyî, Hadâ’iku’l- Hakâyık fi tekmileti’s-Şakâyık (M.1634-35), İst.,1268 (Atâyî), C.I, s.24.

² Kınalı-zâde Hasan Çelebi: Tezkiretü’s-Şuarâ (Haz.İbrahim Kutluk), TTK.Basımevi,Ankara, 1978, C.I, s.459.

³ Haluk İpekten: Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler, İstanbul, 1996, s.179.

⁴ Âşık Çelebi: a.g.e., yk.155-a.

şehzâdenin mahrem-i esrârî' haline gelir. Surûrî, Şehzâde Mustafa için bir çok şiir ve çeşitli eserler meydana getirmiştir. Şehzâde Mustafa iyi bir eğitim görmüş olup ahlaki, ciddiyeti ve olgunluğu dolayısıyla yeniçeriler ve aydınlar tarafından sevilmiştir. Hükümdarlığa en uygun aday olan Şehzâde Mustafa'nın karşısına Kânûnî'nin eşi Hurrem Sultan çıkar.

Batı'da Rokzalan adıyla anılan bu eşinden Kânûnî'nin; Selim, Bayezit, Mehmet ve Cihangir adlarında dört çocuğu olmuştur. Hurrem Sultan, Bayezit'i çok sevdiği için onun hükümdar olması amacıyla gizli faaliyetlere başlar. Şehzâde Mustafa aleyhinde bir takım tertiplere girişir. Şehzâde Mustafa'nın Manisa'dan, Amasya'ya ve Konya'ya nakledilmesinde Hurrem Sultan'ın etkisi vardır.¹ Kubbe veziri Rüstem Paşa'nın Şehzâde Mustafa'nın aleyhinde başlattığı faaliyetlerde önemli rol alır. Mustafa'nın İran şahı ile mektuplaştığı uydurulur ve sahte mektuplar yazılarak padişah etki altına alınır. İran üzerine sefere çıkan orduya Konya Ereğlisi üzerinden Aktepe civarına gelindiğinde Şehzâde Mustafa askerleriyle katılır. Surûrî'nin çok sevdiği şehzâde, babası Kanûnî Sultan Süleyman tarafından (H.960 /M.1553) senesinde öldürtülür.

Bu olay üzerine Yeniçeriler direnişe geçerek sebep olanların cezalandırılmasını isterler. Rüstem Paşa vezîri âzamlıktan azledilir. Taşlıcalı Yahya Bey²(öl.H.990/ 1582) çok acıklı bir mersiye kaleme alarak üzüntüsünü dile getirir.

Meded meded bu cihânın yıkıldı bir yanı

Ecel celâfleri aldı Mustafa Han'ı

Tolundı mihr-i cemâli bozuldu dîvânı

Vebâle koydular âl ile Âl-i Osman'ı

Geçerler idi geçende o merd-i meydânı

Felek o cânibe döndürdü şâh-ı devrânı

¹Yaşar Yücel- Ali Sevim: Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991, s.203.

² Taşlıca'da doğan Yahya Bey'in doğum tarihi bilinmemektedir. Arnavutluk'tan devşirme olarak alınıp Acemi Oğlanlar Ocağı'nda yetiştirildi. Kanuni'nin Bağdat ve Viyana seferlerine katılmıştır. Şehzade Mustafa için yazdığı mersiye yüzünden İzvornik sancağına sürülür. Anlaşılır bir dil kullanan Yahya Bey hamse sahibidir. Mehmet Çavuşoğlu: Yahya Bey ve Divanı'ndan Örnekler, İst., 1983, s.8-20.

Nolaydı görmeye idi bu mâcerayı gözüm
Yazıklar ana revâ görmedi bu râyı gözüm¹

Bu hazîn olaydan dolayı derin bir üzüntüye kapılan Surûrî, dokuz yıl inzivâ hayatı yaşar. Hayata küsen Surûrî'nin bu tavrı devlet yöneticileri tarafından beğenilmez ve her tür resmî gelirden mahrum bırakılır.

Surûrî, herhangi bir devlet vazifesi kabul etmediği bu süre içerisinde maddî zorluklar içerisinde yaşamıştır. Tersâne mensupları ve bahriyelilerin yardımları ile kendi yazdığı eserlerin kazancıyla geçinmiştir. Padişâh korkusundan kimse Surûrî'ye yardım etmeye yanaşamamıştır.² Hemşehrisi olan tarihçi Gelibolulu Âlî bu zaman diliminde bir ara talebesi olmuştur(H. 965/ M.1557).

Surûrî, bir inzivâ hayatı şeklinde hayatını devam ettirirken, kamerî yıl itibariyle 72 yaşına geldiğinde kısa bir hastalık geçirir. Hastalığı müteâkiben 7 cemâziye'l-evvel (H.969/1562) tarihinde vefat etmiştir.Şakâik-i Nu'mâniyye Zeyl'inde Surûrî'nin ölümüyle ilgili şöyle bir kayıt yer almaktadır. “ Ol hal üzre güzârende-i eyyâm ü leyâl iken toköz yüz altmış toköz Cemâziye'l-evvelinuñ yevm-i sâbi'inde maraz-ı heyzadan intikâl édüp Kâsım Paşa'da binâ eylediği mescid sâhasında i'dâd eylediği mezarda defn olundu.”³ Âşık Çelebi'ye göre Surûrî'nin vefatı 13 kânûn II. 1562;cemâziye'l-âhır sonudur.⁴ “Mi-reved behişt”⁵ sözleri ölümüne düşülen tarihtir. Surûrî'nin ölümüne düşülen bir diğer tarih de “Gitti cihân Surûrî” dir. Bu iki tarih de hicrî 969 yılına denk gelmektedir.

Kaynaklarda Surûrî'nin eserlerinin yaşının yarısına eşit olduğu ifade edilmektedir. Bu bilgi doğru kabul edilirse, 72 yaşında vefat eden müellifin 36 adet eserinin olması gerekmektedir. Surûrî, kendi adına yaptırdığı mescidin hâziresinde mihrâbın önüne rastlayan yere defn olunur. Kendi mescidinde aynı zamanda eserlerinin el yazması da bulunmaktaydı. Bugün mescidi yıkılmış, içindeki eserleri ve kabri bile kaybolmuştur.⁶

¹ Yaşar Yücel- Ali Sevim: a.g.e., s.229.

² H.A.D.:a.g.e., s.155.

³ Nev'izâde Atâ'î: Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri Hadâ'ikü'l-Hakâ'ik Fi Tekmîleti's-Şakâ'ik, (Neşre Haz.Doç.Dr. Abdülkadir Özcan), C:II, İst., 1989, s.24-25.

⁴ Âşık Çelebi: a.g.e., yk.154-a.

⁵ Türkçe'si: Cennete gitti

⁶Ömer Faruk Akün: a.g.e.,s.249.

2-EDEBİ KİŞİLİĞİ

Surûrî, tefsir, tıp, hadis, fıkıh, mantık, ilm-i nücûm, edebiyât ve şerh gibi birçok sahada eser kaleme almış olan bir âlim ve edebiyâtçıdır. Surûrî'nin Arapça, Farsça ve Rumca'yı iyi bir şekilde bildiğini, geniş kültürlü bir insan olduğunu kaynaklar ifade etmektedirler.¹ Şuarâ tezkirelerinde Surûrî'nin eserlerinin sayısı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi Surûrî'nin eserlerinin sayısının 150² olduğunu ifade etse de şu ana kadar tespit edilen eserleri 35'i aşmamıştır.

Eserlerini Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde yazmış olan Surûrî, yapmış olduğu çalışmalarla Arap ve Fars dillerine olan hakimiyetini ortaya koymuştur. Eserlerinin çoğunu şerh ve haşiye çalışmaları oluşturmuştur. Surûrî müderrislik yaparken Arapça ve Farsça ilmî ve edebî eserlerin kavranması noktasında çabalar sarf eder. Yapmış olduğu şerh ve haşiyelerle derslerini bir te'lif eser haline getirmiştir. Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şuarâ'da Surûrî hakkında değerlendirmede bulunurken onun şerh ve muammâ konusundaki maharetine işaret etmiştir: “Gâh mu'ammâların müşkilleri anın halliyle gûşâyış bulurdu, gâh şâirlerin nihâl-i hayâlleri reşahât-ı sehâb-ı ıslâh u tashîh ile nümâyiş bulurdu...”³

Surûrî'nin yaşadığı yüzyıl içerisinde yazılmış olan tezkirelerin tamamı onun hakkında olumlu kanâat belirtmemişlerdir. Mustafa bin Cârullâh tarafından yazılan Tezkiretü'ş-Şuarâ'da Surûrî avâma hitap eden bir kişi olarak nitelendirilir. “Gülistân ve Bostan'a ve Dîvân-ı Hâfiz'a ve Mesnevî'ye şerhleri vardır. Erbâb-ı irfân yanında çendân makbûl değildir. Lâkin avâm içinde küllî rağbet ve i'tibârı vardır. Eş'ârı dahi bî-şümârdır...”⁴

16. yüzyılın tezkirecilerinden olan Sehî de Surûrî'yi değerlendirirken tedbirli, marifetli, iyi hasletli, gönlü şen bir kişi olarak tanıtır. “Ayrıca Mevlânâ Abdurrahman Câmî ve Hüseyin-i Ahlâtî'nin muammâ fenninde yazdıkları risâlelere şerh yazmış anlaşılması güç yerleri halledip gayet kolay, zor yerlerini açıp açıp ayan beyân etmiştir” diyerek tanıtmaktadır.⁵

¹ Latîfî:Latîfî Tezkiresi (Haz.Doç. Dr. Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.425.

² Evliyâ Çelebi: Seyahâtnâme, İstanbul, 1314, C.I, s.426.

³ Âşık Çelebi: Meşâirü'ş- Şuarâ, M.Owens, London, 1971, Yk.153-b.

⁴ Beyânî: Tezkiretü'ş-Şuarâ (Haz. Dr. İbrahim Kutluk) ,T.T.K., Ank.,1997,s.119.

⁵ Sehî Bey: Heşt – Behişt (Haz. Dr. Mustafa İsen), Akçağ Yay., Ank.,1998,s.104.

Surûrî'nin yazmış olduğu eserlere baktığımızda şerh ve haşiye alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Te'lifâtının içerisinde Arapça'dan yaptığı çeviri eserler de bulunmaktadır. Şerh konusunda yazmış olduğu eserlerden Şerh-i Mesnevî, Surûrî'ye 'Şârih-i Mesnevî' unvânını kazandırmıştır.¹

Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şuarâ adlı eserinde Surûrî'nin yazmış olduğu eserleriyle avam arasında makbul olduğunu ve şerhlerde lisânî incelikleri gözden kaçırdığını ifade etmiştir. "...Merhûmuñ müellefâtı 'avâm yanında makbûl ve mergûbdur. Lâkin Fârisî-dân ve ehl-i irfân olan yârâna hâli ve ma'fî vü ma'cûb değildir. Zebân-ı Fârisî'nin de'kâ'ik ve nikât ve çurûb-ı emsâl ve isti'mâlâtında 'aczi zâhir olduğundan gayrı şerh-i luğâtta da'hi 'âciz ve kâşır idügi rûşen ve bâhirdir."²

Gelibolulu Âlî, Surûrî'nin hem hemşehrisi hem de talebesi olma özelliğini üzerinde taşıyan bir tezkirecimizdir. Künhü'l-Ahbâr adlı eserinin tezkire kısmında Surûrî'nin edebî kişiliğinin kıymete lâyık olmadığını şu cümlelerle ifade eder: "...Mevlânâ Aşık üç dîvânı vardur diyü yazmışdur. Hâlâ ki üç dîvânından üç gazeli şöret bulmamışdur. Bir dîvânını gözden geçürdüm. Bir ma'mûr 'gazel-i penç beytini göremedüm."³

Nev'izâde Atâ'î'nin yazdığı Şakâ'ik-i Nu'mâniye Zeylinde Surûrî'nin edebî kişiliğiyle ilgili değerlendirmede bulunulmayıp eserlerinin sayısı konusunda bilgi verilmiştir. "Sinni yetmiş ikiye vâşıl ve 'aded-i te'lifâtı muvâzi-yü nışf-ı kâmindür"⁴

Fâik Reşat Eslâf adlı eserinde Surûrî'nin şairlikteki pozisyonunun orta derecede olduğunu belirttikten sonra edebî kıymetinin Bahrü'l-Maârif adlı eserle perçinlendiğini ve bu eserin müellifin hatalarını unutturduğunu ifade eder: "Teessûf olunur ki sadece bu eseriyle bile edebiyatımıza büyük bir hizmet etmiş olduğu ve Surûrî-i müverrihin yazdığı şeyler şiirden bile sayılamayacağı halde, bu yeni ve ikinci Surûrî'nin adı eskisine üstün gelmiş ve ötekini unutturmuştur."⁵

Sicill-i Osmânî'de hayatıyla ilgili bilgi verildikten sonra edebî kişiliğine çok kısaca temas edilmiş ve fikir beyan edilmemiştir: "Fâzıldı. Üç dilde şairdir."⁶

¹Ömer Faruk Akün: a.g.e., s.250.

²Kınalızâde Hasan Çelebi: a.g.e., s.460.

³Âlî: Künhü'l-Ahbâr, (Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Haz.Mustafa İsen) A.K.M. Yay., Ank., s.229.

⁴Nev'izâde Atâ'î: a.g.e., s.25.

⁵Fâik Reşat: Eslâf, Tercüman 1001 Temel Eser, s.116.

⁶Mehmed Süreyyâ: Sicill-i Osmânî, C:V, İstanbul, 1996, s.1555 -1556.

Şemsettin Sâmî, Kâmûsü'l-Â'lâm adlı eserinde Surûrî'ye atfen yazdıklarında Farsça'nın inceliklerine vâkîf olamadığı hususunu vurgulamıştır. Kâmûsü'l-A'lâm'da sadece Surûrî'nin şârih olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. “Mesnevî-i Şerîf ile Sa'dî'nin Bostân ve Gülistân'ını şerh etmiş ise de Lisân-ı Fârisî'nin gavâmızına vâkîf olmadığı için hatâları çoktur. Şu beyt cümle-i eş'ârındandır:

Dédiler te'sîr éder ismi müsemâyâya velî

Ey Surûrî görmedim °âlemde hândân olduğum''¹

Surûrî'nin edebî kişiliğiyle ilgili olarak ileri sürülen görüşlerde ortak bazı noktalar bulunmaktadır. Onun yazmış olduğu Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerde şâirliği orta derecede bulunulmuştur. Surûrî daha çok gençlik çağında yazılmış 500 civarında gazeli içinde barındıran bir Dîvân sahibidir. Devrin velûd müelliflerinden birisi olarak kabul edilen Surûrî'nin eserlerin çoğunluğunu şerh, haşiye ve tercüme türü eserler oluşturmaktadır. Surûrî yazmış olduğu şerhlerle anlaşılması zor olan eserleri açıklamıştır. Mesnevî'ye yazdığı şerhle “Şârih-i Mesnevî” unvânını almış olması onun edebî kariyerinde önemli bir yer tutmaktadır. Surûrî büyük vukûfu ile şarkın ilmî ve edebî muhtelif klâsik eserlerini daha kolay anlaşılır bir hâle getirmeğe ve eserlerdeki güçlükleri gidermeğe çalışmıştır.²

Mü'ellifin te'lifâtı içerisinde Bahrü'l-Ma'ârif'in yeri çok önemlidir. 16. yüzyıl içerisinde Türk edebiyatı, Arap ve İran edebiyatlarına karşı kendisini ispat etme kaygısı içerisindeydi. Osmanlı medreselerinde belâgât kitabı olarak Telhis, Mutavvel, Muhtasar gibi Arapça eserler okutulmaktaydı. Bu eserlerde verilen örnekler Arapça olduğu için ancak medrese mensuplarına hitap edebilmekteydi. Bahrü'l-Ma'ârif işte böyle bir dönemde Türkçe olarak yazıldığı için edebî bilgilerin geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlamıştır. Surûrî bu eseri Şehzâde Mustafa'nın emriyle yazdığını eserin önsözünde ifade eder.³

Bahrü'l-Ma'ârif'in belâgât sahasındaki yeri konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, Türkçe'nin kullanılması noktasında herkes tarafından takdir toplamıştır. Kazım Yetiş, Bahrü'l-Ma'ârif'in bir belâgât kitabı olmaktan çok bir edebî bilgiler kitabı olarak nitelenebileceğini ifade eder: “...Miftâhü'l- Belâga ve Misbâhu'l-

¹ Şemseddin Sâmî: Kâmûsü'l-A'lâm, C:IV, İstanbul, 1311, s.2058.

² Ömer Faruk Aktün: a.g.e., s.249.

³ Halil İbrahim Okatan: Surûrî'nin Bahrü'l-Ma'ârif'i, İnceleme ve Mukaddime Metni, (Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998, s.47.

Fesâha'nın dışındakiler bir belâgat kitabı olmaktan çok edebî sanatlarla ilgili eserlerdir. Hatta Bahrü'l- Ma'ârif şiirdeki hayâl ve mazmunları mevzûbâhs eder."¹

Türk edebiyatında belagat sahasında kaynak eser eksikliğinin hissedildiği bir dönemde yazıldığı için Bahrü'l-Ma'ârif'in edebî değeri önemlidir. Eserin tam bir belâgat eseri niteliği taşıması da eleştiri konusu olmuştur. Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları adlı eserinde Surûf'nin Mahremî'ye ait bir Türkçe beyti sehl-i mümtenî örneği olarak göstermesini eleştirir. Bahrü'l-Ma'ârif'le ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunur: "Gelibolulu Müderris Surûf'nin tanınmış Acem kaynaklarından derleyerek yazmış olduğu bu basit eser, her nedense büyük şöhret kazanmıştır."² Halil İbrahim Okatan'ın Yüksek Lisans Tezi'nde ortaya koyduğu düşünceler de Fuat Köprülü'nün düşünceleriyle paralellik arz etmektedir. "Bahrü'l-Ma'ârif'e bu açıdan baktığımızda onu tam bir belâgat eseri olarak göremeyiz. Eserde, şiirin âlet ilimleri olarak bilinen aruz ve kafiye ile bedî ilmine ait lafzî ve manevî sanatlar genişçe işlenmiştir. Bundan başka Dîvân edebiyatında kullanılan teşbihler, remizler ve mazmunlar üzerinde durulmuştur."³

¹ Kazım Yetiş: Talim-i Edebiyât'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahası'na Getirdiği Yenilikler, Ankara, 1996, s.2.

² Fuat Köprülü: Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 1999, s.282.

³ Halil İbrahim Okatan:a.g.e., s.26.

3-ESERLERİ:

Surûrî, yaşadığı devrin çok üretken müelliflerinden birisidir. Tefsir, fıkıh, hadis, mantık, ilm-i nücûm tıp ve edebiyat gibi çok değişik sahalarda eserler vermiştir. Aşık Çelebi Meşâ'irü's- Şu'arâ adlı tezkiresinde Surûrî'nin 36 eserinin olduğunu belirtmiş; fakat bu eserlerden 22'sinin adını vermiştir.¹ Evliyâ Çelebi, Seyahatnâmesi'nde Surûrî'nin eserlerinin sayısının 150 olduğunu ifade etse de bunun bir abartma özelliği taşıdığı açıktır.² Gelibolulu Âlî, Surûrî'nin eserleriyle ilgili bilgi verirken kaynak olarak Âşık Çelebi'yi gösterir. Müellifin te'lifâtının 36 olarak belirtildiği kaynakta şu ifadelere yer verilmektedir: "...Âşık kavline mü'ellefâtı otuz altı olup niteki sinni anuñ zi'fi idüğü ma'lûm-ı ekâbir ü eşâğirdür."³Yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda eserlerinden 35'inin ismi tespit edilebilmiştir.

I-Arapça Eserlere Yazdığı Şerhler ve Arapça Eserleri:

1-Şerh-i Buhârî: Buhârî, Kütübü Sitte adıyla bilinen altı hadis kitabının en çok bilinenlerindedir. Buharalı Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil tarafından toplanmış olup Sahîh-i Buhârî diye meşhur olmuştur.⁴ (Yarisına yakını şerh edilmiştir.) Sahîh-i Buhârî diye bilinen eser, dârü'l-hadislerde okutulan baş kitaptır.

2-Şerh-i Tefsîr-i Kâdî Beyzâvî: Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't- Te'vîl isimli bu eser, Kâdî Beyzâvî tarafından yazıldığı için Kâdî Beyzâvî Tefsîri diye bilinmektedir. Şâfi'i mezhebinden olan Nasîru'ddîn Said Abdullah b. Ömer al-Beyzavî, Beyza⁵ şehrinde doğmuş ve ömrü boyunca kadılık yapmıştır. (öl. H 692 / M. 1292-1293) İlk Osmanlı medreselerinde tefsir derslerinde okunan baş kitaplardandır.⁶ Daha sonraki Osmanlı medreselerinde de (Semâniye Medresesinde okutulmuştur) ders kitabı olarak okutulmuştur.⁷ Beyzâvî Tefsir'i sadece ayetlere getirdiği yorumlar açısından değil dil

¹ Âşık Çelebi:a.g.e., Yk.154a-154b.

² Ömer Faruk Aktün:a.g.e., s.249.

³ Âlî:a.g.e., s.231.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, T.T.K. Basımevi, Ank.,1988, s.29.

⁵ Beyza, Şiraz yakınlarında bir şehrin adıdır. Kalesi uzaktan beyaz gözüktüğü için bu şehre bu ismin verildiği söylenir. İslam'ın ilk devirlerinde pek ma'mur bir şehirdir. Bk. Kâmûsu'l A'lâm II, s.1440.

⁶ Mustafa Bilge: İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1984, s.44.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı:a.g.e., s.28.

kâidelerini açıklayış yönünden de önemlidir. Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl adlı eseri üzerinde 255 civarında şerh ve haşiye çalışması yapılmıştır.¹

3-Hâşiye-i Telvîh: Osmanlı medreselerinde fıkha ait okutulan “telvîh” adlı eserin şerhi şeklindedir. Sadrî'-ş-Şerf'a diye bilinen Allâme Ubeydullah b. Mesud el-Buhârî'nin (vefatı H. 747 / M.1346) Tenkîhu'l- Usûl adlı bir eseri vardır. Bu eser yine kendisi tarafından Tevzîhu't-Tenkîh ismiyle şerh edilmiştir. Sâdeddîn-i Teftazânî de Tevzîhu't-Tenkîh'i şerh ederek Telvîh adını vermiştir.

Sadeddin Taftezânî (öl. H 792 /M 1389) eserini 1357 yılında bitirmiştir. Taftezânî'nin yazmış olduğu şerh eserin aslından daha fazla itibar görmüş ve medreselerde bu şekliyle okutulmuştur. Taftezânî'nin yazdığı şerhten sonra bazı haşiye ve ta'lik çalışmaları yapılmıştır. Esere haşiye ve ta'lik yazan sanatçılardan bazıları şunlardır: Hasan Fenârî (öl. H.886 / M. 1481), Seyyid Şerif (öl. H.816 / M. 1413), Molla Musannifek (öl. H.871 / M. 1466), Alaaddin Ali Tûsî (öl.H.887 / M.1482), Molla Hüsrev (öl. H.885 / M. 1480).² Telvîh'in bazı yerlerine Sivas Hükümdarı Kadı Burhâneddin Ahmed (öl. H. 800 / M. 1397) itiraz ederek Tercîhü't- Tevzîh adlı bir eser kaleme almıştır. ³ Surûrî'nin yazmış olduğu eser, Teftazânî'nin yazdığı eserin şerhi mahiyetindedir.

4-Şerh-i Hidâye: Hanefî fikhının temel kitaplarından birisi olan “Hidâye” ye yapılan şerhi içermektedir. Hidâye Şeyhu'l-İslâm Burhâneddîn b. Ebû Bekr Merginânî'nin (öl.H.594 / M.1197) eseridir.⁴ Hidâye adlı eser, bir metin değil, bir şerhtir. “Merginânî kendisinin yazmış olduğu Bidâye el-Mübtedî isimli eseri şerh etmiştir.”⁵ Müellif meseleleri ele alırken ilk önce Ebu Hanife'nin görüşüne sonra da Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan Eş-Şeybânî'nin görüşüne yer vermektedir. El-Hidâye üzerine edebiyatımızda altmış civarında şerh ve haşiye yazılmıştır.⁶

¹ Yusuf Şevki Yavuz: Beyzâvî, İslam Ansk., C:VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,İst., 1992, s.102.

² Mustafa Bilge: a.g.e., s.50.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı:a.g.e., s.28.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı:a.g.e., s.13.

⁵ Mustafa Bilge: a.g.e., s.48.

⁶ Cengiz Kallek: El-Hidâye, İslam Ansk., C:XVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,İst.,1998, s.472.

5-Hâşiyeye-i Şerh-i Mevâkıf: Kelâm ilmiyle ilgilidir. Azudiddin Abdurrahman İbn Ahmed (öl. H.756 / M.1355) tarafından yazılmıştır. Mevâkıf'a birçok şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Şerh ve haşiyeye yazanların bazıları şunlardır:

- 1-Şemseddin Muhammed b. Yusuf El- Kirmânî (öl.H.876/ M.1471)
- 2-Ahmed İbni Süleyman bin Kemâl (öl. H.945/ M.1538)
- 3- Molla Mehmed b.Ahmed Hafız Acem (öl.H.957 /M.1550)¹

6-Şerh-i Misbâh: Nahve ait bir eserdir. İmam Nasır bin Abdü's- Seyyid el- Mutarrızî (öl.H.610/ M.1213) tarafından yazılmıştır. Kitabın beş bölümü vardır:

Bâb-ı Evvel: El-Istilahâtü'n-Nahviyye

Es-Sânî: Fi'l-Avâmili'l-Lafziyyeti'l-Kıyâsiyyeti

Es-Sâlis: Fi'l-Avâmili'l-Lafziyyeti's-Semâ'iyeti

Er-Râbi': Fi'l-Avâmili'l-Ma'neviyyeti

El-Hâmis: Fi Fusûlün mine'l- Arabiyyeti

Misbâh'a birçok şerh ve haşiyeye yazılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda belirtilmiştir.

- 1- Ahmed bin Mahmud İbn El-Cündî (H.751/M.1350 senesinde yazmıştır.)
- 2- Şeyh Alâiddin Ali bin Muhammed El-Bestâmî Eş-Şehîr (H.824 /M.1421 senesinde yazmıştır.)
- 3- Kadı Abdullah İbn Mehmed El-Abidî El-Fergânî (öl. H.743 /M.1342)²

Surûri'nin yazmış olduğu Misbâh şerhinin yazma nüshalarından bazılarının bulunduğu kitaplıklar ve numaraları aşağıda belirtilmiştir.

- 1- Şerhü'l- Misbâh fi'n- nahv: Burdur, no: 1849.³
- 2- Şerhü'l- Misbâh fi'n- nahv: Afyon, no: 967.⁴
- 3- Şerh al- Misbâh fi'n- nahv: Adana, no: 2280.⁵

7-Şerh-i Merâh: Merâhü'l-Ervâh adıyla bilinen eser, fiil çekimleriyle ilgilidir. Eser, Ahmed bin Ali İbn Mes'ûd tarafından yazılmıştır. "Osmanlı âlimlerinden Karaca Hoca'nın oğlu Molla Hasan Paşa, Kara Sinan gibi daha birçok kimselerin bulunduğu

¹ Kâtip Çelebi: Keşf el- Zünûn, C:II, İstanbul, 1972, s.1891-92.

² Kâtip Çelebi : a.g.e., s.1708-1709.

³ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Burdur), Ank., 2000, C: II, s. 1849.

⁴ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Afyon), Ank., 1996, s.434.

⁵ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Adana), Ank., 1986, C:III, s. 639.

âlimler grubu tarafından esere şerhler yapılmıştır. Kemalpaşazade şerhine ‘al-falâh’ ismini vermiş sonra da aynı eseri ‘Rayhan al-arvâh’ ismi ile Türkçe’ye tercüme etmiştir.¹ Surûrî’den başka esere şerh yazanlardan bazıları şunlardır:

- 1- Tâcüddîn Abdül’l-Vehhâb bin İbrahim Eş-Şâfi’î.
- 2- Abdürrahîm bin Halil Er-Rûmî.
- 3- Mahmud bin Ahmed El-Aynî El-Hanefî.²

8-Şerh-i İsağoci: İsağocî, Aristo’nun mantık kitaplarından ilki olan Kategoriler’in anlaşılmasını sağlamak amacıyla Süryânî asıllı filozof Furfuriyûs’un (öl.H.304/M.916) yazdığı bir eserdir. Grekçe isminin Arapça’daki söylenişiyile İsağûcî olarak anılmıştır. İsağocî’yle ilgili tercüme çalışmaları doğrudan Yunanca’dan yapıldığı gibi, başka dillerden Arapça’ya aktarma şeklinde de yapılmıştır. İbn Mukaffâ doğrudan Yunanca’dan; Eyyub b. Kasım el-Rakkî Süryanice’den tercüme yapmıştır.³ İsağûcî’yle ilgili olarak yapılan çalışmalarda İbn Sinâ çizgisinin temsilcisi olan Esîrüddin el-Ebherî’nin İsağûcî fi’l- Mantık adlı eserinin önemli bir yeri vardır.⁴

Son devire kadar Osmanlı medreselerinde okutulmuş bir kitap olan İsağocî’ye şerh yazanlardan birkaçı şunlardır: Şemseddin b. Mehmed b. Hamza Fenârî (öl.H.834 / M.1430) ve Şirazlı Şerif Nureddin Ali b. İbrahim’in (öl.H.862 / M. 1457) yazdığı şerhler Ebherî’nin yazdığı eserin anlaşılması için birlikte okutulurdu.⁵

9-Şerh-i Hüsâm-ı Kâtî: Hüsâmeddîn Hasan El- Kâtî (öl.H.760/ M.1358) bir İsağocî şerhi yazan bir şârihtir. Ancak İsağocî şerhleri içerisinde meşhur olup öne çıktığı için şerhine şerh yazılmıştır. Surûrî’nin yazdığı şerhin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.⁶

¹ Mustafa Bilge: a.g.e.,s.61.

² Kâtip Çelebi: a. g. e., s.1651.

³ Moh. Ben. Cheneb: İsağocî, İslam Ansk., C: V/II, MEB. Yay., İst., 1988, s.1066.

⁴ Abdülkuddüs Bingöl: İsağûcî, İslam Ansk., C:XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,İst.,2000, s.488.

⁵ Mustafa Bilge: a.g.e., s.58.

⁶ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (İstanbul II), Ankara, 1981, s.5.

10-Şerh-i Mûciz: Mûciz ya da Mûcez adıyla bilinen bu eser İbn Sina'nın Kânûn'unun ameli gaye ile yapılmış bir hulâsasıdır. İbnü'n-Nefis tarafından yazılan bu esere asırlar boyunca birçok şerh ve haşiye yazılmıştır.¹ Şerh yazarların bazıları şunlardır:

- 1-Şeyh Ebu İshak İbrahim bin Muhamed El-Hekim Es-Süveydî (öl.H.795/1392)
- 2- Mahmud İbn Ahmed El- Emşâti El-Hanefî El-Mevlûd (öl.H.810 /M.1407)
- 3-Monla Sinan Reis (Kanûnî Döneminden)²

11-Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf: Yusuf Peygamber'in kıssası, "kıssaların en güzeli" olarak nitelendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki Yusuf suresinin tefsirini içeren bu eser Arapça olarak yazılmıştır. Kâtib Çelebi, Keşf el-Zünûn adlı eserinde Surûrî'nin yaptığı tefsirin Şeyh Bahâ'üddîn İbn Yûsuf el-Vâ'iz ve Molla Ahmed İbn Rûhu'llâhü'l-Ensârî'nin eserlerinin genişletilmesi sonucu meydana getirildiğini ifade eder.³ 197 yapraktan ibaret olan bu eserin bir nüshası Balıkesir'de bulunmaktadır. Tefsîrû Sûreti Yusuf şeklinde kayıtlara geçmiştir.⁴

12-Şerh-i Binâ: Fiillerin mâzi ve muzârîde gösterdiği ses, yapı ve mânâ değişikliği esas alınarak Arapça öğrenmek isteyenlere temel sarf bilgisi vermek için hazırlanmıştır. Binâ'nın yazarı bilinmemektedir. Binâ'nın (Şerhü'l- Mufasssal'daki) içerisindeki bir atfa binâ'en 1143'ten sonra yazıldığı anlaşılmaktadır.⁵

13-Tehâfût: Gazzâlî, filozofların amaçlarını ortaya koyduktan sonra onların tutarsızlığını göstermek üzere bu eseri kaleme almıştır. Fârâbî ve İbn-i Sinâ'nın görüşlerini eleştirdiği eser, İbn Rüşd'ün Tehâfûtü't- Tehâfût adıyla yazdığı esere bir reddiye niteliğindedir. Eser değişik dillere çevrilmiştir.⁶

14-İzzî Şerhi: İzzeddin Abdü'l-Vehhâb bin İbrahim (öl.H.655/M.1257). Hayatı hakkında kesin bir bilgi yoktur. 1239'da Musul'da, 1256 yılında Bağdat'ta yaşadığı bilinmektedir. Arap diliyle ilgili eserleri vardır. Bilinen eserleri şunlardır:

¹ Max Meyerhof: İbnünnefis, İslam Ansk. C: V-II, MEB Yay., İst, 1968, s. 872.

² Kâtip Çelebi: a.g.e., 1899-1900.

³ Kâtip Çelebi: Keşf el-Zünûn, C:I, İst., 1971, s.451.

⁴ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Balıkesir), Ankara, 1997, s.97.

⁵ Mehmet Çakır: Binâü l- Ef'âl, İslam Ansk., C:VI, T.D.V. Yay., İst., 1992,s.179.

⁶ H.Bekir Karlığa: Gazzâlî, İslâm Ansk., C:XIII, T.D.V. Yay., İst., 1996, s.522.

- 1- Mebâdî fi't-tasrîfi (Fiilerin çekimi üstüne)
- 2- El-Hâdî fi'n-nahvi
- 3- El-Hâdî fi'n-nahvi ve't-tasrîfi
- 4- Usturlab'ın kullanılışıyla ilgili bir eseri ve tezkire mahiyetinde bir eseri vardır.¹

Osmanlı medreselerinde okutulan Zencânî'nin fiil çekimiyle ilgili eserine değişik ilim adamları tarafından şerh ve haşiyeler yazılmıştır. İzzî'nin eserine şerh yazan ilim adamları şunlardır:

- 1- Mehmed bin İbrahim El-Halebî (öl.H.971/ M.1563)
- 2- İmâduddîn Ebü'l-Fidâ İsmail bin İbrahim ibn Cemâ'atî'l-Kenânî
- 3- Şemsüddîn Muhammed bin Eş-şeyh Zeynü'd-dîn Kasım bin Ali (öl.H.918 M.1512)²

15-Şerhü'l-Emsile: Osmanlı kültüründe medreselerde okutulan ilk eserdir. Arap gramerinin öğretilmesinde basitten karmaşığa doğru bir yol takip edilir. Gramerde sırasıyla takip edilen eserler şunlardır:

- 1-Emsile
- 2-Binâ
- 3-El-Maksûd
- 4-El-İzzî (İzzeddin Zencânî)
- 5-Merâh (ul Ervâh)³

Yukarıdaki eserlerle ilgili medrese çevrelerinde tekerleme haline getirilen bir ifade vardır: “Emsile evlek evlek / Binâ yağlı börek / Maksûd karış kuruş / İzzî’de kırıldı kiris / Yiğitsen Merâh’a giriş.”⁴

Emsile'nin müellifi bilinmemekle birlikte bazı şerhlerde (Ahmed Çelebi es-Saruhânî) müellifinin Hz. Ali olduğu ifade edilir. Türkçe ve Arapça olarak birçok şerhleri yapılmıştır. Surûrî'nin yapmış olduğu Şerhu'l-Emsile, El-Emsile'nin en güzel Arapça şerhlerinden birisidir. Mukayyed Sarf Cümlesi kenarında basılmıştır. Türkçe

¹ Komisyon: Zencânî , Büyük Lugat ve Ansiklopedi (Meydan Larousse), C: XII, Tarihsiz, İst.,s. 919.

² Kâtip Çelebi: a.g.e., s.1138-1139.

³ İsmail Durmuş: El-Emsile, İslâm Ansk., C:XI, T.D.V. Yay., İst., 1995, s.166.

⁴ İsmail Durmuş: a.g.e., s.166.

olarak Emsile'yi şerh eden sanatçılardan bazıları şunlardır: Çörekçizâde Ahmet Nüzhet, Emsile Şerhi, Ahmet Tâhir, Emsiletü'l-Ef'âl Şerhi.¹

Surûrî'nin yazmış olduğu Emsile şerhlerinden bazılarının bulunduğu iller ve eserlerin numaraları şu şekildedir:

- 1- Şerhü'l- Emsileti'l- Muhtelif: Burdur, no: 1823.²
- 2- Şerhu'l- Emsileti'l- Muhtelif : Afyon, no: 953.³
- 3- Şerhu'l- Emsileti'l- Muhtelif : Balıkesir, no: 1036.⁴
- 4- Şerh al- Emsile al- Muhtelif : Adana , no: 2248-2250.⁵
- 5- Şerhu'l- Emsileti'l- Muhtelif : Isparta, no: 1179.⁶
- 6- Şerhu'l- Emsile: Antalya, no: 1834-1836.⁷

16- Hâşiye-i İnâye: İnâye, Hanefî fikhına dair olarak Merginânî (öl.593/ M.1197) tarafından yazılmış meşhur bir fıkıh kitabıdır. Bu esere İslâm âleminde birçok şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Bayburtlu Ekmeleddin'in yazdığı İnâye adlı şerh bu çalışmaların en önemlisidir.⁸

Farsça Eserlere Yazdığı Şerhler:

1-Şerh-i Mesnevî: Surûrî, Mesnevî'nin altı cildine yazmış olduğu şerhle “Şârih-i Mesnevî” unvânını almıştır. “Beyitlerin şerhinde tasavvufî anlamlarını verip işaret edilmesi lüzumlu gördüğü Âyet-i Kerîme, Hadîs-i şerîf, atasözleri, örnek beyitler, mutasavvîf şahsiyetlere ve muhtelif nakillere atıfta bulunmaktadır. Nakiller genellikle Menâkıbü'l- Ârifin'den alınmıştır.”⁹ Surûrî, bu çalışmasında imkan nispetinde çalışıp

¹ İsmail Durmuş: a.g.e., s.167.

² Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Burdur), Ank.,2000, C:2, s. 1021.

³ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Afyon), Ank., 1996, s.428.

⁴ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Balıkesir), Ank.,1997, s.406.

⁵ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Adana), Ank., 1986, C: 3, s.632.

⁶ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Isparta), Ank., 2000, s.692.

⁷ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Antalya), Ank., 1989, s.96.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: a.g.e., s.30.

⁹ Orhan Baştürk: Surûrî'nin Mesnevî Şerhi, Selçuk Üniversitesi, Sos Bil. Enst.,Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,Konya, 1997, s.22.

eserin doğru nüshalara dayandığını belirtmiştir.¹ Surûrî'nin Mesnevî Şerhi'nin 34 yazma nüshası tespit edilebilmiştir.²

2-Şerh-i Gülistân: Sa'dî'nin Gülistân adlı eseri 1258 yılında yazılmıştır. Bostan'a göre daha çok tanınmış bir eserdir. Nesir ve nazımın karışık olarak yer aldığı eserde 8 bölüm bulunmaktadır. Sa'dî'yi en iyi temsil eden sentez mahiyetindeki bir eserdir. "Gülistân, konu ve fikir bakımından da çeşitlidir. Bir vaka ile bir fabl, bir latife ile bir öğüt, mistisizmle hayat, ...bir aradadır."³

Türk edebiyatında Gülistân'a birçok sanatçı tarafından şerh yazılmıştır. Lâmiî Çelebi (öl.H.938/ M.1531), Zâifî (öl.H.964/ M.1556), Sûdî' (öl.H.1007/ M.1598) Gülistân'a şerh yazmışlardır.⁴ Muğlalı Şâhidî'nin de Farsça olarak yazdığı bir Gülistân Şerhi bulunmaktadır.⁵

3-Şerh-i Bûstân: Sa'dî, Bostân'ı Gülistân'dan bir yıl önce kaleme almıştır. (H.655 /M.1257) Bostân manzum bir eser olup mesnevî nazım biçimiyle yazılmıştır. Şehnâme vezninin kullanıldığı eserde 4000'den fazla beyit bulunmaktadır. Bostân adı eserde açıktan açığa söylenmemesine rağmen eser bu adla meşhur olmuştur. Kilisli Rifat Bilge elden geçirdiği 60 kadar yazma nüshada hep bu ada tesadüf ettiğini, yalnız bir Farsça nüshada 'Sa'dî'nin Edebnâmesi tamam oldu' cümlesine rastladığını belirtir.⁶

Osmanlı döneminde Farsça öğrenmek isteyenler Gülistân ve Bostân adlı eserlerden başladıkları için bu kitaplar çokça şerh edilmiştir. Bostân'ın şerhlerinden en ünlüleri Surûrî, Şem'î, Sûdî ve Bursalı Havayî şerhleridir. Kâtip Çelebi en güzel ve etraflı şerh olarak Havayî'nin şerhini göstermektedir. Şerhler içerisinde en tanınmış Sûdî'nin şerhi olup İstanbul'da iki cilt halinde basılmıştır.⁷

4-Şerh-i Dîvân-ı Hâfîz: Surûrî'nin yazmış olduğu bu şerh Türkçe Hâfîz Dîvânı şerhleri içerisinde ilk olanıdır. Fars edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan Hâfîz Dîvânı

¹ Orhan Baştürk: a.g.e.,s.51.

² Orhan Baştürk:a.g.e., s.5-13.

³ Hikmet İlaydın: Gülistân (Sadi), M.E.B. Yay.,İst.,1997,s.X.

⁴ Amil Çelebioğlu: Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, M.E.B. Yay.,İst., 1994, s.117.

⁵ Amil Çelebioğlu: a.g.e., s.77.

⁶ Hikmet İlaydın: Bostân (Sa'dî), M.E.B. Yay., İst.,1997, s.II.

⁷ Hikmet İlaydın: a.g.e.,s.VII-VII.

Mesnevî ve Gülistân'dan sonra en çok okunmuş bir eserdir. Bilhassa XV-XVI. asırlarda Hâfız'ın Türk şiiri üzerindeki etkisi büyüktür.¹

Hâfız Dîvânı'na Türk edebiyatında Sûdî, Şem'î ve Mehmed Vehbî-i Konevî tarafından şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerden Surûrî şerhi hâricinde kalanlar Dîvân'a tasavvufî anlam verip Hâfız'ı tasavvuf erbâbı gibi düşünüp öyle algılamışlardır. Sûdî'nin yaptığı şerh, diğerlerine nazaran daha çok rağbet görmüş olup medrese tekniğine uygun olarak düzenlenmiştir.²Konevî ve Şem'î şerhlerinin zoraki teviller taşıdığı düşünülürken, Surûrî şerhinin de Fars dilinin lisânî inceliklerini gözden kaçırdığı ifade edilmiştir.³

Surûrî şerhi batı dünyasında fazla rağbet görmemiştir. Surûrî'nin açıklamaya çalıştığı tasavvufî sırlar ve remizlere yabancı olan batı, Sûdî'nin akli meşgul eden filolojik açıklamalarına daha çok ilgi duymuştur. Ritter, Sûdî şerhinin Şem'î ve Surûrî şerhlerini unutturduğunu ifade etmiştir.⁴ Gölpınarlı da Hafız Dîvânı önsözünde Surûrî şerhi hakkında şöyle demektedir: “Hâfız'a yazılan en eski şerh 969 hicrîde vefat eden Surûrî'nindir. Sûdî şerhinde Surûrî ile Şem'î'nin hatalarını da alaycı bir tarzda ve âdeti vechiyle biraz da mütearrız bir ifadeyle yer yer işaret eder.”⁵ Üniversitelerimizde Hâfız Dîvânı şerhi konusunda fazla çalışma yapıldığını söylemek mümkün değildir.⁶

5-Şerh-i Şebistân-ı Hayâl: Üzerinde çalışmış olduğumuz bu eserin tanıtımı ileriki bölümlerde detaylı olarak yapılacaktır.

6-Şerh-i Mu'ammâ-yı Câmî: Molla Câmî, (H.817) 1414'te Câm şehrine bağlı Harcird kasabasında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Nureddin Abdurrahman b. Ahmed Câmî'dir.

¹ Abdülbâkî Gölpınarlı: Hâfız Dîvânı (Tercüme), M.E.B. Yay., İst.,1992, s. xvi.

² Abdülbâkî Gölpınarlı: a.g.e., s XVII.

³ Kınalızâde Hasan Çelebi: a.g.e., C:I,s.460. / Bursalı Mehmed Tahir Efendi: Osmanlı Müellifleri, C:II, İst., 1972,347.

⁴ Helmut Ritter: Hafız, İslam Ansk., C:V/I, M.E.B. Yay.,İst.,1986, s.70.

⁵ Abdülbaki Gölpınarlı:Hafız Divânı, M.E.B. Yay.,İst.,1992,s.XXVII.

⁶ Ahmet Faruk Çelik: Surûrî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi'nin İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Enst.,Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı,Fars Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi , Konya, 1996.

Meral (Ortaç) Oğuz: Surûrî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız,Ege Üniversitesi, Sos. Bil. Enst.,Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Ed. Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi ,İzmir,1998.

Dil, din, mûsikî gibi pek çok alanda eser vermiştir. 1492 yılında Herat'ta vefat eden Molla Câmî'nin mu'ammayla ilgili eserlerine Türkçe birçok şerh yazılmıştır.¹

Surûrî, Molla Câmî'nin eserine yazmış olduğu şerhte muammâ türüyle ilgili bilgiler vermektedir: “İlm-i muammâya mensûb olan ilimler üç kısımdır. Ammâ ilm-i muammâda olan ilimlerdir ki her birisi isimler hazinesine tılsımdır. Yani içinde tılsımlar ile medfûn olan hazînelerin tılsımı bozulmadan malları alınmak müyesser olmadığı gibi, bu üç kısım dahi aksamiyle zabt olunmadan mu'ammâda isim istihrâc olunmak müyesser değildir. Musannıf ki Hazret-i Monla Câmî'dür (k.s.) a'mâl-i mu'ammâyı üç kısımdur dedikten sonra, aksâm-ı selâsenin ıstılâhlarında isimlerin ne olduğun ta'rifâtle icmâlen beyân itmesine şürû' édübün dedi ki.....”²

Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır:

Surûrî: Mu'ammâ-yı Câmî Şerhi, Süleymaniye, Kadızâde Mehmed Efendi Böl.,No: 411.

Surûrî: Şerh-i Mu'ammeyât-ı Câmî, Süleymaniye, Ayasofya Böl., No: K.1866.

Surûrî: Şerh-i Mu'ammiyât-ı Câmî, Ank., Milli Kütüphane, No: A.629/2.

7-Şerh-i Mu'ammâ-yı Ali Kerremallâhü Vecchêhü: Bu eserin yazma nüshaları :

Şerh-i Mu'ammâ-yı Ali Ker.: Süleymâniye, Bağdatlı Vehbi Efendi Böl.,1707, 72 y.

Türkçe Eserleri:

1-Bahrü'l-Ma'ârif: Surûrî, Bahrü'l-Ma'ârif adlı eserini şehzâde Mustafa'ya hocalık yaptığı dönemde şehzâdenin isteği ve emri üzerine yazmıştır. Eser, kaynak kitabı olarak kullanıldığı için birçok yazma nüshası bulunmaktadır. ‘Bahrü'l-Ma'ârif beş ana bölümden meydana gelmiştir:

A-Mukaddime: Aruz ilminin gerekliliği ve şiir ıstılahları (terimleri) anlatılır.

B-Makâle-i Ülâ: Aruzun bahirlerini anlatır.

¹ Ali Fuat Bilkan: Türk Edebiyatında Muammâ, Ank., 2000, s.22.

² Surûrî: Şerhu Mu'ammeyât-ı Câmî, Ankara Millî Ktb., Yz. A.629/2,7b.

C-Makâle-i Sâniye: Şiire ait lafzî ve mânevî sanatları anlatır.

D-Makâle-i Sâlise: Dîvân edebiyatında kullanılan remizler, mazmunlar ve teşbihât konu edilir.

E-Hâtîme: Şiir ilminin faydaları üzerinde durulur ve kıymetinin yüksek olduğu anlatılır.¹

Surûrî Bahrü'l-Ma'ârif adlı eserinde sadece teorik bilgiler vermemiş, aynı zamanda çok sevdiği şehzâdeye şiirler de yazmıştır. Şehzade Mustafa için yazdığı şiirlerinden bazı örnekler:

Yâ ilâhî Sultan Mustafâ'yı müstedâm
Devletinde kıl sürûr u sürda halkı temâm

Nî'met-i dünyâ vü dîni eylegil rûzî aña
Devlet-i ûlâ vü âhir birle kılğıl ber-devâm

Ayş ü sohbetler aña olsun helâl-ender-helâl
Niş ü mihnetler velî her-dem harâm olsun harâm

Meskenin dünyâ serâyında serây et dâimâ
Dâr-ı ukbâda aña dârü's-selâm kıl makâm

Bu serây içre Sürûrî hidmete kâyim olup
Ol serây içinde dahı olsun añunla hümâm

Hak refiki zâtına sa'dî Sürûrî eylesün
İki âlemde şeff'î ola hem hayrû'l-enâm

Bu du'âya her ki âmin dërse sıdk-ı kalbile
Cânna olsun selâmetler muhassal ve's-selâm²

¹Halil İbrahim Okatan: Surûrî'nin Bahrü'l-Ma'ârif'i, Ege Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1986, s.49.

² Halil İbrahim Okatan: a.g.e, s-33-34.

Bahrü'l-Ma'ârif üzerine Atatürk Üniversitesi'nde doktora düzeyinde bir çalışma yapılmıştır.¹

2-Ravzû'r- Reyâhîn fi Hikâyeti's-şâlihîn:

3-Dîvân-ı Evvel: Surûrî'nin bir dîvân sahibi olduğu tezkirelerde yazılıdır. Manisa İl Halk Kütüphanesi 7844 numarada Dîvân al-Surûrî şeklinde kayıtlı olan eser, Gelibolulu Surûrî'ye aitmiş gibi görünen eser incelendiğinde İranlı Surûrî'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Eserin içerisinde Seyyid Nesîmî ve Mîr Hüseyin'e ait gazeller de yer almıştır.

4-Dîvân-ı Şânî:

5-Dîvân-ı Şâliş:²

6-Şerh-i Mu'ammâyât-ı Mîr Hüseyin: Mu'ammâ Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiş olan bir türdür. Türk edebiyatında yazılmış olan ilk mu'ammâ örneklerine XV. yüzyılda rastlanmaktadır. Mu'in bin Mustafa, Ali Şir Nevâyî bu türün ilk örneklerini vermişlerdir.³

Mîr Hüseyin Mu'ammayî (öl.H.904 /M.1498) mu'ammâ türünde üstâd olduğu için Mu'ammâyî lakabını almıştır. Ali Şir Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâyis adlı tezkiresinde Mîr Hüseyin'in mu'ammâ türündeki üstünlüğünü şu cümlelerle dile getirmektedir: "...Ve mu'ammâ fennining letâfet ve nâzûkligin ol yerge yitkürdi kim, andın ötmek mümkin irmes. Ve hükûm kılsa bolur kim bu yolnu bend kıldı."⁴

Surûrî'nin yazdığı bu şerhin bir nüshası Adana İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Şarh Risâle Mu'ammâ Mîr Hüseyin adını taşıyan bu eserin başında aşağıdaki beyit bulunmaktadır:

¹ Yakup Şafak: Sürûrî'nin Bahrü'l- Ma'ârif'i ve Enîsü'l- Uşşâk ile Mukayesesi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1991.

² Surûrî'nin üç dîvânının bulunduğu dair bilgiler bütün tezkirelerde (Aşık Çelebi, Âlf, Riyâzî) geçmektedir. Hatta tezkire sahipleri bu dîvânları bizzat gördüklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu dîvânlar bugün elimizde bulunmamaktadır.

³ Ali Fuat Bilkan: a.g.e., Ankara, 2000, s.26.

⁴ Ali Şir Nevâyî: Mecâlisü'n-Nefâyis (Haz.Hüseyin Ayan, Kemal Yavuz, Efrasiyab Gemalmaz, Recep Toparlı, Gönül Ayan, Yavuz Akpınar), Atatürk Üniv.,Türkiyat Araştırmaları Yay.,Erzurum,1986,s. 135.

Hudâ kıldı cihânı çün mu'ammâ

Kim etdi nâmı gibi zâtın ihfâ¹

Şerh-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin adlı eserin tespit edebildiğimiz diğer nüshaları şunlardır:

- 1- Şerh-i Risâle-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin: Bayezid Devlet Ktb..no: 6076.
- 2- Şerh-i Risâle-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin: Sül. Es'ad Ef., no: 2813.
- 3- Şerh-i Risâle-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin: Sül. İzmir, no: 442/1.
- 4- Şerh-i Risâle-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin: TDK Ktb., no:A 134.
- 5- Şerh-i Risâle-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin: Nurosmaniye, no: 27710

7-Risâle-i Mu'ammâ: Surûrî'nin kendisinin yazmış olduğu mu'ammâları ihtivâ eden bir eserdir. Mu'ammâ çözüme konusunda üstad olan Sürûrî, mu'ammâ yazmakta da başarılıdır. Bu eserin bir nüshası Mu'ammâ-yı Surûrî şeklinde Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Bölümü'nde, 4067 numarada kayıtlıdır.

8-Kitâb-ı Nücûm: Yıldızlarla ve astronomiyle ilgili bir eserdir.

9-Umur Paşa adına yazılmış Türkçe bir Tefsîr: Bu eser, kaynaklarda belirtilmiş olmasına rağmen herhangi bir yerde kaydına rastlanılmamıştır.

10-Terceme-i 'Acâ'ibü'l- Mahlûkât: 'Acâ'ibü'l- Mahlûkât adlı eserde yazıldığı devrin coğrafya ve kozmografya anlayışına göre hazırlanmış, ansiklopedik bilgiler ihtivâ eden, İslâmî edebiyatların ortak eserlerinden birisidir. Türk edebiyatında 'Acâ'ibü'l-Mahlûkât tercümeleleri Kazvîni'den ve İran edebiyatındaki diğer örneklerinden alınarak yapılmıştır. "Kazvîni'nin tercümesi olan eser Kitâbü Acâibi'l-Mahlûkât ve garâ'ibi'l-mevcûdât adını taşımaktadır. Kanûni'nin oğlu Şehzâde Mustafa'nın hocalığını yapan Surûrî tercümeğe öğrencisinin isteği üzerine başlamış, ancak şehzâdenin öldürülmesi üzerine eserini yarım bırakmıştır. Bu tercüme daha sonra Rodosîzâde tarafından

¹ Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu (Adana), Ank., 1986, C: III, s.708.

tamamlanmıştır.”¹ Bu eserin yazma nüshalarının British Museum’da da bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir.²

11-Terceme-i Zahîretü’l- Mülûk: Zahîretü’l-Mülûk H.786’(M.1384)da vefat eden Seyyid Ali Hemedânî’nin Farsça olarak yazmış olduğu bir eserdir. Surûrî bu eseri Türkçe’ye tercüme etmiştir. Siyâsetnâme türünde yazılan bu eserin değişik baskıları yapılmıştır. Zahîretü’l-Mülûk, Türk edebiyatında Muhammed b. Hüseyin adlı bir şahıs tarafından Sultan İbrahim adına Hilvetü’l-Mülûk adıyla tercüme edilmiştir. Muhammed b. Hüseyin, esere iki bölüm daha ilave ederek bölüm sayısını on ikiye çıkarmıştır.³ Eser on bâbtan meydana gelmektedir: 1-İmân, 2-Ubûdiyyet, 3-Mekârîm-i Ahlâk, 4-Hukûku’l- Vâlideyn, 5- Ahkâmü’s-Saltanat, 6-Saltanat-ı Ma’neviyye, 7-Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ‘ani’l-münker, 8-Şükr-i Ni’met, 9-Sabr ale’l-Mesâib, 10-Zemmi’l-Kibri ve’l-Gazab⁴

12-Terceme-i Kitâbü’l- ‘Acâ’ib ve’l- Ğarâ’ib: Surûrî’nin Arapça’dan tercüme ettiği bir eserdir. On bölümden meydana gelen eserin bölümlerinden bazıları şu başlıkları taşımaktadır: Ulviyyât, Eflâk, Süfliyyât, Anâsır, Maden, Nebât, Hayvânât.⁵

¹ Günay, Kut: Acâibü’l-Mahlûkât, İslam Ansk., C:I, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst.,1988, s.317.

² M. Streck: Kazvîni, İslam Ansk., C:VI, M.E.B. Yay.,İst., 1988, s.530.

³ Tahsin Yazıcı: Hemedânî, İslam Ansk., C:XVII, TDV.Yay.,İst., 1998, s.186.

⁴ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi: a.g.e., s.347.

⁵ Kâtip Çelebi: a.g.e., s.1437-1438.

II. BÖLÜM

A-FETTÂHÎ-İ NİŞÂBURÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Asıl adı Muhammed b. Yahya olup Nişâbur'da doğmuştur. Doğum tarihi ve hayatı hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. Fettâhî mahlası Farsça'da elma anlamına gelen "sibek" in Arapça karşılığı olan "tüffâh" kelimesinin yer değiştirmesinden meydana geldiği söylenir. Fettâhî'nin 852(1448) yılında vefat ettiği rivayet edilir.¹ Fettâhî'nin ölüm tarihi hakkındaki diğer bir bilgiye Cl. Huart tarafından yazılan maddede rastlamak mümkündür. Ölüm tarihinin 853 (1449) olabileceği bu yazıda nakledilmiştir.²

Fettâhî'yle ilgili Kâmûsü'l-A'lâm adlı eserde yaşadığı dönem ve bir iki eseri hakkında bilgi verilmesiyle yetinilir. "İran şû'arâsından olup Nişâburludur. Şahrüh zamanında yaşayıp 852'de vefat etmiş ve müretteb bir dîvânla Şebistân-ı Hayâl ünvanlı bir eser bırakmıştır."³ Muhammed b. Yahya, "Humârî ve Esrârî" mahlaslarını da kullanmıştır.⁴

Fettâhî'nin eserleri hakkında detaylı bir araştırma yapılmamıştır. Eserlerinin çoğu sembolik bir dil kullanılarak yazılmıştır. Fettâhî'yi en çok Sühreverdî el-Maktûl'ün Mûnisü'l-Uşşâk adlı eseri etkilemiştir.⁵ Bilinen eserleri şunlardır:

1-Hüsn ü Dil: Fettâhî'ye asıl şöhretini bu eser sağlamıştır. Manzum ve mensur tarzda iki şekli bulunan eserde değişik bir konu ele alınmıştır: Yunanistan'da dünyayı hakimiyeti altında tutan Akl'ın beden kalesine hükümdar olarak tayin ettiği, beden kalesinin dimağ kubbesinde oturan oğlu Dil ile Aşk'ın kızı Hüsn arasında geçen olayları ve aşkı işler.⁶

¹ Tahsin Yazıcı: Fettâhî, İslam Ansiklopedisi, C: XII,TDV. Yay., İst., 1995, s.485.

² Cl. Huart: Fettâhî, İslam Ansiklopedisi, C:IV, MEB. Yay., İst., 1950,s.582.

³ Şemseddin Sâmî: Kâmûsü'l-A'lâm, C:V, İst., 1314, s.3340.

⁴ Cl. Huart: a.g.e., s. 582.

⁵ Tahsin Yazıcı: a.g.e., s.485.

⁶ Tahsin Yazıcı: a.g.e., s. 485.

Hüsn ü Dil Anadolu'da çok sevilmiş ve esere nazîreler yazılmıştır. Hüsn ü Dil'i ilk olarak Lâmi'î¹ Türkçe'ye çevirmiştir. Daha sonra Ahî ve Muhyî-i Gülşenî gibi şairler tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Hüsn ü Dil'in tasavvufî ifadelerle ve sembollerle örülen yapısı, Batılıları da etkilemiştir. Eserin önemini kavrayan Batılı araştırmacılar tarafından 19. yüzyılın başlarında önce İngilizce'ye, arkasından da Almanca'ya çevrilmiştir.²

2-Şebistân-ı Hayâl: Şebistân-ı Hayâl'in birinci faslının tercümesi H. Ethe tarafından 1868 yılında Leipzig'de neşredilmiştir.³

3-Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lugât: Bu eser Şebistân-ı Hayâl'le karıştırılmıştır. Fettâhî, Şebistân-ı Hayâl'de bu eserden isim olarak bahseder.⁴ Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lugât adlı eserinde gençliğinde hayâl âleminde yaptığı bir seyahati anlatır. Meşhur İran şairlerinin şiirlerine tazminler yazar.⁵

4-Dîvân:

5-Risâle fi ilmi'l-bedîc: Reşîdü'd-dîn Vatvat'ın⁶ Hadâ'ikü's-Sihr'inden faydalanılarak yazılan bir eser olup bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü numara 4000'de kayıtlıdır.⁷

6-Risâle fi ilmi'l-^cAruz:

7-Esrârî ve Humârî:

8-Tabirnâme:

¹ Ülkü Ayan: Lâmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Üniversitesi, Ankara, 1987.

² Cl. Huart: a.g.e., s. 582.

³ Cl. Huart: a.g.e., s. 582.

⁴ Bkz. s. 140.

⁵ Tahsin Yazıcı: a.g.e., s. 486.

⁶ Reşîdüddin Vatvat: (?- 1182) Belh'te dünyaya gelmiştir. Eserleri, Dîvânı, Hadâ'ikü's-Sihr, Tuhfetu'l-Sâdık Mîn Kelâmi Ebâ Bekrû'l-Sıddîk adlarında mensur eserleri vardır. Zebîhullah Safâ: Târih-i Edebiyât Der-İran, C: IV, Tahran, 1995, s.483-486.

⁷ Tahsin Yazıcı: a.g.e., s. 486.

B-ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL'İN TANITILMASI VE İNCELENMESİ

1- ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL'İN TANITIMI:

Şerhler, kültür ve edebiyatımız için çok önemli bir başvuru kaynağı olma özelliğini üzerinde taşımaktadır. XVI. yüzyıl şerhler açısından verimli bir dönem olarak nitelendirilebilir. Osmanlı devletinin zirvede olduğu bu yüzyılda değişik konulardaki eserler, şerh edilmişlerdir.

Surûrî, Fettâhî Nişâburî'nin Şebistân-ı Hayâl adlı girift eserini Şerh-i Şebistân-ı Hayâl adıyla şerh etmiştir. Şebistân-ı Hayâl üzerine Surûrî'den başka şerh çalışması yapan sanatçıya yaptığımız incelemeler esnasında rastlanılamamıştır. Akşehirli Abdurrahman Gubârî'nin Şebistân-ı Hayâl'e nazîre mâhiyetinde bir çalışması vardır. Gubârî bu eserini, Şehzâde Bayezid vak'asından dolayı Yenihisar'da mahpus bulunduğu esnada yazmaya başlamış ve Mekke'de tamamlamıştır. Eserin Süleymaniye Hacı Mahmud Bölümü 3830 numarada ve Manisa İl Halk Kütüphanesi 2775 numarada kayıtlı iki nüshası bilinmektedir.¹

Gubârî, Şebistân-ı Hayâl nazîresini kurtuluşuna vesile olması ümidiyle yazmıştır. Eserin ünü artıp Kanûnî'ye kadar ulaşınca padişahın affına mazhar olmuştur. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha 33 yapraktan ibarettir.²

Fettâhî'nin Şebistân-ı Hayâl adlı eseri, dînî bir eser olması yanında harf ve kelime oyunları dolu girift bir muammâ özelliği de taşımaktadır. Şârihlerin bu esere ilgi göstermemelerinin bir sebebi, eserin çözümlenmesi zor bir yapıya sahip olmasıdır.³ Fettâhî'nin eserlerinin çoğu alegorik bir özellik taşır. İbn Sinâ, Hâce Abdullah-ı Herevî, Sühreverdî el-Maktûl gibi sembolik mahiyette eser yazmış olan sanatçılar Fettâhî'yi etkilemiştir.⁴

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'le ilgili yapmış olduğumuz katalog çalışması neticesinde eserin yirmi dört nüshası tespit edilmiştir. Surûrî'nin kendi el yazısıyla yazdığı ifade edilen Şebistân-ı Hayâl Şerhi, Osmanlı Müellifleri adlı eserde Şehzâde Câmî-i Şerîfi

¹ İsmet Parmaksızoğlu: 'Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı ve Eserleri' İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, S:2, 1950, s.351.

² Nuray Şimşek: Abdurrahman Gubârî'nin Ka'benâmesi, Marmara Ün., Sosyal Bilimler Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İst., 1987, s.85

³ Ömer Faruk Akün: a.g.e.,s.249.

⁴ Tahsin Yazıcı: Fettâhî, İslâm Ansiklopedisi, C:XXII, T.D.V. Yay., İst., 1995, s.485.

Kütüphanesi'nde olduğu yazılmıştır.¹Fakat Osmanlı Müellifleri'nde belirtilen müellif hattı nüsha yapılan incelemeler neticesinde bulunamamıştır. İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Kütüphanesi dışında bulunan nüshaların tamamı teker teker incelenerek nüsha tavsifleri yapılmıştır. Nüshalarla ilgili bilgiler nüsha tavsifleri bölümünde detaylı olarak aktarılacaktır.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de sekiz bâb bulunmaktadır. Her bâb kendi içerisinde fasıllara ayrılmaktadır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de bâb ve fasıllar düzenlenirken Şebistân-ı Hayâl'deki düzene sadık kalınmıştır. Bu özellik, orijinal bir Şebistân-ı Hayâl² metniyle karşılaştırılarak kontrol edilmiştir.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl sekiz bâbtan meydana gelmiştir. Bâblara geçmeden oluşturulmuş olan bölümler vardır. Bunlar İslâmî edebiyatlarda ortak olarak yer alan na'î ve münâcât gibi nazım türleridir. Eserin iskeleti şu şekildedir:

Fi Medhi Vâcibü'l- Mutlak

Fi Na'î'n- Nebiyyi

Fi'l- Münâcâtî

Fi Te'lifi'l- Kitâbi ve Ta'rifi'l- Ebvâbi

Fi Zikri's-Şu'arâ'i'l- Mâziyyeti Bi-İsmihâ ve Mahlasihâ

El Bâbü'l-Evvel: Fi Meyâmine'l- İmâni Ve'l- İslâmi

El Bâbü's-Sânî: Fi Zikri'l-Mülûki Ve A'vânihim

El Bâbü's- Sâlisü: Fi'l-İlmi

El Bâbü'r-Râbi'ü: Fi'z-Zühdi

El Bâbü'l-Hâmisü: Fi İtbâki Ve'l Ahlâki Ve Ecnâsi'n-Nâsi

El Bâbü's-Sâdisü: Fi'l Müstelezzâtî Ve'l-Müştehiyyâtî

El Bâbü's-Sâbi'ü: Fi'l-Müştehiyyâtî

El Bâbü's-Sâminü: Fi'l-Fevâyidi'l-Müteferrikati

Fi Hâtimetri'l-Kitâbi

Eserin başlangıcında Surûrî, Türkçe bir hamd ve övgü bölümü oluşturmuştur.

Türkçe beyitlerle süslediği bu bölümün sonunda Şebistân-ı Hayâl'i şerh etme amacını ve metodunu belirtmiştir.

¹ Bursalı Mehmed Tâhir: a.g.e., s.348.

² Fettâhî Nişâburî: Şebistân-ı Hayâl, Süleymâniye Kütüphanesi, Âşir Efendi Bölümü, No: 294.

“Nazm ü nesri pür şanāyi^cdür Şebistân-ı Hayâl
Bikrdür hiç fikr anı fetḥ etmek olmuşdur muḥâl”¹

Yukarıdaki beyitte Şebistân-ı Hayâl'i şerh etme amacını şu şekilde açıklamıştır: Bu zamana kadar kimsenin bu işi başarması mümkün olmamıştır. Çünkü, Şebistân-ı Hayâl'in nazım ve nesir parçaları sanatlarla doludur.

“Evvelâ ma^cnâ-yı metni eylerüm rüşen beyân
Şāniyen her şan^catı kılsam gerek keşf ü ‘iyân”²

Şerh metodunu belirttiği yukarıdaki beyitteki özellikleri Şebistân-ı Hayâl Şerhi'nin her bölümünde aynen uygulamıştır.

Şebistân-ı Hayâl'in şerh edilmeğe başladığı bölüm; Fi Medhi Vâcibü'l- Mutlak diye adlandırılan bölümdür. Bu bölüm, genellikle manzum bir özellik taşımaktadır. Farsça olarak yazılmış şiirlerin Türkçe açıklamalarının ve şerhlerinin yapıldığı bu bölümde sabit bir nazım şekli kullanılmamıştır. Beyit ve kıt'aların kullanılarak yazıldığı şiirler değişik vezinlerde yazılmıştır. Yaratıcının övüldüğü bu şiirlerde anlam çözümlenirken kelime oyunları ile bağlantılı olan yapılar da açıklanmaya çalışılmıştır.

“Şan^cat budur ki âftâb lafzınuñ kenârî âbdur ve içi fetdür. Ol ki ḳalb ola tef olur ki tef ḫarâret ma^cnâsınadır.”³

Allâhü Te^câlâ'nın övüldüğü medh bölümü klâsik bir övgü bölümü değildir. Fettâhî alegorik bir anlatımla, kelimeler arasına gizlediği sembolik unsurlarla anlamı süslemiştir.

Allâh'ın Medhi Bölümü'nde nazımdan farklı olarak nesir parçaları da yer almaktadır. Nesir parçalarının sayısı çok fazla değildir. Genellikle 'nükte' başlığı altında verilen bu nesir parçalarında secîler bulunmaktadır.

İslâmî edebiyat içerisinde na'tın Allâhü Te^câlâ'nın övülmesinden sonra yer alması kalıplaşmış bir özellik taşımaktadır. Na't, diğer peygamberler, aşere-i mübeşşere, dört halife, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin Hz. Hamza, Hz . Abbas, Ebû Hanife, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed, İmâm Buhârî, İmâm Müslim ve Şeyh İbni'l-Vefâ, Abdülkâdir Geylânî gibi tarikat büyükleri için yazılmakla birlikte en geniş ve en yaygın

¹ Bkz. s.103.

² Bkz. s.103.

³ Bkz. s.107.

manası Hz. Peygamber'i över mahiyette yazılan şiirlere verilen addır.¹ Şebistân-ı Hayâl'de bulunan na't bölümleri nazım ve nesir karışık olarak düzenlenmiştir.

Fi Na'tı'n-Nebiyyi başlığı altında verilen bu bölümde değişik nazım biçimleri kullanılarak yazılmış şiir parçaları bulunmaktadır. Beyt, kıt'a, mesnevî gibi değişik nazım biçimleri kullanılarak yazılmış olan şiir parçalarında anlam, kelime oyunları ile örülerek oluşturulmuştur. Mensur bölümler nükte başlığı altında verilmiştir. Mensur olarak yazılan bölümlerde seciler hem kendi içlerinde hem de diğer mensur yapılarla bağlantılı olarak kullanılmışlardır. Arapça şiir parçaları na't bölümünün içerisinde yer almıştır. Na't bölümü münâcât bölümüyle birlikte sona ermektedir.

Fi'l-Münâcât başlığını taşıyan bölümde Allâh'a günahlardan dolayı yalvarışlar dile getirilmiştir. Bu yalvarışlarda Fettâhî kelime oyunları yapmaya devam etmiştir. Yazılan her şiir parçasında kelimelerin şekil özelliklerinden yararlanılarak bir anlam ilişkisi kurulmuştur.

“İlâhî eğer miğfer-i mağfîret ü zi-zeyn-i sırr-ı tü ne-bâşed tâ vü nün-ı ten-i mâ ez-berehneğî-i maşşer rüsvâ mâned. Eğer mağfîret tûğî ve senüñ sırruñ zîneti kisveti olmazsa bizüm tenimüzüñ tâsı ve nünı maşşer uryânlığında rüsvâ qalır. Şan°at budur ki mağfîret lafzında mağfir ve zeyn lafzında zi olmayacak tâ ve nün qalır ki ten cüzleridür. İmdi mağfîret lafzında tâ üzerinde mağfir olmasa ve zeyn lafzında nün üzerinde zî olmasa tâ ve nün uryân qalır.”²

Münâcât bölümünde nazım ve nesir unsurları iç içe kullanılmıştır. Nazımda beyit, kıt'a ve mesnevî nazım biçimleri kullanılmıştır. Nesirde secîli kullanım özelliği devam ettirilmiştir. Münâcât bölümü kitabın te'lif sebebinin belirtildiği bölümle birlikte sona ermiştir.

Fi Te'lifi'l-Kitâbi ve Ta'rifî'l-Ebvâbi başlığını taşıyan bölümde Fettâhî anlamın önemi üzerinde durarak anlamı kolay eylemenin gerekliliğinden bahseder. Nazım ve nesir karışık olarak yazılmış olan bu bölüm kısa bir yapıdadır. Nazım tarzında yazılan parçalarda, kıt'a nazım biçimi kullanılmıştır. Mensur parçalarda kelimelerin secîli kullanım özelliği devam ettirilmiştir. Kitabın yazılış sebebinin belirtilmesi gerektiği bu

¹ Emine Yeniterzi: Dîvân Şiiri'nde Na't, Ankara, 1993, s.1.

² Bkz. s.121.

bölüm bile alegorik bir anlatım tarzıyla yazılmıştır. Bu bölüm, şairlerin mahlasları ve şiir sanatlarıyla ilgili kısmın başlamasıyla sona erer.

Fi Zikri'ş-Şu'arâi'l-Mâziyyeti başlığını taşıyan bu bölümde Fars edebiyatındaki birçok şairin ismi, mahlası ve sanatı anlatılmıştır. Bu bölümde isimi geçen sanatçılar şunlardır: Firdevsî, Enverî, Senâyî, Attar, Hâkânî, Zahîr, Sa'dî, Nizâmî, Kemâl, Kâmil, H'âco, Hüsrev, Celâl, Evhadî, Nâsır, Selmân, Hâfız, Hâcendî, Bisâtî, Kâtibî ve İsmet'tir.

Bu bölümde sanatçıların isimleri üzerinde kelime oyunları yapılmıştır. Fettâhî, bu bölüme aldığı sanatçıların isimlerine değişik bakış açıları getirmiştir. Meselâ Hâfız ismini tahlil ederken birçok özellikler ortaya koymuştur:

“Şan'at budur ki elif ve fâ ki Hâfız lafzınuñ içindedür kelime-i melâletdür ki ğussa maħallinde of dèrler. Ve ol kelime ğaz içindedür ki Hâfız lafzında ħâ lafzı temren ile oğ gibidür ki ħâ'-i mektübî temren ve elif-i mektübî oğ meşâbesindedür. Ve Hâfız lafzında ħâ'dan aşığa fıız lafzıdur ki aña her yerde faz olanı ayağa düşüre demek ile işâret eder.”¹

Ancak İsmet ismini tahlil ederken bu kadar detaylı bir açıklama yapmaz. Sadece kelimeyi iki parçaya bölerek anlamlarını verir ve geçer.

“Ayn-ı İsmet çeşme'î ez-selâset ü 'azûbet-i beyân nümüde ki 'akabeş ehl-i ħasret-râ cüz-şamt ħâşıl nist' 'Ayn-ı İsmet bir çeşme selâset ve 'azûbet-i beyândan göstermiş ki anuñ akabince ehl-i ħasrete şamtdan ğayrı yokdur.”²

Sebeb-i te'lif kısmında yer alması anlam açısından uygun olan parçalar da bu bölümün sonunda yer almıştır. Fettâhî, bu eseri ortaya koyuş sebebini ;nazım ve nesirde bir nüsha yazıp herkesin gönlünde yer etmek düşüncesi olduğunu belirtir. Ayrıca esere Şebistân-ı Hayâl adını vermesinin sebebi olarak gönlüne bir gece bu kitabı yazma ilhamının gelmesi olarak açıklar. Ayrıca Şebistân kelimesinin başından şın harfi kaldırıldığında bustân kalmaktadır. Anlam hazinelerine ulaşmak isteyen kişiler de Şebistân-ı Hayâl'de perdeyi kaldırdıktan sonra anlam hazinelerine ulaşacaklardır.

Fettâhî, eserini sekiz bâba ayırmasının sebebini bu bölümün sonunda açıklamıştır. Sekiz bâba ayrılmasının sebebi sekiz cennete benzemesidir.

¹ Bkz. s.134.

² Bkz. s.135.

Manzum ve mensur olarak düzenlenmiş olan bu bölümde beyit, kıt'a ve mesnevî nazım biçimleri kullanılmıştır. Nesir parçalarında sec'îli kullanım özelliği devam ettirilmiştir.

Bâblara geçilmeden önce bâbların bütünüyle ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler, mensur bir şekilde aktarılmıştır. Birinci bâb'ın başlamasıyla birlikte bu bölüm sona ermiştir.

Birinci Bâb: Bu bâbın başlangıcı 'fi meyâmine'l-îmâni ve's-selâmeti'l-İslâmi' şeklindedir. Birinci bâbın içerisinde beş fasıl bulunmaktadır. Bu fasıllar sırasıyla şu şekildedir:

Faslün fi meyâmine'l-îmâni

Faslün fi's-Salâti

Faslün fi'z-Zekâti

Faslün fi'l-Hacci

Faslün fi's-Savmi

Îmân faslında İslâm'ın en temel şartlarından birisinin îmân olduğu üzerinde durulmuştur. Bu noktayı anlatırken âyet ve hadislerden örnekler verilmiştir. Bu fasıl manzum ve mensur olarak karma bir yapıda oluşturulmuştur. Manzum parçalar mesnevî, rubâ'î, kıt'a ve beyt gibi değişik nazım biçimi ve nazım unsurları kullanılmıştır.

Îmân faslında îmânın lüzûmuyla ilgili olumlu örnekler verildiği gibi îmânsızlığın kötülüğüyle ilgili de örnekler sunulmuştur. Mülhid olma anlatılırken değişik kelime açılımları yapılmıştır. Mülhid kelimesiyle aynı kökten gelen ilhad kelimesinin açılımı yapılırken ahad kelimesiyle mülhid kelimesi arasında bir bağ kurulmuştur. Ahad lafzının içerisine lam ve elif ,yani kelime-yi nefi girince ilhad haline gelmiştir. Îmân faslı işlenilirken hikâyelerle süslenmiştir.

Birinci bâbın ikinci faslı salât faslıdır. Bu faslın girişi Hz Peygamber'in bir hadisine telmihle başlamıştır. Namazı ırmağa teşbih eden bu hadis açıklanırken namâz kelimesinin parçalara ayrılarak açılımı üzerinde durulmuştur. Namaz kelimesinin ilk ve son harfleri birleştirilince nez kelimesi oluşur. Nez de su çıkan; fakat akmayan yere verilen bir addır. İçinde mâ kalmaktadır. Birleşince içindeki suyun akması gerçekleşmektedir.

Bu fasılda namaz esnasında nasıl bir hal ve tavır içerisinde olunması gerektiği konusu da işlenmiştir. Her konu işlenirken yapıldığı gibi bu konuda da kelime oyunları üzerinde durulmuştur. Örneğin namazda rükûc konusu işlenirken kelimenin şekli özelliğiyle anlam arasında bir ilişki kurulmuştur: “Ve rükûc ʿaynı daḥi ki āḥirde vākıc olmuştur delîl-i rüşendür ki ḥâlet-i rükûc da gözi ḳadem üzre dutmak gerek”¹

Manzum ve mensur olarak düzenlenen bu fasılda değişik nazım biçimleri kullanılmıştır. Rubâʿî, mesnevî, kıt'a bu nazım biçimlerindedir. Hikayelerin kullanım oranı bu fasılda artmıştır.

Üçüncü fasıl zekât faslıdır. Bu faslın girişinde Sürûfî, zekât faslının bazı nüshalarda sadaka şeklinde geçtiğine dair bir bilgi vermiştir. Bu fasılda altın ve gümüşün nisâb miktarları üzerinde durulmuştur.

Zekât faslında manzum parçalar da kullanılmıştır. Kullanılan manzum parçalar kıt'a nazım biçimiyle oluşturulmuştur. Mensur yapı, bu fasılda daha geniş bir yer tutmuştur.

Dördüncü fasıl, hac faslıdır. Hac faslının başlangıcında Surûfî'nin fıkıh kitaplarında oruç bahsinin hac bahsinden önce ele alındığına dair bir bilgi ilâvesi karşımıza çıkar. İlk baştaki nükte içerisinde hacı lafzı tahlil edilir. Hacı lafzının baş ve son harflerinin hay lafzını meydana getirdiği vurgulanarak hacının zindelik kazandığı ifade edilir.

Hac faslında hacla ilgili unsurlar üzerinde durulur. İhrâm, mîkât, Kaʿbe, Müzdelife, Minâ ve tavaf bunlardandır. Hac esnasında hangi tür tavır ve davranış içerisinde olunması gerektiği de örneklerle açıklanır. Manzum ve mensur parçalar iç içe kullanılmıştır. Manzum parçalarda kıt'a, mesnevî nazım biçimleri kullanılmıştır. Ayrıca beyit nazım birimiyle yazılmış şiir parçaları da mevcuttur. Mensur bölümlerin secîli kullanım özelliği devam ettirilmiştir.

Beşinci fasıl savm faslıdır. Bu faslın başındaki nüktede ramazan kelimesinin rızâ ve men kelimelerinin birleşiminden oluştuğu ifade edilmiştir. Bu fasılda ramazanla ilgili olan imsâk, iftar, sahur, bayram, hilâl gibi unsurlar üzerinde durulmuştur.

Bu fasıl, manzum ve mensur parçalardan müteşekkildir. Manzum parçalar, kıt'a nazım biçimiyle beyit nazım birimi kullanılarak yazılmışlardır. Mensur parçalar diğer bölümlere göre daha kısa olarak oluşturulmuştur.

¹ Bkz. s.156.

İkinci Bâb: İkinci bâb ‘fi zikri’l-Mülûki ve a‘vânihüm’ başlığını taşımaktadır. Bu bâbta hükümdarlar ve yardımcıları üzerinde durulmuştur. Bu bâb üç fasıldan meydana gelmiştir:

Faslün fi’l-adli ve’r-riyâseti ve’z-zulmi ve’s-siyâseti

Faslün fi’z-zikri’l-vüzerâi ve’l-ümmâli

Faslün fi zikri’l-mütecennideti ve’l-a‘vâni

Birinci fasılda padişâhların özelliklerinden olan âdil olmaları ve zâlim olmamaları üzerinde durulmuştur. İyi bir padişahın özelliği olarak riyâset ve siyâset kavramlarını iyi bilmeleri üzerinde durulmuştur.

Hikâyelerle anlatıma zenginlik katılmıştır. Manzum parçalar kıt’a, mesnevî nazım biçimleri ve beyit nazım birimi kullanılarak yazılmıştır.

İkinci fasıl vezirler ve padişâha yardım edenler hakkındadır. Vezirlerin gönlünde zer arzusunun olduğunu ifade eden bir nükteden sonra vezir kelimesinin tahlîli yapılmıştır. Vezr lafzının kalb olmasıyla arzu kelimesinin oluştuğu ve vezâret kelimesinin kalb edilmesiyle de terâzû kelimesinin oluştuğu ifade edilir. Ümmâl lafzının da tahlîlini buna benzer bir yapıda ele alır.

Bu fasıl, manzum ve mensur olarak düzenlenmiştir. Manzum yapılar kıt’a, mesnevî nazım biçimleri ve beyit nazım birimiyle oluşturulmuştur.

Üçüncü fasıl padişâha yardım eden ve onu koruyanlardan bahsetmektedir. Bu fasılda padişâhı koruyan askerlerin nasıl olmaları gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca savaşta askerlerin nasıl bir hâl ve tavır içerisinde olacakları da bu fasılda ele alınmıştır.

Manzum parçalar kıt’a, mesnevî nazım biçimleriyle ve beyit nazım birimi kullanılarak yazılmıştır.

Üçüncü Bâb: Üçüncü bâb ‘fi’l-‘İlmi’ başlığı kullanılmıştır. Bu bâb dört fasıldan meydana gelmiştir. Fasıllar sırasıyla şu şekildedir:

Faslün fi ta‘lîmi’l-‘İlmi ve tafzîli’l-Fezâyili

Faslün fi’l-Kuzâti

Faslün fi zikri’l-Vu‘âzi ve’l-Huffâzi ve’l-Hutabâ’i ve’l-Üdebâ’i

Faslün fi zikri’l-Etibbâ’i ve’l-Müneccimîni ve’ş-Şu‘arâ’i

Birinci fasılda ilim öğrenmenin önemi, fazileti ve üstünlüğü üzerinde durulmuştur. İlim kelimesi, nükteler içerisinde değişik anlam yapıları üzerinde kelime oyunları yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. İlm ve amel lafızlarının terkiibinde yer alan

kelimelerin aynı olduğu açıklanarak amelsiz ilmin olmayacağı ifade edilmiştir. İlim kelimesiyle anlam ilişkisi olan müderris, müfti gibi kelimeler açıklanmıştır. Açıklama çalışmalarında müfti ve müderris kelimelerine olumlu bir anlam yüklenmemiştir. Müfti kelimesinin baş ve son harflerinin mey lafzını oluşturduğu ve geri kalan fet kelimesinin tefrika anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Manzum ve mensur yapılar karma olarak verilmiştir. Mensur bölümlerde hikâyeler aktarılmıştır. Manzum yapılar içerisinde Arapça şiir parçaları da kullanılmıştır. Rubâ'î, mesnevî, kıt'a nazım biçimleri kullanılmıştır. Manzum parçaların bazıları da beyit nazım birimi kullanılarak yazılmıştır.

İkinci fasılda kadıların özellikleri ve toplumdaki fonksiyonları açıklanmıştır. Bu fasılda Fettâhî kâdı kelimesini kelime oyunları ile kurgulayarak sunmadığı için adaletle ilgili diğer kelimeleri kullanmıştır. Bu fasılda kelime oyunları ile açıklanmaya çalışılan kelimeler şunlardır: Hükm, mahkeme, irtişâ, vekîl, ve muhtesib. Kadının hüküm verirken İslâm kurallarına dayanarak hüküm vermesi dolayısıyla İslâm'ın şerefini üzerinde taşıdığı ifade edilmiştir. Manzum parçalarda kıt'a nazım biçimi ve beyit nazım birimi kullanılmıştır.

Üçüncü fasılda vâizler, hatibler, hâfızlar ve edibler zümre olarak işlenmiştir. Bu dört zümre birbiriyle ilişkili olarak bu bölümde ele alınmıştır. Vâizin diliyle insanlara ziyâ vermesi gerektiği ifade edilerek vâizle anlam ilişkisi içerisinde olan minber kelimesinin açılımı yapılmıştır. Minber kelimesinin min ve ber olarak iki parçadan meydana geldiği ifade edilmiştir. Min kelimesi nimet ve ber kelimesinin itaat anlamlarına geldiği açıklanmıştır. Hâfızlar ve ediblerin öneminin vurgulandığı bu bölümde kıraat imamlarından ve kırâat harflerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde Arapça şiir parçaları da yer almaktadır. Manzum parçalar kıt'a nazım biçimi ve beyit nazım birimiyle yazılmıştır.

Dördüncü fasıl tabibler, müneccimler ve şairler hakkındadır. Tabibler zümresinin güzel ahlâklı olması gerektiğinin ifade edildiği bölümde kelimenin yapılarıyla anlam ilişkisi de kurulmuştur. Tıb kelimesinin ters çevrilmesi sonucu bat kelimesi oluşmaktadır. Bat da yürek yaralamak anlamına gelir. Müneccimler zümresi açıklanırken daha geniş açılımlar getirilmiştir. Müneccimlikle ilişki içerisinde olan unsurlardan kâhin, remmâl ve burçlar açıklanmıştır. Burçlar konusu açıklanırken detaya inilmiştir. Şuarâ zümresi kâtibler zümresiyle ilişki içerisinde verilmiştir. Şuarâ kelimesi

açıklanırken kelime oyunlarından yararlanılarak açıklanmıştır. Şuarâ kelimesinden ayn harfini kaldırırsak şerrâ kalır denilerek şairlerle şer unsurlar arasında ilişki kurulmuştur. Manzum parçalar kıt'a, mesnevî ve rubâ'î nazım biçimleri ve beyit nazım birimiyle yazılmıştır.

Dördüncü Bâb: Bu bâb 'fi'z-zühdi' başlığını taşır. Bu bâb üç fasıldan meydana gelmiştir. Fasıllar sırasıyla şu şekildedir:

Faslün fi'l-ibâdeti ve'l-fiski

Faslün fi's-sülûki ve'l-hırfetihî

Faslün fi'l-fakri ve't-tasavvufi ve'l-irşâdi

Birinci fasılda ibâdet ve fisk kelimeleri açıklanmaya çalışılmıştır. İbâdet kelimesinin baş harfi ayn, son harfi tâdır. Bu harflerin birleşimi sonucu °at kelimesi oluşur. °At kelimesinin anlamı da ilhâh anlamını taşımaktadır. Baş ve son harfleri çıkarılan ibâdet kelimesinden geriye kalan da bâd kelimesidir. Bâd da hava anlamına gelir. İbâdet ve fisk konusunun iç içe işlendiği bu bölümde zühd, zâhid, sulehâ, âbid, nâsik, fâsik, müfsid gibi kelime ve kavramlar üzerinde durulmuştur.

Bu bölümde mesnevî ve rubâ'î nazım biçimiyle beyit nazım birimi kullanılarak manzum parçalar yazılmıştır. Mensur metinlerin de olduğu bu bölümde Surûfî kelimelerin etimolojisiyle ilgili detaylı açıklamalar yapmıştır.

İkinci fasılda tasavvufi bir yol olarak nefis terbiyesi ele alınmıştır. Tasavvufi alanla ilgili olarak sâlik, tâlib, mürîd, hâdim, hırka, derviş, asâ, misvâk, libâs, ridâ, zikir, vird kelime ve kavramları açıklanmıştır. Bu kelime ve kavramlar açıklanırken kelimelerin şekil yapısındaki küçük değişikliklerle yeni anlamlar oluşturulmuştur. Fettâhî, kitabın tamamında olduğu gibi bu bölümde de birçok kelimeyi bu açıdan incelemiştir. Meselâ sâlik kelimesinde bulunan elif ve lam harfi çıkarılınca seg kelimesi oluşmaktadır. Seg de köpek demektir. Sâliğin elif gibi doğru olması gerektiğini vurgulayan bu örnekte olduğu gibi her kelimedede bu tür anlam çıkarımları oluşturulmaya çalışılmıştır.

İkinci fasılda manzum bölümlerde mesnevî, kıt'a nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılmıştır. Anlamı desteklemek amacıyla bu fasılda Arapça şiir parçalarından yararlanılmıştır.

Üçüncü fasıl irşâd, tasavvuf ve tasavvufi terimlerle ilgili açıklamaları içermektedir. Faslın başında belirtildiğine göre fakr ve fakîr kavramları ele alınmış

ancak, irşâd ve tasavvuf kavramları zikredilmemiştir. Bu fasılda fakr, fakîr, miskîn, sûfî, mürîd, meşâyih, mürşid, muvahhid, şath gibi tasavvufî kelime ve kavramlar değişik açılımlar getirilerek açıklanmıştır. Bu fasılda diğer fasıllarda olduğu gibi kelimelerin harflerinin eksiltilmesi ya da ilâve edilmesiyle yeni oluşan anlamlar üzerinde durulmuştur. Telmihlerin yoğun olarak bulunduğu bu fasılda Arapça şiir örneklerinin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Şeriat, tarikat ve hakikat kelimelerinin ilk harflerinin birleşmesiyle şath kelimesinin oluştuğu ve şathın irşâd anlamına geldiği vurgusu tasavvufî bir yaklaşım olarak dikkatleri çekmektedir.

Üçüncü fasılda kıt'a ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi manzum parçaları yazmakta kullanılmıştır. Konuyla ilgili Arapça şiir parçalarına konuya açılım getirmek amacıyla bu fasılda da yer verilmiştir. Mensur bölümlerde hikâyelerden yararlanılmıştır.

Beşinci Bâb: Bu bâb 'fi itbâki'l-ahlâki ve ecnâsi'n-nasi' başlığını taşır. Beşinci bâb sekiz fasıldan meydana gelmiştir. Bu bâbta birçok konu değişik fasıllar oluşturularak ele alınmıştır. Bu fasıllar sırasıyla şu şekildedir:

Faslün fi zikri'ş-şerîfi ve'd-deniyyi

Faslün fi zikri'l-kerîmi ve'l-bahîli

Faslün fi zikri'l-hârîsi ve't-tâmi'î ve'l-kâni'î ve'l-münzevî

Faslün fi's-sıdkî ve'l-kizbî ve'l-gıybeti

Faslün fi zikri'l-ahbâbî ve'l-a'dâi ve'l-hussâdi

Faslün fi'd-dihkaneti ve'l-filâheti

Faslün fi's-seferî ve't-ticâreti

Faslün fi mezemmeti bugâti's-sûkiyyeti

Birinci fasılda iki tür insan üzerinde durulmuştur: Şerefli insan ve aşağılık insan. Kelimelerin şekil özellikleriyle ilgili açıklamalar bu fasılda da işlenmiştir. Şerîf ve denî kelimelerinin parçalanarak ilk ve son parçalarının anlamları üzerinde durularak fasılda işlenen konuyla anlam ilişkisi kurulmuştur. Bu fasılda konuyla ilişkili olarak ele alınan kelime ve kavramlar şunlardır: Hasîs, nefîs, rezl, nesîb, necîb, siyâdet, seyyid ve zurefâ.

Birinci fasılda rubâ'î, mesnevî nazım biçimleriyle beyit nazım birimi manzum yapılarla yer almıştır. Arapça şiir metinlerinin sayısı bu fasılda artmıştır. Mensur metinlerde hikâyelerden yararlanılmıştır.

İkinci fasılda zıtlıklardan yararlanma özelliği devam ettirilmiştir. Cömertlik ve cimrilik bu fasılda işlenmiştir. Bu fasıl birinci fasla göre kısadır. Cimrilik fasılın başlığında olmasına rağmen cömertlik üzerinde daha çok durulmuştur. Sahî, nuhle, nedâ, kerîm gibi kelime ve kavramlar bu fasılda açıklanılmıştır. Tarihte cömertliğiyle meşhur olan Hâtem bu fasılda bir şiir içerisinde dile getirilerek telmih yapılmıştır. Mesnevî ve kıt'a nazım biçimlerinin kullanıldığı bu fasılda nesir çok fazla yer almamıştır.

Üçüncü fasılda dünyaya aşırı derecede hırs ve tamah içinde yaklaşmakla kanaat sahibi olup bir köşeye çekilmek beraber ele alınmıştır. Kâni° ve münzevî kelimelerinin baş ve son harfleri değiştiğinde oluşan anlamlar üzerinde bu fasılda da durulmuştur. Hırs ve tama° kelimelerinin de parçalanmasıyla oluşan olumsuz anlamlar açıklanmıştır. Mesnevî ve kıt'a nazım biçimleriyle beyit nazım biriminin kullanıldığı bu fasılda mensur bölümlerde hikâyelerden yararlanarak açılım getirilmiştir. Arapça şiir parçalarından ve nesir unsurlarından bu fasılda yararlanıldığı görülmektedir.

Dördüncü fasılda doğruluk, yalancılık ve gıybet konusu ele alınmıştır. Kelimelerin parçalanmasıyla oluşan anlamlar üzerinde bu fasılda da örneklendirme yapılmıştır. Kizb kelimesi kef ve zeb şeklinde parçalandığında zebb'in men° anlamında olduğu; gıybet kelimesi iki parçaya ayrıldığında gıy'ın dalâlet ve bet'in kesmek anlamlarına geldiği izah edilmiştir. Bu fasılda iftirâ, mertlik, iki yüzlülük gibi konular üzerinde durulmuştur. Mesnevî ve kıt'a nazım biçimlerinin kullanıldığı bu fasılda Arapça şiir parçaları da yer almıştır.

Beşinci fasıl dostluk, düşmanlık ve birbirine hased etmek hakkındadır. Fasılın girişinde hased ile gıbta arasındaki farklılık açıklanarak konuya giriş yapılmıştır. Dostlukla ilgili olan sadâkat, meveddet gibi kelimelerin izâhı yapılmıştır. Sadâkat ve meveddet kelimeleri açıklanırken daha önceki fasıllarda yapıldığı gibi kelimelerin bölünmesi sonucu oluşan anlamlar üzerinde durulmuştur. Sadâkat kelimesi ikiye bölündüğünde ve kaf harfinde bir nokta olmasa sad âfet anlamının oluştuğu ifade edilmiştir. E°âdi kelimesinin ilk harfinin birlik anlamına geldiğini ;fakat sonrasında âdiliğin olduğu belirtilmiştir. Hâsid kelimesinin ilk harfinin hâ olduğu geriye kalan kelimenin esed olduğu vurgulanmıştır.

Beşinci faslın içerisinde mensur olarak da yazılmış olan hikâye parçaları bulunmaktadır. Arapça olarak yazılmış şiir parçalarının bulunduğu bu fasılda kıt'a nazım biçimiyle beyit nazım birimi Farsça şiir parçalarının yazılmasında kullanılmıştır.

Altıncı fasıl çiftçilik ve ekincilik hakkındadır. Bu fasılda gırs, zer^c, kamh, gendûm, a'nâb, dihkân gibi kelime ve kavramlar ele alınmıştır. Sembolik bir anlatım tarzının tercih edildiği eserde kelimelerin anlam yapısına dikkat çekilmiştir. Engûr kelimesi er içinde nigû şeklinde açıklanarak bu fasılla bağdaştırılmıştır. Kıt'a nazım biçimiyle beyit nazım biriminin Farsça manzum bölümlerin yazımında kullanılmıştır. Arapça şiir örnekleri de anlamla ilişkili olarak kullanılmıştır. Bu fasılda konuyu daha iyi açıklamak amacıyla iki hikâye kullanılmıştır.

Yedinci fasıl, sefer ve ticâret hakkındadır. Sefer ve ticâret kelimelerinin açılımları yapılarak işe başlanılmıştır. Sefer ve ticâret konuları birbiriyle ilişki içerisinde olduğundan ayrı ayrı ele alınmamıştır. Seferle bağlantılı olarak gurbet, yol kesilmesi gibi konular işlenmiştir. Ticâret konusu işlenirken mu'âmil, tâcir, bâzergân gibi başlıklar oluşturulmuştur. Ticâret tasavvufî bir yapıyla ilişkilendirilerek ticâret yaparken dünyayı satın almamak gerektiği ifade edilmiştir. Ticârette borç konusu vâm adlandırması altında işlenmiştir. Borcun insanı kıl gibi incelttiği ifade edilmiştir. Manzum yapılar kıt'a ve mesnevî nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılarak yazılmıştır. Arapça şiir parçalarının da bulunduğu metinde ticâret konusuyla ilgili bir hikâyeye de yer verilmiştir.

Sekizinci fasıl kınanacak iş yapanlar ve çarşıda haksızlık yapanlar hakkındadır. Faslın girişinde bâzâr ehlinin kalbinin yay gibi eğri olduğu ifade edilerek geçiş yapılmıştır. Sûk kelimesini ters çevirdiğimizde kavs olmaktadır. Bu da bâzâr ehlinin yay gibi eğri olduğuna delildir denilmiştir. Bu fasılda pazar esnafından habbâz, tabbâh, nânvâ, kassâb, cellâb, bezzâz, sarrâf, attâr, allâf, bakkâl, dellâl, lebbâd, hidâd, sihhâm, kavvâs, mücellid, sahhâf, hallâc, sirrâc, neccâr, nakkâş, kassâr, sabbâg, debbâg, sekkâk, gazzâl, eskâf teker teker ele alınarak açıklanmıştır. Bu fasıl kitaptaki en geniş fasıllardan birisidir. Her meslek erbabı işlenirken kelimelerin şekli yapısından yola çıkılarak işe başlanılmaktadır. Kelimenin şekli yapısıyla anlamı arasında kurulan ilişki çoğu kez zorlama da olsa konuyu renklendirmektedir. °Attâr kelimesinde olan tâ-i mektûbî kaldırılırsa geriye °âr kalmaktadır. "Gönlünde tîb-i ahlâk tâsı olmayan °attâr °âr giyer." denilerek konuyla anlamca ilişki kurulmuştur.

Sekizinci fasıldaki Farsça manzum bölümlerde kıt'a, mesnevî ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılmıştır. Bu fasılda Arapça şiir metinlerine de yer verilmiştir. Mensur bölümlerde konuyla ilgili hikâyeler aktarılmıştır.

Altıncı Bâb: Bu bâb 'fi'l-müstelizzâti ve'l-müştehibbâti' başlığını taşımaktadır. Altıncı bâbta insana dünyada lezzet veren, onun iştahını uyandıran unsurlar üzerinde durulmuştur. Altıncı bâb beş fasıldan meydana gelmiş olup fasılların sıralanışı şu şekildedir:

Faslün fi'l-gınâ'i ve'l-câhi

Faslün fi'l-esvâbi ve'd-devvâbi ve'l-havâşi ve'l-mevâşi

Faslün fi'l-emâkini ve'd-devri ve'l-mesâkini ve'l-kusûri

Faslün fi'l-hadâyiki ve'l-envâri ve's-şakâyiki ve'l-ezhâri

Faslün fi's-semerâti'l-eşcâri ve tayyibâti'l-esmâri

Birinci fasıl zenginlik ve makam mevki hakkındadır. Faslın başlangıcında kullanılan kelimelerin konuyla ilişkilendirilerek açıklanması özelliğine bu fasılda da devam edilmiştir. Gınâ' kelimesinin açılımı ebced harflerinden yardım alınarak yapılmıştır. Bin gaynla, elif birle eşleştirilir ve nun da alâmet-i cem^c olarak nitelendirilir. Sonuç olarak ise; "ġanî evvelâ biñ ħesâb èder ve şâniyen cem^c-i mâle sa'ÿ eyler ammâ âĥiri ħiçdür"¹ denilerek zenginliğe bakış ortaya konulur. Bu fasılda maldarlık yerilmiş, insanın altın ve gümüşe tamah etmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Makam ve mevki sahibi olma konusu câh başlığı altında işlenmiştir. Câh'ın içerisinde âh taşıdığı ifade edilerek makam ve mevki konusuna bakış ortaya konulmuştur. Mansıb kelimesi de makam ve mevki konusu işlenirken tahlil edilmiştir.

Birinci fasılda kıt'a ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit ve mısra' nazım birimleri manzum parçaları oluşturulmasında şeklî unsur olarak yer almışlardır. Mensur bölümde konuyla ilgili hikâyelere yer verilmiştir.

İkinci fasıl giyim kuşam, binekler, yardımcıları ve hayvanlar hakkındadır. Faslın başlangıcında faslın konusunu teşkil eden kelimelerin kökleri verilmiştir. Giyim kuşamla ilgili bu fasılda külâh, kemer, libâs, atlas, palâs, câme, tâc, siyâb, pirâhen, imâme ve gamâme kelimeleri verilmiştir. Kelimelerin anlamlarından ziyade şeklî özellikleri vurgulanmıştır. Binekler bahsinde değişik hayvanlardan bahsedilmiştir. Esb, tâzî, merkeb, feres, ibil, bakar, agnâm, hamîr, ester, ganem bu fasılda bahsi geçen

¹ Bkz. s.272.

hayvanlardır. Hayvan adlarıyla ilgili kelime oyunları yapılmaya çalışılmıştır. Merkeb kelimesi tahlil edilirken hayvanın özellikleriyle uyum kurulmasına dikkat edilmiştir. Mer kelimesinin acı, keb kelimesinin ise, yüz üstü düşme anlamından hareketle merkeb kelimesi açıklanmıştır. Yardımcılar konusu işlenirken kölelikle ilgili özellikler üzerinde de durulmuştur. Hizmetkârlar hâdim ve gulâm kelimeleri kullanılarak adlandırılmıştır.

İkinci fasılda kıt'a, rubâ'î ve mesnevî nazım biçimleriyle beyit ve mısra' nazım birimleri kullanılmıştır. Hizmetkârların anlatıldığı bölümde uzunca bir mensur hikâye bulunmaktadır.

Üçüncü fasıl mekânlar, yerler, meskenler ve saraylar hakkındadır. Fasılın başında kelimelerin kökleri ve cemi'leri verilmiştir. Üçüncü fasılda mekân ve mesken olarak adından bahsedilen unsurlar şunlardır: Saray, imâret, şerefe, eyvân, bikâ^c, medâris, havânık, mesâcid, hammâm, hankâh. Kelimelerin etimolojik anlamlarından ziyade parçalanarak oluşan etimolojik yapı üzerinde durulmuştur. Meselâ hammâm kelimesi tahlil edilirken kelimenin içerisinde mâ olduğu ifade edildikten sonra mâ'sız hammâm'ın ham olduğu belirtilmiştir. Saraylarla ilgili olarak da bir devlet büyüğünün yaptırdığı mükemmel bir sarayın su tarafından yıkılması hikâyesi anlatılmıştır. Mesnevî, rubâ'î ve kıt'a nazım biçimlerinin kullanıldığı bu fasılda Arapça şiir metinlerine yer verilmemiştir.

Dördüncü fasıl nurlu bahçeler ve çiçekler hakkındadır. Bu fasılın başında kelimelerin kökleri ve cem'leri verilmiştir. Hadâyık kelimesinin baş ve son harflerinin Hak kelimesini oluşturduğu ifade edilerek bahçenin manevî yapıdan olumlu bir anlam yapısı vurgulanmıştır. Dördüncü fasılda bahçeyle ilgili olarak bostân, reyâhîn, verrâd, gonca kelimeleri anlamca işlenmiştir. Çiçekler hakkında bu fasılda daha geniş bir yer ayrılmıştır. Lâle, benefşe, ercûvân, yâsemen, nesteren, nergis, gülnâr, nesrîn, servi, bîd, şimşâd çiçekler bahsinde ismi geçen çiçek ve bitki adlarıdır. Kelimelerin kökleri tahlil edilirken sembolik unsurlar üzerinde durulmuştur. Lâle kelimesi açıklanırken lâlenin dilsiz olduğu ifade edilerek lâl ile lâle arasında bir ilişki kurulmuştur. Manzum bölümlerde kıt'a, mesnevî ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılmıştır.

Beşinci fasıl ağaçların meyveleri ve meyvelerin güzellikleri hakkındadır. Bu fasılda adı geçen meyveler ve ağaçlar şunlardır: Enâr, unkûd, engûr, incîr, emrûd, sefercel, sîb, şeftâlî, mışmış, zerdalü, ceviz, bådâm, levz, harbûze, kâşâ, hıyâr.

Meyveler teker teker ele alınarak kelime anlamlarıyla fizikî özellikleri arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Meselâ zerdali açıklanırken, zerdalinin içerisinde dâ kelimesinin bulunduğu ve dâ'nın Arapça'da dert anlamına geldiği ifade edilerek zerdalinin sarı olmasının derdi olmasıyla ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Meyvelerin bazıları açıklanırken eğer Kur'ân-ı Kerîm'de adları geçiyorsa ilgili âyetler zikredilmiştir. Meyvelerin anlam özellikleri açıklanırken tasavvufî bakış açısını kullanma tercih edilmiştir. Kıt'a ve mesnevî nazım biçimleriyle beyit nazım birimi manzum parçaların yazımında kullanılmıştır. Mensur bölümlerde hikâyelerden yararlanarak açılım getirilmeye çalışılmıştır.

Yedinci Bâb: Bu bâb 'fi'l-müştehiyyâtî' başlığını taşımaktadır. İştah açan şeyler anlamına gelen müştehiyât kelimesi değişik fasıllarda ele alınmıştır. Yedinci bâbta yer alan fasıllar sırasıyla şu şekildedir:

Faslün fi esnâfi't-ta'âmi

Faslün fi'l-eşribeti ve'l-enbizeti

Faslün fi'l-elhâni ve'l-agâni ve'l-evtâri ve'l-mesânî

Faslün fi'l-hüsni ve eshâbihî ve'l aşki ve erbâbihî

Faslün fi'l- mübâşireti

Birinci fasıl, yiyeceklerin çeşitleri hakkındadır. Her fasılda yapıldığı gibi bu fasılda da kelimelerin parçalanarak anlam verilmesi yoluna gidilmiştir. Ta'âm kelimesi parçalanarak nimetlerin âm tarafından yenilmesi gerektiği yorumuna ulaşılmıştır. Bu fasılda 'h'ân, nemek, nân, kût, lokma, halavâ, birinc, burak, asel, cüllâb, senbûse, halkacî, nühûd, kebâb yiyecekleri üzerinde durulmuştur. Yiyeceklerin yenilmesinin açıklandığı bölümlerde, konuk hayır ve bereketiyle gelir, sofrada misafir bulunması yemeğin bereketini artırır gibi İslâm kültürünün yaklaşımları ortaya konulmuştur. Kelimeler açıklanırken kelimenin şekil özelliklerinin anlamıyla bağdaştırılmasına dikkat edilmiştir. Meselâ nemek kelimesi ikiye parçalanarak nemm'in kovuculuk manasına geldiği tespiti yapıldıktan sonra tuz hakkını bilmeyenlerin kovucu olacakları ifade edilmiştir.

Birinci fasılda mesnevî, kıt'a ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılarak Farsça manzum metinler yazılmıştır. Mensur bölümlerde Arapça şiir parçalarına yer verilmiştir. Hikâyelerle anlatım renkli hâle getirilmeye çalışılmıştır. Bu fasılda bir hikâyeye yer verilmiştir.

İkinci fasıl içecekler ve sarhoşluk veren içkiler hakkındadır. Bu fasılda şerbet kelimesinin ikiye parçalanması sonucu oluşan parçaların anlamlarına dikkat çekilmiştir. Birinci parçası şer anlamında, ikinci parçası ise kesmek anlamındadır. Suyun önemine dikkatin çekildiği bu fasılda, Arapça mâ'nın Farsça biz demek olduğu ifade edilerek sembolik bir anlatımla bütünleştirilmiştir. Sarhoşluk veren içecekler bu fasılda daha geniş işlenmiştir. Tabiplerin içkiye kırk gün devam edenlerin müdâm nitelemesiyle nitelendirilebileceğini belirtildikten sonra müdâm kelimesinde mim harfinden sonra dâm kelimesinin bulunduğu ifade edilmiştir. Bu fasılda şarâb, mestlik, halka-i meclis, kahve, hummâr, bîh, bûze, sâkî, rindlik, beng, sekrân gibi kelime ve kavramlar üzerinde durulmuştur. Mesnevî, kıt'a ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi bu fasılın Farsça manzumelerinde kullanılmıştır. Mensur metinler içerisinde iki hikâye parçasına yer verilmiştir.

Üçüncü fasıl müzikle alakalı olan elhân, agânî, evtâr ve mesânî hakkındadır. Bu fasılda müzik aletleri ve müzikle ilgili unsurlar hakkında bilgi verilmiştir. Kelimelerin şekil değişiklikleri sonucu kazandıkları anlamlar bu bölümde de ele alınmıştır. Lahn kelimesi ters çevrilince nahl olmaktadır, nahl de fidan demektir. Üçüncü fasılda müzikle ilgili olarak, tanbûr, rûd, ûd, ceng, berbut, çeng, rebâb, mugannî, ney, hînâ-ger, gûyende, hânende, gazelhân, nâle ve hark kelimeleri ele alınmıştır. Bu müzik aletlerinin özellikleriyle kelimenin şekli yapısı arasında bağ kurulması bu fasılda da devam ettirilmiştir. Mesnevî ve kıt'a nazım biçimleriyle beyit nazım birimi bu fasılda şiir parçalarında kullanılmıştır. Arapça şiir metinlerinin de dâhil edildiği bu fasılda iki hikâyeye yer verilmiştir.

Dördüncü fasıl, güzellik ve arkadaşları ile aşk ve erbâbları hakkındadır. Bu fasılda insan güzelliğini oluşturan unsurlar birer birer ele alınarak açıklanmıştır. Açıklamalarda kelimelerin şekli yapısından hareket edilmesi özelliği bu fasılda da görülmektedir. Bu fasılda güzellikle ilgili olarak ârız, ebr, kemân, mûy, ebrû, gamze, dehân, leb, dehen, gonca, zülf, hâl, kad, gîsû, külâle, zenahdân kelime ve kavramları vurgulanmıştır. Fasılın ikinci bölümünü oluşturan aşk konusunda kelime tahliliyle içeriğe giriş yapılmıştır. Aşk lafzının başında bulunan ayn harfinin kaldırılması sonucu şakk kelimesi oluşmaktadır. Şakk da ayırmak anlamına gelir, denilerek aşk-ı mecâzîden geçilmezse aşkın sonucunun olumsuz bir özellik taşıyacağı ifade edilmiştir. Aşkla ilgili

olarak rakib, nazar, emred, sürîn-i simîn gibi değişik konulara da temas edilmiştir. Her türlü aşkın hakîkî aşka dönüşmesi lüzûmu ifade edilmiştir.

Dördüncü fasılda yazılan Farsça şiirler mesnevî, rubâ'î ve kıt'a nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılmıştır. Arapça şiir metinlerinin kullanıldığı bu fasılda mensur olarak da bir hikâyeye yer verilmiştir.

Beşinci fasıl, cinsî konular hakkındadır. Mübâşiret başlığı, bu faslın başına alınmıştır. Beden bedene değmek şeklinde tanımlanan mübâşiret, çokça yapıldığında ahvâl bedliği oluşacağı ifade edilmiştir. Mübâşiretle aynı anlama gelen vâf kelimesi de bu fasılda kullanılmıştır. Bu fasılda cinsî konularla ilgili cima^c, âlet-i tenâsül, lûtî, livâta, zinâ, ʿuzzâb, şehvet, inzâl kelime ve kavramları işlenmiştir. Kelimelerin anlam özellikleri işlenirken şekil özellikleriyle ilişki kurulmuştur. Meselâ inzâl kelimesini ters çevirdiğimizde lâ zinâ lafzı ortaya çıkmaktadır, denilerek zinâdan uzak durulması gerektiği ifade edilmiştir. Cinsî konuların işlendiği bu fasılda harflere de cinsel anlamlar yüklenmiştir. Elif harfi erkeklik organına, ayn harfi de kadınlık organına benzetilmiştir. Beşinci fasılda yazılan Farsça şiirler kıt'a nazım biçimi ve beyit nazım birimi kullanılarak yazılmıştır. Mensur bölümde bir hikâyeye yer verilerek anlatıma renk katılmıştır.

Sekizinci Bâb: Bu bâb 'fi'l-fevâyidi'l-müteferrikati' başlığını taşımaktadır. Bu bâbta değişik faydalı konular ele alınmıştır. En son bâb olan sekizinci bâb dört fasıldan meydana gelmiştir. Bu fasıllar sırasıyla şu şekildedir:

Faslün fi esnâni'l-ömri

Faslün fi'l-hayâti ve'l-memâti ve'd-dünyâ ve'l-ukbâ

Faslün fi'n-nasîhati

Faslün fi hâtimeti'l-kitâbi

Birinci fasıl ömrün yaşları hakkındadır. Bu fasılda ömr kelimesinin tahlîli yapılarak ilk harfinin ayn olduğu, geriye kalan harflerin mür yani acılık anlamında bir kelime oluşturduğu ifade edilmiştir. Türk edebiyatındaki yaşnâme geleneğine benzer bir mahiyette ömrün yaşları sırasıyla ele alınmıştır. Çocuğun ağzının goncaya benzetilmesinin bir sebebinin de tıfl kelimesindeki şekil özellikleriyle izahı yapılmıştır. Ömür ve yaş kavramıyla ilgili olarak bu fasılda geçen kelimeler şunlardır: Emred, civânî, şebâb, şeyh, pîrf, tufüliyyet, yah. Faslın içerisinde yirmi dört beyitten oluşan bir mesnevîde, ömür on yaş on yaş arttırılarak yüz yaşına kadar getirilmiştir. İnsanın

ömrünün kıymetini bilmesinin önemi bu fasılda vurgulanmıştır. Ebced hesabından yararlanılarak ömr kelimesinin açıklaması yapılmıştır.

Birinci fasılda Farsça manzum unsurlar mesnevî, kıt'a ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılarak yazılmıştır. Edebî açıdan değişik benzetmelerin kullanıldığı bu fasılda mensur olarak bir hikâyeye de yer verilmiştir.

İkinci fasıl hayata, ölüme, dünyaya ve âhirete dairdir. Bu fasılda kelimelerin teker parçalara ayrılarak anlamlandırılması çalışmasına her fasılda olduğu gibi yer verilmiştir. Hayattayken amel yönü itibariyle ileride olan kişilerin ecel geldikten sonra ulu olacakları ifade edilmiştir. Âhîret bahsinde cennet ve cehennem kelimeleri üzerinde açıklamalar yapılmıştır. Behişt kelimesi cennet için tercih edilen kelimedir. İki parçaya ayrıldığında bih'in, iyi; şet'in ise tefrika manalarına geldiği ifade edilmiştir. Âhirete her kim itikâd ederse gönül kararını göreceği ve kıyamet hesabının râst olacağı vurgulanmıştır.

İkinci fasılda mesnevî, kıt'a ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılarak manzum unsurlar oluşturulmuştur. Arapça şiir metinlerine de yer verildiği bu fasılda mensur olarak bir hikâyenin de yer aldığı görülmektedir.

Üçüncü fasıl nasihat ve irşâd hakkındadır. Bu fasılda nükteler başlığı altında didaktik bir özellik arz eden ifadelere yer verilmiştir. Nasihat ve irşâd özelliği taşıyan ifadeler her fasılda olduğu gibi kelimelerin şekli yapısıyla ilişkili olarak oluşturulmuştur. Buna örnek olarak: Teslîm kelimesindeki te sona konulsa selîmet olur, kibr kelimesinin baş harfi kaldırılrsa birr olur, fâcir kelimesinin başı görülmezse ecr görülür. Nasihat ve irşâd özelliği taşıyan bu fasılda yazılan nüktelerin diğer fasıllarda yazılan nüktelerle karşılaştırılmasını yaptığımızda, bu fasıldakilerin daha uzun oldukları görülmektedir. Bu fasılın sonunda yirmi beş beyitten oluşan bir mesnevî yazılmıştır. Bu mesnevîde tasavvufî anlamda ele alınan fakr, terk, tevbe, sabr, sıdk, havf, ecr, şevk, aşk, akl, ilm, vakt, hâl, bast, kabz, kurb, cezbe, vâridet, sekr, sahv, keşf, vecd ve çeşm kelime ve kavramları edebî bir yaklaşımla da birleştirilerek yorumlanmıştır. "

Dördüncü fasıl kitabın sonuç bölümü hakkındadır. Bu fasılda kitabın yazarı olan Fettâhî kendi ismini, kelime oyunu şeklinde algılayarak açıklamıştır. Fet'in tefrika, elif'in kalem, hâ'nın da hay demek olduğu îmâ edilmiştir. Kitabın adının Şebistân-ı Hayâl olduğu ifade edilerek bu ismin, kelime oyunuyla nasıl algılanması gerektiği bu fasılda belirtilmiştir: "Sevâd-ı şî'r ve şâ'iri bir şebistândur ki anuñ şânında pestden ğayrı

menzil düzmez. Ve ser-çeşme-i hayâli anuñ dilde bir lâydur ki dirlik yüzi tonmağı gayrı izde yokdur. Kalemî hayâl-i dürüğdan kaldır ki şiddîklar hayline erişesin. Kademi bu sevâd-ı bî-fürûğ sevdâsından çek. Tâ sūd-ı şiddîklar göresin.”¹

Dördüncü fasıl içerisinde Farsça olarak yazılan şiirler kıt’a ve rubâ’î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılarak yazılmıştır.

Eserin hâtime faslından sonra bir Münâcât yazılmıştır. Bu münâcâta Allâh’a yalvarılarak; kitâbın sona erdiği belirtilmiş, hayatımızın da sona ereceğini düşünmemiz gerektiği ifade edilmiştir. Şebistân kelimesindeki her harfe değişik anlamlar yükleyerek münâcâta bulunulmuştur. Eser bir kıt’a ile sona ermiştir.

Fettâhî’nin eserini tamamladığı bölümden sonra şârih Surûrî, Türkçe olarak bir nükte daha yazar. Surûrî, Fettâhî’den etkilenmiş olacak ki kendi ismini kelime oyunu şeklinde algılayarak açıklar. Surûrî eserin sonuna Türkçe olarak yazdığı on yedi beyitlik bir mesnevîyle, yedi beyitlik bir kıt’a ekleyerek şerhini tamamlar.

¹ Bkz. s.371.

2-SURÛRÎ'NİN ŞERH METODU:

Metin şerhlerini edebiyatımızda manzum ve mensur olarak ikiye ayırabiliriz. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de manzum ve mensur yapı iç içe bulunmaktadır. Mensur yapı ağırlığını hissettirmekle birlikte, manzum parçalar da şerh edilmiştir. Metin şerhleri ve şerh metotları konusunda çalışmaları bulunan Tunca Kortantamer, 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi' adlı makalesinde şerh metotları hakkında şu açıklamaları yapar: "Bu tip şerhlerde öncelikle metin verilir. Sonra kelimeler ve kavramlar çok zaman dilbilgisi ağırlıklı olarak şerhine göre uzun veya kısa bir şekilde açıklanır. Onlarda saklı olan anlam dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılır. Daha önce bu konuda ileri sürülmüş fikirler varsa onlar zikredilir. Telmihler dünyası açıklanır."¹

Şerhlerde belirgin bazı yöntemler olmasına rağmen her şerh, şârihin kendi dünyasından birtakım unsurları taşıdığı bir araçtır. Şârihin Arapça veya Farsça'ya vukûfu derecesinde gramer bilgileri yer alırken, tıpla ya da ilm-i nücûmla ilgilenmesi derecesinde de metnin içerisine astronomi ve tıp dahil olur. Her şerh şârihin birikimlerini ortaya döktüğü bir düzlemdir.

Surûrî, şerhte klâsik bir yol izlemiştir. Önce metin verilmiş daha sonra metnin Türkçe'ye aktarımı yapılmıştır. Metnin daha geniş olarak açıklandığı ve yorumlandığı bölümler 'şan'at budur ki' başlığını taşıyan kısımlarıdır. Bu bölümde şerh edilen parça, gramer ve anlam açılarından detaylı bir incelemeye tabi tutulur. Anlamı güçlendirmek için kullanılan manzum parçaların teker teker anlamları verildiği gibi, 'Terceme' başlığı altında belli aralıklarla tercümelemleri toplu olarak verilir. Surûrî'nin Şebistân-ı Hayâl'i şerh etmesinin bir sebebi, eserin kolay anlaşılır olmamasıdır. Mu'ammâ çözme konusundaki ustalığı bilinen Surûrî'nin bu eseri seçmesinin bir nedeni de eserin mu'ammâ dolu yapısı olsa gerektir.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in girişinde, eserin şerhine geçmeden Surûrî, şerh metodunu bir mesneviyle ifade etmiştir.

Meşnevî

Nazm ü neşri pür şanâyi'dür Şebistân-ı Hayâl

Bikrdür hiç fikr anı fetḥ etmek olmuşdur muḥâl

¹ Tunca Kortantamer: 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi', Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1994, s.3.

Keşf éde anı yazup aqlām-ı pür-dānem benüm
Bendeñe emr eyledüñ çün anı sulţānum benüm

Ĥatm édüp dibāce'i fetĥa rücū^c etsem gerek
Ĝüş dut benden yaña şerĥa şürū^f etsem gerek

Evvelā ma^{nā}-yı metni eylerüm rüşen beyān
Şāniyen her şan^{atı} kılsam gerek keşf ü ^cıyān

Tā ki herkes nefⁱni görüp kuluñı éde yād
Déye Ĥaĥ kılsun Sürürī cānını raĥmetle şād¹

Şebistān-ı Hayāl'de şerh edilen manzum parçalar mısra mısra ele alınıp Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eserin tamamında bu metot uygulanır: “*Ĥamd Ĥudāy-rā ki çeşme-i mīm-i Ĥamdeş deryāyīst der-ĥadd-i kemāl-i kerem Ĥamd Ĥudāyā ki ānuñ ĥamdi mīmi çeşmesi bir deñizdür kemāl-i kerem ĥaddinde.*”² “*Şād-ı çeşm-i şanem ez-giryē-i ĥavfeş nem dīd Şanemiñ çeşmi şādı anuñ ĥorĥısı aĝlamasından nem gördi*”³

Manzum yapılar da uygulanan yöntem mensur parçalarda da aynen uygulanmıştır: “*Ser ez-sücüd berdāştēn vü be-ĥu^{ūd} nişesten mütezammīn yāften feyz-i ni^{met}-i vüçüd-ı Ĥazret-i vācibu'l-vüçüd est biniger ki çün ser ez-sücüd berdārī cüd yābī.* Başı sücüddan ĥaldırmaĥ ve ĥu^{ūda} oturmaĥ Ĥazret-i vācibü'l-vüçüduñ vüçüdü ni^{met}i feyzini bulmaĝı mütezammīndür. Nazar ĥıl ki çün sücüddan baş ĥaldırasın cüd bulursun.”⁴ “*Sā'ilī ez-mütebaĥĥirān-ı Maverā'ün-nehr mā-cerā mī-gered ki be-rivāyet-i yenābī^c vü muĥiĥ çerā bürke-rā ki deh der-deh kerān dāred ĥükm-i āb-ı deryā be-rū-yı cereyān dāred ĝüft ĝayr-ı in ma^{nī} āşinā-yı her cüyā nist ki deh der-deh ez-rū-yı şümār deryāyīst.* Bir sā'il Māverā'ün-Nehr mütebaĥĥirlerinden mā-cerā éder idi ki yenābī^c ve

¹ Bkz. s.103.

² Bkz. s.103.

³ Bkz. s.104.

⁴ Bkz. s.156.

muhiṭ rivāyeti ile bürkeye ki ʿaşrūn fī ʿaşr kenārı vardır, deñiz suyu hükmünüñ anuñ üzerine cereyānı vardır dēdi. Bu maʿnīnūñ dibi her arayıcınūñ āşinālığı değıldür ki deh der-deh şağış yüzünden deryādur’’¹

Surûrî daha fazla açıklama ihtiyacı lüzumu duyduğı manzum veya mensur parçaları ‘şanʿat budur ki’ başlığı altında ele alır ve açıklar. Buralarda anlam ikinci kez vurgulanmıştır. “*Ġayn pūşiş est vü ġiṣān vü lām şaḥs-ı insān vü sīn-i ġusl erre ki pūşiş vü ḥicāb cenābet ez-cenāb-ı muḳaddes ḥazret-i raḥmān be-ān pāk ez-beden-i insān münḳatı ʿ ü mürteffı ʿ mi-şud.* Ġayn örti ve bürünmekdür ve lām şaḥs-ı insāndur ve sīn-i ġusl bıçkudur ki örti ve ḥicāb buʿd-ı cenāb-ı muḳaddes ḥazret-i raḥmān ol bıçku ile pāk olur. Beden-i insāndan kesilüp mürteffı ʿ olur. Şanʿat budur ki ġusl lafzında olan ġayndan murād ġayn-ı melfüzīdür ki bürünmek ve maḥbūb olmak maʿnāsınadır. Ve ġusl lafzında lām şaḥs-ı insāndur. Sin ortada fāşıla olmasa ġayn lām üstünde olur idi. Lā-cerem sīn erre gibi faşl ve kaṭʿ eyledi. Eđer sīn mā-beynde olmasa, cenāb-ı muḳaddesden cenābete yaʿni buʿd kesilmez idi.”² “*Ret yaʿni reʿīs-rā çün ʿamā-yı ġaflet ü ġurūr der-piṣ āyed zer-i ḥalkān ber-ser-i ʿimāret kuned ne-mi-bīned ki tā çeşm be-ġüşāyed an ʿimāret ez-pā der-āyed vü mār-ı mazlume der-gerden-i ü be-māned.* Ret yaʿni reīse çün ʿamā-yı ġaflet ve ġurūr önüne gele, ḥalkūñ altunun ʿimāret başı üzre eyü görmez ki tā göz aç ol ʿimāret ayakdan düşer mār-ı mazlume anuñ boynunda kalur. Şanʿat budur ki ʿimāret lafzını māra şanʿat édüp evvelā iki cüzden mürekkeb iʿtibār eyledi. Biri ʿimā lafzı ve biri retdür. Pes ret ki reʿīsdür. Anuñ önünde ʿamā vardır ki körlükdür. Ve zerden murād ʿayndur ki ʿimāret lafzınıñ başındadır. Ve çeşmden murād ʿayndur. ʿimāret lafzından açılıp gidicek māret ḳalur. Öyleye ayak ki tādur, nefis-i kelimedden olmayup tāʿ-i ḥitāb olup ḥazfī cāyiz olup düşer. Ve şāniyen ʿimāret lafzını üç cüzden mürekkeb iʿtibār eyledi. Biri göz ki ʿayndur. Biri ayak ki tādur. Biri boyun ki mādur. Çün ol iki gide bu mār boynunda ḳalur.”³

Surûrî, çok uzun açıklamalar yapma gereğı hissettiğı bölümlerde, kullanmış olduğı ‘şanʿat budur ki’ ibaresinden başka ‘şanʿata nazar başlığıyla ikinci bir başlık

¹ Bkz. s. 157.

² Bkz. s. 160.

³ Bkz. s. 285.

daha kullanır. ‘Şan^cata nazar’ ibaresini kullandığı yerlerde genellikle gramere yönelik açıklamalar yapmıştır. “Şan^cat budur ki yekī murād zurefā lafzında olan elifdür. Āb önünde olduğu gibi ol elif fālīz kenārındadır ki fā’-i mektübīdür ve hıyār lafzınıñ etrāfi ya^cni iki cānibinde olan harfler hār lafzıdır ve istirāhat lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibār eyledi. Biri ist biri rāhatdur ve rāhāt cüz’-i şānī ve āhir olduğu için dāmen-i istirāhat dēdi. Ve rū-yı qāhrdan murād kafdur. Andan lafz-ı dehān açılıcağ, ya^cni ol bunıñ içine giricek dihkān olur. Harbūze lafzınıñ ‘ākıbeti, ya^cni āhiri büzedür ve lafz-ı bā-direng ma^cnāya nazar iki lafzdan mürekkebdür. Biri bā lafzıdır biri direng lafzıdır. Şan^cata nazar lafz-ı müfreddür şın hıyār ma^cnāsına. Ve elif lafz-ı hayrda olıcağ hıyār olur. Yā der-miyān-ı hār lafzında yādan murād mektübīdür. Ol ki hār lafzında hıyār olur. Ama yā ez-gülü-yı hor lafzında yādan murād melfüzīdür. Ol ki hār lafzında ola hıyār olur.’’¹

Şārih, açıklamalarını yaparken anlam ve gramer açısından açıklamak istediği özellikleri derecelendirerek anlatmıştır. Şerhin içerisinde sık sık karşımıza çıkan bu yöntem sistematik bir özelliği yansıtır. “Şan^cat budur ki emrūd lafzınıñ medlūli tanbūra müşābih olduğu mülāhaza ile evvelā bir cūzi rūd olmak i^ctibār édüp rūdīst dēdi. Şāniyen rūd lafzında rū lafzı vardır bir rüyış dēdi. Şālişen ma^cnā mülāhazası ile rüduñ yūzi üzre ya^cni saz kirişinde olan perdeler kaçd édüp ta^caddī fikri ile hūrūf-ı teheccī hasebince elifden mīme varınca dēdi. Rābī^can emrūd lafzında rū üzre olan harfler elif ve mīm idüğün i^ctibār eyleyüp ez-elif tā mīm perde-beste end dēdi.’’²

Surûrî’nin açıklamalarında sık sık geçmişe yönelik atıflar vardır. ‘Bundan evvel beyân olundu, yukarıda beyân olundu’ şeklindeki açıklamalarıyla okuyucuyu uyaran Surûrî, ilk defa açıkladığı unsurlarla ilgili olarak da ‘şimdi beyân olundu’ ifadesini kullanmıştır. “Şan^cat budur ki güneşden murād ‘uqār lafzında olan ‘ayndur. Nitekim bundan evvel beyân olundu’’³ “Nitekim yukarıda beyân olundu ve şan^cata nazar harf-i dal murāddur’’⁴

¹ Bkz. s. 303.

² Bkz. s. 299.

³ Bkz. s.315.

⁴ Bkz. s. 111.

Surûrî kelimelerin anlamlarını teker teker vererek konuya açıklık getirir. Kelime anlamlarını verirken Arap ve Fars diliyle ilgili açıklamalara yer verir: “*Hay der-raqam kemānest vü nūn der-hey’āt hemān vü sīn šest tīr teşhīr dilhāst ki ez-mekmen kābe kavseyni nişān mi-dihed.* Hay raqamda kemāndur ve nūn hey’ātda hemān ve sīn şeste nişān aña nişāndur ki sīn-i hūsn gönüller teşhīri tīri şestidūr ki kābe kavseyni mekmenden nişān vérür. Şan°at budur ki hūsn lafzında harf-i hā kavş bir cenk raqamıdır. Öyleye hā yazılıp kavş murād olur. Ve nūn-ı mektübī şöyle() yazılıcak hey’ātda hemān kemāndur. Ve sin hesabda altmışdır ki °Acemler šest dérler ve šest ok gözi geçecek yere dérler. Öyleye sin ma°nā-yı şānī üzre şeste nişāndur. Pes aña nişāndur ki sin hūsn gönüller teşhīri tīrinūñ şestidūr. Ve iki kavş ortasında mestūr vāqı° olup güyiyā kābe kavseynden nişān vérür.”¹

Şerhlerde şârihler şerh ettiği metinde ele alınan konuyla ilgili kendi düşüncelerini, yaklaşımlarını dile getirirler. Şârihlerin bu değerlendirmeleri yaşadığı devrin kültürel özelliklerini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. “Şan°at budur ki teyemmüm éderken iki eli toprak üzre koyup ve andan soñra birbirine urup gubārı silkerler. Teyemmüm-i ma°nevī budur ki iki eli hākdan dünyāya urup ya°ni iki elūñ ile red édüp yūri aña ey yer seni baña gerekmez diyessin. Ve pençe-i ihtiyārı zulmet-i nefşānī gubārından silkesin ya°ni ihtiyāruñ pençesinde zulmet-i nefşānī gubārın komayasın ki pençe-i ihtiyāruñ gubārı şehvetden pāk ola.”²

Şârihlerin vermiş oldukları bilgilerden hareketle birçok kelime ve kavramın anlamı öğrenilip geçmiş dönemlerde yazılmış metinlerin anlamlandırılması kolaylaşacaktır. Surûrî şerhinde bu tarz bilgiler bulunmaktadır. “Şan°at budur ki şabāhat lafzını iki cüzden mürekkeb eyledi ki biri şabā biri hatdur. Ve bir i°tibār dañi eyledi ki yūzi şab ve āñiri hatdur. Evvelki i°tibārda cüz’-i evvel ki şabādur, fetḥ-i şād ile olıcağ şarḥ yeli démek olur. Aña binā°en bād-ı civānī dédi. Ve kesr-i şād ile olıcağ oğlanlık démek olur. Anuñ için güdegī dédi. Ve ikinci i°tibārda yūz ki şabdur °aşığ ma°nāsınadır. Bunuñ için yūz örterler dédi. Ve her bir i°tibārda cüz’-i şānī ve āñir hatdur. Ta°cīle ve budağdan yaprağı el ile sıyrup yolup gidermeğe dérler. İki ma°nā

¹ Bkz. s. 326.

² Bkz. s. 161.

mülâhazası ile be-züdî berg-i vişâl ez-gülbün-cemâl tırâş kunend dédi. Ve şabâ meyl ma^cnâsına daği ve şabâhat lafzınuñ cüz'-i evvelidür. Buña binâ'en ba^d ez-tamâmî ki meylest dédi. Zîrâ cüz'-i evvel tamâm olmayınca cüz'-i şânî bulunmaz. Pes hat ki vişâl yaprağın koparmak murâd édindi. Ba^de vücüd bulur.''¹

Surûrî, Türkçe karşılıkları verdikten sonra konuya uygun Arapça ve Farsça beyit, kıt'a, mesnevî ve rubâ'î örnekleri verdiği gibi Türkçe beyit örnekleri de vererek konuyu pekiştirir. "Daği hâdim tâ cümleñ dem nefsi delîlin dil ile kabûl etmeye hâam olur. Şan^cat budur ki delîl ve dâl müterâdifândur ve bunda harf-i dal murâddur. İmdî dem lafzınuñ dal harfi dilde ya^cni hâdim lafzınuñ içinde olıcağ hâam olur. Eğer ol dal olmasa hâam olur. Kıt'a:

Ser-i mürîd be-püşest ez-hayâ vü edeb.

Mürîdüñ başı öñdedür hayâ ve edebden.

Zi-zîr eğer be-zeber şud sereş merîd bûd.

Aşağadan eğer yukarı oldı anuñ başı merîd olur.''²

Arapça ve Farsça olarak yazılan şiirlerin şairleri belirtilmediği gibi Türkçe olarak da yazılan beyitlerin şairleri de zikredilmez.

"Nizâmî nazmıñı ağız ile hatm ét

Ki kamu nesnenüñ soñı ^cademdür''³

Surûrî'nin şerhe başlamadan önce Şebistân-ı Hayâl'in birçok nüshasına bakarak değerlendirmeler yaptığı anlaşılmaktadır. Şerh içerisinde sık sık bu nüsha farklılıklarına göndermelerde bulunmuştur. "*Faşlün fi'l-kuzâti ve mâ yünâsibühüm.* Lafz-ı kużât hatm-i kâf ve taḥfif-i zâd ile cem^c-i kazıdur. Zamîr-i müzekker bu cem^a münâsibdür ve ba^cz vâkı^c olan ve mâ yünâsibühâ lafzı zamîr-i te'nîs ile gayr münâsibdür.''⁴ "*Faşlün fi's-sülûki ve ħirfetihî ve mâ yete^calleku bihâ.* Ba^cz nüshada ve mâ yünâsibühâ vâkı^c olmuş.''⁵ "*El-bâbü's-sâbi^c fi'l-müştehiyyâti ve fihi fuşûlün faşlün fi eşnâfi't-ṭa^câmi.* Ba^cz nüshada ^cüvân faşlün fi'l-ezyâki ve'l-eṭ^câmi ve eşnâfi't-ṭa^câmi vâkı^c olmuş.''⁶

¹ Bkz. s. 337.

² Bkz. s.219.

³ Bkz. s. 329.

⁴ Bkz. s.199

⁵ Bkz. s. 218.

⁶ Bkz. s. 303.

Surûrî, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Riyâzî tezkirelerinde Arapça ve Farsça konusundaki bilgisi sık sık eleştirilmiş ve yetersiz bulunmuştur.¹ Halbuki Surûrî şerhte sık sık Arapça ve Farsça gramer bilgileri vererek eserine zenginlik katmıştır. “Elhân cem^c-i lahdur şavt ma^cnâsına. Ve ağânî cem^c-i ağniyedür ır ma^cnâsına ki °Acemler sürür dédiler. Ve evtâr cem^c-i veterdür kiriş ma^cnâsına. Ve meşânî cem^c-i meşnâdur iki kııl ile çalman saz muraddur.”² “Şan^cat budur ki hayât ki zıdd-ı memâtdur. Şüret-i hayâtdur ki °atâ ma^cnâsına. Pes şüretâ eyüdüdür ammâ ibtidâ ve intihâsı sür^cate ve şiddete delâlet éder ve mevt şüret-i mütdür hasret ve belâya batmağdur. Şüretâ yaramazdur ammâ evveli ve âhiri mestdür ki çekmek ve çâh-ı câh-ı dünyâdan hâlâşdur.”³ “Şan^cat budur ki merd lafzı °Arabî olıcağ cem^c-i emreddür. Fârisî olıcağ merden lafzından mâzîdür. Pes bir luğat i^ctibârı ile ma^cnâsından luğat-ı âhri i^ctibârı ile ma^cnâsına intikâl eyledi ki cem^c ile olan emred helâk olur.”⁴

Surûrî şerh içerisinde sık sık ayet ve hadislerden yararlanarak konuyu açıklamaya çalışmıştır. Şebistân-ı Hayâl dînî özellikleri ağır basan bir eser olduğu için, ayet ve hadis kullanılması anlamı açmak için bir gereklilik olmuştur. Ayetleri kullanırken bazen ‘Hak Te^câlâ’nın kavlinde olduğu gibi’ ifadesiyle geçişler yapılmıştır. Ancak hiç bir geçiş yapılmadan doğrudan ayetin verildiği bölümler de eserde yer almıştır. “Hâğ Te^câlânun kavlinde *lâ terâ fihâ °ivecen velâ emten* inhi^cfâz ve irtifa^c ma^cnâsınadır. İmdi lafz-ı emete ki hatm-ı hemze ve feth-ı mîm-i müşeddede iledür. Âmet harflerini câmi^c olduğu i^ctibârı ile refi^cü’l-kıymetdür.”⁵ “Öyleye erkân-ı islâmdan beyân-ı zekât *len tenâlü’l-birra hattâ tünfiķū mimmâ tuhibbüne* okur ve elif-i şânî tārîķ-i haccuñ isti^ctâatı başında elifdür.”⁶ “Lâ-büd °alâmet-i imsâk ve iglâl-i yeddür ke-ennehü *velâ tec^cal yedeke maglûleten ilâ °unıķike* âyetinün hılâfin dutar. Ve şâniyen elif mebsût ve memdüd olduğu için °alâmet-i baş ve °atâdur. Güyiyâ *velâ tesbu^cthâ külle’l-bas^cti* âyetinün zıddın gösterür.”⁷

¹ Kınalızade Hasan Çelebi: a.g.e., s. 460.; Riyâzî: Tezkire, Millet Ktp.,no: 765, yk.73b.

² Bkz. s. 321

³ Bkz. s.354.

⁴ Bkz. s. 336.

⁵ Bkz. s. 114.

⁶ Bkz. s. 146.

⁷ Bkz. s. 276.

Hadisler metin içerisinde ‘Resûla’llâh ‘aleyhi’s-selâm buyurmuşdur’ şeklinde verildiği gibi, hiç bir giriş yapılmadan doğrudan da verilmiştir. “Şan‘at budur ki mü’min bihi lafzı ile işâret éder eşyâ’-i sitteye ki resûla’llâhi ‘aleyhi’s-selâm buyurmuşdur. *El-îmânü en tü’mine bi’llâhi ve melâ’iketihî ve kütübihî ve rüsûlihî ve’l-yevmi’l-âhîri ve tü’mine bi’l-kaderî hayrihî ve şerrihî.*”¹ “Tabâyi‘i’n-nâs mütefâvitdür. Nitekim Resûl ‘a.m. buyurur: *En-nâsü me‘âdînün ke-me‘âdini’z-zehebi ve’l-fıddati.*”²

Ayetler ve hadisler dışında sahabenin ya da önemli bazı şahısların sözleri de şerhte Surûrî tarafından kullanılmıştır. “Şan‘at budur ki luğat-ı ‘Arabda err cimâ‘ ma‘nâsına ve luğat-ı ‘Acemde bıçku ma‘nâsınadır. Bir ma‘nâsından birine intikâl édüp keşret-i cimâ‘ kök kesilmeğe sebep idüğün zıkr eyledi ki İmâm ‘Ali rağiya’llâhü ‘anhü demiş: *El mennâ nûrün ‘ayneyke ve muħħün ricleyke.*”³

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de yararlanılan kaynak olarak sık sık Sıhah adlı sözlüğün adı geçer. Cevherî’ye⁴ ait olan ‘Sıhah-ı Luğat’ adlı eser, şârihlerin çokça başvurdukları kaynak sözlüklerden birisidir. Arap sözlükçülüğünde önemli bir yere sahip olan Sıhahu’l-Luga, sahih kelimeleri ihtiva etmesi açısından da ayrı bir önem arz eder.⁵ “Şan‘at budur ki faqr lafzı harflerinüñ isimlerin murâd édüp fâ luğat-ı ‘Arabiyyede râci‘a dérlér dédi ki Şihâhde démüş. Fâ’a race‘a ve bâya bâ’a ve kâf luğat-ı ‘Arabiyyede tâbi‘a dérlér dédi ki Şihâhde démüş. Kâf işra min bâb kale ize’t-tebe‘a ve re’y rü’yetden ism-i fâ‘ildür ve gözle görmek ve gönül ile görmek ki re’ye’l-‘ayn ve re’ye’l-‘qalb dérlér ve düşde zâhir olmağ ve fikr-i gâlib olmağdur.”⁶

“Şihâhde demiş: *Ve kad yugtebirü bi’s-sinni ‘ani’l ‘ömri.* Öyleye ‘ibâret-i muşannif te’vîle muhtâc olur.”⁷ Sıhah adlı sözlükten aldığı ifadeleri aynen yazdığı gibi

¹ Bkz s. 147.

² Bkz. s. 229.

³ Bkz. s. 341.

⁴ Cevherî İsmâil b. Hammâd (ö.1400 /1009’dan önce). Aslen Türk olup Farab’da doğmuştur. İnci, yakut, elmas gibi değerli taş yapımı ticaretiyle uğraşan kimse manasına gelen Cevherî nisbesiyle anılmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: Kitâbü ‘Arûzi’l-Varaka, Kitâbü’l-Kavâfi ve Tâcü’l-Luga. Hulusi Kılıç: Cevherî, İslam Ansk., TDV. Yay., C: VII, İst., 1993, s.459.

⁵ Hulusi Kılıç: a.g.e., s.459.

⁶ Bkz. s. 224.

⁷ Bkz. s. 345.

Türkçe'ye aktararak da şerh içerisinde kullanmıştır. “Muhtâr Şihâhde demiş Hamr kahve ile tesmiye olundu zîrâ şehvet ta‘âmı giderür.”¹

Surûrî, şerhinde yer verdiği manzum parçaların teker teker tercümelerini yaptığı gibi ‘Terceme’ başlığı altında toplu olarak tercümelerini tekrar verir. Toplu olarak yaptığı tercümelerinde gramer yapısına bağlılığı daha azdır.

“Zâhid zedest der-dileş âhî zi-sûz-ı Hâk.

Zâhid urmuşdur gönlünde âhı Hâk harâretinden.”²

Aynı metnin tercümesinde gramer yapısına bağlı kalmadan hareket eder.

“Terceme: Zâhid ki sûz-ı Hâkla dil içre âh éder.”³

Şerhte yer yer okuyanlara seslenir tarzda ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadeler samimî bir üslup taşırlar. “Şan‘at budur ki çün kitâb-ı Şebistân hâtimeye érdi. Bu münâsebet ile hayât hatm olmağı tezekkür édüp ve anı Şebistân kitâbına teşbîh kırup ve anuñ hatm olduğı demin zıkr édüp ân-dem déyüp bunda şan‘at beyân eyledi.”⁴

Surûrî, Şebistân-ı Hayâl Şerhi’nde Arapça ve Farsça metinlerin Türkçe’ye aktarılmasında genellikle kurallı bir cümle yapısı kullanmıştır. Ancak bazı metinler kelime kelime çevrilmesi yolu tutulduğundan bu tür çevirilerde kurallı cümle yapısı bozulmuştur. “*Fi’l-ḥuldi tükşefü li’r-râcîne esbâbân. Cennetde açar ricâ édenlere sebebler.*”⁵ “*Kad zâbe cerîmü’l-cürmi taḥte senâ’ihâ. Taḥkiḳ eridi cürm ya‘ni günâh ceremi ya‘ni cüşşesi ânuñ ziyâsı altında.*”⁶ Şerhte geçen cümlelerin bazılarında ek fiilin kullanılmadığı görülür. “Tâ hâfikândan yukaru nâm-ı şerefle on eşer.”⁷ Kurallı cümlelerin yanında Türkçe’ye Farsça’dan girmiş olan ‘ki’ li cümle örnekleri de şerhte yer almıştır. “Şan‘at budur ki kizb lafzında olan kâf-ı mektübîden kâf-ı melfûzı murâd éder ki keffe yeküffüden ism-i fâ‘ildür müte‘addî olıcaḳ mâni‘ ma‘nâsınadur ve zeb men‘ ma‘nâsınadur.”⁸ Şerhte Türkçe cümle yapıları içerisinde devrik cümleler de yer

¹ Bkz. s. 317.

² Bkz. s. 217.

³ Bkz. s. 217.

⁴ Bkz. s. 372.

⁵ Bkz. s. 125.

⁶ Bkz. s.125.

⁷ Bkz. s.129.

⁸ Bkz. s.240.

almaktadır: “Hased ğayruñ niċmetinüñ zevālin dilemeĝe dەرler. Ğıbt ğayruñ ħāli gibi ħāl dilemeĝe dەرler anuñ ħālinüñ zevālin dilemeksiz.”¹

Surûfî şerh içerisinde manzum ve mensur ifadelerin açıklanması esnasında yer yer tekrara düşmüştür. Türkçe’ye aktardığı metinle ‘şan°at budur ki’ şeklindeki ibareyle başlayan açıklama cümlesi arasında bazen bir fark bulunmaz. Bu tür durumlar şârihin anlamı genişletmekte sıkıntı yaşadığının birer göstergesidirler.

“Şād şalāt ki muċaddem āmede müş°irest bedān ki der-namāz çeşm-i şıdċ pīş-i ħod mi-bāyed daşt ü lāt-ı ħayālāt-ı fāsıd ez-ķafā ğüzāşt. Şād şalāt ki muċaddem gelmişdür anı müş°irdür ki namāzda şıdċ gözün kendü önünde dutmaċ gerek ve ħayālāt-ı fāsıd şanemini eñseñden ķovmaċ gerek. Şan°at budur ki şalāt lafzında şād muċaddem olduĝı bunu müş°irdür ki şıdċ çeşmi ki şaddur muċaddem ve öñde gerekdür ve şalāt lafzında şāddan soñra lāt lafzıdır. Lāt ki büt adıdır. İmdi ħayālāt-ı fāsıde bütleri ķafāda olup terk olunmaċ gerek.”²

¹ Bkz. s. 244.

² Bkz. s.155-156.

3-ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL'DE MU'AMMÂ'NIN YERİ:

Mu'ammâ kelime anlamı olarak 'gizlenmiş, gizli ve zor anlaşılır söz' mânâlarına gelir. Osmanlıca-Türkçe Lugat'te "Usûlüne göre tertip olunmuş bulunan çok defa isme delalet eden bilmece, yanıltmaca"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Belâgat-ı Osmâniye adlı eserde mu'ammâ şu şekilde tanımlanır.: "Ta'miye kelâm-ı mevzûnda bir zâtın nâmına remz ve îmâ ile delâlet etmektir. Ol kelâma dahi mu'ammâ denilir."²

Mu'ammâ türünün mûcidi olarak Araplar kendilerini gösterecekleri de en iyi mu'ammâ yazan sanatçılar Fars kökenlidir. Fars edebiyatı içerisinde mu'ammâ örneklerine XII. yüzyıldan itibaren rastlamak mümkündür.³ Türk edebiyatına mu'ammâ türü İran kanalıyla girmiştir. Türk edebiyatında ilk mu'ammâ örnekleri XV. Yüzyıldan itibaren görülmeye başlar. Ali Şir Nevâyî, Mu'in bin Mustafa bu türün ilk örneklerini verirler.⁴

Mu'ammâ türü, başlangıçta sadece Allah'ın isimleri üzerine yazılırken, zamanla alanı genişlemiştir. Mu'ammâ daha çok manzum şekilde yazılmakla birlikte, mensur mu'ammâlar da yazılmıştır.⁵ Mu'ammâ yazmak kolay olmadığı gibi, mu'ammâ çözmek de kolay değildir. Mu'ammâ çözme yolları bilinmezse, bir metin hiç bir anlam ifade etmez. Mu'ammâ çözüm yolları; tahsîlî, tekmîlî, teshîlî, ve tezyîlî olmak üzere dört tanedir. Bu dört çözüm yolu içerisinde kullanılan özelliklerden bazıları şunlardır: Tasnis, tesmiye, telmih, terâdüf, iştirâk, ebced hesabı, iskat, kalb, tahlîl, tebdîl vb. unsurlardır.⁶

Fettâhî'nin asıl adı Muhammed bin Yahya olup Nişâbur'da doğduğu için Nişâburî de denilmiştir, eserlerinin çoğu sembolik niteliktedir. Şebistân-ı Hayâl de sembolik nitelikteki bu kavramların çözümünün yapıldığı bir eserdir. Sekiz bölümden oluşan eserde, her bölümde değişik konu ve kavramlar üzerinde durularak kelime oyunları ile anlam ortaya konulmaya çalışılır. Anlatılanları kavrayabilmek için mutlaka kelime oyunlarının çözüm yollarını bilmek gerekmektedir. Şebistân-ı Hayâl, mu'ammâyı andıran yapısından dolayı üzerinde fazla durulmamıştır. Eserin manzum çevirileri yapılsa da şerhi yapılmamıştır. Şu ana kadar yaptığımız araştırmalara göre

¹ Ferit Develioğlu: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara, 1995, s.658.

² Ahmet Cevdet Paşa: Belâgat-ı Osmâniye, Ank., 2000, s.123.

³ Ali Fuat Bilkan: a.g.e., s.22.

⁴ Ali Fuat Bilkan: a.g.e., s.26.

⁵ Ali Fuat Bilkan: a.g.e., s. 58.

⁶ Ali Fuat Bilkan : a.g.e., s. 66.

Surûrî'den başka Şebistân-ı Hayâl'e şerh yazan bir şârih yoktur. Surûrî'nin mu'ammâ çözümünü sevmesi ve bizzat mu'ammâ yazması, Şebistân-ı Hayâl'e yönelmesine etki etmiştir. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de mu'ammâ çözüm yolları kullanılarak anlam ortaya konulmuştur.

Surûrî, Fettâhî'nin Şebistân-ı Hayâl'de yazdığı manzum ve mensur yapılar da gizli olanları benzetmelerden yararlanarak açıklamıştır. Fettâhî'nin yazdıkları içerisinde bazen anlamı bulmaya yardım edecek birçok özellik bulunmaktadır. Ali Nihat Tarlan, edebî sanatları sınıflandırırken teşbih sanatını 'Heyecanın doğurduğu birinci derecedeki tedâilere istinâd eden san'atler' içerisine almıştır. Aynı doğal ortam içerisinde yaşayan insanların tedâileri arasında bir ayniyet olmasa bile yakınlık olacağı görüşündedir.¹

"*Hamd Hudây-râ ki çeşme-i mîm-i Hamdeş deryâyîst der-ḥadd-i kemâl-i kerem. Hamd Hudâyâ ki ânûñ ḥamdi mîmi çeşmesi bir deñizdür kemâl-i kerem ḥaddinde. Şan'at budur ki ḥarf-i mîm lafz-ı ḥadde olıcaḡ ḥamd olur. Hem mîm-i mektûbi çeşmeye teşbîh olunmuşdur. Ağzı açık şöyle yazılacaḡ()ke'ennehü lüle ağzıdır. Ve ol çeşme keremi çokluğundan güyiyâ deryâdur. Ve kemâl-i kerem ḥaddi demekden murâd keremi nihâyetdedür ya'ni vâfirdür demek olur. Ve kerem lafzınıñ ḥaddi ya'ni âḡiri mîmdür. Ol mîm ḥadde olmaḡ ile ḥamd olur. Pes ḥamd édene ol çeşme-i mîmden bî-ḡad keremler aḡar ki Ḥaḡ Te'âlâ buyurur: *Le in şekertüm le ezîdenneküm.*"²*

Yukarıda verilen örnekte de görüldüğü gibi 'hamd'in denize benzetilmesi Fettâhî tarafından yapılmıştır. Fakat hamd, kerem, had ve çeşme kelimelerindeki anlam özellikleri Surûrî tarafından ortaya konulmuştur. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de kelimelerin mürâdif yapılarından yararlanarak anlamın açıklandığı birçok örnek bulunmaktadır. Ayrıca Şerh'te bazı ıstılâhî kâidelerin bilinerek açıklamalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

"*Çün âftâb ber-ser-i mâ hem-ser-i semâst* Güneş gibi bizim başımız üzre semâ hem-seridür. Şan'at budur ki âftâbdan murâd anuñ mürâdifi olan şemsdür. Ve müneccim ıstılâḡı i'tibârı ile sîn-i mektûbî murâddur. Çün mâ lafzınıñ başı üzre ola semâ olur."³

"*Be-pişvâ-yı dâl-ı delâlet evlâ end.* Dâl-ı delâlet muḡtedâliḡına evlâlardır. Şan'at budur ki delîl ü dâl müterâdifân olup bunda ḡarf-i dal murâddur. İmdi evlâd lafzına nazâr ét.

¹ Ali Nihat Tarlan: Edebiyat Meseleleri, İst., 1981, s.169.

² Bkz. s.103.

³ Bkz. s.106.

Gör ki daldan muḳaddem olan evlā lafzıdır. Pes bunu görüp bil ki bunlar delālet dalına muḳtedī olmağa evlālardur.”¹

Şerhte sıkça başvurulmuş yollardan birisi de kelimelerin baş ve son harflerini ya da ortada bulunan harfleri eksilterek anlamlar yüklemektir. Mu’ammâ çözümlerinde kullanılan yöntemlerden birisi olan bu özelliği Surûrî de kullanmıştır

“*Ḥayyât-ı şun‘eş atlas-felek-râ üss der-ceyb ü dâmen girifte tâ ‘aṭl-ı bî-gerâneş-râ pūşānid. Ānuñ şun‘ı derzisi atlas feleğün yaḳasın ve etegin üss dutmuş ya‘ni cejb ü dāmānından bünyād étmiş. Tâ kırañsız ‘uryānlığın libaslandurmuş. Şan‘at budur ki atlas lafzınuñ yaḳası ve etegi ya‘ni evveli ve āhiri üssdür. Ve lafz-ı ‘aṭl kırañsız olıcaḳ zeyn-i sırr-ı tū ṭal ḳalır. Elif ve sīn buña geydirilicek atlas olur.*”² “*İlāhī eğer miğfer-ı mağfiret ve zī-ne-bāşed tā vü nūn-ı ten-i mā ez-berehneğī-i maḥşer rüsvā māned. Eğer mağfiret tuğı ve senūñ sırruñ zīneti kisveti olmazsa bizüm tenimüzüñ tāsı ve nūnı maḥşer ‘uryānlığında rüsvā ḳalır. Şan‘at budur ki mağfiret lafzında mağfir ve zeyn lafzında zi olmayıcaḳ tā ve nūn ḳalır ki ten cüzleridür. İmdi mağfiret lafzında tā üzerinde mağfir olmasa ve zeyn lafzında nūn üzerinde zi olmasa tā ve nūn ‘uryān ḳalır.*”³

Şebistān-ı Hayāl Şerhi’nde dikkati çeken özelliklerden birisi de kelimelerin ‘kalb’ edilerek yeni şekillere büründürülmesidir. Eserde ‘dil’ şeklinde de geçen kalb terimi anlamı ortaya çıkarmak için kullanılmıştır.

“*Ve feyyāz -ı miḥreş çeşme-i āftāb-rā āb ez-pīramen-nümüde tā tef-i dileş-rā pūşīde. Ānuñ miḥri feyyāzı āftāb çeşmesinūñ kenārından āb göstermiş tā ānuñ göñli ḫarāretini örtmüş. Şan‘at budur ki āftāb lafzınuñ kenārı ābdur ve içi fetdür. Ol ki ḳalb ola tef olur ki tef ḫarāret ma‘nāsınadır.*”⁴ “*Huşk şud zīr-i ḫāk vü metāhest. Ḳurıdı topraḳ altında ve nemnākdür. Siccāl-i kerem dil-i Ḥātem. Kerem ḳoğaları ile Ḥātemūñ göñli. Şan‘at budur ki lafz-ı Ḥātem ḳalb olıncıcaḳ metāḫ olur.*”⁵

Harflere sayısal anlamlar yükleyerek metinleri yorumlama işinin tarihi eskilere dayanmaktadır. Eski zamanlardan itibaren tabiatte varlığı kabul edilen gizli güçler harflerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Hurûfilik diye de adlandırılan bu anlayış, kültür ve

¹ Bkz. s.121.

² Bkz. s.107.

³ Bkz. s. 121.

⁴ Bkz. s.107.

⁵ Bkz. s.236-237.

edebiyatımızı çok fazla etkilemiştir. İslâm dünyasında II. (M.VIII.) yüzyılda aşırı Şifler'den Mugîre b. Saîd el-İclî Allâh'ı harflere benzetmiştir.¹ Hurûfliği sistemli bir hale getiren Fazlullah-ı Hurûfî olmuştur. Fazlullah'ın üç eseri vardır: Câvidânnâme, Muhabbetnâme ve Aliyyü'l-A'lâ tarafından şerhi yapılmış bir şiir ve Arşnâme adlı eser.² Hurûfilik inancına göre kâinât yorumlanırken merkezde daima insan vardır. Bu fırkanın inancına göre ruh bedeni terk ettikten sonra âhiretin varlığı, cennet ve cehennem önemli bir tartışma konusudur. Anadolu ve Bağdat Hurûfleri'nin önemli bir kısmı ölümden sonra hayat olmadığına inanırlar. Hurûfliğin esasını oluşturan yapıyı kavrayan insanın üzerinden dînî sorumlulukların kalkacağına inanmışlardır.³

Hurûfilik inancına göre Hz. Muhammed yirmi sekiz harfle konuşmuştur ve Arapça'da da yirmi sekiz harf vardır. Kur'ân-ı Kerîm de bu harflerden meydana gelmiştir. Farsça'da otuz iki harf vardır. Fazlullah'ın Câvidânnâme adlı eseri otuz iki harfle yazılmıştır. Farsça'daki bu dört harfin yerini Arapça'da lam elif harfi almıştır. Lam elif harfi bu dört harfin kâim-i makâmıdır.⁴

Akla büyük bir önem veren Hurûfilik harflerin tamamında yaratıcının kendisini açıkladığını savunur. Bâtınî düşünceyle çok yakın bir ilişkisi olan Hurûfilik, Kur'an-ı Kerim'i de kabalistik yaklaşımla değerlendirir. "Hatta Fazlullah her atomun konuşan bir dil olduğunu söyler. Aynı zamanda her namaz kılanın rekat sayısı ve namazların kendi sayısı, organlar, insanın yüzü vs. için büyük, tek varlık bütünlüğüne ait nominalizmin bir türü içinde sebepler açıklanmıştır."⁵

Fazlullah'ın en tanınmış müritlerinden birisi de Seyyid Nesîmî'dir. Fazlullah'ın damadı da olduğu rivayet edilen Nesîmî, Hurûfliği Anadolu ve Rumeli'de yayma konusunda çok çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda Nesîmî Bektâşî velîleri ve yedi Bektâşî arasında sayılmıştır.⁶

Hurûfilik, XV. yüzyılda Osmanlı sahası içerisinde de kendisine yayılma alanı bulmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in hurûfliğe temayülü olduğunu ve bu öğretiden etkilendiğini kaynaklar belirtmişlerdir. Fatih döneminde Edirne'de Fâhru'd-dîn Acemî

¹ Hüsamettin Aksu: Hurûfilik, İslam Ansk., C:XVIII., TDV. Yay., İst.,1998, s.408.

² A. Bausanî: Hurûfilik (Çev. Yrd. Doç Dr. Nezahat Öztekin), Ege Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C: VII, İzmir, 1992, s. 358.

³ Hüsamettin Aksu: a.g.e., s. 409.

⁴ Abdülbaki Gölpınarlı: Hurûfilik Metinleri Kataloğu, TTK. Basımevi, Ankara, 1989, s.18.

⁵ A. Bausanî: a.g.e., s.361.

⁶ İrene Melikoff: Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe (Çev. Turan Alptekin), İst., 1999, s.164.

tarafından verilen bir fetvayla Hurûfiler diri diri yakılmıştır. Kânûnî Sultan Süleyman döneminde de Hurûfiler, Osmanlı ülkesinden sürülmüşlerdir.¹

Türk edebiyatı ve kültüründe bazen Hurûfi olmayan müelliflerin eserlerinde de Hurûflik kültürüyle karşılaşılabilir. Bu tür eserlerin ya da müelliflerin değerlendirilmesinde dikkatli olmak gerekmektedir. Surûrî'nin Hurûfliği bir din gibi benimsediğine dair, kaynaklarda herhangi bir kayda rastlamadığımızdan sadece şârihin bu konulara ilgisi olduğu söylenilebilir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Hurûfliğin Türk tasavvuf edebiyatına ve özellikle de Mevlevîliğe de tesiri olduğunu ifade eder. "Ağa-zade Mehmed Dede (959 H. 1652-1653), Siyâhî Dede (1122 H. 1710), Esrar Dede (1211 H. 1796-1797), hatta Huseyn Fahreddin Dede (1329 H. 1911) gibi Mevlevî büyüklerinin şiirlerinde hurûflik temlerinin bu tesiri gösterdiği meydandadır."²

Ebced hesabı Arap alfabesindeki harflerin sayısal değerlerle ilişkilendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. "Ebced ve sözcüklerin, alfabede sayısal bir sayı değeri vardır. Yani her harf bir rakama tekabül eder. Bundan istifade edilerek çeşitli işlemler vücûda getirilir."³ Surûrî, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de anlamı açıklamak için ebced hesabından da yararlanmıştı. "*Der-ḥurûf-ı ehlu'llâhü be-çeşm-i intibâh nigâh kun tâ ber-aded-i yek ü sî vü penç müstemil yâbî.* Ehlu'llâh harflerine uyanıklık gözi ile nazar kııl tâ bir ve otuz ve beş adedini müstemil bulasın. Şan'at budur ki tevḥîde münâsib yektâ déyüp ve zebânı elife teşbîh édüp gerü tevḥîde tenbîh eyleyüp ve evvelâ elif vücûduna işâret eyledi ve penc nevbet namâz déyüp ve ḥavâs bês idüğüne tenbîh kıılup ve adedde ḥarf-i ha beş idüğüne remz eyleyüp ve ramazân ekşeriyâ otuz gün olur ve eczâ-i Qur'an otuzdur ve ḥarf-i lâm ḥesâbda otuzdur. Ehl lafzınuñ ve lafzu'llâh ḥurûfunuñ ḥuşûlüne tenbîh édüp ba'de ehlu'llâh lafzınuñ ḥurûfına çeşm-i intibâh ile nazar kııl deyüp bu ḥurûfuñ vücûduna işâret eyledi ki ehl lafzında ve lafzu'llâhda bir ve otuz ve beş mevcûddur."⁴

Mısır ve Hint medeniyetlerine dayanan evrensel gerçeklerin sırrına ulaşmayı hedefleyen harf sembolizmiyle ilgilenenlerin başında Muhyiddin İbnü'l-Arabî gelir.

¹ Abdülbaki Gölpınarlı: a.g.e., s. 29.

² Abdülbaki Gölpınarlı: Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler, İstanbul, 1997, s.160.

³ İsmail Yakıt: Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İst.,1992, s.36.

⁴ Bkz. s.148.

Fütühât adlı eserinde bu konuyla ilgili geniş açıklamaları vardır.¹ Ebced hesabı yoluyla dînî gerçeklerin sırrına ulaşmak hedeflenmiştir. Şebistân-ı Hayâl'in müellifi, eserini ebced sistemine göre kurduğu için onu anlamada rakamların önemi çok fazladır.

*“Kilk der-ḥesâb ʿayn est vü işâretest bedân ki muḥâsib ki nergis dîde-i nûr-bîn ber-kilk gumâred tâ be-vâsiṭa-i kilik ḥurde-i ʿayn ḥâşıl âred. Kilk ḥesâbda ʿayndur ve işâretdür aña ki muḥâsib ki nergis dîde-i nûr-bîn kilik üzre ḥavâle éde. Tâ kilik vâsiṭası ile ḥurde-i ʿayn ḥâşıl getüre. Şanʿat budur ki kilik lafzınıñ ḥarfleri ḥesâbda cemʿan yetmişdür ʿayn daḥi ḥesâbda aña yetmişdür. Muḥâsib ki dîdesini kilik üzre duta ʿayn-ı ḥurde-bîn belki ḥurde-i ʿayn ḥâşıl éder.”*²

Surûrî, dînî ve tasavvufî yapıların çözümlenmesi noktasında da harflerin sayısal değerlerinden yararlanmıştı. Bu açıklamaları yaparken çoğu kez Fettâhî'nin yazdıkları yönlendirici olmuştur.

*“Ḥadd-i nişâb-ı zekât-ı nuḳre ki ez-dü şad pencest şadaḳa est maḳbûl ü muvâfiḳ lafz-ı şıdḳ ber-an delîl-i şâdıḳest ki şâd ü dal mürekkebân şad vü ḳaf müfreden şadest vü hâ penc der-ʿaded. Gümüş zekâtı nisâbınıñ ḥaddi iki yüzdün bişdür şadaḳadur maḳbûl ve muvâfiḳ lafz-ı şadaḳa bunuñ üzerine delîl-i şâdıḳdur ki şâd ve dâl mürekkebân şaddur ve ḳaf müfreden yüzdür ve hâ bişdür ʿadedde. Şanʿat budur ki lafz-ı şadaḳada üç cüz mülâḥaza olur. Bir cüzi şâdla dâl terkîbi ki şaddur. Yaʿni yüz ve bir cüzi ḳâfdur ki ḥesâbda yüzdür. Öyleye iki yüz oldı ve bir cüzi hadur ki ḥesâbda bişdür. Öyleye iki yüzdür hem gümüşde bişdür hem gümüş zekât gerek idüğüne bu delîldür.”*³

Şebistân-ı Hayâl'in düzenlenmesinde sayısal değerlerin etkisinin bir yansıması da eserin adıyla sayılar arasında kurulan ilişkidir.

“Ve ez-ḥatm-ı ebvâb-ı ĩn şebistân ki ber-ḥarf-i ḥâst ümîd hest ki ḥatm-ı şebistân-ı ḥayât ber-hâ-yı sabâḥ-ı necâḥ ü felâḥ bâşed. Bu şebistânıñ bâbları ḥatminden ki ḥa ḥarf-i üzredür ümîd vârdur ki şebistân-ı ḥayât ḥatmi necât ve ḥalâş şabâḥı ḥâsı üzre ola. Şanʿat budur ki ḥarf-i ḥâ ḥesâbda sekizdür bu kitâbuñ bâblarınıñ ḥatmi daḥi sekiz

¹ Mustafa Uzun: Ebced, İslam Ask., C: X, TDV. Yay., İst., 1994, s. 69.

² Bkz. s.185.

³ Bkz. s.164.

olup öyleye bâblarınıñ hatmi dağı sekiz olur cā üzre olup hayāt-ı şebistānuñ hatmi dağı harf-i hā üzre ola ki ol hā necāh felāh şabāhı hāsıdur.”¹

Şerhte kelimelerin şekil özellikleriyle metnin genel anlamı arasında bir bağ kurularak açıklanması yoluna gidilmiştir. Fettāhî'nin yazdığı metinlerin bu anlamları bulmaya yardım eder mahiyette olan örnekleri bulunsa da, mu'ammâ fennini bilmeyenlerin metinleri çözmesi mümkün değildir.

“*Ey dervîş elif-i āh resenest vü halka-i hā çenber tā-bedān çenber vü resen cānhā-yı zālīmān-rā der-çenber-i hulq keşed vü bā-pişvār-ı günāh fī cīdihā hāblün min mesedi ez-resen mū-yı şırāt der-halka-i cāh-ı veyl efgened. Ey dervîş elif-i āh ipdür ve hā halka-i çenber bu çenber ve iple zālimlerün cānların boğar çenberinde bağlamuş çeke. Ve günāhuñ arka yöni ile fī-cīdihā hāblün min mesedi şırāt kılı reseninden veyl kapusu halkasına bırağa. Şan'at budur ki āh lafzınıñ elifini ipe ve hāsını içi açık şöyle () yazılıcağ çenbere teşbīh éder ve boğaz dāyiresinde dağı çenbere teşbīh éder. Ol buña bağlanup çeke dér ve şırāt kıl gibi belki dağı incedür. Ve kıldan ip ururlar anuñiçün ez-resen-i mūy şırāt dér ve kapu ağzın dağı halkaya teşbīh édüp halka-i cāh veyl dér.”²*

“*Çün zi-çalb āyed nümāyed deh eşer. Çün kalbden gele gösterür on eşer. Şan'at budur ki raqam hesābında bir kitābda elif gibidür. Öyleye āh lafzında elif bir ve hā şıfır şüretidür ve bu çalb olıcağ şöyle () olur ki on raqamıdur. Ve çalb ile on olmağda işāret vardur ki āh kalbden gelicek eşeri on olur.”³*

¹ Bkz. s.143.

² Bkz. s.182.

³ Bkz. s.182.

4-ŞERH VE ŞÂRİH İLİŞKİSİ:

Şerh türü edebî bir gelenek olarak sanatçıların kendi düşüncelerini dile getirmeye müsâit bir özellik taşımaktadır. Şârihler, şerh yaparken metnin anlam düzeyiyle ilişkili olarak devrin edebî ve kültürel durumunu yansıtır değerlendirmeler yaparlar. Bu değerlendirmelerden hareketle şârihin yaşadığı yüzyılı ve anlayışını kavramak mümkün olmaktadır.

Surûrî de şerhi içerisinde devrini, kültürünü ve anlayışını yansıtan bu tür değerlendirmelere ara ara yer vermiştir. Fakat; Surûrî'nin bir şârih olarak metni ve metne bağlı anlamı öne çıkarmasından dolayı bu tür değerlendirmelerin sayısı fazla değildir. Felsefe kelimesinin tahlilinin yer aldığı bölümde kendi düşüncelerini vermiştir: “Ve felsefî mî-küşed ki be-killet-i ‘aql-ı hod raḥne der-ḥudūd-ı dīn-i Muḥammedî ki seyfu’llāh est āverd be-bīn ki felsefe fel ya’ni riḥte gerdenest der-sefe nihāde. Ve felsefî ya’ni ḥaḳīm-i devr-i şūr ki kendü ‘aqlı kılllet ile gedik dīn-i Muḥammedî hudūdunda ki seyfu’llāhdur götüre nazar kıll ki lafz-ı felsefe fel ya’ni gedik étmekdür sefede ḳonmuş. Şan‘at budur ki felsefe lafzı taḥlīl i‘tibārı ile feldür lafz-ı sefe üzre. Öyleye felsefî sefe ya’ni kılllet-i ‘aql sebebi ile ḥudūd-ı dīn-i Muḥammedî ki seyfu’llāhdur gedük etmek ister ke’ennehū kıllıçı gedük éder.”¹

Namaz konusunun ele alındığı bölümde, şârih namazda nasıl bir tavır içerisinde olunması gerektiğini ifade eder. Surûrî, dinine bağlı bir kişiliğe sahiptir. Metne bağlı dile getirilen bu düşünceden şârihin anlayışı hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. “Ey derviş mebdē’-i iḥrām-ı namāz kelime-i Allāhū ekberdür ve melce’-i ihtinām daḥi lafzu’llāhdur. Esselāmü ‘aleyküm ve raḥmetu’llāhi ibtidāda Allāh zikrinden soñra lafz-ı ekber dersen ve intihāda Allāh kelimesinden öñdin raḥmet tevessülün alırsın. Duy ki çünki ibtidādan intihā’-i namāza dek gönli ḥazret-i bī-niyāza nāzır ve ḥāzır kılasın ve ‘ibāduñ me‘ādı anuñ muḳaddes ḥazretini bilesin. ‘Āḳıbet ḥazretten bir raḥmet saña istikbāl göstere ki ‘azamet ve kibriyā muḳābelesinde anuñ celālet ve ḥüsüne lāyık ola. Şan‘at budur ki çün namāzda ibtidā ve intihā Allāh zikri iledür. Namāzuñ evvelinden

¹ Bkz. s.151.

âhirine dek albiñ Allāh zikrinden gāfil gerekmez Çün ibtidā ve intihā'-i namāz Allāhdur mebde' ve me'ād anı bilmek gerek sen.''¹

Şerh-i Şebistān-ı Hayāl'de şārihin temennî şeklinde değerdendirmeleri de bulunur. Bu değerdendirmeler, şārihin ele aldığı meselelere bakışıyla ilgili bize fikir verir:“Şan'at budur ki beyt-i Ka'be içinde üç elif şüretlü direk olduğu gibi beyt lafzında üç direk şiretlü elif vardur ki bā ve yā ve tā elifidür. Ve alb isminde dağı üç elif vardur ki kaf ve lām ve bā elifidür. Çün lafzlara ve zāhirde isimlerde elif vardur ez-zāhir 'ünvānū'l-bātin mücebince bātında dağı olmak gerek. Pes fezā-i alb-i mü'min dağı İmān ve islām ve ihsān elifleri ile ma'mūr gerek. Tā aqvāl ve ef'āl aħvāl elifi etbā'ı ile nübüvvet bināsındur urucı şerī'at ve tarīat ve haıat direkler istīāmetinde haşıl éde.''²

Surūrī, şerhinde dīnī ve tasavvufi konularla ilgili olarak kendi düşüncelerini dile getirir. Bundan hareketle Surūrī'nin birikiminin din ve tasavvuf ağırlıklı olduğu yargısına ulaşmak mümkündür: “urrā-yı seb'a ki her biri iki rāvī-yi muħkem ile seb'a'l-meşānīlerde ve kevākib seb'a-i āsmān dīnlerdür. Sevād urāy gécesinūñ on dört sā'ati üzre pertev atmuş. Şan'at budur ki ıra'āt imāmları yedidür. Her birinūñ iki rāvīsı vardur. Öyleye seb'a'l-meşānīler ya'ni iki iki seb'alardur. Ve bu yedi kevākib-i seb'a dédi ve on dört rāvī i'tibārı ile on dört sā'at ıtıā eyledi ve leyle münāsib sevād ve kevākibe lāyık pertev zıkr eyledi.''³

Bir Nakşibendī şeyhine intisāb eden Surūrī'nin şerhinde tasavvufun yeri oldukça önemlidir. Şebistān-ı Hayāl içerisinde bir fasıl başlıđı şeklinde yer alan tasavvufun Surūrī için önemi büyüktür. “Şan'at budur ki faqr lafzı harflerinūñ isimlerin murād édüp fā luğat-ı 'Arabiyyede rāci'a dérler dédi ki Şıhāhde démüş. Fā'a race'a ve bāya bā'a ve āf luğat-ı 'Arabiyyede tābi'a dérler dédi ki Şıhāhde démüş. Kāf işra min bāb ale ize't-tebe'a ve re'y rū'yetden ism-i fā'ildür ve gözle görmek ve gönül ile görmek ki re'ye'l-'ayn ve re'ye'l-alb dérler ve düşde zāhir olmak ve fikr-i gālib olmakdur. Lā-cerem esmā ħurūfuñ ma'ānīsı şāhib-i faqrūñ ef'ālinde bulunmak gerek.''⁴

¹ Bkz. s.158.

² Bkz. s.170.

³ Bkz. s.206.

⁴ Bkz. s.224.

Şerhte din ve tasavvuf dışında da işlenen konular bulunmasına rağmen Surûrî'nin bu konularla ilgili olarak metne sadık kalmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Dinî alan dışında düşüncelerini dile getirdiği alanlardan birisi de askerliktir. Sipâhîlerin nasıl bir tavır içerisinde olmaları gerektiği konusundaki düşünceleri şu şekildedir: “Şan[°]at budur ki sipâh lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibâr eyledi. Biri sebbdür ki söğmek ma[°]nâsınadır ve biri âhdur anuñ [°]aķabince. Lâ-cerem sipâh ħalka söğer anuñ ardınca ħalk âh éderler.”¹

Şebistân-ı Hayâl birçok değişik konuyu ele almıştır. Bazı konular bâb başlığı altında ele alınmıştır; bazıları da fasıl başlığı altında ele alınmıştır. Ticâret ve müşteri konuları da bu eserde işlenmiştir. Surûrî, bir ilim erbâbı olarak müşteri döndürme konusundaki düşüncesini şerhte vurgular: “Mu[°]âmil gerekdür ki evvelki müşteri evvelini elden ħomaya tâ yaramaz görmeye. Gör ki lafz-ı bedi ki evveldür. Çün yâyı ki [°]alâmet-i müşteri[°]dür terk édesin bed görürsün. Şan[°]at budur ki bedi lafzı bedâ el-emrdendür zâhir ve evvel ma[°]nâsına. Çün ħarf-i yâ ħazf oluna ki [°]alâmet-i müşteri[°]dür bed ħalur.”²

Surûrî, şerhte kelime anlamlarını verirken düşüncelerini açıkladığı gibi, benzetmeler yaparken de düşüncelerini ortaya koymuştur. Benzetmeler esnasında kullandığı kelime ve tamlamalar şârihin şerhe yansıyan yüzüdür. “Şan[°]at budur ki ceviz cevr gibi ya[°]ni zulm gibidür. İçi olduğıçün ya[°]ni içi aşlı içün pârelerler. Nitekim [°]âķil olan [°]aķlı içün mecma[°]’l-âmdur.”³ “Şan[°]at budur ki ħıyâruñ daĥi perdesi ki ħâdur, ol ħaldırılıp gidicek yâr kalur. Ve ħıyâruñ perdesi, ħabuğudur. Ol ħaldırılıcaķ aķ çenesi görünür yâr teni gibi.”⁴ “Şan[°]at budur ki sefercel ki ayvadur libâsı gerd-âlûd hem ve saĥ-âmizdür. Pes şüfî gibi libâs-ı dervişânedür. Ve şüfîye münâsib sülûk zıkr eyledi ve bihi lafzını aña ħaber ħılup bihist déyüp iki ma[°]nâ ħaşd eyledi ki biri eyüdür biri ayvadur. Ve zerde lafzı zerd lafzınuñ ekşer-i ħarfde müşâreketi var. Ayvanuñ rengi daĥi zerddür. Ve âbî lafzında ħarf-i yâ nisbet içün olıcaķ âba mensûb démek olur. Ve bâ-i

¹ Bkz. s.193.

² Bkz. s.257.

³ Bkz. s. 301.

⁴ Bkz. s.302.

aşliye olıcağ ayva démek olur bihi ma'nāsına. Ve sefercel lafzında terķib dağı mülâhaza édüp berāy-ı sefercel dédi.”¹

Surûrî, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de şerh metoduyla bağlantılı olarak değişik konularla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Eserin alegorik yapısına bağlı kalınarak anlam özellikleri verilmeye çalışıldığı için Surûrî, düşüncelerine eserde fazla yer vermemiştir. Şebistân-ı Hayâl'in kelime oyunları ile bağlantılı oluşan anlam dünyasını açıklama Surûrî'yi yönlendirmiştir. Sadece dînî ve ilmî konularla ilgili düşüncelerini dile getiren Surûrî devrini yansıtır olaylardan, kültürel özelliklerden bahsetmemiştir. Anacak şârihin kullandığı kelimelerden hareketle bile olsa; şerh yaşadığı dönemden izler taşımaktadır.

¹ Bkz. s.299.

5-ŞERHİN DİLİ:

Şebistân-ı Hayâl, harflere ve rakamlara dayanan sembolik bir anlatım tarzına sahip bir eserdir. Şerhin dilini de Şebistân-ı Hayâl'in anlatım tarzı etkilemiştir. Surûrî, şerhte metne bağlı bir anlatım tarzını tercih etmiştir. XVI. yüzyıl Türkçesi'nin dil özelliklerini üzerinde taşıyan eserde Arapça ve Farsça kelimeler, sıkça kullanılmıştır. Eserde Farsça ve Arapça manzum ve mensur parçalar yer almıştır. Surûrî manzum parçaların tercümesinde daha edebî bir dil kullanmıştır. Mensur parçalarda ise, metne sadık kalmayı yeğlemiştir.

Her eser yazıldığı yüzyılın dil özelliklerinden izler taşır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de de XVI. yüzyılın dil özelliklerinin yansımalarını görmek mümkündür. Kullandığı Türkçe kelimeler ve deyimler yüzyılın canlı dilinin bir yansımasıdır.

Surûrî, Şebistân-ı Hayâl Şerhi'nde Arapça ve Farsça metinlerin Türkçe'ye aktarılmasında genellikle kurallı bir cümle yapısı kullanmıştır. Ancak bazı metinler kelime kelime çevrilmesi yolu tutulduğundan bu tür çevirilerde kurallı cümle yapısı bozulmuştur. “*Fi'l-ḥuldi tükşefü li'r-rācīne esbābān*. Cennetde açar ricā edenlere sebebler.”¹ “*Ḳad zābe cerīmü'l-cürmi taḥte senā'ihā*. Taḥḳik eridi cürm ya'ni günāh ceremi ya'ni cüşsesi ānuñ ziyāsı altında.”² Şerhte geçen cümlelerin bazılarında ek fiilin kullanılmadığı görülür. “*Tā ḥāfīkāndan yukāru nām-ı şerefle on eşer.*”³ Kurallı cümlelerin yanında Türkçe'ye Farsça'dan girmiş olan ‘ki’ li cümle örnekleri de şerhte yer almıştır. “*Şan'at budur ki kizb lafzında olan kāf-ı mektübiden kāf-ı melfüzı murād eder ki keffe yeküffüden ism-i fā'ildür müte'addī olıcaḳ māni' ma'nāsınadur ve zeb men' ma'nāsınadur.*”⁴ Şerhte Türkçe cümle yapıları içerisinde devrik cümleler de yer almaktadır: “*Ḥased ḡayruñ ni'metinüñ zevālin dilemeḡe dērler. Ğıbt ḡayruñ ḡāli gibi ḡāl dilemeḡe dērler anuñ ḡālinüñ zevālin dilemeksiz.*”⁵

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de kelime kadrosu Arapça ve Farsça ağırlıklı olmakla birlikte; Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan birçok kelime eserde yer almıştır. Eserin din ve tasavvuf ağırlıklı olması kelime kadrosunun yapısını şekillendirmiştir. Devrin kültürünü yansıtan özellikle din, tasavvuf, insan, maddî kültür, kozmik âlem,

¹ Bkz. s. 125.

² Bkz. s.125.

³ Bkz. s.129.

⁴ Bkz. s.240.

⁵ Bkz. s. 244.

ictimâi ve siyâsi düzeni dile getiren ifade ve kelimeler Şerh'te yer almıştır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de Türkçe'ye adapte edilen Arapça, Farsça kelimeler kullanıldığı gibi, günümüzde kullanılmayan pek çok arkaik kelime mevcuttur.

Karış muruş:

“Ānuñ inʿāmı şükri şirk binâsın karış muruş etmiş.”¹

Yalabcı:

“Ānuñ kahrı berkı yalabcıdır.”²

Örnek:

“Mîmi daħi ağızdan örnek gör.”³

Kırañsuz:

“Tâ kırañsuz ʿüryanlığın libaslandurmuş.”⁴

Kamu:

“Cihân kamu deñiz olsa kemâl-i habbdan ol.”⁵

Suvarıcı:

“Şol kimse ki şusuzlukda ola miķâta râhile suvarıcı.”⁶

Özge:

“Söz yok isminden özge bil ey cân.”⁷

Yüzgeç:

“Ve muʿammâ ʿummânı yüzgeçleri şöyle bir kııl başı üzre çeşme-i âbdar açmışlardur ki nükte bilenlerüñ vehmleri keff-i kifâyeti aşınmuş.”⁸

Dirgür:

“Arefât ʿaynınuñ yeri anuñ şerʿi kademinden çeşme-i hayâtdur ki çürümüş kemükleri dirgürüz.”⁹

Yalabıma:

¹ Bkz. s.104.

² Bkz. s.104.

³ Bkz. s.107.

⁴ Bkz. s.107.

⁵ Bkz. s.290.

⁶ Bkz. s.167.

⁷ Bkz. s.107.

⁸ Bkz. s.136.

⁹ Bkz. s.117.

“K̄albede yıldırım yalabıması görünür rücū^c vaqtinde.”¹

Gönder:

“Gönder oқи ile ki olmuşdur elif gibi.”²

Yoldaş:

“Yoldaşlar ictimā^cı ile sefer mübārek olur.”³

Yuvalamak:

“Ve k̄āl qur^ca yuvalamak ve kağıd döndürmek ile olur.”⁴

Kopuz:

“K̄opuz s̄inesi çok yiyici ördekdür.”⁵

Söyündürmek:

“Ki söyündürmek gerek otuz yıla dek.”⁶

Değirmi:

“Şöyle () yazılıcaq maḥbūblaruñ değirmi ve küçücek ağzına beñzer.”⁷

Tayranmak:

“Etrāfa çeşm-i def^c gerekdür ki nazaruñ ayagı tayranup düşmeye.”⁸

Tırmık:

“Ve delīl lafzınuñ yüzi dāldur lafz-ı mürş ki tırmık ma^cnāsınadır.”⁹

Etmekçi:

“Etmekçi revnaq ḥālsiz bil kesāddan.”¹⁰

Sınmak:

“Her kimsenüñ ki arqası şınmışdur aña faḫīr oқurlar.”¹¹

Irlamak:

“Bir ırlayıcı ki s̄inesi yārdan teḥī görüñdi.”¹²

Timar:

¹ Bkz. s.186.

² Bkz. s.339.

³ Bkz. s. 254.

⁴ Bkz. s.265.

⁵ Bkz. s.323.

⁶ Bkz. s.348.

⁷ Bkz. s.107.

⁸ Bkz. s.334.

⁹ Bkz. s.327.

¹⁰ Bkz. s.262.

¹¹ Bkz.s.225.

¹² Bkz. s.325.

“Eğer timâr etmeyen za’fdan bîmâr olur.”¹

Tavar:

“Şan’at budur ki mu’îc lafzında ma’î ki binicek tavar ma’nâsınadur ‘ayn üzre.”²

Deyimler bir dilin anlatım açısından zenginliğinin bir göstergesidir. Türk edebiyatında klâsik edebiyatımız içerisinde XV. Yüzyıldan itibaren daha çok kullanım alanı bulan deyimlerde mecazî anlam ön plandadır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de yer alan deyimler, sadece Türkçe kökenli kelimelerden meydana gelmemiştir. Arapça, Farsça kökenli kelimelerle Türkçe kökenli kelimelerin bir arada kullanılması sonucu oluşan deyimler vardır. Kullanılan deyimlerde kelimenin kökeni ne olursa olsun fiil kadrosu daima Türkçe olmuştur.

Baş çekmek:

“Baş çeküp her tîbden olan muşaffâ dâyimâ.”³

Başı dönmek:

“Ānuñ zâtın başı dönmüş gör.”⁴

Baş üzere götürmek:

“Ki götürmüşdür baş üzere dilüñ fermânı hattından kul emrin.”⁵

Baş sürmek:

“Meḥâmidüñ dört rükni âsümân üzre baş sürtdi.”⁶

Başı şâd olmak:

“Bizüm gözümüzüñ başı senüñ koḡuñ ile oldı şâd.”⁷

Baş komak:

“İlm ve ‘amel pâyına baş kordı her biri.”⁸

Yüz vermek:

“Eğer yüz vérmese anuñ ‘âm-ı re’fetinüñ râyı.”⁹

Yüz göstermek:

¹ Bkz. s.250.

² Bkz. s.215.

³ Bkz. s.102.

⁴ Bkz. s.107.

⁵ Bkz. s.112.

⁶ Bkz. s.116.

⁷ Bkz. s.122.

⁸ Bkz. s.194.

⁹ Bkz. s.113.

“Tā’-i mektübî yüz göstericek Muştafâ olur.”¹

Yüz örtmek:

“İlâhî senüñ haţt-ı ‘afvuñ haţâlaruñ yüzün örtücidür.”²

Yüz döndürmek:

“ağır gürz serzenişinden yüz döndürmeye.”³

Yüz çekmek:

“Çü döndi görür bu yüz çekmek dostdan.”⁴

Yüzü kendine dutmak:

“Her bir nâşih ki naşâyih yüzün kendüye dutmaz.”⁵

Eteğini dutmak:

“Anuñ tâ her kim ki mîm-i dehâmı devr-i mîm-i mâ’idesine açâ seg gibi eteğini dutar.”⁶

Kulak dutmak:

“Harâret başından tâ ki duta kulağ.”⁷

Gözi önünde dutmak:

“ki dâyim şûrbâyı gözi önünde dutar.”⁸

Agzı dutulmak:

“Ki ağzı dutulmuş idi hârîla.”⁹

Kenâr dutmak:

“Başı aşâğâ çeng yerini kenâr dutma.”¹⁰

Hoş dutmak:

“Hoş dut demî sen demî nigehdâr.”¹¹

Irak dutmak:

“Demi kâdem-i şıdğdan ırağ dutma.”¹²

Kapısını kazmak:

¹ Bkz. s.116.

² Bkz. s.121.

³ Bkz. s.190.

⁴ Bkz. s.237.

⁵ Bkz. s.204.

⁶ Bkz. s.234.

⁷ Bkz. s.307.

⁸ Bkz. s.311.

⁹ Bkz. s.318.

¹⁰ Bkz. s. 323.

¹¹ Bkz. s.359.

¹² Bkz. s.364.

“Muqarrer mekr qapusın qazar.”¹

Çalk koyun yatmak:

“Bu şebistân sevâdı bir şebdür ‘anber-efşân ki anuñ sevâdında muħadderât-ı ma‘ânî çalk koyun yatmışlardır.”²

Ayağı dolaşmak:

“anları gören kimsenüñ ayağı dolaşur.”³

Gönlü süpürmek:

“Vird okursuñ göñli süpür kin tuħmundan.”⁴

Ayağa düşürmek:

“Tâ her yerde ayrı ħülî ğalîz tab‘ı ayağa düşüre.”⁵

Kan ile boyanmak:

“Kaçan kan ile boyansa müşa gibi kara olur. Ya nokta ile misk iken müşğ olur anuñ sevâd-ı vechi budur.”⁶

Bıçak çekmek:

“Bıçaqçı şoqaqlar ortasında bıçak çeker.”⁷

Kan içmek:

“ħaşılı kan içmekden ğayrı olmaz.”⁸

Şerr dağıtmak:

“Zikr ki dersen geç şerr tağıtmaqdan.”⁹

Gönlü diriltmek:

“Raħîk eğerci şadanlık yüzünden göñli diridür.”¹⁰

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de geçen deyimlerin bazılarında İslâm kültürünün izleri daha belirgin olarak görülür.

Şecer gibi bitmek:

¹ Bkz. s.187.

² Bkz. s.370.

³ Bkz. s.336.

⁴ Bkz. s.223.

⁵ Bkz. s.134.

⁶ Bkz. s.225.

⁷ Bkz. s.270.

⁸ Bkz. s.316.

⁹ Bkz. s.223.

¹⁰ Bkz. s.316.

“Kaçān elif şecer gibi bite Īmān olur.”¹

Boynunu kaf gibi eğri etmek:

“Bir dilenci var idi ki temellük eylemekde boynı kāf gibi eğri éder idi.”²

Kadem ileri koymak:

“Maʿnā-yı beyte nazar bād lafzında dal yaʿni delālet édici bulunduğı için bād-ı kadem ilerüde kodı yaʿni delil olduğu için menzil aldı démekdür.”³

Sāye salmak:

“Rāy-ı resül bir fikrdür ki ʿaql-ı küll gibi sül başı üzre yaʿni mültemis dükeli üzre sāye salmışdur.”⁴

Māyil olmak:

“Gördi ol hālī ve hūyı māyil oldu dil aña.”⁵

Kara yüzlülük vermek:

“Senden ki ol şifāt-ı sebāʿī ki yedi ʿuzvā yedi yıldız gibi zā-i zillet tefriķasından ʿillet karışdurmasına érişdürür ve yedinci zindān bekçisi gibi nuhüset kara yüzlülüğün vérür.”⁶

Etek dürmek:

“Dünyāda ve āhiretde bu maʿnī lafz-ı müdāmdan rüşendür ki çün ābdan etek düresin kan ile hem-dem oturursun.”⁷

Gözünü açmak:

“Eger muşavvirüñ gözünü açalar ʿaczen.”⁸

Şerh-i Şebistān-ı Hayāl’de dil olarak dikkati çeken bir diğer özellik de cümlelerin yapısıdır. Kısa cümlelere rastlayabileceğimiz gibi; bağlaçlarla genişletilen cümlelere sık olarak rastlamak mümkündür. Ve, ki, kim, çün gibi bağlaçlarla genişletilen cümlelerin bazılarında özne ve yüklem uyumu kaybolmuştur.

¹ Bkz. s.145.

² Bkz. s.165.

³ Bkz. s.111.

⁴ Bkz. s.115.

⁵ Bkz. s.300.

⁶ Bkz. s.143.

⁷ Bkz. s.316.

⁸ Bkz. s.269.

“Bîhi ki bengdür. Çün kalb édesin cenb olur. Ve mezrâ ki bûzedür. Çün döndüresin rezm olur.”¹

“Dök âb-ı gusli tâ kim olasin vechle tâhir.”²

“Ey dervîş teyemmüm-i ma’nevî oldur ki ‘âşık-vâr dest-i redi hâkdan-ı dünyâ üzre komuş ve pençe-i ihtiyârı zulmet-i nefsanî gubârından silkmüş izi ser-çeşme-i muhîti haqîkate iletisin.”³

“Şan’at budur ki teyemmüm lafzınıñ içinde yem lafzı vardur ki deñiz ma’nâsınadur ve kenârı ya’ni iki cânibi tâ ve mîmdür ki tem lafzıdur.”⁴

Eserde kullanılan deyimlerin birçoğu günümüzde de kullanılmaktadır. Şerh içerisinde atasözlerinin yeri fazla değildir. Bunu da Surûfî’nin Şebistân-ı Hayâl’in anlam örgüsüne bağlı kalmaya çalışmasıyla açıklamak mümkündür.

¹ Bkz. s.320.

² Bkz. s.160.

³ Bkz. s.161.

⁴ Bkz. s.161.

III. METİN

1. Nüsha Tavsifleri

A. Süleymâniye Kütüphanesi

1) Hâlet Efendi 721 (E)

Eser vişne çürüğü renkli meşin bir mahfaza içerisinde. Mıklebli ve ön-arka kapağıyla mıklebinde şemse bulunmaktadır. Ön-arka kapak ve mıklebinin iç kısmı ebrulu kağıtla kaplıdır. Köşebent yerleri işaretlenmiş ve yıldızla çevrilmiştir. Fasıllar, Arapça ve Farsça olarak yazılmış olan bölümlerle önemli bulunan ibareler kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kitabın başında bölümlerle ilgili bilgi veren bir tablo bulunmaktadır. Talik yazısının kullanıldığı eserde 1b ve 2b'de 17'şer satır; diğer varaklarda 23 satır bulunmaktadır. Âbâdî cinsten kağıt kullanılmıştır. Eserin boyutları şu şekildedir: 270x162 mm meşin cilt; 260x151 mm kağıt. Eser 233 varaktan ibarettir. İstinsah tarihi 996 Şabanı'nın sonu olarak yazılmıştır. Müstensihi Ali bin Bâlfî'dir

Baş 1b: Һamd ol aҺade ki aҺa Һamd-i bî-pâyân her Һâmidе Һamd-i bî Һaddür. Ve kemer-i mîm miyân-ı Һadde ve her aҺadde.

Son 233b: SaҺa du'â edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aҺa daҺi raҺmetin Һaқ ede nişâr.

2) Esad Efendi 2791 (S)

Bu nüsha eserimize esas olarak aldığımız nüshalardan birisidir. 209x134 mm ölçülerinde olup şemsesi ve mıklebi vardır. Ön-arka kapakta ve mıklebde hatalı motifli gömme şemse bulunmaktadır. Meşin bir cilde sahip olan eserde, az âhârlı, sarı renkli, âbâdî kağıt kullanılmıştır. 1b'de 19 satır diğer varaklarda 23 satır bulunmaktadır. 161x73 mm talik yazı kullanılmıştır. Asıl metin siyah mürekkeple, fasıllar, Arapça ve Farsça ibareler üstü surh mürekkeple çizilmiştir. Eserin başlangıcından önce Fihrist niteliğinde bir bölüm bulunmaktadır. Bölümlerin alt başlığı niteliğini taşıyan fasıllarla ilgili bilgilerin de verildiği bu bölümde bir vakıf mührü de bulunmaktadır. Eser 1b'de başlar 167b'de sona erer. 960 tarihinde istinsah edilen bu nüshanın müstensihi Mehmed bin Ahmed bin Abdü'l-Hamid'tir. Bu şahsın Dizdar Ahmet medresesinde müderris olduğu ferag kaydında belirtilmiştir.

Baş 1b: Һамд ол аһаде ки аһа Һамд-и бї-пәйән һер һәмиде һам-ı бї-һаддүр.
Ve kemer-i mīm miyān-ı һад ve һер аһадде оһса...

Son 167b: Saña duª әдүбен sen gedāyı yād әdelüm. Diyeler аһа даһи раһметин
Һақ әде ниşār

3) Kılıç Ali Paşa 805 /824 Eski Kayıt

Eser meşin kaplı olup, arka kapak iç kısmına eserde de kullanılan sarı renkli abadi kağıt yapıştırılmıştır. 202x146 mm mukavva ciltli olan eserde filigranlı, sarı renkli, az aharlı, 201x144 mm âbâdi kağıt kullanılmıştır. Kitabın sayfalarının bazısı sarı bazısı da sarımtırak bir renktedir. 105. varaktan itibaren böyle bir değişim görünüyor. 158x86 mm ebadındadır. 19 satır kullanıldığı eser, talik hatla yazılmıştır. Fasıllar, Arapça ve Farsça ibareler, önemli görülen yerler kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kitabın başında bölümlerle ilgili bilgi verilmiş ve bir tablo şeklinde gösterilmiştir. Tabloda sayfa sayıları da belirtilmiştir. Eserde sayfa sayıları siyah mürekkeple yazılmıştır. Eser 1b ve 205 b arasındadır. Eserin bitiminden sonra müstensih kaydı düşülmüştür. Bu kayıta kendisinin değişik ilim dallarıyla uğraştığını ve hatalarının affedilmesini dile getirmiştir. İstinsah tarihi 976 Cemâziye'l-Âhir olan eserin müstensihi Sofi Hasan el-Meşhûr'dur.

Baş 1b: Һамд ол аһаде ки аһа Һамд-и бї-пәйән һер һәмиде һам-ı бї-һаддүр.
Ve kemer-i mīm miyān-ı һад ve һер аһадде оһса...

Son 205b: Saña duª әдүбен sen gedāyı yād әdelüm. Diyeler аһа даһи раһметин
Һақ әде ниşār

4) Râşid Efendi 796

Eser, sertablı ve mikleblidir. Sırta deri geçirilerek tamir edilmiştir. Miklebi ebrulu kağıtla kaplı olup ön ve arka kapağın iç kısmına kitapta kullanılan su yolu filigranlı kağıt yapıştırılmıştır. 208x140 mm üstü ebru kağıtla kaplı mukavva cilde sahip olan eserde az âhârlı, beyaz renkli, 203x134 mm ebadında âbâdi kağıt kullanılmıştır. 162x80 mm ebadında olan her varakta 23 satır bulunmaktadır. Talik hattın kullanıldığı eserde asıl metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Fasıllar, Arapça ve Farsça ibarelerin altları kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Eser 1b'de başlayıp 166b'de sona erer. Eserin

başında küçük bir manzum parça bulunmaktadır. Eserin başında ve sonunda vakıf mührü bulunmaktadır. Eserin istinsah tarihi 1111 olup müstensihisi Mustafa bin İsmail'dir.

Baş 1b: Ĥamd ol aħade ki aña ĥamd-i bî-pāyān her ĥāmide ĥam-ı bî-ħaddür. Ve kemer-i mîm miyān-ı ĥad ve her aħadde olsa...

Son 166 b: Saña duªa edüben sen gedāyı yād edelüm. Diyeler aña daħi rahmetin Ĥaħ ede nişār.

5) Râşid Efendi 797

Eser şemseli ve mikleplidir. Sırtına koyu yeşil bir deri geçirilmiş, arka kapağının kenarları yıpranmıştır. Ön ve arka kapağın iç kısmına kitapta kullanılan âbâdi kağıt yapıştırılmıştır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 208x147 mm mukavva cilt; az âhârlı, sarı renkli, 203x144 mm âbâdi kağıt; 169x91 mm ölçülerindedir. 172 varaktan oluşan eserde, her varakta 21 satır kullanılmıştır. Talik hattının kullanıldığı eserde asıl metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Fasıllar, Arapça ve Farsça ibareler, bölüm başlığı niteliği taşıyan unsurlar kırmızı mürekkeple üstüne kırmızı çizgiler çekilmiştir. Eser 1b'de başlayıp 172a'da sona erer. Eserde istinsah tarihi olarak 1028 tarihi bulunmasına rağmen müstensih ismi bulunmamaktadır.

Baş 1b: Ĥamd ol aħade ki aña ĥamd-i bî-pāyān her ĥāmide ĥam-ı bî-ħaddür. Ve kemer-i mîm miyān-ı ĥad ve her aħadde olsa...

Son 172a: Saña duªa edüben sen gedāyı yād edelüm. Diyeler aña daħi rahmetin Ĥaħ ede nişār. Temme bi-ªavni'lāhi'l- melikü zü'l-cemāl. Kitāb-ı şerħ-i şebistān-ı ĥayāl.

6) Dârü'l- Mesnevî 434

Miklebi ve şemsesi bulunmayan mukavva ciltli bir nüshadır. Sırtına deri yapıştırılarak cilt yapısı sağlamlaştırılmıştır. Ön ve arka kapağın iç kısmına koyu sarı renkli kalın kağıt yapıştırılmıştır. Kitaba ait ölçüler şu şekildedir: 194x116 mm koyu kahverengi mukavva cilt; su yolu filigranlı az âhârlı, beyaz renkli, orta kalınlıkta, 195x123 mm âbâdi kağıt; 130x61 mm talik yazı. Her varakta 19 satır bulunmaktadır. Asıl metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Fasıllar, Arapça ve Farsça kısımlar, önemli

ibareler, kırmızı mürekkeple; çizilmiştir. Eserin başlangıç bölümü eksiktir. Eksik olan bölümler, eserden koparılmıştır. Nüshanın eksik olan kısımları 25 varak civarındadır. İstinsah tarihi 959 olarak belirtilen nüshanın müstensihî Hafız Ahmed olarak geçmektedir. Kitabın 958 tarihinde telif edildiği düşünülecek olursa erken tarihli bir nüshadır. Eser numaralandırılmış olup 204 varaktan meydana gelmiştir.

Baş 26a (Tahmîni): hurûf kitâbda °idaydur kesr-i °ayn ile. Öyleye sa°dî lafzınıñ sîni °iday başı üzre bıçkudur.

Ve °ayn-ı ü dîde-i üstâd-ı hâriķast der-sedî ya°ni târ-ı dibâ-yı ma°ânî.

Son 204b: Saña du°â edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aña daħi rahmetin Haķ êde nişâr.

7) Râşid Efendi 1166

Meşin ciltli, cildi vişne çürüğü renginde. Sırta vişne çürüğü renkli kağıt yapıştırılmıştır. Şemsesi ve miklebi bulunmaktadır. Ön kapağın sol alt köşesi ve alt kenarın bir bölümü kopmuştur. Kitabın ölçüleri şu şekildedir: 181 x115 mm meşin cilt; sarı renkli, boyuna su yolu filigranlı aharlı orta kalınlıkta, 184x123mm âbâdi kağıt; 129x65 mm nesta'lik yazı. Kitabın başında bir fihrist ya da içindekilerle ilgili bilgi veren bir bölüm bulunmamaktadır, doğrudan eserle karşılaşmaktadır. İlk sayfalarda yer alan mesnevîler manzum bir düzen içerisinde verilmiştir. Her varakta 23 satır yer almaktadır. Eser 240 varaktan meydana gelmiştir. Asıl metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Kırmızı mürekkeple sadece fasıllar ve bölüm başlıkları çizilmiştir, Arapça ve Farsça unsurlar çizilmemiştir. Eserin sonunda müstensih tarafından yazıldığı anlaşılan manzum bir ifade yer almıştır:

Yâ ilâhî rahmet eyle sen aña

Yazıcı dahi du°â eyleye aña

Baş 1b: Hamd ol aħade ki aña ħamd-i bî-pâyân her ħâmide ħam-ı bî-ħaddür. Ve kemer-i mîm miyân-ı ħad ve her aħadde olsa...

Son 240 b: Saña du°â edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aña daħi rahmetin Haķ êde nişâr.

8) Kadızâde Mehmet Efendi 406

Tezhibli, meşin ciltli olan eserin sırtına kahverengi deri geçirilmiştir. Ön ve arka kapağın iç kısmına açık sarı renkli kalın kağıt yapıştırılmıştır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 214x115 mm meşin cilt; su yolu filigranlı, sarı renkli, az âhârlı, 212x1011 mm âbâdi kağıt; 166x79 mm talik yazı. Eserde asıl metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Farsça ve Arapça ifadeler, fasıllar, bölüm başlığı niteliği taşıyan unsurlar bir cedvel içerisine alınmıştır. 228 varaktan oluşan eserde varaklar 19 satırdan meydana gelmiştir. İlk varakta (1b) 15 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi 962 olarak tespit edilen eserin müstensihi bilinmemektedir. Herhangi bir ferag kaydı yoktur.

Baş 1b: Ğamd ol aħade ki aña Ğamd-i bî-pâyân her Ğâmide Ğam-ı bî-ħaddür. Ve kemer-i mîm miyân-ı Ğad ve her aħadde olsa...

Son 228 b: Saña duªa edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aña daĞı rahmetin ĞaĞ ede nişâr.

9) Lala İsmail 532

Küçük boy meşin bir cilde sahip olan eserin üzerinde yaldızlı bir şemse bulunmaktadır. Kabartmalı olarak eserin üzerine işlenmiştir. Kahverengi kağıt kaplı, sırt kısmına vişne çürüğü renkli deri geçirilmiş olup ön ve arka kapağın köşelerine çiçek motifli gömme köşebend yapılmış ve cedvelle çerçevelenmiştir. Kitabın sırt kısmına Arap harfleriyle kitabın ismi yazılmıştır. Nüshanın ölçüleri şu şekildedir: 203x129 mm meşin cilt; boyuna su yolu filigranlı, beyaz renkli, orta kalınlıkta, âhârsız, 196x127 mm âbâdi kağıt; 138x65 mm ebadında, talik yazı. Şebistân-ı Hayâl'in başlangıç bölümüne kadar olan kısmı (2 varak) yaldızlı bir şekilde çizilmiştir. Diğer varaklarda böyle bir kullanım yoktur. Kitabın başında bulunan manzum yapılar manzum bir düzen içerisinde verilmiştir. Metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Arapça ve Farsça unsurlar, fasıllar, bölüm başlığı niteliği taşıyan unsurlar kırmızı mürekkeple çizilmişlerdir. Eserin 50. varağıyla 75. varağı arasında su lekeleri bulunmaktadır. Bunlar okumayı güçleştirmektedir. 295 varaktan meydana gelen eserde varaklar 15 satırdan meydana gelmiştir. İstinsah tarihi tespit edilemeyen eserin müstensihi Abdurrahman el-Müderrişî'dir.

Baş 1b: Ħamd ol aħade ki aña ħamd-i bī-pāyān her ħāmide ħam-ı bī-ħaddür. Ve kemer-i mīm miyān-ı ħad ve her aħadde olsa...

Son 295a: Saña du‘ā edüben sen gedāyı yād edelüm. Diyeler aña daħi raħmetin Ħaħ ède nişār.

10) Lala İsmail 531

Eser vişne çürüğü şeklinde meşin bir cilde sahiptir. Üzerinde kabartma şeklinde zencirek, cedvel ve köşebendler yapılmıştır. Köşebentlerde hatâi motifi kullanılmıştır. Ön ve arka kapak iç kısmına sarı renkli kağıt yapıştırılmıştır. Nüshanın ölçümleri şu şekildedir: 218x154 mm meşin bir cilt; boyuna su yolu filigranlı, orta kalınlıkta, sarı renkli, âhârsız 206x143 âbâdi kağıt; 159x89 mm talik yazı. Eserin ismi ön kapaktaki sarı kağıda yazılıdır. Eserin başında : ‘Hazâ kitâbün Şerh-i Şebistân-ı Hayâlî-i Surûrî rahmetu’l-lâhi aleyhi.’ İbaresini yer almıştır. Ayrıca esere geçerken hiç bir yerde besmele bulunmamaktadır. Lala İsmail 532 numaralı nüshayla aynı mühürleri taşıyorlar. Asıl metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Fasıllar, Arapça ve Farsça unsurlar, bölüm başlığı özelliğini taşıyan yapılar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 275 varaktan oluşan eserde her varak 15 satırdan meydana gelmiştir. Eser, 1141 tarihinde istinsah edilmiş olup müstensihisi Ömer Nüzhet’tir.

Baş 1b: Ħamd ol aħade ki aña ħamd-i bī-pāyān her ħāmide ħam-ı bī-ħaddür. Ve kemer-i mīm miyān-ı ħad ve her aħadde olsa...

Son 275b: Saña du‘ā edüben sen gedāyı yād edelüm. Diyeler aña daħi raħmetin Ħaħ ède nişār.

11) Yazma Bağışlar 4640

Eserin üzerine desenli kağıt kaplı sırt kısmına vişne çürüğü renkli deri geçirilmiştir. Kitabın ölçüleri şu şekildedir: 215x150 mm cilt; boyuna su yolu filigranlı sarı renkli orta kalınlıkta, mühreli, 211x 148 mm âbâdi kağıt; 140x70 mm nesta’lik yazı. Metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Fasıllar, Arapça ve Farsça unsurlar, bölüm başlıklarının üzerleri çizilmiş. Ancak çizilmeyen parçaların çokça olduğu görülebilir. İstinsah tarihi 971’dir. Eserin müstensihisi bilinmemektedir. Eserin başında olan fihrist

şeklindeki numaralara bakıldığında 175 varak olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu nüshanın içerisinde 50 varak bulunmaktadır. 15 satırdan ibaret olan varaklara bakıldığında koparıldığı anlaşılıyor.

Baş 1b: Ĥamd ol aħade ki aña ĥamd-i bī-pāyān her ĥāmide ĥam-ı bī-ħaddür. Ve kemer-i mīm miyān-ı ĥad ve her aħadde olsa...

Son 50b: Lafzı-ı şadaķa eczā-yı şıdk ĥarf-i hā üzre ki bişdür vāķı^c olmuşdur. Ya^cni islāmuñ erkān-ı ĥamsesi da^cvīsinüñ şıdkı edā-yı şadaķa ile müsellemdür

12) Serez 3951

Eserin müstensihisi ve istinsah kaydıyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. 137 varaktan meydana gelen eser, eksiktir. Üstü ebru kağıt kaplı olan eserin sırtına vişne çürüğü renginde bir deri geçirilmiştir. Serez nüshasının sırt kısmındaki deri parçalanmış ve şirazesi dağılmıştır. Cilt kapakları iç kısma sarı renkli kağıt yapıştırılarak tutturulmuştur. Eserin ölçümleri şu şekildedir: 193x128 mm mukavva cilt; boyuna su yolu filigranlı, orta kalınlıkta, az âhârlı, sarı renkli, 191x125 mm âbâdi kağıt; 137x71 mm ebadında talik yazı. Eser, siyah mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Sadece bölüm başlığı niteliği taşıyan yapılar ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstenihi ve istinsah tarihi tespit edilememiştir. Eserdeki varaklar 17 satırdan meydana gelmiştir.

Baş 1b: Ĥamd ol aħade ki aña ĥamd-i bī-pāyān her ĥāmide ĥam-ı bī-ħaddür. Ve kemer-i mīm miyān-ı ĥad ve her aħadde olsa...

Son 137b: ^cAttāra eğer tayyib-i aħlāk tāsı ^catāsı gönülde olmaya kisvet-i ^cār geyer. Şan^cat budur ki ^cattār lafzınuñ dilinde ya^cni içinde tã'-i mektübī olmasa ^cār olur.

B- Millet Kütüphanesi

13) Ali Emîrî Efendi Edebiyat Bölümü 251

Mukavva bir kaba sahip bir eser. Ön ve arka kapağın üst kısmına ve miklebe ebrulu kağıt yapıştırılmıştır. Sertbalı ve miklebli olan eserde sertabın içi kısmına sarı bez geçirilmiştir. Ayrıca ön ve arka kapağın iç kısmına sarı renkli kağıt yapıştırılmıştır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 235x 155 mm mukavva cilt; boyuna su yolu filigranlı, âhârsız, kalın, sarı renkli, 233x152 mm âbâdi kağıt; 158x95 mm ebadında talik yazı.

Eserde yazılar bir cedvel içine alınmıştır. Kitabın başında fihrist bulunmaktadır. Bu fihristte hâtime bölümü bulunmamaktadır. Eserin sonu eksiktir. 164. varaktan itibaren eser sona ermektedir. Bu bölüm koparılmış ya da düşmüştür. 160. varaktan itibaren de kırmızı mürekkeple yazılacak olan bölümlerin (nükte, san'at budur ki) tamamlanmadığı görülür. Metnin asıl kısmı siyah mürekkeple yazılmıştır. Fasıllar, nükteler, bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kitabın başında “Şebistân-ı Hayâl Şerhi merhum Surûrî'niñ” şeklinde bir kayıt vardır. Eserin istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Tamamı bulunmayan bu eserde her varakta 17 satır bulunur.

Baş 1b: Һamd ol aһade ki aña һamd-i bî-pâyân her һâmide һam-ı bî-һaddür. Ve kemer-i mîm miyân-ı һad ve her aһade olsa...

Son 164a: *Áfet-i bî-kerâne end efrâs.* Kırañsuz áfetdür atlar.

Çün ne-dâned ser zi-һû-yı dağal. Bilmezler baş fesâd ve mekr һüyundan.

Şan'at budur ki áfet lafzı kırañsuz olıcağ af olur.

14) Ali Emîrî Efendi Edebiyat Bölümü 250

Eser, açık kahverengi deriyle kaplı mukavva cilde sahip ve özensiz bir şekilde kaplanmıştır. Sarı ve kırmızı ipe şirazesı örülmüştür. Kahverengi bir ipe varaklar cilde tutturularak tamir yapıldığı anlaşılıyor. Kapakların iç kısma beyaz renkli boyuna su yolu filigranlı kağıt yapıştırılmıştır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 205x147 mm mukavva bir cilt; boyuna su yolu filigranlı, sarı renkli, âhârlı, orta kalınlıkta bir kağıt, 206x148 mm âbâdi kağıt; 155x98 mm nesih hatla yazılmış bir yazı. Kitabın başında fihrist vardır. Bu fihristte, kitabın bitişine kadarki olan bölümler net olarak görülür. İlk iki varakta besmelenin olduğu bölümler bir cedvel içerisine alınarak yıldızlanmıştır. Eserin asıl kısmı siyah mürekkeple yazılmıştır. Arapça ve Farsça unsurlar, fasıllar, nükteler, önemli ibareler kırmızı mürekkeple altı çizilmiştir. Eserin orta bölümleri (85-98. varaklar arası) yıpranmış olup kurt yenikleri kenarlarda ve cilt bağı olan kısımlarda görülmektedir. Eserin varakları 19 satırdan meydana gelmiştir. İstinsah tarihi 964 olan eserin müstensihî Hayrullah Hâveş'tir.

Baş 1b: Hamd ol aḥade ki aña ḥamd-i bî-pâyân her ḥâmide ḥam-ı bî-ḥaddür. Ve kemer-i mîm miyân-ı ḥad ve her aḥadde olsa...

Son 190b: Saña duċâ edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aña daḥi raḥmetin Ḥaḳ êde nişâr.

15) Ali Emîrî Efendi Edebiyat Bölümü 249

Vişne çürüğü renginde bir mukavva cilde sahip olan eserin, ön kapağın kenarlarına küçük çiçek motifleri basılmıştır. Arka kapağın köşelerinden diğer köşelerine farklı bir çiçek motifi basılarak çapraz şekilde süslenmiştir. Kapakların iç kısmına sarı renkte kağıt yapıştırılmıştır. Eserin bir tamirden geçtiği sırtına yapıştırılan bezden anlaşılmaktadır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 212x154 mm mukavva cilt; beyaz renkli, boyuna su yolu filigranlı, orta kalınlıkta, 216x157 mm az aharlı kağıt; 161x98 mm talik hatla yazılmış yazı. Kitabın baş kısımlarında bir Türkçe, bir Farsça şiir bulunmaktadır. Eserin sonunda bulunan manzum unsurlar nazım düzeniyle verilmiştir. Eser, siyah mürekkeple yazılmış olup sadece fasıllar, nükteler ve bazı şiir parçalarının altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kitabın başında bir fihrist bulunmamaktadır. Eserin numaraları siyah mürekkeple yazılmıştır. Eser, 216 varaktan oluşmuş olup her varakta 21 satır bulunmaktadır. Eserin müstensihisi Şeyh Mehmed bin Şeyh Mehmed Afâ olup istinsah tarihi 1005 yılıdır. Eserin sırtına adı Arap alfabesiyle yazılmıştır.

Baş 1b: Ḥamd ol aḥade ki aña ḥamd-i bî-pâyân her ḥâmide ḥam-ı bî-ḥaddür. Ve kemer-i mîm miyân-ı ḥad ve her aḥadde olsa...

Son 216b: Saña duċâ edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aña daḥi raḥmetin Ḥaḳ êde nişâr.

C. İstanbul Belediye Kütüphanesi

16) Muallim Cevdet 430

Sırta ve sertaba kahverengi renkli deri geçirilmiş olup sertabın iç kısmına sarı renkli bez geçirilmiştir. Kapakların iç kısmına sarı renkli kağıt yapıştırılmıştır. Kitabın ilk varaklarında alt bölmelerde tahribat oluşmuş. Kurt yenikleri bulunmaktadır. Eserin 60 ve 75. varakları arası yırtık ve yanmış kısımlar bulunmaktadır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 224x168mm mukavva cilt; boyuna su yolu filigranlı sarı renkli, orta

kalınlıkta, 225x168 mm âharlı kağıt; 174x117 mm ebadında nesih hatla yazılmış yazı. Eserin başında fihrist bulunmamaktadır. Eserin başında ve sonunda bulunan şiir parçaları manzum bir düzen içerisinde yerleştirilmişlerdir. Eserde asıl metin siyah mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Fasıllar Arapça ve Farsça unsurlar, bölüm başlıkları siyah mürekkeple yazılmış olup altları da siyah mürekkeple çizilmiştir. Eser 225 varaktan meydana gelmiş olup her varakta 17 satır vardır. 973 tarihinde tamamlanan eserin müstensihisi Sa'id isminde bir şahsiyettir.

Baş 1b: Hamd ol aḥade ki aña ḥamd-i bî-pāyān her ḥāmide ḥam-ı bî-ḥaddür. Ve kemer-i mîm miyān-ı ḥad ve her aḥadde olsa...

Son 225a: Saña du'ā edüben sen gedāyı yād edelüm. Diyeler aña daḥi rahmetin Ḥaḳ êde nişār

D. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphānesi

17) III. Ahmet Kitaplığı 3074 (T)

Miklepli, serablı ve şemseli vişne çürüğü renginde deri kaplı bir nüsha olup sertabın iç kısmı vişne çürüğü renkli deriyle kaplıdır. Ön kapağın iç kısmına eserde de kullanılan sarı kağıt yapıştırılmıştır. Cildi çok sağlam olmasına rağmen son varaklara doğru kurt yenikleri sebebiyle delikler açılmıştır. Eserin şirazesı sağlamdır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 205x129 mm mukavva cilt; boyuna su yolu filigranlı, sarı renkli, âhârlı, orta kalınlıkta 202x127 mm âbâdi kağıt; 172x82 mm ebadında 23 satırın kullanıldığı talik hattı. Kitabın başında vakıf mührü bulunmaktadır. Mührün yanında 'Şevketlü Abdülhamid efendimiz hazretleriniñ enderün-ı hümâyün kütüphānesi vakf-ı şerifleridür' şeklinde bir kayıt düşülmüştür. Eserde ana metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Bölüm başlıkları, fasıllar, Arapça ve Farsça unsurların altları kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Eser 232 varaktan ibaret olup sadece 1b'de 19 satır bulunmaktadır. 961 tarihinde ramazan ayında istinsahı tamamlanan eserin müstensihisi belli değildir.

Baş 1b: Hamd ol aḥade ki aña ḥamd-i bî-pāyān her ḥāmide ḥam-ı bî-ḥaddür. Ve kemer-i mîm miyān-ı ḥad ve her aḥadde olsa...

Son 232 b: Saña du^{ca} â edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aña daği rahmetin
Hağ êde nişâr

E. Manisa İl Halk Kütüphanesi

18) Manisa (M) 6446

Eser şemseli ve miklepli olup ön ve arka kapağın üstü ebrulu kağıt kaplıdır. Sırtına vişne çürüğü renginde deri geçirilmiştir. Eserin ön kapağında hatâî motifli bir şemse işlemesi yapılmıştır. Eser, cilt olarak oldukça sağlamdır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 154x96 mm mukavva cilt; su yolu filigranlı, sarı renkli, âhârlı, orta kalınlıkta, 150x97 mm âbâdi kağıt; 150x74 mm talik hatla yazılmış yazı. İlk varakta besmele cedvel içerisine alınarak yıldız çekilmiştir. Eser siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserde fasıllar, Arapça ve Farsça unsurlar, bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin başında 1219 tarihini taşıyan Arapça bir not düşülmüştür. Eserin başında ve sonundaki manzum unsurlar şiir düzeninde verilmiştir. Eseri tasnif eden şahıs müellif hattı olma ihtimali var diye bir not düşmüştür. Anacak eserin müellif hattı olmadığı incelendiğinde anlaşılmıştır. Eser 1b'de başlayıp 233b'de sona ermektedir. Her varakta 16 satır bulunmaktadır. Eserin müstensihisi tespit edilememiş olup hicri 1000 tarihinde istinsah edilmiştir.

Baş 1b: Hamd ol aħade ki aña ħamd-i bî-pâyân her ħâmidde ħam-ı bî-ħaddür. Ve kemer-i mîm miyân-ı ħad ve her aħadde olsa...

Son 233 b: Saña du^{ca} â edüben sen gedâyı yâd edelüm. Diyeler aña daği rahmetin
Hağ êde nişâr

F) Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi

19) Haraççioğlu 910

Üstü soluk renkli ebrulu kağıtla kaplı, şemsesi ve miklebi bulunan bir eserdir. Eserin sırtına kahverengi bir deri geçirilmiştir. Şirazesi sağlamdır. Sırtın iç kısmına bir bez geçirilmiştir. Kapakların iç kısmına yazmada kullanılan filigranlı âbâdi kağıt yapıştırılmıştır. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 211x143 mm mukavva cilt; enine su yolu filigranlı, orta kalınlıkta, sarı renkli, 214x149 mm âbâdi kağıt; 153x95 mm ebadında,

nesta'lik yazı. Metnin başında Nakşibendî vakıflarına ait bir temellük mührü bulunmaktadır. Eser siyah mürekkeple yazılmış olup bölümlerin, san'at, terceme, kıt'a, beyt, nükte gibi ifadelerin kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Farsça ve Arapça bölümlerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Esere varak numaraları sonradan ilave edilmiştir. Nüsha 264 varaktan ibaret olup her varak 17 satırdan ibarettir. Eserin müstensihî Muhammed bin Beyazid olup 988 tarihinde istinsah edilmiştir.

Baş 1b: Hamd ol aḥade ki aña ḥamd-i bî-pāyān her ḥāmide ḥam-ı bî-ḥaddür. Ve kemer-i mîm miyān-ı ḥad ve her aḥadde olsa...

Son 264 b: Saña du'ā edüben sen gedâyı yād edelüm. Diyeler aña daḥi rahmetin Ḥaḳ ède nişār

G. Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi

20) Vahit Paşa 1593-1594

Üstü kahverengi renkli cilt bezi kaplı, sertablı ve mıklepli, ön ve arka kapak iç kısma sarı renkli eserde de kullanılan kağıt yapıştırılmıştır. Sertabın iç kısmına kahverengi renkli deri geçirilmiştir. Eserin şirazesı kısmen dağılmış olup iki parçaya ayrılmıştır. İki eser tek cilde toplanmıştır. Şebistân-ı Hayâl adlı eserle Şerh-i Şebistân-ı Hayâl aynı ciltte toplanmıştır. Farsça bölüm 50 varaktan; Türkçe bölüm ise 180 varaktan meydana gelmiştir. Ancak Türkçe bölüm eksiktir. Yaklaşık olarak eserin 230 varak civarında olması gerekirken 50 varak civarında eksiktir. Eserin ölçüleri şu şekildedir: 208x147 mm mukavva cilt; boyuna su yolu filigranlı, sarı renkli, kalın, 205x148 mm âbâdi kağıt; 146x97 mm ebadında 17 satırın kullanıldığı talik yazı. Eser siyah mürekkeple yazılmış olup bölüm başlıkları, fasıllar, Arapça ve Farsça ibareler kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kitabın cildinin arka ve ön kapaklarında Farsça ve Arapça beyitler vardır. Kitabın sayfaları suyla ıslanmış gibi nemlidir. Farsça ve Türkçe arasında bulunan boş sayfaların uçları yanmıştır. Eserde başta bir vakıf mührü bulunmaktadır. (Kütüb-i Hayriyye Vahid Paşa Kütübhânesi) Eserler sonradan birleştirildiği için varak numaraları da ayrı ayrıdır. Eser 1b'de başlar 180 b de sona erer. Eserin müstensihî belli değildir kitabın üzerinde 1086 şeklinde bir tarih bulunmaktadır. Bu tarih istinsah tarihi olabileceği gibi başka bir tarih de olabilir.

Baş 1b: Ħamd ol aħade ki aña Ħamd-i bī-pāyān her Ħāmade Ħam-ı bī-ħaddür. Ve kemer-i mīm miyān-ı Ħad ve her aħadde olsa...

Son:180b: Zi-ū ne-şud cem'iyet-i rāy rāst.

Andan olmaz cem'iyet-i rāy doğru. Şan'at budur ki şetr lafzını iki cüzden

H. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi

21) Türkçe 11600

Eser e bütün çabamıza rağmen ulaşılammıştır. Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi'nde bulunan katalog tarama rehberi ve İSAM kataloglarında eserin müstensihinin bulunmadığı yazılmıştır.

22) Türkçe 9549

Eserin adının Şerh-i Şebistân-ı Hayâl li'l-Fettâhî olduğu kataloglarda ifade edilmiştir. Bu nüshaya da ulaşmamız mümkün olmamıştır.

23) Türkçe 11601

Eserin adı Şerh ve Tercüme-i Şebistân-ı Hayâl şeklindedir. Bu nüshaya da ulaşmamız mümkün olmamıştır.

24) Türkçe 1747

Eser, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl şeklinde kayıtlıdır. İstanbul Üniversitesi'nde kayıtlı bu nüshaya da ulaşılammıştır.

2-Metni Kurmada Takip Edilen Yol

Surûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl adlı eserinin edisyon kritikli metnini kurabilmek için, eserin nüsha sayısı ve bu nüshaların bulunduğu kütüphaneleri tespit etme çalışmalarıyla işe başladık. Öncelikle, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bulunan Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerin bilgisayar programını taradık. TÜYATOK kataloglarından yayınlanmış olanlarına bakarak eser tespiti yaptık. Bunun dışında yabancı kataloglardan ilk planda Ege Üniversitesi Kütüphanesi'nde olanlarına baktık. İnternet kanalıyla İSAM'ın hazırladığı eser katalogu programını da tarayarak güncellenmiş bir kaynağa ulaşmış olduk. Daha sonra İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ne ve İSAM'a giderek kataloglar il ve ilçe tespit fişleri taranarak nüsha adetlerini şekillendirdik.

G. Flugel, Barbara Flemming'in hazırladığı belli başlı kataloglardan başka birçok yabancı katalog taranmıştır.¹ Taranan bu kataloglarda da Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in nüshalarına rastlanılamamıştır.

Yapılan bu çalışmalar sonucunda yurt dışında Şerh-i Şebistân-ı Hayâl nüshası olduğuna dair bir bilgiye rastlanamamıştır. Sonunda eserin yurt içi kütüphanelerinde 30 adet nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan 4'ünün İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunduğu değişik taramalarda karşımıza çıkmıştır. Bu kütüphanenin 17 Ağustos 1999 depremi nedeniyle kapalı olmasından bu nüshalara ulaşılamamıştır. Millî Kütüphane'ye ait 5 adet nüshanın da Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki eserlerin mikrofilmleri olduğu tespit edilmiştir. Ankara'da bulunan 5 adet nüshanın elenmesiyle eserin nüshalarının sayısı 25'e düşmüştür. Çorum İli'nde bulunan nüshayı incelediğimizde bu eserin Surûrî'ye ait olmadığı görülmüştür. Çorum İli'nde bulunan nüsha Şebistân-ı Hayâl'in manzum bir çevirisi özelliğini taşımaktadır. 2128 numarada iki kitap şeklinde kayıtlı olan bu eser, Yusûfî adlı bir sanatçıya aittir. Çorum'dan elde ettiğimiz bilgi Şebistân-ı Hayâl'in manzum bir çevirisi bulunduğunu da ortaya çıkarmıştır.

¹ Carl Brockelman: Geschichte Der Arabischen Litteratur Von (GAL I-III), Leiden, 1942./ Hanna Sohrweide: Türkische Handschriften, Wiesbaden, 1981. / Albrecht Kraft: Die Arabischen Persischen und Türkischen Handschriften, Wien, 1842. / Charles Rieu: Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum, Verlag, 1978. / Jozef Blaskovics: Arabische, Türkische und Persische Handschriften der Universitätsbibliothek In Bratislava, Bratislava, 1961. / Svezak Peti-Zejnil Fajic: Arapskih, Tukskih, Perzijskih I, London-Sarejova, 1999.

Yapılan nüsha tavsiflerinde nüshaların tamamının müellif hattıyla yazılmadığı tespit edilmiştir. Bu sebepten eserin nüshalarının seçiminde tenkitli metin neşri yöntemleri kullanılmıştır. Değerlendirmede müşterek hatalar, müşterek eksiklikler ya da fazlalıklar, istinsah tarihleri dikkate alınmıştır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in nüshalarının bulunduğu iller şunlardır: İstanbul, Bursa, Manisa, Kütahya.

Nüsha tavsiflerine göre bazı nüshalar şecereye dahil edilmemiştir. Büyük bir kısmı eksik olup da şecereye dahil edilmeyen nüshalar şunlardır: Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi nüshası, tavsifte de belirtildiği gibi sondan 50 varak civarında eksik olduğu için şecereye dahil edilmemiştir. Ali Emîrî Efendi Edebiyat Bölümü 251 numarada kayıtlı olan eserin sondan yaklaşık 60 varak kadarı eksiktir. 164. varakta sona eren bu nüsha da şecereye dahil edilmemiştir. Serez 3951 numarada kayıtlı olan eserde 137 varak bulunmakta olup eserin üçte biri olmadığı için şecereye dahil edilmemiştir. Yazma Bağışlar 4640 numarada kayıtlı olan eserin başında bulunan fihristte 175 varaktan oluştuğu ifade edilmesine rağmen nüshanın tamamı 50 varaktan ibarettir. Dârü'l-Mesnevî 434 numarada kayıtlı olan eser, baştan 25 varak kadar eksiktir. Bu eser de eski tarihli bir nüsha olmasına rağmen şecereye dahil edilmemiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda 15 nüsha şecereye dahil edilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Bölümü'nde 2791 numarada kayıtlı bulunan nüsha şecereye dahil edilenlerden en eski istinsah tarihine sahip olduğu için tercih edilen nüshalardan birisi olmuştur. Bu nüshada 84a'dan itibaren eksik olarak bulunan bölümler Kılıç Ali Paşa 805, Râşid 796 ve Râşid 1166'da da aynen eksiktir. Bu bilgi nüshaların birbiriyle ilişkisi olduğu gerçeğine bizi götürmüştür. Ayrıca fasıl ve bölüm başlıklarının adlandırılmasında da bu grup nüshalarda bir ortaklık söz konusudur. 'Fi's-seferi ve't-ticâreti' başlığını taşıyan fasıl başka nüshalarda 'tüccâr' şeklinde yer almıştır. Bu müştereklik nüshaların ayrı bir kol oluşturduklarını bize göstermektedir. Bu kol içerisinde diğer nüshalarda da yer alan "Ekşer nüshada böyle vâkı° oldu ammâ evveli evvele kaçır idi" (Metinde Es'ad 106a'da geçer.) ifadesi Kılıç Ali Paşa nüshasında yer almamıştır. Bundan dolayı Kılıç Ali Paşa nüshası bu grubun bir alt kolunu oluşturmuştur. Bu koldan 2791 nolu nüsha seçilmiştir.

İkinci olarak Manisa nüshasıyla Bursa Haraççioğlu nüshaları ayrı bir kol oluşturmuştur. Manisa nüshasının fasıl ve bölüm düzenlemelerinde Bursa nüshasıyla herhangi bir farklılık yoktur. Müşterek hata sistemine göre değerlendirildiğinde Manisa

nüshasında 2. varakta bulunan mesnevî nazım biçimiyle yazılmış olan şiirlerin başında “Meşnevî beyân olunur” şeklindeki ifade aynen Bursa nüshasında da yer almıştır. Yine 2. varakta yer alan sülüşün ve neşr kelimeleri Manisa nüshasında eksik olduğu gibi Bursa nüshasında da eksiktir. Bu gruptan Manisa nüshası kolbaşı olarak seçilmiştir.

Üçüncü olarak Hâlet 721, Lala İsmail 531, Lala İsmail 532, Kadızâde Mehmed Efendi 406, Râşid 797 numaralı nüshalar bir aile oluşturmuşlardır. Bu nüshalarda ortak olarak dikkati çeken özelliklerden birisi; kitabın baş ve sonunda bulunan mesnevî nazım biçimiyle yazılan şiirlerin manzum bir düzen içerisinde verilmesidir. Bu özellik diğerlerinde başta ve sonda tam olarak görülmez. Eserde yapılan müşterek hatalara baktığımızda da bir aynılık olduğu görülmüştür. Hâlet Efendi nüshasının 175. varığında yer alan ortak yanlışlar diğer nüshalarda da aynen tekrar edilmiştir. Metinde ‘olmayanı’ şeklinde olan, bu nüshalarda ‘olmayan, olanın, olanına ve oturtmak’ şeklinde yer almıştır. Ayrıca Halet Efendi 2a’da bulunan derkenarlardan birisi sadece bu gruptaki nüshalarda bulunmaktadır. “Fi’l-vâkı^c kitâb-ı Şebistân bir kitâb-ı muşanna^cdur ki mişli gelmiş değildir. Ve şanâyi^cnün fethi keşfe muhtâcdur. Ehl-i hâl olmayan bu hâlden haberdâr değildir.’ Bu grupta Lala İsmail 531 ve Lala İsmail 532 numaralı nüshalar bazı farklılıklarından dolayı ayrı bir alt grubu oluşturmuşlardır. Hâlet Efendi nüshası 111b’de bulunan “Ve fihî fuşûlün faşlûn fi zikri’ş-şerîfi ve’d-deniyyi” ibaresi Lala İsmail 531 ve Lala İsmail 632’de yer alamamıştır. Üçüncü gruptan kolbaşı olarak Halet Efendi 721 numarada kayıtlı nüsha seçilmiştir.

Dördüncü olarak Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Edebiyat Bölümü’nden 249 ve 250 numarada kayıtlı olan iki eser, İstanbul Belediye Kütüphanesi 430 numarada kayıtlı nüsha ve Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kitaplığı’na 3074 numarayla kayıtlı nüshalar bir kol oluştururlar. Müşterek noktalardan birkaçı şu şekildedir: Topkapı nüshası 6a’da ‘ki şakğ olur’ ifadesi yer almamıştır. Metnin kuruluşunda yer alan diğer nüshalarda bulunan bu ifade dördüncü kolun diğer nüshalarında da yer almamıştır. Topkapı nüshası 7b’de ‘kıṭ’a’ olarak yer alan kelime metne dahil edilen diğer nüshalarda ‘rubâ’î’ şeklinde geçmiştir. Dördüncü kolda yer alan nüshaların tamamında ‘rubâ’î’ nin ‘kıṭ’a’ şeklinde yer aldığı görülür. Bu da bir ortaklığın varlığını ispat eder. Bu grupta Ali Emîrî Efendi 249 numaralı nüsha bazı farklılıklardan dolayı grubun bir alt kolunu oluşturmuştur. Topkapı 46b’de yer alan “Faşlûn fi’ş-şalâti ve mâ yünâsibühâ.

Faşlü'ş-şānī şalāt ve aña münāsib olanlar beyānındadır” ibaresi Ali Emîrî Efendi 249 numarada eksiktir. Dördüncü gruptan kolbaşı olarak Topkapı nüshası seçilmiştir. Topkapı nüshası 961 istinsah tarihiyle en esi istinsah tarihine sahip olan nüshalardan birsidir.

Şecereyi oluştururken, Ahmet Ateş'in “Metin Tenkidi Hakkında” başlıklı makalesiyle, Yusuf Ziya Kavakçı'nın “İslam Araştırmalarında Usul” adlı kitabından yararlandık. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi'nde şecere kurma ve metin tenkidi hakkında yayınlanan makalelerden de faydalandık.¹ Metni oluştururken Arapça, Farsça kelime ve kelime gruplarının yazımı konusunda İsmail Ünver'in “Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” adlı makalesinden yararlanılmıştır. Kolları tespit etmek için nüshaları tek tek kontrol edip, birbirinden farklı olan tarafları ortaya çıkardık. Bu farklılıklara göre nüshaların dört kola ayrıldığı tespit edilmiştir. Metni kurmada dört nüshadan yararlanılmış ve seçilen nüshalar buldukları kütüphanelerin baş harfleriyle adlandırılmıştır. Ancak; Hâlet Efendi 721 numarada kayıtlı nüsha kayıtlı olduğu bölümün ikinci kelimesinin baş harfi olan E harfiyle gösterilmiştir.

Metinde geçen ayetlerin anlamları Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan Kur'ân-ı Kerîm'den alınmıştır.² Hadisler ise Kütüb-i Sitte³ adlı eserden yararlanılarak tespit edilmiştir.

Metinde Uygulanan Teknik Özellikler:

1. Metinde ilmî transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
2. Metinde imlâ kurallarına bağlı kalınarak büyük harf, nokta, virgöl, soru işareti gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır.
3. Metinde geçen Arapça ve Farsça ibareler, şiir parçaları italik yazı karakteriyle yazılmışlardır.

¹ Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C:1, 1996, s.1-173.

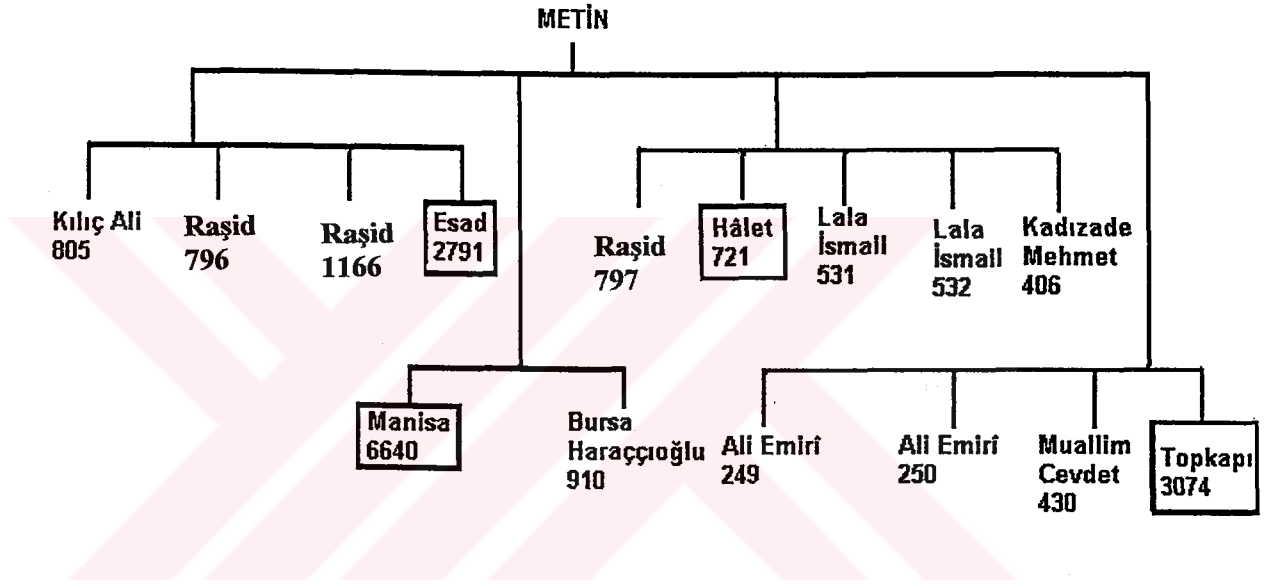
² Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli: Hz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, TDV. Yay., Ank., 1998.

³ İbrahim Canan: Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Akçağ Yay., İst., 1993.

- 4.Arapça ve Farsça tamlamaların okunuşunda bu dillerin gramer yapılarına bağlı kalınmıştır. “Li’l-lâhi”, “Fi’l-fülki” “Muhammedü’l-emîn” gibi.
- 5.Arapça ve Farsça ön ek ve edatlar kelimeye kısa çizgi ile bağlanmıştır. “bî-vefâ”, “be- kelâm”, “ne-bâşed” gibi.
- 6.Farsça yapım eki görevi gören son ekler kelimeye bitişik yazılmış; sadece –râ edatı kelimeye kısa çizgi ile bağlanmıştır. “cennet-râ”, “gülsitân”, “bendegân” gibi.
- 7.Şeddeli kelimelerin yazımında, eğer kendinden sonraki sözcük konsonantla başlıyorsa şedde kaldırılmış, eğer vokalle başlıyorsa şedde konulmuştur.
- 8.Farsça “vāv-ı ma’düle” “ḥ’ābide” şeklinde gösterilmiştir.
- 9.–up, -üp gerindiumlarının yazımında “b” yerine “p” şekli kullanılmıştır. “Gelüp, tutup” gibi.
- 10.Türkçe kelimelerde esre veya esreli y ile yazılan ünlüler é ile; fethalı olan yazımlarda e ile gösterilmiştir. “dédi, éde, etdi” gibi.
- 11.Tekrarlanan kelimeler arasına giren ek ve edatlar kısa çizgiyle ayrılmıştır. “Pey-der- pey”, “tekrâr-be-tekrâr”, “ser-âser” gibi.
- 12.Medli okunuşlarda kelimenin aslına sadık kalınmıştır. “āsmān”, “āstāne” gibi.
- 13.Farsça 3.tekil şahıs zamiriyle atıf vavını birbirinden ayırt etmek amacıyla atıf vavı ‘u’ şeklinde; 3.tekil şahıs zamiri de ‘ü’ şeklinde gösterilmiştir.
- 14.Hemzenin yazımında metne sadık kalınmıştır. Eğer hemze yazılmayıp kürsüsü olan y’li bir yazım varsa aynen gösterilmiştir. “câyiz”, “sâyim” gibi.
- 15.Metne beşer beşer satır sayısı verilmiş, nüshalardaki farklar bu sayılara göre numaralandırılmıştır. Numaralı farklar (//) işaretiyle, numarasız farklar (/) işaretiyle ayrılmıştır. “3kemâlden ETS: kemâli M // 8 devâ SMT: derâ E / ve MSE:- T” gibi.
- 16.Kabul edilen rivayet tenkitli metne konmuş, kabul edilmeyen rivayet ise aparatta gösterilmiştir.
- 17.Kabul edilen rivayet aparatta başa alınmış, kabul edilmeyenden (:) işareti ile ayrılmıştır.“fazîleti MST: fazîlet E” gibi.
- 18.Kabul edilmeyen rivayet birden fazla nüshada aynen varsa, bunlar birbirinden (,) ile ayrılmıştır. “ma^cnâsınadır SE: ma^cnâsına M, ma^cnâya T” gibi.

- 19.Kabul edilen rivayet nüshaların birinde veya birkaçında bulunmuyorsa, bulunmayan nüshanın yanına (-) işareti konmuştur. “ayndurur SM:- ET” gibi.
- 20.Nüshaların herhangi birinde silik çıktığı için okunamayan bir kelime ya da cümle, aparatta (?) ile gösterilmiştir.
- 21.Nüshalar arasındaki farklar gösterilirken fark uzun olduğunda tamamen yazılmamış, (.....) işaretiyle kısaltılmıştır. “Şimdi...muhaqqak SET:- M” gibi.
- 22.Müstensih hatası olduğu belli olan farklar aparatta gösterilmemiştir.
- 23.Metne dahil edilen derkenarlar () içerisinde gösterilmiştir.
- 24.Āyet ve hadislerle metinde anlamı verilmeyen ifadelerin tercümeleleri dipnotta gösterilmiştir.

TENKİTLİ METİN

Meşnevî

[M2b] Nazm ü neşri pür şanāyi^cdür Şebistān-ı Hayāl
Bikrdür hiç fikr anı fetḥ etmek olmuşdur muḥāl [E2b]

5 Keşf éde anı yazup aqlām-ı pür dānem benüm
Bendeñe emr eyledüñ çün anı sultānum benüm

10 Ḥatm édüp dibāce'i fetḥa rücū^c etsem gerek
Güş dut benden yaña şerḥa şürū^c etsem gerek

Evvelā ma^cnā-yı metni eylerüm rüşen beyān
Şāniyen her şan^catı kılsam gerek keşf ü ^cıyān

15 Tā ki herkes nef^cini görüp kuluñı éde yād
Déye Ḥaḫ kılsun Sürürī cānını raḥmetle şād

Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Ḥamd Ḥudāy-rā ki çeşme-i mīm-i Ḥamdeş deryāyīst der-ḥadd-i kemāl-i kerem

Ḥamd Ḥudāyā ki ānuñ ḥamdi mīmi çeşmesi bir deñizdür kemāl-i kerem
20 ḥaddinde. Şan^cat budur ki ḥarf-i mīm lafz-ı ḥadde olıcaḫ ḥamd olur. Hem mīm-i
mektūbi [T2b] çeşmeye teşbīh olunmuşdur. Ağzı açık şöyle yazılacaḫ()ke'ennehū
lüle ağzıdır. Ve ol çeşme keremi çokluğundan güyiyā deryādur. Ve kemāl-i kerem
ḥaddi démekden murād keremi nihāyetdedür ya^cni vāfirdür démek olur. Ve kerem
lafzınuñ ḥaddi ya^cni āhiri mīmdür. Ol mīm ḥadde olmaḫ ile ḥamd olur. Pes ḥamd édene.
25 ol çeşme-i mīmden bī-ḥad keremler aḫar ki Ḥaḫ Te^cālā buyurur: *Le in şekertüm le
ezīdenneküm.*¹

Ve dāyire-i mīm-i ni^cmeteş süfre [S2b] ist der-na^ct-ı nevāl-ḫidem.

Daḫi ol Ḥudānuñ ni^cmeti mīmi dāyiresi bir süfredür nevāl-ḫidem na^ctında.
Şan^cat budur ki ḥarf-ı mīm lafz-ı na^ctda olıcaḫ ni^cmet olup [M3a] ve sābıḫān mīmi ağzı
30 açık olmaḫ i^ctibārile çeşme teşbīh etmiş idi. Ḥāliyen ağzı açık [E3a] olmaḫ melḫüz
olmayup müdevver olduḫiçün süfreye teşbīh etmiş. Beyt:

‘Ayn-ı ni^cam çeşme ist der-nem-i deryā-yı ü.

Ni^cam ^caynı bir çeşmedür anuñ deryāsı neminde. Şan^cat budur ki ḥarf-i ^cayn lafz-ı
nemde olıcaḫ ni^cam olur. Ve ^cayn lafzınuñ bir ma^cnāsı çeşmedür āña işāret éder. Ve ^cayn
35 lafzınuñ bir ma^cnāsı zāt-ı şey'idür. Ya^cni zāt-ı ni^cam ne deñlü çok ise daḫi Ḥaḫ
Te^cālā'nuñ luḫfi deryāsınuñ neminde bir çeşmedür déyü mübālaḫa éderler.

1 meşnevî TSE: meşnevî beyān olunur: M// 12 ü TSE: -M // 20 hemTSE: ḥam: M// 29 olup
TSE: olur: M// 33 neminde:TS: neminden:EM //36 bir MTS:- E.

¹ “Eğer şükrederseniz elbette arttırırım.” İbrahim (14): 7.

[E1b][M1b] [S1b] [T1b] Һamd ol aһade ki aһa һamd-i bī-pāyān her һāmidе
һam-1 bī-һaddūr. Ve kemer-i mīm miyān-1 һad ve her aһadde olsa kār ü nāmı һamd ü
aһmeddūr. Ve her meddāһ ki rü'esā medd-i baһar éde. Cümle-i ʿayn medһ ü pā-yı
medһ-i sermeddūr. Lā-cerem meddāһ ve һamid olana medһ ve һamd-i ser-ā-pā medd-i
5 mūmteddūr. Beyt:

Ben nice һamd édem aһa bir һarf söylesem

Һayret dutar zebānımı baһdan çü med éder

Neşr: Ve medһ ol aһmede ki elif kāmеti kıyāmından şöira һamd zāhirdūr. Ve
sırr-1 mīm dehānı mektūm olıcaһ her ehl-i keşfe aһad bāhirdūr. Ve ād içinde cümle-i
10 esmā-i һüsna senden aһa һamm nām olmış. Ve elif zātı mebde' ü mübtedā olup aһa
һaber-i һatm ü һayr-1 enām olmış. Beyt:

Ser-medd olursa nām-1 Muhammed ʿaceb değül

Һamm ʿayn ü kalbi ile medd-i Һaһdadur

Neşr: Ve dürüd-1 maһmedet selāmet bī-sitem içinde medd-i kalb ile āl-i cenābına
15 olsun. Ve dürüd-1 raһmet-i ʿayn-1 ābla eһaһһ-1 [M2a] aһһāb ü aһabb-i aһbābına olsun.
Beyt:

Feth-i kelām olursa ger el-һamd yéridūr [E2a]

Һamm gerek miyāne-i āl ü cihār-yār

Ammā ba'd bu ser-i sūrūr fethini zam édüp ve sūkün-1 pā-yı seri zamme zam
20 éyleyüp ve feth-i vech vechde sūkün ihtiyār kılup ve rāy-1 re'si vü rif'ati kesr édüp
nisbet-i sūrūr ve serūr birle қайil olan. Beyt:

Yeter sultānlıһ éderseñ kanā'at.

[T2a] *Çü imlāda sūrürü serverídūr.*

Neşr: Çün devr-i dehrde der-bān gibi қайim olup, du'āyem du'ā kıyāmında ʿayn
25 ʿmāsız dāyim olup, ol şahib-i ʿayn ʿadl ü atā vü adālet ve mālīk-i sa'ādet ü se ʿādet, ki
nām-1 şerīfinüñ zamān-1 evveli nişf-1 muşhaf ve sülüşün [S2a] şeleşesi evvel tāһādūr.
Ve һamsān āһiri şülesān vefā ve şafādur. Beyt:

Baһ çeküp her tıbden olan muşaffā dāyimā

Kaddi bī-һad şaltanatda ya'ni sultān Muştafa

30 Neşr: Lā-zāle cereyānū ʿaynün yemmün fihi ʿalā şādi ʿaynihī қарinen bi-re'si
tıbihī eṭ-ṭayyibū fi mevzi'i re'si's-şafā¹ һuzūr-1 şerif ve şeref-i һuzūrunda iken ittifaқān
kitāb-1 Şebistān-1 Һayāl-1 Fettāһi feth қılınup bāb-1 kitāb-1 mezbūr içün nūr-1 şebistān
miftāһi taleb olunup ya'ni kitāb-1 mezbūr şerһ ü beyān olunmaқ ve der-neşr ü nazm
birle ʿiyān қılınmaқ fermān olunup һitāb-1 bī-pāyān һatā bilünüp ʿale'l-fevr cevāp
35 démüş:

1 һāmidе STE: һāmidе-i M // 3 cümle STE:cümle-i һamd M // 14 Neşr TS:- EM// 24 Neşr TS: -
EM/ çün TS: çü:EM / kıyāmındaTSE: kıyāmetde M//26 şülüşün TSE: -M.

¹Asaletli başının yanı başında bekleyen öyle gözler vardır ki, sanki içinde durmadan akan bir yemm-i lâ yezâl vardır.

Mîm-i direm halka ist bâ-der-i âlâ-yı ü.

Direm mîmi bir halkadır ânuñ âlâsı çapusunda. Şan^{at} budur ki harf-i mîm lafz-ı dere halka olup taçılıcağ direm olur. Ve bunda mîmüñ hem ağzı hem açık hem müdevver olmak i^{tibari} ile çapu halkasına teşbih éylemiş. Terceme: Çeşmedür ^{ayn-ı} ni^{am} ânuñ nem-i deryâsına. Halkadır mîm-i direm ânuñ der-i âlâsına. Nükte:

Kâf-ı şükreş bende-râ hâcibîst der-miyân-ı şerr.

Ol [T3a] Hudânuñ şükri kâfi kula hâ^{il}dür şerr ortasında. Şan^{at} budur ki harf-i kâf şer lafzınıñ ortasında olıcağ şükr olur.

Ve endîşe-i şirkeş rây-ı bâtl der-çalb-i şek

10 Dağı ol Hudânuñ şirki fikri rây-ı batıldur çalb-i şekde. Şan^{at} budur ki harf-i râ [M3b]şek lafzınıñ içinde olıcağ şirk olur. Beyt:

Tâ ^{adem} bâ-^{ayn} şubh-ı rahmet-i ü dem-zede. [E3b]

Tâ ^{adem} ânuñ rahmeti şubhını ^{ayn} ile dem urmuş. Şan^{at} budur ki harf-i ^{ayn} ki dem lafzı ile terkiş olunup zamm oluna ^{adem} olur.

15 *Şükr-i in^{am} meş binâ-yı şirk-râ berhem zede.*

Ânuñ in^{am} şükri şirk binâsın çariş muruş etmiş. Şan^{at} budur ki şirk lafzınıñ binâsı yaⁿⁱ bu şîga kaçan çarişdılırup kâf râ yerine ve râ kâf yerine [S3a] vara şükr olur. Pes ehl-i şükr olan ehl-i şirk olmaz. Terceme: Tâ ^{adem} çün ^{ayn-ı} rahmet birle olmuş dem-zede. Şükr-i in^{am} binâ-yı şirki étmüş târ-mâr. Nükte:

20 *Hây-ı hû-yı hüviyyet-i lâhûteş der-dil-i lât hû efgende.*

Ol Hudânuñ hây-ı hû-yı hüviyyeti lâhûti lât göñline hû bırakmış. Şan^{at} budur ki lafz-ı lât içine hû lafzı bırakılıcağ lâhût olur.

Ve cilvehâ-yı cemâl-i celâlet-i ceberûteş ez-derün-ı cibt rû-nümûde.

25 Ve ânuñ ceberût celâlet-i cemâli cilveleri cibt içinden rû göstermiş. Şan^{at} budur ki lafz-ı cibt içinde lafz-ı rû göriniceğ ceberût olur. Kıt^a:

Her ki der-teşnegî-i mezra^c-ı âmâl ne-yâfet.

Her kimse ki fikrler mezra^cınıñ şusuzlığında bulmadı.

Ez-gamâm keremeş âb-ı inâyet gam dîd.

30 Ânuñ keremi bulutdan inâyet şuyunu gam gördi. Şan^{at} budur ki âbdan murâd onuñ mürâdifi olan mâdur.[T3b] Gamâm lafzında mâ olmayıcağ [M4a] gam olur.

Şın-ı şeyn-ı şemen ez-rahmet-i ^{am} meş men bered. [E4a]

Büt-perestüñ şeyni şını ânuñ ^{am}-ı rahmetinden batman ilettdi. Şan^{at} budur ki şemen lafzınıñ şını men lafzını alup şemen olmuşdur.

Şâd-ı çeşm-i şanem ez-giryeye-i havfeş nem dîd

35 Şanemiñ çeşmi şâdi anuñ korkısı ağlamasından nem gördi. Şan^{at} budur ki şanem lafzınıñ şâdi nem görüp şanem olmuşdur. Terceme: Her ki ol mezra^c-ı âmâl şusuzlığında bulmasa. Âb-ı gamâm kereminde göre gam. Şın-ı şeyn şemen olmuş çü men ol ni^{met}den. Şâd-ı çeşm-i şanem ağlamağ ile görmüş nem. Nükte:

5 nükte MTE:- S // 17 çarişdırılıp MSE: çarişdırup T// 20 hû-yı TS:- EM // 27 her ki ETS: her M // 30 mâdur S: mâdur ki TM, mâduru E// 34 ez-giryeye TS:-M,giryeye E.

Ez-°ayn-ı °aql tā nūn-ı nefis dībāce-i āyet-i °ināyet-i üst.

°Ayn-ı °aql'dan nūn-ı nefse dek ānuñ °ināyeti āyeti dībācesidür. Şan°at budur ki °ayn ile nūn °an olur ki °ināyet lafzınuñ dībācesidür. Ve °andan aşğa āyetdür. Pes °an āyet lafzınuñ dībācesidür.

5 *Ez-pūşt-i eflāk tā- rū-yı tahte-i hāk şatrı ez-ħudūd-ı mülket-i ü.*

Daħi eflāk arkasından hāk tahtesi yüzüne varınca ānuñ mülketi ħudūdundan bir yarımudur. Şan°at [S3b]budur ki eflāk lafzınuñ arkası kāfdur. Ve tahte lafzınuñ yūzi tādur. Mecmū°i ket olur ki mülket lafzınuñ nısfidur. Kıt°a:

Çerħ-rā ber-hāk ruħ ez-sāhat-ı evc-i celāleş.

10 Çerħüñ hāk üzerinedür ruħı anuñ celāli evci meydānından. Şan°at budur ki celāl lafzınuñ yukarusı cımdür ve çerħ lafzında mimden aşğa olan lafz-ı ruħdur.

Māh-rā ber-çeħre āb ez-çeşme-i[M4b] hā-yı behāyiş.

Ayuñ yūzi üzredür şu ānuñ behāsı çeşmesinden. Şan°at budur ki ābdan murād ānuñ mürādifi olan [T4a] mādur ki māh lafzınuñ yūzi üzredür. Ve çeşme-i hā dēdüği 15 āħirinde olan hādur. Ol hā şöyle() yazılıcağ çeşmeye şebih [E4b]olur.

Bīned ez-rū-yı riyāyeş kāf ü pāy°ser-nigūn.

Görür riyāsı yüzünden kāfi daħi ser ayagın başı aşğa. Şan°at budur ki kāfdan murād müsemmadur. Ve ser lafzınuñ ayagı ħarf-i rādur. Bunda ism ya°ni rı murāddur. İmāle ile bu iki ki başı aşğa ola ya°ni kāf aşğa ve rı yukaru ola rık olur.

20 *Her ki āred kibr ber-ħarf-i nidā°-i kibriyāyeş.*

Her kim ki kibr getüre kibriyāsı ħarf-i nidāsı üzre. Şan°at budur ki lafz-ı kibr ħarf-i nidā üzre olıcağ ki yādur kibriyā olur. Terceme: Çerħ ruħ komuş ānuñ evc-i celālinden durup. Māh yüzünde durur mā çeşmesinden hāsınuñ. Görür āħiri kāfını hem ser ayagın ser-nigūn. Başına kim ķorsa kibri kibriyāsı yāsınūn. Nükte:

25 *°Arş-rā būnyād ber-āb ez-ānest*

Ki çeşm ber-reş-i °ayn-ı °atā-yı ü nihāde

°Arşuñ būnyadı āb üzerinde andandur. Ki gözi anuñ °atāsı °aynı reşi üzre komuşdur. Şan°at budur ki çeşmden murād °ayndur. °Ayn lafzınuñ bir ma°nāsı göz olduğı i°tibarla ve bunda °ayn-ı mektūbi murāddur. °Ayn ki reş üzerine ola °arş olur ve 30 °ayn-ı °atā lafzında ibhām-ı laţif vardır.

*Ve kürsī-rā sī pāye ez-ān dest dāde ki sāye-i kerem-i bī-pāyān-ı ü [M5a]
be-reş fitāde. [E5a]*

Ve kürsiye sī pāye andan el vemiş[S4a] ki ānuñ bī-pāyān keremi gölgesi anuñ üzerine düşmüş. Şan°at budur ki kürsi lafzında nısf-ı āħir sīdür. Güyiyā aña sī pāye 35 [T4b] olmuşdur. Ve kerem lafzı bī-pāyān ya°ni āħirsüz olıcağ ker ķalur ki sī lafzından mukaddem olup anuñ üzerine sāye şalup mecmū°i kürsī olmuşdur. Meşnevi:

°Arş-rā rāyīst ez-nūr-ı mecīd

°Arşuñ rāyı vardır nūr-ı mecīdden.

3 ki TS: - EM// 5 tahte-i hāk ETS: tahte-i hāk M //15 şebih TEM: teşbih S // 18 rādur TES: - M// 24 kibri TS:-EM // 27 anuñ TS: - EM// 29 i°tibarla ETS: i°tibār ile M // 34 nısf-ı āħir TM: nısf-ı āħir ES// 35 ya°ni TS: -E M.

‘Uşş-ı ü zi-in rü ‘azîmest ü ragîd.

Ānuñ yuvası bu yüzden ‘azîmdür daħi geñdür. Şan‘at budur ki ‘uş lafzınuñ içinde ħarf-i rā olıcağ ‘arş olur.

Dāğ-ı şevkeş dāde kürsi-rā nesğ

5 Ānuñ şevki dağı vérmış kürsiye yol.

Zāt-ı ü ser-keşte bîn der-dāğ-ı Ħağ.

Ānuñ zātın başı dönmüş gör Ħağ dāğında. Şan‘at budur ki dāğdan murād anuñ mürādifi olan keydür. Lafz-ı ser ki döne ya‘ni ħalb ola res olur. Ol ki key lafzında ola kürsî olur. Terceme: Vār ‘arşuñ rāyı nürundan Ħağkuñ. ‘Uş ‘azîm oldı anuñiçün bir 10 baķuñ. Dāğ-ı şevk i kürsiye vérmüş nesğ. Zātını ser-keşte kılmış dāğ-ı Ħağ. Nükte:

Berğ-ı ħahreş lâmi‘ est ki ‘ālem behem berzede-i üst.

Ānuñ ħahrı berğı yalabcıdır ki ‘ālem anuñ ħarış muruş olmuşıdır. Şan‘at budur ki lafz-ı ‘ālem ħarış muruş kılınıcağ lâmi‘ olur.

Ve ħabl-ı metîn-i tã‘ateş rişte‘i ki firişte ser-efgende-i ü.

15 Ānuñ tã‘atınuñ maħkem ipi bir riştedür [M5b] ki firişte āña baş bıraķmış. Şan‘at budur ki firişte lafzında baş fādur rişte üzerine [E5b] bırağılmış. Ħı‘a:

Her kũ be-zîr-i ħāf-ı belā şud esîr-i ħahr.

Her kim ki belā ħāfi altında oldı ħahr esîri. Şan‘at budur ki ħahr lafzınuñ ħāfi altında olan lafz-ı herdür.

20 *Ger reh bered be-cānib-i en‘ām-ı ü rehāst.*

Eğér yol [T5a] ilete ānuñ en‘ām-ı cānibine ħalāşdur. Şan‘at budur ki lafz-ı reh kendüsi murāddur. En‘ām lafzınuñ cānibi elifdür. Çün lafz-ı reh kendüsi murāddur. En‘ām āña vara rehā[S4b] olur.

Nām-ı firişte ez-tih-i ferş-i ‘ibādetes.

25 Firiştenüñ adı anuñ ‘ibādeti döşeği eşerinden. Şan‘at budur ki ism-i firişte lafz-ı ferş ve lafz-ı te terkîb olunup ħāşıl olmuşdur.

Çün āftāb ber-ser-i mā hem-ser-i semāst

Güneş gibi bizim başımız üzre semā hem-seridür. Şan‘at budur ki āftābdan murād anuñ mürādifi olan şemsdür. Ve müneccim ıştılahı i‘tibāri ile sîn-i mektûbi murāddur. 30 Çün mā lafzınuñ başı üzre ola semā olur. Terceme: Her ki oldı zîr-i ħāf-ı belāda esîr-i ħahr. Ger reh bulursa cānib-i en‘amadur rehā. Nām-ı firişte ferş-i ‘ibādet izin dutup. Mā üzredür güneş gibi ol hem-ser-i semā. Nükte:

Binā-yı semā ez-ħurûf-ı ism-i ü ref‘ast

35 Semā bināsı anuñ ismi ħarflerinden yücedür. Şan‘at budur ki ism lafzınuñ ħarfleri taķdîm ve te‘ħîr kılınup semā lafzı olur.

Vũ ħazā-yı arz ez-terkîb-i rızā-yı ü vesî‘.

Ve arz meydānı anuñ rızāsı terkîbinden geñdür. Şan‘at budur ki rızā lafzınuñ ħarfleri taķdîm te‘ħîr kılınup [M6a] arz lafzı olur. Beyt:

4 nesğ TS: nesğ M, nes E// 10 nesğ TES: nesğ M / nükte TES: -M// 24 nam TS: -EM// 30 zîr-i ħāf-ı belā TEM:zîr-i ħahr-ı belā S// 34 ki TM: -ES.

Elif-i ism-i üst ber-ser-i sem. [E6a]

Ānuñ ismi elifidür sem başı üzre. Şan°at budur ki elif-i mektübî lafz-ı sem üzerine olıcağ ism olur.

Tîğ-ı efsunger-i semûm-ı sitem

5 Zülm zehrlerinüñ efsün edici tîği. Terceme: Elif ismidür sem üzre anuñ [T5b] tîğ-ı efsunger-i semûm-ı sitem. Meşnevî:

Şürfe-i sîn-i ism-i ü vâlâst

Ānuñ isminüñ sîni küngüresi yücedür. Şan°at budur ki ism lafzında olan sîn-i mektübî dişlerini hişâr burclarına ve küngüreye teşbîh éder.

10 *Ve zi-şeref âftâb der-dil-i mâst.*

Şerefden güneş bizim gönlümüzdedür. Şan°at budur ki âftâbdan murâd şemsdür. Ehl-i nücum i°tibâri ile murâd sîn-i mektübîdür. Ve lafz-ı mâ kendüsi murâddur. Ol ki kalb ola em olur. Sîn-i mektûbi ki anuñ içinde ola ism olur.

Elif âmed zebân ü dendân-ı sîn

15 Elif dil geldi ve sîn-i dendân. [S5a] Şan°at budur ki ism lafzınıñ elifini zebâna ve sîni dendâna teşbîh éder.

Mîm nîz ez-dehân nümüne bîn.

Mîmi dañi ağızdan örnek gör. Şan°at budur ki ism lafzınıñ mîmini ağza teşbîh éder. Şöyle (•) yazılıcağ mañbûblaruñ değirmi ve küçücek ağzına beñzer.

20 *Çün bûd ism-i ü zi-zât beyân.*

Çünkü olur anuñ ismi zâtdan beyân.

Sühanî cüz-be-ism-i ü ne-tuvân.

Bir söz anuñ isminden gayrı olmaz. Terceme: Küngüre°i ismidür anuñ °alî. [M6b] Dil-i mâ ol gün iledür mâlî. Elif oldı zebân ü dendân-ı sîn. Gör anuñ mîmini dehân 25 yâñîn. Zâtını ismidür éden çü beyân. Söz yok isminden özge bil ey cân. Nükte: [E6b]

Hayyât-ı şun°eş atlas-felek-râ üss der-ceyb ü dâmen girifte tâ °ağl-ı bî-gerâneş-râ püşânid.

Ānuñ şun°ı derzisi atlas felegüñ yağasın ve eteğın üss dutmuş ya°ni ceyb ü dâmânından bünyâd [T6a] étmiş. Tâ karañsız °üryânlığın libaslandurmuş. Şan°at budur 30 ki atlas lafzınıñ yağası ve eteği ya°ni evveli ve âñiri üsdür. Ve lafz-ı °ağl karañsız olıcağ tal kalur. Elif ve sîn buña geydirilicek atlas olur.

Ve feyyâz -ı mihreş çeşme-i âftâb-râ âb ez-pîramen-nümüde tâ tef-i dileş-râ püşîde.

Ānuñ mihri feyyâzı âftâb çeşmesinüñ kenârından âb göstermiş tâ ānuñ göñli 35 harâretini örtmüş. Şan°at budur ki âftâb lafzınıñ kenârı âbdur ve içi fetdür. Ol ki kalb ola tef olur ki tef harâret ma°nâsınadur. Rubâ°î:

Tâ yâfte şakğ-ı şevkeş ez-pîrâmen.

5 ismidür MES: ismidür T// 8 sini ST: şını EM// 10 mâst TME: mâs S //12 ehl-i nücum TES: ve ehl-i nücum M//15 ve EMT: -S //22be-ism TS:bâ-ismEM//23 küngüre°i ETS:küngüre M// 34 tâ TES: -M//36 olur ki tef TS:olur ki M, ola E.

Tā bulmuş anuñ şevki şak kını kenārdan. Şan°at budur ki şevk lafzınıñ kenārı şın ve kâfdur ki şak olur.

Şak gerde şefk be-mihr ceyb ü dāmen.

Şak eylemiş ya°ni yırtmış şefk muhabbet ile yakayı ve eteği. Şan°at budur ki 5 şefk lafzınıñ yakası ve eteği şın ve kâfdur ki şak olur ve şak lafzınıñ ma°nā-yı luğavisi [S5b] daği şefk lafzında muhakka olup şın ile kâf ortasına fā girüp şak olmuşdur.

Ham şud ser ü pā-yı hātem-i çerh-i kühen.

[M7a] Büküldi başı ve ayağı köhne çerhüñ hāteminüñ. Şan°at budur ki hātem 10 lafzınıñ başı ve ayağı hā ve mīmdür ki cem° [E7a] olup ham olur.

Tā gešt-nigīn-i ü zi-mihreş rüşen.

Tā oldı ol yüzüñüñ kaşı anuñ muhabbetiden rüşen. Şan°at budur ki hātem lafzınıñ başı ve ayağı cem° olup ham olup ve bākī lafz-ı et [T6b] kalup ve et lafzı dönicek tā olur. Terceme: Çü buldı şak-ı şevki her yanından. Şefk-ı şak eyledi ceyb 15 ile dāmen. Ser ü pā hātem-i çerha ham oldı. Nigīni oldı tā mihr ile rüşen. Nükte:

Felek-i devvār-rā cāzibe-i mihr-i enver-i ü der-çerh āverde.

Devr edici feleği anuñ envār-ı muhabbeti cāzibesi çerha götürmüş.

Deryāb ki çün felek-rā der-çerh-i ü rind-i gülef ya°ni velū° şagif būd.

Duy ki çün felek lafzını çerha götüreler ya°ni döndüreler gülef ya°ni harīş ve 20 °aşık-ı hayrān olur. Şan°at budur ki muşannıf işāret eyledi ki çün felek lafzını kalb edeler gülef olur kalbi yanmış ve harīş ma°nāsınadır.

Ve kevkeb-i seyyāre çün siper-i mevkib.

Daği seyr edici yıldız leşker kalkanı gibi.

Ber-ķubbe zer-nigār.

25 Altun naķş olmuş ķubbe üzre.

Hedef-i tīr-i āşār-ı ķudret-i ūst.

Ānuñ ķudretinüñ tīr-i āşār kalkanıdır.

Biniger ki çün necm-rā be-gerdānī mecen şud.

Gör ki çün necm lafzını döndürsen mecen olur. Şan°at budur ki muşannıf işāret 30 eyledi ki çün necm lafzını kalb edesin mecen olur kalkan ma°nāsınadır ki [M7b] mürādif-i hedefdür. Kıt°a:

Kūbist dil-i kevkeb ger [E7b]dīde-nigūn der-keb.

Topdur kevkeb göñli başı aşığa olmuş yüzi üzre düşer helikde.

Tā sāhte gerdāniş çevgān-ı kazā-i ü.

35 Tā ki anı döngün eylemiş anuñ kazāsı çevgeni. Şan°at budur ki [S6a] kevkeb lafzınıñ içi vek lafzıdır ki keb lafzındadır [T7a] aşılarda gü imiş ki güy lafzından muhaffedür. Çevgān-ı kazā bunu döndürüp vek olmuş.

Şud dâmen-i ahter ter ber-rû-yı semâ tâ dîd.

Oldı yıldızuñ eteği yaş gök yüzi üzre tâ gördi.

Dendâne-i sîn-i sebze ber-âb-ı °atâ-i ü.

Sebzenüñ sin dişin anuñ °atâsı şuyı üzre. Şan°at budur ki ahter lafzınuñ eteği ter
5 lafzıdır. Ve rû-yı semâ sindür ki dendâna şebîhdür. Ve âbdan murâd mādur ki semâ
lafzında sîn ānuñ üzerinedür sebze āb üzerine olduğı gibi. Terceme: Kevkeb içi gü
olmuş başı aşğa olup. Kāni döngün étmiş çevgān-ı kazā-yı Hāq. Dāmen-i ter olur aht er
çün gördi semâ üzre. Sebze dişini dutmuş ber-āb °atā-yı Hāq. Nükte:

Perde-i gülgün-ı şefk ez-tārek-i reng mihr-i ü

10 Şefkuñ gül renklü perdesi anuñ muhabbeti rengi depesinden.

Güyî şef ya°ni perde-i tengest ber-ķille-i ķāf keşîde.

Güyiyā şef ya°ni yufka perdedür ķāf ķillesi üzre çekilmüş. Şan°at budur ki şefk
lafzında ķāf üzre çekilmüş olan [M8a] lafz-ı şefdür ki perde ve şevb refik ma°nāsınadır.
Ve lafz-ı ķāf ma°nā-yı lügavîde Kūh-ı Kāf ma°nāsınadır ki ifk de şefkuñ gülgün perdesi
15 anuñ üzerinde ince perde gibidür.[E8a] Ve şan°ata nazar harf ma°nāsınadır.

*Ve atlas-ı sebz-i felek ez-tāzegî āb-ı feyz -i ü pendārî tıl ya°ni şebnemest
ber-miyān-ı dıraht-ı ās çekîde.*

Ve felegün yeşil atlası anuñ feyzi şuyınuñ tazeliğünden şanasın tıl ya°ni çidür
[T7b] mersin ağacı ortasında tammuş. Şan°at budur ki atlas lafzınuñ evveli elif ve āhiri
20 sindür ki mecmu° ās olur. Bunuñ içinde tā ve lām tıldur. Beyt:

Zi-an rüy ās-ı āsmān °ālist ez-ihsān-ı ü

Ol yüzden āsmānuñ āsı °ālîdür anuñ ihsānından.

Kez-sürürî ism-i [S6b] ü ābist der-bünyān-ı ü.

Ki anuñ ism-i sürürlüğünden şu vardır anuñ bünyādında. Şan°at budur ki āsmān
25 lafzınuñ iki evvel harfi asdur ve bu °āli ve muqaddemdür. Zîrā bunuñ bünyādında ya°ni
dibinde mā vardır ki mürādif-i ābdur. Terceme: Ānuñ ihsānından ās-ı āsmān °ālîdürür.
Kim dibi māyile anuñ dāyimā mālîdürür. Nükte:

*Devr-i mîm-i şems der-miyān-ı si şad şest derece-i felek halka-i kemend-i
meşiyet-i üst.*

30 Şems mîminüñ devri felegün üç yüz altmış derecesi ortasında anuñ meşiyeti
kemendünüñ halkasıdır.

Ki ez-yek-cānib şemm-i hayāt be-zerrāt mi-resāned.

Ki bir cānibden hayāt koqusun zerrāta yetişdirür.

Ve ez-diger cānib mes-i cülūd ber-türāb-ı [M8b] memāt mî-kuned.

35 Ve bir gayr cānibden diriler değmesini memāt türābına éder. Şan°at budur ki şems
lafzında şın ki hesābda üç yüz ve sîn ki altmışdır. Mîm şöyle() yazılıcağ halkadır.
Öyleye şemsün üç yüz altmış derecesinüñ ortasında Hāq Te°ālā anuñ irādeti

1dîd TES: dîde M // 3 °atā-i ü SEM: °atā-yı ü T // 5 şebîhdür TME: teşbîhdür S // 12 refik TS:
rakik EM // 18 ve TME: - S // 20 beyt MET: - S // 27 māyile TES: mā ile M // 35 bir TM:-SE /
gayr cānibden TES: gayrîden M.

kemendinüñ halkasıdır.[E8b]Ve lafz-ı şems yukarı cânibinden şemmdür koğu ma^cnāsına. Ve aşığa cânibinden mesdür deĝmek ma^cnāsına. Rubā^ci:

Der-ka^ct-ı ümîd-i bende ez-ğayr-ı Hüdâ.

Bendenüñ ümidin ka^ct etmekde [T8a] Hüdâdan gayriden.

5 *Gered erre-i şîfat sîn-i semâ ber-ser-i mâ.*

Eyledi bıçkı gibi semâ sînini bizüm başımız üzre. Şan^cat budur ki semâ lafzında harf-i sîn dendân ile yazılıcağ bıçkıya beñzer mâ üzerine. Şan^cata nazâr lafz-ı mâ murâddur ma^cnâya nazâr bizüm başımız üzre demek olur. Güyiyâ mâ-sivâ Allâhdan bizüm ümîdimüz ka^ct éder.¹

10 *Der-ka^clb-i semâ devre-i hür sâht çü mîm.*

Semâ kalbinde şems devresin kıldı mîm gibi.

Pes zi-û be-kenâre bered vü be-nümüd mesâ.

Andan soñra kenâra ilette ve gösterdi mesâ. Şan^cat budur ki lafz-ı semâ üç harfdür ve kalbi ya^cni harf-i vasa^tı mîmdür. Şems lafzı gibi andan soñra [S7a] semâ lafzındaki mîm kapılıp kenârda kalıncağ mesâ olur. Terceme: Ka^ct-ı ümîd kalmağ için bende gayrdan. Sîn-i semâyı erre gibi kodı ol semâ. Kalb-i semâda devre-i şemsi kılıp çü mîm. Andan kenâra kaydı ve gösterdi gör mesâ. Nükte:

Eğer ‘anâşır der-aşl-ı nâşır ‘ayn-ı ‘inâyet ne-dâştî.

Eğer ‘anâşırüñ aşl-ı nâşırda ‘ayn-ı [M9a] ‘inâyeti olmayaydı.

20 *Sermâye-i işân ‘ayn-ı ‘inâ bûdî. [E9a]*

Bunlarüñ sermâyesi ‘ayn-ı ‘inâ olurdu. Şan^cat budur ki nâşır lafzına ‘ayn-ı ‘inâyet yâr olup ‘anâşır oldu. Eğer öyle olmayaydı nâşır lafzı kalup bunda terkîb ü ta^hlîl fikr olunup ma^cnâsı hırsız demek olup ‘anâşır lafzında lafz-ı şır olmasa ‘anâ olurdu.

25 *Ve mevâlîd-râ der-miyân eğer vâli-yi vilâyet-i ü ne-bûdî evvel ü âhîr-i işân ez-medd-i mecâl ihmâl rü-nümüdî.*

Dağı mevâlîd içinde eğer vilâyet vâlisi [T8b] ya^cni hâkimi olmayaydı bunlarüñ evvel ü âhîri cevelân mahâlli meddinden ihmâl yüz gösterüp ya^cni medd kalur idi. Şan^cat budur ki mevâlîd lafzınüñ ortasında vâli lafzı vardur. Eğer ol lafz olmayaydı med yüz gösterür idi. Kı^t‘a:

30 *Perde-i rây-ı kec ez-ka^clb-i ‘anâşır be-güşây.*

Eğri fikr perdesin ka^clb-i ‘anâşırdan aç.

Tâ der-âyine-i ü cilve-i şâni^c bîni.

Tâ anuñ âyînesinde şâni^c cilvesin göresin. Şan^cat budur ki rây-ı kecden murâd şan^cata nazâr harf-i râdur. Ve lafz-ı ‘anâşır ka^clb olunıcağ reşâni^c olur. Çün ol eğri râyı 35 açasın ya^cni giydiresin lafz-ı şâni^c görürsün.

2 rubâ^ci MES: kı^t‘a T // 8 olur TS:- EM// 15 kapılıp TM: kapılır ES/ kalmağ TS: kalmağ EM// 17 çü TS: çün EM // 19 ‘inâyeti SM: - ET // 22 yâr olup TES: yazulup M //29 kı^t‘a SM: beyt EM //34 şan^cata nazâr TSE: şan^cata göre M // 35 şâni^c TS: şanâyi^c EM.

¹ Mâ-sivâ: Ondan başka. İnsanı Allah’tan uzaklaştıran herşey için kullanılan bir tasavvufî terimdir.

Ve zi-reh-i lafz-ı mevâlid delîlî ber-dâr.

Lafz-ı mevâlid yolundan bir delîl kaldur.

Tâ mevâlî-yi kazâ cümle metâbi° bînî.

Tâ mevâlî-yi kazâyı cümle metâbi° göresin. Şan°ata nazar daldan murâd harfdür.

5 Çün mevâlid lafzından dal harfini kaldırasın ya°ni gideresin mevâlî kalur. [M9b] Nükte:

*Nün-ı nâr vü hâ-yı hevâ vü mîm-i mâ vü tâ-yı [E9b] tûrâb rüy-nümâ-yı
nehmet ya°ni hırş ü himmet der-mâyide-i [S7b] ni°met-i üst.*

Nün-ı nâr ve hâ-yı hevâ ve mîm-i mâ ve tâ-yı tûrâb rüy-nümâ-yı nehmet ya°ni hırş ü himmet anuñ ni°meti mâ°idesindedür. Şan°at budur ki °anâşır-ı erba°a ki nâr ve hevâ ve mâ ve tûrâbdur. Çün bunlaruñ evvel harfleri alına nehmet olur ki hırş ü himmet ma°nâsınadur. Bunlaruñ hırş ü himmeti Haq Te°âlâ°nuñ ni°meti mâ°idesindedür.

*Ve cîm-i cemâd vü nün-ı [T9a] nebât ve hâ°-i hayvân-nişân ser-firâzî
cenh ya°ni kenef lutf ü ihâât-ı üst.*

Cîm-i cemâd ve nün-ı nebât ve hâ°-i hayvân-nişân ser-firâzî cenh ya°ni kenef ve ihâatıdır. Şan°at budur ki cemâd ve nebât ve hayvân ki mevâlid-i şeşe gibidür. Çün bunlaruñ evvel harfleri alına cenh olur ki geçeden bir pâre ma°nâsınadur ki mürâdif-i kenef ya°ni perde ve ihâatıdır. Bunlar Haq Te°âlânuñ perde-i lutf ü ihâatasınuñ ser-bülendliğüñ nişanıdır. Meşnevî:

Zi-nûreş şüret-i ins er ne-dîdî.

20 Anuñ nûrından ins şüretin eğer görmeyeydi.

Key âteş der-senâ-yı dil resîdî.

Kaçan ateş gönül rûşenliğine ére idi. Şan°at budur ki lafz-ı senâ kalb oluncaq ins olur. Terceme: Eğer ins şüretin görmese mehveş. Senâ-yı dil kaçan bulurdı âteş.

Delîleş er ne-bahşed ez-dem-i hûyeş.

25 Eğer anuñ delîli vérmese kendü deminden.

Ne-yâred pâ nihâden bâd der-pîş.

Kâdir olmaz idi ayak kımak [M10a] bil öñe. Şan°at budur ki delîl ü dâl müterâdifândur. Nitekim yukarıda beyân olundu ve şan°ata nazar harf-i dal murâddur. Ma°nâ-yı beyte nazar bâd lafzında dal ya°ni delâlet édici bulunduğı için bâd-ı kadem ilerude kodı ya°ni delil olduğıçün menzil aldı demekdür. Ve şan°ata nazar bâd lafzınuñ âhirinde dal olduğıçün ya°ni ayağı menzilesinde eyilüp kadem ilerude kodı demekdür. [E10a]Terceme: Delîli vérmeyeydi ger deminden kımazdı bâd pâ öñ muqaddeminden.

Zi-âb-ı rahmeteş tâ ceste mer°â. [T9b]

Anuñ rahmeti şuyundan tâ istemiş otlak.

35 *Zi-sür°at [S8a] âb-râ pâ.*

Dolaşur sür°atden âbuñ ayağı. Şan°at budur ki âb lafzınuñ ayağı dolaşur kalb olıcaq yâ olur. Terceme: Diler çün rahmeti âbını mer°â. Dolaşsa n°ola sür°atden aña pâ.

4 mevâlî-yi kazâyı TS: mevâlî-yi kazâ EM // 9 mâ°idesindedür SEM: mâ°idesindendür T // 15 çün TS:- ME // 16 mürâdif SE: murâd TM //18 meşnevî TS: beyt EM //31 eyilüp TS: olup EM // 37 dolaşsa n°ola TS: dolaşur EM.

Türâb ağuşte-bîn ez-feyz -i vehhâb.

Toprağı ıslanmuş gör vehhâbuñ feyzinden.

Vücüd-ı ü bîn ter-i der-ser-i âb.

5 Anuñ vücüdün gör yaş şunuñ başı üzre. Şan'at budur ki türâb lafzı ter lafzıdır lafz-ı âb üzerine. Terceme: Türâb oldu çü feyz-ı Hâkla garqâb. Vücüdü oldu ter hem ber-ser-i âb. Nükte:

Ez-kâf-ı kâlbüd tâ nün-ı cân 'inâyeteş be-dü harf-i kun peydâ-gerde

10 Kâlbüd kâfindan cân nünına dek anuñ 'inâyeti iki harf-i kun ile peydâ eylemiş. Şan'at budur ki kâlbüd lafzınuñ kâfi ve cân lafzınuñ nünü lafz-ı kun olur. Kâlbüd ve cân belki cemî'î-i [M10b] ekvân kun ile vücüd bulur.

Ve ez-kâf-ı kalb tâ lâm-ı maqûl hidâyeteş be-dü harf-i kul güyâ sâhte.

15 Kalb kâfindan maqûl lâmına dek anuñ hidâyeti iki harf-i kul ile güyâ qalmuş. Şan'at budur ki kalb lafzınuñ kâfi ve maqûl lafzınuñ[E10b] lâmı lafz-ı kul olur. (Cemî'î kâyil olanlar kul emri ile güyâ olur.) Kıt'a:

Dil dih be-mâlikî ki kelâmeş şifâ-i cânest.

15 Göñül vér bir mâlike ki anuñ kelâmı şifâ-i cändur. Şan'at budur ki mâlik lafzına dil vérüp ya'ni kalb édicek kelâm olur. [T10a]

Tâ ber-dü harf-i emr nihâde binâ-yı küll.

20 Tâ emrünü iki harf-i üzre qomuş cümleñün binâsın. Şan'at budur ki iki harf-i emrden murâd lafz-ı kündür. Ve her nesnenüñ bünyâdudur ve binânuñ biri ma'nâsı şıgâdur ki kun lafzı küll vezni üzredür.

Devr-i dehân-ı mîm-i kalem zi-ân sūhan-verest.

Kalem mîminüñ dehânı devri anuñ içün sözlüdür.

Ki âverde ber-ser ez-hatt-ı fermân emr-i kul.

25 Ki götürmüşdür baş üzrede dilüñ fermânı hattından kul emrin. Şan'at budur ki kalem lafzında harf-ı mîm şöyle(◦) yazılacak ağza [S8b] beñizer ve bu ağızdan çok söz çıkdığı bu mîmüñ başı üzre ya'ni kalem lafzında mîmden yukarı olan kâf ve lâmdur ki kul emridür ya'ni dé söyle dérler anuñiçün çok söyler. Terceme: Dil vér kelâm-ı mâlike ki oldur şifâ-yı cân. Tâ iki harf-i emre kodı ol binâ-yı küll. Devr-i 30 dehân-ı mîm-i kalem sözlüdür. Kim ol çekdi çü başına hatt-ı fermân-ı kul. Nükte:

Kalem-i hikmet-i ü her çi der-kitâb-ı [M11a] mübîn rakâm-ı hürmet ber-ân keşide der-tayy-ı ân âyet rahmet nümüde. [E11a]

35 Anuñ kalem-i hikmeti her ne ki kitâb-ı mübînde rakâm-ı hürmeti anuñ üzerine çekmişdür. Ol âyetün tayyında rahmet göstermiş. Şan'at budur ki hürmet lafzınuñ terkîbinde rahmet vardur iki harf-i evvel taqdim ve te' hîr kılınıcak.

Ve minnet-i ü her ni'met ki der-ziyâfet hâne-i kısmet şumurde der-neşr-i ân mâ 'ide-i 'azmî keşüde.

5 çü TS: -ME //8 harf-i kun ile TS: harf-i kun EM //12 kalb kâfindan TM: kalb kâfinuñ ES //15 şifâ-i cânest MES: şifâ-yı cânest T // 20 ve her nesnenüñ bünyâdudur ve binânuñ biri ma'nâsı şıgâdur ki kun lafzı TEM:- S // 29 ol SM: -TE // 37 mâ'ide SEM: mâyide T.

Ve anuñ minneti her ni°met ki ziyâfethâne-i kısmetde şayılmışdur. Anuñ neşrinde mâ'ide-i °azmî açmuş. Şan°at budur ki [T10b] ni°met lafzını neşr édüp ya°ni tağıdıcağ tena°üm olur.

5 *Deryâb ki der-kitâb-ı hürmet-i ü menşür-ı rahmetest ve der-hesâb-ı kısmet-i ü kâsem-i °azmet.*

10 Tuş ki anuñ kitâb-ı hürmetinde menşür-ı rahmet vardır ve hesâb-ı kısmetinde kâsem-i °azmet. Şan°at budur ki hürmet ve rahmet mädde-i hurûfda birdür. Tertîbi tağıyîri ya°ni tağdîm ve te°hîrle hürmet rahmet olur. Nitekim şimdi beyân olundu ve lafz-ı kısmet hesâbda altı yüzdür. Öyleye kısmet lafzında kâsem-i °azmet vardır ki ol bundan a°zamdur. Kıt°a:

Zi-naqd-ı hestî hod halk-râ resed-âfet

Kendü varlığı naqdinden halka érer âfet.

Eğer ne-rüy dihed rây-ı re'fet-i °ameş.

15 Eğer yüz vérmese anuñ °am-ı re'fetinüñ râyı. Şan°at budur ki rây-ı re'fet dedüğü ma°nâ-yı luğavîye nazar esirgemek fikri démek olur. Ve şan°ata nazar re'fet lafzınıñ harf-i râsı démek olur. [S9a]Çün re'fet lafzında harf-i râ olmaya âfet olur.

Enâm-râ keremeş °ayn ez-ân °atâ fermüd.

Halka anuñ keremi ol °atâdan [M11b] °ayn buyurdu.

Kez-an kunend temâşâ cemâl-i in °ameş. [E11b]

20 Ki andan édeler temâşâ in°amı cemâlini. Şan°at budur ki °ayn-ı °atâdan murâd ma°nâ-yı luğavîye nazar zât-ı °atâ démekdür. Ve şan°ata nazar harf-i °ayn murâd olur. Çün enâm lafzında °ayn ola in°am olur. Terceme: Halka âfet erişe naqd-ı vücûdundan eğer. Rüy vérmese °aña °âlemde rây-ı re'feti. Ol °atâdan [T11a] bu enâma °ayn vérdi lutf-ı Hağ. Tâ temâşâ édeler in°amı rüyün her fetâ.

25 Fi na°tı-'n-nebiyyi şalavâtü'llâhi °aleyhi veselleme tahmîd ü tevhîd ü tavşîf Hağdan fâriğ olup na°tı-ı nebiye şürü° eyledi. Nükte:

Sîn-i sünnet-i Hazret-i nebevî dendânist ki ez-°uzvâ °aleyhi bi'n-nevâciz sūhan mî-güyed

30 Sîn-i sünnet-i Hazret-i nebevî bir dişdür ki °uzvâ °aleyhi bi'n-nevâcizden söz éder. Şan°at budur ki sünnet lafzında olan sîni dişe teşbîh édüp °uzvâ °aleyhi bi'n-nevâciz hadîşinden söz söyler dér.

Her ki-râ ser-efrâzî ân sîn ne-bâşed cüz-ten-i ser-nigün bîmend.

35 Her kime ki ol sîn ser-firâzlığı olmaya ten-i ser-nigünden gayrı nesne görmez. Şan°at budur ki sünnet lafzında sîn olmasa net çalır. Ol ki başı aşğa ola ten olur ve sünnet lafzında sîn serde vâkı° olup ve ser-nigün lafzına muğâbil olsun için ser-firâzî kaydın zıkr eyledi ki şan°at-ı tezâddır.

Ve elifhâ-yı [M12a] evâmir-i Muştafavî merkâtist ki ez-zerde-i me°aliyü'l-umürü eşrafühâ nişân mi-dihed her ki-râ ser-bülendî ân elifhâ ne-bâsed çün mür perişân ve pâ-mâl [E12a]ve zebûn şud.

- 5 nişân vérür. Her kime kim ol eliflerden ser-bülendlik olmaya [S9b] mür gibi perişân ve pâ-mâl ve zebûn olur. Şan°at budur ki evâmir lafzında olan elifleri nerdübâna teşbîh éder [T11b] ve nerdübân ile yüceye çıkıldığı İ°tibâr ile me°aliyü'l- umürü eşrafühâ¹ hadişinden nişân vérür dér. Ve çün evâmir lafzında elifler olmaya vâv ü mîm ve râ kalur ki mür harfleridür. Ammâ perişân ve pâ-mâl ve elifler bülend olduğüçün ve pâ-mâl 10 lafzına mukâbil olsun için ser-bülend kaydın zıkr eyledi. Meşnevî:

Her ki-râ kurb-ı İzidî talebest.

Her kime ki Haq Te°âlâ kurbı talebdür.

Sünnet-i h°âce şüret-i sebeb est.

- Sünnet-i h°âce-i kâyinât şüret-i sebebdir. Şan°at budur ki sünnet taşhîf i°tibâri ile 15 sebebdir ki şüret aña işaretdür. Terceme: Her ki éder kurb-ı ilâhî taleb. Sünnet-i h°âce aña şeklen sebeb.

Ümmeteş şud refi° der-kıymet.

Anuñ ümmeti oldı °âlî kıymetde.

Cem° bîn ez-hurûf-ı emete ümmet.

- 20 Cem° gör emete harflerinden ümmet. Şan°at budur ki lafz-ı emete fetḥ-ı hemze ve sükün-ı mîm ile mekân-ı mürtefi° ma°nâsınadır. Ebü °Ömer ve démiş küçücek tağlar ma°nâsınadır ve Haq [M12b] Te°âlânuñ kavlinde *lâ terâ fihâ °ivecen velâ emten*² in hifâz ve irtifa° ma°nâsınadır. İmdi lafz-ı emete ki ḥatm-ı hemze ve fetḥ-ı mîm-ı müşeddede iledür. (Âmet harflerini câmi° olduğu i°tibâri ile refi°ü'l-kıymetdür.) 25 Terceme: [E12b] Ümmeti kadridür bülend kanı. Andadır cem°-i harf-ı lafz-ı ümmetî.

Tâbi°eş mihr şud be-nür-ı yakîn.

Anuñ tâbi°i şems oldı nür-ı yakîn ile.

Tâb ber-°ayn-ı lafz-ı tâbi° bîn.

- Tâb lafzını tâbi°-i [T12a] °ayni üzre gör. Şan°at budur ki tâbi° lafzında °ayn üzre 30 lafz-ı tâb vâki° olup °ayn-ı tâba tâbi°dür. Ve °ayn lafzınıñ bir ma°nâsı şemsdür. Öyleye şems aña nür-ı yakîn ile tâbi° olduğına bu rüşen delîldür. Terceme: Tâbi°i mihr anuñ be-nür-ı yakîn. Tâb-ı °ayn üzredür gör anı hemîn.

Der-umür-ı nevâhî ân ki keşîd.

Umür-ı nevâhîde ol kimse ki çekdi.

- 35 *Ser ez-ü ten çü mür vâhî dîd.*

4 elifleri MT: -ES // 5 ki ETS: -M // 14 kâyinât TES: kâ'inât M / ile TM: - ES // 20 gör SET: -M // 21 mîm ile SET: mîm M // 25 kanı TES: katıM // 31 tâbi°i TM: tab°i ES.

¹ “İşlerin en iyisi en yüce olandır” Hadis-i Şerîf

² “Orada ne bir eğrilik ve ne de bir yamukluk göremezsin.” Tâ-hâ (20): 107.

Başı andan teni qarınca gibi za'if gördi. Şan'at budur ki umûr lafzından baş ki hemzedür. Çün [S10a] çekile mür kalur. Ve nevâhî lafzından baş ki nündür çekile vâhî olur. Terceme: Kim umûr-ı nevâhîde çeke baş. Andan olur çü mür-ı vâhî taş. Nükte:

*Rây-ı resûl endişe ist ki çün 'aql-ı küll ber-ser-i sül ya'ni mültemis hem-
5 künân sâye endâhte.*

Rây-ı resûl bir fikrdür ki 'aql-ı küll gibi sül başı üzre ya'ni mültemis dügeli üzre sâye şalmışdur. Şan'at budur ki rây ma'nâ-yı luğaviye nazar fikr ma'nâsinadur. Ve şan'ata nazar harf-i râ murâddur. Resûl lafzında harf-i [M13a] râ sül üzre ki mültemis ve murâd ma'nâsinadur. Şâye [E13a] şalmışdur ki anuñ üzerinedür.

Ez-în rûy her şek ü melâlet ki be-rây-ı metîn-i ü resîde şükr-i yakîn şud.

Bu yüzden her şek ve melâlet ki anuñ fikr-i muhkemine érişmişdür şükr-i yakîn olmuşdur. Şan'at budur ki lafz-ı şek harf-i râ üzerine olıcağ şükr olur.

Ve nûn-ı nebî mâhî belki keştî ist peyî be-deryâ-yı [T12b] haqîkat berde.

Ve nûn-ı nebî balıkdur belki gemidür ki izi haqîkat deryâsına iletmüşdür. Şan'at budur ki nûn lafzı balık ma'nâsinadur. Belki şöyle (ن) nûn yazılıcağ gemiye beñzer. Nebî lafzında nûndan soñra bâ ve yâ vardur ki pey şüretidür. Pes nebî lafzında gerek balık ma'nâsına olsun gerek gemiye teşbîh olunsun pey lafzınuñ üzerindedür.

Ez-în râh merhal ya'ni tarîk-i dâlâlet be-dâl-ı dîn-i ü peyveste huld-i berîn keşte.

Bu yoldan merhal ya'ni tarîk-i dâlâlet ki anuñ dîni dâhına ulaşmış huld-i berîn olmuşdur. Şan'at budur ki lafz-ı hul dâla ulaşıcak huld olur. Meşnevî:

Zi-revh-i bü-yı ü mevcûd şud rûh.

Anuñ hoşusu rahatlığından mevcûd oldu rûh. Şan'at budur ki revh ki fetḥ-i râ iledür ve rûh ki zamm-ı râ iledür. Kaçan taşhîf kılnup râ'-ı meftûha mazmûme kılnısa revh rûh olur. Öyleye rûh revhden mevcûd olur.

Zi-nûr-ı vahy-i ü şud münteşir yûh.

Anuñ vahyi nûrundan tağılmuş oldu [M13b] güneş. [S10b] Şan'at budur ki vahy ve yûh lafızları hurûfda müşterekdür. Tağılup yerinden ayrılmağ ile yûh vahy ve vahy yûh olur. Terceme: Bû-yı revhinden [E13b] anuñ mevcûd olmuşdur bu rûh. Nûr-ı vahyinden nitelim münteşirdür şekl-i yûh.

Şîa'-râ dil be-'iyy-i cân vesî' est.

Şey'üñ gönli cân-ı 'ıyy ile gendür.

Ki zeyl-i luḥf-ı ü der-dî şefî' est. [T13a]

Ki anuñ luḥfi eteği anda şefâ'at édicidür. Şan'at budur ki luḥf lafzınuñ eteği ya'ni harf-i âhiri fâdur. Ol ki şey' lafzında ola şefî' olur. Terceme: Bu şey' kalbi olubdur cân-ı 'ıyy ile vesî'. Dâmen-ı luḥf anda olduğı için aña şefî'. Nükte:

Mîm-i evvel-i Muhammed mâh-livâ-yı hamdest ber-ümmet-râ.

2 ki MS: -ET / 4 endişe ist MES: endişe T // 6 ya'ni TES: -M // 10 yakîn SET: -M 12 ki TES: -M // 23 ra TES: - M // 32 şey'üñ gönli cân-ı 'ıyy ile gendür TM: - SE / şey'üñ ETS: şey'lerün M // 33li zeyl-i luḥf-ı ü der-dî şefî' est TEM: - S / zeyl ET: veyl MS.

Mîm-i evvel-i Muhammed mâh-livâ-yı hamddür ümmete. Şan°at budur ki Muhammed lafzında evvelki mîm şöyle yazılıcağ(۰, sancağ başında olan hilâl şekle beñzer. Ve ol mîmden aşığa hamdür livâ'-i hamd déyü aña işâret éder.

Ve hâ'-i ü matla°-ı hayâtest mümedd-i millet-râ.

5 Ve anuñ hâsı matla°-ı hayâtdur millete. Şan°at budur ki harf-i hâ lafz-ı hayâtuñ matla°ı ya°ni harf-i evvelidür. Muhammed lafzından ol hâ tulü° édüp çıkıcağ mümed kalur ke'ennehü mümedd-i hayâtdur.

Ve mîm-i şânî vâsıta est şüret-i mecd ü °azmet-râ.

10 Ve mîm-i şânî vâsıtdur şüret-i mecd ü °azmete. Şan°at budur ki Muhammed lafzında mîm-i şânî olmasa mehed kalur noktasız ki şüret-i mecddür nokta ile. Pes [M14a] ol mîm-i şânî vâsıta ve fâsıladur mecd ya°ni °azmet şüretine.

Ve dâl-ı ü râh-nümâyende est maħm ya°ni mütekarrib-i ni°met ü râhat-râ.

15 Ve anuñ dâlı yol göstericidür. Maħm ya°ni mütekarrib-i ni°met ve râhata. Şan°at budur ki Muhammed lafzında dâl olmasa [E14a] maħm olur ki mütekarrib-i ni°met ve râhat ma°nâsınadır. [T13b] Pes ol dâl daldur maħm lafzına. Nazm:

Çihâr-ı rûkn-i meħamid ber-âsümân ser-süd.

Meħamidüñ dört rûknî âsümân üzre baş sürtdi.

Zi-çâr harf-i Muhammed kez-ü niķâb keşüd.

20 Muhammedüñ dört harfinden ki andan niķâb açdı. Şan°at budur ki meħamid ve ezkâr ve tesbîh ve tehlîl göge çıkarlar. Meħamidüñ göge çıkduğunuñ sebebi [S11a] budur ki: Dört harfleri lafz-ı Muhammed harfleridür. Terceme: Çihâr-ı rûkn-i meħamid göge çıkarsa n'ola. Çihâr-harf-i Muhammedden açdılar çü niķâb.

Be-nür âyine-i Muştafa muşaffâ dân.

Nür ile Muştafa âyinesin muşaffâ bil.

25 *Ki rû-yı zâhir-i Tâhâ der-ü cemâl-nümüd.*

Ki Tâhânuñ zâhir yüzi anda cemâl gösterdi. Şan°at budur ki Muştafa lafzında Tâhânuñ zâhir yüzi ya°ni Tâ'-i mektübî yüz göstericek Muştafa olur. Terceme: Ziyâdan âyine-i Muştafa muşaffâdur. Ki rû-yı zâhir-i Tâhâ getürdi anda hicâb.

Yegâne'î ki der-heştî ħuld der-çil-sâl.

30 Bir ferîd ki cennetüñ sekiz kapusın kırk yılda.

Be-câr-ı ħadd-i cihân bâz-gered aħmed bud.

35 Cihânuñ dört ħaddi ile açdı aħmed idi. Şan°at budur ki yegâneden murâd elifdür. Sekizden murâd ħâdur. Cihilden murâd mîmdür. Cihâr-ı ħadden [M14b] murâd daldur mecmü°ı aħmed olur. Yâħud yegâneden murâd aħaddür. Sekizden murâd anda olan ħâdur. Ve cihâr-ı ħadden murâd anda olan daldur. Bu ikisini açan kırkıdan murâd mîmdür mecmü°ı aħmed olur. Yegâneden murâd elifdür ħadden murâd [T14a] lafz-ı ħaddür kırk ki mîmdür. Çün ħad lafzını açup içine gire mecmü°ı aħmed olur. Terceme: Ferîd kim der-heşt-i behiştî kırk yılda cihâr-ı rûkn-i cihân ile aħmed açdı beyâb. Nükte:

3mîmden TES: mîm M // 7 ke'ennehü mümedd-i hayâtdur TES: - M // 10 ki TS:- EM // 15 nazm
TES: kıt°a M // 20 tesbîh TS: - EM // 26 anda TSE: andan M // 30 ferîd SM: ferd ET // 34 olan
TS: - EM // 36 mecmü°ı SME: mecmü° T.

Zemîn-i[E14b] °ayn-ı °arefât ez-ka-dem-i şer°aş çeşme-i hayâtest ki rifât-ı izâm-râ ihyâ mi-kuned

°Arefât °aynınuñ yeri anuñ şer°i ka-deminden çeşme-i hayâtdur ki çürümüñ kemükleri dirgürüz. Şan°at budur ki °arefât lafzınun °aynı ki şer° lafzınun ka-demı ya°ni 5 harf-i âhiridür. Ol °ayn şer°-i ka-demı ecilinden çeşme-i hayâtdur. Pes °ayn çeşme ma°nâsinadur °arefât lafzında °ayn harfinden aşığa olan lafz-ı rifâtdur. °Ayn ol rifâta hayât vürüp °ayn-ı °arefât olmuşdur.

Ve kubbe-i künbed-i mîlâd mîlîst ber-ser-i elif-i ebsâr-ı züvvâr ve dâl-ı dîde-i nezzâr-ı envâr ki der-dileş-râ mi-püşed. [S11b]

10 Ve kubbe-i künbed-i mîlâd mîldür. Ziyâret edicileruñ ebsârı elifi üzre daği envâr nezzârı dâlınuñ dîdesi dâlı üzre ki gönlünüñ derdini örter. Şan°at budur ki mîlâd lafzında mîl elif üzredür ki ebsârıñ illetin açar. Ve mîlâd lafzında lafz-ı âd kalb olıncak dâ olur ki derd ma°nâsinadur. Pes lafz-ı mîl derd üzerine [M15a] dür ki derdi giderür. İmdi evvelkiye nazar mîl-i kuñhâl mîlidür. Şâniye nazar mîl-i cerrâh [E15a]mîlidür.

15 *Şud meh-i şehri Medîne mazhar-ı dîn der-zuhûreş.*

Medîne şehrinuñ ayı mazhar-ı dîn oldı anuñ zuhûrında. [T14b] Şan°at budur ki Medîne lafzında meh ya°ni evvelinde mîm ve âhirinden ha mazhar-ı dîndür ki içinde olan lafz-ı dîndür.

Devri-i mîm-i Mekke mihrî ber-kuh-ı rahmet zi-nûreş.

20 Mekke mîminuñ devri bir güneşdür rahmet tağı üzre anuñ nûrundan. Şan°at budur ki Mekke lafzında mîm şöyle (°) yazılıcak müdevver olup kurş-ı şems gibi olup ve kâf ve hâ ki kuh imlâsıdır. Hatm-i kâf ve sükûn-ı hâyla küh lafzından muhaffefdür. Öyleye ol mîm-i müdevver ki müşâbih-i şemsdür. Cebel-i Rahmet üzere toğmuş güneşdür. Nükte:

25 *Ez-keşret-i neşri nefehât-ı ahlâkeş eczâ'-ı tayyib ber-rû-yi hevâ-yi tayyibe mi-tüvân yâfet.*

Anuñ ahlâkınuñ nefehâtı neşrinuñ keşretinden tayyib eczâsını tayyibe hevâsınıñ yüzi üzre bulmak olur. Şan°at budur ki tayyibe Medînenüñ adıdır. Tayyib lafzınıñ harfleri tayyibe lafzınıñ yüzi üzre ya°ni yukarularında mevcüddür.

30 *Ve ez-gâyet-i şafâ-yı °ayn-ı şerî°ates cemâl-i melâ'ike ez-her lây ki der-derün-ı Mekke bâşed mi-tüvân dîd.*

Ve anuñ şerî°ati °aynınuñ şafâsı gâyetinden melâ'ike cemâlin her kara balçıkdan ki Mekke içindedür görmek olur. Şan°at budur ki °ayn bunda göz ma°nâsinadur. Ve melâyike lafzında Mekke evvelinden mîm ve âhirinden kâf ve hâdur. Bunuñ içinde

35 [S12a] olan lafz lây lafzıdır. [M15b] Meşnevî:

Tâ sipâheş der-Tihâme zed livâ.

Tâ anuñ sipâhi Hicâz vilâyetinde [E15b]sancağ urdı.

Şud [T15a] dil-i mâh ez-tih-i ü rû-nümâ.

1 hayâtest TSE: hayâtest M // 3 ki MES: - T // 4 dirgürüz TES: dirüz M // 14 evvelkiye ST: evvele EM // 21 yazılıcak SEM: yazılıcak T // 23 ol TSE: - M // 34 melâyike TES: melâ'ike M // 37 urdı ETS: olurdu M.

Oldı ayuñ göñli anuñ izinden yüz gösterici. Şan^{at} budur ki Tihāme lafzında tih yaⁿⁱ evvelinden tā ve āhirinden hādur. Bunuñ içinde olan hā ve elif ve mīmdür. Kalb olınıcak māh olur ki dil-i māh aña işaretdür. Terceme: Kaldırdı çün Tihāme'de askerleri livā. Anuñ tehinden oldı dil-i māh rü-nümā.

5 *Gerde tā cā dīd hayleş der-Ĥicāz.*

Tā anuñ askerî yer eylemiş görmüş Ĥicāzda.

Har ü kat^c-ı kâfirān zi-etrāf bāz.

Kâfirleruñ kat^cını etrāfdan gerü. Şan^{at} budur ki Ĥicāz lafzınuñ içinde cīm ve elif lafz-ı cādur. Ve etrāfı hā ve zādur ki haz lafzıdur kat^c maⁿāsına. Terceme: Eylemiş cā askerî çün der-Ĥicāz. Görmüş etrāfında hazā-yı dil-nevāz.

Yäfte ez-nūr-ı ān şem^c-i ĥaseb.

Bulmuş ol şem^c ĥaseb nūrundan.

Rüşenī-i ĥurb-ı Rabb ayn-ı Arab.

Rabb ĥurbı rüşenliğin Arab gözi. Şan^{at} budur ki göz rüşenliği luğat-ı Arab'da kurdur ki ĥurb lafzında mevcüddür. Ayn-ı Arab bu rüşenliği bulmuş. Terceme: Balsa ol şem^c ĥasebden yok aceb. Rüşenī ĥurb-ı Rab ayn-ı Arab. Nükte:

Zir-i senāy-ı senān-ı sipāheş kâmet-i gerdün nün keşte.

Anuñ sipāhınuñ gündüzi ziyası altında feleğüñ kâmeti nün olmuş. Şan^{at} budur ki senāy lafzınuñ altı ĥarf-i āhiri [M16a] ki yādur. Çün nuñ ola senān olur.

20 *Ve der-sāye-i abā-yı ubbād-ı ümmeteş [T15b] ĥad-i abdāl dāl şude.*

Ve ümmeti abı dlerinüñ abası gölgesinde abdalıñ ĥaddi dāl olmuş. Şan^{at} budur ki abāy lafzınuñ gölgesi yaⁿⁱ altında olan ĥarf-i āhiri ki yādur. [E16a]Dāl olıcak ibād olur. Kıt^a:

Piş-i niş-i tığ-ı ĥayl-i ān serī

25 Ol ulunuñ bölüklerinüñ kılıcınuñ zaĥmı öñünde.

Mānde ez-bī-serī küffār fār.

Ķalmuş başsuzluğdan kâfirler müş yaⁿⁱ keskin gibi. Şan^{at} budur ki lafz-ı küffār başsız olıcak fār olur. Terceme: Askerinüñ niş-i tığın [S12b] nüş édüp oldılar bī-ser kamu küffār fār.

30 *Hem çü āĥ yā rāĥ ez-eşfāk-ı ü.*

Ķardaş gibi yāĥüd rāĥ gibi anuñ şefkatinden.

Keşte bā-hem zümre-i aĥyār yār.

Birbiri ile olmuş aĥyār bölüğü yār. Şan^{at} budur ki yār rāĥ lafzı kaçan dönüp yār lafzı āĥ yerine āĥ lafzı yār yerine varıcak aĥyār olur. Terceme: Āĥ gibi ya rāĥ-ı eşfākın görüp oldular heb zümre-i aĥyār yār.

Her ki piçide be-kīn-i ü miyān.

Her kim ki dolamış anuñ kīni içün miyān.

Dīde çün şem^c ez-teh-i zünnār nār.

4 tehinden TES: tehindeñ M // 10 çün SEM: çü T //19 senāy TES: senān M / altı ĥarf-i āhiri TS: altı yaⁿⁱ ĥarf-i āhiri EM//20 şude.TM: şudeS //24 serī TS: serEM //33 yār rāĥ TSE: yā rāĥ M.

Görmüş şem^c gibi zünnâr iz inden nâr. Şan^cat budur ki zünnâr lafzınıñ izi ya^cni evvelinden aşagası nârdur. Terceme: Her kim ki aña kîn için bil bağlaya. Gör ne zünnâr soñu aña nâr. Nükte:

Şeb-i mi^crâc be-esb-i felek pâ der-âverde vü esbâb-ı kurbet sâhte

5 Mi^crâc [T16a] gécesi felek atına ayak koymuş [M16b] ve esbâb-ı kurbet düzmüş. Şan^cat budur ki esb lafzınıñ içine pâ giricek esbâb olur. [E16b]

Ve şâm-ı da^cvet be-kâse-i mâh dest-âverde vü mâ^cide-i mu^ccize endâhte.

Da^cvet aḥşamı ay çanağına el koymuş ve mu^ccize mâ^cidesin atmüş. Şan^cat budur ki destden murâd anuñ mürâdifî olan yeddür. Çün mâh lafzınıñ içinde ola mâ^cide olur.

10 Meşnevî:

Rû-nümâ dîde şekl-i nûn bâ-yâ.

Yüz gösterici görmüş nûn şeklin yâyla.

Kâbe kavseyni¹ yâfte zi-denâ.

Kâbe kavseyn bulmuş denâdan. Şan^cat budur ki dîde lafzınıñ yûzi daldur. Ol 15 görünüp nûn ve yâ daḥi görünicek denâ olur. Terceme: Dîde gösterdi yüz ve nûn ile yâ. Kâbe kavseyni oldı belki denâ.

Mânde zi-ü bâz Cibrîl be-reh.

Kalmuş andan gerü Cibrîl yolda.

Sedd-i reh dîde pişîş ez-sedd-i reh.

20 Yol seddini görmüş öñünde sedd-i rehden. Şan^cat budur ki sedd-i reh lafz-ı fetḥ-ı sîn ve dâl-ı müşeddede ile okıncak sedd-i reh olur. Terceme: Kalmuş anda gerü ve Cibrîl-i Emîn. Sedd-i rehden olmuş aña sedd-i reh hemîn.

Gerde şamşâm-ı sâ^cideş zi-cihâd.

Eylemiş anuñ bileğiniñ keskin kılıcı gazâdan.

25 *Mîm-i mâh ez-elif dü çeşme-i şâd.*

Mâhuñ mîmini elifden iki şâd [S13a] çeşmesi. Şan^cat budur ki ma^cnâ-yı luğavîye nazar mefhûm budur ki mâh lafzınıñ mîmi şöyle (o) müdevver [T16b] yazılıp ortasına bir elif girüp (o) iki şâd hâşıl olur. Ammâ şan^cata nazar murâd budur ki: Kaçan mâh lafzınıñ mîmi iki şad [M17a] ve bir elif ortasında ola şamşâm olur. Terceme: Şamşâm-ı 30 sâ^cidi ^caceb atmüş cihâdla. Mâh-ı mîmini elifle miyân dü şâdla.

Ber-ruh-i bedr şüret-i [E17a] yed-i üst.

Bedrüñ ruḥı üzre anuñ eli şüretidür.

Kez-şafâ rây-ı ü tamâm nigüst.

35 Ki şafâdan anuñ râyı tamâm eyüdü. Şan^cat budur ki ma^cnâ-yı luğavîye nazar murâd budur ki bedrün yûzi üzre Resül ^caleyhi's-selâm hazretleriniñ elinüñ şüreti ve gölgesidür. Ve şan^cata nazar murâd budur ki: Bedr lafzınıñ şüretidür ve bedr lafzınıñ

2 evvelinden TS: evvelinde ME // 8 atmüş TES: iletmiş M // 10 meşnevî SEM: terceme T // 11 rû-nümâ TES: rû-nümâyed M // 21 okıncak TES: okıncak M // 30 mîmini TEM:mîmine S // 34 râsı TM: râyı S,rây E.

¹ “Derken iki yay kadar veya daha yakın oluverdi.” Necm (53): 9

râsı tamâm olıcağ rây olup öyleye bedr ay olur. Terceme: Ruḥ-ı bedr üzre şüret-i yedi var. Râsı olmuş tamâm ve hoş qadi var. Nükte:

°Ayn-ı na°l-ı berrâk der-zîr-i pâ-yı berrâk-ı ü berâki°-i cemâl-i eflâk tay gerde ve °aks-i an ber-dîde-i gec-nazar an °akârib keşte.

5 °Ayn-ı na°l-ı berrâk anuñ berrâkınuñ ayağı altında berâki°-i cemâl-i eflâkı devirmüş. Ve anuñ °aksi eğri nazarlu gerek gözi üzre °akârib olmuş. Şan°at budur ki °ayn-ı na°l ya°ni ḥarf-i °ayn kaçan berrâk lafzınuñ ayağı altında olsa berâki° olur ki cem°-i berka°dur. Ve berâki° lafzınuñ °aksi °akâribdür ki cem°-i °akrebdür.

10 *Ve elif-i engüş-t-i mübârekeş terkîb-i mâh-râ dü-nîm [T17a] gerde ve ez-miyân-ı ḥâtem-i celâlet be-cihet-i ḥatm-i risâlet engüş-t-nümâ şude.*

Ānuñ mübârek barmagınuñ elifi terkîb-i mâhı iki pâre eylemiş ve ḥâtem-i celâlet ortasında risâlet ciheti ile engüş-t-nümâ olmuş. Şan°at budur ki mâh lafzınuñ ortasında [M17b] elif olduğıçün mim hâdan ayru olup ittîşâl bulmuşdur. Ve illâ meh olur idi ve ḥatm lafzınuñ ortasında elif olıcağ ḥâtem olur. Lâ-cerem ḥatm-i risâlet için engüş-t-nümâ olmuş.[E17b] °Arabiyye:

Milkü'n-nübüvveti mîmühi ke'l-ḥâtemi.

Nübüvvet milkünüñ mîmi ḥâtem gibi.

Leke ḥatemün [S13b] yâ iftiḥâre'l-°âlemi.

20 Senüñ için ḥatemdür yâ iftiḥâr-ı °âlem. Şan°at budur ki melek lafzında olan mîmi ḥâteme teşbîh éderler ki kaçan mîm şöyle () yazılrsa ḥâtem gibidür. Ve mîm kaçan leke lafzına dâhil olsa milk olur. Nükte:

Her ki çün şâd çeşm ber-ḥubb-ı şahb-ı ü nihâde sûret-i saht umür-i i°tikâdiyye yâfte.

25 Her kim ki şâd gibi gözi anuñ ḥubb-ı şahbı üzre qomuş şüret-i saht umür-i i°tikâdiyye bulmuş. Şan°at budur ki ḥub lafzınuñ üzerine şâd qonıcağ şahb olur ki bu sûret-i sahtdur.

Ve her ki velâ'-i evlâd-ı ü der-dil nühüfte id ya°ni dâ°iyye-i fesâd ez-üy kenâr girifte.

30 Ve her kim ki anuñ evlâdı velâsın ya°ni muḥabbetin gönülde gizlemüş. İd ya°ni fesâd qabâḥati andan kenâr dutmuş. Şan°at budur ki evlâd lafzınuñ içinde velâ lafzı vardır. [T17b] Ol gizlenicek id qalır ki dâhiye ve emr-i qatî° ma°nâsınadır. Velâ içerüde olmak ile id kenâr dutmuşdur. Kıt°a:

Be-bîn der-âḥir-i aşḥâb-ı ḥ°âce bâ ü bedân

Gör ḥ°âcenüñ aşḥâbı âḥirinde bâyı ve bil.

35 *Ki °âkıbet be-dü gün ez-hedy eşihḥâ end.*

Ki °âkıbet iki cihânda hedyden eşihḥâlardır. Şan°at budur ki aşḥâb lafzınuñi âḥiri ḥarf-i bâdur. Ve bâ ḥesâbda ikidür ve andan yukarusı eşihḥâ şüretidür. İmdi aşḥâb [M18a] lafzınuñi âḥirini bâ görüp ḥesâb mülâḥazasıyla bil ki °âkıbet iki cihânda bunlar

eşihhâdur. Terceme: [E18a] Âhîr-i aşhâb-ı h̄'âce bādudur. Gör bil bunı iki °alemde bular âhîr-i eşihhâ oldılar.

Delîl-i âhîr-i evlād hem be-bîn ki işān.

Evlāduñ delîl-i âhîrin hem gör ki bunlar.

5 *Be-pişvâ-yı dāl-ı delâlet evlā end.*

Dāl-ı delâlet muhtedālîğına evlālardur. Şan°at budur ki delîl ü dāl müterādifān olup bunda harf-i dal murāddur. İmdi evlād lafzına nazar ét. Gör ki daldan muqaddem olan evlā lafzıdır. Pes bunı görüp bil ki bunlar delâlet dalına muhtedî olmağa evlālardur. Ter ceme: Gör delîl-i âhîr evlād budur kim bular. Muhtedâ-yı dîn olmaqlığa 10 evlā oldılar. Resül °aleyhi's-selām ve âl ü aşhâb na°t-ı şerîflerinden fāriğ olup münâcâta şürü° eyledi. Fi'l-münâcât:

*İlâhî hatt-ı °afv-ı tū rüy-püş hañāhāst vū āh-ı mā dāmen-gîr-i [S14a]
gūnāh-ı mā*

İlâhî senüñ hatt-ı °afvuñ hañālaruñ yüzün örtücidür. Ve bizüm āhımız gūnāhımız 15 eteğın dutucıdır. Şan°at budur ki ma°nā-yı luğavîye nazar murād budur ki [T18a] çün hañālar üzre hatt-ı °afv çekile hañālar bozulur. Şan°ata nazar budur ki hatt lafzı hañāhā lafzınuñ yüzün örtücidür. Ya°ni muqaddem lafz-ı hañādur ve ma°nā-yı luğavîye nazar murād budur ki gūnāh édicek ardınca āh éderüz. (Pes āh gūnāhuñ eteğın dutar ve şan°ata nazar murād budur ki gūnāh lafzınuñ eteğın dutan āhdur.)

20 *Mā der-ma°şiyet çün mîm ü °ayn [M18b] dil ü dîde be-sıyt-ı rahmet-i tū
kūşāde-im vū der-münkaşñ kâf ber-manşibet-i kabûl-i tū nihāde. [E18b]*

Biz ma°şiyetde mîm ve °ayn gibi göñli ve gözi senüñ rahmetüñ āvāzınā açmuşuzdur. Ve münkaşñda kâf-ı kalbi senüñ kabûlüñ manşibeti üzre komuşuzdur. Şan°at budur ki ma°şiyet lafzında mîm ve °ayn açılıp gidicek sıyt kalur. Ve lafz-ı 25 münkaşñda kâf münşet üzredür ki kâf olmasa münşet olur idi. Beyt:

Bisyār geşñ eğerçi ser-ā-pāy cürm-i mā.

Çok oldu eğerçi başdan ayaga bizüm cürmümüz. Şan°at budur ki cürm lafzınuñ evveli cîm ve āhîri mîmdür ki cem olur ki çok ma°nāsınadır.

Der-dil zi-rāy-ı rahmetet āmed dü şad şafā.

30 Göñülde rāy-ı rahmetüñden geldi iki yüz şafā. Şan°at budur ki harf-i rā hesābda iki yüzdür.

*İlâhî eğer miğfer-ı mağfîret ve zî-zeyn-i sırr-ı tū ne-bāşed tā vū nūn-ı ten-i
mā ez-berehneğî-i maşşer rüsvā māned.*

Eğer mağfîret tuğı ve senüñ sırruñ zîneti kisveti [T18b] olmazsa bizüm 35 tenimüzüñ tāsı ve nūnı maşşer °uryānlığında rüsvā kalur. Şan°at budur ki mağfîret lafzında mağfir ve zeyn lafzında zi olmayıcağ tā ve nūn kalur ki ten cüzleridür. İmdi mağfîret lafzında tā üzerinde mağfir olmasa ve zeyn lafzında nūn üzerinde zi olmasa tā ve nūn °uryān kalur.

1bular TES: bunlar M // 8 görüp TES: gör M // 9 olmaqlığa SEM: olmağa T // 10 resül °aleyhis-selām ve âl ü aşhâb na°t-ı şerîflerinden fāriğ olup münâcâta şürü° eyledi; ETM: - S // 14 çün TS: - EM // 16 lafzı SET: -M // 35 kalur SEM: olur T.

*Ve eğer hazz-ı hıfz vü menn-i müne n-i tū ne-bāşed fā vü nūn fenn-i mā
der-mīzān-ı kıyāmet bī-behre vü bī-vezn mānde.*

Ve eğer hıfzuñ hişşesi ve ni°metlerüñ °atāsı [S14b] [M19a] olmaya bizüm fennimizüñ fā ve nūnı mīzān-ı kıyāmetde naşıbsüz ve veznsüz kalur. Şan°at budur ki hıfz lafzında hazz ve münen lafzında men olmayıcağ fā ve nūn kalur ki fen cüzleridür. Ve men batmān ma°nāsınā dağı gelür. Ol münāsebet ile mīzān-ı vezn zıkr éder. Beyt:

Zi-āşüfteđi-i[E19a] cürmem ger recm-i tū şud hāşıl.

Eğer cürmüm karışmağlığında senüñ recmüñ oldı ise hāşıl. Şan°at budur ki cürm lafzı kaçan karışdırıla recm olur.

10 *Çün recm-i tu-rā şüret-i rahmest şudem hoş-dil*

Çün senüñ recmüñe şüret-i rahmdur oldum hoş-dil. Şan°at budur ki recm lafzı şüretde rahmdür. Terceme: Cürmüm āşüfteliđi eyledi recmüñ hāşıl. Şüret-i rahmde gördüm anı oldum hoş-dil. Nükte:

İlāhī nağd-i tã°at-i mā kümeşt ammā rāy-ı kerem der-dil bāzār-ı ümīd-i mā

15 *kerem dāred.*

Bizüm [T19a] nağd-i tã°atimiz kümdür ammā kerem fikri dilde bizüm ümidimiz bāzārın kerem dutar. Şan°at budur ki rāy-ı keremden murād ħarf-i rādur. Ol ki küm lafzınuñ içinde ola kerem olur.

*Ve lāf-ı °afāf-ı mā meyn ya°ni dūrügest ammā der-miyān-ı °ayn-ı ma°īn-ı
tū mu°īn-ı māst.*

20 Bizüm perhizkārılık lāfımız meyn ya°ni yalāndur ammā senüñ °afvunuñ aqar çeşmesi ortasında bizüm mu°inimizdür. Şan°at budur ki meyn lafzınuñ ortasında °ayn olıcağ mu°in olur. Meşnevī:

°Ömr-i mā şud fevt ez-cehl ü cefā.

25 Bizüm °ömrümüz fevt oldı cehl ve cefādan.

°Ayn-ı °afvet ü fiken ber-fevt-i mā

°Afvuñ gözün [M19b] bırağ bizüm fevtimüz üzre. Şan°at budur ki °ayn ħarfi fevt üzerine bırağılıcağ °afvet olur. Terceme: Fevt oldı °ömrümüz çün cehlden. °Ayn-ı °afvuñ şāl ol fevt[E19b] üzre sen.

30 *Ey be-bād ez-ķahr-ı tū °ayn-ı °ibād.*

Ey ki bāda gitmişdür senüñ ķahrından °ayn-ı °ibād. Şan°at budur ki ħarf-i °ayn bād lafzına gidüp mecmü°ı °ibād olur.

Çeşm-i mā-rā ser be-büyet keşte şād.

35 Bizüm gözümüzüñ başı senüñ ķokuñ ile oldı şād. Şan°at budur ki çeşm lafzınuñ başı cimdür ve büydan murād °Arabīsidür ki şemdür. Cīm anuñ ile olıcağ çeşm olur. Terceme: Bāda vardı ķahrđan °ayn-ı °ibād. Çeşmimiz oldı velī büyuñla şād.

Bü-yı luţfet [S15a] tā be-çeşm-i cān resīd

Senüñ luţfuñ ķokusu tā cān gözüne érişdi. [T19b]

7 zi- āşüfteđi-i cürmem TEM: zi-āşüfteđi cürmem S // 13 nükte TEM: - S // 14 ilāhī ESM: - T // 21 ya°niETS:- M // 27 fevt ESM: kuvvet T // 34 gözümüzüñETS: gözümüz M // 35 ki TA: - EM / şem SEM: - T.

Hem çü şem°eş rüşenî şud ber-mezîd.

Ānuñ şem°i gibi rüşenlik oldu ziyāde. Şan°at budur ki bûydan murād °Arabîsidür ki şemmdür. Ve çeşmden murād °ayndur. Şemm ki anuñ üzerine ola şem° olur. Terceme: Çeşm-i cān oldu çü bûyuñdan sa°îd. Şem° gibi rüşeni oldu mezîd.

5 *Çeşm tā dîdest ez-naş-ı tû hışm.*

Göz tā gördi senüñ naşıñdan hışm. Şan°at budur ki çeşm lafzınuñ naşı hışm lafzıdır.

Mi-sezd kez-dem° hûn āyed be-çeşm.

Yarar eğer göz yaşından kan gele göze. Şan°at budur ki dem° lafzı iki cüzden 10 mürekkebdür. Biri dem biri harf-i °ayn. Ve hûndan murād °Arabîsi olan demdür ve çeşmden murād harf-i °ayndur. Pes dem °ayna [M20a] gelicek dem° olur. Terceme: Çeşm gördi tā ki naşuñ birle hışm. Lāyık oldu kan[E20a] gele tā hışm-ı çeşm.

°Ayn-ı en°āmuñ °aynı halk kalbinde.

Senüñ en°āmuñ °aynı halk kalbinde. Şan°at budur ki harf-i °ayn enām lafzınuñ 15 kalbinde olıcağ en°ām olur.

Mi-nümāyed baħr-ı dil ez-raħb ü kām.

Gösterür gönül deñizin vüs°atden ve murāddan. Şan°at budur ki baħr lafzı dil ya°ni kalb olıcağ raħb olur. Terceme: °Ayn-ı en°āmuñ dönüp kalb-i enām gösterür baħr-ı dili raħb ü tamām.

20 *°Ayn-ı mā-rā ber-ser-i mā ger °imāst.*

Bizüm gözümüze bizüm başımız üzre gerçi °imā vardır. Şan°at budur ki kaçan harf-i °ayn lafz-ı mā üzerine ola °imā olunur.

Der-nemā nū°emā-yı tû dîde nümāst. [T20a]

Ziyādelikte senüñ ni°metlerüñ göz göstericidir. Şan°at budur ki dîdeden murād 25 °ayndur ki bunda harf murāddur. Pes harf-i °ayn lafz-ı nümā içinde olıcağ nū°emā olur. Terceme: °Aynımız mā üzre olmuşdur °imā. Kıl nemāda °aynı ey nū°emā-nemā.

°Ayn-ı mā ez-°ayn-ı °iffet pāk sāz.

Bizüm °aynımız °iffet yüzünden pāk kıl. Şan°at budur ki °iffet lafzınuñ yüzi °ayndur. Ol gidicek fet olur.

30 *Tā karar-ı tef-i dil yābim bāz.*

Tā gönül tefinüñ kararın bulavuz gerü. Şan°at budur ki tef lafzı kalb olıcağ [S15b] fet olur tefriķa ma°nāsınadır. Terceme: Rû-yı °iffetden bizi gel pāk kıl. Tā bulavuz bir karar teff-i dil İlāhi.

35 *Eğerçi kâf-ı kabr kühîst der-pîş-i mā ber-ķiyāmet eğer tû perîşānî kabr-i mā-rā be-ķurb-ı ħod [M20b] resānî çün berķ ez-ü tüvān gūzešt.*

Eğerçi kâf-ı kabr bir tağdur bizüm öñümüzde ķiyāmet üzre. Eğer sen bizüm kabrimüz perîşānlığın kendü ķurbuña erişdüresin berķ gibi andan geçmek olur. Şan°at budur ki kâf-ı kabr dēyüp kūh-ı kâfa işāret eder. Ve kabr lafzınuñ perîşānlığı kaçan ķurb

[E20b]lafzına erişse ya'ni kabir lafzında harf-i bâ harf-i râ yerine gelüp ve bi'l-aks olsa kurb olur. Kurb daği kalb ile berç olur.

5 *Ve her çend ki halka-i mîm merg dâgîst ber-ser-i reg-i zindegânî eğer nişân-ı merg-râ be-kerem-i münkalib gerdânî ez-tefrika-i mekr-i şeytânî tûvân reset.*

Ve her ne deflü halka-i mîm merg bir [T20b] düğündür hayât tamarınıñ başı üzre. Eğer merg nişânın münkalib-i kerem kılasın mekr-i şeytân tefrikasından kurtulmak olur. Şan'at budur ki merg lafzınıñ evvelinde olan mîm şöyle (•,) kara nokta yazılıcak düğün gibidür. Ve ol rek lafzınıñ üzerinde olıcağ merg olur ve lafz-ı merg kalb olıncak 10 kerem olur ve kerem lafzınıñ tefrika ve perişanlığı mekr olur. Meşnevî:

Ez-kenef-i tû dil eğer dem zened.

Senüñ kenefünden eğer gönül nefes ura.

Ten-i kefen ez-şevk-i tû berhem zened.

15 Ten kefeni senüñ şevkünden birbirine ura. Şan'at budur ki kaçan kenef lafzı birbirine urulup karış muruş ola kefen olur. Terceme: Dil kenefinden eğer urursa dem. Ten-i kefeni pâreleye bî-elem.

Ger bûd ez-gerd-i reht hem-demî.

Eğer ola senüñ yoluñ tozundan hem-demlik.

Hâk şud kâh-ı dil ez-ğurremî.

20 Toprak olur gönül kaşrı ħurremlikten. Şan'at budur ki kâh lafzı kalb olıcağ ħâk olur. Terceme: Gerd-i rehiñ [M21a] olursa bün-i ħ'âra eğer hem-dem. ħâk ola bu kâh-ı dil ol dem ferħundan hem .

İlâhî der-ân sâ'at ki çün elif 'uryân ü bî-bezâ'at ser ez-miyân-ı tîñ ber-dârîm vü tayyân-ı ħ'ân-ı [E21a] ihsân-ı tû bâşim .

25 İlâhî ol sâ'atde ki elif gibi 'uryân ve bî-sermâye başı tîñden kaldıravuz daği senüñ ihsânıñ ħ'ânınıñ açı olavuz. Şan'at budur ki elif tîñ ortasında baş kaldıracak [T21a] tayyân olur ki aç ma'nâsınadır.

Dendân-ı ümîd-i mâ-râ çün sîn ber-ser-i süfre-i merħamet ferih ruzî resân

30 Bizüm [S16a] ümîdimüz dişin sîn gibi merħamet süfresi başı üzre rızq ziyâdesine erişdür. Şan'at budur ki süfre lafzınıñ başı üzre sîndür ki dendâna şebîhdür ve sînden aşğa feridür ki ziyâde ma'nâsınadır.

Ve der-ân dem ki şadâ-yı çeşme-i şâd-ı şür ber-'ayn-ı sem° sem-rîzed ve mâ-râ ez-'ayn-ı 'atş çeşm ber-taş ya'ni bârân-ı feyz -i nidâ-i nevâ-yı tû bâşed ez-seh'âb-ı sehâb-ı gufrân dil-i nâyir-i mâ-râ reyyân gerdân.

35 Daği ol dem ki çeşme-i şâd-ı sürüñ şadâsı 'ayn-ı sem° üzre sem döke ve bizüm 'ayn-ı 'atşdan gözümüz taş üzre ya'ni bârân-ı feyz-i nidânıñ nemi ola. Gufrânıñ sehâbı şuyunuñ dökülmüşünden bizüm yamıçı göflümüzi kanmuş eylegil. Şan'at budur ki şür lafzınıñ şâdını çeşmeye teşbîh éder gözi açık olduğı i'tibâr ile ve 'ayn zîkr étdi ki bir

3Ve her çend ki halka-i mîm ES: - TM // 9 olıncak TES: olıncak M // kaçan TEM: - S // 15 kenefinden TS: kenefindeñ EM // 25 sâ'atde MSE: - T // 28 resân TES: resâned M // 30 şebîhdür TES: teşbîhdür M 37 şuyunuñ TES: şuyunu M.

ma'nası çeşmedür. Ammâ bunda harf murâddur. Ya'ni sem° lafzında °ayn ki harfdür anuñ üzerinde olan [M21b] semdür. Ve °atş lafzında °ayn ki harfdür taş üzredür ki nem ma'nâsınadır. Ve nâ'ir lafzı kalb olıcaq reyyân olur. Kıt°a:

Gerçi ber-bî-âbî âmed batş-ı kahr-ı[E21b] tû delîl.

5 Egerçi şusuzlugadur senüñ kahrüñ batş-ı delîl.

Nîstem nevmîd ki âhir bârân nişân.

Nevmîd deñülen ki âhir bârândan nişanı vardur. Şan°at budur ki batş lafzınıñ bâ'dan aşığa âhiri taşdur ki nem ve bârân ma'nâsınadır. Nitekim şimdi zıkr eyledi. Terceme: Batş-ı kahrüñ gerçi oldı teşnelik üzre delîl. [T21b] Olmazdan nevmîd ki âhir

10 oldı oldı ol bârâna dâl.

Ver çi tehdîd-i °azâbet zi-âteş âmed hem hoşem.

Gerçi senüñ °azâbuñ korkunması ateşden geldi hem hoş.

Ki evvel-i ü çeşme vü âhir âb âmed der-beyân.

Ki ânuñ evveli çeşme ve âhiri âbdur beyânda. Şan°at budur ki °azâb lafzınıñ 15 evveli °ayndur ki melfuzı i°tibârile bir ma'nası çeşmedür ve âhiri lafz-ı âbdur. Terceme: [S16b] Gerçi tehdîd-i °azâbuñ ateş olmuşdur ve lîk. Olupdur çeşme anuñ âhiri âb-ı vişâl.

İlâhî ez-teşnegî-i °ayn-ı °afv çün elif nañîf ü °uryânîm mâ-râ ez-miyân-ı °azâb bîrûn âver tâ âteş-i °azâb be-şerbet-i °azb mübeddel şud.

20 İlâhî °ayn-ı °afvuñ teşneliğın elif gibi gâyet za'îf ve °uryânım. Bizi °azâb ortasından çıkar tâ âteş-i °azâb tatlı şerbete mübeddel ola. Şan°at budur ki °ayn-ı °afvdan murâd çeşmedür. Ve °azâb lafzınıñ içinden elif çıkıcaq °azb olur.

Ve der-şevb-i mağfîret cây dih tâ be-ñıl°at-ı şevâb müşerref şüyem.

Dañi mağfîret şevbinde [M22a] yer vér tâ şevâb ñıl°ati ile müşerref olalum.

25 Şan°at budur ki kaçan elif şevb lafzınıñ içinde ola şevâb[E22a] olur. °Arabiyye:

°Aynü °azâbin bi-nûri°l-°afvi izâ tala°at.

°Azâb-ı °aynı °afv nûrı ile şol vaqtde ki doğa ya açıla.

Fî°l-ñuldi tükşefü li°r-râcîne esbâbân.

Cennetde açar ricâ edenlere sebebler. Şan°at budur ki °ayn güneş ma'nâsına olıcaq 30 ya nûr zamm-i nûn ile olıcaq tal°at ki tulu°dandur doğmak ma'nâsına olur ve °ayn göz ma'nâsına olıcaq ki çiçek ma'nâsınadır. Tal°at ki tulu°dandur [T22a] açılmaq ve zâhir olmaq ma'nâsınadır.

Kad zâbe cerîmü°l-cürmi tahte senâ°ihâ.

Taħkîk eridi cürm ya'ni günâh ceremi ya'ni cüşsesi ânuñ ziyâsı altında.

35 *İnne°l-°azâbe li-°ayni tahtihâ zâben.*

Taħkîken °azâb-ı °ayn tahtı için eridi. Şan°at budur ki °ayn-ı °azâb dedüğünden murâd şemsdür. °Ayn lafzınıñ bir ma'nası şems olduğu i°tibârile ve °azâb lafzında °ayn

harfinden aşağı zâbdur ki zevbden fi^c-i mâzidür. Ve güneş aşağıdan olanı éridür ziyâ ve nûrî ile. Lâ-cerem mışra^c-ı evvel mazmûmı muhakkak olur.

Fi te'lifi'l-kitâbi ve ta'rifi'l-ebvâbi. Ve na^c-t-ı nebî ve âl ü aşhâb zikrinden fâriğ olup sebab-i te'lif-i kitâb ve tertîb-i ebvâb beyânına şurû^c eyledi. Nükte:

5 *Bende Fettâhî ki piş-i her zinde ez-nâm-ı hod vü şüret-i fenâ nümûde der-hazret-i ekâbir ki der-rây-ı dil dil-i pâk mi-nümâyed.*

Bende Fettâhî ki her zinde öñünde kendü [S17a] adından şüret-i fenâ göstermiş. Ekâbir [M22b] hazretinde ki gönül râyında dil-i pâk gösterür. Şan^cat budur ki Fettâhî lafzında zineden murâd haydur. Anuñ öñünde olan fetâ lafzıdır ki şüret-i fenâdur. Ve 10 lafz-ı râ kalb [E22b] olıcağ er olur. Ve lafz-ı pâk kalb olıcağ kâb olur. Ve lafz-ı kâb er lafzınıñ içinde olıcağ ekâbir olur.

Der-în devr ki hilâl-i zerrîn 'ilm-i lâm-ı felek ü mîm-i âsmân-râ rubûde ve eczâ-yı îşân-râ fek ü âsân gerde.

Bu devrde ki hilâl-i zerrîn 'ilm-i lâm-ı felek ve mîm-i âsmân 'ilmin kapmuş ve 15 bunların eczâsını fek ve âsân eylemiş. Şan^cat budur ki [T22b] lâm-ı felek ve mîm-i âsmân 'ilmi ya'ni lâm-ı mektûbî ve mîm-i mektûbî kapılıp ya'ni felek lafzından lâm gidicek fek ve âsmân lafzından mîm gidicek âsân olur.

Ve kâmet-i elif eş'âr-ı şi'âr-rif'at der-bergerde.

Ve kâmet-i elif eş'âr-ı şi'âr rif'ati üzerinde tutmuş. Şan^cat budur ki kaçan lafz-ı 20 şi'âr elif harfini üzerinde duta eş'âr olur.

Ve be-câzibe-i kemend-i gîsû-yı gavânî-yi ma'ânî ser-i şi'r ez-zîr bâlâ şud ya'ni ez-dikkat müy keşte.

Ve gavânî-yi ma'ânîniñ câzibe-i kemend-i gîsûsı ile ser-i şi'r aşağıdan yukarı olmuş ya'ni dikkatden kıl olmuş. Şan^cat budur ki ser-i şi'r ki şındur. Çün aşağısı yukarı 25 ya'ni kesresi fetâ ola şa'r olur. Feth-ı şın ile ki kıl ma'nâsınadır.

Ve 'ayn-ı ü çün çeşme-i fütân bütân ez-miyâne-i şerr ser ber-âverde.

Ve şa'ruñ 'aynı çeşm-i fütân bütân gibi şerr ortasından baş kaldırmış. Şan^cat budur ki şerr lafzınıñ ortasından harf-i 'ayn baş kaldırıp görünicek şa'r olur.

30 *Güyî kıyâm-ı kıyâmet-i ma'ânist ki şüret-i şi'r-râ [M23a] çün ehl-i dîde ber-miyân-ı şerrest.*

Güyâ ma'ânî kıyâmetiniñ kıyâmıdır ki şi'r şüretiniñ ehl-i kizb gibi gözi şerr ortası üzredür. [E23a]Şan^cat budur ki 'ayn-ı şi'r şerr ortasında şerr koparur ki şer lafzın ayırur ammâ ehl-i kizb olanıñ 'aynı şerr ortasında olur. Pes şi'r aña öyle görünür.

35 *Ni ni ki 'ayn-ı şi'r ki âftâbest ki [T23a] [S17b] ez-kalb-ı reşûn 'aleyhim min nûrin tâlî^c vü münevverst.*

Yok yok ya'ni eyle değildir belki 'ayn-ı şi'r bir güneşdür ki reşûn 'aleyhim min nûrin kıbelinden toğıcı ve münevverdür. Şan^cat budur ki lafz-ı reş kalb olıcağ şer olur.

3fi te'lifi'l-kitâbi ve ta'rifi'l-ebvâbi MTE: fi te'lifi'l-kitâbi ve ta'rifi'l-erbâbi S//9 fetâ TEM: fenâ S //16 lâm-ı mektûbî ETS: 'ilm-i mektûbî M //27 ortasından MES: ortasında T // 29 kıyâm-ı kıyâm et TES: kıyâmet-i kıyâm M //35 min nûrin TS: min nûrihi EM // 36 değildir SME:- T.

Ve °ayndan murād şan°ata nazār ħarf-i °ayndur. °Ayn bu ħalb içinde tūlū° édicek şî°r olur. Kıt°a:

Buĥūr-ı şî°r-rā ez-ān āb-ı ruĥ ebyāt ān sıĥrest.

Şî°r baĥrlarına anuñ için yüz şuyı vardır ebyāt o sıĥrdür.

5 *Ki ħab-āverde ber-ser °ayn-ı ħab° ez-ūy be-sāĥilhā.*

Ki sıĥr götürmüştür baş üzere °ayn-ı ħab° andan sāhillerde. Şan°at budur ki ħab feth-ı tā ile sıĥr ma°nāsınadır. ħab° lafzında °ayn üzerine vāĥî° olmuştur. Terceme: Buĥūr-ı şî°r āb ebyāta sıĥr anuñ için olmuştur ki °ayn-ı ħab° çün ħab başa ér gördi sevāhilde.

10 *Rubā°ī şüret-i bāġist der-sîr-ābî her gül.*

Rubā°ī bir bāġ şüretidür her gülün şuya ħanmasında. Şan°at budur ki sîr-ābî lafzınıñ °Arābîsi reydür. Rubā°ī lafzında bā° lafzı rey lafzında olıcaĥ rubā°i olur. Ve ol bā° lafzı noktasız bāġ lafzınıñ şüretidür nokta ile.

Be-ħāf-ı ħāfiye nazm-ı ħaşāyid şāyid dilhā.

15 Kāfiye ħāfi ile [M23b] ħaşāyid nazmı ġönülleri şayd édicidür. Şan°at budur ki şāyid lafzı ħāfla olıcaĥ ħaşāyid olur. Terceme: Rubā°ī şüret-i bāġ oldı ġör sîr-āblıkda ħaşāyid ħāf ile dil [E23b] şāyididür diñle her dilde.

Fî zikri°ş-şu°arā°i°l-māziyyeti. [T23b]

20 Çün muşannıf kendünün şā°iriyyetini ve şî°r ma°rifetini zıkr eyledi. Şu°arā°-i māziyyenün şu°ürü beyānına şurū° eyledi.

Firdevsî ez-ferdîst der-meydān-ı Fürsî dü dilāverest evvelā be-nazār ferd mi-āyed ve sî der-āĥir mî-nümāyed.

25 Firdevsî ferdestiden meydān-ı Fürsîde iki bahādurdur. Evvelā nazāra ferd ġelür ve āĥirde si ġörünür. Şan°at budur ki Firdevsî lafzında lafz-ı fer ile si ortasında ki fersidür. Lafz-ı dev vardır ve Firdevsî lafzı ħaçan °atf ile mülāĥāza olunca ferd ya°ni yalñuz démek olur. Ve si daĥi otuz démek olur. Öyleye Fîrdevsî evvelā nazāra ferd ġelür daĥi si āĥir ġörünür. Beyt:

Firdevsî er [S18a] zi-şî°r besi sāl zinde zîst.

Firdevsî egerçi şî°rden niçe yıl diri dirildi.

30 *Çün refî fer ü °āĥıbet-i nām-ı ü dü sîst.*

Çün fer ya°ni kuvvet ġitdi anuñ ādınıñ °āĥıbeti iki sidür. Şan°at budur ki Firdevsî lafzında fer lafzı ġitdikden şoñra bāĥî ħalan dü sidür ki iki otuz démek olur. Terceme: Fîrdevsî gerçi şî°rle sî sāl oldı ħay. Çün ġitdi fer °āĥıbet nāmıdır dü si. Nükte:

Ān sūĥanver ez-elif ü nūn-ı enverî āftāb-vār ber-sürürî rüşenest.

35 Ol sözlü envere mensüb olan elif ve nūndan [M24a] ġüneş ġibi sürürlük üzere rüşendür. Şan°at budur ki ān lafzı lafz-ı ver ile enver olur ki rüşen ma°nāsınadır ve lafz-ı an çün verî lafzınıñ[E24a] başı ola enverî olur.

4 o TS: ol EM // 5 āverde SEM: - T // 7 üzerine TES: üzere M // 17 sāyididür SEM: sāyiddür T // 19 şî°r ma°riteniETS: şî°r ve ma°rifetini M // 25 olunca ETS: olıcaĥ M // 30 dü ETS: - M // 34 rüşenest TM: rüşenet S,rüşen E.

Güyî ki elif ü yâ-yı ü kamerîst ki derüneş maṭla° ü menzil [T24a] nûr-1 selâmet-i sūḥanest.

Güyâ ki enverî lafzınıñ elif ve yâsı bir aydur ki anuñ içi nûr-1 selâmet-i sūḥana maṭla° ve menzildür. Şan°at budur ki enverî lafzınıñ elif ve yâsı ortasından ṭulü° ve 5 zuhûr éden nûr lafzıdır. Öyleye ol elif ve yâ âyduz içi maṭla°-1 nûrdur. Beyt:

Eṭrâf-1 lafz-1 enverî ez-ma°nî-yi nev şud °asel.

Lafz-1 enveri eṭrâfı yeñi ma°niden oldu °asel.

Nev der-miyân ârî be-bîn ez-nâm-1 şîrîneş meşel.

Yeñi ortaya getür gör anuñ ṭatlu adından meşel. Şan°at budur ki enverî lafzınıñ 10 evvelindeki ân âḥirindeki yâdur. Çün ol yâyı yeñi ortaya getüresin ya°ni tekrâr édesin iki yâ olur ki ebced ḥesâbında yigirmi olur ki kâfdur. Öyleye anuñ olur çün bin lafzı ile ola on iki bin olur. Nükte:

Bülbül-i ṭab°-1 senâyî der-ḥadîka-i sūḥan-ârây naqş-sitâyî mî-nümâyed ki güyî si nây der-derün dâred.

15 Senâyinüñ ṭab°-1 bülbülü söz bezemek bağçesinde sitâyî naqş gösterür ki güyâ si nây içindedür. Şan°at budur ki senây lafzınıñ evveli sin ve âḥiri yâdur ki si olur ve nâyî lafzınıñ içindedür. Senâyî lafzı şüretde sitâbîdür ki tāḳāt ma°nâsınadır. Yektâ ve dü tā se tā dérler. Nükte:

°Atṭâr-râ °ayn-1 °irfân ez-ṭârem-i [S18b] bî-girân-1 daḳâyıḳ-i beyân çünân 20 nûr-efşânest ki [M24b] pertev-i °atâ ber-rû-yı kamer-i tâbân mî-resed

°Atṭâra °ayn-1 °irfân âḥirsüz [T24b] ṭârem-i daḳâyıḳ-1 beyândan şöyle nur-efşândur ki pertev-i °atâ kamer-i tâbân yüzi üzre érişür. Şan°at budur ki °atṭâr lafzında °ayn-1 °irfân dédüği ḥarf-i °ayndur[E24b] ki kendüsi güneş murâd édinür. °Ayn lafzınıñ bir ma°nâsı güneş olmak i°tibarile ve ṭârem lafzı kırañsız olıcaḳ ṭâr ḳalır ki °atṭâr 25 lafzında °ayndan soñra olan lafzıdır. Ve kamerden murâd ḥarf-i râdur. Taḳvim i°tibârî ile ki ḥarf-i âḥiri murâd olur. Ve °atṭâr lafzında ḥarf-i râ°dan yukâru olan °atâdur. Rubâ°î:

Lafz-1 senâyî est mehî der-senetî rây.

Lafz-1 senâyî bir aydur fikr yıllarında.

Zi-an der-miyân-1 lafz-1 senâ âmedest ây.

30 Anuñiçün lafz-1 senâ ortasında gelmişdür ay. Şan°at budur ki senâyî lafzında elif ve yâ ki ay lafzınıñ eczâsıdır. Evvelinde olan sîn ve nûn ve âḥirinde olan yâ ortasında vâḳi° olmuşdur ki senâ eczâsıdır. Lâ-cerem ay senâ ortasındadır.

Ez-bes ki yâfet pây-e-i ṭîb-i beyân bülend.

Çok bulduğı içün beyân ṭîbini bülend.

35 *°Atṭâr bîn be-farḳ-1 °atṭâred nihâde pây.*

°Atṭârî gör ki °atṭâred depesinde ḳomuş ayagı. Şan°at budur ki °atṭâredden murâd daldur. Taḳvim ḥasebince °atṭâred lafzında dal üstüne olan lafz-1 °atṭârdur. Öyleye °atṭâr °atṭâred üzre pây ḳomuşdur ki murâd dâl üstündedür. Terceme: Lafz-1 senâyî idi bir

4 elif TES: elifi M / ortasından SEM: ortasında T // 5 aydur içi SEM: aydur ki içi T // 10 ya°ni TES:- M // 12 çün TS:- EM // 22 beyândan TES: -M // 30 gelmişdür ay TSE: ay gelmişdür M // 38 üzre pây TES: üzre yine pây M.

aydur senā rāy. Anuñiçün senānuñ içinde gelipdür ay. Çok buldı çünki tayyib-i beyānı bülend ve hūb. [T25a] °Attār kodı fark-ı °attāredde tā ki [M25a] pāy. Nükte:

Noqtahā-yı hurūf-ı Hākānī hāl-i bī-girānest ber-rū-yı sūrḥ-i gül-rūyān-ı beyān.[E25a]

- 5 Hākānī harflerinüñ noktaları karañsız hāldür beyān gül-rūylarınun kızıl yüzi üzre. Şan°at budur ki hāl lafzı āhirsüz olıcağ hā kalur ki Hākānī lafzınun evvelidür. Ve kānī yüz kızıllığı ma°nāsınadır. Hākānī lafzında lafz-ı hā lafz-ı kānī üzredür. Nükte:

Çeşmehā-yı hā-yı zahīr dīde-i etfāl-i bedāyi° maqālest der-āğuş-ı [S19a] zi'r ya°ni dāye-i fazl ü efdāl.

- 10 Zahirüñ hāsı gözleri °acāyib maqāl oğlancıklarınun gözidür zi'r kucağında ya°ni dāye-i fazl ve ihsānda. Şan°at budur ki zahīr lafzında gözler gözlüce hādür. Ol gözlüce zi'r kucağında olıcağ zahīr olur. Rubā°i:

Hurşid-i Hākānī niger tābende ez-vec-i hüner.

Hākānīnün güneşin gör yıldırıcı hüner yücesinden.

- 15 *Ez-ḥafikān āverde ber-nām-ı şeref bā-deh eşer.*

Maşrıq ve mağribden getürmüş yukarı şeref nāmın on eşerle. Şan°at budur ki nām-ı şeref dēyüp taqvīm i°tibārınca harf-i āhirin ya°ni harf-i fā murād edinmişdür. Kaçan ḥafikān lafzından harf-i fā yukarı getirüle ya°ni çıkarıla ḥākān kalur. On ebced hesabında yādür anuñla olıcağ Hākānī olur.

- 20 *Cān-ı zahīr er şud zi-ten zi-üst cān-ı her sūḥan.*

Zāhīrūñ cānı eğerçi gitdi tenden andandur her sözüñ cānı.

Ger reft ez-zāhir yekī [T25b] der-lafz-ı ü deh bīn gerd.

Eğer gitdi ise zāhirden bir anuñ lafzında on gör daḥi. Şan°at budur ki zāhir lafzında bir elifdür. Ol gidicek zāhr kalur. On harf-i yādür ol gelicek zahīr olur. [M25b]

- 25 Terceme: Hākānī şemsin gör kim ol yır eylemiş evc-ı hüner. Tā ḥafikāndan yukarı nām-ı şerefle on eşer. Gitdi ise cān-ı zahīr her sözde cān andandurur. Bir gitse zāhirden n'ola on yerini anuñ dutar. Nükte:

Sīn-i sa°dī[E25b] erre ist ber-ser-i °iday ya°ni düşmenān-ı sūḥān-rānī.

- 30 Sa°dī sīni bıçkudur °iday başı üzre ya°ni söz süricilük düşmenleri. Şan°at budur ki sa°dī lafzında harf-i sīn dendāneleri i°tibār ile bıçkuya beñzer ve sīnden aşāğa olan hurūf kitābda °idaydur kesr-i °ayn ile. Öyleye sa°dī lafzınun sīni °iday başı üzre bıçkudur.

Ve °ayn-ı ü dīde-i üstād-ı ḥāriqast der-sedī ya°ni tār-ı dibā-yı ma°ānī.

- 35 Şan°at budur ki sa°dī lafzında °ayndan murād gözdür. °Ayn lafzınun bir ma°nāsı [S19b] göz olduğı i°tibār ile ve sa°dī lafzında °ayndan gayrı sedī lafzıdır. Fetḥ-ı sīn ve dāl ile erş ma°nāsınadır. Pes sa°dī lafzında °ayn-ı sedī içinde olan üstād-ı kāmīlūñ gözidür.

Ve dāl-ı ü rāh-nümāyist der-sa°y-ı ka°be°-i taḥkik.

2 tā ki TS: tā EM // 7 üzredür SEM: üzerinedür T // 8 maqālest derāğuş TES: maqālest ve derāğuş M // 15 ḥafikān SEM: - T // 18 ya°ni MES: - T // 27 anuñ ESM:- T // 33 ḥāriqast TS: ḥāziqast EM // 34 gözidür TSE: - M //38 ka°be TES: ka°bet M.

Ve anuñ [T26a] dālı yol göstericidir Ka^{be}'-i taḥkik sa^yinde. Şan^{at} budur ki dāl déyüp ism murād édindi ki delālet édici ma^{nāsın}adur ki rāh-nümā ma^{nāsına} déyü ta^{bır} etdi. Ve müsem mā murād édindi ki ḥarf-i dāl sa^y lafzınuñ içinde olıcaḥ sa^{dı} olur.

5 *Ve yā-yı ü kavsīst yaⁿⁱ maḥall-i sa^d-ı ekber-i tevfīk.*

Ve ānuñ yāı kavsdür yaⁿⁱ maḥall-i sa^d-ı ekber-i tevfīk. Şan^{at} budur ki kav̄s [M26a] [°]alāmeti yādur. Ehl-i nücüm iştılāhında kav̄s sa^d-ı ekberdür. Pes ḥarf-i yā maḥall-i sa^d olıcaḥ ki sa^d anda o la[E26a] sa^{dı} olur. Nükte:

10 *Gevher-i şî^r-i nizzāmî der-maḥzen-i şî^rin-kelāmî naḫş-nizzāmî dāred ki güyî miyān-ı her nazmî elif-i ülfet elmās-vār sūrāḥ gerde.*

Gevher-i şî^r-i nizzāmî şî^rin-kelāmlik maḥzeninde nizzāmî naḫş dutar şanasın her bir nazm ortasında ülfet elifi elmās gibi delik etmişdür. Şan^{at} budur ki lafz-ı nizzāmî şüretde nizzāmîdür teşdîd-i zāyla ve nazmî lafzınuñ içinde elif olıcaḥ nizzāmî olur. Ke'ennehü elif elmās olur anuñla gevher delüp nazm éder.

15 *Belki ez-gevherî ki meknün-ı baḥr-ı zamîr-i üst der-her nemî nîmî zāhir gerde.*

Belki her bir gevherden anuñ baḥr-ı zamîrinüñ mestürüdür. Her bir nemde nişfi zāhir eylemişdür. Şan^{at} budur ki gevher lafzınuñ nişfi gev ve nişfi herdür. Her lafzında nişfi bulunur. Rubā^î:

20 *Der-rāh-ı sūḥan gerde çünān seddi pey.*

Söz yolunda eylemiş şöyle seddi ardda.

Sa^{dı} ki be-mānde dīde ḥayrān der-üy.

Sa^{dı} ki kalmuş [T26b] göz ḥayrān anda. Şan^{at} budur ki sa^{dı} lafzında dīde yaⁿⁱ [°]ayn seddi lafzındadır ki mecmū^cı sa^{dı}dır.

25 *Teşne be-ney-i kilik-i Nizzāmîst firāḫ.*

Nizzāmînüñ qalemî nāyına şusuzdur firqalar.

Biniger tū zumā'-ı [S20a] müteferrik der-ney.

Gör sen müteferrik şusuzluğu neyde. Şan^{at} budur ki ney lafzında zumā'ⁱ lafzı müteferrik olıcaḥ nizzāmî olur. Terceme: Söz rāhı içinde kalmuş sa^{dı} pey. Seddi ki gör 30 anda ḥayrān olmuş key.[M26b] Çün ḥayl-ı ferik teşne Nizzāmî neyine. Gel gör zumā'-ı müteferrik ender-i ney. Nükte:

Ve [°]azübet-i sūḥan-ı[E26b] kemāl ābîst ki der-dil-i heme cā dāred.

Kemāl sözünüñ taḥlulıḡı bir şudur ki dükelinüñ göflünde yeri vardur. Şan^{at} budur ki ābdan murād anuñ mürādifi olan mādur. Ve hemedden murād anuñ mürādifi 35 olan külldür. Mā lafzı küll içinde olıcaḥ kemāl olur.

Ve [°]aks-i in āb der-her gül-zemîn ki üftāde kāmîlî ser ber-āverde.

1 ka^{be} TES: ka^{bet} M // 7 kav̄s TEM: - S // 10 güyî SEM: -T // 17 mestürüdür TES: mestürdür M // 24 lafzındadır TES: lafzıdır M // 29 gör TEM: göz S // 30 çün SEM: -T.

Ve bu şunuñ 'aksi her gül zemİNde ki düşmüş bir kâmil baş kaldırmış. Şan'at budur ki âbdan murād ki mādur ve anuñ 'aksi emdür. Kaçan em lafz-ı gül içine düşe kâmil olur. Beyt:

Bustānhā-yı hayāl ez-sūhan-i 'azb-i kemāl

5 Hayāl bostānları kemālün tatlu sözünden.

Der-heme āb-revānest ez-ānest kem āl.

Dükelide āb revāndur anuñ içündür āl eksik. Şan'at budur ki sâbıkān zıkr olunan gibi hemedden murād güldür. Mā anda olıcağ kemāl olur. Ve kâfiyede tecnīs vardır. Terceme: Hāyāl bağı içinde [T27a] dil-i eklām-ı kemāl. Kamuda āb-revāndur anuñ için

10 oldı kem āl. Nükte:

Ve elif-i h'āco-yı naḥl-i bend ez-'azūbet-i elfāz ü revānī ma'ānī der-miyān-ı naqş-ı dü cūy naḥl-i guft ü gūy englhte.

H'āco-yı naḥl-i bendüñ elifi elfāz lezzetinden ve ma'ānī revānılığından iki cūy naqşı ortasında güft ü gūy naḥlin kıparmışdur. Şan'at budur ki h'āco lafzında elif iki
15 lafz ortasında vākı'dur ki her biri çu şüretindedür. Öyleye ol elif ke'ennehü bir naḥldür iki ırmağ ortasında. Nükte:

Ve 'ayn-ı 'imād berāy-ı dām-ı [M27a] dil ez-selsāl-ı beyān āb-revān der-şümār āverde.

20 Şan'at budur ki dām[E27a] lafzı kalb olıcağ mād olur. Harf-i 'ayn bunuñ için olıcağ 'imād olur. [S20b] Kıt'a:

Ez-reşk serv-i bostān hemçü hezār destān.

Serv-i bostān günisinden bülbül gibi.

Dāred ez-naḥl h'āco ber-hūyeş āveh-i dil.

25 Vardur naḥlden h'āconuñ kendü üzerinde gönül āhı. Şan'at budur ki āveh lafzı dil ya'ni kalb olıcağ hū olur. Ol naḥlden ya'ni elifden kendü üzerine olsa ya'ni çu lafzı üzre olsa ki şüretde hūdur h'āco olur.

Ve zi- ḥāme-i 'imād ebr ez-bes ki geşt dāmi'

'İmāduñ ḥāmesinden bulut eğerci oldı ağlayıcı.

30 *Ber-rū-yı dīde biniger sırr-ı 'imāş ḥāşıl.*

Göz yüzi üzre gör anuñ 'imāsi sırrın ḥāşıl. [T27b] Şan'at budur ki 'imād lafzı geşt ya'ni kalb olıcağ dāmi °olur. Ve dīde lafzınuñ yüzi daldur. 'İmād lafzında dāl üzerinde olan 'imā lafzıdır. Terceme: Reşk eyleyüp çu serve bülbül gibi bu h'āco. Naḥlinden éder imiş kendü özün āveh-i dil. Hem ḥāmesi 'imāduñ kalb ile dāmi° olmuş. Gör dīde
35 yüzi üzre şekl-i 'imāsi ḥāşıl. Nükte:

Ser-sebzī-yi evvel-i ḥurūf-ı Hüsrev ki tütī-yi şekerḥā-yı Hindīst ber-ser-i serv rāsetī ṭab°-ı bülend āşiyān dāred.

2 âbdan TS: andan EM // 3 düşe kâmil TES: düşe gül kâmil M // 5 sözünden TES: sözündendür M // 7 dükelide MT: dükeliden ES // 9 bağı TES: bağ M // 11 ma'ānī TEM: -S // 20 için TES: - M // 26 ya'ni SEM: -T // 31 şan'at TES: - M // 32 kalb ETM: - S // 36 ḥurūf TEM: ḥarf S.

Ḥüsrev ḥarflerinüñ evvelinüñ ser-sebzliğı ki Hindüñ şeker çiyneyici Tütisidür. Tab^c-1 bülend doğrılığı servinüñ üzerinde yuvası [M27b] vardır. Şan^cat budur ki Ḥüsrev Hind vilâyetindedür anuñ içün tütü-yi Hind dèdi. Ve Tütüye münâsib ser-sebz dèdi. Ve ḥarf-i evveli ḥâdur. Aña işâret èdüp şekerḥâ dèdi. Ḥüsrev [E27b]lafzında ḥarf-i 5 i ḥâdan soñra olan lafz-1 servdür. Öyleye ḥarf-i evvel serv üzredür. Nükte:

Ve şîrîni maṭla^c-1 ḥüsn ilâve-i ḥalâv-1 sühânest be-dendân-1 ney-i kalem peyveste.

Ve ḥüsn-i maṭla^cinuñ şîrinliğı söz ḥalâvetinüñ ilâvesidür ney-i kalem dişi ile bağlanmuş. Şan^cat budur ki ḥalâv lafzınıñ ilâvesi ya^cni üzerinde olan ḥâdur ve 10 dendândan murâd sîndür. Ve ney-i kalem dendânı ya^cni lafzınıñ ḥarf-i evveli nündür mecmû^c-1 ḥüsn olur. Rubâ^cî:

Şud nazm-1 Ḥüsrev vü baḥr-1 Hind âb-1 sevâd-1 ü niger.

Oldı Ḥüsrevüñ nazmı baḥr-1 Hind anuñ kara şuyın gör.

Tütü-yi kilik-i ü râz-1 ney âverd ḥased ber-rü niger.

15 Ānuñ [T28a] kalemi tütüsi götürmüş yüz üzre ḥased gör. Şan^cat budur ki Ḥüsrev Hind vilâyetinde [S21a] olduğıçün anuñ nazmını baḥr-i Hinde teşbîh éder ve Hind ehli siyâh olduğıçün baḥr-i Hindüñ şuyın daḥi siyâhdur dér ve maḥşûdı budur ki nazm-1 Ḥüsrev ve baḥr-1 Hinddür. Ānuñ şuyı ya^cni mürekkebi qaradur ve lafz-1 ḥüs rev üzerine olıcaḥ Ḥüsrev olur.

20 *Ez- şîr-i ter hiss-1 ḥüsn âverde der-kef baḥrhâ.*

Şîr-i terden ḥüsnüñ ḥissi kefe götürmüş baḥrleri.

Hiss-1 ber-ser-i nün-1 kalem ez- mevc-i baḥr-i ü niger.

Kalem nünü başı üzre ḥissı anuñ baḥri mevcinden gör. Şan^cat budur ki şîr ve baḥr deñizinde şîr baḥrlerine işâret éder ve ter dèyüp baḥr dèmek ile tarâvete ve mâ'iyete 25 ĩmâ éder ve kef ayâ ve göbek ma'nâsına gelür. Anı baḥre izâfetde iki vech bile melḥûzdur. [M28a] Ve lafz-1 hiss ya^cni ḥarf-i ḥâ ve sîn kaçan nün üzerine ola ḥüsn olur. Nükte:

Sevâd-1 terkîb-i celâl der-dîde-i tekellüm[E28a] cilâ-yı merdumest.

30 Celâl terkîbinüñ sevâdı tekellüm gözünde cilâ-yı merdumdur. Şan^cat budur ki celâl lafzında mürekkeb ve muttaşıl olan ḥurûf cilâdur ki cilâ-yı merdum çeşmdür. Nükte:

Evḥadî-râ belâgat-1 beyâneş tâ ḥaddîst ki şem^c-i elif-i kalemeş der-sevâd-1 vaḥy delîlî dâred.

35 Evḥadînüñ belâgat-1 beyânı bir ḥaddür ki kalemi elifinüñ şem^ci vaḥy-i sevâdında delîli vardır. Şan^cat budur ki elif kalem dèyüp elife işâret éder. Delîlden murâd daldur ki delîl ve dâl müterâdifândur. Ve daldan nefis-i ḥarf murâddur. Ḥarf-i dal ki vaḥy lafzında ola vaḥdî olup elif ile evḥadî olur. Rubâ^cî: [T28b]

4 aña işâret èdüp şekerḥâ dèdi. Ḥüsrev lafzında ḥarf-i MET: - S // 5 üzredür MES: üzeredür T // 9 ya^cni TES: -M // 16 anuñ nazmını TS: anuñ nazmını baḥrinde nazm-1 baḥri EM // 24 deñizinde MS: deñizinde ET / ve ter dèyüp baḥr dèmek ile tarâvete ve mâ'iyete ĩmâ éder SET: - M // 31 nükte TEM: - S.

Der-bâg-ı sühan bülbül-i bostân-ı maḳāl.

Söz bağında maḳāl bostânının bülbülü.

Lâlest be-pîş-i gonca-i cîm-i celâl.

Dilsüzdür celâl cimi goncası öñünde. Şan^{at} budur ki celâl lafzında cîm öñünde
5 olan lâldür ki dilsiz maⁿâsınadır.

Û çist muşavver-i evhadî-râ ki girift.

Ol nedür muşavver-i evhadîye ki dutdı.

Der-sâye-i ü çü Tîr Bercis mâl.

Ānuñ gölgesinde °Utârid gibi müşteri mâl. Şan^{at} budur ki muşavver lafzı taşhîfe
10 işâretdür. Û çü lafzı kaçan noktasız [S21b] i^ctibâr olunsa evhâ olur. Pes cîm hâ olur ve
tîrden murâd °Utâriddür. Tîrûñ bir maⁿâsı °Utârid olduğıçün ve °Utâridden dâl
murâddur. Takvîm hasebince ve bercî s Müşteridür ve andan harf-i yâ murâddur. Kaçan
evhâ lafzında harf-i yâ harf-i daluñ gölgesinde ya^cni dal [M28b] uñ altında vâkı^c ola
evhadî olur. Nükte: [E28b]

15 *Nâşır der-âteş-i beyân ez-çeşme-i şād °ayn-ı hayvân zâhir gerde ve be-
yek-noḳta ki ez-reşehât-ı kelâmî ber-çemen-ı hurûf-ı nâmî rihte nâzır şude.*

Ve nâşır âteş-i beyânda şad çeşmesinden °ayn-ı hayvân zâhir eylemiş ve bir nokta
ile ki kelâma mensüb olan nemâlardan nemâlatacı harfler çemeni üzre dökmüş nâzır
olmuş. Şan^{at} budur ki âteşden murâd anuñ murâdifî olan nârdur. Çün şad anda ola nâşır
20 olur ve nâşırda şad üzerine bir nokta düşecek nâzır olur taze maⁿâsına. Beyt:

Be-nâr-ı °aşk ser ü pây tâfte nâşır

°Aşk odı ile başın ve ayağın şu^clelendirmüş nâşır.

Be-lafz-ı ü dil-i sâmi^c ez-ân bûd bâşır. [T29a]

Ānuñ lafzı ile sâmi^cuñ göñli andan olur görücü. Şan^{at} budur ki nâşır lafzında baş
25 ve ayak bükülüp cem^c olcaḳ nâr olur. Nükte:

*Çeşme-i mîm-i Selmân bâ-elf-mâ muḫîṭ-i ma^cânîst ne-mi bîñî ki sel ki
keştî est âb be-rez berdâred ve nûn kî mâhist der-zîr.*

Selmân mîmi çeşmesi elf-mâ ile muḫîṭ-i ma^cânîdür. Görmez misin ki sel ki
gemidür şu anı yukarıda dutar ve nûn ki balıkdur aşağıda. Şan^{at} budur ki Selmân
30 lafzında mâ a^clâ ile ednâ olanı muḫîṭdür ki yukarısı sel ve aşağısı nündür. Ve buña
delil îrâd eder ki mâ âbdur. Ābı gemi üstünde dutar ve balığı altında ve mîmi çeşmeye
teşbîh eder. Nitekim evvel kitâbda zîkr olunmuşdur. Beyt:

Hurûf-ı evvel-i Selmân selest ve âḫîr mân.

Selmânın evvel harfleri seldür [M29a] âḫîr harfleri mân.

35 *Ki fenn-i şî^cr ez-ü pürs ve diger ân-râ mân.*

Ki şî^cr fenni andan [S22a] şor gayrileri қо. Şan^{at} budur ki Selmân lafzı iki
cüzden mürekkebdür. Biri seldür ki luğat-ı °Arabda emr şîğasıdur şor demek olur. Fenn-
i şî^cr ez-ü pürs demek ile işâret eder. [E29a]Ve biri mândur ki luğat-ı °Acemdür. Nükte:

2 bostânının SEM: bostânın T // 11 ve TES: - M // 13 harf-i daluñ TES: harf-i dal M // 16 şude
MET: şud S // 19 çün SEM: - T // 25 ve ayak TES: ve ayağın şu^cle M / nükte TES: - M // 30
yukarısı TS: yukarıda EM // 31 âbı SE: âbı MT // 38 demek ile işâret SET: demek işâret M.

Eğerci elif ü fâ-yı Hâfız ez-melâmet ü ta'n kelime-i melâlest der-ğazz-ı ehl-i tarab ammâ der-nazar-ı tîz bînân hâ-yı ü şekl-i peykânest ber-elif-i tîr-i peyker-nişânde tâ her câ fazz - ı galîz-i tab^c-râ der-pây-efgende.

- Eğerci Hâfızın elifi ve fâsı melâmet ve ta'ndan kelime-i melâldür ehl-i tarab
5 hazzında ammâ tîz görniciler naz arında anuñ hâsı peykân şeklidür tîr şüretlü elif üzre [T29b] dikilmüş. Tâ her yerde ayrı hûlî galîz tab^cı ayaga düşüre. Şan^oat budur ki elif ve fâ ki hâfız lafzınıñ içindedür kelime-i melâletdür ki guşsa maħallinde of dërler. Ve ol kelime hâz içindedür ki hâfız lafzınıñ evvel ve âhir harfinuñ mecmû'idur ammâ hâfız lafzında hâ lafzı temren ile oğ gibidür ki hâ'-i mektübî temren ve elif-i mektübî oğ
10 meşâbesindedür. Ve hâfız lafzında hâ'dan aşaga fîz lafzıdır ki aña her yerde faz olanı ayaga düşüre demek ile işâret eder ki faz lafzı aşaga olduğu gibi ola. Beyt:

Tab^c-ı Hâfız hest hâlâ lâ fazzı manend-i miğ.

Tab^c-ı hâfız hâliyâ iticidür bulut gibi.

Ber-zarâfet hâf-ı râfet rihte zi-ü bî-dirîğ.

- 15 Zarâfet üzre muħabbet ırmağı dökülmüş andan bî-dirîğ. Şan^oat budur ki lafz-ı hest hâlâ lâ fazzı taħlîl ve [M29b] terkîb bulup tağdîr-i kelâm hest hâlâ lâ fazzı taħlîl ve olup ma'nâsı hav var laf-ı zı yok demek olur. Hâfız lafzında harf-i zı olmayıcağ hâf kalur. Ol lafz zarâfet lafzında olup anda daħi harf-i zı olmayıcağ ki bî-dirîğ lafzından fehm olunur[E29b] hâf-ı râfet olur. Nükte:

- 20 *Arâyis-i nefâyis-i şeyh Hâcendî-râ haddîst ki perî der-üy hayrânest.*

Şeyh Hâcendînuñ nefâyis 'arûslarınıñ bir ħaddi vardur ki perî anda hayrândur. Şan^oat [S22b] budur ki Hâcendî lafzında ħaddi lafzı evvelinden ve âhirinden dal ve yâdur. Ve perden murâd cindür ki anda olup Hâcendî olmuşdur. Nükte:

- 25 *Bisât-ı inbisât-i [T30a] bisâtî bastî dâred ki manşûbe-i ħalb-i ma'ânî der-üy kâ'imest.*

Bisâtî inbisâtî bisâtınıñ bir bastı vardur ki ħalb-i ma'ânî manşûbesi anda kâ'imdür. Şan^oat budur ki ma'ânî lafzında manşûbe ya'ni dikilmiş olan vasatında olan elifdür. Ol ki bastı lafzınıñ içinde dikilmüş ola bisâtî olur.

Ve esb-i taħayyül be-her küyî ki bâz-gerdânide pişîş tayy âmede.

- 30 Ve taħayyül-i atda her bir maħalleye ki gerü döndürmüş anuñ öñüne devrilmüş gelmiş. Şan^oat budur ki lafz-ı esb döndürülüp ya'ni ħalb olıcağ besâ olur. Anuñ öñüne tay geliceğ besâtî olur. Rubâ'î:

Ez-ħâme-i Merîğ-veş hâ-yı Hucendî zed raqam.

Merîğ gibi kalemnden Hucendî hâsı raqam urmuş.

- 35 *Der-Türktâz-ı ma'nevî cündî be-zîreş ez-ħaşem.*

Ma'nevî yağmadan bir asker anuñ altında ħidmetkârlardan. Şan^oat budur ki evvel harf-i ħâ yazılup anuñ altında [M30a] lafz-ı cündî olıcağ ħucendî olur.

5 görniciler TES: göriceğ M / şeklidür MSE: şekldür T // 6 dikilmüş SEM: çekilmüş T / düşüre MET: düşer S // 8 lafzınıñ evvel ve âhir harfinuñ mecmû'idur ammâ hâfız TEM: - S // 10 aşaga fîz TES: aşaga olan fîz M / ki ST: tâ ki EM // 22 evvelinden ve âhirinden TES:evvelinde ve âhirinde M // 23 per TES: peri M // 35 türktâz TS: türktâze M,türkta E.

Tās-1 felek gerdān[E30a] şude der-pey çū mūhre her-gücā.

Tās-1 felek dolanıçı olmuş ardınca mūhre gibi.

Tab^c-1 besāṭī ḥānde naqş-ı güşādī ez-ķalem.

Besāṭī ṭab^cı okumuş bir güşād naqşın ķaleminden. Şan^cat budur ki lafz-ı ṭās dönicek
5 sāt olur. Ol ki pey lafzında ola besāṭī olur. Terceme: Meriḥ-veş ḥāme urup ḥā-yı
Ḥucendīden raķam. Yağma için şalmuş durup cündinūn üstine ḥaşem. Tās-1 felek
dönmüş gider anuñ peyinde mūhre-veş. Tab^c-1 besāṭī okusa naqş étdüğün merdüm-1
ķalem. Nūkte:

10 *°Ayn-1 °işmet çeşme'ī ez-selāset ü °azūbet-i [T30b] beyān nūmūde ki
°aķabeş ehl-i ḥasret-rā cüz-şamt ḥāşıl nist.*

°Ayn-1 °işmet bir çeşme selāset ve °azūbet-i [S23a] beyāndan göstermiş ki anuñ
°aķabince ehl-i ḥasrete şamtdan gayrı ḥāşıl yokdur. Şan^cat budur ki °ismet lafzında olan
°ayn ki çeşmedür. °Ayn lafzının bir ma^cnāsı çeşme olduğı i^ctibār ile ve andan şofıra olan
lafz-ı şamt sūküt ma^cnāsına. Nūkte:

15 *Vü ķāf-1 kilk-i kātibī ber-āteb ya^cni būrd-i ma^cānī naqşī āverde ki müşterī
ceng-i mūtāba^cat der-dāmen-i ü mī-zened.*

Ve kilk-i kātibī ķāfi āteb üzre ya^cni ma^cānī alacası üzre bir naqş getürmüş ki
müşterī tābi^c olmak cengi anuñ eteğine urur. Şan^cat budur ki ḥarf-i ķāf lafz-ı āteb üzre
olup kātib olur. Ve müşterī déyüp taķvīm ḥasebince ḥarf-i āḥir [M30b] ya^cni yā murād
20 édinüp bu anı dutıcaķ kātibī olur. Kıṭ^ca:

°İsmet dileş ez-berķ-i zekā[E30b] būd mūnevver.

°İsmetūñ göñli berķ-i zekādan mūnevver idi.

Tā āmede ez-maş^c-1 dileş çeḥre-i dıraḥşan.

Tā gelmiş göñli lezzetinden yüzi yıldırıcı. Şan^cat budur ki lafz-ı maş^c dil ya^cni
25 ķalb olıcaķ °ism olur ḥarf-i tā gelicek °ismet olur.

Vü zi-kātibī an-rā ki şud nūr-ı beyān cem^c.

Kātibīden aña ki ola beyān nūr cem^c.

Key der-dileş-rā zi-mihr būd tāb perişān.

Kaķan anuñ mihrinden olur şu^cle perişān. Şan^cat budur ki key lafzının içinde tāb
30 lafzı perişān olup elif muķaddem olıcaķ kātibī olur. Terceme: °İsmet ki dili berk-i
zekādandı mūnevver. Tā geldi anuñ maş^c-1 dilinden yüzi raḥşān. Aña ki ola [T31a]
kātibīden nūr-ı beyān cem^c. Göñlünde kaķan ola anuñ tāb perişān.

35 *El-ķıssa şeh-süvārān-ı meydān çendān be-tā-yı taḥayyül ḥayl-i ma^cānī-rā
cevelān dāde end ki summ-ı semend-i ifhām-ı ḥırde bīnān sūde tā niddi ya^cni
hermā-yı işān yāfte end.*

Muḥaşşal meydān şehsüvārāları ol deñlü tā-yı taḥayyül ile ḥayl-i ma^cāniye [S23b]
cevelān vérdiler ki ḥırde görıcilerūñ fehmlerinin semendinin ṭrnağı ezilmiş tā niddi
ya^cni bunların yekdeşin bulmuşlardır. Şan^cat budur ki tā-yı taḥayyülden murād ḥarf-i

1 şude TEM: şud S // 6 cündinūñ SEM: cündi T // 12 gayrı ETS: - M // 14 şamt sūküt TS: şamt
ve sūküt ME 17 bir SM: -ET // 18 tābi^c olmak TSE: tābi^c olmak M // 19 ya^cni SEM: - T // 32
kātibīden ETS: kātibīden M / kaķan SEM: -T .

tâdur. Hayl üzerine olıcak taḥayyül olur ve semend lafzında sem lafzı ezilüp gidicek nid kalur.

*Ve âşnâyân-ı ʿummân-ı muʿammâ çünân ber-ser-i müy çeşme-i âbdâr
küşâde end ki keff-i kifâyet evhâm fersüde tâ be-âyet-i biḥâr-ı zamîr-i işân
resîde end.*

5

Ve muʿammâ [M31a] ʿummânı yüzgeçleri şöyle bir kıl başı üzre çeşme-i âbdâr açmışlardır ki nükte bilenlerüñ vehmleri keff-i kifâyeti aşınmuş. Tâ bunlaruñ zamîri bahrleri âyetine ermişlerdür.[E31a] Şanʿat budur ki ser-i müdan murâd mîmdür. Ve çeşmeden murâd ʿayn-ı mektübîdür ve âbdan murâd mâdur. Kaçan ʿayn mâyı duta ʿamâ olup ol ki mîm ile muʿammâ olur. Ve keff-i kifâyetden murâd kifâyet lafzında olan lafzıdur. Ol aşınup gidicek andan aşağı olan âyetdür. Meşnevî:

Be-meydân-ı nazm ez-kelem-ı muḥayyel.

Nazm meydanında kelâm-ı muḥayyelden.

Zi-ser muḥḥ-i maʿnî ber-âverde her yel.

15

Başdan maʿnî beynin çıkarmışdur her bahâdur. Şanʿat budur ki lafz-ı muḥ lafz-ı yel üzre olıcak muḥayyel olur.

Zi-hall-i muʿammâ vü şerḥ-i sühanhâ.

Muʿammâ hallinden ve sözler şerhinden.

Be-niʿamâ-yı bî-ḥad resîde dehenhâ.

20

Ḥadsiz niʿamâya erişmişdür ağızlar. [T31b] Şanʿat budur ki niʿamâ lafzı ḥadsiz olıcak nün gidüp ʿamâ kalur ve dehenden murâd mîmdür aña éricek muʿammâ olur.

*În zaʿîf bâ-vücüd-ı ân ki çün mü der-miyân-ı gamüm magmümeşt ve zir-i
dendân-ı semüm-ı efʿâ hümüm müm.*

25

Bu zaʿîf anuñ vücûdı ile ki mü gibi gamüm ortasında magmümdür ve guşşalar efʿası zehrleri dişi altında mümdür. Şanʿat budur ki gamüm lafzınıñ ortasında olan lafz-ı müdür. Ve semüm lafzında dendândan [S24a] murâd sîndür anuñ altında mümdür. ʿArabiyye:

Baṭnühü ḥāvîyün fûlsün taḥtehü.

Anuñ karnı boş ve altında manķır.

30

Yeddaʿî şadran ke-mîmiʿl-müflisi.

Şadr daʿvî éder müflis mîmi gibi. Şanʿat budur ki [M31b] müflis lafzında ḥarf-i mîm şöyle (◌) yazılıcak karnı boş olur. Ve altında olan fûlsdür. Ve ol mîm müflis [E31b] lafzında şadrdadır.

*Peyveste ez-gâyet-i hem-i ḥalka-i kemend-i mîm-i himem be-zirve-i
ʿâlem-i ʿulvî peyveste tâ meʿâlim-i ibdaʿ-ı pür tabâyiʿ cilve-nümâyed.*

35

Muttaşıl himem mîmi ḥalkasınıñ gâyet-i heminden ʿâlem-i ʿulvî yücesine ulaşmış tâ meʿâlim-i îcâd üzre cilve gösterür. Şanʿat budur ki himem lafzında hem

14 zi-ser muḥḥ-i maʿnî ber-âverde her yel TES: - M // 20 niʿamâya SME: niʿamâ T // 25 şanʿat TES: -M 33 şadrdadır TES: şadrdandır M, şadrdur E.

vardur ve gâyet-i hem mîmdür. Ve mîm şöyle (°) yazılıcağ kemend gibidür. Ve ol mîm cün °âlem lafzınıñ evveline ulana ulana ulaşa me°âlim olur.

Ve aḥter-i iḥtirā° ber-ufk-ı semâ-yı esmâ° berâyed.

Ve iḥtirā° [T32a] aḥteri sem°ler semâsı ufkı üzre çıkar. Şan°at budur ki lafz-ı 5 aḥter esmâ° lafzı içinde olan semâ kenârında a° lafzı üzre olup iḥtirā° olur. Meşnevî:

Cilvehâ-yı feyz-i nev ber-râ-yı men.

Yeñi feyz cilveleri benim fikrim üzre.

Nür-ı ḥurşîdest ber-evc-i sūḥan.

Güneş nürıdır söz evci üzre. Şan°at budur ki nev lafzı kendüsi muraddur ve lafz-ı 10 rây şan°ata nazâr ḥarf-i râ ma°nâsinadur. Çün nev lafzı ḥarf-i râ üzre ola nev-râ olur.

Her ki zi-in ḥurşîd geşteş ḥur şîd.

Her kime ki bu güneşden olmuştur âna ḥür büñi. Şan°at budur ki evvel zıkr olunan ḥurşîd müfreddür güneş ma°nâsinadur. Ve soñra zıkr olunan ḥurşîd mürekkebdür cüz'-i evveli ḥakîr ma°nâsinadur ve cüz'-i şânîsi büñi ma°nâsinadur.

15 *Hem-çü meh der-râ-yı mihr-i ü resîd.*

Ay gibi anuñ muḥabbeti fikrine erdi. Şan°at budur ki lafz-ı rây şan°ata nazâr ḥarf-i [S24b] râ ma°nâsinadur. [M32a] Kaçan lafz-ı meh ḥarf-i râya ere mihr olur. Nükte:

Gâhî kil-k-i pâ keşîd gül-ruḥsârem ez-reşehât-ı °ayn-ı ma°ânî-yi çeşme der-kâlib-ı mâñî cünân mi-nümâyed[E32a] ki pehlevî defter-i ter mî şud.

20 Gâhî benüm ayak çekmüş gül ruḥsâr kalemim °ayn-ı ma°ânî nemlerinden çeşme-i mâñî kâlibında öyle gösterür ki pehlevî defter-i ter olur. Şan°at budur ki kil-k lafzı ayak çekicek ya°ni âḥir [T32b] kâfi gidicek kil ḫalır. Pes kil-k lafzınıñ ruḥsârı ya°ni evveli kil idüğü zahir olur. Ve çeşmeden murâd °ayndur ki bunda mektübî murâddur. Kaçan °ayn-ı mektübî mâñî lafzınıñ içinde ola ma°ânî olur ve defter lafzınıñ kenârı lafz-ı 25 terdür.

Vü gâh elif-i ḫâme ser-berîde meh fersâyem ez-taşvîr-ı bütân-ı beyân çehre-i ez-rebdân güne mi-güşâyed ki tıḫk-ı ezrak-ı felek-râ derün pür zer mî-gerded.

30 Gâh benüm kalemim elifi ki başı kesilmiş ve aya sürâḫcıdır beyân bütleri taşvîrinden ur yüzi şol nev°le açar ki feleğüñ yeşil tıḫkınıñ içi pür zer olur. Şan°at budur ki ḫâme lafzınıñ başı kesilecek âme ḫalır ki elif meh lafzına sürünüp sürtünür ki muttaşıldur. Ve lafz-ı beyân ü bütân şüretde birdür ki lafz-ı taşvîr taşhîfe işâretdür. Ve ezrak lafzınıñ içi zerdür. Beyt:

Çün zer-i ḫür be-ser keşed târid-i kil-k-i tîr-i men.

35 Çün güneş altının başa çeke benüm oḫ kalemimüñ süricisi.

°Ayn-ı °Utârid âvered ez-felek-i zamîr-i men.

2 ulana SEM: - T // 9 kendüsi TES: kendü M // 22 çekicek TES: çekincek M // 23 çeşmeden MES: çeşmeden T // 27 tıḫk TES: -M // 31 ḫâme ETS : ḫâme M // 33 lafzınıñ TES : lafzı M.

°Ayn-ı °Utārid getürür benüm zamīrim feleğinden. Şan°at budur ki zerden murād °ayndur. Ol ki tārīd lafzınuñ üzerine ola °Utārid olur. Terceme: [M32b] Çün zer-i hūr çeke başa tārīd-i kilik-i tīr-i men. °Ayn-ı °Utārid ér gör bu felek-i zamīr-i men.

Devrhā būd ki ez-dil-i şikeste [E32b]aftāb-vār in mihr ber-mī-zed.

5 Devrler idi ki şınk gönülden güneş gibi bu mihr baş urur idi. [T33a] Ya°ni bu ma°nī tūlū° éder idi. Şan°at budur ki şikeste lafzın uñ dili ya°ni harf-i vasatı sındır. Ve sīnden murād şemsdür. Takvīm hasebince öyleye [S25a] dil-i şikesteden āftāb tūlū° etmek rüşendür.

10 *Ki der-nazm ü neşr nüşha'ı nūvīsīm ki inşā'-ı ü āšnā-yı dil-i dustān vü hazz-ı ü naş-ı hazz-ı hem künān bāşed.*

Ki nazm ve neşrde bir nüşha yazam ki anuñ inşası dostlar gönülünüñ āšnāsı ve ve anuñ hazzı dükelinüñ hattınuñ naşısı ola. Şan°at budur ki lafz-ı inşā dil ya°ni kalb olıcağ āšnā olur ve hatt-ı naş şavtda hazzdur. Kıt°a:

Çemen-i dil ne-dīde ber-şaff-ı ü.

15 Gönül çemeni görmemiş anuñ şaffı üzre.

Kaşd-ı fehmi kesī çü pā-yı şafā.

Kimse fehmi kaşdın şafā ayağı gibi. Şan°at budur ki şaf üzre şafā ayağı ya°ni elif olıcağ şafā olur.

Fikr-i bī-dil zi-fer-i ü rüşen.

20 Gönülsüz fikr anuñ kuvvetinden rüşen.

Tayyib-i bī-had zi-tayy-ı ü peydā.

Hadisiz tayyib anuñ tayyından peydā. Şan°at budur ki fikr lafzınuñ gönüli kâfdur ol ki olmaya fer olur. Ve tayyib lafzı āhirsüz olıcağ tayy olur. Terceme: Görmeye dil anuñ şafı üzre. Kimse kaşdın hem-çü pā-yı şafā. Fikr-i bī-dilde ferri rüşen ola. Tayyib-i bī-hadde tayyı hem-peydā.

25 *Der-hengām-ı ihtinām-ı kitāb-ı hūsn ü dil ki maṭla° ü maṭṭa°eş [M33a] hall-i dakāyik-i aşk-bāzī mī-nümāyed.*

Kitāb-ı hūsn ü dil tamāmī vaḳtinde ki anuñ maṭla°ı ve maṭṭa°ı °aşkbāzlık dakāyikinüñ hallin gösterür. Şan°at budur ki hūsn[E33a] ve dil lafzınuñ evveli hā ve 30 āhiri lāmdur ki lafz-ı hāl hāşıl olur.

Ve nihāyet-i [T33b] fehāvī-yi ān hāvī na°t-ı seyyid-i °ālem şalavātü'llāhi °aleyhi veselleme būd.

Daḳı anuñ fehāvilerinüñ nihāyeti seyyid-i °ālem şalavātü'llāhi °aleyhi vesellem na°tını hāvī idi. Şan°at budur ki fehāvī lafzınuñ nihāyeti ya°ni evvelinden aşagası 35 hāvīdür.

Şebī dil-rā ez-gāyet-i şikāf kāf mī-nümūd berāy-ı °arz -ı istikānet der-an astāne i°tikāf dādem.

2 ol ki SEM: ol T // 5 gönülden TES: gönül M // 6 ma°nī TES: - M // 17 şafā TES: - M // 22 şan°at budur ki ETS: şan°at ki M // 32 būd ETS: - M // 33 fehāvilerinüñ ETS: fehāvilerinüñ M // 34 ya°ni SEM: - T // 36 şebī TSE: - M.

Bir gece dile ki gâyet-i şikâfdan kâf görünür idi. İstikâne °arzi için ol âstânedede i°tikâf vérdüm. Şan°at budur ki şikâf lafzınıñ gâyeti ya°ni evvelinden aşâğası kâfdur ve harf-i kâf kaçan âstâne lafzında ola istikâne olur.

5 *Dîdem ki [S25b] ez-an °atabe°-i hâne°-i çeşmem bünyâd-ı tebe-râ râh-nümâ-yı nür-ı dil ez-eczâ-yı derûn rüşen şud.*

Gördüm ki gözüm hânesi °atabesinden tebe bünyâdına nür-ı dil vekîli derûn-ı eczâsından rüşen oldu. Şan°at budur ki °atabe lafzında çeşmden murâd °ayndur. Andan aşâğa olan tebe binâsı ve şîğasıdır. Ve râh-nümâ yol gösterici ma°nâsınadır ve bunda delâlet édici ya°ni dal murâddur ve daldan murâd harfdür. Ve nür lafzı dil ya°ni kalb
10 olıcağ rûn olur. Derûn lafzında daldan ma°dâ rûndur. [M33b] Öyleye nür-ı dil derûn-ı eczâsından rüşendür. [E33b]

Çeşmehâ-yı hâ-i hücum-ı ma°ânî be-inkılâb-ı mevc çendân der-i manzûm ber-kenâr-ı sîne-i mükedder rîhet ki an-râ ez-keşret dil red kem tevâstî gered.

Hücum-ı ma°ânî hâsı çeşmeleri mevc-i inkılâbı sebebi ile ol deñlü der-i manzum
15 sîne-i mükedder kenârına dökdi ki anı keşretten gönül az red édebilür. Şan°at budur ki hücum lafzınıñ başını [T34a] iki çeşmeye teşbîh éder ki şöyle yazılıcağ(°)iki çeşme çeşmi gibidür. Ve mevc lafzı münkalib olıcağ cevmler olur. Hücum lafzında hâ°dan ma°dâ oldur. Ve sîne şâdrdur anıñ kenârı harf-ı şâddur. Anda dökülen dal ve râ şüretde derdür. Ve red kem lafzı kalb olıcağ mükedder olur.

20 *Der-matla°-ı şeb-i bî-pâyân sevdâyî ez-sevâd-ı elfâz ü ma°ânî mu°ammâ-yı şebistânî dîdem pür ebkâr-ı bedâyî° ki çün perî ber-rû-yı cinân ân-ı hüsn min-nümüd.*

Âhirsüz sevdâyı gece matla°ında mu°ammâ-yı elfâz ve ma°ânîsi sevâdından bir şebistân gördüm ki pür ebkâr-ı bedâyî° ki perî gibi cinân yüzi üzre ân-ı hüsn gösterür
25 idi. Şan°at budur ki lafz-ı matla°-ı bî-pâyân ya°ni âhirsüz olıcağ matl kalur. Sevdâyî demekle hem gece karanlığına işâret éder hem matl lafzı muzl şüretindedür ki nokta ile muzl olur. Hem lafz-ı sevdâyî sevâd lafzına müşâkildür. Ve lafz-ı şebistânî içinde büstân olduğı i°tibârla pür ebkâr dér. Ve perîden murâd cindür. Cinân [S26a] lafzında yüz lafz-ı cindür ve andan şofra ân lafzıdır. [M34a] Anıñ için ân-ı hüsn démüş.

30 *Perde ez-rû-yı ân şebistân berdâstem bustânî dîdem ki derûn-ı vürüdeş der-muhabbet rû-yı [E34a] rûh mî-nümüd.*

Perde°i ol şebistân yüzünden kaldırdum bir bustân gördüm ki anıñ vürüdünüñ derûnı muhabbetde rûh yüzün gösterür. Şan°at budur ki şebistân lafzında yüz şındur. Ol kaldırılıcağ bustân görünür ve lafz-ı vürüd içinde lafz-ı rûdur ki rûh lafzınıñ yüzidür.

35 *Ve reyhan-ı gülîstân-râ behem berzede hayrân mi-saht [T34b] bâ-dil-i mütefekkir ser-efgende guftem.*

Ve gülîstân reyhanını birbirine urmuş hayrân éder idi. Fikr édici gönül ile baş bırakmış dédümler. Şan°at budur ki lafz-ı reyhan kaçan karışdırıla hayrân olur. Mütefekkir

1 gâyet-i şikâfdan TES: gâyetde M // 2 aşâğası SME: aşâğa T // 10 olıcağ TES: olıca M // 17 çeşmi TES: - M / teşbîh TSE: şebîh M / hücum lafzında ETS: ki hücum lafzınıñ M // 23 ma°ânîsi SM: ma°nîsi ET // 29 andan ETS: - M // 32 vürüdünüñ TES: vürüdüñ M.

lafzı dil ya'ni kalb olıcağ reguftem olur. Başı birağılıcağ guftem olur ve guftem lafzınıñ maqûlı bu beytdür. °Arabiyye:

Elleylū hublā bi'l-ḥuzūzi ve leylünā.

Géce yüklüdür ḥuzūz ile ve bizüm gécemüz.

5 *Bi'l-ḥıṣṣı hāmiletün li-yüḥaṣṣili neylünā.*

Naşib ile yüklüdür tā bizüm vuşülümüz ḥaşıl ola. Şan'at budur ki leyl lafzınıñ içinde lafz-ı ḥaş olıcağ li-yüḥaṣṣili lafzı ḥaşıl olur.

Feyz -rā deryāb vū ez-în deryā düri ber-ser-āb āver ki keşti-yi dāmen-i āḥir zamān-rā. Mıṣra°: Zi-mā yāh kārī būd der-cihān.

10 Feyzi duy ve bu deryādan bir incü āb başı üzre götür ki āḥir zamān eteği gemisine. Mıṣra°: Ola tuhfe bizden ḳalādur cihān. Şan'at budur ki ḳaçan deryādan düri ya'ni dal ile ri alınup [M34b] āb üzre ḳomıcağ deryāb olur. Ve zamān eteği nündür ve ol gemiye teşbīh olunur şöyle () yazılıcağ. Ve zamān lafzında ol nün gemisine zamā lafzı tuhfe véirilüp zamān[E34b] olmuşdur.

15 *Ve ez-în āsmān āftābī berdār ki. Mıṣra°: Be-māned besī ism-i ū der-amān.*

Ve bu āsmāndan bir güneş ḳaldur ki. Mıṣra°: ḳala çün anuñ ismi ender-i amān. Şan'at budur ki āftābdan murād sin-i mektübīdür şems i'tibārı ile taḳvīm ḥasebince [T35a] [S26b] āsmān lafzından sin gidicek amān ḳalur. Öyleye sin amān lafzında idüğü gün gibi rüşen olur. Kıt'a:

20 *Ravza-i nūr-ı dileş ez-reh 'iyān.*

Anuñ göñlünüñ nūrı bağçesi yoldan 'iyān. Şan'at budur ki nürdan murād zūdur zū kalb olıcağ vaż olur. Ol reh lafzından āşkār olup ya'ni rāyla hā içinde görinicek ravza olur.

Geşte berk-i kerb-i dil zi-ū ber-kerān.

25 Olmuş göñül guşşasınıñ yaprağı andan kenārda. Şan'at budur ki kerb lafzı kalb olıcağ berk olur.

Bīnī ender-i ten zi-'aks-i ū tuvān.

Görürsün tende anuñ °aksinden güc ya'ni ḳuvvet. Şan'at budur ki ū lafzınıñ °aksi vādur. Ol ki ten lafzınıñ içinde ola tuvān olur.

30 *Yābī ez-mā'nīş der-canhā cihān.*

Bulursun anuñ ma'nīsinden cānlarda cihān. Şan'at budur ki lafz-ı der-cānhā taḥlīl olup der-cānhā ḥaşıl olup ma'nāsı cānda hā démek olur. Çün cān lafzında hā ola cihān olur. [M35a] Terceme: Ravza-i nūr-ı dili rehden 'iyān. Berk-i kerb-i dildür andan bir girān. Tende °aksinden olur onuñ tuvān. Ma'nīsinden [E35a]cānda hādī yol cihān.

35 *Ez-revehāt-ı rūḥ-ı nebevī büyī be-derün-ı dil ez-pā fitāde resīd.*

Rūḥ-ı nebevī ḳoḳularından bir ḳoḳu göñül içine ayāḳdan düşmüş erişdi. Şan'at budur ki revehāt cem°-i revḥadur. Büyī déyüp yā-yı vahdet ile müfredi olan [T35b]

1 ya'ni TES: - M / birağılıcağ TES: birağılıcağ M // 4 yüklüdür ESM: yüklü T // 6 tā ETS: - M // 10 ve SEM: - T // 13 olunur SEM: olunup T // 18 lafzından ETS: lafzında M // 21 zūdur TES: sudur M // 28 ya'ni SME: - T // 34 hādī ESM: - T // 36 ḳoḳularından TS: ḳoḳulardan EM .

revha murād edinüp ve ayağı ki harf-i âhîridür düşüp rûh kalup ve dil rûha münâsib olduğıçün zîkr olunmuşdur.

5 *Ve kabûl-ı tarh-ı in nûsha ber-âyet-i rivâyet rû-nümûd vü tarz-ı in tuhfê be-tavr-ı cedîd baht-ı sa'îd be-dest âverd vü in sevâd-râ şebistân-ı nikât ve gûlistân-ı lugât nâm nihâdem.*

Ve bu nûshanuñ tarh-ı kabûli âyet-i rivâyet üzre yüz gösterdi ve bu tuhfenuñ tarzı tavr-ı cedîd ile baht-ı sa'îd ele götürdü ve bu sevâda şebistân-ı nikât ve gûlistân-ı lugât [S27a] ad kodum. Şan'at budur ki rivâyet lafzında lafz-ı âyet üzre rev ya'ni harf-i râ ve harf-i vâv görünmüşdür ki rev imlâsıdır ve rûya münâsib dest zîkr édüp cedîd ve sa'îd 10 lafzlarında olan yâ ve dala işâret éder ki yed imlâsıdır ve şebistâna münâsib sevâd zîkr éder. Kıt'a:

Gûlistânî ez-°abhereş dîde-râ behr.

Bir gûlistân ki anuñ nergisinden göze naşîb. Şan'at budur ki dîdeden murâd °ayndur aña lafz-ı behr olıcağ °abher olur.

15 *Şebistânî ez-rûh-ı dil hür-râ cân.*

Bir şebistân ki gönül rûhından hûra cân. [M35b] Şan'at budur ki lafz-ı rûh dil ya'ni kalb olıcağ hür olur.

Cemâl-i ma°ânî nihân[E35b] zîr-i harf.

Ma°ânî cemâli gizlü her harf altında.

20 *Çü lafz-ı bütân der-miyân-ı şebistân.*

Bütler lafzı gibi şebistân ortasında. Şan'at budur ki lafz-ı bütân şebistân lafzınuñ [T36a] içindedür. Terceme: Gûlistân ki var °abherinde göze behr. Şebistân ki rûh-ı dili hüradur cân. Cemâl-i ma°ânî nihân her hatında. Çü naş-ı bütân gizlü zımn-ı şebistân.

25 *Ebvâb-ı hudûd-ı harîm-i in şebistân çün lafz-ı behîşt heşt üftâde ki rây-ı sâfi ber-deryâ-yı ma°ânî güşâde.*

Bu şebistânuñ harîmi hadlerinüñ bâbları lafz-ı harîm-i behîşt gibi sekiz düşmüşdür. Ya'ni harf-i hâ gibi ki şâfi râyı deryâ-yı ma°ânî üzre açmışdur. Şan'at budur ki harîm lafzında harf-i hâ sekizdür ve lafz-ı rây lugate nazar fikr ma°nâsınadır ve şan'ata nazar harf-i râ murâddur. Harîm lafzında râ lafz-ı yem üzre açılmış ve yem 30 lugat-i °Arabda deryâ ma°nâsınadır. Öyleye lafz-ı harîm harf-i râyı deryâ üzre açmışdur.

Tâ ez-în heşt bâb çün habâb şüret-i cennât-ı °arza dihed.

Tâ bu sekiz bâbdan habâb gibi şüret-i cennât-ı °arza vérür. Şan'at budur ki sekiz hadur bâb sekiz olmağ harf-i hâ lafz-ı bâb birle cem° olmağa işâretdür. Öyleye habâb olur ve habâb şüretde cennâtdur.

35 *Ve elif-i kilik-i iftitâh-ı ahhâb ber-ser-i üy sâye-endâzed.*

Ahhâbün [S27b] iftitâh kaleminüñ elifi anuñ başı üzre gölge [M36a] atar. Şan'at budur ki iftitâh ve intâh elifi habâb üzre olıcağ [E36a]ahhâb olur.

1 harf-i âhîridür ESM: harf-i âhîridür T / kalup ETS : kalur M // 6 tuhfenuñ TSE: tuhfê M // 8 ya'ni SME: - T // 12 gûlistânî TSE: gûlistân M // 23 nihân SEM: - T / şebistân ETS: şebistânda M // 27 gibi TES: - M // 31 çün SM: - T, çü E.

Bāb-ı evvel ez-te'vîl-i elif-i islâm selâm mî-güyed vü ber-nûn-ı îmân ki hilâl-i felek-i evvel emn ü emânest îmâ mi-nümâyed.

Bāb-ı evvel elif-i islâm te'vîlinden selâm dér. Ve nûn-ı îmân üzre ki hilâl-ı [T36b] evvel emn ve emândur işâret gösterür. Şan°at budur ki islâm lafzında elifden 5 ma°dâ selâm lafzıdır ve nûn harfini hilâle teşbîh éder ki şöyle (۷ yazılıcağ hilâl gibidür nûn üzre lafz-ı îmâ olıcağ îmân olur.

Bāb-ı dü-vüm şânî-yi bârgâh-ı mülûkest ki der-i devlet-râ çün dālî mesned-i dü-vüm ez-°atâ-yı °adl ü redd-i siyâset dü naht mî-gerdâned.

İkinci bāb bârgâh-ı mülûk-ı şânîsidür ki der-i devleti mesned-i dü-vüm vâlisi gibi 10 °adl-ı °atâsından ve siyâset-i reddinden iki pâre éder. Şan°at budur ki vâli-yi mesned-i dü-vümden murâd °Utarid yıldızıdır ki ikinci felekde olur. °Uta bir pâre ve rid bir pâre olup mecmû°ı utarid olur.

Bāb-ı süvüm ez-müşelles-i tayyib-i ahlâk-ı °ulemâ ki be-vâsıta-i engüşt-i kalem cim-i cidâl ez-rü-yı delîl-i kemâl çün müşelles-i zühre ber-felek-i suvüm mî-güşâyend dil mî-güşâyend.

Üçüncü bāb tayyib-i ahlâk-ı °ulemâ müsellesinden kalem barmığı vasıtası ile cidâl cimini delîl-i kemâl yüzünden müşelles-i zühre gibi üçüncü felek üzre açarlar gönül açar. Şan°at budur ki [M36b] lafz-ı tayyib üç harf olduğu için müşelles itlâk édüp müşelles zühreye teşbîh etdi ve delîl dedüğünden murâd daldur ki murâdifidür. Ama 20 bunda murâd cidâl lafzında olan lafz-ı dâldur ki [E36b] engüşt-i kalem cimi gidericek dal kalur ki kemâle daldur. Ve dal lafzında engüşt-i kalemî ya°ni elifi açsalar dil açılır ki lafz-ı dil zâhir olur.

Bāb-ı çiharum ber-ribâ°-ı meşâyih ü °ubbād ki °abâ-yı °anâ ber-rü-yı çâr-hadd-i cāriye-i dünyâ râbi°a vār endāhte [T37a] vü be-pişvâ-yı dāl-ı dirāyet [S28a] rāyet-i mihr-i Hağ ber-felek-i râbi° efrāhte delîlest.

Dördüncü bāb meşâyih ve °ubbād rub°lerine ki °abâ-yı °anây cāriye-i dünyānuñ çâr haddinüñ yüzi üzre râbi°a vār étmüşlerdür. Ve dirāyet dalınuñ pişvâlığı ile muhabbet-i Hağ rāyetini felek-i râbi° üzre kaldırmışlardır delîldür. Şan°at budur ki çâr dünyādan murâd harf-i daldur hesâb i°tibârı ile lafz-ı °anâ anuñ üzerine bırakılıcağ °abād 30 olur ve rāyet lafzı kaçan dal harfine tâbi° olsa dirāyet olur. Ve bāb-ı çihārum olduğu için ribâ° lafzını ve çâr-had lafzını ve râbi°a lafzını ve felek-i râbi° lafzını be-°arîki°l-müşâkeleti ve°t-terādifi zikr étmüşdür.

Bāb-ı pençum pencere ist ki der-zāviye-i hidāyet penc his-râ zîr-i hâ-yı bā-heybet-i hebbet hüsn-i igrāk çün pençe-i şîr mişe-i cesîm bedîdî ahlâk-râ mî-şikend.

Beşinci bāb penceredür ki hidāyet köşesinde biş hissi hüsn-i igrāk hebbesinüñ heybetlü hâsı altında mişe [M37a] arslanı pençesi gibi ahlâk yaramazlığı beti nizāmını

5 ve TES: - M / şöyle TS: -M / yazılıcağ TEM: -S // 11 ki TES: - M // 17 açarlar TES: açar M //21 ya°ni SEM: - T / açsalar TS: açsa EM // 28 kaldırmışlardır SEM: kaldırmışlar T // 29 üzerine SEM: üzre T / bırakılıcağ TSE: bırakılıcağ M //30 olduğu için ESM: olduğün T // 31 râbi°a lafzını TES: râbi°a M // 34 çün TSE: - M.

şınd. Şan^cat budur ki hidāyet lafzınıñ köşesinden murād hādur ki hisābda pençdür ve penç his zıkr étdügi bāb-1 pençum müşākeleti içındür ve hebbet lafzınıñ hāsı altında olan lafz-1 betdür. Bet yedi dédüğüne işāret éder. Ve hūsn lafzı hasen lafzınıñ şebīhidür. [E37a]Ve igrāk ahlāk kāfiyesidür ve pençe pençum lafzınıñ müşābihidür.

5 *Bāb-1 şeşum manşūbe ist ki ez-cihāt-1 sitte-i fārdān hāne-gır ħurfet-rā ki ez-sa^cadet-i müşteri ber-besāt-1 şeşum deh hezār bürd dārend ez-ķayd-1 şeş- [T37b] der-i ħarīfi tavīl gūşād mī-baħşed.*

Altıncı bāb manşūbedür ki fārdan cihāt-1 sittinden hāne-gır ħurfeti ki sa^cadet-i müşteriden altıncı besāt üzre on biñ bürdleri vardur. Emel-i tavīl ħarīfliği şeşi derinden 10 gūşād vérür. Şan^cat budur ki nerd oyununda olan şanāyi^a işāret éder ki evvelā manşūbe déyü ta^cbīr étdi ve bāb-1 şeşum lafzına [S28b] münāsib cihāt-1 sit dédi ve hāne-gır déyüp ħaşm olan ħarīfinüñ hānesin dönüp ve yolun bağladuğına tenbīh eyleyüp ve bāķi işīlāhāt-1 nerde işāret eyledi.

15 *Bāb-1 heftum dergehīst ez-dergeh-i lehā seb^catün ebvāb şıfāt-1 sebā^cī shevāt ki heft uzv-rā cün heft-evreng ez-tefriķa-i zillet belt illet mī-resānid ve cün ħ āris-i zindān heftum siyāh-rüy nuħūset mī-dihed.*

Yedinci bāb bir dergāhdur ki shevātuñ şıfāt-1 [M37b] sebā^cī lehā seb^catün ebvābdur. Senden ki ol şıfāt-1 sebā^cī ki yedi ^cuzvā yedi yıldız gibi zā-i zillet tefriķasından illet ħarışdurmasına érişdürür ve yedinci zindān bekçisi gibi nuħūset ħara 20 yüzlülüğün vérür.[E37b] Şan^cat budur ki bāb-1 heftum lafzına münāsib lehā seb^catü ebvāb zıkr étdi ve āña münāsib heft ^cuzv ve heft-evreng zıkr étdi ve zillet lafzında zā ħarfi ayrılcak let ħalur. Ve ħāris-i zindān-1 heftumdan murād zuħal yıldızıdur ki nuħūset vérür.

25 *Bāb-1 heştüm cün felek-i şāmin be-ictima^c-1 şevābet fevāyid-i müteferriķa der-gūşāyende ħuld-i müşemmen est.*

[T38a] Sekizinci bāb sekizinci felek gibi fevāyid-i müteferriķa şevābeti ictimā^cī ile ħuld-1 müşemmen ħapusın açıcıdur. Şan^cat budur ki bāb-1 heştüm lafzına münāsib felek-i şāmin ve ħuld-i müşemmen zıkr étdi.

30 *Ve ez-ħatm-1 ebvāb-1 ĩn şebistān ki ber-ħarf-i ħāst ümīd hest ki ħatm-1 şebistān-1 ħayāt ber-hā-yı sabāħ-1 necāħ ü felāħ bāşed.*

Bu şebistānuñ bābları ħatminden ki ħa ħarfi üzredür ümīd vārdur ki şebistān-1 ħayāt ħatmi necāt ve ħalāş şabāħı hāsı üzre ola. Şan^cat budur ki ħarf-i ħā ħesābda sekizdür bu kitābuñ bāblarınıñ ħatmi daħi sekiz olup öyleye bāblarınıñ ħatmi daħi sekiz olur cā üzre olup ħayāt-1 şebistānuñ ħatmi daħi ħarf-i ħā üzre ola ki ol ħā necāħ 35 felāħ şabāħı hāsıdur. Beyt:

Der-gūşāy ĩn şebistānem ümīd ħuld geşt.

Bu şebistānımuñ ħapusın açın [S29a] ümīd cennet oldı.

Ĥatm-i bāb-1 ü ez-an hem-ķü bihişt āmed bihişt.

1lafzınıñ TES: lafzı M //3şebīhidür SEM:şebīhdür T // 4 müşābihidür SEM:müşābihidür T //12 ħarfinüñ TES: ħarfi M / yolun SEM: yolunu T //18 senden SET: sende M //20 yüzlülüğün SEM: yüzlülüğüni T // 27 müşemmen TES: müşemmeni M // 31 üzredür TES: üzerinedür M.

Ānuñ [M38a] bābınuñ hatmi anuñ için cennet gibi sekiz geldi. Şan^{at} budur ki der-güşây fâtihdür anuñ hatmi hâdur ve hâ sekizdür.

*Ümîd be-fâzîl-ı efâzîl ü ekârim an ki ez-^{ayn-ı} rızâ çeşm ber-mîm-i [E38a]
mekârim dârend tâ ^{amîm-kârem} nigû şûd.*

5 Efâzîl ve ekârim fazlına ümîd oldur ki ^{ayn-ı} rızâdan gözi mîm-i mekârim üzre dutalar. Tâ ki ^{amîm-kârem} eyü ola. Şan^{at} budur ki ^{ayn-ı} mektübî kaçan mîm-i melfûzî üzre olsa ^{amîm} olur ve mîm-i mekârim üzre ^{ayn-ı} mektübî olup ve mîmiden melfûzî murâd olıcağ ^{amîm-kârem} terkîbi hâşıl olur.

10 *Ve ez-mîm-i cürm-i in şebistân ^{ayn-ı} ^{afv} dür ne-dârend tâ cürm ma^{fû}
gerded.*

Bu şebistānuñ cürmi mîminden [T38b] ^{ayn-ı} ^{afvı} dür dutmayalar tâ cürm ma^{fû} ola. Şan^{at} budur ki mîm-i mektübîye kaçan ^{afv} lafzı muttaşıl olsa ma^{fû} olur.

Ve kalem-i seyyâh-râ elif-vâr ber-ser-i şalâh bekşend tâ işlâh yâbed.

15 Ve seyyâh kâlemi elif gibi şalâh başı üzre çekeler tâ işlâh bula. Şan^{at} budur ki elif-i mektübî şalâh lafzınuñ başı üzre olıcağ işlâh olur. Meşnevî:

Der-nem-i kilkem çü keşend ân elif.

Kâlemim neminde çün çekeler ol elifi.

Baht-ı merâ nâm şûd mu'telif.

20 Benüm bahtıma âd ola cem ^{olıcı}. Şan^{at} budur ki nem lafzınuñ içine elif çekilicek nâm olur.

Çeşm güşâyed dilem ez-ğalb-i dâ.

Göz açar gönlüm marâz ortasında.

Tâ resedeş ez-dil-i pākân du^â.

25 Tâ erişe pāklar gönlünden du^â. Şan^{at} budur ki çeşmden [M38b] murâd ^{ayn-ı} mektübîdür. Ol ki dâ lafzınuñ qalbinden yaⁿⁱ ortasından açılıp zâhir ola du^â olur.

[E38b] Ez-pey-i cezb ü keşeş medh-bâl.

Medh kanat çekdiğinden ötri.

Nağş-ı hayâl-i sūhanem çün habbâl.

30 Benüm sözüm hayâlinüñ nağşı habbâl gibidür. Şan^{at} budur ki lafz-ı pey şan^{ata} nazar soñra ma^{nâsın}adur ve keşeş lafzınuñ mürâdifî meddür. Medden soñra [S29b] olan lafz-ı habâl olur ve hayâl lafzı nağş ve şüretde habbâl lafzı gibidür.

Hest der-în rây gedâ-râ karar.

Vardur bu fikrde gedâya karar.

Tâ zi-dileş halk bered yâd-gâr.

35 Tâ anuñ gönlünden halk ilete yâd-gâr. Şan^{at} budur ki rây lafzınuñ içinde gedâ lafzı olup qalb olsa yâd-gâr olur. [T39a] Terceme: Ger nem kilkimde çekilse elif. Bahtum için nâm olur mu'telif. Açdı göñül gözünü der-ğalb-i dâ. Tâ ki éde pāk

1 anuñ için SEM: için T // 5 ümîd SME: - T / üzre TSE: üzerine M // 6 kaçan TSE: - M // 12
olsa SEM: - T // 25 qalbinden SM: qalbinde ET // 29 hayâlinüñ SEM: hayâli T // 34 yâd-gâr
ETM: gâr S // 35 gönlünden SEM: gönlünde T.

gönlülden du^â. Etdiğiçün cezb-i dilâ medh-bâl. Nakş-ı hayâl-i sühanımdan hayâl. Kaldı bu rây içre gedâ hem karar. Tâ ki dilinden ala il yâd-gâr.

Bâb-ı evvel fi'l-İmâni ve'l-İslâmi ve fîhi fuşûlün faşlün fi-meyâmine'l-İmâni ve's-selâmetü'l-İslâmi.

- 5 Bâb-ı evvel İmân ve İslâm beyânındadır. Bu bâbda bir nice faşl vardur bir faşl-ı İmân mübâreklerinde ve İslâm selâmetlerinde. Nükte:

Elif-i evvel-i İmân tîr-i keştî necâtest ber-ser-i-yemân ya'ni dü deryâ-yı gayb ü şehâdet vü elif-i şânî şecere-i tevhîdest [M39a] der-vâdî-yi İmân-ı sa'âdet.

- 10 Elif-i evvel-i İmân necât gemisi direğidür yemân başı üzre. Ya'ni iki deryâ-yı gayb ve şehâdet ve elif-i şânî şecere-i tevhîddür vâdi-yi imân ve sa'âdetde. Şan'at budur ki İmân lafzında elif [E39a]ol yemân lafzı üzredür ki yemân teşniye-i yemdür ki yem deryâ ma'nâsınadır ve iki deryâdan murâd iki deryâ-yı gayb ve şehâdetdür ve İmân lafzında elif-i şânî şecere-i tevhîddür İmân vâdisinde ya'ni İmân lafzındaki bir vâdi ismidür. Kaçan elif şecer gibi bite İmân olur. Beyt:

Ber-ser-i İmân elif zi-ân mî-keşed tîg-i yemân.

İmân başı üzre elif anuñ için çeker tîg-i yemânî.

Tâ kuned dîndâr kaç-ı mâ-sivâ ez-gayr-ı ân.

- 20 Tâ éde [T39b] dîndâr kaç-ı mâ-sivâ anuñ gayrından. Şan'at budur ki yemân lafzı üzre elif tîg gibi çekilicek İmân olur. Terceme: Başı üzre olmuş İmânıñ elif tîg-i yemân. [S30a] Tâ ki dîndâr éde anuñ ile kaç-ı mâ-sivâ. Nükte:

Hurûf-ı hamse-i islâm ki büniye'l-İslâmü 'alâ hamsin' mübeyyin-i ânest elif-i evvel-i ü işâretest be-engüşt-i şehâdet ez-elif eşhedü en lâ ilâhe illa'llâhü haber mî-dihed vü sîn ki muqaddime-i selâmet ez-edâ'-i şalât şalâ mî-zened vü lām ki câmi^c vü maqlüb-ı mâlest der-beyân-ı zekât len tenâlü'l-birra² mi-ğâned ve elif-i şânî ez-ser istiğâ³at-ı tariğ-i hac-râ rāh-ı rast mî-nümâyed vü dāyire-i mîm dehen beste devr-i sırr-ı es-şavmü cennetün³ mî-arāyed.

1 etdiğiçün TEM: anuñ için S // 2 hem TES: -M // 5 beyânındadır SM: beyânındandır ET // 15 kaçan ETS: - M //17 üzre TES: üzerine M // 20 gibi TEM: - S .

¹ 'İslâm beş şey üzerine binâ olunmuştur: Allâh'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in (salla'llâhu aleyhi ve sellem) Allâh'ın Resülü olduğuna Şahâdet etmek, Namaz kılmak, Zekât vermek, Haccetmek, Ramazan orucunu tutmak.' (Kütü-i Sitte, C: 1, s. 50)

² 'Sevdiğiniz şeylerden harcamaya kadar iyiliğe nail olamazsınız ve her ne şey harcarsanız şüphe yok ki. Allah Teâlâ hakkiyle bilir.' Âl-i İmran (3) 92.

³ 'Oruç cennettir.'

İslâmuñ biş [M39b] harfi ki büniye'l-islâmü 'alâ hamsin anuñ mübeyyidür. Elif-i evvel işâretdür şehâdet barmagına ki eşhedü en lâ ilâhe illa'llâhü elifden haber vérür. Ve sîn ki muqaddime-i selâmdur edâ'-i şalâtdan şalâ urur. Ve lâm ki câmi^c ve maqlüb-ı mâldur. Zekât beyânında[E39b] len tenâlü'l-birrä okur ve elif-i şânî tarîk-i hac
5 istitâ^catı başından râh-ı rast gösterür. Ve dâyire-i mîm ağız bağlamuş eş-şavmü cennetün sırrınuñ devrin bezer. Şan^cat budur ki islâm lafzınuñ harfleri bişdür ve rasül 'aleyhi's-selâm büniye'l İslâmü 'alâ hamsin buyurmuşdur. Ke'ennehü aña işâretdür ki elif-i evvel şehâdet barmagıdır ki eşhedü en lâ ilâhe illa'llâhü elifden haber vérür. Öyleye elif-i evvel erkân-ı islâmdan [T40a] eşhedü en lâ ilâhe illa'llâhü işâretidür. Ve sîni selâm
10 lafzınuñ muqaddimesi ya^cni harf-i evvelidür ki edâ'-i şalâtdan şalâ urur. Pes sîn erkân-ı islâmdan edâ'-i şalâta ki selâm ve tamâmına işâretdür ve lâmı ya^cni lafz-ı lâm mâl-i câmi^c ve anuñ maqlübıdır ki lâm lafzı mâl harflerin câmi^cdür ve lâm lafzı kalb olursa mâl olur. Öyleye erkân-ı islâmdan beyân-ı zekât *len tenâlü'l-birra hattâ tünfikü mimmä tuhibbüne* okur ve elif-i şânî tarîk-i haccuñ istitâ^catı başında elifdür. Elif çün rast der-
15 râh-ı rast gösterür. Pes elif-i şânî erkân-ı islâmdan hacca işâretdür ve dâyire-i mîmi ya^cni mîm-i mektübî böyle yazılıcağ ('^o) dâyire olup [S30b] ağız bağlanmış iken eş-şavmü cennetün sırrı devrin bezer. Öyleye mîm erkân-ı islâmdan şavma [M40a] işâretdür. Meşnevî:

Cüz'-i mü'min bihi est şeş der-dîn.

20 Mü'min [E40a] bihi ya^cni şol nesne ki aña İmân getirülür altı cüz'dür dînde.

Harf-i ü nîz şeş nümüne be-bîn.

Anuñ harfi daği altıdır örnek gör. Şan^cat budur ki altı nesne ki İmân getürmek vâcibdür. Anlaruñ mecmü^cin mü'min bihi lafzı ile ta^cbîr édüp her birine işâret için cüz'-i mü'min bihi dédi. Ve mü'min altı cüz' olduğüçün harf-i ü nîz şeş déyüp ism-i
25 müsemmäya nümunedür dédi. Pes her birinüñ beyânına şurü^c eyledi.

Mîm mâlik-i mülk-i Te'âlâ dân.

Mîmi mâlik-i mülk-i Te'âlâ bil.

Mübdî'-i mâ müheymin ü mennân.

Bizi İcâd édici hâfiz ve ni^cmet vérici.

30 *Vâv vahy-i kütüb zi-vâhib gîr.*

Vâvi vahy-i kütüb vâhibden dut.

Bâz mîm ez-melek nişân ü nazîr.

Gerü mîm melekden nişândur ve nazîr.

Nûn nişân-ı ez-nübüvvet-i [T40b] resülest.

35 Nûn nübüvvet-i resülden nişândur.

Bâ zi-ba'z-ı hisâb cüz'-i gülest.

Harf-i bâ hisâb-ı ba^czından cüz'-i güldür.

Hâ heme cüz-dânî ez-tağdîr.

3 edâ'-i şalâtdan SEM: edâ'-i şalât T // 7 buyurmuşdur TS: buyurmuş EM // 11 edâ'-i şalâta SM: edâ'-i şalât TE // 20 ya^cni TES: -M // 22 nesne ki SME: nesneye ki T // 25 müsemmäya TSE: müsemmä M // nişândur SM: nişân T, nişân olur E.

Harf-i hâ anuñ içündür ki her nesne'i bilesin taqdîrden.

Hayrahû ve şerrehû be-bîn be-zamîr.

Ānuñ hayrını ve şerrini gör zamîr ile. Şan°at budur ki mü'min bihi lafzı ile işâret eder eşyâ'-i sitteye ki rasûla'llâhi °aleyhi's-selâm buyurmuşdur.

5 *El-îmânû en tû'mine bi'llâhi ve melâ'iketihî ve kütübihî ve rûsûlihî ve'l-yevmi'l-âhîri ve tû'mine bi'l-kaderi hayrihî ve şerrihî.*¹

Pes mü'min bihi lafzında mîm mâlik ve mülk-i Te°âlâya işâretdür. Ve vāv vahy-i kütûbe işâretdür ve nûn nübüvvet-i resûle işâretdür. [M40b] Ve harf-i bâ hesâb lafzınıñ âhîridür yevm-i âhîre işâretdür ki yevm-i hisâbdur ve harf-i hâ heme çîze işâretdür.

10 Ya°ni her nesne hayrdan[E40b] ve şerrden taqdîr-i Haqladur. Nükte:

Hâ-yı dü çeşme-i şehâdet dü dîde est ki bedân dü °âlem-râ müşâhede nümâyend ve elif şüret-i zebân ki be-râstî-yi tevhîd be-güşâyend her gerâ hâ vü elif [S31a] vü elif-i şehâdet be-râstî vü dürüstî güvâhî ne-dihed be-vâsıta-i hâ vü elif berây-i giriftâri mevzu°ast der-miyân-ı şiddet giriftâr şüd.

15 Şehâdet hâsinuñ iki çeşmesi iki gözdür ki anuñ ile iki °âlemi müşâhede gösterürler ve elif şüret-i zebân ki tevhîd toğrılığî ile açarlar her kime kim şehâdetüñ hâ ve elifi doğrılığa ve dürüstlüğe şehâdet etmeye hâ ve elif vâsıtası ile ki giriftârlık içün mevzu°dur şiddet ortasında giriftâr olur. Şan°at budur ki şehâdet lafzı nesiñ hattla şöyle *شهادت* yazılacak hânuñ iki gözi zâhir olur iki °âlem anuñ ile müşâhede olunur ve elifi zebâna teşbîh [T41a] kılmuş andan soñra dédi: Ki her kimüñ ki şehâdet lafzınıñ hâ ve elifi istikâmet ve şadâkatine şehâdet etmeye iki harfi iki şahid i°tibâr édüp ve şehâdet tanıqlık ma°nâsına olduğuna tenbîh édüp güvâhî déyü ta°bîr eyledi. Ve lafz-ı hâ luğat-i °Arab'da ismdür esmâ'-i ef°alden huz ya°ni dut ma°nâsına. Buña işâret édüp berây-i giriftâri mevzû°est dédi. Ve şehâdet lafzında hâ olmayıcağ şiddet olur. °Arabiyye:

25 *Şıdķu's-şehâdeti kad [M41a] yehdî ile'l-cem°i.*

Şıdķ-ı şehâdet hidâyet eder cem°a.

Lev lâ tevassata hâ ve cem°uhâ eş°-şettü.

Eğer hâ vâsıta olmayaydı anuñ cem°i ya°ni mecmû°ı eş°set olur idi. Şan°at budur ki eş°şehâdet lafzında kaçan hâ olmasa eş°şiddet olur idi ve dâl tâ°ya kalb olunup eş°set

30 [E41a] olur idi. Nükte:

Ey dervîş her çi rây-ı tu-râ ez-âhîret men° kuned küfr râhest der-lafz-ı küfr biniger ki kef ki men°est ber-rû-yı rây-ı âhîret nihâde.

Ey dervîş her nesne ki senüñ fikrünüñ âhîretten men° eder. Küfr râhdur küfr lafzına nazar kılm ki kef ki men°dür âhîret râyınıñ yüzi üzre konmuş. Şan°at budur ki evvelâ da°vî eyledi ki her nesne ki senüñ fikriñiñ âhîretten men° eder. Küfr râhdur ve

1 taqdîrinden SET: taqdîrinde M // 7 lafzında SME: lafzı T // 8 resûle TSE: resûl M / ve gerü mîm fetḥ-i lâm ile işâretdür M(sadece M nüshasında var) // 16 toğrılığî İle SEM: toğrılığ ile T // 22 tanıqlık EMS: - T // 33 fikrünüñ TES: fikr M.

1'îmân; Allâha, Meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine inanmak, âhîret gününe ve hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır." Kütüb-i Sitte C:1, s. 51.

buña delîl îrâd eyledi ki lafz-ı küfrün evveli kâf ve fâdur ki kef olur ve kef lûgat-i °Arab'da men°dür. Ve âhîri râdur ki [S31b] ol rây âhîretdür.

Ve her çi dest-i dilet-râ be-tîg-i tecrîd ez-°alâyik kûtâh kuned dîn-i ilâhîst der-kelime-i dîn biniger ki dest-i dilest be-nûn ya°ni be-tîg maқта° yâfte. [T41b]

- 5 Her nesne ki gönlün elini tîg-i tecrîd ile °alâyikdan kısa éder. Dîn-i ilâhîdür dîn kelimesine nazar kıl ki dest-i kalbdür nûn ile ya°ni tîg ile maқта° bulmuş. Şan°at budur ki lafz-ı[E41b] dîn dest ya°ni birdür kalb olup di olmuş ve nûn ile maқта° bulup dîn olmuşdur. Rubâ°i:

Der-mezheb-i °aşîkân gam-ı cân küfrest.

- 10 Âşıklar mezhibinde cân gamı küfrdür.

Ve zi-ni°met-i vaşl-ı dost küfrân küfrest.

Dostuñ vaşlı [M41b] ni°metinden küfrân küfrdür.

Ez-tefrika fikr-i hod-nişîn bâzâr.

Tefrikadan kendü fikriñi gerü götür.

- 15 *K°ez-rû-yı lûgat-ı fikr-i perişân küfrest.*

Ki lûgat yüzünden fikr-i perişân küfrdür. Şan°at budur ki fikr lafzı perişân olup fâ kaf yerine olıcağ lafz-ı küfr olur. Terceme: °Uşşâk mezhebinde gam-ı cân küfr olur. Dost vaşlı ni°metindeki küfrân küfr olur. Cem° eyle kendü fikrünü tağılmasun müdâm çünkim lûgatde fikr-i perişân küfr olur. Nükte:

- 20 *Ey dervîş yek-tâ-yı kelime-i tevhîd ez-elif-i zebân ü penc nevbet namâz be-ğuzur-ı havâs cinân vü si rûz rûze-i mâh-ı ramazân bâ-tilâveti sî cüz°-i Qur°ân muğtenem dân.*

- 25 Ey dervîş kelime-i tevhîdüñ bir katlığın dil elifinden ve biş nevbet namâzı göñül havâsı ğuzuru ile ve otuz gün mâh-ı ramazân orucın otuz cüz Qur°ân tilâveti ile muğtenem bil.

Tâ der-zümre-i ehlu°llâhü dâğhil gerdi.

Tâ ehlu°llâh cemâ°atinde dâğhil olasin.

Der-ğurûf-ı ehlu°llâhü be-çeşm-i intibâh nigâh kun tâ ber-°aded-i yek ü sî vü penç müşt Emil yâbî.

- 30 Ehlu°llâh ğarflerine uyanıklık gözi ile nazar kıl tâ bir ve otuz ve beş °adedini müşt Emil bulasin. Şan°at budur ki [T42a] tevhîde münâsib yektâ déyüp ve zebânı elife teşbîh édüp gerü tevhîde tenbîh eyleyüp ve evvelâ elif vücûduna işâret eyledi ve penc nevbet namâz déyüp ve havâs beş idüğüne tenbîh kılup ve °adedde ğarf-i ha [S32a] beş idüğüne remz eyleyüp ve ramazân ekşeriyâ otuz gün olur ve eczâ-i Qur°ân otuzdur ve 35 ğarf-i [M42a] lâm ğesâbda otuzdur. Ehl lafzınuñ ve lafzu°llâh ğurûfunuñ ğuşûlüne tenbîh édüp ba°de ehlu°llâh lafzınuñ ğurûfına çeşm-i intibâh ile nazar kıl deyüp bu ğurûfuñ vücûduna[E42a] işâret eyledi ki ehl lafzında ve lafzu°llâhda bir ve otuz ve beş mevcüddur. Kıt°a:

1 küfrün SM: küfr ET // 2 ol ETS: -M // 3 tecrîd SME: tecerrüd T // 12 ni°metinden SM: ni°metden ET // 13 nişîn TSE: - M // 17 olıcağ TES: ola M // 27 cemâ°atinde ESM: cemâ°atine T / dâğhil ETS: dâğhil M // 31 yektâ TES: - M // 37 vücûduna TSE: vücûdum M.

Yek şehâdet bâ-şalât-i hams vü sî rûz-ı sıyâm.

Bir şehâdet biş namâz ile ve otuz oruc günü ile.

Vez-zekât-ı zer edâ bâ-bist mişkal nişâb.

Altun zekâtından edâ yigirmi mişkâl nişâb ile.

5 *Her gerâ cem° İn °adedhâ nist ger ferzend-i Nüh.*

Her kime ki bu °adedleri cem°i yokdur eğer Nüh oğlu.

Bâşed âyed der-helâkeş leyse min ehleke hitâb.

Ola gelür anuñ helâkinde leyse min ehleke¹ hitâbı. Şan°at budur ki yek-şehâdetden murâd harf-i elifdür ve beş nemâzdan murâd harf-i hâ'dur ve sî rûzdan
10 murâd harf-i lâm'dur ve yigirmiden murâd harf-i kâfdur ki mecmû°i ehlek olur ve bu mecmû° helâk lafzında dañi bulunur. Ve her kimde ki bunlar olmaya anuñ helâkında leyse min ehleke hitâbı şâdık olur. Terceme: Bir şehâdet biş namâz ve hem otuz rûz şıyâm. Zer zekâtınuñ olur yigirmi mişkâli nişâb. Kim de kim cem° olmaya bunlar eğer ferzend-i Nüh. Olsa vardur helâkı leyse min ehleke hitâb. Nükte:

15 *Ey dervîş[T42b] harf-i nefî der-ism-i hod keş ki islâm-ı haķıķı ānest.*

Ey dervîş nefî harfini kendü ismiñe çek ki islâm-ı haķıķı oldur. Şan°at budur ki harf-i nefî'den murâd lâdur.[M42b] Lafz ism lafzında olıcaķ islâm olur.

Binâ-yı amânî berhem zen ki İmân-râ İn nişānest.

Arzular binâsız birbirine ur ki İmâna bu nişāndur. Şan°at budur ki amânî lafzınuñ
20 binâsı ya°ni şıgası urulup[E42b] harf-i yâ mîm üzerine olıcaķ İmân olur. Meşnevî:

Pâ be-nih ber-°iddet-i rāh-ı fenā.

Ayaķ ço fenâ yolu °iddetinde.

Ez-°ibâdet ger hemî cūyî şenā.

°İbâdetden eğer ararsañ şenā. Şan°at budur ki bâ lafzı °iddet lafzınuñ içinde olıcaķ
25 °ibâdet olur.

Çeşm ber-pâ-yı aħillâ-yı ilāh.

Gözi Allāh dostları ayagına.

Dār eğer mî-cūy ez-iħlāş cāh.

Dut eğer isterseñ iħlāşdan manşıb. Şan°at budur ki [S32b] çeşmden murâd harf-i
30 şâddur aħillâ lafzınuñ ayagında olıcaķ iħlas olur. Terceme: Pâ ço °iddetde dutup rāh-ı fenā. Ger °ibâdetden dilerseñ şenā. Ço aħillâ pâyına göz bî-şümâr. İsterseñ olasın iħlāş dār. Nükte:

*Ey dervîş elif-i islâm işârettest be-zât-ı hazret-i Aħadî vü sîn °ibârettest zi
siyâdet-i ser-medî sūdde-i Muħammedî vü lâm ki ez-rû-yı luğat cāmî°est delîl est ber-
35 Cibrîl ki resānende cevāmi°-i kelim feyz-i vaħy-i Ĥudāyist be-mîm-i dehān mübârek
Muştafavî vü elif-i mîm āħir ber-ma°nî her dū meş°ar.*

İhams SEM: hams T // 6 °adedleri SEM: °adedler T //11 bunlar SET: - M // 16 ki ETM: - S / oldur TEM: olur S // 17 lafzında TME: - S // 24 ararsañ ETS: arar M / şenā ESM: senā T // 30 °iddetde ESM: °iddet T // 34 ser-medî TS: sermed M, sermediy E.

¹ 'Senin ehlinden değildir.'

Ey dervîş elif-i islâm işâretdür zât-ı Hazret-i Aḥadî'ye ve sîn °ibâretdür siyâdet-i ser-medî sũdde-i Muḥammedî'den ve lâm ki luġat yüzũnden cāmi°dür delîldür. Cibrîl ki [T43a] erişdiricidür cevāmi°-i kelim vaḥy-i Ḥudāyî mîm-i dehādan mũbārek [M43a] Muştafavî'ye ve elif-i mîm her iki ma°nāyı meş°ardür. şan°at budur ki elif aḥad lafzınıñ 5 ḥarf-i evveli ve sîn siyâdet lafzınıñ ḥarf-i evveli olduġıçũn elif zāt-i aḥade işâretdür ve sîn siyâdetden[E43a] °ibâretdür dēdi. Ve lâm luġat lafzınıñ yüzũnden dēmek ile işâret éder ki anuñ ḥarf-i evvelidür ve cāmi°dür dēmek ile işâret éder ki lâm bir nice nesnei cāmi°dür. Ve taḫvîm ḥasebince delîl lafz-ı Cibrîldür. Ve cem° kelime-i cāmi°a cevāmi°-i kelimdür ve āḥir kelim mîmdür. Öyleye mũntehî mîm-i dehādan mũbārek Muřtafavîdür 10 ve mũbārek ve Muştafavî lafızlarınıñ dehānı ya°ni ḥarf-i evveli mîmdür ve elif ve mîm-i āḥir evvelā aḥade āḥiren Muřtafāya işâretdür.

Mîm-i mũtāba°at-ı Hazret-i Muḥammedî-rā Selmān şıfat tāc-ı fark-ı ser-efrāzî dān tā müsũlmān bāřî.

Hazret-i Muḥammedî mũtāba°atı mîmini Selmān Fārisî¹ şıfat ser-efrāzlık 15 depesinũñ tācı bil tā müsũlmañ olasın. şan°at budur ki mũtāba°at lafzınıñ mîmi ki ḥarf-i evvelidür. Çũn Selmān lafzı tāc ola müsũlmān olur. Rubā°î:

Çũn izzũ dü ġũn dîn-i peygamber rāst.

Çũn iki varlık ° izzeti peygamber dîninũñdür.

Kār-ı heme şek zi-dîn-i peygamber rāst.

20 Dũġelinũñ işi oldı peygamber dîninden doġru.

Ve peydā řũde rũ-yı rāstî ez-ķademeř.

Āřikāre olmuş doġruluk yüzü anuñ ķademinden.

Zi-in rũ-yı ķadem der-ism-i peygamber rāst.

Bu yüzden ķadem-i peygamber [S33a] isminde rādur. şan°at budur ki evvelki rāst 25 rābıḥadur [M43b] ve ikinci rāst doġru ma°nāsınadur [T43b] ve üçũnci rast ḥarf-i rā dēmekdür. Ve rāsti lafzınıñ yüzü ya°ni evveli rādur ve peygamber lafzınıñ ķademi ya°ni ḥarf-i āḥiri rādur. Öyleye rāsti yüzü peygamberuñ ķademinden āřikār olduġı āřikāredür. Nũkte: [E43b]

30 *Mũlhid mi-ḥ°āhed ki be-ķilk-i şirk raķam-ı nefi der-ķelām-ı aḥadî keşed biniger ki ilḥād ḥarf-i nefi ya°ni last der-ķelime-i aḥad keşide.*

Mũlhid diler ki şirk ķalemi ile nefi raķamını ḥazret-i aḥade mensũb olan ķelāma çeke. Nazar ķıl ki ilḥād ḥarf-i nefi ya°ni lādur kelime-i aḥade çekilmũř. şan°at budur ki ilḥād lafzınıñ içinde lâm ve elif vardur ki anlar ser-i lafz-ı aḥaddür. Pes aḥad lafzınıñ içine lâm ve elif çekilũp ilḥād olmuşdur.

1 aḥadîye TES: aḥadî M // 2 yüzũnden SEM: yüzũnde T // 7 evvelidür SEM: evveli T / nesnei SEM: nesne T // 15 depesinũñ ESM: depe T // 24 isminde rādur SEM: ismindedür T // 27 āřikāredür SEM: āřikārdur T // 31 ķelāma ST: ķelām EM // 32 çekilmũř ESM: çekmũř T.

1 Selman Fārisî : İlk saḥabelerden birisi. Aslen Fars kökenli olduġu için Farsî denilmiştir.

Ve felsefî mî-küşed ki be-ķillet-i ʿaql-ı hod rahne der-ħudūd-ı dîn-i Muhammedî ki seyfu'llâh est âverd be-bîn ki felsefe fel ya'ni rihte gerdenest der-sefe nihâde.

5 Ve felsefî ya'ni ĥakîm-i devr-i şûr ki kendü ʿaqlı ķillet ile gedik dîn-i Muhammedî ĥudūdunda ki seyfu'llâhdur götüre nazar ķıl ki lafz-ı felsefe fel ya'ni gedik étmekdür sefede ķonmuş. Şanʿat budur ki felsefe lafzı taħlîl i'tibârı ile feldür lafz-ı sefe üzre. Öyleye felsefî sefe ya'ni ķillet-i ʿaql sebebi ile ĥudūd-ı dîn-i Muhammedî ki seyfu'llâhdur gedük etmek ister ke'ennehü ķılıcı gedük éder. Kııʿa:

Mülhid âverdest mül der-pîş vü ez-mestî cehl.

10 Mülhid getürmüşdür mül ya'ni şarâb öñe ve cehl mestliğinden.

Mî-ne-bîned ĥiddet-i ĥadd-i şerîʿat der-ķafâ.

Görmez ĥadd-i şerîʿat ĥiddetini ķafâda. Şanʿat budur ki [M44a] mülhid lafzında taħlîl mülâhazası ile [T44a] evvelde mül ķafâda ĥaddür ya'ni mül lafzından şofıra ĥaddür.

15 *Felsefî-râ[E44a] fülisî ez-ʿaklest vü pîş ber-ĥarf-i zarf.*

Felsefinüñ bir manķırı vardur ʿaqldan ve andan şofıra ĥarf-i zarf üzre.

Ĥalk-râ râned bedân ez-genc-i şerʿ-i Muştafâ.

20 Ĥalkı sürer anuñ ile şerʿi Muştafâ gencinden. Şanʿat budur ki felsefî lafzında taħlîl i'tibârı ile evvelâ lafz-ı fülisdür manķır ma'nâsına şâniyen lafz-ı fidür ki ĥarf-i zarfdur. ʿAqldan bir manķırı olup ĥalkı gencden mahrûm etmek ister. Öyleye felsefinüñ ķavlini ķabûl bir müflis şahşı metbuʿ édinüp genc-i firâvândan mahrûm olmaķdur. [S33b] Terceme: Mülhid ki mül getürmüş öña mest cehl olup, bilmez ki ĥadd-i şerʿdürür âĥir ve ķafa, hem felsefî ki fülisî var ol ĥarf-i zarfda, ister ki ĥalka ķomaya bir genc-i Muştafâ. Nükte:

25 *Kibr-râ ĥâsiyyet-i tenviyet çünân der-zâhir eşer gerde ki işnîniyyet der-merâtib-ı ĥurûf-ı nâmeş zâhirest.*

30 Kibre şanma tapmak i'tikâdınıñ ĥâsiyyeti şöyle zâhir ne eşer itmişdür ki nâmınıñ ĥarfleri mertebelerinde ikilik zâhirdür. Şanʿat budur ki kibr lafzınıñ bir ĥarfi bâdur ki ĥesâbda raķamı budur. (ك ب) Bunda ikilik muķarrerdür ve bir ĥarfi kâfdur ki ĥesâbda raķamı budur. (ك ب) Bu ikilik üzre ikilik vardur ki iki raķamı yanınca sıfır olup iki ķadem olup aĥad ondan ileru ʿaşerât ondudur ve bir ĥarfi râdur ki ĥesâbda raķamı budur(ك ب) bunda ikilik üzre ikilik zâhirdür ki iki üzre iki sıfır vardur ki aĥad ve [M44b] ʿaşerât ondan [T44b] yuķaru mi'ât ĥânesidür. Beyt:

Şud ez-tevfîķ-i Ĥaķ gâfil mecüsî.

35 Oldı tevfiķ-i Ĥaķ'dan gâfil mecüsî. [E44b]

Çü dârî yek-Ĥudâ ey dil me-cü si.

Çün bir Ĥudân vardur ey göñül isterme otuz. Şanʿat budur ki mısraʿ-ı evvelde lafz-ı mecüsî müfreddür âteş-perest ma'nâsına ve mısraʿ-ı şâñide mürekkebdür mecü

5 lafz-ı felsefe SM: felsefe lafzı ET // 6 sefede MET: sefe S // ķılıcı TES: ķılıç M // 17 ĥalk-ra SET: ĥalk M // 18 ĥalkı ESM: ĥalk T // 19 manķır SEM: manķır T // 20 gencden ESM: gencindeñ T / felsefinüñ ESM: felsefenüñ T // 32 ikilik üzre TS: - M ,ikilik üzerinde E.

lafzı ile si lafzından ve lafz-ı me-cü nehydür isteme demek olur ve si lafzı otuz ma'nāsınadır. Hikāyet:

Vālī būd ki ber-ehl-i zimmet çün mīm-i zimmet be-teşdid ü zecr dehān güşādī.

- 5 Hākim var idi ki ehl-i zimmet üzere zimmet mīmi gibi teşdid ve zecrle ağız açardı. Şan'at budur ki lafz-ı teşdid ma'nā-yı metne nazar kitābda harf-i müşedded üzere olan teşdid ma'nāsınadır ve şan'ata nazar birüñ söyleyüp galezat etmek ma'nāsınadır. İmdi zimmet lafzında mīm kaçan ağız açık şöyle zimmet yazılsa üzerinde teşdid-i hod muqarrerdür. Öyleye teşdid ile ağız açduğı zāhirdür ve ol vālī teşdid ve tağlīz ile ağız
10 açduğı aña teşbīhdür.

Ve ehl-i kitāb-rā çün hurūf-ı kitāb zīr-i şikence-i kātīb kāf-ı hitāb tāb dādī.

- Ve ehl-i kitāba kitāb harfleri gibi kāf-ı hitāb kātibi şikencesi altında tāb vērür idi. Şan'at budur ki tāb bir nice ma'nāya gelür [S34a] biri rīḥ ve bükülmekdür. Kitāb lafzında kāf altında tāb olduğu gibi ol vālī ehl-i kitāba kāf-ı hitāb ve 'itāb kātibinüñ rīḥ
15 ve 'azābın vērür idi.

Guftendeş ez-İn melā'ın ki der-'ayn-ı mezemmet ü [M45a] melām çeşm ber-ka-dem-i melā'-i millet-i islām dārend çī hācet ki [T45a] cizye be-darb-ı harb bustānī. [E45a]

- Ol vālīye dēdiler bu mel'unlardan ki 'ayn-ı mezemmet ve ta'nda gözi millet-i
20 islām eşrāfi üzere dutalar ne hācet ki haracı darb-ı harbe ile alasin. Şan'at budur ki çeşmden murād 'ayn melfūzıdır. Melā'i lafzınunı kademinde ya'ni āhirinde olıcağ melā'ın olur ve cizye ve harbe lafızlarında tecnīs ḥaṭṭı ve şan'at-ı taşhīf vardır.

Guft mu'ayyen est ki cuhūd-rā tā dū çeşm ez-serīr ne-kunī cūd ne-nümāyed vū tersā tā ḥadd-i tiğ ez-kaḫā ne-bīned tersā ne-şud.

- 25 Ol vālī dēdi mu'ayyendür ki cuhūdunı tā iki gözün başından kazmayasın cūd göstermez ve tersā tā tiğ-i ḥaddin eñsesinden görmeye tersān olmaz. Şan'at budur ki iki gözden murād cuhūd lafzında olan hādur ve ol iki gözli hā gidicek lafz-ı cuhūd cūd olur ve tiğ lafzı bir nice ma'nāya gelür. Bir ma'nāsı şu'le ve rüşendür ve rüşen lafzınunı ḥaddi ya'ni harf-i āḫiri nündür. Tersā lafzınunı kaḫasında ya'ni soñunda olıcağ tersān olur.

30 Kıṭ'a:

Bī-gāne-rā çü ḫāne-i tīrest hā-yı çeşm.

Yāda çünki oğ evidür göz hāsı.

Peykān-rā tū nīz ez-ruḫ-ı bī-gāne vā me-gīr.

- 35 Temreni sen daḫi bī-gāne yüzünden gerü dutma. Şan'at budur ki hā-i çeşmden murād çeşm kendüsüdür. Hā-yı çeşme teşbīh mülāhazaşı ile ve izāfet-i beyāniyye i'tibārı ile ve çeşm ḫāne-i tīr olduğu kirpiklerün her birisi oğa teşbīh olunmağ fikri iledür ve bī-gāneden murād cuhūddur ki mürādif-i hūddur ve hūd lafzınunı daḫi hādur. [T45b] Peykān [M45b] anunı üzerine olıcağ bī-gāne olur.

5 üzere SEM: üzerine T / gibi SEM: - T // 6 harf-i müşedded ESM: harf-i müşeddede T // 10 teşbīhdür SM: şebīhdür TE // 14 kātibinüñ SME: kātibün T // 26 eñsesinden ST: eñsesin EM // 27 ol ESM: -T // 33 peykān-rā TEM: peykān S // 35 çeşm SME: - T.

Tersā siper be-rū keşed ez-ters pîş-i tîğ.

Naşrānī kalkanı yüze çeker korkudan tîğ öñünde. [E45b]Şan^cat budur ki siperden murād tersdür zamm-ı tā ile ve tîğden murād elifdür. Kaçan lafz-ı ters elif öñünde ola tersā olur.

5 *Der-hem keşed cuhūd-ı ruḥ ez-sehm pîş-i tîr.*

Buruşur cuhūd yüzi sehmden [S34b] tîr öñünde. Şan^cat budur ki tîrden murād sehmdür andan yüz sîn-i mektübîdür. Ol çekilicek hem olur yâhud hem lafzına sîn çekilicek sehm olur. Hikâyet:

10 *Yekî ez-ehl-i teslîm bâ-cem^cî ez-islâm iḥrâm-ı gâzâ beste bûd vü çün lafz-ı islâm zîr-i elif-i ḥüsâm selâm-ı ḥod dāneste.*

Biri ehl-i teslîmden bir cemā^cat ile sâlimlerden gâzâ iḥrâmın bağlamuş idi ve lafz-ı islâm gibi ḥüsâm elifi altında kendü selâmetin bilmiş idi. Şan^cat budur ki elif altında selam olcaḳ islâm olur.

15 *Ez-kaẓa çün fâ-yı kefere der-kerh-i kemend İşân esîr geşt vü çün kâf-ı kayd bâ-şad şahtî dest-gîr-i esîr şud.*

Kazâdan kefere fâsı gibi keferenüñ kemendi kerhinde esîr oldu ve kayd-ı kâfi gibi yüz katılığı ile el dutu cı kayış oldu. Şan^cat budur ki kefere lafzında ḥarf-i fâ olmasa kerh olurdu. Giriftâr-ı kerh olduğu gibi ol kimesne kefere kemendinüñ kerhinde giriftâr oldu. Ve kâf ḥesâbda yüzdür ve kayd lafzında kaḫdan aşığa yeddür. Öyleye kaḫ lafzındaki kaḫ [T46A] gibi yüz yed dutucu şiddet ile seyr ya^cni kayışa bağlandı.

Yekî ez-ân dü pâyân-ı tîğ çün elif-i [M46a] eser ber-ser-i ü efrâşet.

Birisi ol iki ayaklılarıñ ya^cni keferenüñ kılıcı eser lafzınıñ elifi gibi anuñ başı üzre ḫaldırmuş. Şan^cat budur ki yekî daḫi dü zıkr etdi ve dü pâyân lafzı ile tenbîh éder ki kâfirlerden her biri ḫired ve pādur ve ḫarf-i elif lafz-ı ser üzre ḫalkıcaḫ eser olur.

25 *Ve ü çün sîn-i islâm der-miyân-ı âlâm dendân-ı ibtisâm güşâde dāşet.*

[E46a]Ve ol müslümân sîn-i islâm gibi âlâm ortasında sırtımaḫ dışın açmuş. Şan^cat budur ki islâm lafzında sîn olmasa elâm olur. Öyleye sîn-i islâm elâm ortasında dendân ibtisâm idüğü güşâdedür.

30 *Yekî ez-sâyilân-ı hem-dem çün elif der-an seyelân-dem zebân keşîd ü çende-râ sebeb-i pürsîd.*

Biri su'âl édici muşâhiblerden elif gibi ol aḫmaḫda dil nefsin çekdi ve gülmeñuñ sebebini şordı. Şan^cat budur ki seyelân lafzında elif olcaḫ sâyilân olur.

35 *Güft ne-dānestei ki şehâdet-i şebât-ı mü'min [S35a] an bâşed ki çün şem^c-i münîr der-pîş-i tîğ-i taḫdîr ḫandân bâşed ve in ma'nî der-lafz-ı mü'min rüşen üftâde ki şem^cist der-pîş-i tîğ-i ḫadd-i tîğ nihâde.*

Ol müslümân dédi: Bilmediñ mi ki mü'minüñ şebât-ı şehâdeti ol olur ki şem^c-i münîr gibi tîğ-i taḫdîr öñünde ḫandân ola ve bu ma'nî mü'min lafzında rüşen düşmüşdür ki şem^cdür ḫadd-i tîğ öñünde ḫonmuş. Şan^cat budur ki şem^ciñ başın kesicek

2 kalkanı SM: kalkan ET //3 tā ile SM: tāyla ET / tîğden SM: tîğinden TE // 5 pîş-i tîr TES: tîr-i pîş M // 11 iḥrâmın TSE: iḥrâmını M // 12 elif altında ESM: elif olcaḫ T // 22 ya^cni TES: - M // 24 kâfirlerden SEM: kâfirlerüñ T .

handān olur. [T46b] Mü'min daḥi tīg öñünde handān gerek ve bu ma'ni mü'min lafzında rüşendür ki mumdur tīg-i ḥaddi ya'ni rüşen [M46b] lafzınuñ āḥiri ya'ni nün öñünde. Kıt'a:

- Ez-ser-i şādī[E46b] dil-i müşrik eğer handān şud.*
5 Şādilik başından müşriküñ göñli eğer handān ola.
Hem-çü şın bined zi-ḥarf-i merak der-gerdiş nişān.
Şın gibi görür ḥarf-i merakden etrāfında nişān. Şan'at budur ki ser-i şādiden murād şındur ki müşrik lafzınuñ dili ya'ni içidür ki ol şın ḥarfınuñ etrāfında merak ḥarfleridür.
- 10 *Ver dil-i mü'min zi-ḥaml-i cevri bini geşte mü.*
Eğer mü'min lafzınuñ göñli cevri yükünden ya cevri götürmekden göresin kıl gibi olmuş.
Menn-i Ḥaḳ bined muḥit-i ḥod-nişin ez-her kerān.
Ḥaḳkuñ ni'metin görür kendünüñ muḥiti her kenārdan. Şan'at budur ki mü'min
15 lafzınuñ dili ya'ni içi lafz-ı vem ya'ni vav mimdür. Kaçan kalb ola mü olur ve bunuñ iki kenarı mim ve nün ya'ni menndür ki ni'met ma'nāsına. Terceme: Eğer şādī başından müşriküñ kalbi ola handān. Ola şın gibi ḥarf-i merak anuñ etrāfı bī-pāyān. Cefādan müminüñ kalbi eğer müya daḥi dönse. Görür menn-i Ḥaḳkı ol her tarafda rüḥdur şādān.
Faşlün fi's-şalāti ve mā yünāsibühā.
20 Faşlü's-şānī şalat ve aña münāsib olanlar beyānındadır.
Seyyid-i 'ālem şalāvātu'llāhu 'aleyhi veselleme şalāt-rā be-cü-yı āb teşbih gerde vü feyz -i in ma'ni der-lafz-ı namāz peydast ki etrāfeş nez vü miyāneş mast.
Seyyid-i 'ālem şalla'llāhü 'aleyhi vesellem şalātu ırmağa teşbih etmiş [T47a]ve bu
25 ma'ninüñ feyzi namāz lafzında peydādur ki [S35b] etrāfı nez ve ortası mādur. Şan'at budur ki namāz lafzınuñ iki tarafı nün ve zādur [M47a] ki nez olur ve nez şol yere dērler ki andan şu çıka aḳmaya. Öyleye içi mā olduğı zāhirdür. Beyt:
Namāz āteş-i ḥırş ü[E47a] hevā nişāned bāz.
Namāz ḥırş ve hevā odını söyündürür gerü.
30 *Ez-ān namāz nem āmed be-lafz ber-ser-i āz.*
Andan ötüri namāz nem geldi lafzda āz başı üzre. Şan'at budur ki namāz lafzınuñ evveli nem ve āḥiri āzdur ki ḥırş ma'nāsınadır. Eyleye nem ḥırş odını söyündürür. Terceme: Namāz āteş-i ḥırşı söyündürürse n'ola. Ki anuñ evveli nemdür çü āḥiridürür āz. Nükte:
35 *Şüsten ü pāk-gerden āb der-vuzü mücib nür-ı tāze rüy dü 'ālemest deryāb ki cün rüy ez-vuzü pāk kunī zü yābī.*

Yuması ve pāk kılmayı şuyun vuzūda iki °ālem tāze rüylüğü nürünü mücibdür. Duy ki çün yüzi vuzūdan kılasın zū bulursun. Şan°at budur ki vuzū lafzınıñ yüzi vāvdu anı yuyup gidericek zū kalur.

5 *Ve ḥalāl-ı lihye-rā be-tahlīl-i ḥālī sāhten yāften tarāvet reş şehāb-ı mağfiretest biniger çün riş-rā ḥālī sāzī reş binī.*

Ve şakal ortasın ḥalāllamak ile ḥālī kılmak mağfired şehābınıñ yağmurunu bulmaqdur. Nazar kıl çün riş lafzını ḥālī kılasın reş bulursun. Şan°at budur ki kaçan riş lafzı ḥālī kılunup ḥarf-i yā gidicek reş kalur ki nem ma°nāsınadır. °Arabiyye:

Mehā kürb ete°l-mülteḥī sinnū müştin.[T47b]

10 Yuydu şakallınıñ gamını tarağ dişi.

Ve min şemmiḥī ted°u°l-lihye bi°l-meḥāsini.

Anuñ için okursun lihyeleri meḥāsın ile. [E47b]Şan°at budur ki [M47b] meḥā lafzı sin lafzı ile cem° olıcaq meḥāsın olur. Nükte:

Ref°i yedīn-i bende der-tekbīr-i evvel-i namāz işārettest be-dü elif-i

15 *Allāhü ekbera.*

Bendenüñ ref°i yedini namāzını tekbīr-i evvelinde işāret Allāhü ekberünü iki elifine

Ki ez-destyārī dü elif imān mü°eyyed ü mükebbereṣt.

Ki iki elif yardımından imān mü°eyyed ve mükebbereṣt. Şan°at budur ki imān lafzında iki elif [S36a] olmasa yemn olup lafzı ve ma°nāsı ḳalīl olur idi. Ḳavī ve kebīr olduğı Allāhü ekberünü iki elifindendür. Rubā°ī:

Zi-ān bende ber-āverd be-tekbīr-i namāz.

Andan ötüri bende ḳaldırdı tekbīr namāza.

Dest ez-tekbīr-i ḡaflet ü şehvet ü āz.

25 Eli ḡaflet ve şehvet ve hırş döşeğı dibinde. Şan°at budur ki tek lafzı bir lafzı ile terkīb olunup tekbīr olmuşdur.

Kez-dü cihān dest teḥī āmede im.

Ki iki cihāndan eli boş gelmişem.

Destem yā Rab be-zıkr-i ḥod °ālī sāz.

30 Elümi yā Rab kendü zıkrünü ile °ālī kıl. Şan°at budur ki teg bunda dib ma°nāsınadır ki alçaq olmak aña lāzımdur ve °ālī anuñ muḳābilidür. Tekbīr büyük kılmakdur ki °ālī ya°ni yüce olmak aña lāzımdur. Nükte:

Şād şalāt ki muḳaddem āmede meş°arest bedān ki der-namāz çeşm-i şıdḳ pīş-i ḥod mi-bāyed daşt ü lāt-ı ḥayālāt-ı fāsıd ez-ḳafā ḡüzāşt.

35 Şād [T48a] şalāt ki muḳaddem gelmişdür anı meş°ardür ki namāzda şıdḳ gözüñ kendü önünde dutmak gerek ve ḥayālāt-ı fāsıd şanemini eñseñden ḳovmak gerek. Şan°at budur ki şalāt lafzında şād muḳaddem olduğı bunu meş°ardür ki şıdḳ çeşmi ki şaddur

1 ruyluğu SEM: ruyluk T // 3 gidericek SM: giderilicek ET // 7 kaçan SME: - T // 10 şakallınıñ TES: şakallınıñ M // 15 Allāhü ekbera ESM: Allāhü ekberest T // 21 elifindendür ETS: elifindendür M // 34 ḡüzāşt TM: gedāşt EM // 36 kendü TSE: - M .

muqaddem ve öfide gerekdür [M48a] ve şalât lafzında şâddan soñra lât lafzıdır. Lât ki büt adıdır. İmdi hayâlat-ı fâside bütleri kafâda olup terk olunmaq gerek.

Ve ʿayn-ı rükûʿ nîz ki der-pâyân vâkıʿ ʿsüde delîl-i rüşen est ki der-hâlet-i rükûʿ [E48a] çeşm ber-ka-dem mi-bâyed dâşt.

- 5 Ve rükûʿ ʿaynı dañi ki âhîrde vâkıʿ olmuşdur delîl-i rüşendür ki hâlet-i rükûʿda gözi ka-dem üzre dutmaq gerek. Şanʿat budur ki rükûʿ lafzında ħarf-i ʿayn ayakdadur. İmdi rükûʿda göz ayakda gerek. Meşnevî:

Her ki âmed çün elif ender kıyâm.

Her kim ki elif gibi kıyâma geldi.

- 10 *Şud zi-dîn-i kayyumeş ʿâlî maqâm.*

Oldı dîn-i kayyumundan ʿâlî maqâm. Şanʿat budur ki kayyum lafzında elif olıcaq kıyâm olur.

Der-rükûʿ ân kü ne-bîned püşt-i pâ.

Rükûʿda ol ki görmeye ayak arqasın.

- 15 *Beste ber-çeşmeş rükû cehl ü ʿamâ.*

Bağlamuşdur anuñ gözi üzre eski bez pâresi cāhillik ve körlük. Şanʿat budur ki rükûʿ lafzında gözden murād ʿayn-ı mektübîdür. Anuñ üstünde olan rükûʿ lafzıdır ki eski [S36b] bez maʿnâsınadır. Terceme: Her ki elif gibi éderse kıyâm. Dîni ola kayyum ve ʿâlî maqâm. Her ki rükûʿında ayak görmeye. Bağlaya çeşmini rükû dürmeye. Nükte:

- 20 *[T48b] Ser ez-sücüd berdâştten vü be-kuʿüd nişesten mütezammin yâften feyz -i niʿmet-i vücüd-ı Ĥazret-i vâcibuʿl-vücüd est biniger ki çün ser ez-sücüd berdâri cüd yâbi.*

- 25 Başı sücüddan kaldırmaq ve kuʿüda oturmaq Ĥazret-i vâcibuʿl-vücüduñ vücüdü niʿmeti feyzini bulmağı mütezammindür. [M48b] Nazar kıl ki çün sücüddan baş kaldırasın cüd bulursun. Şanʿat budur ki sücüd lafzınuñ başı sindür ol kaldırılıp gidicek cüd qalur.

Ve ez-kuʿüd ser-â-ser[E48b] be-âverden vü bâz be-sücüd reften ʿavd ü rücûʿ est be-mağall-i qurb ü rahmet-i maʿbûd deryâb ki çün ez-kuʿüd ser be-neh-yi ʿavd bîni.

- 30 Ve kuʿüddan baş aşığa iletüp gerü sücüda gitmek ʿavd ve rücûʿdur mağal-i qurb-ı maʿbûda. Duy ki çün kuʿüddan baş qoyasın ʿavd görürsün. Şanʿat budur ki kuʿüd lafzından baş ki kaftur. Anı indirüp gidericek ʿavd qalur ki rücûʿ maʿnâsınadır. Kıtʿa:

Bende çün ser berâred ez-secde.

Qul çün baş kaldıra secdeden.

- 35 *Ciddet-i ĥilʿat-i serî yâbed.*

Başlıq ĥilʿati yeñiliğın bulur. Şanʿat budur ki secde lafzında başı ki sindür kaldırılıp gidicek cede qalur ki yeñi olmaq maʿnâsınadır.

2fâside TES: fâsid M // 6 üzre SME: üzeriñe T //11 dîn-i kayyumundan ETS: dîn-i kayyumdan M // 16 pâresi MSE: pâresini T / cāhillik ve körlük SME: cāhilliği ve körlüğü T // 17 olan TES: - M // 24 bulmağı SEM: bulmağı T // 25 kaldırasın TSE: kaldırısın M // 32 lafzından MES: lafzında T //37 maʿnâsınadır SEM: maʿnâsındadır T .

Bāz çün ser-nihāde ez-ka°de.

Gerü çün baş kodı ka°deden.

°iddet-i rāh-ı sürürî yābed.

- 5 Anı kapup gidericek °iddet kalur ki yarağ ma°nāsınadır. Terceme: Secdeden bende baş getürse eğer. [T49a] Ciddett-i hil°at-i yegāne érer. Ka°deden ger gerü qor ise serî. °İddet-i rāh-ı şāyegāne érer. Hikāyet:

10 *Sā°ilī ez-mütebahşirān-ı maverā°ün-nehr mā-cerā mī-gered ki be-rivāyet-i yenābī° vü muhiṭ çerā bürke-rā ki deh der-deh kerān dāred hük-m-i āb-ı deryā be-rü-yı cereyān[E49a] dāred güft gayr-ı in ma°nī āşinā-yı her cüyā nist ki deh der-deh ez-rü-yı şümār deryāyīst.*

- Bir sā°il Māverā°ün-Nehr [M49a] mütebahşirlerinden mā-cerā éder idi ki yenābī° ve muhiṭ rivāyeti ile bürkeye ki [S37a] °aşrūn fi °aşr kenārı vardır. Deñiz şuyı hükümünüñ anuñ üzerine cereyānı vardır dédi. Bu ma°nīnünñ dibi her arayıcınuñ āşinālıđı 15 değıldür ki deh der-deh şağış yüzünden deryādur. Şan°at budur ki sā°il su°alden olduğı gibi seyelāndan olmağ dağı muhtemeldür ki bahre ve māya münāsibdür ve aña mülāyim-i mütebahşirān dédi ve buña münāsib māverā°ün-nehr dédi. Ve aña muvāfiğ mācerā dédi ve māya münāsib yenābī° dédi. Ve bahre mülāyim muhiṭ dédi ve bu cümleye muvāfiğ bürke dédi ki maḥall-i mādur. Ve bürke ve ḥavz °aşrū fi °aşr olsa 20 hük-m deryādudur. Ya°ni ya ḥarfî ḥesābda on dur ve lafz-ı deryā taḥlîl i°tibārı ile on demek olur. °Aşrūn fi °aşr ma°nāsını meş°ardür. İmdi °aşrū fi °aşr hük-m-i deryādudur ama herkes bu deryāya āşinā olmaz. Kıç°a:

Be-vezn dü şad vü pence min āb istāde.

Veznde iki yüz elli batman şu ki durmuş ola.

- 25 *Çü taraf-ı cü şümur vü pāk şāfi°i der-dehr.*

Irmağ kenārı gibi pāk şayar şāfi°i dehrde. [T49b]

Delîl-i pākî-yı güftār-ı ü be-cüy vü be-yāb.

Anuñ sözünüñ pākıđı delîlin ara ve bul.

Şümār-ı dü şad vü pencāh ez-kenāre-i nehr.

- 30 İki yüz elli şağışın ırmağ kenārından. Şan°at budur ki nehr lafzınuñ kenārı evvelinden nun ve āḥirinden rādur ki nūn ḥesābda elli ve rā iki yüzdür. Terceme: Veznde dü şad ve pence min āb cem° olsa yanında şāfi°inünñ pākdur dağı °ārî kenār-ı nehri ḥesāb ile dü şad ve pencāh sözine şāfi°inünñ [M49b] delîl ikrārı. Nükte:

- 35 *Ba°zī ez-dest-nişīnān ber-°azm-ı ābdest ser-i dest be-şüyend cihār farz -ı vuzū der-niyyet be-cüyend in nükte ez-dest me-dih ki çün ser-i yed be-şüyed dal māned ki delîl-i[E49b] cihārest.*

Dest-nişīnlerden ba°zı çün ābdest °azmî üzre ser-i desti yurlar. Ābdestünñ dört farzını niyyetde ararlar bu nükte elden qoma ki çün yed başı buna dal kalur ki delîl-i

1 nihāde TEM: nihād S // 6 getürse SEM: qaldursa T // 8 gered SEM: gered T // 14 arayıcınuñ SEM: arayıcı T // 20 deryādudur TS: deryādur EM // 24 ki SM: - ET // 28 pākıđı delîlin MSE: pākıđım delîli T // 31 iki yüzdür TEM: iki yüz S.

çihârdur. Şan^{at} budur ki destden murâd yeddür. Başı yadur çün yunup mahv olup gide dâl kalur ki hesâbda dördtür. Öyleye âbdestüñ dört farzına delîldür.

Ve ba^zi çün ez dest bâz dârend ferâyiz [S37b] -1 vuzû şeş şümârend in dest âvîz ber-set âr ki çün ser-i dest şüyîst mâned ki şeş est.

- 5 Ba^zi çün elden gerü dutarlar âbdest ferâyizini altı sayarlar ve bu armağanı ele getür ki dest başın yuyasın sit kalur ki altıdur. Şan^{at} budur ki dest lafzından baş ki daldur gide sit kalur. Öyleye âbdestüñ ferâyizi altıdur déyenlere delîldür. Kıt^a:

Güft Nu^mân farz -1 emred [T50a] çâr âmed der-vuzû.

Dédi Nu^mân şakalsızuñ farzı dördtür âbdestde.

- 10 *Lâ-cerem terkîb-i lafz-1 emred ez-emrest vü çâr.*

Lâ-büd emred lafzınuñ terkîbi emrdendür daği dördten. Şan^{at} budur ki lafz-1 emred iki cüzden mürekkebdür. Biri emr lafzı ve biri daldur ve lafz-1 emr farza delâlet eder ve dal hesâbda dördtür. Öyleye vuzünuñ farzı dört idügüne dal olur.

Şafi^î şeş-[M50a] farz güft vü şeş-cihet-râ nür dâr.

- 15 Şafi^î altı farz dédi ve şeş-cihet nür vérdi.

Der-vuzû bâ-şeş hurûf-1 zû biniger âşikâr. [E50a]

Vuzûda altı ile zû harflerin gör âşikâr. Şan^{at} budur ki vuzû lafzında evvelinde olan vav hesâbda altıdur. Andan aşğa lafz-1 züdur. Öyleye farz-1 vuzû altı olup kavlı-i şafi^î şeş-cihete nür vérdüğü bundan rüşendür. Terceme: Dédi Nu^mân emredüñ farz-1 vuzüsü cârdur. Lâ-cerem terkîb-i lafz-1 emred oldu emr vü çâr. Şafi^î şeş-farz dédi şeş-cihâna vérdi nür. Gör vuzûda vavdan aşğa züdur âşikâr. Nükte:

Ey dervîş mebbe'-i ihrâm-ı namâz kelime'-i Allâhü ekberest vü melcâ'-i ihtinâm hem lafzu'llâh est ya'ni esselâmü 'aleyküm ve rahmetu'llâhî der-ibtidâ ba'd ez-zikru'llâhü lafz-1 ekber güyî vü der-intihâ piş-i ez-kelime-i Allâh tevessül-i rahmet berî deryâb ki çün ibtidâ tâ intihâ'-i namâz dil nâzir ü hâzir hazret-i bî-niyâz gerdânî vü me'âd-ı 'ibâd hazret-i muqaddes-i ü-râ dâni 'âkıbet ez-hazret-i rahmetî istikbâl tü nümâyed ki der-muqâbele-i 'azamet ü kibriyâ lâyıq celâlet ü bahâ-yı ü bâşed.

- 25 Ey dervîş mebbe'-i ihrâm-ı namâz kelime-i Allâhü ekberdür [T50b] ve melce'-i ihtinâm daği lafzu'llâhdur. [S38a] Esselâmü 'aleyküm ve rahmetu'llâhî ibtidâda Allâh zikrinden şofıra lafz-1 ekber dersen ve intihâda Allâh kelimesinden öñdin rahmet tevessülün alırsın. Duy ki çünki ibtidâdan intihâ'-i namâza dek göñli hazret-i bî-niyâza nâzir ve hâzir kılasın ve 'ibâduñ me'âdı anuñ muqaddes hazretini [M50b] bilesin. 'Âkıbet hazretinden bir rahmet saña istikbâl göstere ki 'azamet ve kibriyâ muqâbelesinde
- 30 anuñ celâlet ve hüsnüne lâyıq ola. Şan^{at} budur ki çün namâzda ibtidâ ve intihâ Allâh zikri iledür. Namâzuñ evvelinden âhirine dek kalbîñ Allâh zikrinden gâfil gerekmez.

2 dördtür SEM: dördtür T // 6 lafzından TES: lafzında M // 7 öyleye SME : - T // 11 terkîbi SET: tertîbi M // 19 şeş-cihete TS: şeş-cihetden ME / terceme EST: şan^{at} M // 27 tü STE: - M // 30 ibtidâda ESM: ibtidâ T // 32 tevessülün ESM: tevessülünü T // 35 çün EST: - M.

¹ 'Allâh'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun.'

Çün ibtidā ve intihā'-i namāz Allāhdur mebdē' ve me'ād anı bilmek gerek sen. [E50b]Meşnevî:

Namāz-ı evvel elif āhîr bûd hâ.

Namāzuñ evveli elif ve āhîri hādur.

5 *Elif yek hâ bûd penc ez-adedhâ.*

Elif bir hâ beş olur °adedlerden. Şan°at budur ki namāzuñ evvelinde Allāhü ekber dēnilür ve āhîrinde rahmetu'llāhi dēnilür. Öyleye namāzuñ evveli elif ve āhîri ha idügi zāhirdür.

Be-dān hadd-i namāz ez-üy der-eyyām.

10 Bil namāzuñ haddini andan eyyāmda.

Ki bes yek-ķible-et der-penc hengām.

Ki yeter bir ķible saña beş vaktde. Şan°at budur ki elif ile işāret vardur ki bir ķibleye teveccüh gerek ve hâ ile tenbīhdür beş vakt namāza.

Elif bā-hā bûd āh ey nigū-ḥ' āh.

15 Elif hâ ile āh olur ey iyilik isteyici.

Ne-mi dāni tu sırr-ı ĩn beyān āh.

Bilmezsin bu beyānuñ sırrını āh. Şan°at budur ki āhdan murād [T51a] sıdķla namāz ķılmaķdur ki āh derūndan ola zebān ile olmaya ve illā namāz fāsīd olur.

Ki her āhī ki ez-şıdķ ü niyāzest.

20 Ki bir āh ki sıdķ ü niyāzdandur.

Ber-in dergāh-ı şāmil ber-ni yāzest.

Bu dergāh-ı şāmil üzre gerinmek ve esnemek üzre deġildür. Şan°at budur ki lafz-ı niyāz mışra°-ı evvelde lafz-ı müfreddür hācet ve tazarru° ma°nāsınadur. [M51a] Ve mışra°-ı şānī'de lafz-ı mürekkebdür yāzdan deġül ma°nāsına. Ve yāz lafzı ya lafz-ı yāzidendür ya yāz ķulac ma°nāsınadur.

Çerāġ-ı rāh-ı[E51a] pākān āh-ı cānest.

Pāklerüñ yolunuñ çeraġı cān āhıdur.

Dil-i Tāhîr heme ber-āh ez-ānest.

30 Tahirüñ göñli anuñ içün āh ile töludur. Şan°at budur ki Tāhîr lafzınuñ dili ya°ni içi āh ile töludur ki taylorā ortasında olan [S38b] āhdur. Nükte:

Ķalb-i şalāt kelime-i lā vāķı° şud ki °alāmet-i nistī vü fenāst lā-cerem muşallī bāyed ki şalāt-ı fakr ü fenā-rā zāhîr vü hazret-i bāķī-yi lem-yezel-rā nāzır dāned tā-be-ma°nī lā-şalāte illā be-ḥuzūri'l-ķalbi resīden tevānid.

35 Ķalb-i şalāt kelime-i lā vāķı° olmuş ki °alāmet-i nisti ve fenādur. Lā-cerem muşallī gerekdür ki şalāt ortasında fakr ve fenāyı zāhîr ve hazret-i bāķī-yi lem-yezeli nāzır bile. Tā lā şalāt illā be-ḥuzūri'l-ķalbi' ma°nāsına ērişmeġe ķādir ola. Şan°at budur ki şalāt lafzınuñ ķalbi ya°ni içi lā olmak mūlahāzası ile ķalbde fenā olup ve hazret-i

1 sen SM: - ET // 6 °adedlerden ETS: °adedden M //9 hadd ESM: hadd T // 11 ķible ETS : ķibl M // 13 teveccüh SEM: teveccūhi T // 18 derūndan STE: derūnuñdan M // 22 şāmil üzre ESM: şāmil üzerine T // 30 ki EMS: - T // 35 ortasında SM: ortasından T, ortada E.

1 'Ancak kalb huzuru olunca namaz vardır.'

Hakkı baki mülâhaza kılup kalbinde olmaya *illa'llâh lâ-şalât illâ be-huzûri'l-kalbi*
¹[T51b] ma'nası zühür eder. Kıta:

Lâ-yı şalât-râ ki nev âyedet be-çeşm.

Şalât lâsı kaçan yeñi gele gözüñe.

5 *Dâni çerâ elif şud ender-i geh-i beyân.*

Bilür misin niçün elif olur beyân vaqtinde.

Ya'ni nuhust nefî men ez-şeş cihet nazâr.

Ya'ni ol nefî kul altı cihetden nazarı.

Ve ân geh be-zıkr-i ye zd-i yektâ küşâ zebân.

10 Andan soñra bir Teñri zıkrı ile [M51b] aç dilüñi. Şan'at budur ki şalât lafzı vavla yazılır ammâ elif okunur. Bunuñ hikmeti budur ki vav hesâbda altıdur ve elif birdür. İmdi namâza şurûc eden şeş-cihetden nazârın nefi édüp bir Allâhün zıkrine meşgûl olmağ gerek. Nükte: [E51b]

15 *Gayn püşiş est vü gişân vü lâm şahş-ı insân vü sîn-i gusl erre ki püşiş vü
hicâb cenâbet ez-cenâb-ı muqaddes hazret-i rahmân be-ân pâk ez-beden-i insân
münkatı ü mürtefi mi-şud.*

Gayn örti ve bürünmekdür ve lâm şahş-ı insândur ve sîn gusl bıçkudur ki örti ve hicâb bu'd-ı cenâb-ı muqaddes hazret-i rahmân ol bıçku ile pâk olur. Beden-i insândan kesilüp mürtefi olur. Şan'at budur ki gusl lafzında olan gayndan murâd gayn-ı
20 melfüzîdür ki bürünmek ve mañbûb olmağ ma'nâsınadır. Ve gusl lafzında lâm şahş-ı insândur sin ortada fâşıla olmasa gayn lâm üstünde olur idi. Lâ-cerem sîn erre gibi faşl ve kaç eyledi. Eğer sîn mâ-beynde olmasa cenâb-ı muqaddesden cenâbete ya'ni [S39a] ba'd kesilmez idi. Rubâi:

H'âhî ki cennetet zi-cenâbet şud 'ıyân.

25 Dilerseñ ki saña cennet cenâbetden 'ıyân ola.

Rîz-âb be-her gusl ber-a'zâ-yı hod revân.

Dök şuyı guslden ötüri [T52a] kendü a'zâñ üzerine revân. Şan'at budur ki cenâbet lafzından âb dökülüp gidicek cennet olur.

Ver âb nist ki âteş-i 'ışyân be-ân keşî.

30 Şu yok ise ki 'ışyân odun anuñ ile söyündüresin.

Der-çalb-i hâk bîn zi-teyemmüm mümeyyit ân.

Toprak kalbinde gör teyemmümden anı ya'ni ol 'ışyân odun [M52a] öldürücü. Şan'at budur ki teyemmüm lafzı çalb olıcağ mümeyyit olur. Terceme: Cenâbetden dilerseñ ger saña cennet ola zâhir. Dök âb-ı gusli tâ kim olasın vechle tâhir. Ger âb

2 ma'nasıSM: ma'nasın ET // 4 gele ETM: gelse S // 5 çerâ ESM: - T // 9 be- zıkrı EST: zıkr M // 12 nazârın SME: nazarı T // 15 hicâb SEM: hicâb T // 20 lafzında ST: lafzından EM // 21 fâşıla SEM: -T // 31 hâk ETS: hâk M.

1 ' Allah için ancak kalb huzuruyla kılınan namaz vardır. '

olmazsa söyündürmeğe [E52a]^cısyân odın her dem. Teyemmüm eylegil hâk üzre kalbiñle olup bâhir. Nükte:

5 *Ey dervîş teyemmüm-i ma'nevî ânest ki °aşık-vâr dest-i red ber-hâkdân-ı dünyâ zede vü pence-i gubâr-ı ihtiyâr zulmet-i nefsanî efşânde pey ser-çeşme-i muhîf-i hakîkat berde.*

Ey dervîş teyemmüm-i ma'nevî oldur ki °aşık-vâr dest-i redi hâkdan-ı dünyâ üzre komuş ve pence-i ihtiyârı zulmet-i nefsanî gubârından silkmüş izi ser-çeşme-i muhîf-i hakîkate iletisin. Şan^cat budur ki teyemmüm éderken iki eli toprak üzre koyup ve andan soñra birbirine urup gubârı silkerler. Teyemmüm-i ma'nevî budur ki iki eli hâkdan 10 dünyâyâ urup ya^cni iki elüñ ile red édüp yüri aña ey yer seni baña gerekmez diyesin. Ve pence-i ihtiyârı zulmet-i nefsanî gubârından silkesin ya^cni ihtiyârüñ pençesinde zulmet-i nefsanî gubârın komayasın ki pence-i ihtiyârüñ gubârı şehvetden pâk ola. °Arabiyye:

Lâ taşşâ noşşâne mâ'î'l-gusli fi'l-birki.

Korkma gusl şuyı [T52b] noşşânından birkelerde.

15 *İz künte fi seferin saķaķ merâhilehü.*

Zîrâ kaçan sen seferde olasın suvâr-resenî konakları. Şan^cat budur ki bürke berkedendür şâbit oldı ve muķim oldı ma^cnâsına. Öyleye muķim olup konduğun yerde anı şâbit ve muķarrer bulursun ya^cni seferde her merhalede toprak şâbitdür anuñ ile teyemmüm [S39b] kılursın. [M52b] Lâ-cerem teyemmüm deryâ-yı tamâmdur. Anuñ 20 için iki beyti fâ'-i tefrî^ciyye ile îrâd éder.

Fadrib şa'iden ve temmim fi-teyemmümühi.

Ur cins-i arzı[E52b] ve tamâm kıl teyemmümünde.

İnne't-teyemmüme yemmün temme sâhilihî.

Zîrâ teyemmüm deñizdür kenârı tamâm. Şan^cat budur ki teyemmüm lafzınuñ 25 içinde yem lafzı vardur ki deñiz ma^cnâsınadur ve kenârı ya^cni iki cânibi tâ ve mîmdür ki tem lafzıdur. Nükte:

Ey dervîş mâ-müm ki berây-ı âb-rüy vü riyâ be-mescid reved çün âb-rüyeş ne-mâned der-âteş-i nedâmet ü hacâlet müm şud.

Ey dervîş mâ-müm ki yüz şuyı ve riyâ için mescide gide. Çün yüzi şuyı kalmaya 30 nedâmet ve hacâlet odında müm olur. Şan^cat budur ki mâ-müm lafzınuñ yüzi mädur ki şu ma^cnâsınadur. Çün ol yüz şuyı ya^cni mâ olmaya müm olur.

Ve imâm ki be-şam^c-ı nef^c-i dünyâ imâmet kuned çün cemâ^cat perîşân şud mecâ^cat bîned.

İmâm ki tam^c-ı dünyâ ile imâmet éder çün cemâ^cat perîşân olur açlık görür. 35 Şan^cat budur ki cemâ^cat kaçan perîşân olup cim mim yerine ve mim cim yerine vara mecâ^cat olur. [T53a] Kıt^ca:

Güşe-i mihrâb münhedim çü şud ez-hırş.

Mihrâb köşesi çün yıkıldı hırşdan.

1 odın TS: odını EM // 7 gubârından MET: gubârın S // 8 andan ETS: -M //10 diyesin TES: deyesin M // 12 komayasın MES: koma T //18 ya^cni MSE: - T // 22 teyemmümünde EMS: teyemmümde T // 23 hacâlet TSE: hacâlet M // 29 çün SEM: - T // 35 kaçan ETS: - M .

Naqş-nümāyed ḥarāb ḥāne-i temkīn.

Naqş gösterür ḥarāb temkīn evi. Şan'at budur ki mihrāb lafzınıñ köşesi mimdür. Çün ol yıkılıp gide ḥarāb qalır. Noktasız ki naqş ve şüret ḥarābdur nokta ile.

‘Ākıbetü’l-muqtedīn ḥabbetü dīnin.

5 Muqtedīlerüñ ‘ākıbeti dīn [M53a] dānesidür.

Ḥaṭṭuhumū’l-mıqatū ḥayşü mā fesede dīnün.

Ol muqtedīlerüñ ekser-i ba‘zına yerdeki fāsıd ola dīn. Şan'at budur ki muqtedīn lafzında lafz-ı dīn fāsıd olup gidicek mıqat qalır ki bu‘z [E53a]ma‘nāsınadır. Hikāyet:

10 *Mü’ezzinī bed-āvāz būd ki lām-ı şalāt der-miyāne-i şavteş çün zerre der-hem pıçıdı.*

Bir mü’ezzin bed-āvāz idi lām-ı şalāt anuñ şavtı ortasında zerre gibi dolaşurdu. Şan'at budur ki şavt lafzınıñ ortasında lām giricek şalāt olur ve ḥarf-i lām vava muttasıl olup lev olur ki dürmek ma‘nāsına ve dolaşmaq ve bükme ma‘nāsınadır. [S40a]

Ve medd-i elif ezāneş hem-çü tır der-miyān-ı ezın nişestī.

15 Ve ezānı elifinüñ meddi oq gibi ezın ortasında oturmuş idi. Şan'at budur ki elif ḥarfini oqa teşbīh eder ve ezın lafzınıñ içine elif giricek ezān olur.

Der-yek-vaqt bang-ı namāz çün eczā-yı ü mükerrer guftī.

20 Bir vaqtde ezānı eczā-yı ezān gibi mükerrer dır idi. Şan'at budur ki bir vaqtde [T53b] iki ezān okur idi dese gerek idi. Muḥayyel söyleyüp ezān eczāsı gibi mükerrer dır idi dıdı. Ya‘ni ezān okunurken elfāz-ı ezān ikişer kere dēnür. Ol mü’ezzin ezān eczāsını tekrār dēdüğü gibi ezānı tekrār okurdu.

Ve der-dil-i şeb hezār dīde ez-şegab-ı ü nuḥufti.

25 Ve gece içinde biñ göz anuñ şerr koparmasından uyınmaz idi. Şan'at budur ki hezārdan murād ğayn-ı mektübıdır. Ol ki [M53b] şeb lafzınıñ içinde ola şegab olur.

Güftendeş tā key ez-bālā-yı menār mīm-i dehān ğuşāde sızı vü āteş zır-i endāzı.

Ol mü’ezzine dırler niceye dek menār üzerinden mīm-i dehāmı açılmış düzersin ve odı aşāğa atarsın.[E53b] Şan'at budur ki menār lafzınıñ yukarusunda mīm-i dehān ki ḥarf-i mīmdür. Çün açılıp gide andan aşāğa lafz-ı nār qalır.

30 *Güft ne-şininde āyed ki çün ez-binā-yı menār nün nağme-i ezān ḥālī māned mārī bāşed ki cüz-pıç pıç vü ezā ez-ü ḥāşıl ne-bāşed.*

Ol mü’ezzin dıdı: İştmedifiz mi ki çün menār bināsından nün nağme-i ezān ḥālī qala bir mār olur ki pıç pıç ve ezā ğayrı andan ḥāşıl olmaz. Şan'at budur ki binā-yı menār dēdüğünden murād şan'ata nazar şığa ve lafzdur. Kaçan menār lafzından nün gide mār qalır ve ezān lafzından nün gide ezā qalır. Beyt:

Menār çün elif vü ḥalka-i der-i mescid.

Menār elif gibi ve mescid kapusunuñ ḥalkası.

2 ḥarāb TES: ḥarāb M // 7 muqtedīlerüñ ETS: muqtedīler M // 8 gidicek ESM:- T // 16 teşbīh TSE: şebīh M // 18 vaqtde ESM: vaqt T // 20 dēnür SM: dēnilür TE // 24 ğayn-ı mektübıdır TEM: ‘ayn ğayn-ı mektübıdır S // 28 atarsın EST: artarsın M // 33 ezā ğayrı ETS: ezānuñ ğayrı M // 35 ve ezān lafzından nün gide ezā qalır. Beyt ETS: - M .

Çü mîm vü hey'et-i [T54a] nūnest tağ-ı der-i mihrâb.

Mim gibi ve nun hey'etidür kemer m ihrâbda. Şan'at budur ki menâruñ kendüyi elife teşbîh éder meşcid çapusunun halkasını mîme teşbîh éder ve mihrâbuñ kemerini [S40b] nūna teşbîh éder ki mecmû'î emn lafzı olur anuñiçün dér.

5 *Bûd zi-ğayl-i belâ emn ehl-i îmân-râ.*

Olur belâ atlularından emn ehl-i îmâna.

Çün zi-in se ħarf bûd şân umûr-ı dîn be-şavâb.

Çün bu üç ħarfdan olur ehl-i îmâna umûr-ı dîn şavâb ile.

[M54a] Faşlûn fi'z-zekâti ve mâ yünâsibuhâ.

10 Ba'z nushâda lafzı'z-zekât yerine lafz-ı şadağa vâkı' olmuş. Nükte:

Lafz-ı şadağa eczâ-yı şıdk ber-ħarf-i hâ ki pencist vâkı' şude ya'ni şıdk-ı da'vî-yi erkân-ı[E54a] ħamse-i islâm be-edâ-yı şadağa müsellemeşt.

Lafz-ı şadağa eczâ-yı şıdk ħarf-i hâ üzre ki bişdür vâkı' olmuşdur. Ya'ni islâmıñ erkân-ı ħamsesi da'vîsinüñ şıdkı edâ-yı şadağa ile müsellemdür. Şan'at budur ki şadağa 15 lafzınıñ âhiri ki ħarf-i hâdur. Andan yukarı olan şad ve dâl ve kâfdur ki eczâ-yı şıdkdur. Ve ħarf-i hâ ħesâbda bişdür. Öyleye erkân-ı ħamsenüñ şıdkı şadağa vâkı' olmak ile zühür bulur. Beyt:

Şâd-ı şıdket ber-ser-i diğkat dil-râst.

Senüñ şıdkıñ şadı diğkat başı üzre gönül için.

20 *Çeşmî ki dağkahâ-yı dîn zi-ân binâst.*

Bir gözdür ki dîn dağkahâların andan görgündür. Şan'at budur ki [T54b] şıdket lafzında olan şâd lafz-ı diğkat üzredür ki şâddan aşğa diğkat imlâsıdır ve ol şâd göze müşâbih olduğıçün aña teşbîh édüp ve diğkat lafzına münâsib dîn dağkahâların andan görgündür dér. Terceme: Şâd şıdket diğkatıñ üstünde çü gözdür, anuñla olur cümle 25 dağâyık dile peydâ. Nükte:

Nişâb-ı zekât-ı zer ki ber-bist nihâde end ez-rü-yı lafz teberrükest ya'ni teber zerest vü kâf bist her ki der-în teberrük ħalbî kuned kerbet bîned.

Altun zekâtınıñ nişâbı ki yigirmi üzre komuşlardur [M54b] lafz yüzünden teberrükdür. Ya'ni teber altundur ve kaf yigirmidür. Her kim ki bu teberrükte ħalbîlik 30 éde kerbet görür. Şan'at budur ki lafz-ı teber luğat-ı °Arabda sikkesi olmayan altuna dérler kâf ħesâbda yigirmidür. [S41a] Lafz-ı teber ile kâf teberrük olur ve lafz-ı teberrük [E54b] ħalb olumıcağ kerbet olur guşsa ma'nâsınadır. °Arabiyye:

El tûbirrü tebbü'l-mer'ü lev lâ râd-ı refdün fi'l-eşeri.

Tûbir kişinüñ tebbi ya'ni helâkidür eğer râd-ı refd ya'ni °atâ olmasa ardınca. 35 Şan'at budur ki lafz-ı tûbir lafz-ı teb ile ħarf-i râdan mürekkebdür. Eğer ol olmasa lafz-ı tûbir teb olur idi.

Ve'n-nağarü lev lâ vechü nağlâne lehü fi'l-beledi đarrün.

2 mihrâbda EMS : mihrâbında T // 3 çapusunun ETS : çapunuñ M // 9 faşlûn fi'z-zekâti TS: faşlûn fi's-şadağati EM / ve mâ yünâsibuhâ ETS: - M // 21 dağkahâların TSE: dağkahâlarını M // 23 müşâbih ETS: şebîh M // 32 olumıcağ ETS: olumıcağ M.

Altun eğer naḥlān yüzi olmasa aña şehride çardur. Şan°at budur ki vechü naḥlānün nundur eğer lafz-ı naḥarda nun olmasa [T55a] dar olur. Nükte:

5 *Hadd-i nişāb-ı zekāt-ı nuḳre ki ez-dü şad pencest şadaḳa est maḳbül ü muvāfiḳ lafz-ı şıdḳ ber-an delīl-i şādıkest ki şād ü dal mürekkebān şad vü ḳaf müfreden şadest vü hā penc der-°aded.*

Gümüş zekātı nisābınuñ ḥaddi iki yüzdün bişdür şadaḳadur maḳbül ve muvāfiḳ lafz-ı şadaḳa bunuñ üzerine delīl-i şadıḳdur ki şād ve dāl mürekkebān şaddur ve ḳaf müfreden yüzdür ve hā bişdür °adedde. Şan°at budur ki lafz-ı şadaḳada üç cüz mülāḥaza olur. Bir cüzi şādla dāl terkibi ki şaddur. Ya°ni yüz ve bir cüzi ḳāfdur ki ḥesābda yüzdür. 10 Öyleye iki yüz oldı ve bir cüzi hadur ki ḥesābda bişdür. Öyleye iki yüzdür hem gümüşde bişdür hem gümüş zekāt gerek [M55a] idüğüne bu delīldür. Kıṭ°a:

Eğer nigāh ne-dāred dil-i faḳīr be-sīm.

Eğer görmezse faḳīrūñ göñli sīmi.

Nigāh kun ki ser-ā-pāy sīm sem bīnī. [E55a]

15 Nazar eyle ki başdan ayaḡa sīmi sem görürsün. Şan°at budur ki sīm lafzınuñ başı sīn ve ayaḡı mīmdür ki mecmū°ı sem olur zehr ma°nāsına.

Güzer kun ez-ser-i sīm-i zahīre çün ma°den.

Geç azıḳ sīmi başından ma°den gibi.

Ki ber-eşer zi-°atā-yı Ḥudāy yem bīnī.

20 Ki eşer üzre Allāh °atāsından yem göresin. Şan°at budur ki sīm lafzınuñ başı ki sindür andan geçilicek yem ḳalur ki deñiz ma°nāsınadur. Terceme: Dil-i faḳīr nazar ḳılmaz ise sīme n°ola. Nazar ḳıl aña ser-ā-pāy ta ki sem göresin. Güzer ḳıl imdi ser-i sīmden ki çün ma°den. [T55b] Anuñ [S41b] şöñunda °atā-yı Ḥudāy yem göresin. Nükte:

25 *°Ayn-ı °aşr siper-i zerrīn est der-pīş-i leşker-i şerr*

°Ayn-ı °aşr siper-i zerrīndür şerr leşkeri öñünde. Şan°at budur ki °aşr lafzında olan °ayn-ı mektübī için altun ḳalkan dédi. °Ayn mefūzınuñ bir ma°nāsı altun olduḡı i°tibār ile ve ol °ayn-ı mektübīden aşıḡa lafz-ı şerdür. Öyleye °aşr lafzında °ayn ḥarfī şerr leşkeri öñünde siper-i zerrīndür.

30 *Ve elif-i ḥarāc tīrist der-ḳalb-ı çerḥ def°-ı fitne vü ḥired*

Ḥarāc elifi bir oḡdur ḳalb-i çerḥde dāfi°-i fitne ve ḥired. Şan°at budur ki çerḥ lafzı ḳalb olıcaḳ ḥarāc olur elif anuñ olıcaḳ ḥarāc olur. Kıṭ°a:

Pād-şāh mi-bürd ez-māl-ı ra°yet deh yek.

Pād-şāh māl-ı ra°yetden alur onda bir.

35 *Deh būd ya vü elif yek be-°aded nīk bedān.*

On yadur [M55b] ve elif birdür °adedde eyü bil. Şan°at budur ki ḥarf-i ya ḥesābda on ve elif birdür.

Yā kemānest vü elif tīr ez-üy be-keşed.

7-8 şaddur ve ḳaf müfreden yüzdür ve hā bişdür ETS : - M / şadaḳada EMS: şadaḳa T // 10 gümüşde SME: gümüş T // 16 mecmū°ı EST : mecmū° M // 21 geçilicek TES: geçilicek M // 23 çün TES: - M // 24 nükte: ETS: şan°at M // 28 öyleye SME: - T // 32 olıcaḳ ETM: olıcaḳ.

Yâ yaydur ve elif[E55b] oğdur ki andan çeker.

Tâ kuned şeh zi-ser-i halk bedân def^c bedân.

Tâ éde pād-şāh halk başından anuñla def^c yaramazları. Şan^cat budur ki harf-i yâ burc-ı kavş rakamıdır yaħud harf-i yâ şöyle (Ş yazılıcağ yaya beñzer. Ve elif istikâmet 5 ile oğa şebîhdür. Öyleye pād-şāh bu yaydan oğ atup halkdan belâyı def^c éder. Terceme: Pād-şāh māl-ı ra^cyetden alur onda bir. [T56a] Ondurur yâ ve elif bir bunı sen ħüb be-dân. Yâdurur kavş ve elif tîrdür andan çu çeker. Tâ éde halkdan anuñile şeh def^c-i be-dân. Hikâyet:

Gedâyî bûd ki der-temellük gerden gerden çün kâf kec gerdi.

10 Bir dilenci var idi ki temellük eylemekte boynı kâf gibi eğri éder idi.

Ve çün dâl kâmet ħam dâdî.

Ve dâl gibi kâmete bükülmek vérür idi.

Ve ber-^caşây çün elif tekye-zedî.

15 Ve elif ^caşâ üzre tayanur idi. Şan^cat budur ki kâf gibi eğri démek ile ħuşül-ı kâfa işâret éder ve dâl gibi démek ile taħşîl-i dâla tenbîh éder. Ve ^caşâ-yı çün elif démek ile vücûd-ı elife îmâ éder ki mecmû^cı gedâ olur.

Gâh-ı sevâlî dendân ber-vâlî şehre ferev berdî. [S42a]

Bir sevâl vaktinde dişi vâlî şehre yetürür idi. Şan^cat budur ki dendândan murâd sîn-i mektübîdür. Kaçan vâlî lafzınıñ üzerine ola sevâlî olur.

20 *Ve vaqt-ı iltimâsî beray-ı dînârî dünyâ-râ be-hem berzedî.*

[M56a] dilemek vaktinde bir dînâr için dünyâyı birbirine ururdu. Şan^cat budur ki dînâr lafzı kaçan birbirine urulup tağyîr kılına dînârî olur.

Zer-i ü ez-ceyb ^cacîb [E56a]bûdî ki ber-kenârî üftâdî.

25 Ānuñ altını ceybden ^cacîb idi ki kenâr üzre düşer idi. Şan^cat budur ki zerden murâd ^cayn-ı mektübîdür. Ol ki ceyb lafzından kenâr üzre ya^cni cîm üzerine vâkı^c ola ^cacîb olur.

Ve der-nâm-ı ü nâdir bûdî ki diremî ħarc gerdî.

30 Ve anuñ [T56b] nâmında nâdir idi ki bir direm ħarc éde idi. Şan^cat budur ki lafz-ı nâdir taħlîl olunup nâ lafzı dir lafzıdur démek olup nâm lafzında lafz-ı nâ lafz-ı dir olıcağ direm olur.

Ķazâ-râ çün rây-ı bed der-şeb be-şürb-i şarâb üftâd.

35 Ķazâdan çün rây-ı bed gécede şürb-i şarâba düşdi. Şan^cat budur ki lafz-ı rây ma^cnâya nazar fikr ma^cnâsınadır. Ve şan^cata nazar harf-i râ ma^cnâsınadır. Eğer râ-i mektübî murâd olunursa ki şeb lafzında vâkı^c ola şürb olur. Eğer râ-i melfûzî murâd olunursa ya^cni ism-i râ ki şeb lafzında vâkı^c ola şarâb olur.

Ve zerî ki be-şüret-i ^cusret ħâşıl gerde bûd çün ^cayn-ı ^cişret der-ser-i şirret-i şürb gered.

1 ki ESM: - T // 4 rakamıdır ESM: rakamıdır T / yazılıcağ SEM: yazılıcağ T // 5 şebîhdür ST: teşbîhdür EM //10 eylemekte TES: eylemekle M // 16 mecmû^cı TME: mecmû^c S //17 sevâlî TSE: sevâl M // 22 kaçan SEM: - T // 31 kazâ-râ ETS: kazâ-rây M // 32 çün rây STE: - M.

Ve bir altunı ki müşkillik şüreti ile hâşıl etmiş idi °işret-i °aynı gibi şürb şirreti başında eyledi. Şan°at budur ki zerden murād °ayn-1 mektübîdür ve lafz-1 °usret nakş ve sürette °işretdür ve °ayn-1 mektübî [M56b] lafz-1 şirret başında olsa °işret olur.

5 *Guftendeş çi güne bûd ki evvel ez-ama° ber-zer-i am ya°ni efzûnî-yi dirhem[E56b] mi-sti vü eknûn ez-cûd cûy bâ-ser-i dest peyvend-ne-mî gired.*

Dédiler ol gedäya nice idi ki evvel altun üzre ama°dan am ya°ni ziyâde-i dirhem diler idüñ ve şimdi cüddan cûy senüñ elüñ başı ile ittışâl dutmaz. Şan°at budur ki zerden murād °ayn-1 mektübîdür [S42b] am lafzı ki anuñ üzerine ola ama° olur. Ve ser-i destden murād eldür çün cûd lafzında [T57a] anuñ ki ittışâlî olmayup gide cü alur.

10 *Güft meğer in arf-i ne-nde äyed ki müstea çün a-1 od be-her zerre pşed byed ki cüz-mest ne-büde bşed.*

Dédi meğer bu arfi okımamuşsuz ki müstea çün kendü aımı her zerre ile şaça gerekdür ki mestden gayrı olmamış ola. Şan°at budur ki müstea lafzında çün lafz-1 a şaçılup gide mest lafzı alur gayr olmaz. ı°a°:

15 *Zt-1 miskîni ki şud bî-°bet.*

Bir miskînüñ ztı ki oldu °betsüz.

Çün sekî üftad der-mey binigereş.

20 Bir sek gibi düşdi şarâba nazar ıl aña. Şan°at budur ki miskîn lafzınuñ °beti ya°ni hiri ki nündür. Ol olmayıca miskî alur. Ve lafz-1 sek çün mîm lafzına düşe miskî olur. Öyleye °betsüz miskîn sekdür ki mey içine düşmüş nazar ıl.

Ereml er mül şkre mi-kuned.

Erken eğer şarâbı şkren éder.

Er hemi byed keşiden ber-sereş.

25 Bıçku çekmek gerek [M57a] dür anuñ başı üzre. Er lafzı çekilicek ereml olur.

Faşlûn fi'l-acci ve mâ yünsibüh.

Kütüb-i fıkhiyyede şavm acdan muaddem zıkr olunmuşdur. Muşannıf °aks étdüğünüñ vechi zhir[E57a] değıldür. Nükte:

Ser ü p-1 acı be-ayt-1 ayyibe an gh zinde şd ki der-dil c-ra alb szed ya°ni dil ez-mihr-i n ü mn be-gerdned.

30 cinuñ başı ve ayağı ayt-1 ayyibe ile ol vkt zinde olur ki göñülde cyı alb éde ya°ni göñli muabbet n ü mndan döndüre. [T57b] Şan°at budur ki acı lafzınuñ başı ve ayağı  ve ydur ki ay lafzınuñ cüzleridür. Ve zinde daı ay ma°nsımadur ve lafz-1 c alb olınıca c olur ki acı lafzınuñ içidür.

Ve çün  vü lm-1 rile der-rh-1 il vü nüzl kuned.

35 Ve rhilenüñ  ve lmı gibi yolda ull ve nuzl éde. Şan°at budur ki rile lafzında  ve lm ki al lafzınuñ cüzleridür. Ve lafz-1 r içinde onmuşdur acı daı rh-1 ac içinde [S43a]  ve lm gibi ull ve nüzlde ve a°-1 menzilde olmak gerek. °Arabiyye:

1 altunı SET: altun M // 3 olsa EMS: ola T // 6 gedäya EMS: gedä T // 12 aımı ETM: aı S // 16 miskînüñ TES: miskin M // 23 er TS: erre EM // 24 olmayıca ESM: olmayınca T // 26 fıkhiyyede MS: fıkhdı ET // 33 olınıca ESM: olınıca T.

Men kāne fi'l-‘ataşi ile'l-mikāti sākī'r-rāhileti.

Şol kimse ki şusuzlukda ola mikāta rāhile suvarıcı.

Allāhū fi mikātin yevme'l-ḥaşri sākī'r-rāhī lehū.

Allāh yevm-i ḥaşr mikātında sākī şarābdur aña. Şan^cat budur ki mışra^c-1 evvelde
5 olan lafz-1 sākī bir ma^cnāya ve mışra^c-1 şānīde olan bir gayri ma^cnāyadur. Ve mışra^c-1
evvelde olan rāhile lafz-1 müfreddür ve mışra^c-1 şānīde olan mürekkebdür. Öyleye iki
vechle [M57b] tecnīs bulunur. Nükte:

Ḥacı ki ez-rū-yı ḥacet çün kāf ber-ser-i kāfile temkīn verzed.

Ḥacı ki ḥacet yüzünden kāf gibi kāfile başı üzre qarār şınaya ya'ni qarār üzre ola.
10 Şan^cat budur ki ḥacet lafzınıñ [E57b]yüzi ḥäcdur ve kāf şābitdür bu da ancılayın ola.

Ve be-revḥrāḥ-ı rāhile çün bād ez-ser-i bādiye be-güzered.

Daḥi revḥrāḥ-ı rāhile ile yél gibi bādiye başından geçe. Şan^cat budur ki rāh-ı
rāhile démek ile ism-i rāhile de olan rāḥ lafzını ve müsemmasında olan [T58a]
ma^cnāsını murād édinür. Ve bādiye lafzınıñ başı bāddur lafz i'tibārı ile kendüsi
15 murāddur. Ma^cnāsı i'tibārı ile sūr^cat-i mūrūr murāddur.

Ve be-ḥarr-ı ḥaram resed.

Ve ḥaram ḥarrına érişe. Şan^cat budur ki lafz-ı ḥarr-ı ḥaram iki lafzdan
mürekkebdür. Biri iki ḥarfden mürekkeb biri üç ḥarfden mürekkeb öyleye böyle ḥac
iden ḥacı ecr ü şevābı iki iki üç üç bulur nitekim dér.

20 *Şek nist ki ez-hacer ḥac maḥbūl vū ez-ḥaṭīm ḥaṭṭ-ı künā vū fuzūl vū ez-
şafā şaff-ı melek raḥmet ü ez-menā menn-i Ḥaḥ vū ni'met vū ez-‘arafāt ‘araf
rāfet vū ‘atā vū ez-müzdelife müzd elfā'-i ülfet-i likā pīş bāzeş āyed.*

Şek yoḥdur ki ḥacerden ḥac maḥbūl ve ḥaṭımden ḥaṭṭ-ı künā ve fuzūl ve şafādan
şaff-ı melek raḥmet ve minādan menn-i Ḥaḥ ve ni'met ve arafātdan ‘araf ve rāfet ve ‘atā
25 ve müzdelifeden müzd elfā'-i ülfet-i likā öñe gerü gelür. Şan^cat budur ki ḥarr-ı ḥaram
lafzınıñ bir cüzi iki [S43b] ḥarflü ve bir cüzi üç ḥarflüdür. Öyleye iki ḥarf nazar
ḥacerden [M58a] iki ḥarfe érer ki ḥacdur ve ḥaṭımden iki ḥarfe érer ki ḥaṭtdur ve
şafādan iki ḥarfe érer ki şaffdur. Ve minādan iki ḥarfe érer ki mindür ve ‘arafātdan üç
ḥarfe érer ki ‘arafdur ve müzdelifeden üç ḥarfe érer ki müzddür.[E58a] Ḥacınuñ şevābı

30 iki iki ve üç üç olduğunuñ eşeridür. Kıṭ'a:

Ber-ser-i kāfile vū rāhile vū bādiye bīn.

Kāfile ve rāhile ve bādiye başı üzre gör.

Eşer-i ḥurb-ı Ḥudāvend-i cihān rüy-nümā.

Ḥudāvend-i cihānuñ ḥurbı eşerin [T58b] yüz gösterici. Şan^cat budur ki ve rāhile
35 ve bādiye lafzlarınıñ başları kāf ve rā ve bādur ki mecmū^c lafz-ı ḥurb olur.

Maṭla^c-ı mescid vū ṭavafes niger vū mess-i ḥacer.

Mescidüñ daḥi ṭavafınıñ daḥi mess-i ḥacer maṭla^cına nazar kııl.

2 suvarıcı SME: suvarıcı T // 5-6 bir gayri ma^cnāyadur. Ve mışra^c-1 evvelde olan rāhile lafz-1 müfreddür ve mışra^c-1 şānīde olan STE: - M // 9 ḥacet SEM: ḥacet T // 13 müsemmasında ESM: müsemma^cda T // 18 mürekkeb öyleye SEM: mürekkebdür öyleye T // 30 olduğunuñ SEM: olduḡı T // 34 cihānuñ STE: cihān M.

Maṭmaḥ-ı nūr-ı nazarhâ-yı ilâhî zi-şafâ.

İlâhî nazarların nûrı maṭmaḥıdır şafâdan. Şan^{at} budur ki mescid ve tavaf ve mes ve haccer lafzlarının maṭla^cı ya^cni evveli mîm ve tā ve mîm ve hâdur ki mecmû^cı maṭmaḥ olur ki göz diküp diḳkat ile nazar kılınan yere dârler. Terceme: Evvel kâfile ve 5 râhile ve bâdiyeden. Zâhir olur eşer-i ḳurb-ı Hüdâvend-i cihân. Maṭla^c-ı mescid ve tavafın daḫi mess-i haceri. Gör ki maṭmaḥdurur ol nûra şafâdan her ân. Nûkte:

10 *Her ki ḥ^âhed ki iḥrâm gîred evvel bâyed ki çün elif mücerred ü ‘uryân ez-ḥarâm kenâre güfte ber-ḥarr-ı hevâ-yı ḥarem şâbit vü şâbir bâşed vü mess-i mescid ez-rû-yı cid nümâyed vü çün elif ḥarâm ez-büsîden ser ü pâ-yı haccer mîm-i ḥalka-i Ka’be be-gîred.*

Her kim diler ki iḥrâm duta evvel giren ki elif gibi mücerred [M58b] daḫi ‘uryân ḥarâmdan kenâr dutmuş ḥarem hevâsı ḥarrı üzre şâbit ve şâbir ola ve mess-i mescidi cid yüzünden göstere ve daḫi elif ḥarâm gibi ser ü pâ-yı haceri¹ öpmekten mîm-i ḥalka-i Ka’be’i duta. Şan^{at} budur ki elif ḥarfi ḥarâm lafzını kenârın dutup iḥrâm olur ve hevâ 15 yukarı olmak mülâhazası ile ḥarem lafzını hevâsıdurur. Ve mes lafzı cid lafzını yüzi [E58b]üzerine olıcaḳ mescid olur. Ve çün elif ḥarâm déyüp [T59a] vücûd-ı elifine işâret éder ve haccer lafzını başı ve ayaḡı hâ ve râdur. Çün elif bu ikisini öpe ya^cni bunlara muṭṭaşıl ola ve ve andan soñra ḥalka-i mîmi duta ḥarâm olur. Beyt: [S44a]

20 *Elifhâ-yı iḥrâm der-dîn sûtunhâst.*
İḥrâm elifleri dînde direklerdür.

Der-erkân-ı hac cây-ı ḥuccâc ez-ü râst.

Erkân-ı hacda ḥuccâc yeri andan râstdur. Şan^{at} budur ki hac lafzını içinde lafz-ı ca olıcaḳ ḥuccâc olur. Terceme: İḥrâm lafzını elifi dîn sûtünüdur. Hac içre câyını n’ola ḥuccâcuñ etse râst. Nûkte:

25 *Mîkât-ı ḥamse ki hurûf-ı mîkât ber-ân delîl est ḥacı bâyed ki çün be-üy resed ḥavâs-ı ḥams-râ cem^c âred vü ez-tefrika-i kıyâmet endîşed.*

Mîkât-ı ḥamse ki hurûf-ı mîkât aña delîldür ḥacı gerekdür ki çün aña érişe ḥavâs-ı ḥamsi cem^c getüre ve kıyâmet tefrikasından fikr éde. Şan^{at} budur ki mîkât ḥacılar iḥrâm geydüḡi yere dârler biş mevḳı^cdür. Lafz-ı mîkât buña delâlet éder ki biş ḥarfdür 30 ve ḥavâs-ı zâhir bişdür ve ḥavâs-ı [M59a] bâṭna daḫi bişdür. Öyleye ḥacı ol biş yerde biş ḥavâsı zâhiren ve bâṭnen cem^c etmek gerekdür. Ve ol cem^cde tefrika-i kıyâmet fikrin etmek gerekdür. Ve lafz-ı kıyâmet tefrika kılınup mîm yâya muṭṭaşıl olup muḳaddem kılınsa [E59a]ve ḳâf elife muṭṭaşıl olup mü’ahḫir kılınsa mîkât olur. Beyt:

35 *Ger be-mîkât resî vü bûdet an yârâ. [T59b]*
Eḡer mîkâta éresin ve saña ola ol ṭâḳât.

Hest mîkât-ı tû mirkât-ı me’âlî yârâ.

5 bâdiyeden ES: bâdiyede TM // 6 nûkte ST: şan^{at} EM // 9 haccer ESM: haccer T // 12 ve şâbir SEM: - T // 14 kenârın STE: kenârını M // 15 olmak ESM: - T / hevâsıdurur EST: hevâsıdur M // 24 ḥuccâcuñ MET : ḥuccâc S // 33 elife MS: - T, elif E.

¹ ‘Kabenin duvarında bulunan meşhur kara taş. Bu taş en son Peygamberimiz tarafından bulunduğu yere yerleştirilmiştir.’

Senün mîkātuñ olur yücelikler nerdübānı ey yār. Şan°at budur ki mısra°-1 evvelde lafz-1 yārā tākāt ma°nāsınadır ve mısra°-1 şānīde nīdā murāddur ey yār démekdür. İmdi bunda bir şan°at-1 tecnīsdür ve lafz-1 yārā taḥlīl olup ḥarf-i yā ḥarf-i rā démek olur. Kaçan mîkāt lafzında ḥarf-i yā ḥarf-i rā ola mirkāt olur. Terceme: Sen ki mîkāta érişüp
5 bulur iseñ yārā. Ola mîkāt çü mirkāt-1 me°ālī yārā. Nükte:

*Her ki der-ḥarem iḥrām best vü be-ḥarem-i muḥterem-i Ka°be peyvest
eğer be-vesīle-i kārban be-ḥurb-1 ḥazret-i Raḥmān ne-şitābed ez-ān ḥarīm ḡayr-i
ḥaremān çizi ne-yābed in nükte deryāb ki ḥāşıl-1 ḥarīm-i nehrest der-ḥesāb.*

Her kim ḥaremde iḥrām bağladı ve Ka°benüñ ḥarem-i muḥteremine ulaşdı eğer
10 kārban vesīlesi ile ḥazret-i raḥmān ḥurbuna uyumaya ol ḥarīmden ḥaremāndan ḡayrı
bulmaz. Bu nükte’i duy ki [S44b] ḥāşıl-1 ḥarīm-i nehredür ḥesābda. Şan°at budur ki
raḥmān lafzına ḥurb olmayup belki bu°d ve tefriķa ola ki rā [M59b] ḥā yerine vara
ḥaremān olur. Ve ḥarīm lafzı ḥesābda iki yüz elli sekizdür neḥr daḡı öyledür. Kıt°a:

Her ki ḥurbān gered ez-ān rüz-1 ḥesāb.

15 Her kim ḥurbān[E59b] eyledi ol rüz-1 ḥesāb için.

Ḥ°ān-1 çeşn-i ḥuld-rā bīned medār.

Cennet bayramı sofrasına görür medār.

Ver ber-īn burhān taleb dāred be-bīn.

Eğer bunuñ üzerine delīl ister ise gör.

20 *İn ki ḥurbān-1 çeşn bāşed der-şümār.*

Bunuñ ki ḥurbān-1 çeşndür şaḡışda. Şan°at budur ki ḥurbān lafzı ḥesābda [T60a] üç
yüz elli üçdür. Çeşn lafzı daḡı böyledür. Terceme: Her ki ḥurbān eyler ise ḡayr için
bula cennet °iydi ḥ°ānında şevāb. Ger delīl isterse buña gör bunu. Çeşn ve ḥurbān
budurur ondur ḥesāb. Nükte:

25 *Eczā-yı ber-Ka°be ḥacı-rā delīlest ber-ān ki çün bā-rāy-1 nigū kārī be-ser
bered vü be-gered liķā-yı rab bīned.*

Eczā-i ber-Ka°be ḥacıya delīldür aña ki çün eyü işlülük fikr eyle başa ilette daḡı
döne liķā-yı Rab görür. Şan°at budur ki ber lafzı ḡalb oluna rab olur.

30 *Ve erkān-1 ḥarem meş°arest ki çün ḥamīm-i ḥar be-mīm-i muḥāf resāned
vü °avd kuned meraḡ-1 °iyd yābed.*

Ve erkān-1 ḥarem meş°ardür ki çün ḥarruñ ḥamīmını mīm-i muḥāfa erişdire daḡı
rücū° éde merāḡ-1 °iyd bulur. Şan°at budur ki çün lafz-1 ḥar mīme ére ḥarem olur. Çün
rücū° ḡılına ya°ni ḡalb oluna meraḡ olur. Kıt°a:

Ger mey-i °aşḡ būd der-dil-i maḡrem ki zi-rāḡ.

35 Eğer mey-i °aşḡ ola maḡrem göñlünde yoldan.

Bāz çün geşt meraḡḡim şud vü maḡfūr be-ān.

[M60a]Gerü çün döndi meraḡḡı oldu ve maḡfūr anuñ ile. Şan°at budur ki lafz-1
maḡrem çün gerü döne ya°ni ḡalb ola meraḡḡim olur.

2 murāddur SEM: murād T //6 der ETS: - M // 9 ḥarem-i muḥteremine ESM: ḥarem-i muḥtereme
T // 12 ki ETM: - S / tefriķa ESM: tefriķ T // 21 bunuñ TEM: bu S // 24 budurur SEM: - T // 28
oluna SM: olmaç ET //37 çün ESM: - T .

Hest ez-°ayn-ı Haḡ izād dileş ver şud şād.

°Ayn-ı Haḡdan izāddur[E60a] göñli eğer şād ola.

Ez-ser-i cehl be-yek-noḡta tü āş mücerrem ḡ°ān.

- 5 Cehl başından bir noḡta ile sen anı mücerrem oḡı. Şan°at budur ki maḡrem lafzı bir noḡta ile mücerrem olur. Terceme: Dil-i maḡremde mey-i °aşḡ ola çün ol yoldan. Gerü döndükde meraḡḡim ola maḡfūr hemān. [S45a] °Ayn-ı Haḡdandurur izād [T60b] velī ger ola şād. Cehl ucından anı bir noḡta ile mücerrem dān. Nükte:

10 *Ey dervīş der-derün-ı beyt-i Ka°be se sūtün-ı elif peyker meknūnest ki saḡḡ-ı mübārek-i ü ber-ān vü ber-pāst vü der-lafz-ı beyt nīz se elif sūtün maḡzar-ı maḡzūnest ki elif bā vü yā vü tast ver ism-i ḡalb ki beytu°llāḡ est niz se elif mazmūnest ki elif ḡāf vü lām bāst pes be-ḡūkmü°z-zāḡir °ünvānū°l-bāḡına bāyed ki fezā-yı ḡalb-i mü°min nīz se elif İmān ü islām ü iḡsān mü°ellif ü maḡmūr bāşed tā bā-tibā°-ı se elif aḡvāl ü ef°āl ü aḡvāl muḡavvem būnyān-ı nübūvvet istikāmet du°āyem şerī°at ü ḡarīḡat ü ḡaḡīḡat ḡaşıl kuned.*

- 15 Ey dervīş Ka°be evinüñ içinde üç elif şüretlü direk vardur ki anuñ saḡf-ı mübāreki anuñ üzerine ḡāyimdür ve lafz-ı beytde daḡı üç direk ḡavli elif mestürdür ki elif bā ve yā [M60b] ve tādur ve ḡalb ismindeki beytu°llāḡdur. Anda daḡı üç elif örtülüdür ki elif ḡāf ve lām bādur. Pes ez-zāḡir °ünvānū°l-bāḡın ḡūkmünce gerekdür ki meydān-ı ḡalb-i mü°min daḡı üç elif İmān ve islām ve iḡsān ile mürekkeb ve ma°mūr ola. Tā üç elif 20 aḡvāl ve ef°āl ve aḡvāl etbā°ı ile[E60b] muḡavvem būnyān nübūvvet istikāmet du°āyem şerī°at ve ḡarīḡat ve ḡaḡīḡat ḡaşıl éde. Şan°at budur ki beyt-i Ka°be içinde üç elif şüretlü direk olduḡı gibi beyt lafzında üç direk sīretlü elif vardur ki bā ve yā ve tā elifidür. Ve ḡalb isminde daḡı üç elif vardur ki ḡāf ve lām ve bā elifidür. Çün lafzlara ve zāḡirde [T61a] isimlerde elif vardur ez-zāḡir °ünvānū°l-bāḡın mücebince bāḡında daḡı olmaḡ 25 gerek. Pes fezā-i ḡalb-i mü°min daḡı İmān ve islām ve iḡsān elifleri ile ma°mūr gerek. Tā aḡvāl ve ef°āl aḡvāl elifi etbā°ı ile nübūvvet bināsın devr ḡurıcı şerī°at ve ḡarīḡat ve ḡaḡīḡat direkler istikāmetinde ḡaşıl éde. Meşnevī:

Beyt-i ḡil der-Ka°be timsāl-i dilest.

Balçıḡ evi Ka°beden göñül mişālidür.

- 30 *Bet būd beytī ki ez-dil °āḡıl est.*

Bet olur bir ev ki dilden ḡālīdür. Şan°at budur ki ḡaçan beyt lafzı dilden ya°ni [S45b] ḡarf-i vasatdan ki yādur ḡālī ola bet olur.

Yā būd ḡarf-i nidā ez-Haḡ ber-ān.

Yā ḡarf-i nidā oldı Haḡdan anuñ ile.

- 35 *Beyt-i [M61a] dilḡā-rā derün-ı ma°mūr dān.*

Göñüller anuñ içini ma°mūr bil. Şan°at budur ki beyt lafzınuñ içinde yā-yı ḡarf-i nidā Haḡ olduḡıçün beyt ma°mürdür. Eğer ol yā olmasa beyt ḡarāb olur idi.

6 ḡaḡdandurur MT: ḡaḡdandur SE // 9 saḡḡ SEM: saḡḡ T // 17 beytu°llāḡdur ST: beytu°llāḡdurur EM // 20 etbā°ı MET: etbā° S // 23 çün TEM: çün çün S // 27 meşnevī ETS: - M // 31 ḡaçan STE: - M // 32 vasatdan MES: vasat.

Beyt-i dil zi-an yâ eğer[E61a] gerded tehî.

Beyt-i dil ol yâdan eğer boş ola.

Teb şüd ya'ni helâk ü güm-rehî.

Teb olur ya'ni helâk ve dâlâl. Şan'at budur ki lafz-ı beyt eğer yâdan boş olup dil
5 ya'ni kalb olsa teb olur ki helâk ma'nâsınadır.

Sîne et Ka'be est vü dil ez-meyn ü şerr.

Senüñ sîneñ Ka'bedür gönül yalandan ve şerrden.

Bâ-sevâd ü sahtî ender-i üy hacer.

Karalık ve katılık ile anuñ içinde taşdur.

10 *Ger resed der-meyn-i tû zi-an yâ ziyâ. [T61b]*

Eğer erişe senüñ meyniñe ol yâdan nür.

Yâbed ân seng ez-yemîna'llâhü şafâ.

Bulur ol taş yemîna'llâhdan şafâ. Şan'at budur ki lafz-ı meyn yâ bulıcağ yemîn
olur. Ve ziyâ zıkr étdüğü sevâda muķâbildür ve şafâ zıkr étdüğü sahtîye muķâbildür.

15 Terceme: Beyt-i gildür Ka'bede timsâl-i dil. Bet olur dil olmasa ol belki gil. Yâdurur
harf-i nidâ Hâkdan 'ıyân. Beyt-i dil ol olmasa olur yemân. Beyt-i dil ger olsa ol yâdan
tehî. Teb olur ya'ni helâk ve güm-rehî. Ka'bedür sîneñ dilüñ pür meyn ve şerr.
Karalıktan hem katılık hacer. Ger éderse meyniñe andan ziyâ. Vêrse aña yemîna'llâh
şafâ. Nükte:

20 *Ey dervîş elif ü dü lâm-ı kelime-i Allâh nümüdâr se sütün-ı Ka'be bâ-
câhest [M61b] vü halka-i hâ-yı heybet der-ü vü 'inde mefâtiha'l-gaybî lâ
ya'lemuhâ illâ hüve.*

Ey dervîş Allâh kelimesinüñ elifi ve iki lâmı 'izz ve câhlar Ka'benüñ üç direği
örneğidür. Hâ-yı heybet ve 'inde mefâtihu'l-gaybî lâ ya'lemuhâ illâ hü. Şan'at budur ki
25 Allâh lafzında olan elif ve iki lâm Ka'be içinde olan sır-âverdî üç direk mişâli. Ve Allâh
lafzında olan hâ'-i heybet halkası ki şöyle (o) yazılıcağ kapu halkasına benzer. Bunuñ
miftâhları [E61b]Allâh katındadır ol miftâhları bilmez illa'llâhü. Nitekim süre-i
En'amda *buyurur ve 'indehü mefâtihu'l gaybî lâ ya'lemuhâ [S46a] illâ hü.*¹ Meşnevî:

Beyt-i dilet ey muķîm-i dergâh.

30 Gönlüñ beytin ey dergâh muķîmi.

Ma'mûr kun ez-ħurûfa'llâhü.

Ma'mûr kıl Allâh ħurûflarından.

Tâ ber-tû [T62a] güşâyed ez-nazarhâ.

Tâ senüñ üzeriñe açâ nazarlardan.

35 *Hâ'-i hebbet-i fütüh derhâ.*

3 ü SEM: - T // 4 yâdan SET: yâ M // 8 sahtî EMS: sahtî T // 13 bulıcağ SEM: olıcağ T // 15
yâdurur ST: yâdur EM // 17 ya'ni ESM: - T // 23 izz SEM: izz T / ka'benüñ SME: ka'besinüñ T
// 27 miftâhları EST: miftâhı M / ol ESM: - T .

¹ 'Ve gaybın anahtarları onun -Cenâb-ı Hak'kın- yanındadır. Onları ondan başkası bilemez.' En'am (6)
59.

Fetişler hebbesi hâsı kapular. Şan'at budur ki Allâh lafzında bir elif iki lām üç direk gibidür ve hurûf-ı hâ halka gibidür. Çün beyt-i dil bu üç direk ve kapu halkası ile ma'mûr ola fetş-i bâb olur. Terceme: Beyt-i dilün ey mu'kim-i dergâh. Ma'mûr kıl ez-hurûfa'llâhü. Tâ üstüne lutf-ı halka açar tâ'-i habbe-i fütûh derler. Hikâyet:

- 5 *Dü hâcı der-aksâ-yı harem mîm-i muhabbet be-bâ-yı buğz -ı bedel gerde büdend vü harb engîhte ez-sehm ser-i sinân der-rüy hem vü ez-şadm şadmeşt ber-dehen hem [M62a] mi-zedend.*

İki hâcı akşâ-yı haremde mîm-i muhabbeti bâ'-i buğza bedel eylemişler idi. Ve harb koparmışlar sehmden ser-i sinânî birbirinüñ yüzüne ve şadmden yüz yumruğı birbirinüñ yüzüne ve şadmden yüz yumruğı birbirinüñ ağzı üzre ururlar idi. Şan'at budur ki harem lafzınıñ akşâsı ya'ni nihâyeti ve âhiri mîmdür ki mîm-i muhabbet déyü ta'bîr etdi. Pes harem lafzında mîm kaçan bây lafzına buğza bedel kılınup ya'ni mîm harfi bâ kılinsa harb olur ve ser-i sinândan murâd sîndür.[E62a] Ol ki lafz-ı hem üzre ola sehm olur ve dehende murâd mîmdür kaçan şad lafzı anuñ üzerine ola şadm olur.

- 15 *Kâmilî ez-ân nazîhat ber-âşifet vü ez-kemâl-i naşîhat güft.*

Bir kâmil ol rüsvâyılıktan çarışdı ve kemâl-i naşîhatinden dédi. Şan'at budur ki kâmil çarışsa ya'ni mîm kâfa muttaşıl olsa kemâl olur.

- 20 *Elif nîze der-miyân-ı harem me-keşîd ki harâmet yâ ez-miyân-ı mîkât bîrûn berîd ki mağall-i maqt vü [T62b] intikârest.*

Gönder elifi harem ortasında çekmek ki harâmdur yâ mîkât ortasından taşra ileteñ ki mağall-i maqt ve intikâmdur. Şan'at budur ki nîze ki elifdür. Çün harem lafzınıñ içinde çekile harâm olur. Ve yâ ya'ni yâ'-i melfûzî ki iki harfdür biri yâ-yı mektübî ve biri elif-i mektübî çün mîkât lafzından çıkarıla maqt kalur. Nazm:

- 25 *Mürde dâñ naqş-ı mürüvvet mürde-râ. [S46b]*

Mürdeye bil naqş-ı mürüvvet anuñ için. Şan'at budur ki [M62b] mürde lafzı naqş ve şüretde mürüvvet lafzıdır.

Ve zi-şafâ sa'y-i şafâ cü der-şaf â.

Şafâdan sa'y-i şafâ iste şafa gel. Şan'at budur ki şaf lafzında ayagı elif olıcağ şafâ olur. [E62b]

- 30 *Ez-tekebbür yâ me-gü tekbîr-râ.*

Tekebbürden yâ déme tekbîri. Şan'at budur ki tekbîr lafzında harf-i yâ ya'ni yâ'-i mektübî olmayıcağ tekebbür olur.

Yâ me-kun şüret-i münâ-râ der-minnâ.

Yâ kılma benlik şüretde minnâda. Şan'at budur ki minnâ lafzında olan elif yâ şüretinde yazılıcağ münâ şüretidür ki benlik ve tekebbür demekdür. Terceme: Mürdeye bil sen mürüvvet şüretinde. İsteriseñ ger şafâyı der-şaff-ı â. Gel tekebbürden déme tekbîri yâ. Yâ münâ şeklinde gösterme minnâ.

1 lafzında EMS: lafzı T // 3 beyt-i dilün SEM: beyt-i dil T // 6 büdend TEM: bûde S // 9 harb SET: harf M / şadmden ESM: şadmeden T // 16 naşîhatinden ST: naşîhatden ME // 21 çün TEM: - S // 25 mürdeyeESM: mürde T // 36 isteriseñ EST: isterseñ M.

Faşlün fi'ş-şavmi ve mâ yünāsibihî.

Ba'z nüşhada yünāsibuhā vākı° olmuş zamir-i mü'enneş ile ammā şavma münāsib değıldür. Nükte:

İsm-i mübārek-i ramazān rızā-yı Haqqest bā-menn-i ü ber-āmihte.

5 İsm-i mübārek-i ramazān rızā-yı Haqqdur anuñ menni ile qarışmuş. Şan°at budur ki lafz-ı rızā lafz-ı men ile qarışacak mīm rā'dan soñra ve nün [T63a] elifden soñra ola ramazān olur.

Ve rūza rūzī bī-nihāyetest bahā-yı hebbet-i ü peyveste.

10 Ve rūza rūzī bī-nihāyetdür anuñ hā-yı hebbesine ulaşmış. Şan°at budur ki lafz-ı rūzī nihāyetsüz ya°ni āhirsüz olıcağ rüz [M63a] qalur. Ol ki hebbe lafzınuñ hāsına ulaşa rūza olur. Kıt°a:

Bāşed hurūf-ı rūza muqatta° zi-rüy-ı lafz.

Olur rūza harfleri muqatta° lafz yüzünden.

Ya°ni ki[E63a] rūza kať-ı nazār şud ez-mā-sivā.

15 Ya°ni rūza kať-ı nazār oldu mā-sivādan. Şan°at budur ki rūza lafzınuñ hurūfi ekşer birbirine muttaşıl yazılmaz. Zāhir yüzünden buña tenbīhdür ki şavmda mā-sivādan kať-ı nazār gerek.

Āmed bahā-yı rūza bahā-yı hebbet zi-Ĥağ.

Geldi orucuñ bahāsı hā-yı hebbe ile Ĥağdan.

20 *Zi-in rüy rüy-ı ruzā şud mūntehā ba-hā.*

Bu yüzden ruzenüñ yüzi olur nihāyet bulmuş hā ile. Şan°at budur ki rūze lafzında yüz lafz-ı rüdur ol yalnüz za ile tamam [S47a] olmayup hā ile tamām olmuşdur yağıud yüzden murād teveccüh olunan öñdür. Lā-cerem rūze lafzınuñ öñi hāyla tamām olmuşdur. Terceme: Olur hurūf-ı rūze muqatta° çü yazıda, ya°ni ki rūze dutan éde kať-ı mā-sivā, geldi bahā-yı rūze hā-yı habbe ile, buldı yüzi bu yüzden anuñ hā-yı mūntehī. Nükte:

Şād şıyām şüret-i çeşmest vü ism-i yā şüret-i pā vü müsemmə-yı ü evvel yed vü elif hey°et-i kāmēt vü mīm şekl-i mūdāğil vü mağāric-i beden ya°ni rūze-dār bāyed ki be-tamāmı-yı a°zā rūze-dāred tā be-süret ü ma°nā şıyām resīde bāşed.

30 Sad şıyām şüret-i çeşmdür ve ism-i yā şüret-i [M63b] pādur [T63b] ve ol pānuñ müsemməsi evvel yeddür ve elif hey°et-kāmētdür ve mīm şekl-i mūdāğil ve mağāric-i beden ya°ni oruc dutan gerekdür ki cemī°-i a°zāsı oruc duta. Tā şıyāmuñ şüret ve ma°nāsına érişmiş ola.[E63b] Şan°at budur ki şād şıyām çeşmdür dedüğü şeklde 35 müşābih olduğı içindür. Göz bulınıcağ baş varlığı muqarrerdür ve şıyām lafzında yā ki anda ism murād ola şeklde pādur. Öyleye ayak dağı bulundu ve pānuñ müsemməsi yed lafzınuñ evvelidür. Öyleye el dağı bulundu ve şıyām lafzınuñ elifi kāmēt şüretindedür. Öyleye kāmēt dağı bulundu ve şıyām lafzınuñ mīmi bedenüñ giricek ve çıkıcağ

4 āmihte SEM: āmihte T // 5 qarışmuş SET: qarışmağ M // 10 nihāyetsüz ETM: nihāyetest S / ruz S: rūze TEM // 16 birbirine ESM: birbirin T // 21 hā ile SET: - M // 23 yüzden SET: yüzünden M // 24 dutan EST: tutan M // 29 resīde SEM: resed T // 36 pānuñ ESM: pā T.

yerlerinin şeklidir. Öyleye ba'zı a'zâ daği bulundu. Öyleye lafz-ı şiyâmda cemî'î a'zâyâ işaret bulundu. Pes lâyiğ oldur ki tamâm a'zâ ile oruc duta. Tâ ki şiyâmuñ şüretine ve ma'nâsına ére. Kıt'a:

Cürriid ilâ messâki mine'ş-şürbi ke'l-elifi.

5 Tecrîd kıl messâki şürbden elif gibi.

Zi-imsâk-ı rûze ger bûdet âb-ı rû hevâ.

Oruc dutmağdan eğer vâre ise saña yüz şuyı muhabbeti. Şan'at budur ki lafz-ı messâk elif ile imsâk olur. Mücerred kılmıcağ mesâk olur.

Kez-hükmi-ı 'iyd ger şud imsâk münkalib.

10 Hükmi-ı 'iydden eğer ola imsâk münkalib.

'Ayn-ı hilâl ber-tû dihed 'arz-ı ke's-i mâ.

'Ayn-ı hilâl senüñ üzeriñe vére ke's-i mâ 'arzin. Şan'at budur ki imsâk lafzı kalb olınıcağ ke's-i mâ [M64a] olur [S47b] ve şekli-ı hilâlî çanağa teşbîh éder. Nükte:

Şâd mâni'ast dâyim mâr ya'ni şâyim ânest ki be-şâd-ı şabr mâr-ı şehvet-râ ser-fürü güfte vü memnû' dâred. [E64a]

15

Şâd mâni'dür dâyim yilândur ya'ni şâyim oldur ki [T64a] şâd-ı şabrla mâr-ı şehvetüñ başın aşğa döke daği memnû' duta. Şan'at budur ki şâyim lafzında olan şâddan ism murâd éder ve anı daği şadde yeşuddüden ism-i fâ'il mülâhaza éder. Ve şâyim lafzın da şaddan aşğa olan âyimdür. Öyleye âyim ki mârdur şâd altında aşğa olduğu gibi şabr-ı şâdı altında mâr-ı şehvet dökülmüş ve men' olmuş gerek dér. 'Arabiyye:

Yâ şâyimâ nağki cevfe'l-ğalbi 'an denesi.

Ey şâyim pâk kıl kalb içini kirden.

Eş-şavmü fi'l-ğalbi mu'arrazün an rezâyilihî.

25

Şavm kalbde ta'arruzdur yaramazlıklarından. Şan'at budur ki eş-şavm lafzı kalb olınıcağ mevşıla olur şavm-ı vişâl murâd olur. Nükte:

Ey dervîş ħalb-i bu'zî ki der-şabân nişined ez-ramazân cüz-tefriğa-i marzân ne-bîned.

30

Ey dervîş ħalb-i bu'zî ki şabânda toğ oturur ramazândan tefriğa-i marazândan ħayrı görmez. Şan'at budur ki şabân lafzında ba'z ħarf kalb olınıcağ şabân oturur. Ramazân lafzunun ħarfleri tefriğa olunsa râ mîm yerine varup bi'l-'aks ola marzân olur tesniye-i marazdur. Beyt:

Her ki der-şabân şebân şud çeşm bâz ez-şevğ-ı dost.

35

Her kim şabânda nice géceler gözi açığ oldu dost şevğinden. Şan'at budur ki şebân lafzı cem'î [M64b] şebdür ve gözden murâd 'ayn-ı mektübîdür. Ol ki şebân lafzında açıla şabân olur.

Şavm eğer güyî bûd der- zîr-i çeşmeş geşte müst. [E64b]

1 şeklidir SEM: şekldür T // 2 şiyâmuñ SEM: şiyâm T // 8 mücerred kılmıcağ mesâk olur TEM: - S // 12 üzerine ESM: üzre T / 'arz ETS: 'arz M // 16 mâr SET: mâ M // 17 şehvetüñ SEM: şehvet T // 20 dér SET: - M // 31 olunsa SE: olunup TM / olur EST: olur ki M .

Eğer şavm déyesin anuñ gözi altında olur kıl olmuş. Şan°at [T65a] budur ki çeşmden m urād şavm lafzında olan şāddur. Andan aşāga olan vāv mīm ya°ni lafz-ı vem aşlda mū idi kalb olup vem olmuşdur. Terceme: Her ki şa°bānda şebān olursa anuñ çeşmi bāz. Şavm eğer déseñ gözi altında dönmüş hem-çü mū. Nükte:

5 *Sahūr hürden [S48a] der-dünyā mūcib-i şeref ü āb-rū-yı dendānest vü der-āhīret vişāl-i hūr ü cinān.*

Sahūr yemek dünyāda mūcib-i şeref ve āb-rū-yı dendāndur. Ve āhīretde vişāl-i hūr ü cināndur. Şan°at budur ki dendāndan murād sahūr lafzında olan sīndür ve andan aşāga ür lafzı havveradan olıcaq aklık ma°nāsına olup āb-rū-yı dendān olur. Ve hūr-ı cennet murād olıcaq aña ittişāl bulur. Beyt:

Her ki ü dendān gūşāyed der-seher.

Her ki ol diş aça seherde.

Hūr būd der-rūze vü emīn zi-ħarra.

15 Āzād olur orucda emīn olur ısıdan. Şan°at budur ki dendān murād seher lafzında olan sīndür. Ol ki açıla hā vü rā kalur hatm-i hāyla okunursa hūr olur fetḥ-i hayla okunursa har olur. Terceme: Her kim ol dendān gūşād eyler seher. Hūr olur ħardan daḥi görmez ħarar. Hikāyet:

Gūdegī-rā dīdend rüz-ı °ıyd çeşm be-yed ya°ni [M65a] ni°met-i diğēr an gūşādī.

20 Bir oğlancuğı gördiler bayrām gününde gözi gayriler yedine ya°ni ni°metine açmış idi. Şan°at budur ki çeşmden murād °ayn-ı mektübīdür. Ol ki yed lafzına [E65a] açıla °ıyd olur.

Ve çün t̄a-yı fiṭr der-miyān-ı ferr-i refāhiyyet-i tevān-gerān şikem ḥālī mānde.

25 Ve t̄a-yı fiṭr gibi aḡniyānuñ refāhiyyeti ferinūñ ortasında ħarnı boş ħalmış idi. Şan°at budur ki fiṭr lafzınuñ içi ki ħarf-i t̄adur. Ol gidüp ḥālī ħalıcaq fer olur.

Gāh rū-yı melālet ber-ser-i zānū-yı taḥassūr nihādī vü telḥ nişestī.

30 Gāh melālet yüzün taḥassūr dizi üzre ħomuş acı oturur idi. Şan°at budur ki melālet lafzınuñ yüzi mīmdür ve taḥassūr lafzınuñ dizi rādur. Ol bunuñ üzerine ħomıcaq mer olur ki acı ma°nāsınadur anuñiçün telḥ dér.

Ve gāh p̄a-yı tālem der-dāmen-i teferruğ keşīdī vü gamīn istādī.

Gāh tālem ayāḡın fāriğ olmağ eteḡine çeker ve gam-nāk durur idi. Şan°at budur ki tālem lafzınuñ ayāḡından murād mīmdür ve teferruğ lafzınuñ eteḡinden murād ḡayndur. Ol mīm ki bu ḡayna çekile gam olur anuñiçün gamīn dér.

35 *Kesī ḡufteş tū bākī bā-key ki diğērān bā-zeyy-i bāzī end.*

Bir kimse aña dédi sen aḡlayıcısın eyle ki ḡayriler bāzı ya°ni oyun ziyneti iledür. Şan°at budur ki evvelki bākī lafzı lafz-ı °Arābīdür ki bekādan ism-i fā°ildür ikinci bākī

1 déyesin SEM: dēye T // 2 ya°ni ETS: - M // 3 şa°bānda ESM: şa°ban T // 5 hürden SET: hürde M // 11 ü dendān ST: dendān-ı ü EM // 17 ħarār SE: zārār MT // 25 aḡniyānuñ SEM: aḡniyā T / ferinūñ SME: - T // 27 melālet ST: melāmet EM // 34 ḡayna SM: ḡayn TE.

lafzı ile tecnīs olunur. Ve evvelki bâzî lafzı mürekkebdür bâ lafzı [M65b] ile zi lafzından [S48b] ikinci bâzî lafz-ı müfreddür ki tecnīs olur.

Güft ne-dānestei ki [E65b]cem[°]ıyyet-i [°]ıyd an kes be-kef āred ki zer be-dest dāred.

- 5 Dēdi oğlan bilmez misin ki cem[°]ıyyet-i [°]ıydi ol [T65b] kimse kefe götürerek elinde altun ola. Şan[°]at budur ki zerden murād [°]ayn-ı mektübîdür. [°]Ayn meľfūzınuñ bir ma[°]nāsı altun olmak i[°]tibārı ile destden murād yeddür. Kaçan yed lafzında [°]ayn-ı mektübî ola [°]ıyd olur. Beyt:

[°]ıyd-rā gerçi ser-ā-pāy būd [°]add-i ni[°]ām.

- 10 [°]ıyda eğerçi başdan ayaga olur ni[°]metler şaymak. Şan[°]at budur ki [°]ıyd lafzınuñ evveli [°]ayn ve āhiri daldur ki mecmū[°]ı [°]ad lafzı olur.

[°]Ayy būd ger ne-būd dāl delīleş be-direm.

- [°]Ayy olur eğer olmaya anuñ delīli dālî direme. Şan[°]at budur ki [°]ıyd lafzında kaçan dāl olmasa [°]ayy olur. Terceme: [°]ıyd olur gerçi ser-ā-pāy [°]add-i ni[°]ām. [°]Ayy olur aña eğer
15 olmaz ise dāl-ı direm.

El-bābū 's-sānī fī-zikri'l-mülūki ve a[°]vānihūm ve fihī fuşūlūn faşlūn fī'l-[°]adli ve 'r-riyāseti ve 'z-zulmi ve 's-siyāseti.

Siyāset aşl-ı luğatde zabt-ı re[°]āyā ma[°]nāsınadır. Ammā iştilāhda helāk ve kahr ma[°]nāsına müsta[°]meldür.

- 20 *[°]Adl-i pādşāh ānest ki çeşm ber-dil-i dervīşān dāred.*

[°]Adl-i pādşāh oldur ki gözi dervīşlerūñ göñli üzre duta. Şan[°]at budur ki çeşmden murād [°]ayn-ı mektübîdür. Ol ki dal lafzınuñ üzerine ola [°]adl olur.

[M66a]Ve zulm-i ū ān ki sāye-i bī-mihri ber-ser-i miskīnān endāzed.

- 25 Ve pādşāhuñ zulmi oldur ki bī-mihrlük gölgesin miskinler başı üzre bırağa. Şan[°]at budur ki sāyeden murād zıldur ve miskinān [E66a]lafzınuñ başı mīmdür. Ol ki bunuñ üzerine ola zulm olur.

Ne-dāned ki çün huzūr-ı dil-i [T66a] dervīş raht ber-bended derīş ez-fütūh-ı gayb gūşāde be-māned ki der-ān der-elif-vār dār-ı cinān müşāhide nūmāyed.

- 30 Bilmez ki çün huzūr-ı dil-i dervīş esbāb bağlaya. Ānuñ bir kapısı fütūh-ı gaybdan gūşāde kalur ki ol kapuda elif-vār dār-ı cinān müşāhide gösterilür. Şan[°]at budur ki dervīş lafzınuñ dili ya[°]ni harf-i vasatı ki vāvdur. Çün gide lafz-ı derīş kalur ki kapu ma[°]nāsınadır. Ve harf-i bā yā-yı vahdete dervīşin zamīr-i gāyibdür. Ve ol der lafzında kaçan elif olsa dā olur.

- 35 *Ve miskīn çün terk-i ser kuned sikkīn vakteş der-miyān be-māned ki bedān ser rişte-i 'alāyık kat[°] kuned tā lāyık-ı Hāķ [S49a] şud.*

Miskīn çün terk-i ser éde sikkīn vakti miyānda kalur ki anuñ ile [°]alāyık ipliği başın kat[°] éder tā lāyık-ı Hāķ olur. Şan[°]at budur ki miskīn lafzınuñ başı mīmdür. Çün ol

2 ki SEM: - T // 5 götürerek TSE: götürmek M // 7 kaçan SME: - T // 18 ma[°]nāsınadır ESM: ma[°]nāsına olur T // 21 oldur EMT: odur S // 22 dal EST: dil M // 24 gölgesin EST: gölgesini M // 31 gūşāde SM: gūşād ET // 33 gāyibdür ESM: gā'ibdür T.

terk olunup gide sikkîn qalur ki bıçak ma'nâsınadır. Ve ol ki 'alâyîk lafzınıñ başını kese layîk qalur. Kıt'a:

Şeh be-zulm er ser-i gedâ bübüred.

Şâh eğer zulme gedâ başın kese.

5 *Hâşıl-ı renc-i hüyüş dâ bîned.*

Kendü zahmeti hâşılın marazı görür. Şan'at budur ki [M66b] gedâ lafzınıñ başı kesilicek dâ qalur ki maraz ma'nâsınadır.

Ve ân ganî ger 'inâyeteş ne-büd.

Eğer ganînüñ dervîşe 'inâyeti olmaya.

10 *Hâl-i rû-yı[E66b] gınâ 'inâ bîned.*

Gınâ yüzünüñ hâlin 'inâ görür. Şan'at budur ki gınâ lafzınıñ yüzi gayndur hâl noñadur ol ki olmaya 'inâ olur. Terceme: Kesse şeh zulmle gedâ işini. Hâşıl rencini o dâ göriser ger ganînüñ 'inâyeti yoğ ise. [T66b] Hâl-i rû-yı gınâ 'inâ gör ser. Nükte:

Pād-şâh-râ ki bād-ı gurūr der-ser bâşed vü âh-ı mazlumân der-'akab ü-râ

15 *der-miyân hem-çün şın cüz-ser-i şın ne-bâşed.*

Pād-şâh için ki bād-ı gurūr başda ola ve âh-ı mazlûmlar 'akabde aña ortada şın gibi şın başından gayrı olmaz. Şan'at budur ki pād-şâh lafzınıñ evveli pād lafzıdır ve âhiri âh lafzıdır ortada olan harf-i şındur ki şın başıdır. Kıt'a:

Keşed çün Husrevî der-hüy-yı bed ser.

20 Çeker çün bir Husrev yaramaz huya baş. Şan'at budur ki lafz-ı ser kaçan lafz-ı huy içinde ola Husrevî olur.

Be-şekl ân Husrevî husrest be-üy.

Şekilde ol bir Hüsrev Hüsrdür anuñ ile. Şan'at budur ki lafz-ı Hüsrev lafz-ı vî ile olıcaq Hüsrevî olur.

25 *Key âmed şeh vü ger süzed velî-râ.*

Key şehdür eğer yakarsa bir göñli.

Me-ğ'ân şâheş ki bâşed dâğ an key.

30 Aña şâh okıma dâğ olur ol key. Şan'at budur ki lafz-ı key üç ma'nâya [M67a] gelür: Biri ulu begdür ve biri kaçandır ve biri dâğ ma'nâsınadır. Her bir mışra'da ma'nâ-yı âhir murâddur. Terceme: Çeke çün Husrevî hüy-yı bede ser. Olur ol Husrevî Husr ile bā-vî. Çü key şehdür[E67a] eğer bu göñli yaksa. Aña şeh dërme dağdur belki ol key. Nükte:

Pād-şâh-râ ez-ğod hesâb-ı cem'iyet-i esbâb-ı pādşâhî gâhî müselleme şud

ki emr-i sipâh-ra be-terbiyet-i müreffeh ü muntazam dâred deryâb ki çün pād-şâh

35 *be-hesâb [T67a] cem' arî hâşıl-ı ü tamâm-ı ceş şümârî. [S49b]*

Pād-şâh kendüden hesâb-ı esbâb-ı cem'iyet-i pādşâhî bir vaqt müselleme olur ki emr-i sipâh terbiyet ile refâhiyyetlenmiş ve muntazam duta. Duy ki çün pād-şâhî

2 kese SET: kesse M // 6 marazı ST: maraz EM // 12 şeh EMS: hağ T // 18 olan EST: - M // 20 huya TME: hüy S // 23 şeklide SEM: şekle T / hüsrev SEM: hüsrev T // 29 kaçandır SEM: kaçan olur T // 31 göñli SEM: göñül T // 37 refâhiyyetlenmiş EST: refâhiyyetlenmiş M.

hesâbda cem° edesin anuñ hâşılını tamâm-ı ceşş sayarsuz. Şan°at budur ki pād-şāh lafzı hesâbda üç yüz on üçdür. Ceşş lafzı dañi hesâbda üç yüz on üçdür. Kıt°a:

Pād-şāh er averd mülk-i Süleymānī yedest.

Pādşāh eğer götüre mülk-i Süleymānī ele.

5 *Bī-sipeh çün mür gerded pāy-māl-i ehl-i zür.*

Sipehsüz karınca gibi olur ehl-i zürüñ ayağı altında ölmüş. Şan°at budur ki Süleymān °a.m. karıncanuñ kelâmın işidüp ve anuñ ile mükāleme édüp tuhfesin kabül eyler idi. Lā-cerem Süleymān ile mür zıkr étdi ve mür ehl-i zürüñ pāy-mālī olmaq °adetdür. Buña binā°en anı dañi zıkr eyleyüp ve pāy-māl münāsib dest zıkr eyledi.

10 *Ver delīl [M67b] bāyedet biniger lafz-ı pādşāh.*

Eğer bir delīl gerek ise saña nazār kıl pād şāh lafzına.

Kez-üy er kem şud sipeh bākī ne-māned gayr mür. [E67b]

Ki andan eğer eksik varsa sipeh bākī qalmaz karıncadan gayrı. Şan°at budur ki pād-şāh lafzı hesâbda üç yüz on üçdür sipeh lafzı altmış yedidür ve mür lafzı iki yüz kırk altıdır. Kaçan üç yüz on üçden altmış yedi gide iki yüz kırk altı qalur ki hesâb-ı mürdür. Terceme: Ger Süleymān mülkini deste getürse pād-şāh mür-veş olur. Sipehsüz pāy-māl ehl-i zür. Dāldur [T67b] buña nazār kıl gör ki lafz-ı pād-şāh ger sipeh asılsa andan bākī qalmaz gayr mür. Nükte:

20 *Key pād-şāh bāşed vü qalb-i ü yek-işārettest bedān ki pād-şāh bāyed ki yek-dil bāyed tā °adū-yı dü dil-rā bāvī mecāl-i dü çār ne-bāşed.*

Key pād-şāhdur ve anuñ qalbi yek bu işāretdür. Aña ki pād-şāh gerekdür ki yek-dil ola. Tā °adū-yı dü dilüñ anuñ ile muqābelesi olmaya. Şan°at budur ki lafz-ı key qalb olıncaq yek olur. Ve şeh lafzınuñ dili ya°ni içi bir gerek ya°ni elif gerek ki şāh-ı müstakīm ola °adüy lafzınuñ dili ya°ni içidürür. Beyt:

25 *Ne-būd dil-i şāh cüz-yekī vezīr-i cāh.*

Olmaz şāh göñli birden gayrı eğer mansıb için.

Çün şud dil-i şeh dü şibh-i şāhest ne-şāh.

Çün iki oldı şāh göñli şibh-i şāhdur şāh değıldür. Şan°at budur ki [S50a] şāh lafzınuñ dili ya°ni içi birdür ya°ni [M68a] elifdür. Çün iki ola ya°ni bā ola şibh olur. Terceme: Şāh qalbi bir gerek iki gerekmez cāh için iki olsa şāh olmaz belke olur şibh-i şāh. Nükte:

Emīr-rā ki mī der-derün bāşed şek nist ki rā-yı ü der-zabt-ı [E68a] etrāf bāz-güne şud.

Emīrūñ ki mī derünunda ola şek yoqdur ki anuñ rāyı etrāf zabtında °aks olur.

35 Şan°at budur ki emīr lafzınuñ içi mīdür. Etrāfı elif ve rādur ki er lafzıdır. Kaçan lafz-ı rā °aks olur er olur.

Ve mülk-rā mül der-ser bāşed yaqīnest ki dāmen-i mülkeş ez-kāf-ı kifāyet mañcüb māned. [T68a]

1 hâşılını EST: hâşılın M // 7 anuñ ile ST: anuñla ME // 13 karıncadan gayrı SEM: karınca gayrı T // 15 kaçan MET: - S // 23 olıncaq ESM: olıncaq T / ya°ni ESM: - T // 28 şibh SEM: şebih T // 32 zabt EST: zabt M // 35 etrāfı MET: etrāf S.

Ve mülk ki başında mül vardur yaķındur ki anuñ mülki eteği kifāyet kāfindan maħcüb qalur. Şan°at budur ki mülk lafzınuñ başı müldür ve mülk lafzınuñ eteği kāfdur. Ol ki örtülüp gide mül qalur. Kıı°a:

Ser ne-bīned °askereş-rā pādşāh.

5 Başını görmez °askerüñ pādşāh.

Çün be-püşed dīdeş sekr-i şarāb.

Çün örte anuñ gözini şarāb mestliği. Şan°at budur ki °asker lafzında baş °ayn-ı mektübīdür ve ol °aynı lafz-ı sekr örtnüşdür mecmu°ı sekr olmuşdur.

Ve ān kũ mül ħüred vũ ber-ket tekye zed.

10 Ol ki şarāb içdi ve taht üzre tekye urdı.

Bes ki cüyed mülket-i ħod-rā be-ħ°āb.

Nice araya kendü mülketini d üşde. Şan°at budur ki lafz-ı mülket müldür ket üzre. Terceme: °Askerinde [M68b] başı görmez pādşāh. Çün gözün örte anuñ sekr-i şarāb. Ol ki mül içdi ket üzre tayanup aña mülket görünür lā-büd be-ħ°āb. Nükte:

15 *Merdum-ı bed-ħişāl derest vũ elif-i dād-ı mülük[E68b] tıġest ki miyān-ı der-rā dũ nīm mī-kuned.*

Yaramaz ħülü kişi der ya°ni yırtıcı canavardur ve pādşāhlaruñ dād ya°ni °adl-i elifi kılıçdur ki der ortasın iki päre éder. Şan°at budur ki der lafzınuñ ortasında kılıç gibi elif giricek dād olur.

20 *Ve terbiyet-i ezdāl semest vũ tā-yı sitem rişte-i yektāst ki eczā-yı sem be-hem peyvended.*

Ve terbiyet-i ezdāl semdür ve tā-yı sitem bir qat iplikdür ki eczā-yı semi birbirine bağlar. Şan°at [T68b] budur ki sem lafzınuñ cüzleri sīn ve mīmdür ve lafz-ı tā ism-i ħarfdür ve qat ma°nāsına dağı gelür. Qaçan ol tā ile sem lafzınuñ cüzleri bağlana sitem

25 olur. Kıı°a:

Miyān-ı dād elif rāh-ı rāst [S50b] dān behişt.

Dād ortasında elifi rāh-ı rāst bil cennete.

Dũ dāl-ı devlet ü dīn reh-nümāyiş ez-dũ taraf.

30 Devlet ve dīn iki dalı anuñ yol göstericisidür iki taraıdan. Şan°at budur ki dād lafzınuñ içinde olan elifi istikāmeti için rāh-ı rāsta teşbīh éder ve ol elifüñ iki taraıfında olan iki daluñ yerine dāl-ı devlet ve yerine dāl-ı dīn dér. Ve lafz-ı dāl ism-i ħarfdür ve delālet édici ma°nāsına. Buña binā°en rāh-nümā dér iki taraıdan.

[M69a] Çũ pā-yı bāġi rāci° şud be-gümrahī.

Bāġi ayadı gibi döne dālāletde.

35 *Kesī ki rāstī in elif bedād ez-kef.*

Bir kimse ki bu elif rāstliđin vérdi elden. Şan°at budur ki bāġi güm-rāh ma°nāsınadur ve lafz-ı güm-rāh ma°nā-yı luġavī i°tibārı ile yol gösterici démek. Pes ol [E69a]kimse ki bu rāh-ı rāstī elden yitüre güm-rāh olur ki bāġidür. Nükte:

1 mülki SET: mülk M //8 °aynı SME: °ayn T / mecmu°ı SEM: mecmu° T // 12 °askerinde SET: °askerde M // 14 görünür ESM: görür T // 18 ortasında TEM: ortasından S // 24 ħarfdür ESM: ħarfdür T / ma°nāsına ST: ma°nāsım EM // 37 ma°nāsınadur EMS: ma°nāsınadur T.

Der-lafz-ı siyâset yâs ki nevmîdist der-miyân-ı sin ü tâ ki ber-şes delâlet mî-kuned vâkı° şud ya°ni çün pādşâh der-siyâset yek-çihet bâşed der-şes çihet kâşîdân-ı memleket-râ ez-üy nevmîdî hâşıl âyed.

Lafz-ı siyâsetde yâs ki nevmîdlikdür sin ve ta ortasında ki altıya delâlet éder vâkı° olmuştur. [T69a] Ya°ni çün pādşâh siyâsetde yek-çihet ola şes-çihetde memlekete kaşd édenlere andan nevmîdlik hâşıl olur. Şan°at budur ki siyâset lafzı içinde lafz-ı yâs sin ile yâ ortasında vâkı° olmuştur ki lafz-ı sit cüzleridür altı ma°nâsınadır. Beyt:

Şerr ez-ser-i bedân ne-bürd hiç kes meğer.

Şerri yaramazlar başından kesmez hiç kimse meğer.

10 *Şimşîr-i şeh ki meşâ kuned der-miyân-ı şerr.*

Şâhün şimşîri ki yürür şerr ortasında. Şan°at budur ki şimşîr lafzınıñ evveli şın ve âhîri râdur ki şerr lafzınıñ cüzleridür ve bunıñ ortasında olan meşâ lafzıdır. Terceme: Şerîrden [M69b] şerri kesemez hiç kes meğer. Şimşîr-i pādşâh ki şerr içre meşâ éder. Nükte:

15 *Saht-ı pād-şâh germ-ğüy âftâbist ber-ğatt-ı istivâ-yı memleket ki rüz-ı rüşen [E69b]rây-ı °âdil vü şeb-i zâlim tîre-dil pîş-i ü yek-sânest.*

Ğadıab-ı pādşâh ħarâret [S51a] ħülü bir güneşdür ħatt-ı istivâ-yı memleket üzre ki rüz-ı rüşen rây-ı °âdil ve şeb-i zâlim tîre-dil anuñ öñünde yek-sândur. Şan°at budur ki âftâbdan murâd sîn-i mektübîdür şems mülâğazası ile taqvim ħasebince ol ki ħatt üzerine ola saht olur. Şi°r:

Ğazabü'l-mülûki nazîrün ħazabü's-şârimi.

Pādşâhların ħazabı keskin kılıç ħazabınıñ nazîridür.

Fi'l-ğalbi biğ °ün min cevâhiri ħarfihî.

25 ħalbde bir pâredür anuñ ħarfî cevâhîrlerinden. Şan°at budur ki ħazab lafzı ħalb olunsa bezeğâ olur. Ve min cevâhiri ħarfihî dedüğü taşħife işâretdür. [T69b] ħaçan ħarf-i âħirinde noħta olmasa beze°a olur. Nükte:

Dü elif pād-şâh işâretest be-tîğ ü ħalem ki ân tîğ bed-râ dü nîm mî-kuned vü an ħalem der-miyân-ı şehî ya°ni arzû-yı perde-i ni°am tavassuğ mi-nümâyed.

30 İki elif pādşâh işâretdür tîğ ve ħaleme ki ol tîğ yaramazı iki pâre éder ve ol ħalem bir şeh ortasında ya°ni arzû-yı perde-i ni°amda tavassuğ gösterür. Şan°at budur ki pādşâh lafzında iki elif vardır ki biri pe lafzınıñ içinde ve biri şeh lafzınıñ içindedür. İmdi evvelki elif bir tîğdür ki yedi iki pâre édüp içine [M70a] girmiştir ve ikinci elif bir kalemdür ki şeh ortasında vâşîadur. Beyt:

Hest kâr-ı pād-şâhî zi-in elifhâ mü'telif.

35 Pād-şâhlik kârı[E70a] bu eliflerden mürekkebdür.

Bed şehî bâşed ki şud maħrûm ez-în her dü elif.

4 nevmîdlikdür SEM: nevmîddür T //8 ne bürd MSE: ne bürded T // 12 ortasında STE: ortası M // 13 kesemez SEM: kesmez T // 17 ħülü ESM: ħüyü T / ħatt EMS: ħatt T // 19 ħasebince SEM: ħesâbınca T // 24 cevâhîrlerinden SEM: cevâhîrlerden T // 29 yaramazı SM: - T ,yaramaz E.

Yaramaz şeh olur ki her ki oldı maḥrûm bu her iki elifden. Şan'at budur ki pād-şāh lafzında iki elif olmasa bed şeh olur. Terceme: Oldı kār-ı pād-şāhī dü elifden mü'telif. Bed şeh olur bu eliflerden şu kim maḥrûm ola. Nükte:

5 *Elif-i evvel-i ümerā işāretest be-tîg-i ser-keşî vü tecebbür-i riyāset vü elif-i āḥir be-tîg-i ḥadd ü siyāset eğer tîg-i evvel bî-fekund merā be-māned ki ber-mürüvvet delālet mî-kuned vü eğer elif-i āḥir bined ez-îşān-rā hiç aşl ne-mānd vü eğer her dü ne-bāsed lafz-ı mür ki ber-telḥî delīlest bā-îşān be-māned.*

Elif-i evvel-i ümerā işāretdür tîg-i ser-keşti ve tecebbür-i riyāsete [T70a] ve elif-i āḥir tîg-i ḥadd ü siyāsete eğer tîg-i evvel birağıla. Merā'e ḳalur ki mürüvvete delālet 10 éder ve eğer elif-i āḥiri ata emrlerine hiç aşl ḳalmaz ve eğer ikisi bile [S51b] olmaya lafz-ı mür ki acılığa delīldür bunlar ile ḳalur. Şan'at budur ki lafz-ı ümerāda elif-i evvel olmasa merā ḳalur bu elif hemze i'tibār olunup mer' olur ki kişi ma'nāsınadır ki mürüvvete delālet éder. Ve eğer elif-i āḥir olmasa emr olur ki maşdardur iştikākda aşldur anuñ için hiç aşl yokdur. Ve eğer iki elif olmasa mür ḳalur zamm-ı mîm ile olup 15 acı ma'nāsınadır. [M70b] Meşnevî:

Tîg-i şāhest ber-ser-i ümerā.

Şāh tîgi vardur ümerā başı üzre.

Ve zi-'aḳ ab tîg-i āh ez-fuḳarā. [E70b]

Arddan tîg-i āh vardur fuḳarādan. Şan'at budur ki ümerā lafzında olan eliflerüñ 20 her birin ḳılıca teşbīh éder. Evvelki elif tîg-i şāh ve ikinci elif tîg-i āhdur.

Deyr 'ays mür şud naşīb-i ān ma'şer.

Acı 'ays oldı ol cemā'atüñ naşībi.

Ki miyān-ı dü tîg dāred merrā.

Ki bu iki ḳılıç ortasında vardur uğraması. Şan'at budur ki lafz-ı ümerāda iki elifüñ 25 her birini ḳılıca teşbīh édüb ortasında olan lafzı zamm-ı mîm ile mülāḥaza eyleyüp acılık ma'nāsın i'tibār ḳılup ve feth-i mîm ile mülāḥaza édüp uğramak ve geçmek ma'nāsın fikr édüp iki ḳılıç ortasında mürürü olan ṭāyifenüñ 'ays-ı merdür dér. Terceme: Ümerā başında durur tîg-i şāh. Ardların cadur ola reg-i tîg-i āh. Merdürür 'ayşa ola reg yok sürür. [T70b] Çün iki tîg içre éderler mürür. Nükte:

30 *Elif āh-ı tīrest vü dāyire-i hā devr-i siper in tīr der-muḳabele-i siperhā-yı dilhā-yı āhenīn ḳālimānest dīn-i siper der-ber-ā-ber tīr-i dīde-i sehm-gīn-i kemān.*

Elif āh-ı tīrdür ve dāyire-i hā devr-i siper. Bu tīr ḳālimlerüñ demür gibi göñüllerinüñ muḳābelesindedür. Ve bu siper pāyuñ ḳorḳunç gözi tīrinüñ ber-ā-berindedür. Şan'at budur ki āh lafzınuñ elifi tīre ve dāyire-i hāsını sipere teşbīh éder ve 35 bu tīr-i elif-i āh ḳālimlerüñ demür göñülleri muḳābelesindedür ki anlara dokunur. Bu siperhā lafz-ı sehm ki tīr ma'nāsınadır ve andan [M71a] olan ha çeşme teşbīh olunur anuñ ber-ā-beri ve bedelidür. Beyt:

1 olur TS: oldur EM // 3 eliflerden MES: eliflerinden T // 9 birağıla EMS: birağa T // 13 iştikākda SME: iştikāka T // 20 evvelki EMS : evvel T // 23 merrā SEM: mür T // 27 ortasında MET: ortasından S / ṭāyifenüñ TES: ṭāyife M // 36 bu SEM: - T.

Āh-ı dilhā āmed ber-ahzhā şud müştemil.

Gönüller āhı geldi dağı ahzleri [E71a]müştemil oldu.

Ya'ni ehl-i zulm-rā āhir be-gird āh-ı dil.

Ya'ni ehl-i zulmı āhir dutar gönül āhı. Şan'at budur ki lafz-ı dilhā taħlil [S52a] 5 olup āh-ı dilhā dil ya'ni āh maqlüb-ı hādur démek olur. Ve hā lafzı ismdür esmā'-ı ef'alden ĥuz ma'nāsına. Ve dilhā lafzında hā āhir olduğı bunı iktizā éder ki ehl-i zulmı āhir dutar āh-ı dil. Terceme: Āh-ı dilhā geldi oldu ađzi dāđi müştemil. Ya'ni ehl-i zulm olanı dutar āhir āh-ı dil. Nükte:

10 *Ey derviş elif-i āh resenest vü halka-i hā çenber tā-bedān çenber vü resen cānhā-yı zālīmān-rā der-çenber-i ĥulķ keşed vü bā-pişvār-ı günāh fī cīdihā ĥablūn min mesedi' ez-resen mü-yı şırāt der-ħalka-i cāh-ı veyl efgened.*

Ey derviş elif-i āh ipdür [T71a] ve hā halka-i çenber bu çenber ve iple zālimlerüñ cānların boğar çenberinde bağlamuş çeke. Ve günāhuñ arķa yöñi ile fī-cīdihā ĥablūn min mesedi şırāt kılı reseninden veyl ĥapusu ĥalkasına bırağa. Şan'at budur ki āh 15 lafzınuñ elifini ipe ve hāsını içi açık şöyle (•) yazılıcağ çenbere teşbīh éder ve boğaz dāyiresinde dağı çenbere teşbīh éder. Ol buña bağlanup çeke dér ve şırāt kıl gibi belki dağı incedür. Ve kıldan ip ururlar anuñiçün ez-resen-i müy şırāt dér ve ĥapu ağzın dağı ĥalkaya teşbīh édüp ĥalka-i cāh veyl dér. Kıt'a:

Ez-elif yek bīn vü ez-hā [M71b] nağş-ı sağar.

20 Elifden bir gör ve hādan sağar-ı nağş.

Deh zi-ğalb-i ü beyābī der-şümür.

Onı anuñ ĥalbinden bulursun °adedde.

Ya'ni ez-yek-āh ki ān [E71b]zāhir şud.

Ya'ni bir āhdan ki ol zāhir olur.

25 *Çün zi-ğalb āyed nümāyed deh eşer.*

Çün ĥalbden gele gösterür on eşer. Şan'at budur ki rağam ĥesābında bir kitābda elif gibidür. Öyleye āh lafzında elif bir ve hā şıfır şüretidür ve bu ĥalb olıcağ şöyle () olur ki on rağamıdır. Ve ĥalb ile on olmağda işāret vardur ki āh ĥalbden gelicek eşeri on olur. Terceme: Bir gör ĥesābda elif ve hāyı nağş-ı sağar. Ĥalb eyler iseñ anı bulasın 30 şümār-ı deh. Ya'ni bir āh kim éde ol ĥalbden zühür. Olur eşerleri gör anuñ āşķarda. Hikāyet:

Yekī ez-mülūk-rā °adet ān būd ki çün yekī ez-ağniyā piş-i ü āmedī hezār ri°āyet nümüdü vü in-rā ber-te°ākub i°āde feh müdü.

Birine mülükden °adet [S52b] ol idi ki çün bir kimse ağniyādan öñüne [T71b] 35 geleydi bīñ ri°āyet gösterür idi. Ve bunı birbiri ardınca i°āde buyurur idi. Şan'at budur ki

2 gönüller EMS: gönüllerüñ T // 4 dutar EMT: döner S // 6 lafzında EMS: lafzından T // 11 ez SET: - M // 14 reseninden MSE : reseninde T / bırağa EST: bırağıla M // 22 °adedde MET: °aded T // 28 olmağda TES: olmağa M /gelicek MES: - T.

1 'Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde ateşe atılacaktır.' Tebbet (111) : 5.

yekî ez-agniyâ dedüğünden murâd agniyâ lafzında olan elifdür. Ve anuñ öñünde hezârdan murâd gayn-ı mektübîdür ki hesapda biñdür. Ve İn-râ déyüp lafz-ı in murâd edinüp ve te'âkub üzre déyüp agniyâ lafzında elifden sonra gayn olup ve i'âde ki 'avddendir. Yâ ve nün dönüp agniyâ lafzından nî olup [M72a] ve tekrâr murâd olıcağ 5 elif gerü âhirde olduğudur.

Ve eğer dervîş der-pîş-i üy âmedî çizî nâkış der-kenâr ü dâmen-i üy [E72a]efşândî.

Eğer dervîş anuñ öñüne geleydi bir eksik nesne anuñ kenâr ve dâmenine atar idi. Şan'at budur ki der-pîş-i üy lafzlarında lafz-ı der ve lafz-ı vey murâddur. Lafz-ı der lafz- 10 ı vey öñünde demek olur. Öyleye der-üy olur ve çizden murâd şey'-i nâkış olıcağ yâ gidüp şeyn kalur. Ol ki vey lafzınuñ kenâr ve dâmeninde ola dervîş olur.

Yekî ez-nüdemâ gufteş ma' delet an bâşed ki rû-yı miskînân-râ ber-'ayn-ı a'yân pîş-i dilet taqaddüm ü rüçhân bâşed.

Biri nüdemâdan dédi aña ma' delet ol olur ki yüzüne miskînlerüñ 'ayn-ı a'yân üzre 15 göñlüñ öñünde taqaddüm ve rüçhân ola. Şan'at budur ki rû-yı miskînândan murâd harf-i mîmdür ve 'ayn-ı a'yândan murâd harf-i 'ayndur ve dilet lafzı kendüsi murâddur ki mecmû'î ma' delet olur.

Guft ne-şinâh'tei ki 'âdil ân bûd ki zamîreş elif-vâr 'umûr-ı mîzân-ı 'adl ü ihsân bâşed ya'ni ez-yek- [T72a] cānib dil-i ü havşala her kes der-kefe-i imtiḥān mi-nihed vü ez-diğer cānib zer der-muḳābele-i ân mi-dihed.

Dédi añlamaduñ mı ki 'âdil ol olur ki anuñ zamîri elif-vâr 'umûr-ı mîzân-ı 'adl ve ihsân ola. Ya'ni bir cānibden dili her kimsenüñ havşalasın kefe-i imtiḥānda qor ve gayr cānibden altun anuñ muḳābelesinde vérür. Şan'at budur ki 'adl lafzında elif [M72b] zamîr olup içine giricek 'âdil olur ve ol elifi 'umûr-ı mîzāna teşbîh édüp bir cānibde dil 25 lafzı ve bir cānibde zer ya'ni 'ayn i'tibâr olunup 'âdil lafzınuñ huşülün [S53a] mülâhaza etmişdür.[E72b] 'Arabıyye:

Ra'yü'l-'âdilü ḥaddü küllin yücädü.

Ri'âyet éder 'âdil her nesnenüñ ḥaddini ki cüd olunur.

Felev lem yaşir ḥaddühü fehüve 'âdün.

Eğer anuñ ḥaddi olmasa ol 'ad édici olur. Şan'at budur ki küllü lafzınuñ ḥaddi lâmdur 'âdil lafzında ol olmasa 'ad olur.

Faşlün fi-zikri'l-vüzerâ'i ve'l-'ümmâli.

Cem'-i 'âmildür murâd 'amel-i pād-şâh édenlerdür.

Vüzerâ ârzü-yı dilend ammâ ba'zî ki ḥayâl-i zer der-dil dârend vezr ber-ser-i elif-ḳâlem-i iḣân mi-reved.

Vüzerâ ârzü-yı dil dererler ammâ ba'zî ki zer ḥayâli de göñülde dutarlar. Vezr bunlaruñ elif ḳâlemi başı üzre gider. Şan'at budur ki vezr lafzı kaçan dil ya'ni ḳalb olsa

1 agniyâ dedüğünden SEM: agniyâdan T // 4 lafzından MES: lafzında T / ni TEM: - S // 8 dâmenine SEM: dâmene T // 11 kenâr ve MSE: - T // 13 rüçhân ESM: - T // 15 göñlüñ öñünde SM: göñül önünde TE // 22 imtiḥānda SEM: imtiḥāna T // 26 huşülün S' de arka arkaya iki kez yazılmıştır // 29 'âdün ES: 'âdilün MT.

arzü olur ve lafz-ı vüzerâ dilinde ya'ni içinde zer lafzı vardır. Ve lafz-ı vüzerâ elifi üzre lafz-ı vezr hurûfi vardır. Kı t'â:

Vezâretest terâzû-yı kalb ez-ân ma'nî.

Vezâretdür terâzû-yı kalb ol ma'nîden.

5 *Ki hest şeref-i dilhâ maḥall-i rây-ı vezîr.*

Ki göñüller yücesidür maḥall-i fikr-i vezîr. [T72b] Şan'at budur ki vezâret lafzı kalb olunıcağ terâzû olur ve terâzû lafzında ḥarf-i râ yukarıdur.

Vezîr bâ-ruḥ-ı verd ez-û câhest velîk.

Vezîr gül yüz ile ve câhındandır velîk.

10 *Zî-nîş-i nâle-i maḥlûm zîr-i pâyeş zîr.*

Maḥlûmuñ [M73a] nâlesi nişinden ayağı altında keskin. Şan'at budur ki vezîr lafzınuñ ruḥı ya'ni ḥarf-i evveli vâvdur. Nitekim verd lafzınuñ ḥarf-i evveli oldur ve andan aşağı ayakda olan zîr lafzıdır ki keskin ma'nâsındadır. Terceme: Vezâret terâzû-yı dıldür anuñiçün. [E73a]Olur diller üstünde rây-ı vezîr. Vezîrûñ ruḥ-ı verdle rüyı

15 hoşdur velî. Anuñ zîr-i pâyındadır niş-i maḥlûm-ı zîr. Nükte:

Elif şüret-i kalem dâred vü nün devât-râ güyend merdum-ı dîvânî bâyed ki be-aḥlâk-ı melekî ârâste bâşed vü eğer nih dîvî bâşed elif vü nün ber-kenâr nihâde.

Elif şüret-i kalemdür ve nün devâta dârerler. Merdum-ı dîvânî gerekdür ki aḥlâk-ı melekî ile ârâste ola ve illâ bir dîv olur elif ve nün andan kenâra dutmuş. Şan'at budur ki dîvân lafzında elif kalem-veş ve nün devât [S53b] dur. Eğer onlar olmasa dîv olur idi. Lâ-cerem merd-i dîvân bunlar ile melek ḥaşletdür ve illâ bunlarsuz dîv olur. Meşnevî:

Hest dîvân dîn vü vâyeş der-miyân.

Dîvân dîndür ve vâ anuñ ortasındadır.

25 *Her ki dîn be-güzeşt bîned vâyeş ez-ân.*

Her ki dîni terk eyledi [T73a] vâ görür andan. Şan'at budur ki dîvân lafzında dîn lafzı vardır ki anuñ ortasında vâdur. Her ki terk-i dîn éderse ya'ni dîvân lafzından dâl ve yâ ve nün giderse vâ görür anda.

Ḥarf-i 'illet der-vezâret şadr bîn.

30 Ḥarf-i 'illeti vezâretde şadr gör.

Ki âḥir ez-'illet kuned zâret yaḥîn.

Ki âḥir [M73b] 'illetden éder seni zâr yaḥîn. Şan'at budur ki vezâret lafzında ḥarf-i 'illet vâvdur. Ol 'illetden aşağı zâretdür.

Der-vezâret çün elif cü kîlk râst.

35 Vezâretde elif gibi ara[E73b] doğru kalem.

Ger ne-bâşed ân elif vizret be-câst.

Eğer olmaya ol elif günâhuñ yerindedür. Şan'at budur ki vezâret lafzında elif olmasa vizret kalur. Terceme: Oldı dîvân-ı dîn vâ müctemi°. Vâ kalur ger dîn olursa

1 dilinde SM: dilde ET // 7 oluncağ MET: oluncağ S // 11 nâlesi SEM: nâli T / nişinden MES: nişden T //13 aşağı TEM: - S / ma'nâsındadır EST: ma'nâsındadır M // 22 illâ SEM: - T // 27 terk-i dîn ESM: terk T // 33aşağı SET: - M.

mürtefi°. Harf-i °illetdür vezâret şadı çün. Zâret olur °illetüñ şofı zebün bul vezâretde elif-veş kilk râst. Ol elif bulunmasa vizret be-câst. Nükte:

*Kilk der-hesâb °ayn est vü işâretest bedân ki muhâsib ki nergis dîde-i nür-
bîn ber-kilk gumâred tâ be-vâsıta-i kilk hurde-i °ayn hâşıl âred.*

- 5 Kilk hesâbda °ayndur ve işâretdür aña ki muhâsib ki nergis dîde-i nür-bîn kilk üzre havâle éde. Tâ kilk vâsıtası ile hurde-i °ayn hâşıl getüre. Şan°at budur ki kilk lafzınıñ harfleri hesâbda cem°an yetmişdür °ayn dañi hesâbda aña yetmişdür. Muhâsib ki dîdesini kilk [T73b] üzre duta °ayn-ı hurde-bîn belki hurde-i °ayn hâşıl éder. Beyt:

Kilkest °ayn gerde bîdâr vü kalb râhî.

- 10 Kalemdür gözi eylemüş uyanuğ ve kalbi zeyrek.

Rüşen hayât-ı °âlem çün °ayn der-siyâhî.

- Rüşendür hayât-ı °âlem çeşme gibi kârañlığda. Şan°at budur ki kilk °ayndur nitekim beyân [M74a] olundı. [S54a] Ve °ayn ki mışra°-ı evvelde mezkûrdur çeşm ma°nâsınadır ki bî-dârlıñ aña münâsibdür ve °ayn ki mışra°-ı şânîde mezkûrdur çeşme
15 ma°nâsınadır. Ve mürekkeb karadur. Öyleye kilk mürekkebe çeşme-i hayâtdur zulemâtda. Terceme: [E74a] Kilk °ayn olup éder bî-dâr anı hem dañi. °Ayn hayvândur mürekkeb zulmetinde nür-bağş. Nükte:

*Aşhâb-ı dîvân eğer ez-müfred ser-keşend ez-°amel-ferd mâned belki her
küret ki işân-râ der-muhâsebe-i müfred keşend işân-râ der-an keşîden ki meddest
ferî diğere der-dil peydâ şud.*

- 20 Aşhâb-ı dîvân eğer müfreden baş çekeler °amelden ferd kalurlar. Belki her küre ki bunları muhâsebe-i müfrede çekeler. Bunlara ol çekmekde ki meddür bir fer dañi gönülde peydâ olur. Şan°at budur ki müfred lafzından baş ki mîmdür. Çün çekile ferd kalur ve çekmek ki luğat-ı °Arab'da meddür. Kaçan müfred lafzından gide ya°ni
25 evvelinden mîm ve âhirinden dâl gide fer kalur ki kuvvet ma°nâsınadır. Kıt°a:

Eğerçi şud ez-sehm-i müfred be-çarğ.

Eğerçi oldı sehm-i müfreden çarğda.

Nihân tîr-i eflâk zîr-i mefer.

- 30 Gizlü tîr-i eflâk kaçacak yer altında. Şan°at budur ki tîrden murâd °Utâriddür. [T74a] Ve andan murâd harf-i âhiri olan daldur. Takvîm hasebince ve müfred lafzından ol gizlenince mefer kalur.

Velî ân ki teşvîş-i müfred ne-dîd.

Velî ol kimse ki teşvîş-i müfred görmedi.

Müreffed ne-şud nezd-i ehl-i hatr

- 35 °Ağalanmış olmadı ehl-i hatr katında. Şan°at budur ki [M74b] teşvîş karışmak ma°nâsınadır. Çün müfred lafzı karışdırıla müreffed olur. Terceme: Eğerçi sehm-i müfreden kaçubdur. [E74b]Nihândur tîr-i çerğ andan müfrede. Şu kim teşvîş-i müfred görmemişdür müreffed olunmaz her kez hatrda. Nükte:

1 °illetüñ SEM: °illet T //2 bulunmasa SET: bulunmazsa M //8 dîdesini ESM: dîdesin T // ma°nâsınadır EMS: ma°nâsındadır T // 16 zulemâtda TSE: zulemâta M / hayvândur SEM: hayvândurur T // 20 ferî EST: - M // 24 kaçan EMS: - T // 30 hasebince EMS: hesâbınca T.

°Amel-dār gū ez-nām-ı ħod pend ber-dār ki evveleş °amel est vū āħir dār

°Amel-dāra dé kendü aduñdan pend getür ki evveli °ameldür ve āħiri dār.

Ƙavluhü Te°älā: *İnnī °āmilün fesevfe ta°lemüne men tekünü lehü °ākıbetü'd-dār* süre-i En°āmda olan ayet-i kerīmedür. Mücerred °āmil ve dār zıkr olunmak münāsebeti ile zıkr

5 olunmuşdur. Beyt:

°Amil-i miskīn ki dāred çeşm dāyim ber-emel.

Miskīn āmil ki vardur gözi dāyim ümīd üzre.

Bīned evvel zer velī āħir melūlest ez-°amel.

Görür evvel altun velī āħir melūldür °amelden. Şan°at budur ki [S54b] çeşmden

10 murād °āmil lafzında olan °ayndur ki ol °ayn emel lafzı üzredür. Ve zerden murād °amel lafzınuñ evvelinden olan °ayndur ve āħirinde meldür. Teşdīd-i lām ile mülāħaza édicek melül olmaq ma°nāsınadır. Terceme: °Amil-i miskīn emel üzre düt çeşm-i ümīd. Zer görür evvel velī āħir melül eyler °amel. Nükte:

°Ammāl çeşm ber-māl dārend ne-mi bīnend ki evvel-i İşān °amā vū ne-

15 *dīden °ākıbetest [T74b] vū °ākıbet lām ki mübeyyin-i °illetest.*

°Ammāl gözi māl üzre dutarlar. Görmez ki bunlaruñ evveli °amā ve °ākıbet görmemekdür ve °ākıbeti lām ki mübeyyin-i °illetdür. [M75a] Şan°at budur ki çeşmden murād °ayn-ı mektübīdür. °Ammāl lafzında ol °ayn māl üzre dutmuşlardur ve °ammāl lafzınuñ evveli °amādur ve āħiri lāmdur ki ta°līl içındür ya°ni °illet beyānı içındür. Beyt:

20 *Ƙurb-ı °amel [E75a] eğerçi būd der-nazar şigerf.*

Ƙurb-ı °amel eğerçi olur nazarda °amīķ ve ķavī.

Der-ķalb lem°-ı berķ nümāyed be-gāh-ı şarf.

Ƙalbde yıldırım yalabıması görünür rüçü° vaķtinde. Şan°at budur ki ķurb-ı °amel lafzları ķalb olsalar lem°-ı berķ olur. Terceme: Ƙurb-ı °amel eğerçi nazarda şigerf olur.

25 Ƙalbinde lem°-ı berķ görünür çü şarf olur. Nükte:

Elif-i sā°ī tır-i āh-ı ħalkast ber-°ayn-ı sa°y-ı ü tā °ayn-ı ü-rā ber-bāyed vū be-yas-ı dileş mübtelā kuned.

Elif-i sā°ī tır-i āh-ı ħalkadır. Anuñ °ayn-ı sa°y-i üzre tā anuñ °aynın ķapa ve gönül nevmīdliğine mübtelā éde. Şan°at budur ki sā°ī lafzında olan elifi tır-i āha teşbīh éderek

30 ki °ayn-ı sa°y üzredür. Ya°ni sa°y lafzında °ayn üzre elif olup sā°ī olmuşdur. Ƙaçan ol tır-i āh ya°ni elif-i sā°ī lafzından °ayn ħarfını ķapup gidere sāy ķalur olıķaķ yās olur. Beyt:

Ğammāz kez-ğam ü ħased āmed zebān-dirāz.

Ğammāzuñ ħamdan ve ħasedden geldi zebān dirāz.

Ne-būd °aceb ki būnye-i ü ez-ğamest vū āz.

35 Olmaz °aceb ki anuñ biña ve şıģası ħamdan ve āzdandur. Şan°at [T75a] budur ki ħammāz lafzı iki cüzden mürekkebdür. Bir cüzü ħamdur ve bir cüzü āz. Terceme:

2 pend MES: pendi T // 4 münāsebeti ile TM: münāsebetle SE // 11 evvelinden SEM: evvelinde T / mülāħaza EMS: mülāħaza T // 13 dut ETS: dutar M // 17 görmemekdür SME: görmekdür T //19 beyt ETM: - S // 25 çü ST: - M, çün E // 31 gidere ESM: gide T.

1 'Şüphe yok ki, ben de -emrolduğum vazifeyi- yapmaktayım. Artık şüphesiz yakında bileceksinizdir ki, āhıret yurdunun güzel akıbeti -kime- nasip olacaktır!' En'am (6): 135.

Ğammāz ğamdan olsa °aceb mi zebān-dirāz. [M75b] Terkîbinüñ çü bir cüzi ğamdur birisi āz. Nükte:

Muqarrer cāh-ı mekr mî-kuned vü ğod mî-üfted vü mîm-i nāmeş ğalka-ı an cāhest[E75b] ki rāy-ı ü [S55a] der-teh-i ān maķar dāred.

- 5 Muqarrer mekr ğapusın ğazar ve kendü düşer ve anuñ mîm-i nāmı ol ğapunuñ ğalkasıdur. Ānuñ fikrinüñ ol ğapu dibinde ğarar yeri vardur. Şan°at budur ki muqarrer lafzınuñ mîmini şöyle (°ağ)ağzı açık yazıcaķ ğapu ğalkasına teşbîh éder. Ve lafz-ı rāy şan°ata nazār ħarf-i rādur maķar lafzınuñ dibinde ğarār édicek muqarrer olur. Beyt:

Maķarr-ı mîm ü rāyeş ħāf vü rā der-dil °ıyān dāred.

- 10 Maķarraruñ mîm rāsı ve ħāf ve rāyı ğönülde °ıyān dutar.

Ki der-telĥî-yi lafzeş serdî-yi °ayş nihān dāred.

- Ki lafzınuñ acılığında °ayş şovukluğun gizlü dutar. Şan°at budur ki maķarrar lafzınuñ evveli mîm ve āĥiri rādur ki murād ħāşıl olur ve bunuñ içinde olan ğardur. Ve lafz-ı mer zamm-ı mîm ile acı ma°nāsınadur ve lafz-ı ğar feth ve zamm-ı ħāf ile şüf ma°nāsınadur. [T75b] Öyleye maķarrar olanuñ zāhiri ve lafzı acı ve içi ve maĥffî hāli bārid idüĝi ma°lüm olur. Terceme: Maķarrar-ı mîm ve rā içinde ħāf ve rā °ıyān eyler. Acı lafzında °ayş-ı serdî bunuñla nihān eyler. Nükte:

Her ki der-fenn-i ruķūm renc bered şafā-yı °ayş-ı mürevvaķ-rā behem zened vü çün varaķ-ı ruķūm bergerdāned muvaķķar gerded.

- 20 Her kim fenn-i ruķūmda renc ilete şafā-yı °ayş-ı mürevvaķı birbirine urur ve çün varaķ-ı ruķūmı döndürelér muvaķķar olur. Şan°at budur ki ruķūm ve mürevvaķ lafzları ğaçan birbirine urulsa [M76a] ya°ni her birinüñ ħarfleri yerinden giderülüp taķdîm ve te°ĥîr kılınsa ruķūm mürevvaķ ve mürevvaķ ruķūm olur ve ğaçan ruķūm lafzında varaķ döndürülüp ya°ni mîmden aşıĝa ğalb-i mekān kılınsa muvaķķar olur. Beyt:

- 25 *Bütgecî kim[E76a] evvel-i nāmeş büt vü āĥir gecî āyed.*

Bütgecî ki adınuñ evveli büt ve āĥiri gecî gelür.

Be-süy-ı rāsti peyvend ez-ü çesten ne-mî-şāyed.

- Doĝruluk cānibine ittişāl istemek andan yaramaz. Şan°at budur ki bütgecî lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār etdi. Evvel cüzi büt ikinci cüzi gecîdür ki eğrilik ma°nāsınadur. İsmi böyle olandan doĝruluk istemek olmaz dédi. Terceme: Bütgecî ki evvel nāmı büt ve āĥir gecî geldi. Anuñ doĝruluĝa ulaşmasını istemek olmaz. Ħikāyet:

Yekî ez-°ammāl-rā ğüftend tā çend be-sevdā-yı tırāş-ma°āş bā-ğalk çün ğalemet temelluķ-ı dil nümāyî. [S55b]

- °Ammāldan birine dérlér: Niceye dek tırāş-ma°āş sevdāsı ile ğalka ğalemüñ gibi temelluķ-ı dil ğösterürsin? Şan°at budur ki çün ğalemet lafzı ğalb ola temelluķ olur.

Ve tā ey be-ĥāne siyāh gerden dehān-ı devāt çün mîm-i mürekkeb be-cem°-ı varaķ-ı perişān ğüşāyî vü ez-ĥarc-ı müfred endîşe ne-nümāyî.

1 olsa MES: ola T / terkîbinüñ STE: terkîbüñ // 4 maķar TS: maķarrar EM // 7 yazıcaķ MS : yazılcaķ ET / teşbîh MES: şebîh T // 11 telĥî MSE: telĥî T // 24 döndürülüp SET: döndürüp M // 28 istemek SEM: itmek T // 34 ğalemüñ SET : ğalem M .

Ve tā ne vakte dek evi kara etmek dehān-ı devātı mīm-i mürekkeb gibi varak cem[°]ine perīşān açarsın ve hārc-ı müfreden endīşe göstermezsin? Şan[°]at budur ki mürekkeb lafzından mīm açılıcağ rekb kalur ki cem[°] ma[°]nāsınadır [T76a] ve hārc [M76b] şarf ma[°]nāsınadır. Kaçan müfred lafzı şarf ve kalb oluna der-fem olur. Dehān-ı devāt açılmağa münāsibdür ve cem[°] ve perīşān zikri şan[°]at-ı tezāddur.

Guft meğer an defter ne-ḥ[°]ānde āyed ki sīn-i müstevfā dendānist ki bedān zindegānī mi-kuned çün[E76b] in dendān ez-üy cūdā şud müteveffā şud.

Dédi meğer ol defteri okumamuşsuz ki sīn-i müstevfā bir dişdür ki anuñ ile zindegānī éder. Çün bu dendān andan cūdā ola müteveffā olur. Şan[°]at budur ki müstevfā lafzından sīn gidicek müteveffā olur mürde ma[°]nāsına zindegānī zikri anuñiçündür. Beyt:

Müstevfist ez-ṭama[°]-ı ḥām ser-niṣīn.

Müstevfī ṭama[°]-ı ḥāmdan ser-niṣīndür.

Sevdā-yı ḥāmeş ez-ser-ḥāme nişān be-bīn.

15 Sevdā-yı ḥāmını ser-ḥāmeden nişān gör. Şan[°]at budur ki ḥāme lafzında baş ya[°]ni hādan yukarusı ḥāmdur. Müstevfā olanuñ sevdā-yı ḥāmına bu nişāndur. Terceme: Müstevfā başdan eyledi küllī ṭama[°] ıyān. Gör ḥāmesi başındaki ḥāmı anuñ nişān.

Faşlūn fi-zikri'l-müteceñnide ve'l-a[°]vāni.

Müteceñnide cinneddür. Cinned a[°]vān ve enşār ma[°]nāsınadır. Öyleye ve'l-a[°]vān ıatf-ı tefsīr olur. Nükte:

Lām-ı libās-ı leşker-i pādşāh-ı islām lā-zāl manşūr a'la'l-ḥişām zirhīst ber-bālā-yı yās-ı şükr-i ni[°]met-i dāver.

25 Pādşāh-ı islām leşkerinüñ libāsı lāmı bir [T76b] zirhdur ḥākimüñ ni[°]meti şükrünüñ ḥıfzı üzre. Şan[°]at [M77a] budur ki libās-ı leşker lafzlarında olan lām zirh gibidür bās ve şükr lafzlarınıñ üstünde.

Ve rā-yı rāyet-i ıālī-yi ü māhīst ber-ser-i āyet-i fetḥ ü zafer.

Ve anuñ ıālī rāyeti rāsı bir aydur fetḥ ve zafer āyeti başı üzre. Şan[°]at budur ki [S56a] māhdan murād rādur kamer [E77a] i[°]tibārı ile taqvīm ḥasebince. Ve ol rā lafz-ı āyet üzre olucağ rāyet olur. ıArabiyye:

30 *ıAlemü'l-emīri müsāri[°]un bi'l-fetḥi min kalbi'l-vegā.*

Beğüñ sancagı sür[°]at édicidür fetḥ-i ceng kalbinden.

Fenzur ilā ıalemin lehū fi'l-kalbi lem[°]un yā fetā.

Nazar kıll anuñ ıalemine kalbde lem[°]dür ey yiğit. Şan[°]at budur ki ıalem lafzı kalb-i mekān kılmıcağ lem[°] olur. Nükte:

35 *Sinān-ı düşmen be-zīr-i tiğ-i ḥun-ḥ[°]ār-ı pād-şāh-ı zamān güyiyā nānist vü der-zīr-i niş-i dendān-ı āb-dār ki ḥurde mī-gerded.*

2 açarsın MES: açarsın T // 3 açılıcağ EMS: açılcağ T / ma[°]nāsınadır TS: ma[°]nāsındadır ME // 4 oluna EMS: olunsa T // 10 zindegānī EMS: zindegān T // 16 yukarusı EMT: yukarı S // 28 māhdan murād ST: murād-ı māhdan ME // 34 kılmıcağ TES: kılmıcağ M.

Sinān-ı düşmen pād-şāh-ı zamānuñ tîğ-i ħun-ĥ̄arı altında guyyā bir etmekdür dendān-ı āb-dār nîşi altında ki yēnür. Şan°at budur ki dendāndan murād sīndür. Sinān lafzında sīnden aşāğa olan nāndur.

5 *Ve dehān-ı pūr dilān-ı puĥte ki der-ceng na°ra-mī-zenend gūyīden ya°ni ĥumīst ki ez-miyāneş hā zāhir mi-şud.*

Puĥte yüreklülerüñ agzı ki cengde na°ra urdular. Ya°ni hā ve hū dērler gūyiyādan ya°ni bir küpdür ki ortasından hā zāhir olur. Şan°at budur ki den lafzı ki luğat-ı °Arabda küpdür. Kaçan bunıñ içinden [T77a] ha zāhir ola dehān olur. Beyt:

10 *Ez-tîğ-i şāh cāme-i baĥtīst gül-mişāl. [M77b]*
Şāh tîğinden cāme-i baĥt vardur gül-mişāl.

İkbāl-rā ez-ān ser ü pāy ĥabā st āl.

İkbāl için andan ser ü pāy ĥabādur āl. Şan°at budur ki ikbāl lafzınıñ başı elif ve ayagı lāmdur ortasında olan ĥabā lafzıdır. Terceme:[E77b] Rengīn cāme vērđi şehūñ tîği gül-mişāl. İkbāle başdan ayaga oldı ĥabā-yı āl. Nükte:

15 *Elif şüret-i tīr dāred vū nūn hey°et-i kemān-ı pehlevān ānest ki pehlev ez-īn elif vū nūn bāz ne-gīred.*

Elifün şüreti tīrdür ve nūn hey°et-i kemān-ı pehlevān oldur ki bu elif ve nūndan pehlev gerü dutmaya. Şan°at budur ki pehlevān lafzında elif tīr ve nūn kemāndur. Bu tīr ve kemāndan pehlev lafzı gerü dutulmamaĥ ile pehlevāndur. Kıt°a:

20 *Şüret-i tīr ü kemān der-dil-i ĥod dāred naĥş.*

Tīr ve kemān şüretin kendü dilinde naĥş dutar.

Her ki çün sāhat-i çerĥeş dil-i ĥurrem bāşed.

Her kim ki çerĥ meydānı gibi dil-i ĥurremī ola. [S56b] Şan°at budur ki lafz-ı ĥurrem ĥalb olsa merĥ olur ki bir ağacın ismidür ki budakların birbirine süricek od

25 çıkar.
Āsmān-rā ki būd tīr kemān der-zīreş.

Āsmānuñ ki vardur tīr ve kemānı altında.

İsm-i ü ber-ser-i ān erfa° ü a°zam bāşed.

30 Ānuñ ismi anuñ üzerine erfa° ve a°zam olur. Şan°at budur ki āsmān lafzında tīr elifdür ve kemān nūndur ki aşāğa ĥarfleridür. Ve ism lafzı ān üzerine olup [T77b] lafz-ı āsmān ĥāşıl olup ve ism lafzı semden olup [M78a] erfa° ve a°zam olmuşdur.

Elif ü nūn-ı kemān hem şan°at-ı tīr ü kemānest.

Kemānuñ elif ve nūnı[E78a] daĥi tīr ve kemān şan°atıdır.

Ki ān ki bā-ān elif vū nūn ne-būd kem bāşed.

35 Ol ki bu elif ve nūn ile olmaya kem olur. Şan°at budur ki kemān lafzında elif ve nūn olmasa kem olur. Terceme: Şüret-i tīr ü kemānı dili içinde dutar. Ol ki meydān-ı dili çerĥ gibi ĥurrem olur. Āsmān kim dutar ol tīr ve kemānı aşāğa. İsmi üstünde anuñ

1 guyyā MS: gūyā ET // 8 beyt ST: meşnevī EM // 13 ayagı EMS: ayag T / cāme SEM: - T // 17 oldur MSE: olur T // 19 dutulmamaĥ EMS: dutulmaĥ T // 20 dāred TSE: dād M // 24 ağacın MES: ağac T // 26 zīreş MET: zīr S // 30 ĥarfleridür EST: ĥarflerdür M.

anuñiçün a^çzam olur. Elif ve nün kemândur şan^{at}-ı tîr ve kemân. Anda kim olmaya bu tîr ü kemân kem olur. Nükte:

Kemân hey'et-i nün ü tîr nişân-ı elif zih-gîr şüret-i mîm dâred.

5 Kemânüñ hey'et-i nünü ve tîrünü nişân-ı elifi zih-gîrünü şüret-i mîmi vardır. Şan^{at} budur ki kemân hey'et-i nündür. Nitekim sâbıkân işâret olunmuşdur ki nün şöyle () yazılıcağ şüret-i kemân olur ve tîr elif şeklinde idüğü zâhir ve müstaķımdür. Ve zih-gîr şüret-i mîmdür mîm şöyle () ağzı açık yazılıcağ aña müşâbihdür.

İşâretest bedân ki her ki bâ-mülâzemet-i tîr ü kemân hem-demest nâm-ı pehlevânî vü nişân-ı emn der-zindegânî ü-râ müsellest.

10 İşâretdür aña ki her kim ki tîr ve kemân mülâzemetine hem-demdür pehlevânlık nâmı ve nişân-ı-yi emn dirilikde aña müsellestür. Şan^{at} budur ki tîr ki elifdür zih-gîr ki mîmdür ve kemân ki nündür. [T78a] Mecmû¹ tām ve emn olur ki nām-ı pehlevânî ve nişân-ı emn déyüp bunlara işâret éder. Kıt^a: [M78b]

Sîn şest vü hâ dü dîde vü kabza est şekl-i mîm.

15 Sîn şestdür hâ iki gözdür ve kabza şekl-i mîmdür. [S57a]

Ber-ħarf-i lafz-ı ü [E78b]garaz-ı mu'ineş güvâst.

20 Ānuñ lafzı ħarfi üzre mu'ini ħarazı şahiddür. Şan^{at} budur ki şest bir kaç ma^{nâ}ya gelür. Bir ma^{nâ}sı altmışdur bir ma^{nâ}sı yay kirişinde oğ gizleyüp büyük barmağ ile dutulan yere dérler. Bunda sehm lafzında olan sîne işâret éder ki ^çadedde altmışdur. Ve iki gözden murâd sehm lafzında olan gözlüce hâdur ve ħarf-i mîmüñ başı yumruğ gibi yumrı olduğıçün kabzaya teşbîh éder ve beyt-i sâbıkdan murâd nedür anı tefsîr éder ki dé.

Ya'ni be-tîr sehm kesî der-dil efgened.

Ya'ni oğ ile korkı ol bir kimse göñle birağur.

25 *Kü-râ nazâr miyâne-i şestest vü kabza râst.*

30 Ki aña nazâr-ı şest ile kabza ortasında râstdur. Şan^{at} budur ki sehm lafzında şest sîn ve kabza mîmdür. Bu ikisinüñ ortasında olan göz ki hâdur bunda tenbîh vardır ki tîr-i endâzuñ nazârı yayuñ şesti ile kabza ortasında gerekdür. Ya'ni iki sin ile evkât gözlemek gerekdür. Tâ ki tîrinüñ te'sîri râst ola. Terceme: Sin şest ve hâ dü dîde ve kabza oldu şekl-i mîm. Tâ ħarf-i lafza ma^{nî}-yi mağşud ola güvâh. Ya'ni ki sehm-i tîr şu dem [T78b] érişür dile. Ki aña nazâr miyâne-i kabza ve şest ola. Nükte:

Lâf-ı şecâ'at ân-râ müsellest est ki ez-serzeniş-i gürz-i girân rüy [M79a] ne-pîçid vü ez-sehm-i tîr der-ma'roke dîde ne-püşed in ma'ni ez-nâm-ı şecâ'at zâhirest ki şec ya'ni şikesteğî der-rüy dâred dü elif ki hey'et-i tîrest der-pîş-i çeşm.[E79a]

35 Lâf-ı şecâ'at ol kimseye müsellestür ki ağır gürz serzenişinden yüz döndürmeye ve oğ heybetinden cenk yerinde göz örtmeye. Bu ma^{nî} şecâ' isminden zâhirdür ki şec ya'ni şınmağlık yüzünden vardır. Ve elif ki hey'et-i tîrdür gözi öñündedür. Şan^{at} budur

1 kim SME: - T // 5 nitekim MES: - T // 7 yazılıcağ EMT: yazılıcağ S // 10 mülâzemetine MS: mülâzemetete TE // 11 dirilikde MSE: dirilikde T // 18 yay TEM: yayı S // 21 teşbîh EMS: teşbîh T / nedür ESM: - T // 31 kabza MES: kabza T.

ki şecâc lafzında başda olan lafz-ı şecdür ki bâş şınmak ma'nâsınadır. Ve elif ki tîrdür °ayn anuñ öñünde göz açmuştur. Kıt'a:

Bâsil ân bâşed ki ber-rû-yı zırh.

Bahâdur ol olur ki zırh yûzi üzre. [S57b]

5 *Pâs dâred bâs-râ der-rûz-ı kîn.*

Ħıfz eyleye cengi kîn gününde. Şan'at budur ki zere lebûsdur bunuñ yûzi lâmdur. Bâsil lafzında bunuñ üzerine olan bâsdur ki ceng ma'nâsınadır.

Yâl bâşed der-dil-i ü pîş-i seyf.

Yâl olur anuñ göñlünde kılıç öñi.

10 *Ķalb-i yâsil zi-ân 'aselü's-sâb bîn.*

Yâsil Ķalbini ol baldan yalayıcı gör. Şan'at budur ki seyf lafzınıñ öñi sîndür. Ol ki yâl lafzınıñ dilinde ya'ni içinde ola yâsil olur ve yâsil lafzı Ķalb olunsa lessâb olur. Terceme: Bâsil ol olur zırh yüzünde tâ şaklaya bâsı be-gâyet rûz-ı-kîn. [T79a] Bâl olâ göñlünde anuñ seyf öñi. Ķalb ile es-sâb ola ol engebîn. Nükte:

15 *Dilîrî vü dilâverî nûmüden bî-püşîden rûy ü rây [M79b]ve tecâhül müyesser ne-mî-şud vü der-lafz-ı dilîrî biniger ki dilîst râyş püşîde.*

Dilîrilik ve dilâverlik göstermek rûy ü rây örtmeksiz ve tecâhülsüz müyesser olmaz. Ve dilîrî lafzına nazâr kıll ki bir dildür râsını örtmüşdür. Şan'at budur ki lafz-ı rây ma'nâyâ nazâr fikr ma'nâsınadır ve şan'ata nazâr Ķarf-i râ ma'nâsınadır. [E79b]Lafz-ı dilîrî iki cûz i'tibâr olunup bir cûzi dilidür ki yer göñül ma'nâsınadır ve bir cûzi râydur Ķarf-i râ ma'nâsına ki °Acemler gâh râ dérler ve gâh rı dérler. İmâle ile dilîrî lafzında dilî lafzı di lafzını ördüğü gibi dilîr olan dilde râyını örtmek gerekdür.

25 *Ve butûlet ya'ni şecâ'at-i bî-ihtimâl cerâhat-ı cem'ıyyet râhat mutaşavver ne-mî-gerded der-lafz-ı butl te'emmül kun ki evvel but ya'ni şikâften-i cerâhat vü âlâm est vü âĦir lâm ya'ni es-siyâm.*

Ve butûlet ya'ni şecâ'at-ı bî-ihtimâl cerâhat-ı cem'ıyyet râhat mutaşavver olmaz. Butl lafzında fikr kıll ki evvel but ya'ni cerâhat ve âlâm yarmağdur ve âĦir lâm ya'ni es-siyâmdur. Şan'at budur ki butl ki bahâdur ma'nâsınadır. Evvel cûzi butdur ki yarmağ ma'nâsınadır. Ve ikinci cûzi ki lâmdur ism murâd olup yetmek ve yetürmek ma'nâsına.

30 Öyleye bahâdur olana evvelâ cerâhat ba'de râhat olur imiş. Meşnevî:

Kesî ki tâ nâm yâbed der-besâlet.

Bir kimse tâ ad bula şecâ'atde. [T79b]

Be-bâyed Ħurdeniş evvel besâ let. [S58a]

35 Gerekdür yémek añâ evvel nice let. Şan'at budur ki lafz-ı besâlet mısra°-ı evvelde lafz-ı müfreddür ve °Arabîden şecâ'at gibi. Mışra°-ı şânîde lafz-ı mürekkebdür besâ [M80a] lafzı ile let lafzından.

Bağl-râ ger ez-sehm-i tûr der-dil.

Bahâdırâ eğer oğ Ķorqusundan göñülde.

1 şınmak SEM: şımak T / ma'nâsınadır STE: ma'nâsındadır M // 9 öñi STE: oğı M // 12 ya'ni SEM: - T / olunsa TES: olsa M //18 örtmüşdür EMS: örtmüş T // 27 lafzında EST: lafzından M // 30 evvelâ MET: evvel S // 34 nice ESM: - T.

Hayāl-i cāy bāşed [E80a]hest bātl.

Bir hayāli vār ise bātlıdır. Şan^{at} budur ki tîrden murād elifdür. Ol ki baṭl lafzınıñ içinde ola bātl olur. Terceme: Şu kim ister bula nām-ı besālet. Gerekdür kim yeye evvel besālet. Baṭl kim ḥavf-ı tîr ola dilinde. Adı bātl olur ḥalkuñ dilinde. Nükte:

5 *Rüg mekr bāşed vü dārūga ki dileş be-mekr ü firiften-i re^{ayā} vāhī ne-bāşed dāhī bāşed.*

Rüg mekr olur ve dārūga ki anuñ göñli re^{ayā} aldamağ ve mekri ile süst olmaya maḥkem-i muşibet olur. Şan^{at} budur ki dārūga ki subaşı ma^{nāsın}adur bunuñ içi rüg ile dolmuşdur ki mekr ma^{nāsın}adur.

10 *Ve āl-i ^{ahd} ü şafā-rā güyend vü vālī ki şafā-yı ^{ahd} der-dil ne-dāred üy-rā cüz-üy tābi^c ne-şūd.*

Ve āl-i ^{ahd} ve şafāya dērler ve vālī ki göñlünde şafā ve ^{ahd} olmaya aña andan gayrı tābi^c olmaz. Şan^{at} budur ki vālī lafzında āl lafzı olmasa vī kalur. Gü lafz-ı vālī veliden olup ve velī kurb ma^{nāsına} ve teb^{iyyet} ma^{nāsına} olduğın mülāhaza édüp aña

15 vīden gayrı tābi^c olmaz dédi. [T80a] Kıṭ^a:

Çü bāşed şahne-rā pişvā baḥl.

Çün ola bir subaşınıñ metbū^cı baḥl.

Ne-bīnī der-kaḫā ü-rā mütābi^c.

Görmezsin kaḫāda aña tābi^c. Şan^{at} budur ki şahne lafzında metbū^c ve muḫaddem [M80b] olan lafz-ı şehdür ki ḫatm-i şın ile lafz-ı ^{Arabīdür} baḥl ma^{nāsına} ve andan soñra olan ne lafzıdur ki nefi içindür.

Ve ger vālī ne-dāred lām-ı işlāḥ.

Eğer vālīnūñ yok ise işlāḥ lāmı. [E80b]

Şud ez-ü der-velāyet vāy vākı^c.

25 Olur andan velāyetde vāy vākı^c. Şan^{at} budur ki vālī lafzında lām olmasa vāy kalur. Terceme: Çün ola şahne içün pişvā baḥl. Kaḫasında anuñ yok aña tābi^c. Ger işlāḥ lāmı vālīde yoğ ise. Velāyetde olıser vāy vākı^c. Nükte: [S58b]

Ey derviş mübāriz ānest ki mīm-i dehāneş-rā ez-ḫaşv bāz dāred.

30 Ey derviş mübāriz oldur ki mīm-i dehānın ḫaşvden gerü duta. Şan^{at} budur ki mīm-i dehāndan murād mübāriz lafzında olan mīmdür ve rādan murād ḫarf-i rādur. Ol ki bāz lafzınıñ içinde ola mübāriz olur.

Ve kā'id ān ki elif zebān-rā der-ḫayd āred.

Ve çavuş oldur ki elif zebānını ḫayda getüre yaⁿⁱ bağlaya. Şan^{at} budur ki ḫaçan elif ḫayd lafzınıñ içine gire ḫāyid olur. Rubā^{iyye}:

35 *Ser-heng ki nām-ı ü ser-āmed bā-heng.*

Ser-heng ki anuñ adı ser geldi ^{aql} ile. Şan^{at} budur ki ser lafzı ile heng lafzı bir yere gelüp ser-heng olur.

Ve zi-bāzū-yı zūr reh-zened der-dil-i seng.

4 ḫavf EMS: ḫavf T // 6 dāhī TSE: vāhī M // 7 re^{ayā} TEM: re^{ayāya} S // 8 maḥkem SEM: maḥkem T / ma^{nāsın}adur TS: ma^{nāsın}adur EM // 13 gayrı SME: gayrıya T // 17 metbū^cı EST: metbū^c M // 20 şehdür SET: şeh M // 25 vāy ESM: - T // 33 zebānını ETM: zebānı S.

Zür bázüsundan yol ke ser taş içinde. [T80b] Şan^oat budur ki ser lafzı seng lafzınuñ içinde olıcağ ser-heng olur.

Rehn er ne-şud dıleş be-mıhr-i zı^oafā.

Rehn eğer olmasa anuñ göñli zı^oafā muhabbetine. [M81a]

5

Bāşed ser ü pā-yı ü seg ez-kıne vü ceng.

Olur anuñ başı ve ayığı seg intikārmdan ve cengden. Şan^oat budur ki ser-heng lafzınuñ içinde rehn lafzı vardır. Eğer ol rehn lafzı olmasa evvelden sīn ve āhırinden káf kalup seg olur idi. Terceme: [E81a]Ser-heng ki adıdur ser hem heng. Rüz eyleyü bende keser dil-i seng. Fağr ehline rehn olmasa göñli ger anuñ. Baş ve ayığı seg olur idi

10 éder ki ceng. Hikāyet:

Serdārī ez-rü'esā-yı leşker destār-ı bī-ser ü pāyī ber-būd vü ān ser-gerdān çün ser-i destār dest be-du^oā vü nefrīn be-keşūd.

Bir serdār leşker re'islerinden bir bī-ser ü pānuñ destārını kapdı ve ol ser-gerdān ser-i destār gibi eli du^oā ve nefrīne açdı. Şan^oat budur ki serdār dédi rü'esāya münāsib
15 bī-ser ü pā dédi. Aña zıd ve ser-gerdān dédi. Anlara muvāfiğ ve destār lafzınuñ başı destdür ve ser-i destār tayelesāndur. Dest dağı anuñ gibi déyüp aña teşbīh eyledi ve nefrīn karış vérmek ma^onāsınadur ki dest açmağa münāsibdür.

Yekī ez-ehl-i [S59a] 'amāyim be-şinīd vü güft sipāhī ki destār-ı ser-i büzürgī be-sitem ber-ser āred ez-āh-ı dāmengīr der- 'ağab bāk ne-dāred.

20

Birisi 'amāmeler ehlerinden işitdi ve dédi: [T81a] Sipāhī ki ululuk başı dilinden zulme baş getüre anuñ dutucı āhdan ardınca gam dutmaz. Şan^oat budur ki sipāh lafzını iki cüzden mürekkeb i^otibār eyledi. Biri sib [M81b] dür ki dil-bend ma^onāsınadur ve biri āhdur ki anuñ 'ağabıncedür. Lā-cerem sipāhī ki destārı zulmle başa getüre şofında āhdan gāfildür. Kıt^oa:

25

Lafz-ı sipāh seb būd vü āh der-pīş.

Lafz-ı sipāh [E81b]seb ya^oni söğmekdür āh ardınca anuñ.

Ya^oni zi-ğalk der-pey-i düşnām-ı üst āh.

Ya^oni ħalkdan anuñ söğdüğü ardınca āhdur. Şan^oat budur ki sipāh lafzını iki cüzden mürekkeb i^otibār eyledi. Biri sebbdür ki söğmek ma^onāsınadur ve biri āhdur
30 anuñ 'ağabınce. Lā-cerem sipāh ħalka söğür anuñ ardınca ħalk āh éderler.

Ez-noğta 'ı ziyāde siyāhī sipāhī est.

Bir noğta ziyādesinden siyāhī sipāhīdür.

Kez-yek ziyādetī kuned ü 'ālemī siyāh.

Ki birden ziyādeden éder ol 'ālemī siyāh. Şan^oat budur ki lafz-ı siyāhī bir noğta
35 ziyādesi ile sipāhī olur. Terceme: Lafz-ı sipāh evveli sebb āhıridür āh. Ya^oni o ħalka sebb éder anlar éderler āh. Bir noğta ile çünki siyāhī sipāhīdür. Ol bir ziyāde ile cihāmı éder siyāh.

2 lafzınuñ SEM: lafzı T // 5 ü SM : - TE // 7 olmasa SME: olsa T / evvelden MSE: evvelde T / āhır ES: āhır MT // 10 éder ki ESM: édereğ T // 15 ser-gerdān EMS: gerdān T // 16 teşbīh SET: şebīh M // 23 'ağabıncedür MES: 'ağabıncedür T // 29 eyledi EST: eyler M / ma^onāsınadur TES: ma^onāsındadur M // 35 ħalka MES: ħalka T.

El-bā bū's-şālīşü Fi'l-'ilmi ve fihî fusûlün.

Zâhir budur ki fihî lafzınıñ zamîri bâya râci'dür.

Faşlün fi-ta'İlmi'l-'ulūmi ve tafzîli'l-fezâyili.

Tafzîl tercîh etmek ma'nâsınadır ve fezâyil cem'î-i fazîletdür ki [T81b] zıdd-ı
5 naķışetdür. Nükte:

Eczā-yı 'ilm ü 'amel ki ez-se ħarf 'ayn ü lām ü mîm mürekkebest 'alâmet-i ānest ki 'ilm bî-'amel vüçüd ne-dâred vü 'amel bî-'ilm sūd 'ilm dîde-i ħurde-bîn ber-pā-yı[E81b] 'amel dâred vü 'amel ser-i ser-nişîni ber-pā-yı 'ilm.

Eczā-yı 'ilm ve 'amel ki üç ħarf 'ayn ve lām [M82a] ve mîmden mürekkebdür.

10 Ānuñ 'alâmetidür ki 'ilme 'amelsüz vüçüd olmaz ve 'amele 'ilmsüz sūd. 'İlm dîde-i ħurde-bîni 'amel 'ayağı üzre dutar ve 'amel başda oturmaķ başını 'ilm-i pâyı üzre. Şan'at budur ki 'ilm lafzınıñ eczâsı nice ħarfler ise 'amel lafzınıñ [S59b] eczâsı daĥi anlardur. Öyleye bu ħarflerüñ küllîsi ya ba'zı gitse ne 'ilm bulunur ne 'amel. Lâ-cerem bunda işâret vârdur ki 'ilm 'amelsüz mevcüd olmaz ve 'amel 'ilmsüz fâyide kılmaz ve
15 dîdeden murâd 'ayn ve pā-yı 'ilmden murâd lâmdur. Pes 'ilm lafzında 'ayn 'amel lafzınıñ ayağına ki lâmdur dîde ħomuşdur. Ve baş ki başda oturur 'amel lafzında ola 'ayndur ve pā-yı 'ilm ki mîmdür. Ol baş bu ayak üzre baş ħomuşdur. Beyt:

'İlm ü 'amel ki ber-ħadem hem-nihend ser.

'İlm ü 'amel ki birbirinüñ ayağına ħorlar başı.

20 *Zi-işānest pây-dârî vü ser-dârî beşer.*

Bunlardandır pây-dârlığı ve ser-dârlığı beşerüñ. Şan'at budur ki 'ilmüñ ve amelüñ başı 'ayndur ve 'ilmüñ ayağı mîm ve 'amelüñ ayağı lâmdur. 'İlmüñ başı lām üzre ħonmuş ve 'amelüñ başı mîm üzre ħonmuşdur. Öyleye 'ilm ve 'amel birbirinüñ ayağına baş ħomuşdur. Şol beşerüñ [T82a] anda 'ilm ve 'amel cem'î ola pây-dârlık ser-
25 dârlık anda muħarredür. Terceme: 'İlm ve 'amel pâyına baş kordı her biri. Ser-dâr ve pây-dâr bunlardan olur beşer. Nükte:

Ĥazret-i ĥ'âce şalla'llāhü 'aleyhi veselleme fermüde est ki ĥ'āb-ı 'ālim [M82b] 'ibâdetest deryāb der-lafz-ı hüçü' ki ĥ'ābest çün ser-i 'ālim pā şud ya'ni heftād ü her yekî heftād bâşed der-ĥesāb 'ibâdet bâşed.

30 Ĥazret-i ĥ'âce ya'ni resülu'llāhü şa'llallāhü 'a.v. buyurmuşdur ki *nevmü'l-'ālimü 'ibâdetün.*¹ Duy ki lafz-ı hüçü'da ki uyĥudur. Çün 'ālim başı ayak oldı ya'ni yetmiş ve her biri yetmiş olur ĥesābda 'ibâdet olur.[E82b] Şan'at budur ki 'ālim lafzınıñ başı 'ayndur ve 'ibâdet lafzınıñ daĥi başı 'ayndur ve 'ayn ĥesābda yetmişdür. Ve 'ālim ki uyĥuya vara başı ayak olup aşğa iner. Ve hüçü' lafzında ayak daĥi 'ayndur ve ol daĥi
35 ĥesābda yetmişdür. Öyleye nevm-i 'ālim 'ibâdet idüĥi bu vechle zâhir olur. Nükte.:

'Ayn-ı 'ilm ber-lām ü mîm ki ber-işlāĥ delîlest vāķı' şud. Ya'ni bâyed ki der-'ilm çeşm ber-işlāĥ-ı 'amel dârend vü 'ayn-ı 'amel be-mîm ü lām ki ber-

7 'ilm SET: 'amel M // 10 'alâmetidür MET: 'alâmetdür S // 11 pâyı EST: pâyımı M // 13 anlardur SET: anlardurur M / ħarflerüñ MS: ħarflerünüñ TE // 16 ayağına ETS: ayağım M / baş ESM: - T // 24 pây-dârlık MES: pây-dâr T // 25 ħordı EST: ħodı M // 34 başı MES: baş T.

¹ 'Ālimin uykusı ibadettir' Hadis-i Şerîf

hıyâtet müstemil est peyvend yâfte ya'ni 'amel bâyed ki be-ser-rişte-i 'ilm ez-menâhî ber-duhte bâşed. [S60a]

'Ayn-ı 'ilm lâm ve mîm üzere ki işlâha delîldür vâkı' olmuştur. Ya'ni gerekdür 'ilmde gözi işlâh-ı 'amel üzere dutalar ve 'ayn-ı 'amel mîm ve lâm ile derziliği 5 müstemildür [T82b] ittişâl bulmuş. Ya'ni 'amel gerekdür ser-rişte-i 'ilm ile menâhîden dikilmüş ola. Şan'at budur ki 'ilm lafzında 'ayn lâm ve mîm üzere vâkı' olmuş ki işlâha delîldür. Öyleye 'ayn ya'ni göz işlâh-ı 'amelde gerek ve 'amel lafzında 'ayn mîm ve lâm üzredür ki dikmek ma'nâsını müstemildür. Gerekdür ki 'ilm ipliği ile menâhîden dikilmiş ola. Beyt:

10 *Lâm maşlah bûd ender-i luğat [M83a] ey ma'nîdân.*

Lâm maşlah olur luğatde ey ma'nî bilici.

'Âlimî keş dil-i maşlah ne-buved 'âmî dân.

Bir 'âlimün ki maşlah gönli olmaya 'âmî bil. Şan'at budur ki 'âlimî lafzında lâm ki maşlah ma'nâsınadır. Dilinde ya'ni vasatında vâkı' olmuştur. Ol olmasa 'âmî olur 15 idi. Terceme: [E83a]Lâm maşlahdur luğatde çünkü ey ma'nî bilen. 'Âlimî 'âmî olur ger gönli maşlah olmasa. Nükte:

Peyker-i 'ilm 'alem-i leşker-i islâm est 'ayn der-şekl-i mişâl-i hilâl-i 'alem dân ve lâm hey'ât-i muh-ı ez-û mîm sûret-i sinân.

Şûret-i 'ilm 'alem-i leşker-i İslâmdur 'aynı sancak hilâl mişâli şeklinde bil ve lâm 20 anuñ gönderi hey'âtında ve mîm demuri şûretinde. Şan'at budur ki 'ilm lafzını sancığa teşbîh éder ki başında 'ayn sancak ucunda olan hilâle beñzer. Ve lâmı sancığuñ gönderine beñzer ve mîmi dibinde olan demürüne beñzer. Meşnevî:

'Ayn-ı hilâl-i 'alem-i 'ilm bîn.

'İlm 'aleminün hilâli 'aynın gör.

25 *Der-tih-i ü cem'iyet-i dâd ü dîn. [T83a]*

Ânuñ izinde 'adl ve dîn cem'iyeti. Şan'at budur ki dâddan murâd 'adldur ve dînden murâd 'adâletdür ki bunlarda 'ayn-ı muqaddem bâkî hurûf anuñ ardınca vâkı' olmuştur.

Kesr-i havâ cû zi-ser-i 'ilm kâr.

30 Havâyı şımağ iste 'ilm başından iş.

Tâ dihed ez-'ayn-ı 'amel fetğ-bâr.

Tâ vére 'ayn-ı 'amelden fetğ yemiş. Şan'at budur ki kesrden murâd luğata nazar şımağdur ve şan'ata nazar kesre hareketdür ve fetğden murâd luğata nazar açmağdur fetğ-i memâlik gibi meşelâ ve şan'ata nazar fetğ hareketdür. 'İlm [S60b] lafzı 'aynuñ 35 kesresi iledür fetğ [M83b] ile olıcağ 'alem olur. Nükte:

Tâlib-i 'ilm-râ çün garaz ez-mümâreset ü müdâreset-i günâ-gün istiksâr-ı fazl ü fûnün bâşed zi-ân be-üy gayr-ı vazîfe-i vakf bâkî ne-mâned vü eğer nazâr-

3 olmuştur MES: oldur T // 8 ma'nâsını EMT: ma'nâsını S / ki MET: - S // 12 keş MES: - T // 14 maşlah SEM: maşlah T // 17 'ilm 'alem MSE: 'ilm ü 'amel 'alem T // 21 sancığun MSE: sancak // 23 gönderine MTE: göndere S // 27 ardınca EMS: ardında T //35 iledür MS: - T, ile E.

1 mütälâ'a ü münâzara ber-°ayn-ı °ibâdet hazret-i bî-çün dâred be-°izzet-i rüz-ı efzün mülâkî gerded deryâb ki ez-fünün vaqf hâşilest vü ez-°ibâdet °izzet hâşıl.

[E83b]Tâlib-i °ilme çün garaz mümâreset ve müdâreset-i günâ-günden istiksâr-ı fazl ve funün ola. Anlardan aña gayr-ı vazîfe-i vaqf bâkî kalmaz ve eğer nazar-ı 5 mütälâ'a ve münâzara °ayn-ı °ibâdet hazret-i bî-çün üzre duta. °İzzet-i rüz-ı efzûna mülâkî olur. Duy ki funündan vaqf hâşıldur ve °ibâdetden °izzet hâşıl. Şan°at budur ki funün lafzı hesâbda yüz seksen altıdur vaqf lafzı dağı öyledür ve °ibâdet [T83b] lafzı hesâbda dört yüz yetmiş yedidür °izzet lafzı dağı öyledür. Kıt°a:

Çün hıfz h°âhî bekâ-yı °ulüm.

10 Çün hıfz üzre dilesin °ulumün beğâsın.

Be-tekrâr-ı ü sa'y-i dâyim-nümây.

Ânuñ tekrârına sa'y-i dâyim göster.

Ne-bîñi ki ez-°ilm çün sa'y-râ.

Görmez misin ki °ilmden çün sa'yi.

15 *Kunî terk çîzî ne-mând be-cây.*

Terk édesin bir nesne kalmaz yerinde. Şan°at budur ki °ilm lafzı hesâbda yüz kırkıdur sa'y lafzı dağı öyledür. Yüz kırk tamâm gidicek hiçbir nesne kalmaz. Terceme: Dilerseñ çü hıfz eyle °ilme beğâ. Aña sa'y göster mükerrer tamâm. Biraz sa'y-i °ilmi çü terk édesin. Eşer kalmaz andan muqarrer tamâm. Nükte:

20 *°Ayn çeşmest vü elif [M84a] şuret-i kâlem ü lām ü mîm ber-cem°iyyet-i °ilm °âlim bâyed ki her çi mülâhaza dâred be-vâşıta-i kâlem cem° âred tâ mazbût mând.*

°Ayn gözdür ve elif şuret-i kâlem ve lām ve mîm delîl-i cem°iyyet-i °ilm °âlim gerekdür ki her ne mülâhaza éderse kâlem vâşıtası ile cem°a getüre tâ mazbût kıla.

25 [E84a]Şan°at budur ki °âlim lafzında °ayn çeşmdür ve anuñ elifi müşâbih-i kâlemdür ve lām ve mîm cem° ve iltiyâm ma°nâsınadır. Öyleye °âlim göz açup kâlem ile cem°-i °ilm etmek gerek. Rubâ°î:

Der-şuret-i fem lām kâlem hest lisân.

Ağız şuretinde lām kâlem lisândur.

30 *Ve İn lām bûd câmi°-i işbât-ı beyân.*

Bu lām olur câmi°-i işbât-ı beyân. [S61a] Şan°at budur ki ağız içinde lisân nice ise kâlem [T84a] lafzınuñ içinde dağı lām öyledür. ve lām lafzı çün cem°iyyete delâlet éder. Lâ-cerem zebân kâlem ile cem°i işbât-ı beyân olur.

Kâr-ı kâlem işbât-ı ma°ânî âmed.

35 Kâlemüñ işi işbât-ı ma°ânîdür.

Melleka âyed vü mahv ez-ü çü bergeşt ez-ân.

Helâk ve mahv gelür andan çün döne andan. Şan°at budur ki kaçan kâlem lafzı döne melleka olur ki helâk ma°nâsınadır. Terceme: Şân-ı lām kâlemdür dehen içinde

2 mülâkî MES: mülâk T // 4 anlardan ST: anlarda EM // 6 funündan EMS: funünda T / hâşıldur MES: hâşıldur T // 10 üzre ST: üzerine ME / dilesin EMS: dile T // 18 çü MS:- TE // 25 müşâbih SET: şebîh M // 32 cem°iyyete MES: cem°iyyet T // 38 döne MS: - T, dönse E.

zebân. Bu lâm olur câmi° işbât-ı beyân. Kâr-ı kalem işbât-ı ma°ânîdür çün. Maḥv olur eğer döner ise ol andan. Nükte:

Mîm ü tâ ber-keşiden vü tevessül delâlet mî-kuned ya°ni müte°allim bâyed ser ez-tamâmi° alâyık keşed an gâh be-°ilm tevessül cüyed.

- 5 Mîm ve tâ çekmeğe ve tevessüle delâlet éder. Ya°ni müte°allim gerekdür başı cümle °alâyıkdan çeke andan sonra °ilme tevessül araya. Şan°at budur ki müte°allim lafzında mîm ve tâ [M84b] lafz-ı metdür. Tâsı aşda dâldan kalb olunmuş i°tibâr olunursa çekmeğe delâlet éder ve eğer tâ-yı ašliyye i°tibâr olunursa tevessüle delâlet éder. Müte°allim lafzında mîm ve tâ başdadur. İmdi müte°allim başı cümle mevâni°den
10 çeküp [E84b] ve andan sonra lafz-ı °ilm olduğı gibi ba°de °ilme tevessül göstermek gerek. °Arabiyye:

Müte°allimâ mütte ismeke ḥarfen fe-°alemün.

Ey müte°allim çek ismiñi bir ḥarf °alâmetidür. Şan°at budur ki müte°allimâ lafzında met lafzı °alâmet olup nefis kelimeden olmayıcağ °ilm [T84b] ḫalur.

- 15 *A°nî mine°l-hevâ vera°ân mütte fe-°alemün.*

A°nî havâdan taḫvâ için ol sancaksın sen. Şan°at budur ki met lafzı ve °ilm lafzı mışra°-ı evvelde bir ma°nîye ve mışra°-ı şânîde ma°nî-yi âḫiredür. Nükte:

Sebḫ-râ çün ber-gerdânî ḫabes şüd ki şu°le-i âteş est her ki der-i°âde-i sebḫ germî-yi dil ü rüşenâ-yı idrâk ne-yâbed ez-ders cüz-dil-i serd ḫâşıl ne-kuned.

- 20 Sebḫ lafzını çün kalb édesin ḫabes olur ki şu°le-i âteşdür. Her ki i°âde-i sebḫde gönül ḫarâretin ve idrâk rüşenâlığın bulmaya dersden dil-i serdden ḫayrı ḫâşıl olmaz. Şan°at budur ki sebḫ çün kalb oluna ḫabs olur ki şu°le ma°nâsınadur. İmdi tâlib °ilme ḫarâret ve rüşenâyî gerek ve illâ aña [S61b] kalb ders ḫâşıl olur ki serddür. Kıt°a:

- 25 *Dâl ders est âb-keş ber-çâh-ı feyz.*

Dâl dersdür su çekici feyz ḫapusu üzre.

Yâfte tullâb ez-üy ḫul ü âb.

- Bulmuşdur tâlibler andan daḫi şebnem daḫi şu. Şan°at budur ki res ḫapu ma°nâsınadur anuñ üstündeki dâl güyiyâ âb-keşdür [M85a] ve tullâb lafzı iki cüz i°tibâr
30 olunur. Biri ḫaldur biri âb-ı ders.

Ânkeş rây-ı ḫynet şâf nist.

Ol kimsenüñ ḫyneti râyı şâf değıldür.

Kâne desü°l-mâ°i[E85a] fî cevfi°t-türâbi.

- 35 Olur şuyı gömmek türâb içine. Şan°at budur ki ders lafzında râ olmasa des olur ki direk gömmek [T85a] ma°nâsınadur. Terceme: Âb-keşdür câh-ı feyze dâl ders. Érişür tullâba andan ḫull ve âb dersde ḫaḫ olmasa ger rây-ı ḫab°. Kâne desü°l-mâ°i fî-cevfi°t-türâbi. Nükte:

2 ol ESM: - T // 6 °alâyıkdan MES: °alâyık T // 9 başdadur SET: başındadır M / cümle SME: - T // 17 ma°nî-yi âḫiredür EMS: ma°nâ-yı âḫiredür T // 22 gönül ST: gönlüñ ME / bulmaya SEM: bulmağa T // 29 üstündeki MES: üstünde T // 34 des olur ki TEM: - S // 35 direk MES: - T / ma°nâsınadur SET: ma°nâsındadır. M.

Mīm-i müderris şekl-i dehānest vü sîn şekl-i dendān ya'ni müderris bāyed ki ez-ḥüsn-i beyān dürr der-miyān-ı leb ü dendān dāred tā dāmen-i şadr-rā çün kenār-ı deryā pür dür kuned vü dil-i deryā-bende-rā be-āb-ı āšnāyī tāze gerdāned.

- 5 Mīm-i müderris şekl-i dehāndur ve sîn şekl-i dendān ya'ni müderris gerekdür ki ḥüsn-i beyāndan incüyi leb ve dendān ortasında duta. Tā şadr-ı dāmenini kenār-ı deryā gibi pür dür éde ve duyucu dili āšnālık şuyı ile tāze kıla. Şan'at budur ki müderris lafzınıñ lebi mīmdür ve dendānı sīndür ve bunlaruñ ortasında olan dür lafzıdur ve şadr lafzınıñ eteği daḥi dür lafzıdur ve kenār-ı deryā daḥi öyledür ve lafz-ı deryā bunda
10 ma'nāya nazar duyucu ma'nāsınadır. Ve şan'ata nazar lafz-ı mürekkeb i'tibār olunup deryā kulu démek olur. Öyleye āb ve āšnā zikri aña münāsib olur. Kıt'a:

Hest zīr-i dehān mu'allim-rā.

Vardur ağız altında mu'allimüñ.

'Ayn-ı 'ilmī ki gevher endāzed.

- 15 Bir 'ilm [M85b] çeşmesi ki gevher atar. Şan'at budur ki dehāndan murād mu'allim lafzında mīmdür. Andan aşığa 'ayndur.

Ger dil-i müstefid dermāned.

Eğer müstefidüñ gönli 'aciz[E85b] kıla.

Züdeş ān 'ayn müste'ad sāzed.

- 20 Tizde ol 'ayn müste'ad eyler. [T85b] Şan'at budur ki derden murād lafz-ı fidür ki anuñ mürādifidür. Çün [S62a] müstefid lafzından ol fī lafzı kıla ya'ni gide ve ol fī lafzı yerine 'ayn ola müste'ad olur. Terceme: Çün mu'allim dehānı altında 'ayn vardur ki gevher andan aḥar. Müstefid dili ki dermāned. Tezcek ol 'ayn müste'ad eyler. Nükte:

Müftī ki leb ü dāmeneş be-mey ālüde şud der-dileş cüz-āfet-i kat ü tefriķa

- 25 *ne-bāşed.*

Müftī ki lebi ve eteği mey ile ālüde olur. Dilinde kat ve tefriķa āfetinden ḡayrı olmaz. Şan'at budur ki müftī lafzınıñ lebi mīm ve eteği yādur ki mey lafzınıñ cüzleridür ve bu iki ḥarfüñ ortasında olan lafz-ı fetdür ki tefriķa ma'nāsınadır. Beyt:

Girān ḥoş ne-bāşed ser-i müftī ez-mey.

- 30 Ağır ḥoş olmaz müftī başı meyden.

Civān-merd şud çün güzeşt ez-ser-i üy.

Civān-merd oldı çün geçdi anuñ başından. Şan'at budur ki mey lafzınıñ başı mīmdür. Çün müftī lafzı andan geçe fetā kılar ki civān ma'nāsınadır. Terceme: Ḥoş deḡül olmaḡ ser-i müftī şerābile sefil. Geçsün ol serden civān-merd olayın dërse

- 35 müdām. Hikāyet:

Müderrisī-rā dīdend dileş ber-ḥālķa-i ders çün mīm teng ü ez-seyr-i medrese pā-yı sīreteş leng.

4 gerdāned MSE: gerden T // 6 beyāndan SET: beyānda M // 8 dendānı EMS: dendān T // 11 öyleye SEM: - T // 18 müstefidüñ gönli ESM: müstefid gönli T // 24 kat EST: fet M // 26 kat SET: fet M // 28 cüzleridür ESM: cüzlerindendür T // 33 kılar MSE:- T.

Bir müderrisi gördüler gönlü halka-i ders üzre mîm gibi teng ve seyr-i medreseden pâ-yı sîreti [M86a] leng. Şan^cat budur ki mîm çün ders halkası ya^cni dalı üzerine olsa müderris olur ve sîret lafzınıñ ayağı tādur. Ol ki leng olup [T86a] düşe seyr qalır.

5 *Güftend çerā çün mîm-i müderris ber-der-i ders mismār zede vü çün ‘ayn-ı mu‘îd-i çeşm-i ez-meyd ya‘ni [E86a] ħirāmîden be-cānib-i medrese ber-beste.*

Dédiler niçün mîm-i müderris gibi ders qapısı üzre mîḥ urmuşsun ve mu‘îd gözi gibi çeşm-i meydden ya^cni medrese cānibine şalınmağa bağlamuşsun. Şan^cat budur ki kaçan mîm ders lafzınıñ deri üzre ya^cni ders lafzında ola lafz-ı der üzre mıḥlana
10 müderris olur ve çeşmden murād ‘ayndur. Ol ki meyd lafzında ola mu‘îd olur.

Guft ne-dāneste‘i āyed vü ne-şinîde āyed ki ‘ālim ü sāmî^c-rā çün ceyb ü dāmen ez-zer vazîfe ḥālî māned ‘ālim-rā cüz-elem ü sāmî^c-rā cüz-sām ya‘ni [S62b] merg ez-taḥşîl ḥāşıl ne-şud.

Dédi bilmediñüz mi ve işitmediñüz mi ki ‘ālimün ve sāmî^cüñ çün yaqası ve eteği
15 altundan ḥālî qala ‘ālime elemden gayrı ve sāmî^ca sāmıdan gayrı taḥşîl ḥāşıl olmaz. Şan^cat budur ki ‘ālim lafzınıñ yaqası ve sāmî^c lafzınıñ eteği ‘ayndur ve andan murād altundur. ‘Ayn lafzınıñ bir ma^cnāsı altun olmaq i^ctibārı ile ‘ālim lafzınıñ yaqasından altun ya^cni ‘ayn gidicek elem qalır ve sāmî^c lafzınıñ eteğinden altun ya^cni ‘ayn gidicek sām qalır ki mevt ma^cnāsınadır. Kıt^ca:

20 *Kuned müderris-i mā ‘ömr şarf der-ta‘îl.*

Éder bizüm müderrisimiz ‘ömr şarf ta‘îlde.

Ne ez-vazîfe [M86b] ümîdi ne-ez-keseş tersîst.

Vazîfeden ümîdi yoq kimseden qorqısı yoq.

Be-güftemeş [T86b]ki çerā her mehest yek-derest.

25 Dédüm aña ki niçün her ayda bir dirsek[E86b] vardur.

Binā-yı medrese güftā ki der-mehî derses.

Binā-yı medrese dédi ki ayda bir dersdür. Şan^cat budur ki medrese lafzınıñ evveli mîm ve āḥiri hādur ki meh lafzınıñ cüzleridür ve bunıñ içinde olan ders lafzıdır. Öyleye binā-yı medrese ayda bir dersdür. Terceme: Éder müderrisimiz ‘ömr şarf-i
30 ta‘île. Ne vār vazîfe ümîd ne kimseden aña ters. Dédüm aña ne içün bir ay içre dirsek bir. Binā-yı müderrise dédi bir aydadur bir ders.

Faşlün fi‘l-kużāti ve mā yünāsibühüm.

Lafz-ı kużāt ḥatm-i kāf ve taḥfif-i zād ile cem^c-i kazıdır. Zamîr-i müzekker bu cem^ca münāsibdür ve ba‘z vākı^c olan ve mā yünāsibühā lafzı zamîr-i te‘nîs ile gayr
35 münāsibdür. Nükte:

Sîn-i secl-i kâzi İslām şerefe-i tâcist ber-ser-i cell ya‘ni mu‘azzam-ı umür-ı dîn.

2 medreseden ESM: medresede T / yañni STE: - M // 5 zede EMT: zed S // 14 yaqası EMS: yaqa T // 28 cüzleridür SET: cüzlerdür M // 31 müderrise SM: müderris ET // 33 ḥatm SEM: ḥatm T // 34 gayr SET: gayra.

Kağı İslâm secl inüñ sîni şerefe-i tâcdur. Ser-i cell ya°ni mu°azzam-ı umür-ı dîn üzre. Şan°at budur ki cel lafzı ki zamm-ı cîm ile lafz-ı °Arabîdür mu°azzam ma°nâsına. Öyleye secl lafzında sin dendanı i°tibârı ile şerefe-i tâc mu°azzam umür-ı dîndür.

Ve hâ-yı hükmi-i ü tırâz-ı hayâtest ber-âstîn-i hil°at-i şerî°at-i metîn

- 5 Ve anuñ hükmi hâsı tırâz-ı hayâtdur şerî°at-ı muhkem hil°ati yefî üzre. Şan°at budur ki hükmi [S63a] lafzında ha olmasa kem qalır ki zamm-ı kâf ile lafz-ı °Arabîdür yeñ ma°nâsına. Öyleye hâtır ez-hayâtdur [M87a] âstîn üzre ve harf-i hâ hayât üzre tırâz idüğüne daği işâret [T87a] dür. Kıt°a:

Hest tâc-ı sürürî hükmi-i kazâ.

- 10 Sürürlük tâcıdur hükmi-i kazâ. [E87a]

Kem şud her kes ki ez-üy ser-keşed.

Kem olur her kimse ki andan baş çeker. Şan°at budur ki hükmi lafzından baş ki hâdur. Çekilicek kem qalır ki feth-i kâf ile lafz-ı Fârisîdür eksik ma°nâsına.

Şer° âmed nür-ı çeşm hem-kunân.

- 15 Şer° düğelinüñ nür-ı çeşmidür.

Her ki püşed dîde ez-üy ser-keşed.

Her ki örte gözi andan şerr çeker. Şan°at budur ki dîdeden murâd °ayndur şer° lafzından °ayn örtülicik şerr qalır. Terceme: Geldi tâc-ı sürürî hükmi-i kazâ. Kem olur her kim ki andan ser çeker. Şer° oldı nür-ı çeşm cümle halk. Her kim andan dîde örter şerr çeker. Nükte:

Dâl-i dürre-i kağı-yı °âdil. Mışra°: Hoş delîlest ber-ser-i reh-i dîn.

- 25 Kağı-yı °âdilüñ dâl-ı dürresi hoş delîl oldı ber-ser-i reh-i dîn. Şan°at budur ki dür lafzında harf-i dâl reh lafzınıñ üzerindedür ve dâl lafzı ism-i fâ°il i°tibâr olunup delîl ile mürâdif olup yola delâlet edici kulaguz ma°nâsınadır ve dîn lafzı üzre olan dâl idüğüne daği işâret eder.

Ve maħkeme-i ü mehekk-i °adlest. Mışra°: Menzileş ber-ser-i meh ez-temkîn.

Ve anuñ maħkemesi mehekk-i °adldür. Mışra°: Menzilîdür meh üzre tâ temkîn. Şan°at budur ki maħkeme lafzında mehekk lafzı meh lafzınıñ üstündedir. Kıt°a:

- 30 *Her kü nihed binâ-yı kazâ ber-hilâf-ı [T87b] [M87b] °adl.*

Her kim ki qor binâ-yı kazâyı °adl hilâfi üzre.

Pâyân-ı an kazâ ne-büved gayr-i inkızâ.

Ol kazânuñ âhiri olmaz inkızâdan gayrı. Şan°at budur ki ân kazâ lafzı terkîb ile âhir inkızâ olur. [E87b]

- 35 *Kaz süften-i dür vü elif elmâs-ı fikretest.*

Kaz incü delmek ve elif fikr elmasıdır.

Tâ silk-i şer° nazm dihed şahib-i kazâ.

2 ma°nâsına SME: ma°nâsınadır T // 3 öyleye MES: - T / i°tibâr ile ST: i°tibârıla EM // 10 sürürlük MSE: sürür T // 21 mışra° MSE: - T // 24 mürâdif SET: müterâdif M // 28 tâ SE: - T , bâ M // 29 üstündedir EST: üstündedir M // 34 âhir SEM: âhir T.

Tā şer^c silkine nazm vére kazâ şâhibi. Şan^cat budur ki kazâ lafzı iki cüzden mürekkeb i^tibâr olundu. Biri kaz lafzıdır biri elif ki [S63b] elmasa teşbîh éder. Terceme: Her kim ki qor binâ-yı kazâyı hilâf-ı ^cadl. Pâyân ol kazâ değül illâ ki inkızâ. Kaz incü delmek ve elif elmâsıdır anuñ. Tâ silk-i şer^ca nazm vére şâhib-i kazâ. Nükte:

5 *Qadı-râ ki be-irtişâ işterâ-yı dil kunend sicil-i ü sicilî bûd cüz-rihten âb-rû-yı çâh-ı câ ez-üy ne-keşed.*

Qadıya irtişâ ile işterâ-i dil éderler. Anuñ sicli bir sicil olur ki manşib qapusu yüzi suyundan gayrı andan çekmez. Şan^cat budur ki işterâ lafzı qalb olıncaq irtişâ olur ve lafzı sicil kesr-i sîn ile qadı kağıdıdır ve lafz-ı sicil feth-ı sîn ile şol qoğaya dérler ki içinde şü
10 ola ve lafz-ı câh ve câ şüretde birdür.

Qadı ki bî-güvâh be-nâ-Ħağ nümüd Ħüküm.

Qadı ki şâhidsüz nâ-Ħağ Ħüküm gösterdi.

Gü âh-ı Ħalq bîn ki be-butlân güvâh-ı üst. [T88a]

Dé âh-ı Ħalqı gör ki butlâna anuñ şâhididür. Şan^cat budur ki lafz-ı güvâh ki
15 mışra^c-ı evvelde ve mışra^c-ı âhirüñ âhirinde mezkûrdur lafz-ı müfreddür şâhid ma^cnâsına [M88a] ve lafz-ı güvâh ki mışra^c-ı âhirün evvelinde mezkûrdur lafz-ı mürekkebdür bir cüzi gü lafzıdır bir cüzi âhdur.

Tevki^c-i ü ger ez-zer-i rüşvet cüdâ şud.

Anuñ nişanı eğer[E88a] rüşvet altunundan cüdâ ola.

20 *Ez-çeşm-i zaĦm-ı ^cazl tevki^c-yi câh-ı üst.*

^cAzl zaĦmı gözünden anuñ manşibi hıfzıdır. Şan^cat budur ki altundan murâd ^cayndur tevki^c lafzında ol ^cayn olmayıcaq tevki^c olur. Terceme: Qadı ki bi-güvâh çü nâ-Ħağ süre Ħüküm. Gü âh-ı Ħalq aña ki butlân-ı güvâhidür. Tevki^c-i Ħükmi ger zer-i rüşvetden ola dür. ^cAzl-i kazâdan aña tevki^c-yi câhidür. Nükte:

25 *Elif-qalem der-aşl-ı Ħağ-ı qadı âverden endîşe-i Ħağâst.*

Elif qalemi qadınıñ asl-ı Ħağına götürmek fikr-i Ħağâdur. Şan^cat budur ki Ħağ lafzına elif getüricek Ħağâ olur.

Ve cek-râ qalb nüviştên fikr-i kecest.

Cek ki qadı tepmesidür qalb yazmaq kec fikrdür. Şan^cat budur ki cek lafzı qalb
30 olunsa kec olur. Beyt:

Her ki ber-ta^clîk-i qadı noqta^cî efzûde-gerd.

Her kim ki qadı ta^clîkına [S64a] bir noqta arturdi.

Ħüyeş-râ taglîk bâb-ı devlet ez-bî-hûde-gerd.

Kendüye bâb-ı devlet kapanmasın bâtıllıqdan [T88b] eyledi. Şan^cat budur ki
35 ta^clîk lafzına bir noqta artırıcak taglîk olur. Terceme: Her kim ki noqta artura ta^clîk qadıya. Taglîk bâb-ı devlet éder[E88b] kendü üstüne. Nükte:

2 i^tibâr olundu SEM: i^tibâr oldı T // 8 olıncaq EST: olıncaq M // 9 şol ESM: - T // 14 butlâna MES: butlân T //16 evvelinde TSE: evvelinden M // 19 altunundan TS: altununda EM // 22 olmayıcaq MSE: olmayınca T // 26 Ħağâdur SEM: Ħağâdur // 35 artırıcak SM: artırılcaq TE .

Vekîl-râ kîl ya'ni peymâne-i emel ver zîr-i bağal bâşed eğer kâf-ı kifâf dileş-râ mâni° ne-şüd hâşileş cüz-veyl [M88b] ne-bâşed.

Vekîl ki kîl ya'ni peymâne-i emel koltuk altında ola. Eğer kâf-ı kifâf anuñ göñlüne mâni° olmaya hâşılı veylden gayrı olmaz. Şan°at budur ki vekîl lafzında 5 koltukda olan keyl lafzıdur dağı vekîl lafzında kâf diline ya'ni içine mâni° olup girmese veyl olur idi. Beyt:

Vekîl mâl-ı halâyık be-ñîle mi-süzed.

Vekîl mâl-ı halâyığı ñîle ile yaçar.

Velî dileş be-cüz ez-dâğ-ı gam key endüzed.

10 Velî anuñ göñlü dâğ-ı gamdan gayrı kaçan kazanur. Şan°at budur ki vekîl lafzınıñ içinde dâğ ya'ni lafz-ı key vardur yâñud bu şan°ata key endüzed lafzı ile işâret éder. Terceme: Vekîl mâlını halkuñ yaçar çü ñîle éder. Velî dilinde hemân dâğ-ı gamdurur hâşıl. Nükte:

15 *Mîm ü hâ vü tâ ber-sahti delâlet mî-kuned vü sin ü yâ ber-düşnâm ya'ni muhtesib bâyed ki umûr-ı dîn-râ be-rû-yı saht piş bered vü ez-düşnâm-ı halk der-kafa gam ne-hüred.*

Mîm ve hâ ve tâ katılığa delâlet éder. Ve sin ve yâ düşnâma ya'ni muhtesib gerekdür. Umûr-ı dîni katı yüz ile ilerü ilete ve düşnâm-ı halkdan kafada gam yemeye. Şan°at budur ki muhtesib lafzını iki cüz i°tibâr édüp biri muht ki saht ma°nâsınadur biri 20 sib ki düşnâm ma°nâsınadur. Muht yüzde ve sib kafada olduğı gibi yek yüzi ilerü dutup kafada olan düşnâmdan gam [T89b] yemeye dédi. Kıta:

Muhabbet şud perişân muhtesib-râ.

Muhabbet oldu perişân muhtesibe.

Çü dendân-ı tam° âmed zi-sîneş.

25 Çün tam° dendânı geldi sininden. Şan°at [M89a] budur ki muhtesib lafzında muhabbet harfleri vardur perişân [S64b] ve ortasında sîn.

Be-mâned mest âşüfte zi-nâmeş.

Kalur mest ve karışmuş[E89a] adından.

Eğer der-dil ne-bâşed hubb-ı dîneş.

30 Eğer göñlünde olmaya anuñ dîni hubbı. Şan°at budur ki muhtesib lafzında eğer hubb lafzı olmayadı mest lafzınıñ harfleri kalur idi karışmuş ve yerinden ayrılmış. Hikâyet:

35 *Muhtesibi bûd ki hırka-i hulefân püşîdî vü loğma-i halkân ne-nüşîdî be-elif-°aşâ °uşât-râ ez-pây der-âverdî vü ez-ser-i fazîhat fesâk-râ sâk der-bend-gerdî.*

Bir muhtesib var idi ki eski hırkalar giyer idi ve halkuñ loğmasın yemez idi. Elif-°aşâ ile °uşâtı ayakdan düşürür idi ve rüsvâyılık ucundan fesâk sâkına bend éder idi.

3 altında SET: - M // 4 olmaya SEM: olmasa T // 11 yâñud EMS: yâñud T // 12 dilinde MET : dilinden S / gamdurur MS: gamdur TE // 18 yüzü ile TS: yüzle ME // 21 düşnâmdan MET: düşnâmda S // 30 göñlünde EMS: göñülde T // 31 olmayadı ETS: olmasaydı M.

Şan[°]at budur ki [°]uşāt lafzınıñ ayığı ki tādur düşicek [°]uşā kalur. Ve ser-i fazîhat fādur. Anuñ sākı ya[°]ni andan aşığa olan fessāk lafzında lafz-ı sākdur.

5 *Rūzī yekī-rā ez-rindān-ı destār der-pā keşān girifte būd vū be-zindān mi-bered huşyārī ān hālet bedīd ü güft muhtesib kāni[°] ānest ki bā-muḥ ya[°]ni cāme-i köhne ḥod be-sāzed tā tevāned ki destār-ı diğeri[°] der-pāy endāzed.*

Bir gün birini rindlerden dilbendin ayağa çekici olduğu hâlde dutmuş idi ve zindāna iletür idi. Bir ayık ol hāleti gördi ve dēdi: Muhtesib aña kāni[°]dur ki muḥ ile ya[°]ni kendü köhne cāme ile düzüle tā kādır ola gayruñ dilbendin ayağa bırağa. Şan[°]at budur ki rūzī [M89b] lafzı taḥlil olup rü ya[°]ni yüz zi ya[°]ni ḥarf-i zi dēmek olup rindān 10 lafzından yüz ki ḥarf-i rādur zā olıcaḥ zindān olur. Ve lafz-ı muḥ kendüsi muraddur ve tādān murād ḥarf-i tādur. Öyleye muḥt olur ve destār sībdür. Ol aşığa bırağılıcaḥ mecmū[°]i muhtesib[E89b] olur. Kıt[°]a:

Her men[°] kez-berāy-ı Ḥudā nist şüreteş.

Her men[°] ki Allāh için değıldür anuñ şüreti.

15 *Miğī būd kez-ü be-çeked cüz-nem-i nedm.*

Bir bulut olur ki andan tammaz perişānlık neminden gayrı. Şan[°]at budur ki men[°] şüretde miğdür.

Men[°]i ki menn-i ḥalk der-ü āyedet be-çeşm.

Bir men[°] ki menn-i ḥalk gele anda senüñ gözünfe.

20 *Ān men[°] nist gayr-ı perişānī ni[°]am.*

Ol men[°] değıldür ni[°]am perişānlığından [S65a] gayrı. Şan[°]at budur ki mi lafzı [T90a] kendüsi muraddur ve çeşmden murād [°]ayndur. Öyleye men[°] olur na[°]m lafzı perişān olup ḥalb mekān kılmıcaḥ men[°] olur. Terceme: Men[°] ki Allāh için olmaya anuñ şüreti miğ olur. Andan dökilür dem-be-dem mā[°]-i nedm. men[°] kim ol menn-i Ḥalk için 25 görine gözünfe. Men[°] olmaz belki ol olur perişān ni[°]am.

Faşlūn fī zikri[°]l-vu[°]āzi ve[°]l-ḥuffāzi ve[°]l-ḥaṭayā[°]i ve[°]l-üdebā[°]i.

Edīb oğlancıklara ta[°]līm eden mu[°]allimdür. Nükte:

30 *Müfessir ki dehān-ı diles sırr-ı Qur[°]ān-rā ez-gayr ne-püşed müfessir ne-bāşed.*

Müfessir ki anuñ göñli ağzı sırr-ı Qur[°]ānı gayrdan örtmeye müfessir olmaz. Şan[°]at budur ki dehāndan murād anuñ mürādifi olan femdür. Ol ki dil ya[°]ni ḥalb ola mef olur. [M90a] Çün sır lafzınıñ üzerinde olup amı örte müfessir olur.

Ve müzekkir ki mīm-i dehāneş ez-zikr-i Ḥudā gāfil şud müzekkir ne-būd.

35 Ve müzekkir ki mīm-i dehānı zikr-i Ḥudādan gāfil ola müzekkir olmaz. Şan[°]at budur ki mīm ki zikrden [E90a]gāfil olmayup anuñ ile ola müzekkir olur. Kıt[°]a:

Der-lafz-ı va[°]z[°] ayn-ı dil āmed delīl-i ān ki.

Va[°]z lafzında [°]ayn-ı ḥalb geldi anuñ delīlidür.

1 fazîhat MES: fazîhat T // 6 rindlerden dilbendin TES: rindlerin dilbendini M // 8 köhne cāme ile SEM: cāme-i köhne ile T // 10 kendüsi MES: kendü T // 21 perişānlığından ETS: perişānlıktan M // 23 ki TES: kim M // 27 oğlancıklara MSE: oğlancıklar T // 32 olup ETS: ola M / amı örte SET: - M // 34 müzekkir EMS: - T.

Va'z ez-derün şâfi vü rüşen ziyâ dihed.

Va'z derün şâfi ve rüşenden ziyâ vérür. Şan'at budur ki 'ayndan murâd bunda güneşdür. Şol va'z ki dili gün gibi rüşen olsa ziyâ vérür.

Her nâşihî ki rû-yı naşâyih be-ğod ne-dâşest.

5 Her bir nâşih ki [T90b] naşâyih yüzün kendüye dutmaz.

Bî-hûde şâyihest ki taşdi'-i mâ dihed.

Bâtil çağırıcıdır ki bize baş ağrısı vérür. Şan'at budur ki naşâyih lafzında yüz ki nündür dutulmaya şâyih kalur ki çağırıcı ma'nâsınadır. Terceme: Va'z içre 'ayn çünki dil oldı delîl odur. Va'z ol derün ki rüşen ola hoş ziyâ vérür. Her nâşihuñ ki rû-yı
10 naşâyih özine yok. Şâyihdürür ki ol bize taşdi'-i mâ vérür. Nükte:

*Müstemi' ki bâ-mestî-yi şehvet der-ser çeşm be-mîm-i dehân-ı vâ'iz
güşâyed ez-miyân-ı mîm ü 'ayn ü-râ cüz-sitem hâşıl ne-şud.*

Müstemi' ki şehvet mestliği ile başda gözi [S65b] mîm-i dehân-ı vâ'ize açâ. Mîm ve 'ayn ortasından aña sitemden gayrı hâşıl olmaz. Şan'at budur ki mest lafzı kendüsi
15 murâddur ve çeşmden murâd 'ayndur. Ol ki mîme açıla me'a olur ki mecmû' müstemi'
[M90b] olur ve mîm ile 'ayn ortasında olan lafz-ı sitemdür. Beyt:

Min be-rû-yı minber vü ber bîn be-zîr eş kez-eşer.

Min minber yüzi üzre bir gör anuñ altında eşerden.

Sâmi'-i bâ-ber [E90b] bered ez-ni'met tezkîr ber.

20 Berli sâmi' iletür va'z ni'metinden meyve ve hâşıl. Şan'at budur ki minber lafzı iki cüz i'tibâr olundı. Biri min biri ber bu aña işaretdür ki min ya'ni ni'met va'z ber ya'ni itâ'at ehline olur. Terceme: Rû-yı minber mendurur altında ber bil bunu kim. Kim ki bir ehli olursa ni'met-i tezkîr anuñ. Nükte:

*Edîb ki ri'âyet-i etfâl be-şam'-ı selb-i kuvvet-i hod kuned be-şüret-i zîbî
25 bâşed [T91a] çübî çün elif der-piş nihâde.*

Edîb ki ri'âyet etfâli kendü kuvvet-i selbi şam'ı ile éde bir zîb şüretinde olur bir çöp elif gibi öñünde konmuşdur. Şan'at budur ki edîb lafzı şüretde öñünde bir ağaç ve
dür. Kıt'a:

Edîb kalb-ı peydâ nist ez-cehl.

30 Edîb kalb-ı peydâ değıldür cehliden.

Ki rüşd-i 'ilm ez-ü nâ-yâb bâşed.

Ki 'ilm rüşdi andan nâ-yâb olur. Şan'at budur ki edîb lafzı kalb olıcağ peydâ olur.
'Aksi dağı böyledür.

Ve ger efsürde şab' vü tâze rüyest

35 Eğer şab'ı doñmuş ve yüzi tâzedür.

Hunk mânend-i dî der-âb bâşed.

Şovuk dî gibi şuda olur. Şan'at budur ki dey lafzı âb lafzı içinde olıcağ edîb olur.
Terceme: Edîb kalb cehlinden değıldür 'ilmle peydâ. Ki rüşd-i 'ilm anuñ kalbinde

3 olsa MET: ola S // 5 kendüye SEM: kendüñe T // 8 dutulmaya EMS: dutulmasa T /
ma'nâsınadır MES: ma'nâsınadır T // 10 şâyihdürür EST: şâyihdür M // 19 bered EMS: - T //
23 tezkîr MSE: tezekkür T //33 dağı EMS: - T // 38 cehliden EST: cihetinden M.

olmuştur katı nā-yāb. Eğer efsürde-ṭab^c ve tāzi-rūy olursa dāḥi hem. O bir bāddı olmuştur mekânı daḥi bāded āb. Nükte:

5 *Şıbyān-[M91a] rā şād-çeşm müşfikî eğer māni^c ez-lehv ü la^b ne-şud belāgat-ı beyān ne-resend vü eṭfāl-rā ki cüz-be-eltāf-ı pürüreş ne-dihend mücib-i perişānî işān bāşed. [E91a]*

Şıbyāna şād-çeşm şefkat eğer lehv ve la^bden māni^c olmaya belāgat-ı beyāna ermezler. Ve eṭfāle ki [S66a] eltāfdan gayrı ile terbiyet vermeyeler. Bunlarıñ perişānlığı mücibi olur. Şan^cat budur ki şıbyān lafzında şād ki çeşmdür [T91b] beyān lafzına erişmişdür ve eltāf lafzı perişān olıcağ eṭfāl olur ^caksi daḥi öyle. Kıṭa:

10 *Mīm-i mekteb be-şekl-i direm āmed devreş.*

Mīm-i mekteb ki direm şeklindedür anuñ devri.

Her ki ne-güzeşt ez-ü ber-ketebeş nist zafer.

Her kim andan geçmez ketebe anuñ yokdur zaferi. Şan^cat budur ki mīm ḥarfınıñ devrini müdevvir direme teşbîh éder ve mekteb lafzında ol mîmden geçecek ketebe ḥaşıl 15 olur.

Mek mezîden bûd vü süz-ı helāk āmed teb.

Mek emmekdür helāk ḥarāreti teb.

Hest ez-ān ḥurden ḥün mekteb vü süz-nāk-ı ciğer.

Vardur ol mektebden ḳan içmek ve ciğer ḥarāreti. Şan^cat budur ki mekteb lafzını 20 iki cüzden mürekkeb i^ctibār édüp birin mek ve birin teb dédi ve her bir cüze maḥalle münāsib ma^cnā mülāḥaza kıldı. Terceme: Mīm-i mekteb direm oldu görür iseñ devrin. Kim ki geçmezse ketebe ketebine bulmaz zaferi. Mekk-i mezîdendürür āḫir teb olur süz ve helāk. Vardur andan dem içüp süzla bulmağ ciğeri. Nükte:

25 *Mu^carref-rā [M91b] zîr-i dehān ^carf-i edā bāyed eğer dehān ü dīde ber-ref ya^cni imtişāş-ı nagm-ı ḥüyeş dāred.*

Mu^carrefe ağzı altında ḥüsn-i edā gerek eğer ağzın ve gözün ref üzre ya^cni kendü nagmen emmek üzre duta. Şan^cat budur ki dehāndan murād mîmdür. Anuñ altında ^carf lafzı olıcağ mu^carref olur. Ve dehāndan murād mīm ve dīdeden [T92a] murād ^cayndur [E91b] ki me^ca olur. Ol ki ref lafzı üzre ola mu^carref olur.

30 *Ve ḥaṭîb zîr-i leb ṭayyib-i nagamāt bāyed tā-perişān-ı ḥabṭî der-terkîbeş zāhir ne-şud.*

Ve ḥaṭîbe leb altında ṭayyib-i nagamāt gerekdür. Tā sehv perişānlığı terkîbinde zāhir olmaya. Şan^cat budur ki ḥaṭîb lafzınıñ lebi ḥādur anuñ altında ṭîb lafzı olduğıçün ḥaṭîbdür ve ḥabṭî lafzı perişān kılınsa ḥaṭîb olur. Beyt:

35 *Ger ḥaṭîb-i zîst-ḥ^cān der-dil kuned ṭayy-ı beyān. [S66b]*

Eğer çirkin okuyıcı ḥaṭîb gönülde éde beyān dürmeği.

Hāzirān-ı mecliseş güyend ḥub ez-her kerān

2 olmuştur EMS: olmuşturur T // 7 bunlarıñ EMS: bunlar T // 11 şeklindedür MS: şekldedür ET // 14 devrini STE: devrin M / teşbîh MS: şebîh ET // 20 birin mek SME: birini mek T // 22 mezîdendürür STE: mezîdendür M // 32 terkîbinde MSE: terkîbde T.

Ānuñ meclisi hâzırları ħub d yeler her ken rdan. Őan at budur ki  ayy lafzı ortada olup ħub lafzı iki tarafta olup ki ħ  mu aĥĥir ola  atıb olur. Terceme: Ger  atıb-i zışt-ĥ n dilde  ede  ayy-yı bey n. H zır n ħab diye a a her taraftan ol zam n. N kte:

5 *Kurr -yı seb a ki her yek ba-d  r v -met n seb a'l-meş n   ned, v  kev kib seb a-i  sm n d nend ber-cih r deh s at leyle-i sev d-ı Kur n pertev end hte.*

Kurr -yı seb a ki her biri iki r v -yi muĥkem ile seb a'l-meş nilerde ve kev kib seb a-i  sm n d nlerd r. Sev d kur y g cesin n  on d rt s ati  zre [M92a] pertev 10 atmuş. Őan at budur ki kıra' t im mları yedid r. Her birin n  iki r v si vardır.  yleye seb a'l-meş niler ya'ni iki iki seb alardur. Ve bu yedi kev kib-i seb a d di ve on d rt [E92a] r v  i'tib r  ile on d rt s at ıtl k eyledi [T92b] ve leyle m n sib sev d ve kev kibe l yık pertev zıkr eyledi.

15 * un n ki  ih r-ı r kn-ı ĥur f-ı kıra'at be-n r-ı t m-ı iş n m nevverest.*
Nitekim kıra' t ĥarflerin n  d rt r kni bunların  n r-ı t m  ile m nevverd r. Őan at budur ki lafz-ı kıra' t d rt ĥarf olduĥi un cem  m l h zası ile n r-ı t m d y p ve kurra r şen  ma'n sına olduĥi i'tib r ile m nevver d di.

20 *Elif ki raĥam-ı n fi  est yeg ne est v şta-i nef -i riv yet-r .*
Elif ki raĥam-ı n fi d r yeg ned r v şta-i nef -i riv yete. Őan at budur ki elif nef  lafzının  v ştası olup ya'ni ortasında olıcaĥ n fi  olur.

25 *Ve d l-ı İbn-i Keş r del l est keşret-i hid yet-r .*
D l-ı İbn-i Keş r del ld r kesret-i hid yete. Őan at budur ki d ldan ism mur d  din p ve anı ism-i f 'il m l h za eyley p del l ile m r dif id ĥ n i'tib r  d p [S67a] del l est d di. Ve keş r lafzı keşretten id ĥ n zıkr  d p d l ve del l olan hid yet etdiĥi i un hid yet zıkr eyledi.

30 *Ve h -yı Ebu  Amr v  ser- eşme-i ĥay test i'm r-ı  ş r-ı millet-r .*
Ve h -yı Ebu  Amr ve ser- eşme-i ĥayatdur i'm r-ı  ş r-ı millete. [M92b] Őan at budur ki ĥarf-i h  ĥay t lafzının  başıdır ve Ebu  Amr ve lafzının  evveli  bdur ve andan  eşme-i  b-ı ĥay t m l h za  d p ser- eşme-i ĥay t d di ve  Amred lafzında  Amr ĥarflerinden [E92b] ziy de ĥarfler olup ve  ş r cem'ine nazar i'm r d di. [T93a]

35 *Ve k f-ı İbn-i  Amir k fi im ret bin -yı d nd r ebn -yı devlete.*
Ve k f-ı İbn-i  Amir k fi im ret bin -yı d nd r ebn -yı devlete. Őan at budur ki k fdan ism mur d  din p ve anı ism-i f 'il m l h za eyley p k fi d di ve lafz-ı  Amir ism-i f 'il olup bin -yı d n a a m n sib zıkr olunup ve bin -yı d n ile ebn -yı devlet lafzında tecn s-i m kerrer  aşd eylemişd r.

Ve n n-ı  Aşım keşti  ismetest t fan-ı bid'at-r .

2 tarafta ETS: taraft M // 9 g cesin n  MES: g cen n  T // 13 eyledi EST: etdi M // 16 m l h zası MES: m l h za T // 23  din p SET:  d p M / m r dif EMS: m ter dif T // 28 ĥay t MES: ĥay t T / lafzının  EST: lafzın M // 33 eyley p MES:  d p T.

¹ 'Kur' -ı Kerim'in ilk suresini oluşturan F tiha'ya verilen isimdir. Yedi  yetten meydana gelmiştir.'

Ve nün-ı °Āşım keşti °ismetdür tūfān-ı bid°ate. Şan°at budur ki nün gemiye müşābihdür şöyle () yazılıcak ve °Āşım lafzı ism-i fā°ıldür °ismetden. Lā-cerem ol gemi ile hıfz olunur tūfān-ı bīd°atden.

Fā-yı ħamr ser-cüş fey-i da°vetest ħankāh-ı şerī°at-rā.

- 5 Ve fā-yı ħamr ser-cüş fey-i da°vetdür ħankāh-ı şerī°ate. Şan°at budur ki fādan ism murād édinüp fā'a reca°a ma°nāsına idiğün mülāhaza étmişdür ki fey daħi bundandır. Ve ħamr şiddet-i ħarāret ma°nāsına gelür ve ħarf-i fā fey lafzınunı başı olup ve fey zevāl-i güneş tamām başda olduğı zamānda olduğıcün ser-cüş dédi.

Ve rāy-kesā'ī rāfi° iltibās rāyest ehl-i kisvet vū tā°at-rā. [M93a]

- 10 Ve rāy-kesā'ī rāfi° iltibās rāydur ehl-i kisvet ve tā°ata. Şan°at budur ki rā lafzını ism-i fā°il mülāhaza édüp ve kesā'ī kesādandır [T93b] lübs aña münāsibdür ve iltibās daħi andandır ammā iştibāh ma°nāsınadır ve ehl-i kisvet lebse mülāyimdür. °Arabiyye:

Teķavvame[E93a] bi'l-kurrā'i [S67b] evķātü dīninā.

Kāyim olur kurrā ile bizüm dinimüz vaķtleri.

- 15 *Ve min ecli heze sümmiye'l-vaķtū ķāriyen.*

Bununı için ad vérilür vaķte ķārī. Şan°at budur ki kurrā cem°-i ķārīdür ķara'e'den okıyıcı ma°nāsına daħi ķārī ism-i fā°ıldür ķara'eden cem° édici ma°nāsına. Hikāyet:

Muşaddar-i ħuffāzī-rā dīdend çün şād-ı şadr çeşm ber-der nihāde tā çi der-āyed vū süfre'i çün ħurūf-ı edā ez-hem güşāde tā ki resed.

- 20 Bir ħuffāz muşaddarın gördüler şād-ı şadr gibi gözi ħapu üzre ħomuş. Tā ki gele ve bir süfre'-i edā gibi birbirinden açmış tā kim érişe. Şan°at budur ki çeşmden murād şād-ı mektübīdür. Ol ki der lafzı üzre ħona şadr olur. Ve edā lafzınunı ħarfleri birbirine muttaşıl değıldür belki güşādedür. Ehl-i kurrānı edāsı güşāde olan ma°nīdür ve bir maşdarı edāsı nice güşāde ise süfre'i sehāsı daħi öyle güşāde idi.

- 25 *Vāķıfī güfteş ez-sıla-i vaķf çizi çün ħarf-i müdğam zaħıre kun ki erre-i teşdīd-i şedāyid-i devr ber-serest.*

Bir haberdār aña dédi: Vaķf şılasından bir nesne'i ħarf-i müdğam gibi zaħıre kıl ki devrün şedāyidi teşdīd bıķkusı baş üzredür. Şan°at budur ki sin ħarfini erreye [M93b] teşbih édere ser lafzınunı üstündedir.

- 30 *Guft āyet-i ĩn rivāyet be-ħ°ān ki terkīb-i maşdar-ı destest ü dehān. [E93b]*

Dédi bu rivāyet [T94a] āyetin okı ki terkīb-i maşdar-ı destdür daħi dehān. Şan°at budur ki maşdar lafzında terkīb ya°ni birbiri ile mürekkeb olan ħurūf-ı maşdar ya°ni mīm ve şād ve dāldur ki ħesābda şad yüz otuz dördtür ve destden murād yeddür ħesābda on dördtür ve dehāndan murād femdür ki ħesābda yüz yigirmidür. Bu ikisinün mecmū'i

- 35 daħi yüz otuz dörd olur. Kıı°a:

Ān maşdar ki der-edā-yı ħurūf.

Ol maşdar ki edā-i ħarfde.

Derd-i dil mi-bered be-lehçe-i rāst.

1bid°ate TES: bid°atden M // 5 ħamr SET: ħamre M // 6 ki EST: - M / bundandır MES: bundadır T // 11 kesādandır EST: kesādur M // 17 ma°nāsına MES: ma°nāsın T / ķārī MET: - S // 19 çün EST: - M // 20 ki SET: - M // 22 birbirine MS: birbirin ET // 34 ikisinün MET: ikisi S.

Göñül derdin iletür doğru dil ile. Şan°at budur ki derdden murād dādur. Ol ki ƙal̄b ola ād olur. Ve doğru [S68a] dilden murād elifdür mecmū°ı ad olur.

Çün elif zi-ān girift şadr-ı kelām.

Elif gibi anuñiçün dutdı şadr-ı kelāmı.

5 *Ki mücerred der- ħurde-i dünyāst.*

Ki mücerreddür ħurde-i dünyāda. Şan°at budur ki edā lafzında elif şadr-ı kelām kelāmında olduğı ħurde ve noktadan mücerred olduğıçündür. Maşdar içün daħı mücelles olduğı ħurde ve ökçe-i dünyādan mücerred olduğıçündür dēr. Terceme: Ol maşdar-ı ħurūf-ı edā sende. Oldı derd-i dili lisānla rāst. Dutdı şadrı elif gibi zīrā. Ƙalmadı ħurde-i cihān .

Faşlūn fi zikri°l-eṭibbā°i ve°l-müneccimīni ve°ş-şu°arā°i.

Bu üç tayıfe bir faşıda zıkr olunduğı kizbde müşāreket münāsebeti içündür.

Nükte:

15 *Tabīb-rā ki şüret-i ṭayyibet-i aħlāk der-[M94a] ṭiyinet ne-bāşed ez-ṭıbb-ı ū çün baṭ ya°ni şikāften-i dil ne-tuvān yāften.*

Ṭabībe ki şüret-i ṭayyibet-i aħlāk ṭiyinetde olmaya anuñ ṭıbbından baṭūn [T94b] ġayrı ya°ni yürek yaralamakdan ġayrı bulmak olmaz. Şan°at budur ki şüret işāret éder ki [E94a]ṭabīb-i ṭiyinet şüretde birdür ve lafz-ı ṭıb ƙal̄b olıncaḅ baṭ olur ki yarmak ma°nāsınadır. Ƙıṭ°a:

20 *Baħrī bāyed ħakīm dīde.*

Bir baħr gerek ħakīm ki görmüş.

Zi-āb-ı süħaneş ħurūf-ı yem ħak.

Ānuñ sözi şuyundan yem ħarfleri ƙazanmak. Şan°at budur ki yem ħarfleri ƙaçan lafz-ı ħak bulsa ħakīm olur.

25 *Ver faħr-ı ṭabīb-rā ber-rīş māst.*

Eğer faħr-ı ṭabībe şakalı ile ise.

Pes büz bāşed bizişk bī-şek.

İmdi keçi olur ṭabīb şeksüz. Şan°at budur ki bizişk ṭabīb ma°nāsınadır. Ƙaçan bu lafz şek lafzınsuz ola büz ƙalur. Terceme: Gerek ħekīm kim ol ola baħrı bī-pāyān. Ki 30 yem-i ħurūfi bula sözlerinden anuñ ħak. Eğer ṭabīb tefāħūr éderse rīşi ile. Bizişk ħāzişk olımaz büz olur ol bī-şek. Nükte:

Müneccim ki ez-çeşme-i mīm dü-dīde ber-eṭrāf-ı müşerref ū muḅarreb mi-gümāred vü ne-mī bīned ki cinn-i dil ki iħfā vü pūşiş est der-derūn dāred.

Müneccim ki çeşme-i mīmden iki göz müşerref ve muḅarreb eṭrafına ħavāle éder 35 ve görmez ki cinn-i dil ki gizlemek ve örtmekdür içinde vardur. Şan°at budur ki mīm ħarfini çeşmeye [S68b] teşbīh etdiğı gibi çeşme teşbīh édüp müneccim lafzınuñ iki cānibinde olduğıçün iki gözi mağrib ve meşriş [M94b] cānibine ħavāle éder déyüp ve lafz-ı cinn ecennne eş-şey°ü fi-şadrihi ekennehüden olmak mülāħaza [T95b] édüp

1 dil ile TM: dille SE //5 der SET: zi M // 6 dünyāda EST :dünyādan M // 9 sender MSE: sende T // 15 ya°ni ETS: - M // 17 yaralamakdan MES: yaralamadan T // 28 ƙaçan MES: - T // 31 olımaz MES: olmaz T // 35 içinde MES: - T .

[T95a] cinn-i dil dédi. Cin lafzı kalb olıcaq nec olur ki müneccim lafzınıñ içinde olan [E94b]harflerdür.

Ve kâhin ki ser ü pâyeyş be-libâs-ı cehl püşidegî dâred ne-mî-dâned ki be-kâf-ı nigû-nisârî kizb âhen serd mî-kübed.

5 Ve kâhin ki ser ü pâyınıñ libâs-ı cehl ile örtmesi vardur. Bilmez ki kizbüñ başı aşâğalığı kâfi ile sovuq demür döker. Şan^cat budur ki kâhin lafzınıñ başı kâf ve ayığı nündür ki kün olur ki siz maⁿâsınadır. Ve kâhin lafzında kâf harfinden aşâğa lafz-ı âhendür. Kıt^a:

Deryâ-yı kazâ amîk tüyî dâred.

10 Deryâ-yı kazânuñ deriñ katı vardur.

Der-yek-nem-i ü nücüm cüyî dâred.

Ânuñ bir neminde nücümün ırmağı vardur. Şan^cat budur ki nücüm lafzınıñ öni nün ve âhiri mîmdür ki nem olur ve bunuñ içinde olan cüdür. Öyleye nücüm içün nem içinde cü vardur.

15 *Nünist der-în baħr vücûd-ı kâhin.*

Balıkdur bu baħrde vücûd-ı kâhin.

Kez-haclet-i Hağ çü kâh-rüyî dâred.

Ki Hağ hacletinden şamân gibi bir yüzi vardur. Şan^cat budur ki kâhin lafzında nün harfinüñ yüzi kâhdur şamân maⁿâsına. Terceme: Deryâ-yı kazânuñ garîb hücumı var. Kim bir nemi içre cüy nücümü var. Nündür bu deñizde güyiyâ kâhin. Kâh oldu yüzi ki Hağk-ı rücümü var. [T95b] Nükte:

Ey dervîş ser-i mütâba^cat ez-kadem-i taqvîm berdâr ki taqvâ est vü rây-ı rimâl-râ be-güzâr [M95a] ki mâl-ı heme be-ħükm-i yezdânest.

25 Ey dervîş mütâba^cat başını kadem-i taqvîmden getür ki taqvâ olur. Ve rây-ı rimâli terk kıl ki mal-ı dügeli ħükm-i yezdân iledür. Şan^cat budur ki mütâba^cat lafzınıñ başı mîmdür ve taqvîm lafzınıñ ayığı daħi mîmdür. [E95a]Çün taqvîm lafzından ol mîmi götürüle taqvâ kalur ki ve rimâl lafzınıñ râsı terk olunıcaq mâl kalur.

Eğer müneccim rağam-ı taqvîm-râ perişân kuned mütevağķî vü mütekaVVî be-cem^cıyyet şüd vü eğer remmâl dil-râst der-pîş âverd ħüyeş-râ ermel ü bi-ħâşıl bîned. [S69a]

30 Eğer müneccim rağam-ı taqvîmi perişân éde mütevağķî ve mütekaVVî cem^cıyyet ile olur. Ve eğer remmâl dil-râstî öñüne getüre kendüyi ermel ve bi-ħâşıl görür. Şan^cat budur ki taqvîm lafzınıñ imlâsı müteferriğ olıcaq lafz-ı mütevağķî olur ve lafz-ı mütekaVVî olur. Ve remmâl lafzında dil-râst içinde olan elifdür ol ki öñde ola ermel olur. Rubâ^cıyye:

Remmâl rây-ı ħüyeş kuned şarf-i cem^c-i mâl.

Remmâl kendü fikrini éder şarf-i cem^c-i mâl.

Der-cem^c-i nâmeş er nigerî nist cüz-remmâl.

1 olıcaq EMS: olcaq T // 6 aşâğalığı MSE: aşâğlığı T // 7 maⁿâsınadır EST: maⁿâsındadır M // 13 içün MSE: - T // 24 taqvîmden EMS: taqvîminden T // 27 götürüle MS: götürülse ET / olunıcaq EST: oluncaq M // 33 müteferriğ ESM: mefriğ T //34 ermel MES: - T.

Eğer anuñ adı cem^cine nazır édesin değildür remmâl gayrı. Şan^cat budur ki lafz-ı remmâl cem^c édüęi mülâhaza kılmıcağ kesr-i rā tahfif-i mîm ile cem^c-i remldür.

Müstaħrecest ez-şam^ceş mest-i ħarac-ı hüyeş.

Müstaħrecdür şam^cından kendü ħaracı mesti. [T96a]

5

Ber-ķalb-i çerĥ ez-sitem aşüfte ħaste ħâl.

Çerĥ ķalbi üzre sitemden ķarışmuş ħaste ħâl. Şan^cat budur ki mest-i ħarac lafzı muttaşıl mülâhaza olunsa müstaħrec olur. Ve bunuñ aşlı budur ki sitem lafzı ķarışup mest olup ve çerĥ lafzı ķalb olup ħarac [M95b] olup ol bunuñ üzerinde olup mest-i ħarac ħaşıl olup ittişâl ile telaffuz olunup müstaħrec telaffuz olmuşdur. Terceme:

10 Remmâl kendü râyın éder şarf-i cem^c-i mâl. Eğer nâmu cem^cine nazır étseñ odur [E95b]remmâl. Müstaħrec ol ki zâtı anuñ mest-i ħarac olur. Aşüfte-i sitem-i dil çerĥ üzre pür melâl. Nükte:

Ey dervîş ez-rây-ı raķam-ı perîşân-ķamer dil ħâlî kun ki ķam ya^cni rüften-i ħam ez-sirâce-i sîne yâbî.

15

Ey dervîş raķam-ı perîşân-ı ķamer râyından dili ħâlî kııl ki ķam ya^cni ħam süpürmesin hücre-i sîneden bulasın. Şan^cat budur ki ķamer imlâsı perîşân kıılınsa raķam olur anuñ râsı gidicek ķam ķalur ki süpürmek ma^cnâsınadır.

Ve delîl-i dâl 'Utârid-râ mütâba^cat me-kun ki ber-ser-i râh-ı Ĥaķ 'atâ-yı kibri vü kâmil bîni.

20

Ve delîl-i dâl 'Utâride mütâba^cat etme ki râh-ı Ĥaķ başı üzre 'atâ-yı kibri ve kâmil göresin. Şan^cat budur ki raķam-ı 'Utârid ki dâldur ve andan ism murâd édinüp ve anı ism-i fâ'il mülâhaza édinüp delîl ile mürâdif olup ve ol daldan müsemmä murâd édinüp mütâba^cat etmekden murâd dâl terk olunmağdur ki [S69b] 'utâr ķalur. Ve râh lafzınıñ başı râdur [T96b] anuñ üstünde olan lafz-ı 'atâdur.

25

Ve be-hâ-yı Zühre me-niger tâ şafâ-yı şüküfe-i envâr dilet rüşen-sâzed.

Ve Zühre hâsına nazır kıılma tâ şafâ-yı şüküfe-i envâr gönlüñü rüşen éde. Şan^cat budur ki Zühre lafzında hâ olmayıcağ zühr ķalur ki çiçek ma^cnâsınadır.

Büstân-ı mihr ez-sîn-i şems berdâr ki [M96a] şemm-i vâridât ħâturet gülşen kuned.

30

Muĥabbet bostânın sîn-i şemsden tamâm kııl ya^cni anı ħider ki şemm-i vâridât ħâtruñ gülşen éde. [E96a]Şan^cat budur ki şems lafzından sîn gidicek şemm ķalur.

Hâ-yı Merîĥ-râ be-dendân-ı âhenhâ-yı tevekkel dirhemhây tâ mürri taviiyet-i tu-râ ħalâvet-i îmân mer'î şud.

35

Ve hâ-yı Merîĥi tevekkelüñ demür çiyneyici dişi ile çiyne. Tâ. senüfi i'tikâduñ acılığına ħalâvet-i îmân mer'î ola. Şan^cat budur ki merîĥ lafzından hâ çiynenüp gidicek mürri ķalur ki acılık ma^cnâsınadır.

Yâ-yı müşteri^c ya^cni ħâne-i ķavs-i ü-râ dirhem-şiken tâ mîm-i muĥâfaza-i Ĥaķ ķubbe-i şuver-i siper-i seyr-i siyer-i tû gerded.

2 kılmıcağ ETM: kılmıcağ S // 9 ittişâl ile MS: ittişâlile ET // 10 étseñ MSE: ét T // 12 nükte TEM: - S // 13 ya^cni EMS: - T //16süpürmesin SET:süpürmesini M // 23 etmekden ST: etmek EM // 26 ma^cnâsınadır EMS: ma^cnâsındadır T // 35 acılığına ST: acılığa ME.

Müşteri yâsın ya'ni anuñ hâne-i kavşını şıy tâ mîm-i muhâfaza-i Hâk senüñ şiretlerüñ seyrinüñ siperi şüretlerinüñ kübbesi ola. Şan'at budur ki müşteri lafzınıñ yâsı şinüp gidicek müşter kalur ki mîmi muhâfaza-i Hâk mîmidür ve andan aşğa olan siper şüretidür ve seyr şüretidür ve siyer şüretidür.

5 *Ve dâmen-i lâm-ı ahkâm-ı Zuhal ez-pâ der-efgen tâ züh ya'ni dürî ez-îtab ü 'azâbet dihened.*

Zuhal ahkâmı lâmı eteğin ayakdan bırak. Tâ züh ya'ni ıraklık 'itâbdan ve 'azâbdan saña vére. Şan'at budur ki [T97a] Zuhal lafzınıñ ayagı ki lâmdur çün gide züh kalur ki zâhdandur ba'd ma'nâsına.

10 *Ķalem ez-kağem-i şevâbit berdâr tâ ser-efrâzî hağt-ı şevâbit bağşend.*

Ķalemi şevâbit kağeminden kağdır. Tâ saña ser-efrâzî hađt-ı şevâbit bağşalayalar. Şan'at budur ki şevâbit lafzınıñ kağemi tâdur. Ol gidicek [M96b] şevâb kağur. Meşnevî:

Zi-ân rağam-ı şıfır şud zi-burc-ı ħamel.

Ķanuñiçün rağam-ı şıfır oldu burc-ı ħamelden.

15 *Ki ez-ü pür [E96b]ne-şud inâ'-yı emel.*

Ki andan dolmadı ümîd çanağı. Şan'at budur ki ħamel luğatde Ķuzuya dérler ve şıfır boş ma'nâsınadır. [S70a] Burc-ı ħamelüñ rağamı şıfır olduğı anuñiçündür ki bu ħamelden ümîd çanağı boşdur.

Zi-ân müneccim-i elif zi-sevr nigâset.

20 Ķanuñiçün müneccim-i elifi şevrden nağş etdi.

Kü be-yek-noğta iĥtiyâr ne-dâşt.

Ki anuñ bir noğtaya iĥtiyârı yoğdur. Şan'at budur ki şevr şıfır ma'nâsınadır ki bir noğta idrâk édemez ve elif dağı bir noğtaya muĥammel değıldür. Öyleye elif bir şevrüñ rağamı olmağ münâsibdür.

25 *Ez-dü peyker 'alâmet âmed bâ.*

Cevzâdan 'alâmet geldi bâ.

Ki ne-şud ez-dü dil yağın yektâ.

Ki olmadı iki göñüllüden yağın bir Ķat. Şan'at budur ki cevzâ luğatde ortası ağ koyuna dérler. Öyleye bunda alacalığ ve ikilik olduğıçün rağamı bâ oldu ki ĥesâbda 30 ikidür.

Cîm kec rû-nümüdet ez-sertân.

Eğri yürür cîm göründi saña sertândan.

Ki zi-kec-rev me-cü râst-nişân.

Ki eğri yürüyiciden [T97b] isteme rast-nişân. Şan'at budur ki sertân luğatde 35 yengeçdür. Eğri yürür anuñ rağamı cîm kec-rev olmağ münâsibdür.

Zîr-i tağdîr Ķadd-i şîr ħamest.

Tağdîr altında arslan Ķaddi bükülmüşdür.

Ez-esed ħarf-i dâl ez-ân rağamest.

2 şüretlerinüñ MS: şüretlerüñ ET // 3 mîmi ST: mîm EM // 8 çün EMT: çü S // 12 gidicek MSE: gidince T // 16 ħamel EMS: ħamel T / Ķuzuya EST: Ķuzu M // 22 ma'nâsınadır EMS: ma'nâsındadır T // 23 öyleye EMS: - T // 28 göñüllüden SET: göñülde M .

Esedden harf-i dāl anuñiçün raqamdur. Şan°at budur ki esed lafzında aşğa olan harf daldur ki qaddi [M97a] bükülmüşdür ve taqdır-i ilāhī altında esed qaddi dañi bükülmüşdür. Öyleye dāl esed raqamı olmak sedıddür.

Sünbüle hūşe'î be-dās-ı kazāst.

5 Sünbüle bir salkımdur[E97a] dās-ı kazāya.

Harf-i tenbīh-i ān tu-rā ez-hāst

Ānuñ harf-i tenbīhi saña hādandur. Şan°at budur ki sünbüle kazā-yı ilāhī evragına nisbet bir dāne baş idüğüne tenbīh içün raqamı hādur ki harf-i tenbīhdür.

Tā zi-mīzānet rāst ne-āyed

10 Tā mīzāndan saña rast gelmeye Haq vācib.

Çeşme-i vāv ez-üst °illet ü °ayb.

Vāv çeşmi andan ma°lül ve ma°yüb. Şan°at budur ki mīzānda °illet olduğunıñ °illeti budur ki °alāmeti vāvdur ki harf-i °illetdür.

Der-raqam zi-ān nişān zi-°akreb zāst.

15 Raqamda anuñiçün nişān °akrebden zādur.

Ki nişāneş be-hüküm °akreb zāst.

Ki nişānı hükümde °akreb doğurucıdur. Şan°at budur ki °akreb lafzında tañlıl mülāhaza olunup °ağka °asī oldı ma°nāsına. [T98a] [S70b] Rab terbiyet edici ma°nāsınadır. °Akreb doğmalu olıcağ anasınun qarnını yarar çıkar aña işāret eder.

20 *°Avz -ı kavş hāst ki ān ki bihişet.*

Kavş °avzi hādur ki ol kimse ki terk eyledi.

Kavş gerdün resed behişt-i behişt.

Kavş feleği érer sekiz cennete. Şan°at budur ki ha hesapda sekizdür ve cennet sekizdür. Her kim ki kavş feleği terk édüp sa°d-ı āhıret isteye sekiz cennete [M97b] érer

25 déyü aña işāret eder.

Hüküm-i nüh-çerh lagv ü büz bāzist.

Toğuz çerhün hükmi lagv ve keçi [E97b] oynatmaqdur.

Zi-ān ez-ṭā cidā-rā raqam-sāzist.

30 Anuñiçün ṭadan cidā içün raqam düzmek vardur. Şan°at budur ki cidā luğatde oğlağdur ve tā hesapda toğuzdur. Toğuz çerhün büz-bāzlığına işāretdür.

Delv şud yā ez-hüküm-i aḥter-güy.

Delv oldı yā müneccim hükümünden.

Ki be-rīzed deh-āb-rüy ez-rüy.

35 Ki döker on yüz şuyun yüzden. Şan°at budur ki delv luğatde koğadur ve yā hesapda ondur. Müneccimün hükümünde çok yalanı çıqup on yüzi şuyı döküldüğüne işāretdür.

Hüt dān şayd-ı hüküm-i izidī hay.

1 lafzında MES: lafzından T // 2 qaddi EST: - M // 4 dās ST: de's EM // 5 dās SET: de's M // 8 evragına ESM: evragın T / ki EST: - M //9 ? // 12 olduğunıñ MES : olduğın T // 19 doğmalu olıcağ MES: doğmal olıcağ T // 24 isteye EST: istese M // 30 oğlağdur MSE: oğlağdurur T / büz EST: - M // 35 müneccimün MES: müneccim T / yalanı ETS: yalan M .

Hü tı bil hay Teñri hükmünüñ saydı.

Yā elif şekl-i şest bîn ber-üy.

Yā ile elifi olta şekli gör anuñ üzerine. Şan^cat budur ki hüt luğatde balıkdur. Yā ve elif ki şöyle (ُ) yazılır ucı eğri balık oltasına beñzer. Hüt Hağ Te^cālā hükmünüñ 5 saydı [T98b] idügüne ^calāmetdür. Terceme: Şıfır oldı raqam berāy-ı hamel. Ki andan olmadı pür enā³-i emel. Şevre olmağ elif-nişān ma^ckül. Çünki bir nokta édemez o kabül. Oldı cevzā için ^calāmet bā. Olmaduğičün ol dü-dil yektā. Cīm kec-rev nişāne-i serṭān. Kec-rev olan vérür mi rāst-nişān. Qadd-i şīr oldı hükm-i Hağla ham. Esede dāl anuñiçün oldı raqam. Sünbüle hüşedür kazā dāsı. Harf-i tenbīhdür aña hāsı. Hağka meyl 10 etmese n³ola mizān. Harf-i illetdür [M98a] çün aña nişān. ^cAkrebdür nişānı çünkim zā. Hükmi ^cakreb doğurmağ oldı belā. Kavse oldı nişān çünkim hā. Kavsi terk édene behiştür cā. Hükmi-nüh-çerḥ lehv ü la^cbet-bāz. Tāyı cidā için eylemişdür sāz. Delv yādur nişān anuñ için. Dökdi yüzi şuyın [E98a]müneccimüñ on. Hütü bil sayd-ı hükm-i İzidi hayy [S71a] şekl-i şest oldı yā elifdür bîn. Nükte:

15 *Şu^carā-yı rüzgār nağd-ı ^cayn-ı şu^carā be-dār der-şerrā-yı ebkār nihāde end.*
Şu^carā-yı rüzgār nağd-ı ^cayn-ı şu^carā be-dārī bikrler şerrāsında komuşlardur. Şan^cat budur ki harf-i ^cayn kaçan şerrā lafzında olsa şu^carā olur.

Ve ez-şilat cüz-let-i bī-āb-rüyī pīş-i çeşm-i işān ne-mī-āyed.

Ve şıladan yüz şusuzluğı letden gayrı bunlaruñ öñüne ya^cni gözi öñüne gelmez. 20 Şan^cat budur ki çeşmden murād şād-ı mektübīdür. Bunuñ öñünde lafz-ı let olıcağ şilat olur.

Ve debīrān-ı felek-i miqdār ez-bes ki ^cuṭarid sāye-i mihr ez-ser-i işān bergirifte est vü elif ü nün kalem vü devāt ber-ṭaraf efgende vü ez-cefā-yı çerḥ [T99a] pīr şud.

25 Kātiblerüñ felek-i miqdārdur nice kez ki ^cuṭarid sāye-i muḥabbeti bunlaruñ başından yukarı dutmuşdur ve elif ve nün kalem ve devātu kenār üzre bırakmış ve cefā-yı çerḥden pīr olmuş. Şan^cat budur ki ^cuṭaridden murād anuñ harf-i āḥiri olan ve dāl ve mihrden murād sīndür. Şems i^ctibārı ile pes lafzındaki gide bakılup ikisi [M98b] deb olur. Ve elif ve nün bir ṭarafda ve lafz-ı pīr ortada olıcağ mecmū^ci debīrān olur. Kıṭ^ca:

30 *Şud mezülzil miyān-ı bīm ü ümīd.*

Hareketlenmiş oldı ḥavf ve recā [E98b]ortasında.

Dil-i şā^cir ez-ān būd re^cāş.

Şā^cirüñ göñli anuñiçün olur ditreyici. Şan^cat budur ki re^cāş lafzı kalb olıcağ şā^cir olur.

35 *Hest dālī debīr-rā ber-ser.*

Bir dal vardur yazıcıya başı üzre.

Tā berāred nemī çāh-ı ma^cāş.

3 üzerine MES: üzerinde T // 5 ^calāmetdür EMS: ^calāmetidür T // 6 çünki SET: çünkim M // 10 ^cakrebdür MES: ^cakrebüñdür T // 13 müneccimüñ EMS: müneccim T // 17 kaçan ETM: - S // 26 dutmuşdur ST: dutmuşdurur ME // 29 mecmū^ci MES: mecmū^c T .

Tā çıkara bir nemi ma[°]aş kıuyusundan. Şan[°]at budur ki dālī koğa ma[°]nāsınadır. Andan aşığa debīr lafzında bīrdür ki mūrādif-i çāhdur. Terceme: Müzelzil oldu çü havf ve recā arasında. [°]Aceb mi ger dil şā[°]ir olur ise re[°]aş. Debīr kim başı üstünde var anuñ dālī. Çıkarur ol kıuyudan bunuñ ile āb-ı ma[°]aş. Hikāyet:

5 *Yekī ez-bārik-bīnān laǵzī çün naqş-ı zūlf-bütān beste būd vü kalem-i miskīneş bedān güne der-şıfat-ı müy ez-rū-yı bütān-çīn çehre güşāde ki hāne-i mānī ez-şerh-i ān çün müy-ı semūr der-ser mī-āmed.*

Biri [T99b] ince görıcilerden bir laǵz zūlf bütler naqşı gibi bağlamuş idi ve kalem-i müşkīni ol [S71b] nev[°]le müy şıfatında bütān-çīn yüzünden çehre açmış idi ki 10 mānī kalemı anuñ şerhinden müy-ı semūr gibi sere gelür idi. Şan[°]at budur ki semūr lafzında mü lafzı ser lafzı içindedür. Ve bu maħalde müy evşāfın ve aña mülāyim elķāb zıkr edüp bir vechle naqş ve taħrīr eyledi ki kendünüñ dedüğü aħvāl kendü kelāmına şādıkdur. [M99a]

15 *Şā[°]irī tiz-zebān çün şāne perde ez-rūy-ı nişāne-i ān [°]ukde güşād ve hezār lāf-ı perişān-āǵāz nihād yekī ez-rū[°]esā şinīd vü güft şā[°]ir şāyed ki ez-nām-ı hod be-lāfed zīrā ki be-tiǵ-i zebān [E99a]çün elif müy-şıkāfed.*

Bir şā[°]ir tiz-zebān şāne gibi perde ol [°]ukde nişānesi yüzünden açdı ve hezār lāf-ı perişān āǵāz kodı ve biri re[°]islerden işitdi ve didi şā[°]ir gerekdür ki kendü adından lāf éde zīrā ki elif gibi tiǵ-i zebān ile kıl yarar. Şan[°]at budur ki nişāne yüzünde perde 20 nündür. Ol açılıcaķ şāne kalur. Ve lafz-ı lāf perişān kılınıcaķ elf olur ki mūrādif-i hezārdur. Ve müy lafzınıñ [°]Arabīsi şā[°]rdür. Kaçan elif anı yarup içine gire şā[°]ir olur. Meşnevī:

Eş[°]ar an şud zi-zümre-i şu[°]arā.

Eş[°]ar oldur şu[°]arā zümresinden.

25 *Ki nihed ber-firāz-ı şa[°]reş pā.*

Ki kıoya şa[°]rı üzre ayak. Şan[°]at budur ki şu[°]arā lafzınıñ [T100a] ayacı elifdür. Kaçan şa[°]r lafzınıñ üstüne kıonsa eş[°]ar olur.

Līk ez-āşüfteǵī-i şī[°]r ü güzāf.

Līk şī[°]r ve güzāf āşüfteliğinden.

30 *Bes ki serhā resed be-[°]arş zi-lāf.*

Nice başlar érer [°]arşā lāfdan. Şan[°]at budur ki şī[°]r lafzı karışup [°]ayn ve rā muķaddem olıcaķ [°]arş olur. Terceme: Eş[°]ar oldur miyāne-i şu[°]arā. Şa[°]rınıñ üstüne kıoya ol pā. Līk āşüftelikle şī[°]r ve güzāf. Er girer nice başı [°]arşā lāf. [M99b]

35 *El-bābū[°]r-rābi[°] ff[°]z-zühdi ve fihī fuşülün faşlün fi[°]l-[°]ibādeti ve[°]l-fışkı ve mā yünāsibühā. [E99b]*

Münāsib teşniye zamīri idi ammā görüñen nüşhalaruñ cümlesinde zamīr-i te[°]nīs ile bulundu. Ğālībā maķsūd-ı bi[°]l-beyān [°]ibādet olup fışķ istitrāden mezkūr idüğüne

1kıuyusundan MSE: kıuyudan T // 2 mūrādif EST: müterādif M // 4 bunun ile MT: bununla ES // 7 āmed TES: āyed M // 9 şıfatında STE: şıfatda M // 12 edüp MSE: eyleyüp T // 17 açdı SM: açıldı ET // 20 kılınıcaķ EST: kılıcaķ M // 27 kıonsa EMS: kıona T // 32 şa[°]rınıñ MTE: şa[°]ruñ S // 36 görüñen ST: görüñen EM.

[S72a] işâret éder. Nükte:

*Muṭi° her cā ki nüzül kuned bār-gīr-i ū-rā ber-dīde-cāy dihend der-lafz-ı
muṭi° biniger ki muṭī est ber-bālā-yı °ayn.*

Muṭi° her yere ki nüzül éde anuñ bār-gīrine göz üzre yer vérürler. Lafz-ı muṭi°a
5 nazar kıl ki muṭīdür °ayn üzre. Şan°at budur ki muṭi° lafzında maṭī ki binicek tavar
ma°nāsınadur °ayn üzre.

*Ve mütemmered vü °āşī her gāh ki bā-tamām resāned redd-i halk der-
°aḳab-ı ū bāşed ve lafz-ı mütemmered mütemmīm-i in ma°nīst ki mütem est red
der-pey-i ū.*

10 Ve mütemmered ve °āşī her gāh ki itmāma er göre redd-i halk anuñ °aḳabince
olur. Ve lafz-ı mütemmered bu ma°nāyı mütemmimdür ki mütemdür red anuñ ardınca.
Şan°at budur ki [T100b] mütemmered lafzınuñ evveli mütemdür ki tamām édici
ma°nāsınadur ve āhiri red lafzıdır. Meşnevī:

Dil-i şāliḫ āmed elif-vār rāst.

15 Şāliḫūñ ḳalbi elif gibi doğrudur.

Ez-āneş be-her cā ki şud şulḫ ḫāst.

Ānuñiçün her yere ki gitdi şulḫ ḳalkdı. Şan°at budur ki şāliḫ lafzınuñ içinde elif
vardur ve şulḫ lafzında elif ḳalksa şāliḫ olur tebeh-kār ḫālī.

Tebēh-kār ḫālī zi-fer ū biḫīst.

20 Bāṭıl işli ḫālīdurur revnaḳden ve eyilikden.

Tebāḫī eğer bāz dānī [M100a] tehīst.

Bāṭıllığı eğer bilesin ḫālīdür. Şan°at budur ki lafz-ı tebāḫī taḫlīl olup ḫarf-i tā
lafz-ı hā ile démek olur. Öyleye tā ki hā ile ola tehī olur. Terceme: Dil-i şāliḫ oldu elif-
[E100a] vār rāst. Anuñiçün ki her yerde ola şulḫ ḫāst. Tebeh-kārda yokdurur hiç biḫī.

25 Tebāḫi bilürseñ şoñıdur tehī. Nükte:

*°At ez-rūy-ı luḡat tekrār ū ilḫāḫest der-su°alet ḡaraz ān ki °ibādet evvel ū
āḫireş be-tekrār-ı zıkr ū ilḫāḫ du°ā ki kemāl-i ḫuzu° est ārāste ne-bāşed bād havā
bāşed.*

°At luḡat yüzünden tekrār ve ilḫāḫdur. Su°alde ḡaraz oldur ki °ibādet evveli ve
30 āhiri tekrār-ı zıkr ve ilḫāḫ ile ki kemāl-i ḫuzu°dur bezenmiş olmaya bād havādur. Şan°at
budur ki lafz-ı °ibādet ki evveli °ayn ve āhiri tādur ki mecmū°ı °at olur. Eđer bunlar
olmasa lafz-ı bād olur. Beyt: [S72b]

°Ayne°l-yaḳīn çerāḡ-ı rāh-ı °ibādet āmed.[T1001a]

°Ayne°l-yaḳīn çerāḡ-ı rāh-ı °ibādet geldi.

35 *İn °ayn eğer ne-dārī der-dest bād āmed.*

Eđer bu °aynuñ yok ise elūñde bād geldi. Şan°at budur ki °ibādet lafzında °ayn
olmasa bādet ḳalur. Terceme: °Ayne°l-yaḳīn çerāḡ-ı rāh-ı °ibādet oldu. Ger °ayn olmaz
ise destūñde bādet oldu. Nükte:

4 éder SET: éder M // 6 ma°nāsınadur MS: ma°nāsındadur TE // 8 in STE: - M // 10 er MT : ere
ES / °aḳabince SET: °aḳabinde M // 14 şāliḫ EMS: şāliḫ T // 18 ḳalksa EST: ḳalka M // 22 olup
EST: olunup M // 30 olmaya EST: olmasa M.

*İbād bāyed ki çeşm ber-dāb-ı dil ya'ni ced ü ta'b nefis dāred eğer 'ābid
'ayn-ı 'aceb ber-ka-dem-i dervīş-i ḥod dāred her rûz eb'ad bâşed.*

İbād gerekdür ki gözi dāb-ı dil üzre [M100b] ya'ni ced ve ta'b nefse döne. Eğer
'ābid 'ayn-ı 'acebi kendü dervīşi ka-dem-i üzre duta her gün eb'ad olur. Şan'at budur ki
5 çeşmden murād 'ayndur ve lafz-ı dāb ki kalb ola bād olur. 'Ayn anuñ üzerine olıcağ
'ibād olur. [E100b]Ve 'ābid lafzınuñ ayağı daldur. 'Ayn anuñ üzerine olıcağ eb'ad olur.
Meşnevî:

'Ayn-ı 'ābid geşt müşrif ber-ebed.

'Ayn-ı 'ābid nāzır oldı ebed üzre.

10 *Zi-ān ki ez-nür-ı yaqîn dāred meded.*

Zîrā nür-ı yaqînden vardur anuñ mededi. Şan'at budur ki 'ābid lafzında 'ayn ḥarfı
ebed lafzı üzredür. Terceme: 'Ayn-ı 'ābid dāyimā gözler ebed. Çün yaqîn nürundan aña
vardur meded.

Rāstî cü der-miyān-ı çeşm ü dil.

15 Doğruluk iste göz ve gönül ortasında.

Kez-elif şud 'abd-ı 'ābid ey mukil.

Ki elifden oldı 'abd-ı 'ābid ey fakîr. Şan'at budur ki çeşmden murād 'abd lafzında
olan 'ayndur ve dilden murād ḥarf-i vasatı olan bādur. [T101b] Elif bu ikisinüñ
ortasında olsa 'ābid olur. Terceme: Rāstlık iste miyān-ı çeşm ü dil. Kim elifden 'abd-ı
20 'ābid ey muqil. Nükte:

*Mestür eğerçi be-zāhir mest-i dünya nümāyed ammā rû-yı dileş der-āḥiret
bāşed.*

Mestür eğerçi zāhiren mest-i dünyā görünür. Ammā gönli yüzi āḥiretde olur.
Şan'at budur ki mestür lafzınuñ zāhiri mestdür ve lafz-ı rû kaçan dil ya'ni kalb olsa ver
25 olur ki mecmū'ı mestür olur.

*Ve nāsik eğerçi rû-yı [S73a] dileş [M101a] be-merdum bâşed ammā
dāmen ez-îşān be-kāf-ı kellāt ü ḥirāset dercīde bâşed.*

Ve nāsik ya'ni 'ābid eğerçi rû-yı dili merdüme olur. Ammā eteği bunlardan
ictināb ve ḥıfz kâfi ile dürmüşdür. Şan'at budur ki nāsik lafzınuñ yüzi nās lafzıdur aña
30 kâf dürlüp nāsik olmuşdur. Meşnevî:

Bāz-gerdīdest nāsik[E1001a] ez-kesān.

Gerü dönmüşdür nāsik nice kimselerden.

Der-dileş biniger kez-in yābî nişān.

Ānuñ gönline nazar kıl ki bundan bulursun nişān. Şan'at budur ki kesān lafzı dil
35 ya'ni kalb olıcağ nāsik olur. Terceme: Döndürübdür yüzi nāsik ez-kesān. Gönline eyle
nazar gör bil nişān.

Tab'-ı şāliḥ-dem ez-ān 'ālem zedest.

1 bāyed MS: bāyedet ET // 4 dervīşi EST: dervīş M // 5 üzerine SET: üzerinde M / olıcağ MES:
olcağ T // 12 dāyimā ST: dā'imā EM / nürundan SET: nürdan M // 19 'abd MES:- T // 23 gönli
MES: gönül T // 29 ḥıfz ESM: ḥıfz T // 35 döndürübdür SET: döndürülübdür M / gönline MES:
gönle T // 36 bil EMS: - T.

Şālihūñ tab^c-1 nefesi ol °ālemden urmuşdur.

Hāşıl-ı dünyā ez-ān berhem zedest.

Dünyā hāşılın anuniçün birbirine urmuşdur. Şan^cat budur ki hāşıl lafzınıñ ħurūfin birbirine urıcaq taqđım ve te'ħır oluna şālih [T102a] olur. Terceme: Tab^c-1 şālih dem o
5 °ālemden urur. Hāşıl-ı dünyāyı pes berhem urur. Nükte:

Zā-yı zūhd rū-yı pūşist ber-ħadd-i binā-yı nefis ü hevā.

Zā-yı zāhid rū-yı pūşdur nefis ve hevā binası küdegi üzre. Şan^cat budur ki zūhd lafzında zā ħarfi hüd üzredür ki binā küdegi ma^cnāsınadır.

Ve tā-yı taqvā kecekist ber-ser-i tab^c-1 kavī fil āsā.

10 Ve tā-yı taqvā bir çengāldür tab^c-1 kavī başı üzre ki fil gibidür. Şan^cat budur ki taqvā lafzında olan tāyı çengale teşbīh éder [M101b] ve andan aşğa olan kavī lafzıdır. Pes tab^c-1 kavī üzre fil zabtı için başına urulan çengāl gibidür. Kıı^ca:

Zāhid zedest der-dileş āhī [E101b] zi-süz-ı Haq.

Zāhid urmuşdur göñlünde āhı Haq ħarāretinden.

15 *Bā-naqş-ı zūhd tā rehed ez-nār °ākıbet.*

Zūhd şüreti ile tā kırtula nārdan °ākıbet. Şan^cat budur ki zāhid lafzınıñ dilinde ya^cni içinde āh vardur ve lafz-ı zūhd şüretde lafz-ı rehddür.

Dil-rā ki ez-naħıff fiskest dāl ü lām.

Göñle ki fişq [S73b] za^cıflıgından vardur dal ve lām.

20 *Āmed delīl-i taqvāyet-i ü zi-taqvāyet.*

Geldi anuñ taqvāyeti delīli senüñ taqvāñdan. Şan^cat budur ki dil lafzında dāl ve lām vardur ki başı eğilüp dāl olup bili bükülüp lām olmuşdur. Ve delīl lafzınıñ daħı evveli dāl āħiri lāmdur. Öyleye dāl ve lām dil-i delīle işaretdür. [T102b] Ve lafz-ı taqvāyet iki kerre zıkr olunmuşdur. Evvelkisi maşdardur tesliyet ve ta^cziyet vezni üzre
25 ve ikincisi lafz-ı taqvā idi. °Acemler bunuñ emşālini kesr-i vāv ile okurlar ve tā'-ı ħıtab dāħil olup lafz-ı taqvāyet olmuşdur. Terceme: Zāhid ki süz-ı Haqla dil içre āh éder. Tā naqş-ı zūhdle rehed ez-nār °ākıbet. Dil kim naħıf ola olub kıaddi dāl ve lām. Oldı delīl-i taqvāyet aña o taqvāyet. Hikāyet:

30 *Yekī ez-şuleħā-rā gūftend falān müfsid ki şecere-i vücūdeş bāgīst bezr-
dīden dıraħt der-bāgī [M102a] şud ve be-āhen-i dil bīh-i nihāl-i nihād-i ħod mi-
būrīd kazā-rā teberī ber-pāyeş āmed vū teber-pāy- būrīde ya^cni teb ki helākest
ez-pāy der-ūftād. [E102a]*

Birine şuleħādan dēdiler: Falān müfsid ki anuñ vücūdi ağacı bir bāgīdür ki ağaç uğurulamāğa bir bağa gitdi ve göñül demūri ile kendü nihādī fidānı kökünü keser idi.
35 Kazādan bir nacaq anuñ ayağı üzre düşdi ve teber ile ayağı kesilmiş ya^cni teb ki helākdür ayakdan düşdi. Şan^cat budur ki bāgī lafzı ki iki kerre mezkürdür. Evvelkisi lafz-ı °Arabīdür ism-i fā^cildür bāgīden ikincisi lafz-ı Fārisī^cdür yā-yı vaħdet ile bir bağ

1 °ālemden SET: °ālemdē M // 3 lafzınıñ EST: lafzı M // 8 küdegi EMS: küdeg T // 11 teşbīh MES: şebīh T / aşğa SM: aşğada ET // 21 taqvāyeti EMS: taqvāyet T // 24 evvelkisi EMS: evvelki T / tesliyet EST: teselliyet M // 27 olub MES: - T // 28 hikāyet TES : nükte M // 35 kazādan MES: kazāda T // 36 ki EST: - M.

démekdür. Ve âhen lafzı dil ya^cni kalb olıcağ nihâ olur. Nihâd lafzınıñ köki dâldur ol gidicek nihâ kalur. Ve teber lafzınıñ ayağı ki râdur kesilicek teb kalur ki helâk ma^cnâsınadır.

5 *Guft nazâr-ı ber-çemen-i sâmi-yi esâmi efgeniğ ki fâsık ez-aşl-ı tıynet bed âmede est be-fıkr-i fâsid teber [T103a] ber-pâ-yı ĥod zede est.*

Aydı esâmîniñ bülend pür çemeni üzre nazâr bırağunı ki fâsık aşl-ı tıynetinden [S74a] bed gelmişdür fıkr-i fâsid ile teber kendü pâyı üzre urmuşdur. Şan^cat budur ki fâsık lafzında ayak kâfdur ve fâsid lafzında ayak daldur ve bu ayağdan yuğaru olan fâs lafzıdır ki lügat-ı ^cArabde nacağdur. Rubâ^ciyye:

10 *Müfsid ki nihâd erre ber-pâyeş.*

Müfsid ki ĥodı bıçqu kendü ayağına.

Der-ĥün-ı dilest garğahü zi-ân a^czâyiş.

Göñül ĥanına garğdur andan eczâsı. [M102b] Şan^cat budur ki müfsid lafzınıñ ayağı daldur ve bıçqudan murâd sîndür ki ol ayağ üzre ĥonmuşdur. Ve ĥün demdür ĥalb olıcağ med olur. Müfsid lafzında sâ^cir eczâ anuñ içindedür.

15 *[E102b] Çün gerden-i ü ez-ser-i fekk dūr şud.*

Çün anuñ boynı ayrılmak başından ırâğ ola.

Bîni mesedî zi-ĥabl-ı ĥam ber-pâyeş.

Göresin bir ipi ĥam urğanından ayağı üzre. Şan^cat budur ki fek lafzınıñ başı fâdur müfsid lafzından ol gidicek mesed kalur. Terceme: Müfsid ki bıçqu ĥomuş o kendüsi pâsına. Ķılmış vatan o ĥün-ı dili ma^cdâsına. Çün ola gerdeni ser-i fekten anuñ cüdâ. Ola mesed ĥam urğanı dolaşa pâsına.

Faşlün fi's-sülûki ve ĥırfetihî ve mâ yete^calleku bihâ.

Ba^cz nüshada ve mâ yünâsibühâ vâĥı^c olmuş. Nükte:

25 *Tâlib ki ser ü pâyeş be-tıb ya^cni ^cilm ârâste ne-bâşed züd ez-perişânî vü cehl nâmeş [T103b] battâl bâşed.*

Tâlib ki ser ü pâyı tıb ya^cni ^cilm ile ârâste olmaya tez perişanlığdan ve cehtden adı battâl olur. Şan^cat budur ki tâlib lafzınıñ başı ve ayağı tâ ve bâdur ki tıb olur. Pes ^cilm ile ârâste gerek ve illâ lafz-ı tâlib perişân olup battâl olur.

30 *Ve sâlik ki feyz-ı nâm-ı Ĥağ ya^cni âl der-dil ne-dâr ed ez-bî-dilî nefis-segi bâşed.*

Ve sâlik ki feyz-ı nâm-ı Ĥağ ya^cni âl ki göñlünde olmaya bî-dillikden nefis-seğî olur. Şan^cat budur ki şâlik lafzınıñ içinde olan lafz-ı [M103a] âldür ki esmâ^c-i Allâhdandır Allâh ma^cnâsına. Eğér sâlik lafzınıñ içinde ol olmasa seg olur. Ķı^cta:

35 *Elif sâlik [S74b] est müşakğib-i şıdk. [E103a]*

Elif sâlik şı dk müşakğibi.

Zi-ü şud silk-i râh-ı Ĥağ zîbâ.

2 gidicek MES: gidince T // 6 pür MSE: - T // 8 yuğaru SME: yuğaruda T // 9 rubâ^ciyye MSE: beyt T // 14 ĥonmuşdur SET: ĥonmuşdur M / ĥün STE: ĥün M // 17 ayrılmak EST: ayırmaq M // 22 dolaşa MSE: dolaşa T // 29 olup EMS: olur T // 30 nâm SME: tām T // 32 nâm SM: tām TE // 34 lafzınıñ SET: lafzı M // 35 est EST: üst M.

Andan olmuşdur silk-i rāh-ı Hāğ güzel. Şan'at budur ki elif harfi silk lafzınıñ harfleri ortasına yarup giricek sâlik olur.

Ve zi-reh-i cüst ü cū ten t̄alib.

Cüst ü cū yolundan ten t̄alib.

5 *T̄alle vū ābist mūmtezic zi-şafā.*

Yağmurdur şudur qarışıcı şafādan. Şan'at budur ki t̄alib lafzı tal daḥi āb lafzlarıdır ki qarışıp t̄alib lafzı olmuşdur. Terceme: Elif sâlik oldu müşakḥḥib-i şıdḡ. Açılır anuñ ile silk oldu. Cüst u cū ile 'abeşe t̄alib olmuş. Ol talle ve āb ḥālḡ-ı şafā. Nükte:

10 *Mürīd tā kemān-ı kecī ez-ser-i dest [T104a] ne-dihend merd ne-şud.*

Mürīd ki eğrilik yayuñ yanı el ucundan ḡomaya murād olmaz. Şan'at budur ki destden murād yeddür. Anuñ başı yadur mürīd lafzından ol gidicek merd olur.

Ve ḥādım tā delīl-i dem ü nefsi hem-künān be-dil kabūl ne-kuned ḥām bāşed.

15 Daḥi ḥādım tā cümleñ üñ dem nefsi delīlin dil ile kabūl etmeye ḥām olur. Şan'at budur ki delīl ve dāl müterādifāndur ve bunda ḥarf-i dal murāddur. İmdī dem lafzınıñ dal ḥarf-i dilde ya'ni ḥādım lafzınıñ içinde olucaḡ ḥām olur. Eḡer ol dal olmasa ḥām olur. Kıḡ'a:

Ser-i mürīd be-püşest ez-ḥayā vū edeb.

20 Mürīdüñ başı öñdedür [M103b] ḥayā ve edebden.

Zi-zīr eḡer be-zeber şud sereş merīd būd.

Aşaḡadan eḡer yuḡaru oldu anuñ başı merīd olur. Şan'at budur ki baş aşāḡa bıraḡılıcaḡ zamme gibi bükilür ḡaçan ḡaldırılrsa naşb ü fetḡ olur. İmdi mürīd lafzınıñ başı ki mīmdür. Ḥarekesi zammedür ḡaçan [E103b]fetḡa olsa merīd olur mütemerrid ve mu'ānid ma'nāsına.

Elif miyān-ı ḡadem bīn vū ḥādım ān-ra dān.

Elifi ḡadem ortasında gör ve ḥādım anı bil.

Ki rāstiş miyān-ı ḡadem bedīd būd.

30 Ki anuñ doḡrılıḡı ḡidmetkārılar ortasında zūhūr olur. Şan'at budur ki elif ḡaçan lafz-ı ḡadem ortasında [S75a] ola ḥādım olur. Terceme: Ser-i mürīd ḥayā ve edebden öñde olur. Başını ḡaldırır ise mürīd ola merīd. Elif miyān-ı [T104b] ḡademde olursa ḥādım olur. Ki istikāmeti ḡayriler içre ola bedīd. Nükte:

Ḥā-yı ḡırḡat perde ist ber-rū-yı rıḡḡat-i dil vū mīm-i müzevvece şekl-i tükme ist vū zī şüret-i terk ki zīr-i ĩn tükme vū terk-i şüfī müşāhede-i vech bāḡī nūmāyed.

35 Ḥā-yı ḡırḡa perdedür rıḡḡat-i dil yūzi üzre ve mīm-i müzevvece şekl-i tükmedür. Ve zī şüret-i terkdür. Ol tükme altında ve terk-i şüfī müşāhede-i vech bāḡī gösterür. Şan'at budur ki ḡırḡat lafzında ḡarf-i ḡā olmasa rıḡḡat zāhir olur idi ve müzevvece

2 ḡarfleri ortasına EMS: ḡarfler ortasın T // 8 oldu STE: - M / ḡalt MES: ḡalt T // 11 ucundan ḡomaya SM: ucunda ḡomasa TE // 16 dāl müterādifāndur ESM: dāl ile müterādifdür T // 23 aşāḡa EST: aşāḡaya M // 32 ḡayriler SET: ḡayriler M .

lafzında mîm tükme şeklinde ve anuñ altında zi tükme altında terk şeklinde ol terk aşğa olan vech lafzıdır. Kıt'a:

Delğ-râ rû-yı dil âmed ki nümâyend [M104a] der-û.

Delğüñ yüzi dildür ki gösterürler anda.

5 *°Ârifân rû-yı dil-i hod çı be-ğalk vech be-ğak. [E104a]*

°Ârifler kendü göñli yüzini ğalka ve Ğakğa. Şan°at budur ki delğ lafzında dil lafzı yüz vâkı° olmuşdur.

Lâm ân delğ ki ez-beher-i tama° der-püşend.

Ol delğüñ ziynetini ki tama° içün geyerler.

10 *Ez-pey-i tîr-i melâmet zirhî dân der-dağğa.*

Melâmet tîri içün bir zirh bil dağğda. Şan°at budur ki delğ lafzında lam dağğ lafzında zirh gibidür ki ol olmasa dağğ olur idi. Terceme: Delğüñ yüzi dildür ki açar ol yüzden. °Ârif dili yüzini gehi ğalka ve Ğakğa. Ger lâminı delğüñ geyeler bir tama° içün. Ol bir zirh olur ki mâni° o dağğa. Nükte:

15 *Merdüm -i za°if-bünye çün °aşâ der-dest gîred [T105a] kuvvet-i bünyâdet bâşed İn ma°nî ez-dest me-dih ki elif ki şekl-i °aşâ dâred çün ber-dest nihî âyed şud ki kuvvetest.*

Za°if bünye kişi çün elinde °aşâ duta bünyâdınıñ kuvveti olur. Bu ma°nî elden koma ki elif °aşâ-şekldür. Çün el üzre koyasın âyed olur [S75b] ki kuvvetdür. Şan°at budur ki elinde °aşâ dutana kuvvet olduğu budur ki dest yeddür. Anuñ üstünde °aşâ-veş elif olıcağ âyed olur ki kuvvet ma°nâsınadır.

20 *Ve derviş-i kavî-niyyet çün °aşâ der-dest âred dest-gîrî elif Allâh yâdeş âyed in ma°nâ yâd dâr ki elif çün der-yed âyed yâd şud.*

Ve kavî niyyet derviş çün [M104b] °aşâyı ele getüre elif Allâh dest-gîrliğı anuñ yâdına gelür. Bu ma°niyi yaduñda dut ki elif çün yede gele yâd olur. Şan°at budur ki yed lafzınıñ içinde elif olıcağ yâd olur. Kıt'a:

°Aşâ ber-ğalb-i âb-ı nîl-i zerğ-ı dil[E104b] ez-yek-rengî.

°Aşâyı göñül riyâsı nîlî şuyı ğalbi üzre yek-renklikden.

Çün Mûsâ zed ki ez-dîvân-ı Fir°avnî âbâ yâbî.

30 Mûsâ gibi ur ki Fir°avnuñ dîvânınıdan imtinâ° bulasın. Şan°at budur ki âb lafzı ğalb olıcağ bâ olur. °Aşâdan murâd elifdür bu ki anuñ üzerine ola âbâ olur.

Dem-i hod-râ ganîmet dân be-zîr-i hükmi-ğak ver ne.

Kendü nefsiñi ganîmet bil Ğak ğükmi altında yoğsa.

Çü Âdem ez-elif-der-ahbeğü ber-ser °aşâ bînî.

35 Âdem gibi elifden ahbeğüda baş üzre °aşâ görürsün. Şan°at [T105b] budur ki dem lafzı üzre elif olıcağ Adem olur. Terceme: °Aşâyı ğalb-i âb-ı nîl-i zerğa ur ki Mûsa-veş.

1 şeklinde TEM: şeklde S // 6 °arifler SME: °ariflerüñ T // 7 olmuşdur SME: oldur T // 9 ki MES: - T / geyerler SET: geyeler M // 13 yüzünü gehi MES: yüzün geh T // 20 elinde SET: elde M / dutana SET: dutan M // 25 yaduñda dutt SEM: dutan T / yaduñda SME: yâdda T // 31 bu ki MES:- T // 33 nefsiñi ST: nefsin EM.

Saňa dīvān-ı Fir'avnî belâsından âbâ ola. Demüñ bilgil ganîmet hükmi-ı Hâk altında yo hsa sen. Şakın kim ahbetüdan anuñ üstünde °aşâ ola. Nükte:

Elif-sivāk misvākîst ki dendân-ı tam°-ra be-an cilâ-yı tecerrüd dihend her gâh ki ân elif ez-sivāk dūr dârend sevk-i muşîbet ve alâyiş-i ma°şiyet bîmend.

5 Elif-sivāk ki bir misvâkdur ki tam° dışına anuñ ile cilâ-yı tecerrüd vërürler. Her-gâh ki ol elifi sivâkdan ırak dutalar sevk-i muşîbet ve âlâ ma°şiyet görürler. Şan°at budur ki sivāk lafzından elif gidicek sevk olur [M105a] ki muşîbet [S76a] ma°nâsınadır. °Arabiyye:

Men fekke fi°l-misvâki °ammâ-sivâ.

10 Şol kimse ki fekk etdi misvâkda [E105a] mâ-sivâdan.

Ebdey lehü mekke.....iltikâ.

Zâhir olur aña pâklik halvâlarınıñ şorması. Şan°at budur ki misvāk lafzından kaçan lafz-ı sivâ gitse mek kalur. Nükte:

15 *Penc noқта°i lafz-ı tesbîh ki muvâfiq penc harf-i üst penc mühre ist der-silk-i evkât-ı hamse-i °ibâdet ki be-meded-i penc-engüş havâs-ı hams-râ ez-pençe°î penc-harf şeytân emân dihed.*

20 Bêş noqtası lafz-ı tesbîhüñ ki muvâfiqdur anuñ biş harfine. Biş mühredür evkât-ı hamse-i °ibâdet silkinde ki biş barmaq mededi ile biş havâsı şeytândan biş harfi [T106a] pençesinden emân vërür. Şan°at budur ki tesbîh lafzınıñ harfleri bêş ve noqtası daği bêş ve evkât-ı şalât daği bêş. Öyleye ol bêş noқта keennehü bêş boncuqdur ki biş vâkt silkindedür ve barmaq daği biş ve havâs daği bêş ve şeytân lafzınıñ harfleri daği bêşdür. Öyleye bêş barmaq ile tesbîh édeñ anuñ mededi ile havâs-ı hamsine şeytân pençesinden emân vërür dédi. Beyt:

Der-sipeh-i sebha hest taraf-ı kemânî zi-ğa.

25 Sebha sipâhında vardur bir taraf-ı kemân hâdan.

Der-cele zi-ü güşegîr gerde be-dīvân-ı gâzâ.

30 Celedde andan köşe dut dıvler ile gâzâ édüp. Şan°at budur ki sebha lafzında sipeh harfleri vardur. Daği ğa harfi vardur ki kavş rakamıdır. [M105b] Öyleye sebha sipehinden hâ kavş olduğı cihâda işâretdür. Terceme: Sipeh-i sebhada var taraf-ı kemân hâdan kim. Celedde köşe dutup eyle gâzâ şeytâna.[E105b] Nükte:

Mür telhîst vü Kâf küh vü °ayn çeşm işâretest be-ân ki her ki mürekka° der-püşed eğer telhî °ayş kühihâ pîş-i çeşmeş âyed dîde ne-püşed.

35 Mür telhdür ve Kâf tağdur ve °ayn gözdür işâretdür aña ki her kim ki mürekka° geyer. Eğer dirlik acılığı tağları gözi öñüne gele göz [S76b] örtmeye. Şan°at budur ki mürekka° lafzında mür lafzı vardur ki mürâdif-i telhdür ve kâf vardur ki ism mülâhazası ile bir tağdur ki muhit-i arzudur ve ol kaf °ayn öñünde vâki° olmuşdur ki ol dedüğü ma°nâya işâretdür. Kıt°a: [T106b]

Halka-i mîm-i mürekka° hest der-üy be-devr-i ceyb.

1 demüñ MET: demüñi S //6 gâh MES: -T /dutalar ST: dutalar EM //11 lehü STE: - M /?:SETM // 18 silkinde MSE: silkinde T / harfi MES: harfini T // 25 sipâhında MET:sipâhından S // 30 nükte EST: - M // 34 gözi EMS: göz T // 35 mürâdif SEM: müterâdif T // 38 devr EST:- M.

Mürakka^c mîmi halkasında vardır yağa devri.

Tā be-zîr-i ü be-püşî rak^c yaⁿⁱ hicv ü ^cayb.

Tā anuñ altında örtesin rak^c yaⁿⁱ hicv dañi ^cayb. Şan^{at} budur ki mürekka^c lafzınıñ mîmi halkasını yakaya teşbîh éder ki şöyle ﴿﴾ içi açık yazılıcağ yakaya
5 müşâbihdür ve anuñ altında olan rak^c lafzıdır ki hicv ve ^cayb ile tefsîr eyledi.

Zi-ân ser ü pâ-yı mürakka^c-râ bûd rak der-miyân.

Ānuñiçün mürekka^c başı ve ayağı ortasında rak vardır.

Tā libās-ı bendegî der-üy be-püşed merd-i gayb.

Tā kulluğ libāsın anda giye merd-i gayb.

10 Şan^{at} budur ki mürekka^c lafzınıñ başı mîm ve ayağı ^cayndur. Bunlaruñ ortasında olan rak lafzıdır ki [M106a] kulluğ maⁿāsınadır. Terceme: Halka-i mîm mürakka^c ki anda vardır devr-i ceyb. Örtesin altında anuñ rak^c yaⁿⁱ hicv ü ^cayb. Başı ve ayağı arasında var anuñ çü rak. Tā ki kulluğ cübbesini geye anda merd-i gayb. Nükte:

Ey dervîş der-südde-i Ka^be-i teslîm cā kun ki İn seccāde-i rāh-revānest.

15 Ey dervîş Ka^be-i teslîm dergāhında[E106a] yer eyle ki bu seccāde-i rāh-revāndur. Şan^{at} budur ki südde lafzınıñ içinde cā lafzı ki ola seccāde olur.

Çün elif-i mücerred ü ^curyān libās-ı redd-i halk der-ber-gîr ki ridā-yı rāh-rev ānest.

20 Ve elif-i mücerred ve ^curyān gibi libās-ı redd-i halkı üstünde dut ki ridā-yı rāh-rev oldur. Şan^{at} budur ki ħarf-i elif üzre red lafzı libās gibi olursa ridā olur.

Çeşm [T107a] ber-libās-ı bî-ser ü pâyān dār ki ^cabā-yı faqr ^cibāret ez-dest.

Şan^{at} budur ki çeşmden murād ^cayndur ve libās lafzı başsız ve ayaqsız olıcağ bā kalur. ^cAyn [S77a] anuñ üzerinde olıcağ ^cabā olur.

Libās-ı ħarḫ-ı ^cadet ü resm der-püş ki ħırḫa-i kütāh-ı dāmen nigüst.

25 ^cĀdet ve resm yırtmağ libāsın gey ki eteği kışa ħırḫa eyüdür. Şan^{at} budur ki ħırḫa lafzınıñ eteği ħādur. Ol ki kışa olup kesile gide ħarḫ kalur. Meşnevî:

Seccāde-nişîn şud ān ki çü mihr.

Seccāde-nişîn oldı ol ki güneş gibi.

Ber-cādde-i taleb nihed çehre.

30 Taleb yolu üzre ḫor yüzi. [M106b] Şan^{at} budur ki mihrden murād sîndür şems i^tibārı ile taḫvîm ḫesābınca. Ol ki cāde lafzınıñ üstünde ola seccāde olur. Terceme: Seccāde-nişîndür ol ki çün mihr. Ber-cādde-i taleb ḫoya çehre.

Ve ān-kū be-penāh-ı rāy-ı derdest.

Ve ol kimse ki derd fikri[E106b] za^fındadır.

35 *Der-zîr-i ridā berāy-ı derdest.*

Ridā altında derd içindür. Şan^{at} budur ki berāy lafzı şan^{at}ata naḫar rā ile démekdür. Ve derdden murād dādur. Ol ki rā ile ola ridā olur. Terceme: Kim ki atdı penāh-ı rāy-ı derdi. Ol geydi ridā berāy-ı derdi.

3 örtesin MES: örte T // 8 merd EMT: mer S // 9 tā kulluğ libāsın anda giye merd-i gaybEM: - TS // 11 olan MES: - T / maⁿāsınadır SET: maⁿāsındadır M // 26 lafzınıñ MET: lafzuñ / kesile MES: kese T // 27 çü TES: çün M // 36 rā ile MS: rāyla ET.

Ridā' est ridā çü rıfķ şud yār.

Yardımdur ridā çü yumuşaklık oldu yār. Şan^{at} budur ki ridā lafzına yumuşaklık [T107b] yār olsa yaⁿⁱ dāl sākin kılınsa ridā' olur ^{av} ve yār maⁿasınadır.

İbā est ^{abā} çü ^{aceb} şud bār.

- 5 Yükdür ^{abā} çü ^{aceb}dür yük. Şan^{at} budur ki ^{abā} lafzında ^{aceb} yaⁿⁱ kendüyi göstermek yokdur ki elif sākindür. Kaçan hemze olsa kendüyi gösterür. Öyleye ^{ibā} olur ki yük maⁿasınadır. Terceme: Ridā' ola ridā çü rıfķ ola yār. ^{İbā} ola ^{abā} çü ^{aceb} ola yār.

Çün mīm-i mülemma^c ey düvī-süz.

- 10 Mülemma^c mīmi gibi ey ikilik yakıcı.

Ez-lem^c-i serāb dīde ber-düz.

Serāb lem^cinden gözi dik. Şan^{at} budur ki mülemma^c lafzınıñ evvelinde olan mīm [S77b] kaçan içi açık yazılmaya altında olan lem^c lafzından göz yummuş olur. Terceme: Mülemma^c mīmi gibi çeşmiñi yum. Serābuñ lem^cidür çün emr-i ma^cdüm.

- 15 [M107a] Nükte:

Ser ü pā-yı zıkr zer yaⁿⁱ pāşiden tuħm-ı vefāst.

Zıkrüñ başı ve ayağı zerdür yaⁿⁱ tuħm-ı vefā saçmağdur.

Ve evvel ü āhır vü zid [E107a] vüd yaⁿⁱ dustī Ĥudā.

- 20 Ve evvel ve āhır ve zid vüddür yaⁿⁱ Allāh Te^āla dostluğudur. Şan^{at} budur ki zıkr lafzınıñ başı zāl ayağı rādur ki zıkr olur ki anmak maⁿasınadır. Ve zid lafzınıñ evveli vāv ve āhiri dāldur ki vüddür ki sevmek maⁿasınadır. Meşnevī:

Zıkr güyī be-güzer ez-tefrīķ-ı şerr.

Zıkr ki dérsen geç şerr tağıtmağdan.

Zıkr āmed ez-periřānī güzer.

- 25 Zıkrdür perişanlığdan geçmek. Şan^{at} budur ki zıkr lafzı periřān olıcağ [T108a] güzer olur. Terceme: Zıkr éderseñ eyleme tefrīķ-ı şerr. Kim periřān-ı zıkrdür çün kim güzer.

Vird ĥ^ānī dil be-rüb ez-tuħm-ı kīn.

Vird okursuñ göñli süpür kin tuħmundan.

- 30 *Vird-i kalb āmed direv ey pāk-ı dīn.*

Vird-i kalb direvdür ey pāk-ı dīn. Şan^{at} budur ki lafz-ı vird kalb olıcağ direv olur biçin démek olur ya biç démek olur. Terceme: Vird okursuñ koma dilde tuħm-ı kīn. Vird dildür çün direv ey pāk-ı dīn. Hikāyet:

- 35 *Yekī ez-germ revān-ı devrān-rā icāzet-i semā^c pürsīdend guft semā^c-ı rāh-revī müsellest est ki der-devr-i çerĥ āsmān-vār kadem ber-ser-i dāyire'-i āftāb zened vü ĩn maⁿⁱ-yi rüşen ez-lafz-ı semā^c deryāb ki āsmānest.*

Bir ser-i āftāb birine devrān germ-revlerinden icāzet-i semā^cdan sordular dédi: [M107b] Semā^c şol rāh-reve müsellemdür ki devr-i çerĥde āsmān-vār kademî güneş

2 lafzına MES: lafzında T // 5 yaⁿⁱ STE:- M / kendüyi MES: kendüsi T // 7 ola MS: olsa TE // 13 yazılmaya MS: yazılmasa ET / göz MSE: - T // 14 çeşmiñi EMS: çeşmi T / çün EMT:- S // 23 ki SET: - M // 29 göñli MES: göñül T // 32 dilde EMT: dile S // 37 bir ser-i āftāb EST: - M .

dâyiresi başı üzre kıoya bu ma^cnâ-yı rüşendür. Lafz-ı semâ^cdan duy ki âsmân [S78a] dur güneş başı üzre. Şan^cat budur ki âsmân déyüp mürâdifî olan semâ lafzın murâd édinüp ve âftâb déyüp ^cayn-ı mektübî murâd etdi. ^cAyn lafzınıñ bir ma^cnâsı şems olmağ i^ctibârî [E107b]ile ve lafz-ı semâ harf-i ^cayn üzre olıcağ semâ^c olur. Beyt:

5 *Hurşid-râ eğerçi kadem ber-ser-i semâst.*

Güneşüñ eğerçi ayagı semâ başı üzredür. Şan^cat [T108b] budur ki hurşidden murâd sindür ve ol semâ lafzınıñ başı üzredür.

Vakt-i semâ^c bîn ki sereş zîr-i pâ-yı mâst.

Semâ^c vaktinde gör ki anuñ başı bizüm ayagımız altındadır. Şan^cat budur ki 10 hurşidden murâd ^cayn-ı mektübîdür. Semâ^c lafzında lafz-ı mâ anuñ üzerindedür. Terceme: Hurşid pâyı gerçi olur bir ser-i semâ. Vakt-i semâ gör başını zîr-i pâ-yı mâ.

Faşlün fi'l-fakri ve't-taşavvufi ve'l-irşâdi.

Bu faşlda fakr mezkûr olduğı fakîr daği mezkûrdur ammâ taşavvuf ve irşâd mezkûr değül şüfî ve mürşid mestûrdur. Nükte:

15 *Fâ der-^cArabiyyet râci^c-râ güyend vü kâf tâbi^c vü rây bînend vü müţâli^c-râ vü şâhib-i fakr kesî bâşed ki evvelâ ez-bid^cat ü havâ bâz-gerded vü be-mutâba^cat-ı şerî^cat-ı Muştafâ ^caleyhi's-selâm ser-efrâz şud tâ ^câkıbet be-sa^câdet-i dîdâr-ı Hağ ez-ğayr [M108a] bî-niyâz gereded.*

Fâ ^cArabiyyede râci^ca dérler ve kâf tâbi^ca ve rây görîci ve müţâli^ca ve şâhib-i fakr 20 ol kimse olur ki evvelâ bid^cat ve havâdan rücû^c éde ve Muştafâ ^caleyhi's-selâm şerî^cati mutâba^catı ile ser-efrâz ola. Tâ ^câkıbet dîdâr-ı Hağ sa^câdeti ile ğayrdan müstagnî ola. Şan^cat budur ki fakr lafzı harflerinüñ isimlerin murâd édüp fâ luğat-ı ^cArabiyyede râci^ca dérler dédi ki [T109a] Şihâhde démüş. [E108a]Fâ'a race^ca ve bâya bâ'a ve kâf luğat-ı ^cArabiyyede tâbi^ca dérler dédi ki Şihâhde démüş. Kâf işra min bâb [S78b] kale ize't- 25 tebe^ca ve re'y rü'yetden ism-i fâ^cildür ve gözle görmek ve göñül ile görmek ki re'ye'l-^cayn ve re'ye'l-ğalb¹ dérler ve düşde zâhir olmağ ve fikr-i ğâlib olmağdur. Lâ-cerem esmâ hurûfuñ ma^cânîsî şâhib-i fakruñ ef^câlinde bulunmağ gerek. Kıç^ca:

Mağrec-i-râ dehen-i kâf-ı fakîr âmed ez-ân.

Rânüñ mağreci fakîr kâfinuñ dehenidür anuñiçün.

30 *Mağrec-i çeşme-i hikmet dehen-i fâ'-i fakîr.*

Hikmet çeşmesinüñ mağreci fâ'-i fakîr ağızıdır. Şan^cat budur ki evvelki mağrecden murâd mağrec-i hurûfdur. İkinci mağrecden murâd menba^c-ı mâdur ve kâfuñ mağreci aqsâ-yı lisân ve anuñ fevğında olan cengdür. Anuñ deheni ya^cni andan muğaddem olan rânüñ mağrecidür ve fakr lafzında kâf ra'dan muğaddemdür ve harf-i 35 fâ'nuñ mağreci şefedür ve ol harf-i fâ fakr lafzında kâfdan muğaddemdür. Öyleye çeşme-i hikmet mağreci ya^cni menba^cı dehen-i fâ'-i fakîr édüğı bundan zâhirdür.

1 rüşendür MS: rüşendürür TE // 2 mürâdifî SET: müterâdifî M // 9 vaktinde EMS: vaktde T // 12 faşlün fi'l- fakri ve't-taşavvufi ve'l- irşâdi EST: faşlün fi'l- fakri ve't-taşavvufi ve'l-irşâdi ve fihi fuşülün M // 21 sa^câdeti ile MES: sa^câdetle T / ola MES: - T // 26 olmağdur MES: olmağdurur T // 34 mağrecidür MT: mağrecdür SE.

¹ 'Gözle görmek ve kalble görmek.'

Her gerā pūšt űikeste est faķĩreű ħ'ānend.

Her kimsenūñ ki arķası űınmıűdur aña faķĩr oķurlar.

Zi-ān berāy-ı reh-i [M108b] Ħaķ pūšt-i faķĩrest kesĩr.

5 Anuñiķūñ rāh-ı Ħaķ iķūñ faķĩrūñ arķasıdır űınmıű. űan'at budur ki faķĩr lafzınıñ bir ma'nası arķası kemūģi űınmıűdur ve kesĩrden murād meksūrdur ya'ni kesre ħareket ile olandır. Ve faķĩr lafzında arķa ħarf ķafdur. Faķr lafzında vasat ya maħrecde vasat olmak i'tibarı ile [T109b] ve ol ķaf meksūrdur. Terceme:[E108b] Maħrec-rā dehen-i ķaf-ı faķĩr olduģiķūñ. Mahrec-i çeűme-i ħikmet dehen-i fā'-i faķĩr. Her kimūñ pūűti űına eģe faķĩr oķurlar. Rāh-ı Ħaķda ger pūšt faķĩr olsa kesĩr. Nūkte:

10 *Faķĩr-rā gāhĩ faķr faħr űud ki ķaf-ı ķasāvet ķalbeű be-ħā-yı dendān-ı ħavf ű ħuűū' mūnkesir vū mūn'adim űud.*

Faķire gāhĩ faķr faħr olur ki ķaf-ı ķasāvet ķalbi ħavf ve ħuűū' dendānı ħası ile [S79a] mūnkesir ve mūn'adim olur. űan'at budur ki faķr lafzınıñ ķalbi ya'ni ħarf-i vasatı ki ķafdur. Kaķan ki ħa ķılınsa faħr olur. Beyt:

15 *Dil-i derviű būd āyine-i luťf-ı Ħūdā.*

Derviűūñ gōñli olur āyine-i luťf-ı Ħūdā.

Rū-nūmā āmed ħurűĩd-i dil-i ű ez-űafā.

Yüz gōsterici gelmūű anuñ gōñli gūneűi űafādan. űan'at budur ki derviű lafzınıñ dili ya'ni iķi rev lafzıdır ve lafz-ı űĩd gūneű ma'nāsınadır. Ħurűĩd lafzı gibi ol ki ķalb 20 ola dıű olur. Kaķan bu iķinden lafz-ı rū gōstere derviű olur. Terceme: Dil-i derviűdurur āyine-i luťf-ı Ħūdā. Rū-nūmādur dili ħurűĩdi bulup nūr ű űafā. Nūkte:

Faķr sevādū'l-vech fi'd-dāreyni¹ bāűed ez-rū-yı lafz naķar kun ki ķūn rū-yı [M109a] faķĩr be-gūűāyĩ faķĩr yābĩ ki ber-siyāhĩ delĩl est vū der-kitābet ķūn perde-i dāl-ı derviű ez-pĩű ber-dāri sevād-ı rūyeű bĩnĩ.[E109a]

25 Faķr sevādū'l vech fi'd-dāreyni olur. Lafz yüzünden naķar ķıl ki ķūn faķĩr yüzün aķasın faķĩr bulursun ki siyāhlıģa delĩldür [T110a] ve kitābetde ķūn derviű dālĩ perdesin getüresin sevād-rūyun gōrürsün. űan'at budur ki faķĩr lafzınıñ yüzü fā'dur. Ķūn ol aķılıp gide ķĩr zāhir olur ki kaķran ma'nāsınadır. Ve derviű lafzınıñ üzerinde perde olan daldur ol gidicek sevā olur kir kaķran ma'nāsınadır. Ve ķara olduģiķūñ sevād daħi 30 dēnilür. Pes sevād lafzı ile rūyeű lafzı cem' olcaķ derviű gōrünür. Rubā'iyye:

Miskĩn ki dileű be-ħūn-ı dil mūűģĩnest.

Miskĩn ki anuñ gōñli gōñlũ ķanı ile mūűģĩndür.

Biniger ki sevād-ı vech-i faķreű ĩnest.

Naķar ķıl ki anuñ faķri yüzü ķarası budur. űan'at budur ki miskĩn lafzınıñ dili 35 ya'ni ħarf-i vasatı misk mūlāħazası ile sĩndür. Kaķan ķan ile boyansa mūűa gibi ķara olur. Ya noķta ile misk iken mūűģ olur anuñ sevād-ı vechi budur.

2 kimsenūñ ki EST: kimse ki M // 5 ma'nası EMS: ma'nasın T // 6 maħrecde SM: maħrece TE // 9 oķurlar SET: oķular M // 13 mūn'adim EMS: mūnhedim T // 14 kaķan EMS: - T / faħr MES: faħr T // 20 derviűdurur MET: derviűdur S // 26 perdesin EMS: perdesini T // 28 gide ST: gitse EM / ki EST: - M // 32 ķanı ile ST: ķanıyla EM.

¹ ' Fakirlik iki dūnyada yüz karasıdır.'

Dervîş zi-şerr-i dîv er âşüfte bûd. [S79b]

Dervîş şerr-i şeytândan eğer karışmış ola.

Nigüst ki hâşıl-ı dileş teskîn est.

5 Eyüdür ki hâşıl-ı dili teskîndür. Şan'at budur ki dervîş lafzı karışık kılınıcağ şer-
dîv lafzı olur ve nigust lafzı kalb olıncağ teskîn olur. Terceme: Miskîn ki gönül kanı ile
müşgîndür. Anuñ bu sevâd-ı vechine âyinedür. Dervîş çü şerr-i dîvden âşüfte ola.
Nigüst ki hâşıl-ı dili teskîndür. Nükte: [M109b]

10 *Nişân-ı yek-rengî ez-eczâ-yı lafz-ı şüfî zâhirest ki evvel-i ü şâdest ki ber-
neved delâlet mî-kuned vü âhir fâ vü yâ ki hemân neved bûd vü ism-i vâv-ı ü-râ
nîz ki elif vaḥdet-i der-miyân dâred vü eṭrâf-ı [T110b] ez-yek-cins nişân dâred.*

Yek-renklik nişanı lafz-ı şüfî eczâsından zâhirdür ki anuñ evveli şaddur ki
çoğsana delâlet eder. Ve âhiri fâ ve yâ ki hemân çoğsan olur ve anuñ vav ismi dahi ki
elif vaḥdet ortasındadır ve eṭrâfinuñ bir cinsden nişanı vardır. Şan'at budur ki şüfî
[E109b]lafzınıñ evveli şaddur ki hesâbda çoğsandur. Ve âhiri fîdür ki fâ seksen yâ on
15 mecmû'î çoğsandur. Ve anda olan vav isminüñ içinde elif-i vaḥdet var ve iki tarafında
olan vâvdur. İki bir cinsdendir bu cümle şüfînuñ yek-rengliğine nişândur. Kıt'a:

Ehl-i şafâ-râ zi-reh-i ittiḥâd.

Ehl-i şafâya ittiḥâd yolundan.

İsm besî lîk müsemmâ yekest.

20 İsm çokdur lîk müsemmâ birdür.

Hest yekî çil be-ḥesâb-ı cümel.

Yekî kırkçdur ḥesâb-ı cümelde.

Hod meşel est in ki çil-i mâ yekest.

Meşeldür bu ki bizüm kırkımuz birdür. Şan'at budur ki yekî ḥesâbda kırkçdur.
25 Öyleye çil-i mâ yekest meşeline muvâfiğçdur. Terceme: İttiḥâdından ehl-i şafvet olan.
Çokçdur ismi yekîdür o hemîn. Kim yekî çildürür ḥesâb édicek. Çün yekî çildürür
meşelde güzîn. Nükte:

*Mürîd ez-mim-i dehân-ı mürşid an geh rüşd ki der-medd-i nazareş meded-
i reş-i nür-ı tâ'at-ı Ḥaḳ bîned.*

30 Mürîd mürşid dehâni mîminden ol [M110a] vaḳt rüşd bulur ki nazarinuñ
meddinde Ḥaḳ tâ'atı nûrı reşinuñ mededin göre. Şan'at budur ki mîmi dehâna teşbîh
éder mürşid lafzında ol mîm ki ağza vâkı' olmuşçdur. [S80a] [T111a] Andan aşâğa
reşçdür ve mür lafzınıñ [E110a]içinde reş lafzı bulunsa mürşid olur. Kıt'a:

Lâ-zâle vechü'l-mürşidîne muḥaddişân.

35 Zâyil olmasun mürşidleriñ yüzi tırmalanmuş olmaçdan.

Min secdetin li'llâhi celle şenâ'uhü.

Secde içün Allâh celle şenâ'uhü.

Fe'nzur ilâ eczâ'-ı lafzi'l-mürşidi.

1 bûd SET : şüd M // 4 teskîndür MES: teskîndürür T // 6 vechine MES: veche T / çü EST: - M //
13 eṭrâfinuñ MES: eṭrâfuñ T // 16 yek-renkliğine MES: yek-renkliğın T // 25 ittiḥâdından SET:
ittiḥâdından M // 30 dehâni mîminden MES: dehân mîminden T // 35 yüzi MET: yü S .

Nazar eyle lafz-ı mürşid eczâsına.

Mürşün 'alâ vechi'd-delîli binâ'ühü.

Mürşdür delîl-i vech üzre anuñ binâsı. Şan'at budur ki mürşid ve delîl yol gösterici ma'nâsınadır. Ve delîl lafzınıñ yüzi dâldur lafz-ı mürş ki tırmık ma'nâsınadır
5 anuñ üzerinedür. Öyleye mışra^c-ı evvel mazmünü bunda muqarrerdür. Nükte:

*Meşâyiḥ-râ ki meşâ ber-tarıkat-ı sünnet ne-bâşed der-mutâba'at-ı İşân
halk-ra cüz-âḥ ü nâle-i ḥasret ne-bâşed.*

Meşâyiḥa tarikat-ı sünnet üzre meşâ olmaya. Bunlaruñ mutâba'atında halka âḥ
10 ve nâle-i ḥasretten gayrı olmaz. Şan'at budur ki meşâyiḥ lafzında meşâ lafzı olmasa âḥ
kalur.

*Ve mürşid ki ḳalbî kuned râh-nümâyî bûd ki ez-pey-rüy-ı ü cüz-şerm-rüy
ne-nümâyed.*

Ve mürşid ki ḳalblık éder bir yol göstericidür ki aña teb'iyetden şerm-rüylükdan
gayrı görünmez. Şan'at budur ki mürşid lafzında ḳalblık olsa dâlı ki aña tâbi^cdür. Andan
15 yuḳarusı maḳlûb ḳılınsa şerm olur. Ḳıṭ'a: [M110b]

Piştâ-râ be-cüz ez-vây ne-yâyed zi-'aḳab.

Piştâyâ väydan [T111b] gayrı olmaz 'aḳabden.

Pişt-bîni 'ulüm er ne-bûd der-dîneş.

'Ulümüñ öñ görmekliḡi eḡer olmaya dîninde. Şan'at budur ki piştâ lafzınıñ
20 [E110b]'aḳabi vardur. Eḡer pişt lafzı olmasa vâ ḳalur.

Şeyḥ-i bî-'ilm ki bâ-zühd-i ḥunk cüyed şadr.

Şeyḥ-i bî-'ilm ki yufḳa zühdle ister şadr.

Câ-yı ânest ki ḥ'ânî yaḥ bâlâ şîneş.

Ânuñ yeridür ki oḳuyasın yuḳaru oturucuyuz. Şan'at budur ki şîn lafzı ma'nâyâ
25 nazâr nişîn lafzından muḥaffedür va şan'ata nazâr şarf murâddur. Öyleye şeyḥ lafzı
yaḥdur ki yuḳarusı şîndur. Terceme: Piştânuñ olur âḥir soñı vâ. Pişt-bîn olmaz ise ger
dînde. Şeyḥ-i bî-'ilm eḡer isteye şadr. Yaḥdur ol kim ola taḥt-ı şînda. Nükte:

*Ey dervîş perde-i cemâl-i tevḥîd [S80b] yektâst vaḥîd an bâşed ki an
perde nigâh dâred.*

Ey dervîş cemâl-i tevḥîd perdesi bir ḳatdur vaḥîd ol olur ki ol perde'i şaḳlar.
Şan'at budur ki tevḥîd lafzınıñ perdesi ki evvelinde olan bir tâdur. Eḡer ol şaḳlanup
30 gizlense vaḥîd ḳalur. Ḳıṭ'a:

Ez-çi âmed ser-i muvaḥḥid mü.

Neden geldi muvaḥḥidüñ başı mü.

35 *Kü muvaḥḥid şud an ki yek ser-i mü.*

Muvaḥḥid oldı ol kimse ki bir ḳıl başı.

Ḳadem ez-ḥadd-i ḥod birün ne-nihend.

5 üzerinedür SET: üzerinedür M / mazmünü SET: mazmün M // 14 görünmez MES : görmez T /
olsa SET: ola M // 17 gayrı SM: gayrısı ET // 19 dîninde MSE: dînde T / ki SET: - M // 27.
yaḥdur MES: yaḥdur T / ki EMT: - S // 31 evvelinde MES: evvelde T.

5 Kademi kendü haddinden taşra komaya. Şan°at budur ki muvaḥḥid lafzınıñ evveli mü ve āhiri [M111a] ḥid olduğı anuñiçündür ki [T112a] muvaḥḥid olan bir kıl başı kadar haddinden tecävüz etmemek gerek. Terceme: Neden oldı muvaḥḥidüñ başı mü. Dağı pâyanı ya nedendür ḥad. Tā muvaḥḥid olan kıl defilü. Kademin ḥaddin artuğ etmeye [E111a] red. Nükte:

Hurûf-ı evvel-i şerî°at ü tarîkat ü ḥaḳîkat şaḥḥ vâkı° sud ya°ni şaḥḥ kesî-râ müselleḡ est ki be-tâc-ı şerî°at ü tarîkat ü ḥaḳîkat pişvâyî ḥâşıl gerde bâşed.

10 Şerî°at ve tarîkat ve ḥaḳîkatüñ evvel ḥarfleri şaḥḥ vâkı° olmuşdur. Ya°ni şaḥḥ bir kimseye müselleḡdür ki tâc-ı şerî°at ve tarîkat ve ḥaḳîkat ile pişvâlık ḥâşıl etmiş ola. Şan°at budur ki lafz-ı şerî°at ve tarîkat ve ḥaḳîkatüñ evvel ḥarfleri cem° olucağ şaḥḥ olur ki irşâddur. °Arabiyye:

Eş-şahḥü baḥrûn fevka ḥâ ve°in-ḥalle bi-yedîn şaḥḥahü.

Şaḥḥ deñizdür ḥall ḥâsı üzre gösterici olduğı ḥalde kenârını. Şan°at budur ki şaḥḥ lafzı ha üzerine göriniceğ şaḥḥ olur.

15 *Ve°ş-şer°ü °an tu°yâniḥi bi°ş-şuḥḥi yuḥma°s-sâḥilâ.*

Şer° ol baḥruñ azmasından baḥl ile şaḥḥlar kenârını. Şan°at budur ki şaḥḥ lafzınıñ kenârı şın ve ḥâdur ki şeh olur baḥl ma°nâsına. Hikâyet:

Nâmdârî-râ pürsîdend ki Mañşür bâ-vücüd-ı çendân menn-i fazl ü ḥred ki der-ser dâşt çerâ be-şuver-i kuşûr-ı fikr şadâ-yı nâm-ı ḥod der-°âlem efgend vü çün elif ene°l-Ḥaḥḥ tiğ-râ ber-nây-ı ḥod revâ dâşt.

20 Bir nâmdâra şordılar ki: Mañşür bu deñlü fazl ve °aḳl ni°meti ile başında var idi. [T112b] Niçün kuşûr-ı fikr şuveri ile [S81a] kendü şadâsını °âleme bıraḥdı [M111b] ve ene°l-Ḥaḥḥ elifi gibi tiğ kendü boğazına revâ dutdı. Şan°at budur ki menn lafzı kaçan şuver lafzı ile başda ola mañşür olur.[E111b] Ve lafz-ı enede elif nâ-yı muḥaffef üzre olup ene olmuş.

Guft el-Ḥaḥḥ ne-şinâhte âyed ki °arif çün şâbit ḳadem ne-bâşed °âr bîned vü şüfî tâ terk-i ser ne-kuned vefâ ne-şud.

Dédi el-Ḥaḥḥ añlamayup durursuz ki °arif çün şâbit ḳadem olmaya °âr görür ve şüfî tâ terk-i ser etmeye vefâ edici olmaz. Şan°at budur ki °arif lafzınıñ ḳademi ḳadur.

30 Ol ki şâbit olmasa °âr olur ve şüfî lafzınıñ başı terk oluncucağ vefâ olur. Kıı°a:

°Arif ân geh zi-reh-i mertebe erfa° gerded.

°Arif ol vaḳt mertebe yolundan erfa° olur.

Ki ser-i ḥod be-nihed zir-i ḳadem bî-ikrâh.

35 Ki kendü başını ḳoya ayak altında ikrâhsuz. Şan°at budur ki °arif lafzınıñ başı ki °ayndur. Kaçan ayağı altına ḳonsa erfa° olur.

Şüfî an gâh şud şâfî vü yek-dil ki bûd.

Şüfî ol vaḳt olur şâfî ve yek-dil ki ola.

Şeş-cihet der-dil-i ü yek-cihet ez-vech-i ilâh.

1 taşra komaya MES: taşraya ḳoma T // 3 etmemek SET: etmek M / muvaḥḥidüñ SET: muvaḥḥid M // 9 etmiş SET: - M // 10 şaḥḥ olur EST: - M // 17 ma°nâsına EST: ma°nâsında M // 24 lafzı ile ST: lafzıyla EM // 28 dedi EST: - M // 30 olmasa SEM: olsa T / başı SM: - T, baş E.

Cihāt-ı sit anuñ gönlünde bir cihet vech-i ilâhden. Şan°at budur ki şüfi lafzında şeş ki vâvdur. Kaçan bir ya°ni elif ola şâfi lafzında şeş ki vâvdur kaçan bir ya°ni elif ola şâfi olur. Terceme: Ârif oldur ki reh-i mertebeden erfa° ola. Kim kıoya kendü başın zîr-i kadem bî-ikrâh. Şüfi ol vaqt [T113a] olur şâfi ve yek-dil ki anuñ. Şeş-cihet yek ola
5 gönlünde olup nûr-ı ilâh.

El-bâbü'l-ḥâmisü [M112a] fî itbâki'l-aḥlâki ve ecnâsi'n-nâsi ve fihî fuşûlün faşlûn fî zikri's şerîfi ve'd-deniyyi.

Tabâyî'i'n-nâs mütefâvitdür. Nitekim Rasûl °a.m. buyurur: *En-nâsü me°âdinün ke-me°âdini'z-zehebi ve'l-fiḍdati.*¹ Nükte:

10 *Lafz-ı şerîf vü denî delâlet mi-kuned ki ez-merdum-ı şerîf eğer der-ibtidâ [E112a] şerri° âyed be-sebeb-i fâ ki râci° est ez-an rücû° nümâyed.*

Lafz-ı şerîf ve denî delâlet éder ki merdüm-i şerîfden eğer ibtidâda bir şerr gele fâ sebebi ile râci°dür andan rücû° gösterür. Şan°at budur ki şerîf lafzınıñ evveli şerîdür ve âhiri fâdur ki ism mülâḥazası ile rücû°ma°nâsinadur. [S81b]

15 *Ve tâ merdüm-i denî her çend dâl ya°ni delîl-i va°de-i ḥayr pîş âred der-âḳab be-cihet-i nûn vü yâ cüz-ḥâmî vü tâ ḥayr ne-dâred.*

20 *Ve tâ merdüm-i denî ki her ne deñlü ya°ni delîl-i va°de-i ḥayr öñüne getüre anuñ °aḳabinde nûn ve yâ ciheti ile ḥamlık ve tâ ḥayrdan ḡayrı nesnesi yoḡdur. Şan°at budur ki denî lafzınıñ evveli daldur ve andan ism murâd olup ism-i fâ°il mülâḥaza kıılınup ama andan soñra nun ve yâ ḡalur ki neyy ya°-i müşeddede ile ḥâm ma°nâsinadur. Ve hemze ve yâ ile ba°d ve te'ḡîr ma°nâsinadur. °Arabiyye:*

Ceffe's-şerîfû bi-şeffin naḡve zâhirihü.

Ḳorıdı şerîf içmek ile zâhiri cânibinden.

Lâkin fî ḡalbihî reyyen [T113b] mine'n-ni°ami.

25 *Lâkin vardur ḡalbinde ḡanmak ni°metlerinden. Şan°at budur ki şerîf lafzınıñ zâhiri ya°ni taşrasında olan ḡarfler [M112b] şım ve fâdur ki şeff olur. Ama ḡalbi ya°ni içinde olan ḡarfler râ ve yâdur ki rey olur.*

Veche'l-vazî'i vazî°ün vâvü vücnetihi.

Şerîf [E112b] olmayanuñ yüzi rüşendür ve çenesinüñ ya°ni yañaḡınıñ vâvı.

30 *Lâkin ḡuşârâ nidâhü'z- zay'i bi'n-nedmi.*

Lâkin anuñ neminüñ zıdır nedm ile. Şan°at budur ki vazî° lafzınıñ ve çenesi ya°ni yañaḡı olan vavdan ḡayrı zî°dür.

Ve ḡasîs-râ eğer si şümâr ez-dil-i ḡod bergired hemân ḡas bâşed.

35 *ḡasîs eğer si °aded kendü gönlünden duta hemân ḡas olur. Şan°at budur ki ḡasîs lafzınıñ dili ya°ni içi si lafzıdır. Ol ki dutula ḡas ḡalur.*

Ve nefîs-râ senâ-yı sîn-i serî âftâb-vâr der-aşl est eğer vicâheteş nefî şud vü der-inḡilâb nâmeş bergerded henüz sî fenn ü-râ be-câ mând.

1 ilâhden SEM: ilâhiden T // 3mertebeden MET: mertebede S / kıoya MES: kosa T / başın MES: başım T // 9 nükte SET:- M // 13 lafzınıñ MS: lafzı ET / şerîdür ESM: şerîdürür T // 25 ni°metlerinden MS: mi°metlerden ET // 32 zî°dür SET: zî°dür nükte M.

¹ 'İnsanlar (altun, gümüş) ma°denleri gibi (kimi hâlis, kimi kalp) dir' Hadis-i Şerîf

Ve nefise serlik s̄ininũñ r̄ušenās ı ki güneş gibi aşıldadır. Eğer vicāheti nefī ola ve adı inķilābda duta henüz si fenn añā yerinde alur. Őan°at budur ki nefis lafzında s̄in serī lafzınıñ s̄inidũr. Ve āftāb-vār d̄eyũp Őems murād ēder. Takvīm ĥasebince ve añā mũnāsib senādur. Eğer nefis lafzında s̄in vicāheti ya°ni anuñ yũzi olan nefī lafzı gitse

5 senā-yı Şems bākīdũr ve nefis ismi açan alb olunsa s̄i fen olur. °Arabiyye: [S82a]

Lev k̄āne muĥteŐemũn [T114a] bi°l-aŐli mũfteķirrān.

Eğer olsa muĥteŐem aşlda faķır.

Ted°ũ fi°l-en°āmi [M113a] muĥteŐe en°āmin.

Oķursın anı sen en°āmda otluķ v̄erici en°āma. Şan°at budur ki muĥteŐem lafzı

10 açan mũfteķar ve mufaķķar olsa mĩmi gitse muĥteŐ olur.

Ve zevũ°l-[E113a] ĥaĥāre iz veccehũ ĥaĥā°en.

Ululuķ Őāĥibleri eğer gũnderilse ĥācete ĥaĥā ile.

Li°r-ressi fi aŐlihim tũd°iye bi-ikrāmin.

°Azamet olduęiĥũn aŐllarında oķurlar ikrām ile. Şan°at budur ki el-ĥaĥtara

15 lafzınıñ vechi ĥaĥādur. Nũkte:

Rezl-rā ĥũn rāy-ı vicāheteŐ ne-mand zeli ki der-bũnyād dāred zāhir Şud.

Rezlũñ ĥũn fikr-i vicāheti almaya bir zel ki bũnyādında vardur zāhir olur. Şan°at budur ki rā°dan murād Şan°ata nazar ĥarf-i rā°dur ve lafz-ı vicāhet ile işaret ēder ki rezl lafzında yũz vāķi° olan rādur ve bũnyāddan murād bināda temel olandur. Bunda murād

20 alĥaķ ve aşağa olandur. İmdi rezl lafzında vech vāķi° olan ĥarf-i rā gidicek andan aşağa olan zel lafzı zāhir olur.

Ve nesīb-rā ĥũn nũn-ı intihā-yı ĥāmet ũ devlet vāķi° Şud s̄ib ũ kerem-i aŐli cilve-nũmāyed.

Ve nesībe ĥũn nũn-ı intihā-yı ĥāmet ve devlet vāķi° ola °atā ve kerem-i aŐlĩ cilve

25 gũsterũr. Şan°at budur ki nesīb lafzından nun dũŐse s̄ib alur ki °atā ma°nāsınadur. ıĥ°a:

Ćũ māye ne-mānd fũrũ-māye-rā.

Ćũn māye almaya fũrũ-māyeye.

Fũrũ-mānd ez-miĥnet-i rũzgār.

°Āciz [T114b] alur rũzgār miĥnetinden. Şan°at budur ki fũrũ-māye lafzından

30 açan māye almasa [M113b] açan fũrũ lafzı alur ki aşağa ma°nāsınadur.

Ver ez-dest-i devrān derāyed zi-pāy.

Eğer devrān elinden dũŐse ayāķdan.

Necībĩ be-zũdĩ Şud[E113b] restgār.

Bir kerīm tezcek olur urtulmuŐ. Şan°at budur ki necīb lafzınıñ ayāęı ki bādur

35 dũŐicek necā alur necāt ve ĥalāŐ bulıci ma°nāsınadur. Terceme: Fũrũ-māye alursa ger māyesin fũrũ ēder anı ĥam-ı rũzgār. Ayāķdan dũŐerse ger olan necīb. Olur tezcek andan daĥi restgār. Nũkte:

1 aŐldadır EMS: aŐldandur T // 3 ēder MET: ēde S / ĥasebince SET: ĥesābınca M // 10 açan SET: - M / mufaķķar SEM: faķır T // 13 Őāĥibleri MES: Őāĥibi / ĥaĥā ile TM : ĥaĥāyla ES // 20 aşağa MSE: aŐaęada T / andan EMS:- T // 32 dũŐse MS: dũŐe TE.

*Dendâne-i sîn-i siyâdet kilîdîst ki ez-fütûhât-ı [S82b] ehl-i beyt-i yâsîn vü
°alâ bâbihâ yâdet âverd.*

Dendâne-i sîn-i siyâdet bir miftâhdur ki ehl-i beyt-i yâsîn ve °alâ bâbihâ¹
fütûhâtından saña añağ götürür. Şan°at budur ki siyâdet lafzında sin harfin dendâna
5 teşbîh éder ve andan aşğa yâdet lafzı vardur aña tenbîh éder.

*Ve ser ü pâ-yı niķâbet dü vaşla est ki ez-şî°âr-ı niķâ vü tahâret bet ya°ni
taylesân-ı setr ü °işmet âl-i °abâ niķâbet güşâyed.*

Ser ü pâ-yı niķâbet iki vaşladur ki niķâbet ve tahâret şî°ârından. Bet ya°ni
taylesân-ı setr ü hıfz âl-i °abâdan saña niķâb açar. Şan°at budur ki niķâbet lafzı iki
10 cüzden mürekkebdür ki biri niķâdur tahâret ma°nâsınadır ve biri betdür taylesân
ma°nâsınadır. Bu ikisi bir yere gelüp anda olan [T115a] tâ harf-i hitâb i°tibâr olunur
senüñ niķâbuñ démek olur. Mesnevî:

Sîn-i sâdât hest der-timşâl. [M114a]

Sâdât sîni vardur şüretde.

15 *Şereff ber-ser-i edât-ı kemâl.*

Şerefe kemâl âletinüñ başı üzre. Şan°at budur ki edât lafzınıñ üzerinde sin olsa
sâdât olur. Terceme: Sin-i sâdâtdur[E114a] çü der-timşâl. Şerefe ber-şeref edât-ı kemâl.

Der-dil-i zinde-i Hüseyñi sin.

Hüseyñinüñ zinde göñlünde sin.

20 *Mi-dihed °arz-ı °usret-i yâsîn.*

Vérür yâsîn nesebinüñ °arzin. Şan°at budur ki zindeden murâd haydur. Lafz-ı sin
bunuñ içinde olıcağ hüseyñi olur. Terceme: Dil hayy-ı hüseyñi içre sin. Éder h°âb-ı
°usret-i yâsîn. Nükte:

25 *Sin-i şadr-ı seyyid müte°abbid âftâbîst ki ber-bâlâ-yı dest-i hem-kunân
mekân dâred.*

Seyyid müte°abbidüñ sîn-i şadri bir âftâbdur ki dügelinüñ eli üzre mekânı vardur.
Şan°at budur ki âftâbdan murâd sindür. Şems i°tibârı ile ve destden murâd yeddür. Çün
sin anuñ üzerine ola seyyid olur.

30 *Ve şerefe-i şın-ı şerîf-°âfif ser-nişîni est ki der-sâye-i ü rîf ya°ni güştemân
emñ ü emân ehl-i İmân revnağ cinân dâred.*

Ve şerefe-i °âfifüñ şerefe-i şını bir ser-nişîndür ki anuñ [S83a] säyesinde rîf ya°ni
ma°mür ola. Mekân-ı emñ ü emân ehl-i İmân revnağ-cinân dutar. Şan°at budur ki şerîf
lafzında şın ki müşâbih-i şerefdür. Änuñ säyesinde [T115b] ya°ni altında rîf lafzı vardur
ki ma°mür yer ma°nâsınadır. Rubâ°iyye:

35 *İmân be-risâlet ân ki İmân-ı kâmil dâred.*

Ol kimsenüñ ki risâlete İmân-ı [M114b] kâmilî vardur.

Ez-âl be-dil necât hâşıl dâred.

4 harfini MET: harfini S //6 şî°âr MET: - S // 8 vaşladur MES: vaşldur T // 9 niķâb MS: niķâbın
ET / ki TES: - M //11 ikisi ST: ikisin EM//17 şerefe MET: şerefe-i S // 28 üzerine ola MES:
üzerinde olsa T // 34 lafzı MES:- T // 35 İmân-ı MET:- S // 36 kimsenüñ MET: kimse S.

¹ ‘Onun yüce kapısına.’

Åldan gönlünde necât hâşılı vardır. Şan°at budur ki risâlet lafzınıñ içinde âl lafzı vardır. [E114b]

În nûkte hem ez-lafz-ı risâlet biniger.

Bu nûkte’i hem risâlet lafzından gör.

5 *Rest ân ki hurûf-ı âl der-dil dâred.*

Çırtuldu ol kimse ki âl harfleri anuñ gönlünde vardır. Şan°at budur ki risâlet lafzı rest lafzıdır ki içinde âl lafzı vardır. Terceme: Anuñ ki var risâletine İmân-ı kârnili. Bulur necât âl ile çalbinde hâşılı. Lafz-ı risâlete nazâr ét gör bu ma°niyi. Rest lafzıdır ki âldurur lâ-cerem dili. Hikâyet:

10 *Yekî ez-zurefâ güfte est ki ez-şad seyyid-i rüzgâr ki da°vet-i siyâdet kunend deh şâdıķand be-delîl-i ân ki lafz-ı seyyid deh est der-miyân-ı sed.*

Zariflerden biri démüşdür ki yüz seyyid-i rüzgârdan ki da°vi-yi siyâdet éderler. Onı şadıķlardur ol delîl ile ki lafz-ı seyyid ondur sed ortasında. Şan°at budur ki seyyid lafzında harf-i yâ ki hesâbda ondur sed lafzınıñ içindedür ki yüz ma°nâsınadır. Beyt:

15 *Çü dendânist sin seyyid-i tâmi° ziyed °âlî.*

Dendân gibidür sin tama°-kâr seyyid dérilür °âlî.

Çü dendân-ı tama° ber-kuned mând dest-i ü hâlî.

Çün tama° dışın kazıdı çalur anuñ eli hâlî. Şan°at budur ki seyyid lafzında [T116a] sin dendândur ki ol ki gide yed çalur ki destden murâd oldur. Terceme: Çü sin dendândurur seyyid-i tama°dan dérilür [M115a] °âlî. Çü dendân-ı tama° gide çalur desti anuñ hâlî.

Faşlûn fı-zıķrı°l-kerîmi ve°l-baħîli.

Her faşlda zıddın ve eşdâd zıķr etdi. *Zirâ illâ şey°en ta°arrüfün bi-ezdâdihâdur.*¹

Nûkte: [E115a]

25 *°Ayn-ı °atâ âftâbist ki der-şeref-i bâlâ-yı eflâķ-ı tis°a tâfte.*

°Ayn-ı °atâ bir âftâbdur ki [S83b] toķuz feleğüñ şeref bâlâsında yıldızmuş. Şan°at budur ki âftâbdan murâd °ayndur. °Ayn lafzınıñ bir ma°nâsı sems olmak i°tibârı ile ve toķuzdan murâd harf-i tâdur ki hesâbda toķuzdur ve bunda meľfuzı murâddur. °Atâ lafzında °ayn-ı mektübî lafz-ı tâ üzere âftâbdur toķuz felek üzere.

30 *Ve ned-i nedâ ber-tâtîlî est ez-°alâ ber-°uķül-ı °aşre tefevvuk yâfte.*

Sehâ nemi ya üzere bir depedür ki °alâdan °uķül-ı °aşra üzere tefevvuk bulmuş. Şan°at budur ki nedâ ki sehâ ma°nâsınadır. Anda lafz-ı ned ki nem ma°nâsınadır harf-i yâ üzredür ki hesâbda ondur. Öyleye °uķül ki °aşredür anuñ üzere tefevvuk bulmuşdur. Mesnevî:

35 *Saħi taħt-ı cedüy çü efgend pey.*

Saħi °atâ taħtını çünki bıraķdı ize.

Şud tâcî ez-baħt ber-farķ-ı üy.

1 gönlünde MES: gönlünde T // 7 risâletine ST: risâlete EM // 8 ma°niyi MES: ma°nâyı T // 13 şadıķlardur MES: şadıķdur T / ile MET: -S // 16 gibidür sin STE: - M // 20 dendândurur EMT: dendândur S// 23 eşdâd ESM: eşdâdın T // 33 °uķül ki °aşredür MES: °uķül-i °aşre T.

¹ ‘Zirâ herşey ancak zıddıyla bilinir (tanınır).’

Bahtından t̄ac olur anuñ depesi üz erine. Şan°at budur ki ced lafzı bir kaç ma°nāya gelür. Bir ma°nāsı bahtdur imdi baht d̄eyüp lafz-ı ced murād etdi. Ced lafzı vey lafzınuñ [T116b] t̄acı olsa ya°ni yukarusunda olsa cedüy olur. Terceme: Saḡi taht-ı cedüy senā atsa pey olur. Bahtdan t̄ac ber- fark-ı üy.

5 *Büd nuḡle nuḡlī ki [M115b] ez-rüy-ı hüḡ.*

Olur baḡşış bir ay °aql yüzünden.

Dihed düşmen ü dost-ra nīş ü nūş.

Vérür düşmene ve dosta nişter ve bāl. Şan°at budur ki rüy-ı hüḡdan murād hādur. Ol ki nuḡl lafzı ola nuḡle olur. [115b] Terceme: Olur nuḡle bir nuḡl ez-rüy-ı hüḡ. Vérür 10 düşmen ü dosta nīş ü nūş. Nükte:

Kāf u mīm kerīm āstīnist ki eḡer mülk-i rey baḡşed henüz kem bāşed.

Kāf ve mīm kerīm bir āstīndür ki eḡer rey mülkün °atā etse henüz kem olur. Şan°at budur ki kerīm lafzınuñ kāf ve mīmi çün zamm-ı kāf ile i°tibār oluna kem lafzı olur ki āstīn ma°nāsınadır. Ve rey mülki d̄edügünden murād kerīm lafzınuñ içinde olan 15 rā ve yādur. Ol gidicek kāf ve mīm ḡalur ki fetḡ-i kāf ile i°tibār olıncaḡ kem olur. Ve elif-cevād [S84a] uñ bir istikāmeti vardur cüdda ki eḡer ḡademi d̄ünyā başı üzre ura anuñ öñünde ırmaḡ olur. Şan°at budur ki cevād lafzınuñ elifi cüd lafzınuñ içinde müstaḡımdür ki ol cüd lafzında ayak [T117a] olan daldur. Yukaru olan cü lafzıdur ki ırmaḡ ma°nāsınadır. °Arabiyye:

20 *El- mālū baḡrū'n-nedā ve'l- fülki münḡasimetün.*

Māl seḡā baḡridür ki gemi anuñ münḡasımidür.

Ve isme'l-kerimū lehā kerrün °ale'l- yemmi.

İsm-i kerīm ol feleḡe ipdür deñiz üzerine. Şan°at [M116a] budur ki kerīm lafzındaki ker lafzı bunda ip ma°nāsınadır yem lafzı üzredür.

25 *Cīmū'l- cevvdā °ale'l- cevvi'l-havā seḡabün.*

Cevvdā cīmi cevvi-i havā üzre [E116a]bulutlardur.

Tecrī bi-vādin lehū ḡaselün mine'l-ḡaymi.

Aḡar bir vādide ki anuñ için yunmaḡ vardur bulutdan. Şan°at budur ki cevvdā lafzında cīm lafz-ı cü üzredür ki cü lafzınuñ ḡarf-i evvelidür. Ve cevvdā lafzında cīm 30 vāv lafzınuñ üzerindedür ki tecrī bi-vādin d̄eyü aña işāret eder. Nükte:

Sem der-luḡat zehrest ve ḡast şitābende der-seyr işāretest bed ān ki her ki der-semāḡat çün elif. °alem şūd zehr terk-i māl der-d̄ünyā be-nūşed vü der-āḡiret der-şitāftēn be-cānib-i maḡfīret ü cennet be-ḡüşed.

Sem luḡatde zehrdür. Ve ḡast iviciye d̄erler seyrde işāretdür aña ki her kim ki 35 semāḡatde elif gibi °alem ola terk-i māl sırrını d̄ünyāda nūş eder. Ve āḡiretde maḡfīret ve cennet cānibine ivmeḡe durıḡur. Şan°at budur ki semāḡat lafzında elif sem lafzı ile ḡat lafzınuñ ortasındadır. Sem muḡaddem ve ḡat mu'ahḡirdür. Öyleye elif gibi

1 bahtından EMS: bahtdan T // 3 yukarusunda SET: yukaruda M // 5 nuḡle SET: -M // 8 düşmene STE: düşmen M / hādur STE: hādur M // 12 etse SEM: ede T // 14 mülki d̄edügünden SET: mülk dedükden T // 16 Bu satırdaki elif-cevād ibresinden sayfa sonuna kadar S nüshasında eksiktir. // 24 lafzındaki ME: lafzında T // 34 her ET: -M .

semâhatde °alem olan evvelâ zehr-i terk-i dünyâyı nüş eder.[T117b] Âhîr magfîret ve cennet cânibine ħurûş eder. Kıt'a:

Sîn âftâb vü mâ bûd ender-i semâhat âb.

Sîn güneşdür. Mâ semâhatde âbdur.

5 *Hat nîz ez-berây-ı tirâşîdest fâş.*

Hat daĥi yunmak içündür fâş. Şan°at budur ki semâhat lafzında sin güneşdür şems i°tibârı ile. Ve andan[M116b] soñira olan âbdur terâdüf mülâhazası ile. Ve lafz-ı ĥat kazımak ma°nâsinadur. Bu neye işâret idügün kendüsi beyân edüp dèr:

Ya°ni çü mihr ber-meh kesî tâb ü tâze-rüy.

10 Ya°ni güneş gibi mehè bir kimsenüñ [E116b]üstüne yaldıra daĥi tâze rüy.

Çün ân mâş tâ kunî ez-fazl-ı Ĥaĥ tirâş.

Şu gibi ol tâ edesin fazl-ı Ĥaĥdan tirâş. Terceme: Sin âftâb ve mâ çü semâhatde âb. Ĥat daĥi yunmak içün olupdur delîl fâş. Ya°ni çü mihr cümleye vèr nür ü tâze-rüy. Şu gibi ol ki tâ edesin fazl-ı Ĥaĥ tirâş. Nükte:

15 *Nihâyet-i bezl eġerçi be-zûll-i iflâs mi-keşed ammâ çün der-hey'ât-ı mecmû'î ü nazar kunî bez galebe gerdenest vü lâm zırh ya°ni galebe gerden ber-ĥuşemân bî-silâĥ bezl ü iĥsân müyesser nemi-şud.*

Nihâyet bezl eġerçi zûll-i iflâsa çeker. Ammâ çün hey'ât-ı mecmû°ına nazar edesin bez galebe etmekdür. Lâm zırdur ya°ni ĥuşemâyâ galebe bezl ü iĥsân silâhsız müyesser olmaz. Kıt'a:

Der-revv-i düşmenân elf-i râd nîze ist.

Düşmenler revvinde râd elfi gönderdür.

Kez-ıa°n ân be-dâr resâned der-inĥilâb.

25 Ki ıa°ndan bunları dâra erişdür inĥilâbda. Şan°at budur ki red lafzınıñ içine elif girüp râd olmuşdur. Ve elif nîze gibi red [T118a] lafzını yarup içine girmişdür. Ve râd lafzı münkalib olıcaĥ dâr olur.

Bâzil çü geşt bî-meze ez-teşnegî-i fakr.

Bezl edici çün bî-meze oldu fakr susuzluĥından.

Baĥteş der-inşirâf [M 117a] resâned be-lezz-i âb.

30 Anuñ baĥtı dönmeĥde erişdürür âb-ı lezzîze. Şan°at budur ki bâzil lafzı munşarif ya°ni ĥalb olunsa lezz-i âb olur. Terceme: Revvinde düşmenüñ elf-i râd nîzedür. Kim dâra iletür anı âĥîr edüp inĥilâb. Bâzil oldu bî-meze bî-âb ve teşne leb.[E117a] Çün baĥtı döndi aña erişdi lezz-i âb. Nükte:

35 *Mümsik segest vü dü mîm ki ber-ser dâred dü çeşm-i teng üst tâ her ki mîm-i dehân be-devr-i mîm-i mâ'idesine açâ seg gibi eteĥini dutar. Şan°at budur ki lafz-ı mümsik eczâsı i°tibârı ile seg lafzıdır. İki mîm ile evvel mîm içi açık ve dar*

1 Bu sayfanın tamamı S nüshasında yoktur. / dünyâyı EM: dünyâ T // 4 âdur EM: âbdurur T // 7 olan ME:- T / mülâhaza ile EM: mülâhazayla T //12 semâhatde EM: semâhat T // 19 edesin T:E ede M // 26 münkalib ME: ĥalb T // 37 mâ'idesine ME: mâ'idesin T.

olduğu için çeşme teşbîhdür. Anuñ için dü çeşm-i teng dèdi. Ve mîm-i dehân dèyüp gerü mîmi dehâna teşbîh eyledi. Ve devr i°tibârı ile sofraya teşbîh etdi. Ve iki mîmüñ eteğini seg lafzı tutup ya°ni anlardan aşğa olunca mümsik olur. Kıt°a:

Ger nihed mümsik be-zîr-i ceyb misk.

5 Eğer kıoya mümsik yakası altına misk.

Ber-dil-i kes zi-an [T118b] ne-bended taraf-ı büy.

Kimsenüñ göñlüne andan bağlamaz bir pâre kıokı. Şan°at budur ki yakadan murâd harf-i evveldür. Mümsik lafzında harf-i evvelinden aşğa olan misk lafzıdır. Ve kes lafzınuñ kıalbi seg ve ol kıoku bağlamağa [M117b] lâyıķ değıldür.

10 *Ve zi harâm ân kü semâhat mi-kuned.*

Harâmdan ol kimse ki seĥâvet èder.

Mi-kuned püşide[E117b] der-saht âb-rüy.

Oturur harâmda ol yüz şuyun.Şan°at budur ki semâhat lafzında âb ya°ni mâ lafzı saht lafzınuñ içindedür. Terceme: Ger kıoya mümsik başı altına misk. Bulmaz andan kıalb-i kes hiç şarf-i büy. Kim semâhat kılsa bezl èdüp harâm. Sühtde püşide eyler âb-rüy. Nükte:

Baĥîl-râ çün ser-i beķâ ez-ten berdâşte şüd ve ĥayl-i ü ez-berekât terekât-ı ü zâhir u ma°rûf şevend.

Baĥîlüñ çün ser-i beķâ tenden kıalkmış ola. Anuñ bölügi anuñ terekeleri bereketlerinden zâhir ma°rûf olurlar. Şan°at budur ki beķâ lafzınuñ başı bâdur. Baĥîl lafzından bâ harfi gidicek ĥayl kıalur. Ve berekât ve terekât lafızlarında tecnîs-i ĥat vardır.

Vü şeyĥ-râ çün ser ü pâ-yı taĥteş be-fenâ fersüde gerded ĥayy ya°ni kıabile-i ü ez-berg-i merg zinde gerded.

25 Ve şeyĥiñ çün ser ü pâ-yı taĥtı fenâ ile aşınmış ola. ĥayy ya°ni anuñ kıabile-i berg-i merginden zinde olur. Şan°at budur ki şeyĥ lafzınuñ başı ve ayağı aşınup gidicek ĥayy kıalur ki evvelâ kıabile ma°nâsına dur. Ve berg ve merg lafızlarında şan°at-ı iştikâķ vardır. [T119a]Ve ĥayy lafzı şâniyen zinde ma°nâsınadır. °Arabiyye:

İzâ kıata°at ba°ze°l- münâ ba°ze°l-mümsikü.

30 Kıaçan kese arzular kıılıçları mümsiküñ ba°zını.

Yerâ°l- kıavmü min metrûkihi° miskü kııntârin.

Kavm görür [M118a] metrûkundan kııntâr-ı misk. Şan°at budur ki mümsik lafzınuñ ba°zını ya°ni bir mîmi gidericek misk kıalur kıĥesâbda yüz yigirmidür. Kııntâr ve ĥayy yüz yigirmi rıtledürler.

35 *Velev fi°l-münâ yâ ĥaybe°s-semĥ vechühâ.*

Eğer mevterde saĥâ ĥâyib kılsa [E118a]yüzünü.

Terâ muĥĥü şevbin minhü °ârün °ani°l-°âr .

1 Bu sayfanın tamamı S nüshasında yoktur. / teşbîhdür ME: şebîhdür T // 2 mîmüñ EM: mîm T // 7 kimsenüñ göñlüne EM: kimse göñle T // 14 lafzınuñ içindedür EM: lafzı içredür T // 17 ve EM: - T // 27 ma°nâsınadır EM: ma°nâsındadır T //33 gidericek EM : giderilicek T.

Görürsü n kaftan içini andan °ardan °üryân. Şan°at budur ki semh lafzınıñ yüzi gâyib olup ya°ni gidicek muh kalur ki aşda yumurda şarusuna dèrler. Bunda iç ma°nâsınadır. Meşnevî:

Çü mümsik-râ ne-mand câme-i câh.

5 Çüni mümsiküñ kalmaya manşıbı kaftanı.

Mess-i kalbeş şud zâhir be-her râh.

Anuñ baqarî kalbi zâhir olur her yolda. Şan°at budur ki mümsik lafzınıñ kaftanı anı ihâta eden harflerdür ki evvelinden ve âhirinden kâfdur. Anlar gidicek içinde olan mîm ve sîn zâhir olur ki mess harfleridür.

10 *Vü ger gerded mesâmiñ bî-ser ü pây.*

Eğer ola mesâmiñe edici bezl-i mâlda. Ya°ni sañi kimse başsız ve ayaksızdur.

Hâliş bûd naqdeş be-her cây.

Hâliş olur anuñ naqdi her yerde. Şan°at budur ki mesâmiñ lafzınıñ başı ve ayağı gidicek sâm kalur ki bir ma°nâsı [T119b] altun hürdesidür. Hikâyet:

15 *Bîdârî ma°n-ı zâ'ide-râ be- h°âb did hemçün elif der-miyân-ı h°âb libâs-ı hûb der-ber vü çün °ayn-ı ma°n der-miyân-ı menn-i Haq taze-rüy ü münevver.*

Bir uyanık ma°n-ı zâ'ide hâ°bda gördi. Elif gibi hâ°b ortasında libâs-ı hûb üstünde ve °ayn-ı [M118b] ma°n gibi miyân-ı menn-i Haqda taze-rüy ve münevver. Şan°at budur ki hûb lafzınıñ içinde elif olıcağ hâ°b olur. Ve men lafzınıñ içinde °ayn olıcağ ma°n olur.

20 *Guftes ey ma°den-i kerem çün ez-ser-i dünyâ güzeştî vü ez-güşe'i ber-cihân berây-ı rü'yet-i Rab bergeştî[E118b] pādāş dil-i şādāb çe yāftî.*

Aña dèdi: Ey ma°den-i kerem çün dünyâ başından geçdiñ ve bi güşeden cihân üzre Rab görmegiçün yukarı olduñ. Dil-i tazenüñ °avzın ne bulduñ? Şan°at budur ki ser-i dünyâ daldur. Çün ma°den lafzı andan geçe ma°n olur. Ve ber lafzı kalb olıcağ Rab olur. Ve lafz-ı şād-âb kalb olıcağ bādāş olur.

Guft küh-i in ma°nâ ne-dāneste'i ki ma°n çün bergerded cüz-na°m ne-bîned.

Dèdi bu ma°nânüñ kühünü bilmemişsin ki ma°n çün döne na°mdan gayrı 30 görmez. Şan°at budur ki ma°n lafzı kalb olıcağ na°m olur. Kıt°a:

Şud perişân cemâ°at-i bermek.

Perişân oldı cemâ°at-i bermek.

Lîk cem°ast nāmeşān be-kerem.

Lîk cem°dür anlaruñ nāmı kerem ile. Şan°at budur ki [T120a] bermek lafzınıñ 35 harfleri taqđım te' hîr etmek ile cem° olunsa be-kerem olur.

Huşk şud zîr-i hāk vü metāhest.

Qurıdı toprak altında ve nemnâkdür.

1 Bu sayfada 25. satıra kadar S nüshasında yoktur. / içini EM: içinde T // 2 şarusuna T: şarusun EM // 8 harflerdür EM : harfleridür T // 13 başı ET: - M // 18 üstünde ME: üsti T / gibi EM : - T // 23 başından ME: başdan T // 25 rab S nüshasının başlangıç yeridir. // 29 gayrı SEM: gayrısın T // 30 kıt°a EST: - M // 35 kerem ile SEM: keremle T.

Siccāl-i kerem dil-i Hâtem.

Kerem koğaları ile Hâtemüñ göñli. Şan[°]at budur ki lafz-ı Hâtem kalb olınıcağ metâh olur. Terceme: Tağilubdur cemâ[°]at-i bermek. Cem[°]dür âdları velî [M119a] bekerem. Kurumuşdur eğerçi yaşıdur. Delv-i eltâfla dil-i Hâtem.

5 *Faşlün fi-zikri'l-hârişi ve't-tâmi'i ve'l-kâni'i ve'l-münzevî.*

Hâriş ziyâde tâlib-i dünyâyâ dërler. Tâmi[°] kadr-i hâcetinden ziyâdece isteyene dërler. Kâni[°] kismete râzî olana dërler. [E119a]Münzevî bir köşede [°]uzlet ihtiyâr édene dërler. Nükte:

10 *Kâni[°] ki ez-dest-i tefrika çün °Anka kadem der-pes-i kâf-ı kanâ[°]at nihâde eğer kınâ[°]-ı an kâf ez-piş-i rü berdâred be-[°]inâ-yı dil mübtelâ şud.*

Kâni[°] ki dest-i tefriqadan °Anka gibi kademi kâf-ı kanâ[°]at ardında qomuş. Eğer kâf perdesin yüzi öñünden kaldıra °inâ-yı dile mübtelâ olur. Şan[°]at budur ki kâni[°] lafzı tefrika kılımıcağ °Ankâ olur. Ve kınâ[°] lafzından kâf kaldırılrsa nâ[°] qalır ol ki dil ya[°]ni kalb ola °inâ olur.

15 *Ve münzevî ki ez-rüy-ı °uzlet °izz ü devlet yâfte eğer an °izz zâyi[°] kuned cüz-let-i melâlet rüzgâr ne-bîned.*

Ve köşe-nişin ki [°]uzlet yüzünden °izz ü devlet bulmuş. Eğer ol °izzi zâyi[°] éde melâlet-i rüzgâr letinden gayrı görmez. [T120b] Şan[°]at budur ki [°]uzlet lafzı iki cüzden mürekkebdür. Cüz'-i evveli °izz ve cüz'-i şânisi letdür. İmdi [°]uzlet ihtiyâr éden [°]uzlet 20 yüzünden °izz bulmuşdur ki cüz'-i evveldür. Ol °izz zâyi[°] olursa let görür ki cüz'-i şânîdür. Meşnevî:

Kanâ[°]at kanâtist ez-âb-rü.

Kanâ[°]at kârizdür yüz [S84b] şuyundan.

Şafâ-yı revân dîde °ayn ender-i ü. [M119b]

25 Şafâ-yı cân görmüş göz anda. Şan[°]at budur ki kanâ[°]at lafzı kınâdur içinde °ayn var.

Be-°aşk ez-kanâ[°]at dil er râh-cüst.

°Aşkda kanâ[°]atden [E119b] gönül eğer yol arayıcıdur.

Çü bergeşt bîned te°ānuğ ez-dost.

30 Çü döndi görür bu yüz çekmek dostdan. Şan[°]at budur ki kanâ[°]at lafzı dönüp ya[°]ni kalb olıcak te°ānuğ olur.

Be-°uzlet ber-efrâz ser hem-çü lām.

°Uzletde qalır başı lām gibi.

Ki der-°izzet āyī refi[°]a'l-makām.

35 Ki °izzetde gelesin refi[°]a'l-makām. Şan[°]at budur ki [°]uzlet lafzında lām olmasa °izzet olur. Öyleye [°]uzlet ihtiyâr éden °izzetde lām gibi °ālî makām olur.

Ve ger gerden ez-tâc-ı °uzlet keşî.

Eğer boynı [°]uzlet tâcından çekesin.

2 olınıcağ SET: olıcak M // 3 metâh MES: metâh T // 6 dünyâyâ SEM: dünyâ olana T // 12 kaldıra MET: qalka S / ki SET: - M // 18 görmez SEM: görünmez T // 20 bulmuşdur SEM: bulmuşdurur T // 28 °aşkda SEM: °aşka T // 36 éden SET: édene M.

Ne-bîni cüz-‘illet-i nâ-hoşî.

- Görmezsin nâ-hoşluk ‘illetinden gayrı. Şan‘at budur ki boyundan murād başdan aşğa olandur. Öyleye ‘uzlet lafzında ‘ayn ki başıdur andan aşğa olan rādur. Ol gidicek ‘illet olur. Terceme: Kanāt oldı kanā‘at āb-rūdan. Şafā gördi bu ‘ayn ol cüst ü cūdan.
- 5 Dutar [T121a] rāh-ı kanā‘at ‘aşıq olan. Te‘ānuq görür andan gerü qalan. Ser-efrāz olur iseñ ‘uzlet içre. Olasın lām-veş sen ‘izzet içre. Eğer tācından anuñ gerden efrāz. Éderseñ ‘illet ola saña dem-sāz. Nükte:

Ey dervîş kıtub ü devrān kesîst ki rüy be-ṭıbb [M120a] ü ‘ilāc-ı nefis āverde cūn kâf ez-ḫalāyık kenāre gired vü ḫalā-yı ḫalvet ba-Ḥaḫ ḫāşıl kuned.

- 10 Ey dervîş kıtub ü devrān ol kimsedür ki yüzi ṭıbb ü ‘ilāc-ı nefse götüre. Ve kâf gibi ḫalāyıkdan kenāre duta ve ḫalvet-i ḫalāsın Ḥaḫ ile ḫāşıl éde. Şan‘at budur ki kıtub lafzında yüz kâfdur ki ṭıb lafzını dutup kıtub olmuşdur. [E120a] Ve ḫalāyık lafzında kâf kenār dutmuşdur ve kenār dutmak ırāq düşmekden kitābetdür. Öyleye ḫalāyık lafzından kâf gidüp ḫalāy qalur ki mürādif-i lafz-ı tehîdür.

- 15 *Ve merd-rāh ānest ki dāmen ez-merdüm der-keşîde hestî ez-ser-birün kuned tā redd-i ḫalḫ vü kabül-ı Ḥaḫ bîned.*

Ve merd-rāh oldur ki dāmeni merdümünden çekmiş varlığı başdan [S85a] çıkara. Tā redd-i ḫalḫ ve kabül-ı Ḥaḫkı göre. Şan‘at budur ki merdüm lafzında etek mimdür. Ol çekilüp gidicek merd qalur. Baş ki mimdür anuñ varlığı daḫi giderilicek red qalur. Beyt:

- 20 *An-rā ki cāy der-dil-i merdüm būd redest.*

Ol kimseye ki yer dil-i merdüm ola reddür. Şan‘at budur ki merdüm lafzınıñ içinde yer eden red lafzıdur.

Her bende’î ki nist ser-i ‘uzleteş bedest. [T121b]

- Her kuluñ ki yokdur ‘uzleti başı yaramazdur. Şan‘at budur ki bende ‘abddür ser-i ‘uzlet ‘ayndur. Çün ‘abd lafzında ‘ayn olmaya bed olur. Terceme: Yeri merdüm içre olan oldı red. Bende kim ‘uzlet başı yok oldı bed. Nükte:

Ḥursend ānest ki dendāne-i [M120b] şerre-rā der-libās-ı ḫired dāred.

Kāni‘ oldur ki dendāne-i şerreyi libās-ı ḫiredde duta. Şan‘at budur ki dendāneden murād anuñ mürādifi olan sindür. Ol ki ḫired lafzınıñ içinde ola ḫursend olur. [E120b]

- 30 *Ve ḫariş an ki-rā der-ḫayş ya‘ni gerdiden her zamān be-cāyî meyl kuned.*

Ve ḫariş oldur ki rāyı ḫayşda ya‘ni dutmaḫda her zamān bir yere meyl éde. Şan‘at budur ki rā’dan murād ma‘nāya nazar rāy ya‘ni fikrdür. Şan‘ata nazar harf-i rā’dur. Ol ki ḫayş lafzınıñ içinde ola ḫariş olur. ‘Arabiyye:

Yā şādıkān fi ḫırşihî ‘ādetün.

- 35 Ey ḫırşda ‘ādeti olan şādık.

El-ḫırşü şübbihe’l-ḫarza’l-me‘ādî.

ḫırş şebîh-i ḫarz-ı sâridür. Şan‘at budur ki ḫırş şebîh-i ḫarzdür. Pes bunda şan‘at vardur.

2‘illetinden SET: ‘illetden M // 3 aşğa MET: aşğada S / gidicek EMS: gidince T // 6 iseñ EST: ise M // 8 ü MT:- ES // 10 kıtub ü MT: - ES // 13 dutmuşdur STE: dutmuşdurur M / öyleye SEM: - T // 25 olmaya EMS: olmasa T // 31 dutmaḫda EST: dutmaḫdan M.

Li'l-ḥürri ḥırşü'l-vechi revnaḳün lâkin.

Ḥır için vech-i ḥırşü revnaḳdur lâkin.

Yedeyhi'l-mazmûmi bi't-tezâdi.

Anuñ iki elleri zamm olmuş zid ile. Şan^cat budur ki yedeyhi ma^cnâya nazar anuñ
5 iki elleri demekdür. Ve şan^cata nazar anuñ öñünde zam eyle demek olur. Mısrâ^c-1
evvelde li'l-ḥır lafzınuñ öñündeki ḥırş lafzıdır. Kaçan zamm ile olsa yüzde tırmık
ma^cnâsınadır. Öyleye revnaḳ ya^cni ḥüsn olmaz [T122a] belki zidd-1 şeyn olur. Nükte:

*Evvel-i şerh şerrîst ki 'âkıbetes ḥâ-yı ḥâviye est vü tam-1 tam^c ber-^cayn
enbâşten ^cayn-1 ^câfiyet.*

10 Evvel-i şerh şerdür ki 'âkıbeti ḥâ-yı ḥâviyedür ve tam-1 tam^c ^cayn üzre
toldurmaḳdur ^cayn-1 ^câfiyeti nâr-1 cehennem. [S85b] Şan^cat budur ki şerh lafzınuñ evveli
şerr ve âḫiri ḥâdur ke'ennehü işâretdür ki şerh ehli evvel şerde ve 'âkıbet [M121a]
ḥâviye'de olur. El-^cıyâzû bi'llâh¹ ve tama^c lafzınuñ iki cüzi vardır. Biri tam biri ^cayn ki
^cayndan göz murâd olup ^cayn-1 ^câfiyeti doldurmaḳ işâretidür. Kıṭ^ca:

15 *Şerh ki şüret-i şînest ber-ser-i [E121a]reh-i Ḥaḳ.*

Şerh ki şüret-i şîndür reh-i Ḥaḳ başında.

Şehst an ki zi-dil rây-ı ü bîrûn âred.

Şehdür ol ki göñülde anuñ râyını çıkarara. Şan^cat budur ki şerh lafzı şüretde şîndür
lafz-1 reh üzre. Kaçan şerh lafzından râ ḫarfı gide şeh olur.

20 *Firâz-ı ^cayn-1 tam^c tam nişân dihed.*

Ki felek tam^c-1 ^caynı üzre tam nişân vêrür.

Ki felek be-ḫâk dîde-i ehl-i tam^c.....

Toprak ile tama^c gözini toldurur. Şan^cat budur ki şimdi beyân olundu. Nihâyet
anda ^cayn-1 ^câfiyet bunda dîde ehl-i tama^c i^ctibâr eyledi. Şan^cat şerh ki sûret-i şîn oldı bir
25 ser-i reh-i Ḥaḳ. Şeh ola râyını dilden çıkarsa ger bir ḫır. Çü lafz-1 tam tama^c üzre nişân
vêrür ki felek. Tama^c eden kişinüñ çeşmin ḫâk ile pür. Ḥikâyet:

*Eş^cas-ı tama^c-ra guftend ki ez-şahâbe kirâm doster-[T122b] dârî guft
emîre'l-mü'minîne 'Ali raḳıya'llâhu 'anhü-râ guftend ez-fazâyil ü menâkıb-ı an
ḫazret çî ma'lûm gerde guft men hemîn dânem ki evvel-i nâmeş ^caynest ber-zer
30 guvâst vü âḫirî lî ki ma^cniş merâst.*

Eş^cas-ı tama^c-a dâdiler: Şahâbeden kanḳısını ziyâde seversin. Dâdi: Emîre'l-
mü'minîn 'Ali raḳıya'llâhu [M121b] 'anhâ. Dâdiler: Ol ḫazretüñ fazâyil ve
menâkıbından ne ma'lûm édindüñ? Dâdi: Ben hemîn bunu bilürin adınuñ evveli ^cayndur
ki altun üzre şâhiddür ve âḫiri lîdür ma^cnâsı bañadur. Şan^cat budur ki 'Alî lafzında ^cayn-
35 1 mektübîden altun murâd édindi. ^cAyn melfûzınuñ bir ma^cnâsı altun olmaḳ mülâḫazası
ile ve lafz-1 lî murâdif-i merâdur. Tammâ^c olan [E121b]^cAlî lafzından ez-zehab lî
ma^cnâsın fehm etmek kendü ḫâline münâsibdür. Kıṭ^ca:

6 önündeki MET: öndeki S / kaçan SET: - M //11 toldurmaḳdur MES: toldurmadur T / nâr-1
cehennem TES: - M / ki EST: - M //16 başında MET: başı S //22 ? SETM //23 gözünü MES:
gözün T / olundu SET: oldı M // 25 çıkarsa EMS: çıkarara T // 31 kanḳısını ESM: kanḳısın T.

¹ 'Allâh korusun ve Âllâh'a sığınırım.'

Çü b er-ħarîş keşî teberru° ü tav°.

Çün ħarîş üzre çekesin oğ teberru° ve tav°ından.

Çü tîr şüret-i teberest dîde dâred piş. [S86a]

Çün tîr şüret-i teberdür gözi öñe dutar. Şan°at budur ki teberru° lafzı iki cüzden 5 mürekkeb i°tibâr olundu. Biri teber biri °ayn-ı mektübîdür. Lâ-cerem tîr şüret-i teber olduğu için ħarîş gözün aña dutar. Nitekim teberru° lafzında °ayn tebere dutulmuşdur.

Be-bû-yı zer ki bûd °ayn-ı nâm-ı ü ne °aceb.

Altun koğusu ile adı anuñ °ayndur °aceb degül.

Ki çeşm-i ħod yekted tāmî°-i muħâl-endîş. [T123a]

10 Ki kendü gözün çıkara muħâl fikr edici țarna°kâr. Şan°at budur ki tāmî° olan °ayn lafzınuñ bir ma°nâsı altun olmağ ve bir manâsı gözdür. °Ayn lafzınuñ koğusu ve anuñ muħabbeti ile kendü °aynını çıkarur. İmdi tāmî° lafzınuñ °aynı çıkup gidicek tām ıalur ki tammü's-seyle'r-rükniyyetüdüdür. Terceme: Ħarişe tîr çekerseñ eğer teberru°dan. Çü tîr şüretidür tîr göz dutar aña [M122a] ol. Ümîd-i zer ile kim °ayndur anuñ adı. Diler 15 ki °aynı tāmî° çıkara ger bula yol.

Faşlün fi's-şıdķi ve'l-kizbi ve'l-gıybeti.

Kesr-i °ayn ile insānuñ bir ħâlin söylemeğe derler ki işidicek guşşalanup bî-ħuzür olur. Nükte: [E122a]

20 *Der-lafz-ı şıdķ şād māni°ast vü dağķa guften ya°ni telaffuz-ı be-şıdķ māni°-i gufteğî beleyâtest.*

Lafz-ı şıdķda şād māni°dür ve dağķa kaçmak ve dökmek ya°ni şıdķ ile telaffuz belâlar dökmenüñ māni°idür. Şan°at budur ki şıdķ lafzında olan şād-ı mektübîden şād melfûzı murād eder ki şadde yeşuddüden ism-i fâ°ildür māni° ma°nâsına. Ve lafz-ı dağķa kendüsi murâddur.

25 *Ve kâf-ı kizb ber-ser-i zeb māni°-i an men°est ya°ni kâf māni°est vü zeb men°.*

30 Ve kâf-ı kizb zeb serinde ol men°uñ māni°idür. Ya°ni kâf māni°dür ve zeb men°. Şan°at budur ki kizb lafzında olan kâf-ı mektübîden kâf melfûzı murād eder ki keffe yeküffüden [T123b] ism-i fâ°ildür müte°addî olıcağ māni° ma°nâsınadır ve zeb men° ma°nâsınadır. Meşnevî:

Sîn-i sedâd ez-ser-i dâd ey serî.

Sedâd sîni dâd başından ey ulu.

Şerefe-i tâc âmede der sūrürî.

35 Şerefe-i tâc gelmişdür sūrürlükda. Şan°at budur ki dâd lafzınuñ üzerinde sin olıcağ sedâd olur. Öyleye sîn-i sedâd şerefe-i tâc sūrürî ve °adl ü dâd [S86b] edüğü zâhirdür.

Lev hedeme's-şādıķu sedde's-sedâdi.

Eğer yıķsa şādıķ [M122b] sedâd seddini.

2 çekesin MES: çekersin T // 6 gözün MES: gözünü T / dutulmuşdur ST: dutmuşdur EM // 9 yekted SET: - M // 11 ve bir ma°nâsı gözdür °ayn lafzınuñ MTE. - S //16 fi's-şıdķi ST: fi zikri'l-şıdķi EM // 17 ħâlin MES: ħâlini T // 29 ma°nâsınadır SEM: ma°nâsınadır T .

Eşbaha bi'l-iddi kesîre'l-fevâdi.

Olur müşîbet ile meksürü'l-çalb. Şan^cat budur ki sedâd lafzında sed lafzı yıkılıp gitse âd kalur. Terceme: Sîn-i sedâd oldu ser-i dâd gör. Şerefe-i tâc oldu[E122b] hey üstâd gör. Şâdık eğer sedd-i sedâdı yıksa. Çalbını ır yıka anuñ hem yaça. Nükte:

5 *Merdüm-i rāst çün elif-i rāstgārī miyān-ı restgārī ser-efrāzī dāred vü nā-merd-i kec çün hurūf-ı kecī tamām-ı eczāyeş ber-kecī delālet mi-kuned.*

Merdüm-i rāst elif-i rāstgārī gibi restgārlik ortasında ser-efrāzlığı var ve nā-merd-i kec hurūf-ı kec gibi tamām-ı eczāsı kecī üzre delālet éder. Şan^cat budur ki merdüm-rāstī elife teşbih éder ki restgārī içinde olup restgārī olmuştur. Ve nā-merd-i kecī lafzı
10 keciye teşbih édüp cem^c-i a^czāsı kecdür. Bunuñ cümle eczāsı kec olduğu gibidür. Meşnevî:

Şeref-i rāstī be-bīn ki ez-cā.

Doğruluk şerefin gör ki manşib ve ^cizzetden.

Şud elif ħarf-i evvel Allāh. [T124a]

15 Oldı elif ħarf-i evvel Allāh. Şan^cat budur ki elif doğru olduğu için lafzatu'llāh¹uñ evvel ħarfi oldur. Öyleye doğruluğdan ser-āmed manşib ve devlet olmaz.

Elif-i rāst şadr-ı ĩmān dīded.

Doğru elif ĩmān şadrın gördi. Şan^cat budur ki elif doğru olduğu için şadr-ı ĩmān oldı.

20 *Ka^cr-ı şirk ez-kecī be-kāf resīd.*

Şirküñ dibi eğrilikden kāfa érişdi. Şan^cat budur ki [M123a] şirk eğrilik olduğu için āħiri eğriye érişdi ki kāfdur ki böyle (س) yazılıcağ eğriliği şahiddür.

Çalb-rā germī-yi vefā ne-būd.

Çalbe [E123a]vefā ħarāreti olmaz.

25 *Āteş-i çalb cüz-şitā ne-būd.*

Çalb āteşi şitādan gayrı olmaz. Şan^cat budur ki āteş lafzı çalb olucağ şitā olur ki faşl-ı bārdur bā-vücūd ki çalb-i ħārdur.

Şıfat-ı nīk çalb-i kīn bāşed.

Şıfat-ı nīk çalb-i kīn olur. Şan^cat budur ki nīk lafzı çalb olunucağ kīn olur.

30 *Vech-i ũ hem-çü dād ũ dīn bāşed. [S87a]*

Ānuñ vechi ^cadl ve dīn gibi olur.

Çalb-rā küh-ı Kāf ber-leb nih.

Çalbe küh-ı Kāfi lebe қо. Şan^cat budur ki kāfdan murād şan^cata nazar ħarfdür. Ol ki leb lafzı üzre ola çalb olur.

35 *Ki nihān-ı zīr-i küh mefreş bihi.*

Ki tağ altında gizlü mefreş yekdür.

Şud balç çalb çalb der-güftār.

2 müşîbet ile MET: müşîbetle S / ki EST: - M //3 gitse MES: gide T / hey EST: - M // 10 teşbîh ESM: şebîh T // 16 doğruluğdan ESM: doğruluğda T // 22 āħiri SET: āħiri M / ki SET:- M // 29 olunucağ MES: oluncağ T // 34 üzre SEM: üzerine T .

¹ 'Allāh lafzı'

Balk oldu kalb kalb sözde. Şan^{at} budur ki kalb lafzı kalb oluncağ balk olur.

Cüz-dü rengi [T124b] ez-ü ümîd me-dâr.

İki renglülükden gayrı andan ümîd dutma ki balık aklı ve qaralu olana dérler.

Terceme: Râste bu tîr-i şeref ile câh. Kim elif ola evvel Allâh. Elif-i râst şadr-ı İmân
5 gör. Şirk ka^rnı kâf kec rân gör. Kalbe hiç germî vefâ olmaz. Kalb-i âteş ki cüz-şitâ
olmaz. Şıfat-ı nîk kalbi kîn olur. Gerçi kim vechi dâd ü dîn olur. Leb kalb olsa kâfa ger
eş yek. Kalb ger kûha olsa mefreş yek. Kalb kalbi balk olur bunu bil. Kalb-i [M123b] dü
reng olur déme yek-dil. Nükte:

10 *Yây-ı meyn nişân-ı deh dilist ki miyân-ı menn-i Hağ cüdâyî efgend vü
elif-i ifk tîgî ki fekk-i kâbil-râ ez-ser[E123b] cüdâ mi-kuned.*

Yây-ı meyn on gönüllülük nişanıdır ki menn-i Hağ miyânına ayruluk
bırakmışdır. Ve elif-i ifk bir tîgdür ki fekk-i kâbili başdan cüdâ eyler. Şan^{at} budur ki
meyn lafzınıñ ortasında ya vardur ki hesâbda ondur. Ol olmasa men olur idi. Öyleye ol
yâ menn-i Hağ ortasında on gönüllülük bırakmışdır ve ifk lafzında elif tîgî gibidür ki
15 fek lafzını başdan çıkarmışdır ki elif olmağ ile fek lafzınıñ başı baş olmağdan
çıkılmışdır. ^oArabiyye:

Men yukallibu vechehü nahve'l-ma^oâşî ve'l-cefâ.

Şol kimse ki döndüre yüzünü ma^oâşî ve cefâ cânibine.

Rahmeten min rabbihî fe'l-ifkü fi'l-kalbi'l-kifâ.

20 Rabbiniñ rahmetinden ifk kalbinde muğâbele éder. Şan^{at} budur ki el-ifk
[T125a] lafzında kalb bu^z olunsa el-kifâ olur. Nükte:

Kelime-i dürüg dâgîst ki çün dil-râ mi-süzed rü-yı dil-râ mi-püşed.

Kelime-i dürüg bir dâgdur ki çün dili yağar rü-yı dili örter. Şan^{at} budur ki rü-yı
dil daldur. Çün dil lafzından dal gide lâm kalur. İmdi dâğ lafzından dal gidüp yerine
25 [S87b] lâm kalıcağ lağ olur.

Ve lafz-ı zür kalbî ki rüz kâ'il-râ mi-gerdâned.

Ve lafz-ı zür yaⁿⁱ yalan bir kalbdür ki rüz kâ'ili döndürür. Şan^{at} budur ki lafz-ı
rüz döndürüliceğ zür olur. Kıç^a:

Ma^oni-yi iftirâ bedân ki be-lafz.

30 İftirâ ma^onâsın bil ki [M124a] lafz ile.

İftirâ nist gayr-ı âfet râ.

İftirâ değıldür âfetden gayrı radur. Şan^{at} budur ki iftirâ lafzı âfetden gayrı radur.
Yaⁿⁱ iftirâ lafzınıñ râsı olmayıcağ âfet kalur.

Zi-iftirâ her ki kışşa[E124a] ârâst.

35 İftirâdan her kim ki kışşa bezedi.

Fet bûd der-miyân-ı an ârâ.

Tefriğa olur ol bezemenüñ ortasında. Şan^{at} budur ki iftirâ lafzınıñ evveli elif
âhiri râ lafzıdır ki mecmü^oî ârâ olur. Ol ârâ ortasında olan fet lafzıdır. Terceme: Ma^onî-

1 oluncağ MES: oluncağ T // 4 terceme SET: şan^{at} M // 6 kalbi SET: kalb M / olsa MES: ola T
// 11 gönüllülük MES: gönüllü T / ki MSE: - T // 15 başdan SET: başda M / başı SET: baş M //
24 dal gidüp MES: dal gide T // 27 kâ'ili EST: kâ'il M // 35 kim EMS:- T.

yi lafz-ı iftirâyı görüp. Anı âfet bil âhiri râda. İftirâdan şu kim éder ârâ. Fetdürür ol miyân-ı ârâda. Nükte:

Evvel-i gıybet gıy est ki güm-râhîst vü âhîreş bet ya'ni kaç' ez-rahmet-i ilâhî.

- 5 Evvel-i gıybet gıydur ki güm-râhlıkdur ve âhiri bet ya'ni kaç'dur rahmet-i ilâhiden. [T125b] Şan'at budur ki gıybet lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri gıydur dâlal ma'nâsına. Biri betdür kaç' ma'nâsına. °Arabiyye:

Men °alâ şavtuhû bi-°aybi ahîhi.

Şol kimsenüñ ki şavtı yüceldi qarındaşı °aybı ile.

- 10 *Haŧte mirkâten °an-dürri'l-ħubbi.*

İndi nerdubân-ı miħnet yücelerinden.

Fe'ctenibhâ li-enne fi't-taħşîfi.

İctinâb kıl °aybetden bir yara ki taħşîfde.

Gıybetü'l-ħubbi ğaybetü'l-cubbi.

- 15 Dost gıybeti kuyu qarâñlığıdur. Şan'at budur ki gıybet kesr-i ğayn ile evvel faşılâda beyân olunandur ve ħub ħâ-i mühmile iledür. Ve gıybet feth-i ğayn ile qarâñlık ma'nâsınadur ve cubb zamm-ı cîm-i mu'ceme ile kuyu ma'nâsınadur. Pes bunlarda taħşîf i'tibâr olunur. [M124b] Hikâyet:

Yekî ez-şu'arâ-i rüzgâr hem-çün elif şu'arâ bâ-vücüd-ı istikâmet-i tab° ez-

- 20 *şî'r kenâre girifte bûd vü çün ğayn-ı bülegâ der-miyân-ı belâ-yı cilâ vü inzivâ ferâgat[E124b] ħâşıl gerde.*

Biri şu'arâ'-i rüzgârdan elif-şu'arâ gibi istikâmet-i tab° vücûdı ile şî'rden kenâre [S88a] dutmuş ve ğayn-ı bülegâ gibi belâ-yı cilâ ve inzivâ-yı ferâgat ħâşıl etmiş idi. Şan'at budur ki evvel şâ'iri istikâmet-i tab° i'tibârı ile elife teşbîh édüp şu'arâ lafzında olan elif gibi şî'rden kenâr dutmuş dér. Ve gerü ol şâ'iri ğayn-ı bülegâyâ teşbih éder ki bülegâ lafzında ħarf-i ğayn lafz-ı bülâ ortasındadır. Ol daħi belâ ortasında idi.

- 25 *Yekî ez-dostân şâmî ber-kenâr-ı ihtîşâm dîdes [T126a] ki dehân-ı °ayn-ı cû° be-loķma-i cû beste mi-gerd vü riş-i dil-râ be-şerbet-i şîr devâ mi-saħt.*

- 30 Biri dostlardan bir şâm ihtîşâm kenârı üzre gördi ol şâ'iri ki °ayn-ı cû° ağzını loķma-i cûya bağlamış idi ve gönül yarasına şerbet-i şîr ile devâ éder idi. Şan'at budur ki şâm lafzı ihtîşâm lafzınıñ kenârıdur ve cû° lafzında °ayn cû lafzına dutmuşdur. Ve riş lafzı kalb olıcaķ şîr olur.

Guŧteş çerâ bâ-lebân-ı faşîħ be-sâħte vü dâl-ı dil ez-meyyîħ-i medîħ kesân be-perdâħte.

- 35 Dédi ol şâ'ir: Niçün faşîħ lebler ile rüsvây sorucı ile düzledüñ ve dâl-ı dili kimselerüñ medħi kavğasından tamâm étdüñ? Şan'at budur ki lebân taħffîf-i bâ ile [M125a] lebbân teşdîd-i bâ ile ve faşîħ şad-ı mühmile fazîħ zad-ı mu'ceme iledür. Pes bunlarda şan'at-ı taħşîf vardur ve meyyîħ lafzında dal olıcaķ medîħ olur.

1 fetdürür MS: fetdür ET // 5 âhiri SET: âhir M // 7 ma'nâsına ST: ma'nâsınadur ME // 17 kuyu ESM: kuyı T / bunlarda MES: bunlara T // 25 kenâr EST: kenârın M / bülegâyâ SM: bülegâ ET // 27 ki MET: - S // 35 lebler ile ST: leblerle ME.

Guft ne -dāneste'i ki ez-dürüg rāyiş be-perdāzed şāyed ki bā-düg be-sāzed.

Dédi ol şā'ir: Bilmez misin ki her kim yalandan fikrin tamām éde gerekdür ayran ile düzele? [E125a]Şan'at budur ki şan'ata nazār rāyiş anuñ rāsı démek olur ve tamām etmek maḥv ve fānī etmek démek olur. İmdi dürüg lafzında ḥurūf-i rā tamām olup
5 gidicek düğ olur. Kıt'a:

Delīl-i ber-ser-i mekrest ü rüg dāl-1 dürüg.

Mekr ve rüg başı üzredür dāl-1 dürüg.

Hemīn zi-lafz-1 dürüg āmede est [T126b] ma'nī rāst.

Hemīn lafz-1 dürügdan gelmişdür ma'nī rāst. Şan'at budur ki düğ mekrdür dal
10 anuñ üzerine olıcağ [S88b] dürüg olur. Ve lafz-1 dal ism-i fā'il olmak i'tibarı ile dāl-1 dürüg delīl-i rügdur dédi.

Ḥired çü āhir-i lafz-1 dürüg bīned gayn.

°Aql çü lafz-1 dürüg āhirin görür gayn.

Bedāned an ki der-ü °ākıbet hezār belāst.

15 Bilür anı ki anda °ākıbet biñ belā vārdur. Şan'at budur ki dürüg lafzınuñ āhiri gayndur ki ḥesābda biñdür. Öyleye °aql-1 dürüg āhirinde biñ belā vār édügün fehm eyler. Terceme: Delīl ḥile ve rüg oldı rāst dāl-1 dürüg. Çü buña lafz-1 dürüg oldı dāl eyleme inkār. Ḥired çü āhir lafz-1 dürüğü görür gayn. Bilür yaqın ki belā biñ var anda āhir [M125b] kār.

20 *Faşlūn fi-zikri'l-aḥbābi ve'l-a'dā'i ve'l-ḥuşşādi.*

Ḥased gayruñ ni'metinüñ zevālin dilemeğe dērler. Ğıbtı gayruñ ḥāli gibi ḥāl dilemeğe dērler anuñ ḥālinüñ zevālin dilemeksiz. [E125b] Nükte:

25 *Şart-1 dostī ānest ki her kā'ide'i ki der-mütāba'at bā-dost mer'ī dāşte-end yek-noqta noqşān be-üy rāh ne-dihed tā be-āfet ü vaḥşet ne-keşed biniger ki eğer der-lafz-1 şadākat ez-kāf ki tābi' est yek-noqta kem kuni an şadākat şad āfet şud.*

Dostluk şartı oldur ki her kā'ide ki mütāba'atda dost ile mer'ī dutmuş olalar. Bir noqta noqşāna aña yol vėrmeyeler. Tā āfete ve vaḥşete çekmeye. Nazār kıll ki eğer lafz-1 şadākatde kaftan ki tābi'dür. Bir noqta ki eksik édesin ol şadākat yüz āfet olur. Şan'at budur ki şadākat [T127a] lafzında olan kaftan bir noqta olmasa şad āfet lafzı olur.

30 *Ve kā'ide-i meveddet ānest ki her ḳavl ü va'd ki bā-dost der-miyān āverde-end vü ikrār gerde be-yek-noqta ān sūḥan-rā zīr ü bālā ne-kunend tā be-miḥnet ü °itāb ü nizā' mübtelā ne-şud deryāb ki eğer der-lafz-1 muḥabbet noqta-i bā-rā ki muḳarrerest ez-zīr ü bālā berī an muḥabbet miḥnet şud.*

Ve kā'ide-i meveddet oldur ki her ḳavl ü va'de ki dost ile ortada getürmüş olalar.

35 Ve ikrār etmiş bir noqta ile ol sözi aşāğa [S89a] ve yukaru atmayalar. Tā miḥnete ve °itāba ve nizā'a mübtelā olmayalar. Tuy ki eğer muḥabbetde noqta-i bāyı ki muḳarrerdür. Aşāğadan yukaru iletessin ol muḥabbet miḥnet olur. Şan'at budur ki

2 fikrin MES: fikrini T // 4 maḥv SET: maḥv M / ḥurūf-i rā EST: ḥarf-i rā M // 17 var TSE: -M // 21 ni'metinüñ MES: ni'metüñ / gayruñ ḥāli gbi ḥāl EST: - M // 22 dilemeğe dērler EST: - M // 28 şadākatde ESM: şadākat T // 34 oldur ST: odur EM.

meveddetden mur âd muhâbbetdür. Anuñ noqtası [M126a] ki yuqaruda ola miñnet olur.
°Arabiyye:

Lafzû 'ş-şadâkati kattün kablehâ şadâ'ün.

Şadâkat lafzı katdur andan yuqaru şadâdur. Şan°at budur ki şadâkat lafzını iki
5 cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Birisi şadâdur mehmüz mülâhaza kılcak pas [E126a]
ma°nâsınadır. Biri kat lafzıdır ki kovııcı ma°nâsınadır.

Fi-zimnihâ hayrun li'n-nâşihî't-tâmmi.

Bunuñ zimmında hayr vardur nâşih-i tâm için. Şan°at budur ki nâşih olan hayrdâr
olmaq gerek ki şadâ ki pasdur. Anı şadâ ile mezemmet édüp kabâhatin qovulup
10 gidermek gerek.

Ya°ni merâyâ'ş-şafâ bi-cenâbin bi'ş-şadâ'.

Ya°ni şafâ mir°atları bir cânibe kılınur şadâ ile.

Lev kâne fi zeylihâ telbîsün tamâmün.

Eğer anuñ zeylinde ola telbîs tamâm. Şan°at budur ki şadâkat lafzınıñ zeyli ya°ni
15 cüz'-i âhiri [T127b] i°tibâr olunan kat lafzın kaçan mülebbes olup kat olursa tağıtmak
ma°nâsınadır. Öyleye şadâ ile pas tağılır. Nükte:

*Der-°akab-i lafz-ı °adü dü vâkı° şud vü der-rü-yı şadîk şad °âkil ânest ez-
dü-düşmen der-°akab endîşe kuned vü be-şad dost der-pîş-i rü garra ne-şud.*

Lafz-ı °adü °akabinde dü vâkı° olmuş ve şadîk yüzünde şad °âkil oldur ki iki
20 düşmenden endîşe éde ve yüz dosta yüz öñünde garra olmaya. Şan°at budur ki °adü
lafzınıñ °akabi dü lafzıdır. Bunda işâret vardur ki °âkil olan ardında eğerçi iki düşmen
dağı olursa ihtiyât éde ve şadîk [M126b] lafzınıñ yüzi şad lafzıdır. Bunda işâret vardur
ki °âkil olan yüzüne karşı yüze dosta mağrûr olmaya. Kıt°a:

Eğerçi dost be-zâhir dü-rü-nümüd be-bîn. [E126b]

25 Eğerçi dost zâhirde iki yüzlü görünür nazar kıl.

Be-sin ü tâsiş ki dînârî [S89b] ez-şafâ bâşed.

Sin ve tâsına ki filori olur eñseden. Şan°at budur ki dost lafzı iki cüzden
mürekkeb i°tibâr olundu. Evvel cüzi dü ikinci cüzi setdür. Eğerçi dost zâhiren dü-rü
görünür ammâ âhiri setdür hatm-i sin ile filori ma°nâsına.

30 *Ve ger nümüd °adü °ayn-ı merdî evvel.*

Eğer gösterdi âdemlik °aynını evvel.

Nigâh kun ki be-âhir hemân dü-bâ bâşed.

Nazar kıl ki âhir hemân iki bâ anuñla olur. Şan°at budur ki °ayn lafzından murâd
ma°nâya nazar zâtdur ve şan°ata nazar harf-i °ayndur ki °adü lafzınıñ [T128a] harf-i
35 evvelidür ve lafz-ı dü bâ ya lafz-ı dü bile demekdür. Ya °aynuñ âhiri ki °adü lafzında
°ayndan şoñra olan daldur ki hesâbda dördür ki iki ba harfinüñ °adedidür. Terceme:
Eğerçi dost dü-rü gösterür velî âhir nazar kıl anda olan sin ve tâya kem sütdür. Eğerçi
°ayn °atâ gösterür °adü evvel velîk âhiri kat kat düdür anuñ ile pür. Nükte:

1 muhâbbetdür EST: muhâbbetdürür M / ola STE: olsa M // 9 şadâ ile ESM: şadâyla T / qovulup
ETM: qovup S // 15 mülebbes SET: mültebis M //20 öñünde MSE: öñde T / olmaya SET: olma
M // 26 be MET: - S // 28 olundu SET: eyledi M //33 anuñla SET: - M.

Eşdikâ-râ ki der-dil şıdk dârend vü be-rüy eğer hem-çün elif izhâr-ı ittiḥād kunend der-kaḫā cüz-hemân nişân-râstî vü istikâmet-i işân ne-bâşed.

Eşdikâyâ gönülde şıdkları vardır. Yüzde eğer elif gibi izhâr-ı [M127a] ittiḥād édeler kaḫâda hemân nişân-râstî ve anlarıñ istikâmetinden gayrı olmaz. Şan°at budur ki 5 eşdikâ lafzınıñ dilinde ya°ni içinde şıdk lafzı vardır ki yüzi elif ve kaḫâsında elifdür ki nişân-ı [E127a]istikâmetdür.

Ve e°adî eğer yek-pâr der-rüy izhâr yegâneġi kunend der-kaḫā ez-bîġâneġi hemân zâlim ü °adî bâşend.

10 Ve e°adî eğer bir kerre yüzde birlik izhâr édeler kaḫâda bîġânelikten hemân zâlim ve °adî olurlar. Şan°at budur ki e°adî lafzı evvelâ yüzde birlik ya°ni elif izhâr éder amma elif ardınca °adî gösterür. Kıt°a:

Dil-i ihvân be-taleb ez-ser-i ihlâş ü niyâz.

İhvân gönlün ara ihlâş ve niyâz ucundan.

Tâ der-an şüret-i envâr-ı Ḥüdâ-râ bînî.

15 Tâ anda şüret-i envâr-ı Ḥüdâyı göresin. Şan°at budur ki ser-i ihlâş elif ve ser-i niyâz nündür ki an lafzı olur. [S90a] Ve an lafzı envâr [T128b] lafzınıñ şüreti ya°ni evvelidür.

Perde-i hemm ez-ruh-ı düşmen be-güşâ tâ zîreş.

Perde-i hem düşmen yüzünden aç tâ anıñ altında.

20 *Şemen-i büt-gede-i nefis ü hevâ-râ bînî.*

Nefis ü hevâ büt-ḫânesinüñ büt-perestin göresin. Şan°at budur ki düşmen lafzınıñ ruḫı daldur. Ol gidicek şemen kalur. Terceme: Dil-i ihvân ara ihlâş ve niyâz ucundan. Tâ ki ol an göresin şüret-i envâr-ı Ḥüdâ. Perde-i hem ruḫ-ı düşmenden eğer açar iseñ. Göresin sen şemen-i bütgede-i nefis ü hevâ. Nükte: [M127b]

25 *Ḥâsid bî-rüy şîrest ez-gâzab ü kîn ü şakîk-i bî-bünyâd şakîst der-dünyâ vü dîn.*

Ḥâsid bî-vech arslundur gâzab ve kînde ve şakîk-i bî-bünyâd şakîdür dünyâda ve dînde. Şan°at budur ki ḫâsid lafzınıñ yüzi ḫâdur ansız olıcağ esed kalur ve şakîk lafzı [E127b] bünyâdsuz ya°ni âḫir olıcağ şakî olur. Kıt°a:

30 *Düşmen er yâbed be-menn ni°met zi-tü.*

Düşmen eğer bula menn ile ni°met senden.

Efgend der-pây vü âred der-kaḫā.

Bıraġur ayğa ve götürür kaḫâda. Şan°at budur ki düşmen lafzında men ayakda ve kaḫâdadur. Lâ-cerem düşmen eğer menn ya°ni ni°met bulsa anı ayğa bıraġup gerüde 35 komağ muḫarrerdür.

Ver bered yek-ḫabbe zi-iḫsânet ḫabîb.

Eğer ilete bir ḫabbesinüñ iḫsânıñdan ḫabîb.

Pîş-rü dâred muḫîmeş ez-vefâ.

4 istikâmetinden EMS: istikâmetden T // 5 kaḫâsında MTE: kaḫâsı da S // 8 bâşend ST: bâşed EM // 17 evvelidür ST: evvelidür EM // 22 gidicek SME: gidince T / ucundan EMS: ucunda T // 25 ḫâsid SEM: ḫâsid T // 29 ya°ni SEM: - T // 34 bulsa MES: bula T.

Yüzi öñünde anı muķım du tar vefādan. Şan°at budur ki ħabīb lafzında ħab yüzde vāķı° olmuşdur. Lā-cerem ħabīb ħazret-i Ħaķdan [T129a] bir ħub bulsa yüzi üzre dutar. Terceme: Men ile düşmen eğer ni°met bula. Şalar ayaga anı ol bī-şafā. Bulsa bir ħabbe ħabīb ammā anı. Yüzi üstünde dutar ol pür-vefā. Ħikāyet:

- 5 *Yekī ez-ħulefā be-küşten muħālifi ki °ilāve-i sīreteş der-ħadd-i ħased ma°rūf būd ve rū-yı dileş der-ħıkd ez-Ħaķ maħcüb işāret gered an şahş hem-çün elif-i ibķā be-cihet-i bekā-yı ħod zebān tīz gered vū güft eđer ħalife ez-ser-i ķaşd-ı men ber-mi-ħized şad şavāb yābed vū hiç [M128a] ziyān ne-bīned*

Ħulefādan biri bir muħālifi depelemeğe ki [S90b] anuñ sīretinüñ °ilāvesi ki ħadd-
10 i ħasede ma°rūf ve meşhūr idi ve göñlünüñ yüzi ħıķda Ħaķdan maħcüb idi. İşāret eyledi ol şahş elif-i ibķā gibi kendü bekāsı cihetine dili keskin eyledi ve dédi: Eđer ħalife benüm ķaşdum başından ķalka yüz şavāb bulur ve hiç ziyān görmez.[E128a] Şan°at budur ki °ilāve-i sīretten murād sīret lafzınuñ ħarf-i evveli ya°ni sindür. Ol ki ħadd lafzında ola ħased olur ve dil lafzınuñ yüzi daldur. Ol ki Ħaķdan maħcüb ola ya°ni Ħaķ
15 lafzı anı örte ħıkd olur. Ve elif ħarfı bekā için olıcaķ ibķā olur ve ķaşd lafzınuñ seri ķāfdur. Ol ki ħesābda ķaşddur çünkü ol gide bāķı şad lafzı ķalır. Lā-cerem ser-i ķaşd gidiceķ şad sevāb olup hiç ziyān olmaz. Beyt:

Kesī-rā ne-būd verā-yı sultānī reh.

Kimseye olmaz sultānlıķdan ħayrı ħalāş.

- 20 *Cüz-pīşe ki pey hemī nihed ber-ser-i şeh.*

Pīşeden ħayrı ki iz ķor [T129b] şeh başı üzre. Şan°at budur ki pīşe lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri pi biri şeh. Lā-cerem zāhirdür ki pīşe pey ķomuşdur şeh üzre. Terceme: Kimse sultāndan öte bulmadı her kez bir reh. Pīşeden ħayrı kim ol pey ķodı tā ber-ser-i şeh. Nükte:

- 25 *°Aṭl ki bī-ħünerist çün münķalib gerded luṭ° şud ki līsiden kāse est işāretest be-ān ki her ki ez-ħāmī dīk-i emel pezed der-inķılāb-ı eyyām cüz-kāse līsī [M128b] leyyām ne-bīned.*

°Aṭl ki ħünersizlikdür çün münķalib ola luṭ° olur ki çanaķ yalamaķdur. İşāretdür aña ki ħamlıķdan emel çömleğin ķaynada inķılāb-ı eyyāmda lisimler kāse līsliğinden
30 ħayrı görmez.[E128b] Şan°at budur ki °aṭl lafzı ķalb olıncaķ luṭ° olur. Beyt:

Be-zīr-i °ayn-ı °aṭl ṭal būd °alāmet-i ān.

°Ayn-ı °aṭl altında ṭal anuñ °alāmetidür.

Ki °ayn-ı ehl-i °aṭl-rā ķarīn būd yārān.

Ki ħünersizlik ehli °aynına ķarīn olur yārān. Şan°at budur ki mışra°-ı şānīde
35 mezkūr olan °ayn göz ma°nāsınadır. °Aṭl olanuñ gözüne ṭal ķarīn idüğü °aṭl lafzından zāhir olur. Terceme: °Ayn-ı °aṭl altında ṭal aña °alāmetdür. Kim ehl-i °aṭl °aynı yārān ile pür olur. [S91a] Nükte:

1 öñünde MES: öñde T // 4 bulsa ST: bula ME // 5 yüzi MES: yüz T // 8 şad SET:- M // 16 ħesābda MES: ħesābda T / çünkü EST: - M // 19 sultānlıķdan STE: sultāndan M // 23 öte SM: öñe ET // 34 ħünersizlik SET: ħünersiz M // 35 ma°nāsınadır ESM: ma°nāsındadır T.

*Her ki °atıl şud t̄ali°-i hod-rā perīşān gerdāned vū her ki kesel verzed
silk-i ma°iṣeteş nā-muntazam mānd.*

Her kim ki °amelsüz ola kendü t̄ali°ini perīşān kıılır ve her kim ki kesel saçına
silk-i ma°iṣeti nā-muntazam alır. Şan°at budur ki °atıl lafzı çü her urūfda t̄ali° lafzıdır
5 [T130a] tertīb-i urūfi muhālif. Öyleye t̄ali° lafzı müşevveş ve perīşān olıca °atıl olur.
Ve lafz-ı silk nā-muntazam ya°ni müşevveş olıca kesel olur. Arabiyye:

El-°atlı şakkū libāsi°-emni mūntekisān.

°Atıl libāsi emni yırtmadur başı aşıaa.

İnne°t-te°atıle °atıün avlehū°t-tül.

10 Tahıan te°atıül °atıdur ya°ni yırtmadur arafi ya°ni iki cānibi teldür. Şan°at
budur ki te°atıül lafzınuñ içi °at lafzıdır ve iki arafi tā ve lāmdur. Hikāyet:

*Bī-kārī çün elif-i bī-kār °alāmet-i mūflisī vū bī-bergī [M129a] der-peyker-
i ü cāy gırftē būd.*

Bir bī-kār var idi elif-i bī-kār gibi mūflislik ve yapraksızlık °alāmeti anuñ
15 şeklinde yer eylemiş idi. Şan°at budur ki elif açan peyker lafzında olsa bī-kār olur.

*[E129a]Peyveste be-destān eğer ber-an dest yāftī ez-beher dīnārī dest kesi
ber-āteş-i mekr betāftī.*

Muttaşıl ıle ile eđer aña el bulaydı bir dīnār için bir kimsenūñ elini āteş-i mekr
üzre ızdırur idi. Şan°at budur ki dest lafzı açan lafz-ı ān üzerine olsa destān olur. Ve
20 dīnār lafzını iki cüzden mūrekkkeb i°tibār eyledi. Biri lafz-ı di biri lafz-ı nār ve dest kesī
dēyüp mūrādifi olan yed lafzın dileyüp ve tāftī lafzından şan°ata nazar bükme ve
döndürme manāsın dileyüp açan yed lafzı döndürölse [T130b] dī olur. Ve āteş ki
nārdur dīnār lafzında lafz-ı yed nār üzre döndüröldeği rüşen olur.

*Her ki ez-arz āhān piş-i ü mūṭālebe gerdī mūdāfa°at nūmūdī çün zer
25 ne-dāşt ez-ān mūdāfa°at cüz-medd-i āfet āşıl ne-būdī.*

Her kim ki arz isteyenlerden anuñ önünde mūṭālebe édeydi mūdāfa°a gösterür
idi. Çün altını yok idi ol mūdāfa°atdan medd-i āfetden ayrı āşıl olmaz idi. Şan°at
budur ki zerden murād °ayndur. Mūdāfa°at [S91b] lafzında ol ki olmaya medd-i āfet
olur.

30 *Mūtedeyyinī ılet-ālet-i ü bedīd ü gūft çün ber-mu°atıal zer be-sūzed
arīm ez-üy meal ü mūdāfa°at ne-yendūzed.*

Bir mūtedeyyin anuñ ılet [M129b] āletın görüp dedī. Çün mu°atıal üzre zerine
arīm andan meal ve mūdāfa°atdan ayrı azanmaz. Şan°at budur ki zerden murād
°ayndur. Mu°atıal lafzında °ayn olmayıca meal alır ki intizār vérmekdür. Beyt:

35 *āşıl-ı kāhil būd āh-ı derūn der-kūlli āl. [E129b]*

Kāhilūñ āşılı āh-ı derūn olur kūlli ālde. Şan°at budur ki kāhil lafzınuñ içi āh ve
iki cānibi kāf ve lāmdur. Öyleye kāhil lafzınuñ muaşşalı kūll lafzınuñ içinde āh
lafzıdır.

2 mānd SEM: mānded T // 4 alır SME: olur T / urūfda SEM: arfde T // 6 olca MT: olca
ES / °arabiyye EST: - M // 15 şeklinde ST: şekilde ME // 19 olsa SET: ola M //22 ma°nāsın ESM:
ma°nāsını T / lafzı MES: lafzın T // 33 mūdāfa°atdan EST: mūdāfa°at M.

Kez-periřānī ĥod cūyed helāk-i mülk ü māl.

Ki kendü periřānlığından ister mülk ü māl helākını. řān°at budur ki kāhil lafzınıñ ĥarfleri periřān [T131a] kılınsa helāk olur. Terceme: Ĥāřıl-ı kāhil olur āh-ı derün fi-küllü ĥāl. Kim periřānlıqdan ol ister helāk mülk ü māl.

5 *Faşlün fi'd-dihķaneti ve'l-filāheti.*

Kesr-i fā ile ekinciliktür. Nükte:

°Alāmet-i fellāh-ı insān felāhat-ı bī-girānest

°Alāmet-i fellāh-ı insān felāhat-ı bī-girāndur. řān°at budur ki felāhat lafzınıñ kenarı tādur ansız olıcaķ fellāh olur.

10 *Ve keffāret şüret-i keffāret-i günāhān.*

Keffāret ya°ni ekincilik günāhlarıñ keffāretinüñ şüretidür. řān°at budur ki evvelki keffāret lafzı ekincilik ma°nāsınadır. Ve ikinci keffāret lafzı setr ü maĥv-ı günāh ma°nāsına gelür ammā ikisi şüretde birdür.

15 *Ve deĥāķin ki serveri deĥā dārend evvel-i nām-ı işān deĥĥāķast ki şıfat-ı pürüst der-peymāne-i bezl vü āĥir yā vü nün ki delil-i cem°iyyet est der-dāne-i daĥl.*

Ve deĥĥāķin ki zır-i kilķ serverliĥin [M130a] dutarlar. Bunlarıñ adlarınıñ evveli deĥĥāķdur toluluk şıfatıdır bezl çanaĥında ve āĥiri yā ve nün ki delil-i cem°iyyetdür dāne-i daĥlde. řān°at budur ki lafz-ı deĥāķin cem°-i deĥĥāķdur ve deĥāķin lafzınıñ serv-i sürürü lafz-ı deĥādur ki zır-i kilķ ma°nāsınadır ve deĥāķin lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. [E130a]Bir cüzi deĥāķdur tülü ma°nāsınadır ve bir cüzi °alāmet-i cem°dür ki dāne-i ĥāřıl cem°iyyetine [S92a] delālet éder. Kıı°a:

Ger °uluvv-i pāye-i iķbāl ĥ°āĥi ĥirs kun.

Eĥer iķbāl pāyesinüñ yüceliĥin isterseñ [T131b] fidan dik.

25 *Ĥirs ez-°arş nazir-i °arş-ı Ĥaķ der-peyker est.*

Ĥirs °arşdandır °arş-ı Ĥaķ naziridür şüretde. řān°at budur ki ĥirs °arşdandır démek tařĥife işāretdür ya °arş saķf ve āĥacdan binā ma°nāsınadır. Ĥirs ya°ni fidan ve āĥac daĥi anuñ gibi gölgelükdür ve °arş lafzı şüretde °arş-ı Ĥaķdur.

Kimyā ĥ°āĥi zirā°at kun ki ĥoş ĥüft ānki ĥüft.

30 Kimyā dilerseñ zirā°at kıl ki ĥoş dédi o kimse ki dédi.

Zer°-rā şüleşān zerest vü şüleşün bāķi hem-zerest.

Zer°ün üç bölükde iki bölüĥi altundur ve bir bölüĥi daĥi altundur. řān°at budur ki zer° lafzı üç ĥarfdür ikisi zer lafzıdır ve bir cüzi °ayn-ı mektübüdüdür ki murād andan altundur. °Ayn meľfüzünüñ bir ma°nāsı altun olmaķ mülāĥazası ile. Terceme: Ger °uluvv-i pāye-i devlet dilerseñ eyle ĥirs. Ĥirs °arşdandır nazir-i °arş-ı Ĥaķ peykerdurur. Kıl zirā°at-ı kimyā isterseñ [M130b]añla bu sözi. Zerdurur şüleşān zer° ve şüleşün daĥi zerdurur. Nükte:

2 periřānlığından MES: periřānlıĥdan T / helākını SEM: helākın T // 7 felāhat ST: felāhat EM // 11 evvelki EST: evvel M // 13 ma°nāsına SM: ma°nāsın TE / şüretde SME: şüverde T // 27 ma°nāsınadır EST: ma°nāsına M.

Dihkân bâyed ki bünyâd-ı zirâat ber-zemîn-i °ayn nihed vü rû-yı zer°râ dâyim sîrâb dâred tâ rey°-ı tamâm hâşıl kuned vü lafz-ı rî° ber-în delîlî tamârest [E130b]ki bünyâdeş °ayn yâbî vü rûyeş dî ya°ni sîr-âbî.

Köylü gerekdür ki zirâat bünyâdını zemîn-i °ayn üzre qoya ve zer° yüzünü dâyim 5 sîr-âb duta. Tâ rey°-ı tamâm hâşıl éde ve lafz-ı rey° bunuñ [T132a] üzerine delîl-i tamâmdur ki bünyâdını °ayn bulursun ve yüzünü dî bulursun ya°ni sîr-âblıq. Şan°at budur ki rey° lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri rey lafzı biri harf-i °ayndur. Rey lafzı °Arabîde qanmaq ma°nâsınadır. °Ayn melfûzunuñ bir ma°nâsı çeşmedür. °Ayn-ı mektûbîden anı murâd éder. Beyt:

10 *Ziyâ°râ çü bûd ber-zemîn-i °ayn binâ.*

Ziyâ°uñ çün ola zemîn-i °ayn üzre binâsı.

Mu°İnest ki ber-°ayn-ı halk ez-üst ziyâ.

Mu°İndür ki °ayn-ı halk üzre andandur ziyâ. Şan°at budur ki ziyâ° lafzınıñ binâsı °ayn üzredür ki harf-i âhîri oldur ve andan yukaru olan ziyâ lafzıdır. Terceme: Ziyâ°a 15 çünki [S92b] binâ arz-ı °ayn üzre ola. Mu°İn anuñile °ayn-ı halk bula ziyâ. Nükte:

Emlâk-râ be-esb teşbîh gerde-end eğer timâr ne-kunî ez-za°f bîmâr gereded belki ez-harâbî ma°düm şud vü eğer qurbe vü ma°mür dârî ba°îdhâ ü-râ nigâh bâyed daş tâ ez-taşarruf birün ne-şud vü der-şam°-ı müdde-°iyân ne-yefte vü be-âb nîz nisbet dâre-end ki çün hâliş bûd gerden-i [M131a] ez-tâmi°ân çün 20 kûzi-büy dirâz şud vü eğer ba-bîgâne be-yâmîzî vü mecâl-i şirket dehi lezzet-i °uzûbet ve şafâ-yı meşreb °ayş der-üy ne-mând vü emlâk-râ ki esbâb mi-güyend münâsib[E131a] in ma°nist ki mürekkebest ez-esb ü âb.

Emlâki esbe teşbîh etmişlerdür. Eğer timâr etmeyen za°fdan bîmâr olur belki 25 harâblıqdan ma°düm olur [T132b] ve eğer semüz ma°mür dutasın qaydlarla anı şaklamak gerek. Tâ taşarrufdan çıkmaya ve müdde°iler şam°ına düşmeye ve âba dañi nisbet göstermişlerdür ki çün hâliş ola boyun tami°lardan bardaq gibi aña dirâz olur. Eğer bî-gâne ile mañlût ola ve mecâl-i şirket véresin lezzet ve °uzûbet ve şafâ-yı meşreb °ayş anda qalmaz ve emlâk ki esbâb dérler. Bu ma°nâya münâsibdür ki mürekkebdür esb ve âbdan. Şan°at budur ki emlâk-i esbâb dérler ki iki cüzden mürekkebdür. Biri esb biri 30 âb. Öyleye emlâk iki nesneye teşbîh olunmuş olur ve her birine nazar iki vech-i şibh beyân eyledi. Beyt:

Esbâb-râ ki nist be-ıslâh-ı es bâb.

Esbâbuñ ki olmaya ıslâh es ile bâbı. Şan°at budur ki esbâb lafzı es lafzı ile bâb lafzından terkîb ile ıslâh olunmuşdur öyle olmasa.

35 *Vîrân şud çü şehr-i Sebâ' der-miyân-ı âb.*

Vîrân olur Sebâ şehri gibi şu ortasında. Şan°at budur ki esbâb lafzınıñ içi sebâdur ve evveli ve âhîri âbdur. Öyleye Sebâ şehrine teşbîh olunur ki âb içinde harâb

1 bâyed MES: bâyedet T // 8 ma°nâsmadır SET: ma°nâsındadır M // 12 mu°İnest SET: mu°ayyenest M // 17 qurbe MES: qarye T // 25 taşarrufdan ST: taşarrufuñdan ME / çıkmaya EST: çıkma M // 30 olur MET:- S // 34 terkîb ile MT: terkîble SE.

¹ ‘Hz. Süleyman’ın zevcesi Belkis’in Yemen’de hükümü altında bulundurduğu mâmur olan şehir.’

olmuştur. Terceme: Esbâb kim yapılmaya es ile anda bâb. [M131b] Olur hârâb şehri-
Sebâ-veş miyân-ı âb. Nükte:

*Kamh der-°Arabî gendümeſt vü kerem rez vü be-ittifâk-ı dehâkîn
müntefâat in mürr dü est eğer dihkân endiſe-i zirâ°at-ı in mürr dü der-hâtır
5 [S93a] münkalib vü mün°akis gerdâned maħz -ı nâdânî vü tezyi°-i zindegânî
[E131b] bâſed be-delîl-i ân ki çün kamh-ra ber-gerdânî hamk ſud vü çün kerem
münkalib gerdânî merg gerded*

Kamh °Arabîde buğdaydur. [T133a] Ve kerem üzüm çubuğı. Ve köylüler ittifağı
ile müntefâtuñ yiğreğı bu ikidür. Eğer köylü bu iki zirâ°atüñ fikrini hâtırâ münkalib ve
10 mün°akis éderse maħz-ı câhillik ve dirliğı zâyi° etmeklik olur. Ol delîl ile çün kamhı
döndüresin hamk olur ve çün keremi münkalib kılasın merg olur. ſan°at budur ki
kendüsi iſâret édüp dédi ki kamh lafzı kalb olıncağ hamk olur. Maħz-ı nâdânî dédüğü
buña nazardur ve lafz-ı kerem kalb olıncağ merg olur tazyi°-i zindegânî dédüğü buña
nazardur. Kıt°a:

15 *Dihkân ki rây-ı kerem ne-dâred be-dil kemest.*

Dihkân ki fikr-i kerem yoğdur göñlünde kemdür. ſan°at budur ki rây-ı keremden
murâd ſan°ata nazar harf-i râdur ve kerem lafzınuñ içinde ol olmaycağ kem olur.

Zirâ ki kerem nağſ-ı kerem dâred ey debîr.

Zirâ ki kerem nağſı keremdür ey yazıcı. ſan°at budur ki kerem fetğ-i kâf ve
20 sükün-ı râ ile ſüretde keremdür fetğ-i kâf ve râ ile. Çünki râ harfi olmaya kem olur.

Nidd der-miyân-ı kem biniger kez-heme ħubüb.

Yek-değ kem ortasında kıl ki cem°-i ħubübdan.

Gendüm bûd ki kem bûdeğ der-miyân nazîr.

Buğday olur ki kem [M132a] dur anuñ ortada nazîri. ſan°at budur ki nid lafzı
25 kem lafzı ortasında olcağ gendum olur ve nazîr dağı nid ma°nâsınadır. Bu ki kem
ortasında ola gendüm olur. Terceme: Ger rây-ı kerem olmaya dihkân-ı derünü kem. Zirâ
ki kerem birle kerm ſeklidür çü debîr.[E132a] Nid kem miyân-ı kemde ola dânelerden
evvel. Gendumdur ki kemdür aña der-miyân-ı nazîr. Hikâyet:

*Dihkânî ferzend-râ be-terbiyet-i [T133b] rez pend mi-dâd ki âver der-
30 ibtidâ ferd mi-bâyed gerdânid tâ birr-i bisyâr vü zer bî-ſümâr ez-üy ħâſıl ſud ne-
bînî ki çün zer-râ fûrû-gerdânî zer ſud vü der-intihâ erre ez-pîrâsten-i ü bâz ne-
mi-bâyed girift tâ nigü vü ma°mür ſud vü der-lafz-ı engür biniger ki der-miyân-ı
er nigüſt.*

Bir köylü oğluna üzüm çubuğı terbiyeti ile [S93b] naſihat vérür idi ki anı
35 ibtidâda yalıñuz döndürmek gerek. Tâ çoğ yemiş ve bî-ſümâr altun andan ħâſıl ola.
Görmez misin ki çün rezi döndüresin zer olur ve intihâda bıçkıyı anı budamağdan gerü
dutmağ gerek tâ nigü ve ma°mür ola. Engür lafzına nazar kıl ki er ortasında nigüdür.
ſan°at budur ki rez lafzı kalb olunsa zer olur ve engür lafzı er içinde nigüdür. Kıt°a:

1 yapılmaya MES: yapılmasa T // 6 hamk EST: hamk M // 9 zirâ°atüñ MT: zirâ°at ES //10
etmeklik SEM: etmek T // 19 keremdür STE: kerem M // 25 olcağ EMS:- T / ma°nâsınadır
MES: ma°nâsınadır T //31 erre EMS: - T // 35 döndürmek EST: dönmek M.

A °nāb-ı tāze evvel ü āhîr bûd der-âb.

Tāze üzümleüñ evveli ve āhîri ābda olur.

Her geh şud āb münkaṭı° ez-üy °inā bûd.

Her vakt ki āb münkaṭı° ola andan °inā olur. Şan°at budur ki rez lafzı kalb olunsa
5 zer olur ve engür lafzı er içinde nigüdur. Kıṭ°a: Şan°at budur ki a°nāb lafzınıñ evveli elif
ve āhîri bādur ki āb terkîbidür. Öyleye a°nāb āb içindedür. Kaçan āb lafzı andan
münkaṭı° [M132b] ola °inā kalur.

Zer-rā çü sin keş erre vü ābeş be-vakt dih.

Zerre sin gibi erre çek ve şuyunu vaktinde vér.

10 *Tā pāye eş resîde be-mehd-i semā[E132b] bûd.*

Tā anuñ pāyesi mehd-i semāya erişmiş ola. Şan°at budur ki sîn-i mektübî erreye
teşbîh édüp ve ol sini murād eyleyüp ābdan mürādifi olan mā murād édüp semā terkîbi
oldı. Lā-cerem semāya erdi. Terceme: [T134a] A°nāb-ı tāze evveli ve āhîridür āb. Ger
āb ola münkaṭı° andan olur °inā. Çek erre gibi sini dañi āb vér aña. Kim pāyesi bülend
15 oluben éder tā semā. Hikāyet:

*Yekî ez-dihāt-ı dehākîn-rā pürsîdend ki sebeb çist ki esbāb-ı perākende°i-
rā dost ne-dārî vü heme der-yek-mevzu° vü yek-vilāyet cem° arî guft ne-dāneste
āyed ki çün ziyā°-ı müteferriḫ gerded zāyi° şud.*

Dihkânlar zeyreklerinden birine şordular ki sebeb nedür ki esbāb-ı perākende°i
20 sevmezsin ve cümlesin bir mevzu°da ve bir vilāyetde cem° getürürsün. Dédi ki bilmez
misin ki çün ziyā°-ı müteferriḫ ola zāyi° olur. Şan°at budur ki ziyā° lafzı müteferriḫ
olıcaḫ zāyi° lafzı olur. °Arabiyye:

El-milkü fi°ş-şüreti mülkün ve hebbe.

Melek kesr-i mîm ile şüretde milkdür zamm-ı mîm ile hesāb kııl.

25 *Lev farakte tec°al kelme°l-muḫibbi.*

Eğer fark éderseñ kıılırsun cerāhat-i muḫib. Şan°at [S94a] budur ki melek fark
olunsa ya°ni tağyîr ve kalb kıılınsa kelm olur.

Lem yebka ille°l-mellü min mülkihi.

Bākî kalmadı illā melāmet mülkünden.

30 *Men naḫale min kāfin lehü fi°l-°akabi.*

Şol kimsenüñ °atāsından ki muḫābele [M133a] édicidür °akabde. Şan°at budur ki
melek lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri mel biri kāfdur.

Faşlün fi°s-seferi ve°t-ticāreti. [E133a]

Sefer kaṭ°-ı mesāfe ma°nāsınadır. Ticāret bey° ve şirā ma°nāsınadır. Nükte:

35 *Ser ü pā-yı sefer eğerçi kıṭ°atü mine°s-seferest° ammā be-vāsıta-i fāy fey
[T134b] ve i°tinām fātihā-i fütüh dārü°l-islām est°.*

2 ābda olur SEM: ābdadur T // 4 rez lafzı kalb olunsa TES: - M // 5 zer olur ve engür lafzı er
içinde nigüdur SET:- M // 10 resîde TM: resed ES // 13 evveli ve āhîridür MES: evvel ve āhîridür
T // 20 getürürsün MSE: getürsün T // 31 kimsenüñ EST: kimse M .

¹ 'Seferden bir parçadır.'

² 'Fetihlerin sonu (amacı) İslām evi olmasındır.'

- Ser ü pā-yı sefer eğerçi kıt'atü mine's-seferdür. Ammā fāy fey ve gānīmet vāsıtası ile fātīha-i fütūh dārü'l-islāmdur. Şan'at budur ki sefer lafzınıñ başı sin ve ayagı radur. Nitekim sefer lafzı dañi öyledür. Öyle es-sefer kıt'atü mine'-seferi mazmūnı muhaffefdür ammā ħarf-i fā ki vāsıta ve vasatdur ve fātīha ve ibtidā lafz-ı feydür.
- 5 Öyleye sefer fātīha-i fütūh dārü'l-islāmdur. Rubā'ıyye:
Her kû bered çü erre-i sîn rāh-ı der-sefer.
 Her kim ki iletür sin bıçkusı gibi rāh-ı seferde.
Âñir resed zi-sin-i sülûkeş be-fāy-ı fer.
 Âñir erer sülûkı sîninden fāy-ı fere. Şan'at budur ki sefer lafzını iki cüzden
- 10 mürekkeb i'tibār eyledi. Biri sin ħarfi biri fer lafzıdır. Lā-cerem sin ħarfi fer lafzına érdiği gibi sālīk dañi sîn-i sülûkundan fāy fere érer.
Bāşed 'alāmet-i şerefeş hem-nişîn çü rüz.
 Olur 'alāmet-i şerefi muşāñib rüz gibi .
Her kû çü āftāb bered der-sefer be-ser.
- 15 Her kim ki āftāb gibi iletür se fere ser. Şan'at budur ki şeref lafzınıñ 'alāmeti fādur taqvīm ħasebince ser lafzınıñ hem-nişini olup içinde oturup sefer olur. Terceme: Sin erresi gibi şu ki [M133b] rāh ilete tā sefer. Sîn-i sülûk ér görür anı be-fāy fer. Olur 'alāmet-i şerefi hem-nişin çü rüz kim ki āftāb gibi sefer eyleye be-ser. Nükte:
Merd tā der-sefer ez-ñāne vü vañan kañ' ü cilā ne-kuned be-sefid-rü-yı
- 20 *riyāset ü kiyāset ser-efrāz ü pişvā [T135a] ne-şud biniger der-lafz-ı ħurbet ki bet ya'ni kañ' der-bünyād ħüyeş [S94b] dāred [E133b] vü ħurre sefid-rüyı der-piş.*
 Merd tā seferde ħāne ve vañandan kañ' ve cilā etmeye riyāset ve kiyāset yüz aqlığı ile ser-efrāz ve müte'addī olmaz. Nazar kııl ħurbet lafzına ki bet ya'ni kañ' anuñ bünyādındadır ve ħur ya'ni yüz aqlığı öñünde. Şan'at budur ki ħurbet lafzı iki cüzden
- 25 mürekkeb i'tibār olundu. Biri ħur ki yüz aqlığıdır muñaddem budur. Biri bet ki kañ' ma'nāsınadır mu'aññar ve bünyād budur. 'Arabiyye:
Lev lem yünevvira bi'l-ħaccı vechü'l-ğaribi mine's-seferi.
 Eğer münevver olmazsa 'aql ile ħarībün vechi seferden.
Şāhede min terkibiñ ribālehü 'ayni setrin.
- 30 Müşāhede édersen anuñ terkibinden rīb ki anuñ için 'ayn vardur örtmüş. Şan'at budur ki ħarīb lafzınıñ yüzi münevver olmañ anuñ ile olur ki ħayn ola ki ħarf-i rā ile ħur olur. Eğer eyle olmasa rīb olur. Nükte:
Bāzergān ki rişte-i elif-i edā-yı zekāt ez-gerden bīrün kuned yekı ez büzürgan-ı dīn şud.
- 35 Bāzergān ki edā'-ı zekāt elifi ipliğin boyundan çıkara büzürgan-ı dīnden biri olur. Şan'at budur ki bāzergān lafzında boyun ħarf-i bādur. Andan elif çıkıcağ büzürgan ħalur elif ki ħesābda yekdür. Öyleye yekı ez-büzürgan olur. Beyt:

3 öyledür MES: öyledürür T // 4 muhaffefdür STE: muhaffefidür M // 9 sülûkı ST: sülûk EM // 11 sülûkundan STE: sülûkdan M // 16 hem-nişini ESM: hem-nişin T / içinde SM: içine ET // 24 bünyādındadır ESM: bünyādındandır T // 25 aqlığıdır ESM: aqlığı T / bet EST:- M // 28 olmazsa ST: olmasa ME.

Gerçi bā-zer kân-ı gevher haqq-ı bāzergān būd.

Gerçi altunla kân-ı gevher haqq-ı [M134a] bāzergān olur.

Her ki çün kân zer ez-dil bîrûn kuned pāk an būd.

Her kim ki kân gibi altunı gönülden çıkara [T135b] pāk olur. Şan^cat budur ki
5 lafz-ı bāzergān imlāda bā-zer ya^cni altun ile kân ya^cni ma^cdendür. Çün kân ya^cni[E134a]
ma^cdenden zer çıkar buncılayın bāzergān lafzınıñ içinden zer çıkıcaq pāk-ān terkibi
olur. Terceme: Gerçi bā-zer kân-ı gevher haqq-ı bāzergān olur. Her ki dilinden zer
çıkarı kân gibi pākān olur. Nükte:

*Tācir tā cerr-i nef^c-i hod kuned bāyed ki mānend-i tā-yı ticāret mütāba^cat-ı
10 tüccār nümūde çün elif ka^c-ı menāzil kuned vü çün cīm-i cilā bālā-yı deryā ez-
lā-yı ka^cr endiše ne-kuned tā be-rā-yı rü'yet-i ribh resed.*

Tācir ta kendü nef^cini cerr éde gerekdür ki mānend-i tā-yı ticāret mütāba^cat-ı
[S95a] tüccār göstermiş ola. Ve elif gibi ka^c-ı menāzil éde ve cim-i cilā gibi defiz
yuğarusunda lā-yı ka^crdan endiše etmeye tā ribh rü'yeti rāsına ériše. Şan^cat budur ki
15 tācir lafzında tā lafzı ticāret lafzında olan tā harfi tüccāra tābi^c olduğu gibi tābi^c olup
gidicek cir qalur ve tācir lafzınıñ elifi ka^c-ı menāzil etmişdür. Zīrā menzil lafzına elif
girüp menāzil olmuşdur. Ve tācir lafzında cim cim-i cilā lā ile olup cilā olduğu gibi bālā
olup cilā bulmuşdur. Cilā-yı vatan cimi muqaddem olup lāy anuñ ka^crıdır. Cīm-i tācir
dağı lāy-ı ka^crıdan endiše etmek gerek. Tā ki rāy-ı rü'yet-i ribhe ére ki tācir lafzınıñ
20 harf-i āhiridür. Kı^ca:

Be-ictimā^c-ı refiķān sefer būd meymūn.

Yoldaşlar ictimā^cı ile sefer mübārek olur.

Şud fakīr kesī-rā ki cem^c nist refiķ.

Fakīr olur ol bir kimseye ki cem^c değıldür refiķ. [T136a] Şan^cat [M134b] budur
25 ki refiķ lafzı cem^c olmayup hurūf müteferriķ olıcaq fakīr olur.

Tarīķ-i münkaṭı^c ez-harf-i rā be-bīn vü be-rāh.

Tarīķ-i münkaṭı^c harf-i rādan gör ve yolda.

Me-bāş bī-ḥaber ez-rā-yı [E134b] kātı^cān-ı tarīķ.

Olma bī-ḥaber kātı^cān-ı tarīķ rāyından. Şan^cat budur ki rāh lafzında rā harfinden
30 şoñra olan harfler birbirinden münkaṭı^cdur muttaşıl değıldür. Terceme: Sefer mübārek
olur çün refiķ cem^c ola. Fakīr olur şu ki cem^c olmaya anuñla refiķ. Tarīķ münkaṭı^c olur
çü harf-i rādan sen. Şaķın ki rāhda var rā-yı kātı^cān-ı tarīķ. Nükte:

*Evvvel ebḥar ābest vü her ber-kenār ya^cni ḥar ānest ki ez-āb-ı deryāhā
kenāre gīred.*

35 Evvel ebḥar ābdur ve her kenār üzre ya^cni ḥar oldur ki āb-ı deryālardan kenāra
duta. Şan^cat budur ki ebḥar lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibār eyledi. Biri āb biri ḥar.

Ve elif mişāl-i tīr-keştī ist bedān ki her ki der-keştī nişest eceleş mi-bered.

6 çıkar SEM: çıkara T / buncılayın SET: - M // 9 tā cerr MES: - T // 14 yuğarusunda EST:
yuğaruda M / ribh SEM: ribh T //15 ticāret MET: tācir S // 19 ka^crıdan SEM: ka^crdan T / ki
EMT: - S // 25 hurūf MET: harf S // 35 kenāra ST: kenār M, kenāri E.

Ve elif gemi direği mişâlidür ve cel yelken işâretdür aña ki her kim ki gemide otura ecel anı alup gider. Şan°at budur ki ecel lafzınıñ elifini direğe teşbîh édüp cel yelken ma°nâsınadır. Öyleye gemi ecel teknesi idüğüne işâretdür. Meşnevî:

Be-rü-yı âb bîn lafz-ı dāmā.

5 Âb üzre [S95b] dâ gör dāmā lafzını.

Sūhan deryâb bî-pâyân zi-deryâ.

Söz duy gör deryâdan pâyânsız. Şan°at budur ki dāmā lafzı ki deryâ ma°nâsınadır. İki cüzden mürekkebdür biri dâ biri mādur. İmdi dāmā marazîdür mā üzre [T136b] ve deryâb lafzı âhirsüz olıcağ deryâ olur.

10 *Kesî ki âverd rû der-baħr ez-deşt.*

Bir kimse ki yüz götürdi baħre şaħrâdan.

Ne-yâbed raħb ez-ü gâhî ki bergeşt.

Bulmaz vüs°at andan döndüğü [M135a] vaqt. Şan°at budur ki baħr lafzı dönüp ya°ni kalb olıncak raħb olur. Terceme: Çü dâdur âb üstünde nazar kıll rû-yı dāmāya.

15 Güher-veş söze tâlib ol talup gir gel bu deryâya. Şu kim berri koyup baħre gire [E135a] döndükde ol âħir. Raħb görmez bunu fikr eyleyüp şal °aklı buraya. Nükte:

*Nün be-şüret-i zâhir keştîst vü be-ma°ni-yi bâtn mâhî vü çün bergerded
hem nün bâşed işârettest bedânkî çün deryâ-nişîn-ra nün zâhir keştî be-mevc
bergerded câyeş hem der-baħn-ı nün bâşed ki mâhist.*

20 Nün şüret-i zâhirde gemidür ve ma°ni-yi bâtnında balıķ. Çün nun döne hem nun olur. Zâhir keştî mevc ile döne yeri hem baħn-ı nün olur ki balıķdur. Şan°at budur ki ħarf-i () şöyle yazılıcağ gemiye şebîhdür. Ve nün lafzınıñ ma°nâsı balıķdur ve lafz-ı nün kalb olunsa gerü nün olur. Lâ-cerem zâhir keştî döniceğ keştî-nişînüñ yeri baħn-ı nün olur ki anı balıķ yudar. Kıt°a:

25 *Yâ elif mâhist ez-rü-yı ħesâb.*

Yâ elif balıķdur ħesâb yüzünden.

Der-nigreş der-teg-i deryâst câ.

Nazar kıll aña deñiz dibindedür yer. Şan°at [T137a] budur ki elif ħarfine balıķdur dedî mekânı deryâ lafzınıñ dibi olduğı içün.

30 *Ya°ni an kez-rü-yı deryâ der-güzeşt.*

Ya°ni ol kimse ki deñiz yüzünden geçdi.

Mi-kuned der-kâm-ı mâhî âşnâ.

Éder balıķ damagında âşnâ. Şan°at budur ki güzeşt lafzı taħlîl olup lafz-ı der geçdi demek olur. Deryâ lafzından der gidiceğ yâ lafzı kalur ki kâm mâhîye âşnâ olur.

35 Terceme: [M135b] Yâ elif mâhîdürür balıķ bu yüze. Kim aña deryâ dibi olmuş çü câ. Ya°ni deryâ üzre [S96a] derden her geçen. Kâm-ı mâhî ile olur âşnâ. Nükte: [E135b]

*Tâcir mâlî ki be-kef dâred sūd hemânest ki yekî dü gerdâned vü eğer
ħ°âhed ki yekî deh şud bâd-ı heves mi-peymâyed çünân ki der-lafz-ı râh ki cem°-*

2 otura MES: otursa T // 6 sūhan SET: sūhan M // 8 mādur SEM: mādurur T / dāmā SET: - M // 14 olıncak TME: olıncak S / üstünde SME: üstüne T // 22 şebîhdür SEM: teşbîhdür T // 28 dibindedür SET: dibinedür M // 35 mâhîdürür SEM: mâhidür T / çü ST: - EM.

kefest eğer bāyedet ki elif-rā bā-gerdānī rebḥ şud vü eğer ḥ'āhī ki yā şud rīḥ bāşed.

Tācirūn mālī kefind e vardur ḥadd-i fā'ide hemāndur ki biri iki eyleye ve eğer dilerse ki biri on ola bād-ı heves ölçer. Nitekim rāḥ ki cem^c-kefdür eğer saña gerek ise
5 elifi bā édesin rebḥ olur ve eğer dilersen ki yā ola rīḥ olur. Şan^cat budur ki rāḥ ki cem^c-i rāḥadur ki kef ma^cnāsınadur. Bunda bir ki elifdür kaçan iki ya^cni bā ola rebḥ olur. Eğer biri ya^cni rāḥ lafzında ola elifi on ya^cni yā édesin rīḥ olur ki bād ma^cnāsınadur. Kıṭ'a:

Rīḥ-rā yek-noқта āmed der-miyān.

Rīḥ ortasında bir noқта vardur.

10 *Ya^cni ez-yek-ḥurde kānī^c şud bedān.*

Ya^cni bir ḥurdeden kānī^c ol bil. Şan^cat budur ki rīḥ lafzında [T137b] noқта bir idüğün i^ctibār édüp bir ḥurde ile kānā^cat kıl dédi.

Ver dü noқта ḥ'āhī ez-üy der-müzād.

Eğer iki noқта'ı dilersen andan ziyāde.

15 *Rīḥ bīnī vü şud rebḥet be-bād.*

Rīḥ görürsen giderür rebḥüñ yile. Şan^cat budur ki rebḥ lafzınıñ noqtası iki olıcaḳ rīḥ olur ki yel ma^cnāsınadur. Öyleye rebḥ bile gider. Terceme: Rebḥ lafzınıñ içinde noқта bir. Tā ki édesin kānā^cat ḥurdeden ger iki noқта dilersen arturup. Rebḥ gider rīḥe olmazsın esen. Nükte:

20 *Mu^cāmil bāyed ki evvel şürüt-ı ihtiyāt der-ḥarīden kālā be-cāy [M136a] āvered vü çün ḥarīde şud red ne-kuned tā be-^cayb-ı bed-mu^cāmeletī mensüb ne-şud ne-bīnī ki çün bey^c-rā bāz-gerdānī^c ^cayb būd.*

Mu^cāmil gerekdür evvel şürüt-ı ihtiyāṭı kumaş şatun almaḳda yerine getüre çün şatun alınmış ola red etmeye. Tā ki bed-mu^cāmelelik ^caybına mensüb olmaya. Görmez
25 misin ki çün bey^ci döndüresin ^cayb olur.[E136a] Şan^cat budur ki bey^c döndürmek tüccār içinde ^cayb idüğün beyān etdikden şoñra [S96b] bey^c lafzın döndüricek ^cayb olduḳın aña delīl getürdi. Kıṭ'a:

Let-i nizā^c būd der-^caḳab ikālet-rā.

Let-i nizā^c olur ^caḳabinde ikālenüñ.

30 *Ki der-miyāne et āred zi-kāl güft ü şinūd.*

Ki senüñ ortaña getirür kālden dédi ve işitdi. Şan^cat budur ki ikāle lafzınıñ şoñı letdür ve ikālet evveli elif āḫiri tādur ki ḫitāb içündür. Bu ikinüñ ortasında kālā lafzı vardur.

Berāy-ı dü direm ān kes ki [T138a] gered red kālā.

35 İki direm içün ol kimse ki eyledi ḳumāşı red.

Şud çü dü direm-i ḳalb ḳıymeteş merdūd.

Olur iki ḳalb direm gibi ḳıymeti merdūd. Şan^cat budur ki dü direm lafzı ḳalb olunıcaḳ merdūd olur. Terceme: Let-i nizā^cdurur çün ikālenüñ ^caḳabi. Ki var miyānede

3 tācirūn SEM: tācir T / eyleye STE: eyle M // 6 kaçan ESM:- T / rebḥ ESM: rebḥ T // 17 ma^cnāsınadur SEM: ma^cnāsınadur T / gider ESM: gidere T // 20 bāyed SM: bāyedet ET // 26 aña SEM: - T // 32 ikinüñ SM: ikisinüñ ET // 34 ki ETM: - S.

çok kâle daği g üft ve şinüd. Şu kim éder dü direm derdi ile red kâlâ. Bahâsı dü direm-i kalb gibidür merdüd. Nükte:

Ser ü pây naqd-i nedest ya'ni tayyibî ki ez-üy bû-yı müşg âyed vü nün-i nesîh perde ki ez-zîreş şüret-i siyeh mi-nümâyed.

5 Ser ü pây naqd-i neddür ya'ni bir tayyibdür ki andan bû-yı misk gelür ve nün-i nesîh bir perdedür ki [M136b] anuñ altından şüret-i siyeh görünür. Şan'at budur ki naqd lafzınuñ başı ve ayağı nedür ki tayyib mürekkebe ma'nâsınadır ve nün-i nesîhden aşığa olan şüret-i siyehdür. Kıt'a: [E136b]

Her kû metâ°-ı nesîh sitâned be-cây-ı zer.

10 Her kim ki veresi metâ° alur altun yerine.

Dâd ez-nem-i devât tu-râ kâgıd-ı güvâh.

Vérdi devât neminden saña kâgıd-ı güvâh.

Bâşed çü lafz-ı nesîh ki hest evveleş devât.

Olur lafz-ı nesîh gibi ki anuñ evveli devâtdur.

15 *Ve âhîr zi-ħarfhâ-yı siyeh nâme-i siyâh.*

Ve âhîr siyeh ħarflerden nâme-i siyâh. Şan'at budur ki beyt-i evvelde ver siyeh metâ° alup altun yerine mürekkebe ile kâgıd yazup temessük véren kimesne'i beyt-i şânide teşbîh éder. Nesîh lafzına ki evveli nündür ki nünüñ bir ma'nâsı devâtdur ve âhîri siyeh lafzıdır. Lâ-cerem ol kimse altun yerine evvel devât dutup âhîr anuñ ile [S97a] yazılmış nâme-i siyâh vérür. Terceme: [T138b] Her kim metâ°-ı nesîh alur zer yerine ol vérür nem-i devât ile ol kâgıd-ı güvâh. Oldur çü lafz-ı nesîh ki başı devâtdur. Âhîr siyeh ħurûf iledür nâme-i siyâh. Nükte:

Mu'âmil bâyed ki müşterî nuħustîn-râ ez-dest ne-dehet tâ bed ne-bîned biniger der-lafz-ı bedî ki nuħustest çün yâ-râ ki 'alâmet-i müşterîst be-güzârî bed bîni.

25 Mu'âmil gerekdür ki evvelki müşterî evvelini elden ħomaya tâ yaramaz görmeye. Gör ki lafz-ı bedî ki evveldür. Çün yayı ki 'alâmet-i müşterîdür terk édesin bed görürsün. Şan'at budur ki bedî lafzı bedâ el-emrdendür zâhîr ve evvel ma'nâsına. Çün ħarf-i yâ ħazf oluna ki 'alâmet-i müşterîdür bed ħalur. Beyt: [M137a]

30 *Zi-işterâ ħarf-i evvel an ki güzâşt.*

İşterâdan ħarf-i evveli ol kimse ki terk eyledi.

Ġayr-ı şet rây-ı ü ħabûl[E137a] ne-dâşt.

35 Tefriħadan ħayrı anuñ râyınıñ ħabûli ħalmanı. Şan'at budur ki işterâ lafzınıñ ħarf-i evveli gidicek şiterâ ħalur. Lâ-cerem andan olan rânuñ şet lafzından ħayrıya ħabûl ħalmaz. Terceme: İşterânuñ evvelin terk eyleyen. Şet bulur dâli anuñ ħayrı deħül.

Ey dervîş her ki çizî ez-metâ°-ı dünyâ be-fürûht vü pây ber-ser-i mâl-i ħod zed ħadem-i ferâġat ber-çeşm-i hem-künân nihâd ü nâm-ı bâyi° bedîn nişân-ı mu'înest ki pâyest ber-°ayn nihâde.

2 gibidür MTE: gibi S // 6 altından ESM: altında T / siyeh STE: siyehi M // 13 hest SEM: - T // 19 anuñ ile ST: anuñla ME // 26 evvelini ESM: evvelin T / ħomaya EST: komasa M // 29 oluna ESM: olunsa T // 34 ħayrıya SM: ħayra T, ħayr E.

Ey derviş her kim ki bir nesne'î metâ^c-î dünyâdan şatdı ve pâyı kendü mâli başı üzre urdı. Kadem-i ferâgatı dügelinüñ gözi üzre kodı ve nâm-ı bâyi^c buña nişân-ı mu^cîndür ki pâydur ^cayn üzre konmuş. Şan^cat budur ki pây lafzı [T139a] kendüsi murâddur ve mâldan murâd ^cayndur. ^cAyn lafzınıñ bir ma^cnâsı zer olmak i^ctibârı ile 5 imdi şol kimse ki bâyi^c oldı metâ^c-î dünyâyı şatdı pâyı cümleñ gözüne kodı ki ^cayndur. Lâ-cerem bâyi^c lafzı buña nişândur.

Ve her ki çizi be-ħarid müşt ber-rü-yı refâhiyyet vü yüsr zed vü lafz-ı müşteri be-dîn delîlî rüşen est [S97b] ki müşttest ber-rüy fitâde.

Ve her kim ki bir nesne'î şatun aldı yumruğı refâhiyyet ve yüsr yüzi üzre urdı. Ve 10 lafz-ı müşteri buña delîl-i rüşendür ki müştdür yüzi üzre düşmüş. Şan^cat budur ki müşt lafzı kendüsi murâddur. İmdi şol kimse ki [M137b] müşteri oldı ya^cni metâ^c-î dünyâyı şatun aldı. Müşt lafzını rü-yı refâhiyyet ve rü-yı yüsr üzre ki râ ve yadur lafz-ı müşteri hâşıl oldı.[E137b] Kıt^ca:

Mâl-ı dünyâ fûrûş vü aşk me-ħuz.

15 Dünyâ mâlin şat ve aşk alma.

Ey ki ferî ez-sürürî dâri.

Ey ki kuvvetüñ vardır sürürlükden.

Fer taleb kun ez-ibtidâ'-i fûrûht.

Fer taleb kıl şatmak ibtidâsından.

20 *Ne-ħarî ez-ser-i ħarîdâri.*

Ĥarlik deĝül müşterîlik başından. Şan^cat budur ki fûrûht lafzınıñ ibtidâsı ferdür ve ħarîdâri lafzınıñ başı ħarîdür. İmdi fûrûht édüp fer alup ħarîdâr olup ħarî almamak gerek. Terceme: Mâl-ı dünyâyı şat nâz alma. Ey ki fer var saña ve sürürsun ibtidâ'-i fûrûhtdan fer al. Ger ħarîd olasin ħar sen. Nükte:

25 *Rübâ ebr-i ħalbest ber-rü-yı âftâb-ı rüşenâyî üftâde.*

Rübâ ebr-i ħalbdür rüşenâyî âftâbî altında [T139b] yüzi üzre düşmüş. Şan^cat budur ki lafz-ı rübâ ħalb olıcağ ebr olur ki âĥiri râdur ki rüşenâyî lafzınıñ yüzidür.

Ve ħimâr mâr-ı erkâment ser ü gerden ber-dünbâl nihâde.

Ve ħimâr mâr-ı erkâmdur başı ve boynı kıyruğı üzre komuş. Şan^cat budur ki 30 erkâm lafzınıñ başı elif ve boynı râ ve kıyruğı mîmdür. Kaçan başı ve boynı kıyruğı üzre kona ħimâr olur. Kıt^ca:

Her ki dercîd ez-ribâ dâmen.

Her kim ki dârdi ribâdan etek.

Ĥil'at-i magfiret zi-Rab bîned.

35 Magfiret ĥil'atin Rabden görür. Şan^cat budur ki ribâ lafzınıñ eteği ki elifdür. [M138a] Dürülüp gidicek rab olur.

Ve ân ki berdâşt rüy-püş-ı ħimâr.

Ol kimse ki getürdi[E138a] ħimâr peçesin.

1 dünyâdan MES: dünyâda T // 3 mu^cîndür SEM: mu^cayyendür T // 9 aldı EMT: ala S // 14 me-ħuz SEM: ĥuz T // 24 nükte EST: terceme M // 25 rüşenâyî ESM: rüşenâ T // 26 rüşenâyî ESM: rüşenâ T // 27 olcağ ebr SEM: olcağ olursa ebr T // 31 kona SM: ħonsa TE.

Mār ī ez-mihnet ū tāb bīned.

Yılanı miḥnet ve [S98a] ta'bden görür. Şan'at budur ki kımar lafzınıñ rüy-püşü kâfdur. Ol kaldırılıcaq mār olur. Terceme: Her ki dāmen çeke ribādan ol. Hil'at-ı mağfıret vérür aña Rab. Ol ki keşf éde rüy-püş-ı kımar. Gösterür mār aña derd ū ta'b.

5 Nükte:

Ey dervîş mûhre-i nerd-râ ez-rû-yı besât der-zîr-i ū nih ki bürd-i pāk-bāzân ānest.

Ey dervîş mûhre-i nerdi besât yüzünden aşığa ço ki bürd-i pāk-bāzân oldur. Şan'at budur ki mûhreden murād noqtadur. Nerd lafzında ol aşığa konunca berd olur.

10 *Ez-kenâr-ı şatranc kerâne-gîr ki hâşileş ranc-ı bî-kerānest.*

Şatranc kenârından kırañ dut ki anuñ hâşılı kırañsuz rancdur. Şan'at budur ki [T140a] kenâr-ı şatranc şatdur. Kaçan lafz-ı şatranc ansız ola ranc olur. Kıt'a:

Çirk-i dünyâ her ki mi-cüyed zi-berd-i nerd nist.

Dünyâ çirkini her kim ki ister nerd-i berdinden değıldür.

15 *Kalb-i ū-râ cāme-i taqvâ derün pāk ez-derün.*

Anuñ kalbine cāme-i taqvâ içi pāk çirkden. Şan'at budur ki nerd lafzı kalb olunıcaq deren olur ki çirk ve kir ma'nāsınadur.

Bahr-i fikret-râ zi-şatrancest hâşıl şatı-ı ranc.

Fikr baħrine şatrancdandur hâşıl ranc kenârı.

20 *Mi-kuned müyesser çü mi sır âşkâran der-fiten.*

Éder kımar mi gibi sır âşkâren fitende. Şan'at budur ki lafz-ı baħr şan'ata nazır yarmaq ma'nāsınadur. Şatranc lafzı yarılıcaq şat ranc olur. Ve müyesser lafzı mey lafzı [M138b] ile ser lafzıdır terkîb ve tefkîk ve taşhîf i'tibârı ile. Terceme: Çirk-i dünyâ isterse kim ki bürd-i nerdden. Kalbinüñ taqvâ libâsı pāk olmaz çirkden. Baħr-i fikre

25 hâşıl şatranc şat rancdur. Hem éder müyesser çü mi sır âşkâren cümle ten. Nükte:

Ey dervîş kûh-ı karz kâfist raz ya'ni şikesten pûşt-i ümîd zîreş nihāde.

[E138b]Ey dervîş karz tağı bir kâfdur raz ya'ni ümîd arkası şınmağ anuñ altunda konmuş. Şan'at budur ki karz lafzınıñ kâfını kûh-ı kâfa teşbîh édüp ol kâf altında raz lafzınıñ ma'nāsın i'tibâr etdi ki şınmağdur.

30 *Ve endîşe-i girev rāyist ez-pestî-yi himmet der-gev üftāde.*

Ve fikr-i rehn bir rāydur ki himmet alçaqlığından [S98b] çukura düşmüş. [T140b] Şan'at budur ki girev lafzında rā harfi gü içine düşmüşdür ki rā olmasa lafz-ı girev lafz-ı gü olur idi. Meşnevî:

Vām dil bārîk sâzed hem-çü mû.

35 Deyn dili ince éder kı gibi.

Vām-râ bîn kalb-i mû etrāf-ı ū.

Vāmı gör kalb-i müdur anuñ etrāfı. Şan'at budur ki vām lafzınıñ etrāfı vav mîmdür kalb olıcaq mü olur.

3 çeke SET: çekse M // 6 nih SET: - M // 9 noqtadu SET: noqtadurur M / konunca SEM: konıcağ T // 14 çirkini SM: çirki ET // 24 kalbinüñ SM: kalbiñ ET / olmaz STE: olamaz M // 29 ma'nāsın SEM: ma'nāsını T / şınmağdur SEM: şınmağdur T.

Çün münkaṭı^c şud ḥurūf-ı lafz-ı vām.

Çün münkaṭı^c oldı vām ḥarfleri.

Zi-ū nūmāyed vaşl-ı yārān-rā nizām.

Andan görünür vaşl-ı yārāna nizām. Şan^cat budur ki vām lafzınıñ ḥarfleri
5 birbirinden munfaşıldur keennehū her biri bir pāredür. Öyleye yime olup sebab-i ittışāl
olmak olur. Terceme: Vām ḳalbi nāl eyler mū gibi. Ḳalb eṭrāfi hem anuñ ū gibi. Çün
münkaṭı^cdur ḥurūf-ı lafz-ı vām. [M139a] Bulur andan vaşl-ı yārān intizām. Hikāyet:

*Yekī ez-tüccār-rā ki be-semt-i sedād ma^crūf būd pürsidend ki sebab çist ki
her kez-metā^c-ı-rā ki kesī diğēr ḥarīdārī kuned ber-şüret-i murād-ı ḥod mezād ne-
10 [E139a]kunī güft ne-dānīd ki sevdā an geh sūd dāred ki yekī der-^caḳab ne-dāred.*

Tācirlerden birine ki ^calāmet-i sedād ile meşhūr idi. Şordılar ki sebab nedür ki her
kez bu metā^ca ki bir kimse daḫi ḥarīdārılık éde. Kendü murāduñ şüreti üzre mezād
etmezsin? Dédi: Bilmez misüz ki sevdā ol vaḳt sevdā éder ki bir ^caḳabde olmaya. Şan^cat
budur ki murād noktasız ve mezād nokta ile şüretde birdür. Ve sevdā lafzınıñ āḫirinde
15 bir ya^cni elif olmayıcak sūd olur. [T141a] Ḳıṭ^ca:

Ger ser ez-ḥalka-i mezād keşī.

Eğer başı mezād ḥalkasından çekesin.

Zād-ı ^cayş-ı reh-i vefā bīnī.

Vefā yolu dirliğı azığın görürsün. Şan^cat budur ki mezād lafzınıñ başı mīmdür. Ol
20 çekilicek zād olur.

Ver cüy ber-bahā bi-fezāyī.

Eğer araya bahā üzre artırasın.

Ber-ser ez-ta^cne çübḥā bīnī.

Baş üzre ta^cneden çöbler görürsün. Şan^cat budur ki çü lafzı bahā üzre olıcak
25 çübḥā olur. Terceme: Çekicek ḥalka-i mezāddan ser zād-ı ^cayş-ı reh-i vefā göresin. Bir
çü arturasın bahā üzre. Ta^cneden başa çübḥā göresin.

Faşlün fi-mezemmeti buğāti's-sūḳiyyeti.

Lafz-ı buğāt zamm-ı bā ile cem^c-i bāğīdür. [S99a] Nükte:

*Rū-yı sīn-i sūḳ deste ist ez-dendān-i mukālebe [M139b] vū zīreş ḳāf
30 ya^cni seyyem dered der-muḥāsebe vū çeşme-i vāv der-miyān ḥalka-i cāh. Veyl
[E139b] ki ez-şeş-cihet merdüm-rā bedān sūḳ şevḳ mi-dihed.*

Sūḳ sininüñ yüzi bir şafdur muḥāşama dışından ve anuñ altı ḳafdur ya^cni ser
ḳānuñ üçüncüsüdür muḥāsebe ve çeşme-i vāv ortada ḥalka-i cāh veyldür ki şeş-cihetden
merdüme sūka şevḳ vérür. Şan^cat budur ki sūḳ lafzı ki üç ḥarfdür. Ol dendān-ı
35 muḥāşamadur ki ehl-i sūḳ kilāb gibi mücādele éderler. Ve āḫiri ve ṭaleb-i dūnyānuñ
āḫiri ser-ḳaya çıkar ser-ḳānuñ şālisisdür ve vasatı vardır. Ḳaçan şöyle (۹) yazılsa
çeşmeye şebīh olur. Ve ḥesābda altıdır. İmdi şeş-cihetden dūnyāya şevḳ vérür zāhiren
çeşme gibidür. Ammā fi'l-ḥaḳıḳa cāh veyldür el-^ciyāzū bi'llāhi. [T141b] Meşnevī:

4 ḥarfleri SM: ḥarflerin ET // 7 andan MT: anda ES // 13 bilmez misüz SEM: bilmez misüfüz T /
bir ETM: - S // 20 çekilicek SET: çekilince M // 28 nükte ETM: - S // 31 bedān TES: - M // 33
ortada STE: ortadan M // 36 kaçan EST: - M.

Sûkî kalbest kec hem-çün kemân.

Ehl-i bâzâr ki kalb ola egridür yâ y gibi.

Ḳavs ez-an şud kalb-i sûk ey nüktedân.

Ḳavs anuñiçün oldı sûk kalbi ey nüktedân. Şan^{at} budur ki mışra^c-ı evvel
5 mazmünü müdde^cîdür. Mışra^c-ı şanı mazmünü aña delîldür. Sûkî kalb-i Ḳavs gibi eğri
idüğüne bu delâlet éder ki sûk lafzı kalb oluncaḲ Ḳavs olur.

Sûk-ı pâ-yı hulḲ cem^c âred müdâm.

Bâzâr-ı hulḲ pâsın cem^c getürür müdâm.

Sâḳî-râ bîn cem^c-i sûk ender-i kelâm.

10 Sâḳî gör ki cem^c-ı sûḳdur kelâmda. Şan^{at} budur ki mışra^c-ı evvel mazmününü
mışra^c-ı şanı mazmünü ile işbât éder. Sûk sâḳ hulḲı cem^c étdüğüne delîl budur ki sûk
cem^c-i sâḳdur.

Lafz-ı bâzârî ber-în yârî dihed.

Lafz-ı bâzârî bunuñ üzerine yarlık [M140a] vérür.

15 *Ki ân ki bâzârîst ba-zârî bûd.*

Ki ol kimse ki bâzârîdür zârîlik ile olur. Şan^{at} budur ki bâzârî lafzı müfred i^ctibâr
oluncaḲ ehl-i bâzâr démek olur [E140a] ve mürekkeb i^ctibâr oluncaḲ zârîlik ile démek
olur. Terceme: Ehl-i sûk kalb eğri oldugiçün çün kemân. Sûk kalbi Ḳavs olur fehm ét
bunu ey nüktedân. Sûk pâ-yı hulḲ cem^c éder çü bir yire müdâm. Sâḳ cem^c-i sûk olur
20 anuñiçün fi'l-kelâm. Lafz-ı bâzârî bu ma^cnâ üzre hoş yârî kıılır merd-i bâzârî cihân
içinde bâzârî olur. Nükte:

*Ḥabbâz [S99b] bî-nân ü [T142a] nemek seng-i mekr der-terâzû-yı âz mi-
nihed tâ gilledân-ı hırş âbâdân kuned lafz-ı ü-râ ber-in ma^cnâ delîl sâz ki evveleş
ḥabb ya^cni mekrest vü âḥir âz.*

25 Ḥabbâz bî-nân ü nemek seng-i mekri terâzû-yı âza Ḳor. Tâ gilledân-ı hırş âbâdân
éde. Anuñ lafzını bu ma^cnâya delîl kııl ki evveli ḥabbdur ya^cni mekr ve âḥiri âz. Şan^{at}
budur ki ḥabbâz lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi ki biri ḥabbdur mekkâr
ma^cnâsına. Biri âzdur hırş ma^cnâsına.

30 *Ve ḫabbâḥ-ı puḫte-ḥor rû-yı ḥ^cân be-siḫr-i elvân mi-arâyed tâ müşteḥî-râ
be-^cillet-i imtilâ-yı ma^cda vü helâ-yı kîse der-nâle âred hem ez-nâm-ı ü in nişân
bedân ki ḫb ya^cni siḫrest vü âḥir âḥ ya^cni nâle vü figân.*

35 *Ve ḫabbâḥ-ı puḫte-ḥor rû-yı ḥ^cânı siḫr-i elvân ile bizi tâ müşteḥî olanı ^cillet-i
imtilâ-yı ma^cda ve helâ-yı kîse ile nâleye getüre. Hem anuñ adından bu nişânı bil ki ḫb
[M140b] mürekkeb i^ctibâr olundu. Biri ḫbdur ki bir ma^cnâsı siḫrdür ve biri âḥ ki elem
âvâzıdır. Kıḫ^a:*

Ger ne-bâşed ḫubz-râ sîmâ-yı ḥayr.

5 mazmünü SET: mazmünüñ M //11 mazmünü ile ST: mazmünüyla EM / ki SET: - M // 17
oluncaḲ ESM: oluncaḲ T / zârîlik ile EMS: zârîlikle T // 20 üzre ESM: üstünde T // 28
ma^cnâsına SET: ma^cnâsın M / hırş SEM: hırş T // 35 olundu STE: eyledi M.

Eğer olmaya etmege hayr °alā meti.[E140b] Şan°at budur ki lafz-ı sîmā taşhîfe işâretdür ki ħîz lafzı şüretde hayr lafzıdur.

Nân-vâ-râ nâ-nevâ dān ez-kesād.

5 Etmekçi revnağ hâlsiz bil kesâddan. Şan°at budur ki bu mısra°-ı şānî evvelinde vâki° olan nân-vâ lafzı sükün-ı nün-ı şāniye ile lafz-ı müfreddür ħabbâz ma°nāsına. Ve andan soñra olan lafz feth-i nün-ı şāniye ile lafz-ı mürekkebdür. Bir cüzi nâ lafzıdur ki edât-ı nefîdür ve bir cüzi nevâdur.

Ver kuned der-ṭabḥ kalbî aş pezâ.

Eğer éde ṭabḥda kalblık aşçı.

10 *Ḥâşıl-ı ṭabḥeş bûd ḥabṭ ü fesād.*

Anuñ ṭabḥınuñ ḥâşılı olur sehv ü fesād. Şan°at [T142b] budur ki ṭabḥ lafzı kalb olunıcağ ḥabṭ olur. Terceme: Ĥîz olmasa eğer sîmā-yı hayr. Nâ nevâ olurdu gamdan nân-vâ. ṭabḥda ger kalb olursa aşçı. Ḥâşıl-ı ṭabḥı olur ḥabṭ ü ḥatâ. Nükte:

15 *Ḳaşşâb-ı ḥun-ḥ°âr elif-i tîğ hem çü ḥaṭṭ-ı şu°â° mâh-ı silâḥ der-miyân-ı Ḳaşab keşîde tā Ḳaş ki sîne-i gusfendest be-vâşîta-i ân tîğ be-mu°allâḳ ki şüret-i bâ dâred ta°alluḳ dihed*

20 Ḳaşşâb-ı ḥun-ḥ°âr elif-i tîği ḥaṭṭ-ı [S100a] şu°â° mâh-ı silâḥ gibi miyân Ḳaşabında çekmiş. Tâ Ḳaş ki sîne-i gusfenddür. Ol tîğ vâşîtası ile mu°allâḳa ya°ni kullâbe ki şüret-i bâsı vardır ta°alluḳ vére. Şan°at budur ki Ḳaşab lafzınuñ içine elif giricek Ḳaşşâb olur. Ve Ḳaş lafzına ol elif vâşîta ve muttasıl olıcağ Ḳaşâ olur. Ve bâ°-i melfûzı ya°ni bâ çengale beñzer. Ol lafz-ı [M141a] Ḳaş elif vâşîtası ile buñia aşılıcağ Ḳaşşâb olur.

25 *Ve cellâb-peḥ bî-ḳadem ki celâ ez-vaṭan mi-nümâyed vü der-°aḳab çün bâ mürâca°at mi-kuned der-nümâyed vü der-°aḳab çün bâ mürâca°at mi-kuned der-[E141a] meydân-ı cûb ki câḥ mekrrest lâ-yı ibtilâ dâred vü ez-bâd-peymâyî mî-küşed ki ḥalḳ-râ çün cel be-âb râned.*

30 Cellâbcı bî-ḳadem ki celâ vaṭandan gösterür. Ve °aḳab bâ gibi mürâca°at éder. Cûbb ortasında ki câḥ mekrdür lâ-yı ibtilâsı vardır. Ve bil ölçicilikden dürişür ki ḥalḳı cel gibi âba sûre. Şan°at budur ki cellâb lafzı bî-ḳadem olıcağ celâ ḳalur ve °aḳab lafzında bâ °aḳabde olduğı gibi ve mürâca°at éderlerse cellâb olur. Ve lafz-ı cel âb ile olıcağ cellâb olur. Kıṭ°a:

Der-luğat yek-ma°nâ-yı Ḳaşşâb [T143a] ney-zen âmedest.

Luğatde Ḳaşşâbuñ bir ma°nâsı ney-zen gelmişdür.

Lâ-cerem Ḳaşşâb kez-ḥançer reg ü pey mî-zened.

35 Lâ-cerem Ḳaşşâb ḥançerden ṭamar ve siñir urur. Şan°at budur ki Ḳaşşâb lafzı ney-zen ma°nāsına gelür. Ḳaşşâb daḥi ḥançer ile ṭamar ve siñir nâyını urur ya°ni keser. Öyleye bu ma°nâya ney-zendür.

Bî-zebânî-râ bürd nây-ı gülü her-dem be-tîğ.

1 olmaya ST: olmasa EM // 4 evvelinde SME: evveline T // 11 ṭabḥınuñ SME: ṭabḥı T / kalb SEM: - T // 18 çekmiş SM: çekilmiş TE / vâşîtası ile TME: vâşîtasıyla S // 28 mekrdür SET: mekrdürür M // 35 ḥançerden EMS: ḥançerden T // 36 ile MT: - ES.

Bir dilsizüñ kese bogazı nâyını her -dem tîg ile.

Ver benâlid hem-çünân dâned ki ü ney mi̇-zened.

Eğer ifilese nay-zen gibi bilür ki ol ney urur. Şan[°]at budur ki kaşşâb ney-zen olmak ney çalmak ma[°]nâsına olıcağ ney gibi bî-zebân olan ya[°]ni koyın andan nâle éder
5 démek murâd éder. Terceme: Çünkü bir ma[°]nâsı kaşşâbuñ dilâ [M141b] ney-zendurur. Lâ-cerem kaşşâb tîgî ile reg hem pey urur. Bî-zebânuñ çün keser nây-ı gulusun tîg ile. N'ola ger ney gibi ifilerse çü her-dem ney urur.[E141b] Nükte:

Bez-i bezzâz-ı bād-peymā cāme ist ber-bālā-yı āz.

Yel ölçici bezzâzuñ bezi bir kaftandır [S100b] āz üzerine. Şan[°]at budur ki bez
10 lafzı kaçan āz lafzı üzre ola bezzâz olur.

Ve elif-i hayyât zîr-i ber-süzenîst der-ğayt-ı emel-i dirâz.

Ve elif-i hayyât ber aşğa iletiçi süzendür emel-i dirâz haytında. Şan[°]at budur ki hayt lafzında elif olıcağ hayyât olur. Kıt[°]a:

Girift cāme-i bezzâz ber-ser-i cā.

15 Dutdı cāme-i bezzâz meh başı üzre yer. Şan[°]at budur ki cāme lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibâr eyledi. Bir cüzi cā lafzı ve bir cüzi meh lafzıdır. Öyleye cāme-i bezzâz meh üzre cā idüğü zâhirdür. [T143b]

Çü zer[°] hem-çü elif gerd kaç[°] cāme-i üy.

Çü elif gibi arşun eyledi kaç[°] anuñ cāmesi kaç[°]ını. Şan[°]at budur ki elif harfini
20 arşuna teşbîh éder ve cāme lafzını ol elif kaç[°] eylemişdür ve illâ cā lafzı meh üzre olmaz idi.

Ve ger zi-ğayr bered berg cāme-i derzî.

Eğer gayrdan ilete berg derzi kaftanı.

Şud zi-fakr berehne bostân-ı rez der-dî.

25 Olur fakrdan çıplak üzüm çubuğı gibi günde. Şan[°]at budur ki rez lafzı dî lafzınıñ içinde olıcağ derzi olur. Terceme: Cāme-i bezzâz meh başı ucunda dutdı cā. Kim zirâ[°] çün elif kaç[°] etdi anuñ cāmesin. Gayriden cāme olursa derzi olan [M142a] [°]ariyet. Zer gibi [°]uryân ola dîde bozup hengâmesin. Nükte:

Şüret-i şâyig-i kalb-güdâz be-naqş-ı rez ki ber-kenâr dâred zayı[°]est

30 Kalb eridici şâyig şüreti naqş-ı rez ile ki kenâr üzre dutar zayı[°]dür. Şan[°]at budur ki bu zerden murâd [°]ayn-ı mektübîdür. [°]Ayn melfüzünüñ bir ma[°]nâsı zer olmak i[°]tibârı [E142a] ile ve naqş taşhîfe işâretdür ki gayn-ı mektübî ki nokta iledür naqşda [°]ayn-ı mektübîdür noktasız ve şüret daği taşhîfe işâretdür şüret-i şâyig zayı[°]dur.

Verâ-yı şarrâf-ı siyâh-ger be-ta[°]aqqub-ı ser-i şadr-ı celâl der-şaff-ı ni[°]âl.

35 Verâ-yı şarrâf-ı siyâh-ger ser-i şadr-ı celâl ta[°]aqqubı ile şaff-ı ni[°]âldedür. Şan[°]at budur ki şaff-ı ni[°]âlden murâd aşğadır. Ve ser-i şadr şaddur. Şarrâf lafzında ra aşğada

1 kese SET: kesse M / tîg ile MS: tîgile ET // 3 ifilese EST: ifileye M // 4 ma[°]nâsına EST: ma[°]nâsın M / ya[°]ni ESM: - T // 7 nükte TES: beyt M // 10 üzre ola MES: üzerinde olsa T // 19 anuñ cāmesi kaç[°]ını MET: kaç[°] cāmesini S //26 ucunda MET: ucundan S // 32 işâretdür MET: işâretdürür S // 36 lafzında SEM: lafzından T.

olup [T144a] şād har finî °aķabliceķ şarrāf lafzında olur. Şād anda olan rā harfinden [S101a] muķaddem ve elifden mu'ahķhar aşfer olur. Kıt'a:

Şarrāf cem° şud be-periřānī direm.

Şarrāf cem° oldu direm periřānlığı ile.

5 *Deryāb gū ki hest periřān-ı direm meder.*

Tuıydı ki periřān-ı direm mederdür. Şan°at budur ki lafz-ı direm periřān kılınıcaķ meder olur.

Zer-ger be-naķş-ı tır çerā dil nihād ki ān.

Ķuyumcı tır naķşına ne iķün gönül ķodı ki ol.

10 *Tīrest gerde dem-be-dem ez-pūte'ī gūzer.*

Oķdur eylemüř dem-be-dem bir pūteden geķmek. Şan°at budur ki naķş tařhīfe iřāretdür teber lafzı tır lafzıdır. Terceme: [M142b] Şarrāfı cem° eder ķū periřānī direm. Bilmez direm taķılsa olur cem° ķün meder. Zer-ger ki tır řekline dil ķor kim oldurur. Şüretde tır āna eder pūteden gūzer.[E142b] Nūkte:

15 *°Attār-rā ger °atā-yı tā'-ı tayyib-i aķlāķ der-dil ne-bāřed kisvet-i °ār mi-pūřed.*

°Attāra eķer tayyib-i aķlāķ tāsı °atāsı gönülde olmaya kisvet-i °ār geyer. Şan°at budur ki °attār lafzınıñ dilinde ya°ni iķinde tā'-ı mektūbī olmasa °ār olur.

20 *Ve °allāf-rā eķer libās-ı ser ü pāy °af ya°ni perhīz-kārī ne-būd be-ķeřme-i terāzu lāy-ı lāf mi-peymāyed.*

°Allāfa eķer libās-ı ser ü pāy °af ya°ni perhīz-kārılık olmaya ķeřme-i terāzū ile lāy-ı lāf ölçer. Şan°at budur ki °allāf lafzında ser ü pāy °af olmasa ya°ni evvelinden °ayn ve āķirinden fā olmasa lā ķalır. Kıt'a:

25 *°Attār rāyeř er zi-Ķudā der-pey-i °atāř*

°Attār rāyı eķer Ķudādan °atā ardıncadır.

Ez-ķulķ tayyib-i ķalķ ne-dāred demī dirīģ.

Ķılķatden tayyib-i ķalķı bir dem [T144b] dirīģ dutmaz. Şan°at budur ki °attār lafzında harf-i rā lafz-ı °atā ardıncadır.

30 *°Allāf-ı ķalb fālī°-i dil şud be-tīģ-ı mekr.*

°Allāf-ı ķalb gönül yarıcı oldu tīģ-ı mekr ile.

Biniger be-peyķereř ki be-bīnī Ķılāf-ı tīģ.

Nazar ķıl anuñ şüretine ki görürsün ķılıķ ķınını. Şan°at budur ki °allāf lafzı ķalb olıcaķ fālī° olur yarıcı ma°nāsına. Ve peyķer lafzı tařhīfe iřāretdür ki °allāf şüretdür ki °allāf şüretde Ķılāfdur ķın ma°nāsına. Terceme: °Attār rāyı ķünki °atānuñ peyincüdür.

35 Atmazsa tayyib-i ķulķını [M143a] elden nola dirīģ. °Allāf-ı ķalb fālī°-i dildür ķū mekrle. Gör řüretini [S101b] kim görünür ķün Ķılāf-ı tīģ. Nūkte:

Būķ-i baķķāl peře ist ki ber-ser-i āl ya°ni ser-āb-ı baķī°a-i āmāl per ü bāl mi-zened. [E143a]

1 harfini SEM: harfin T / olur EMT: - S // 4 periřānlığı ile MES: periřānlığıyla T //12 periřānī SEM: periřān T // 18 lafzınıñ SEM: lafzında T // 20 peymāyed TES : peymāned M // 25 Ķudā MS: Ķudā ET // 34 peyincüdür STE: ardıncadır M // 37 per ü bāl SET: - M.

Bük-i baqqâl peşedür ki âl başı üzre ya^cni ser-âb-ı baqqâ-a-i âmâl üzre per ü bâl urur. Şan^cat budur ki baqqâl lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi. Biri baqqâl lafzıdır biri âl. Aña binâ'en bük-i baqqâl peşedür ber-ser-i âl dédi.

5 *Ve dâl-ı dellâl-ı râh-nümâyest der-ma^craz -ı dellâl ki her ki der-ğayta-i idlâl-i ü der-âmed lâl mi-şud.*

Ve dellâl dâlı reh-nümâdur nâz ve mekr ma^crazında ki her kim ki anuñ nâzlanması ser-ğaddine girdi lâl olur. Şan^cat budur ki dâl-ı dellâl déyüp dâl lafzını murâd édinüp ve anı ism-i fâ^cil mülâhaza eyleyüp kulağuz ma^cnâsına olduğın i^ctibâr édüp râh-nümâ dédi. Ve dellâl lafzınıñ ser-ğaddi dâl-ı mektübîdür. Anda dâhil olup
10 altında olan lâl lafzıdır ki dilsiz ma^cnâsınadır. Rubâ^cî:

Baqqâl zindeğî talebend be-her cem^c-i mâl.

Baqqâl dirlik ister cem^c-i mâl için.

Lâm ez-pey-i beğâ biniger nâm-ı ü be-kâl. [T145a]

Lâmı beğâ ardınca gör anuñ nâmını kal ile. Şan^cat budur ki baqqâl lafzını iki
15 cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi. Biri beğâ lafzıdır biri lâm-ı mektübîdür ki lafz-ı beğâ ardındadır. Kaçan anuñ nâmı murâd olsa ki lâm lafzıdır. Ve kâl kur^ca yuvalamak ve kağıd döndürmek ile olur. Çün lâm lafzı döndürüle mâl olur. Öyleye baqqâlda beğâ cem^c-i mâl için idügi zâhir olur.

Dellâl geh şitâb ü gehi nâz [M143b] mi-kuned.

20 Dellâl gâh isti^ccâl éder ve gâh nâz éder.

Del nâz gerden âmed vü âl ber-şitâb dâl. [E143b]

Del nâz eylemekdür âl ivmeğê dâl. Şan^cat budur ki delâl lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi. Biri del lafzıdır ki nâz etmek ma^cnâsınadır. Biri âl lafzıdır ki rücû^c ve bülüg ma^cnâsınadır. Terceme: Baqqâl dirlik istediği cem^c-i mâl için. Dâldur
25 buña ki lâm beğânıñ peykinde kâl. Delâl gâh nâz édüben ki şitâb éder. Del nâz eylemekdurur âl ivmeğine dâl. Nükte:

Ğidâd ki çün elif der-miyâne ħaded ki ħarârest kisvet-i ħidâd ya^cni câme-i bâ-sevâd dâred ħidâd mâni^c vü ħâciz est ez-dâd.

Ğidâd ki elif gibi ħaded ortasında ki [S102a] ħarâmdur. Kisvet-i ħidâd ya^cni
30 câme-i bâ-sevâdı vardur ki anuñ ħaddi mâni^c ve ħâcizdür dâddan. Şan^cat budur ki elif ħaded ortasında olıcağ ħidâd olup ve kisvet-i taşhîfe işâretdür ki ħiddâd libâsda ħidâddur. Kesr-i ħa ve taħff-i dâl ile. Ve ħidâd lafzınıñ ħaddi ya^cni evvel ħarfi olan ħa olmasa dâd zâhir olurdu. İmdi anuñ ħaddi mâni^c-i dâd olduğı zâhirdür.

35 *Ve lebbâd ki der-lebd ya^cni cem^c-i mâl çün elif şâbit [T145b] ü müstağimst lâm-ı cem^cıyyet-i ü perde ist ber-rû-yı bâd.*

Lebbâd ki lebdde ya^cni cem^c-i mâlde elif gibi şâbit ve müstağimdür. Lâm-ı cem^cıyyeti anuñ perdedür rû-yı bâd üzre. Şan^cat budur ki lebd lafzınıñ içinde elif olıcağ lebbâd olur ve lebbâd lafzında lâm bâd lafzınıñ yüzi üzredür. Kıt^ca:

1 per ü bâl SET: - M // 6 marazında SEM: marazda T // 7 dâl MES: - T // 8 ma^cnâsına olduğın SME: ma^cnâsın olduğı T // 16 ardındadır ST: ardındadır EM / nâmı SEM: adı T // 23 nâz etmek SM: nâz eylemekET // 27 çün SEM: - M // 33 ħaddi EMS: ħaddifi T.

Ḥaddād-rā ki derd būd der-derūn zi-ḥır ş.

Ḥaddāduñ ki derd olur derūnunda [M144a] ḥırşdan. Şan^{at} budur ki ḥaddād lafzınuñ içi dādur ki mürādif-i derddür.

Zi-in rū be-āh tīre būd[E144a] rū-yı āheneş.

5 Bu yüzden āhdan tīre olur āhenūñ yüzi. Şan^{at} budur ki āhen lafzınuñ yüzi āhdur.

Lebbād-rā berāy-ı leb-i nān figān būd.

Lebbāduñ leb-i nān içün figānı olur.

Ez-ād be-zīr-i leb biniger nāle gerdeniş.

10 Āddan lebi altında gör anuñ nāle atmasın. Şan^{at} budur ki lebbād lafzını iki cüzden mürekkebe i^{tibār} eyledi. Biri leb lafzı ve biri ād lafzıdır ki muşibet ma^{nāsın}adır. Terceme: Ḥaddād ki derūnuñ içinde derdi var. Bu yüzden āheni yüzi olmuştur siyāh. Lebbād kim bir etmek edici içün iñler ol. Addan gör anı kim lebi altında vardur āh. Nükte:

Sīn-i sihhām sittest vū elif-i tīr tedbīr-i ū der-miyān-ı hem yaⁿⁱ şest-i

15 *ihitimām be-şayd-ı cem^c-i merām mi-güşāyed.*

Sīn-i sihhām altmışdır ve elif-i tīr tedbiri miyān-ı hemdedür. Yaⁿⁱ şest-i ihtimām şayd-ı cem^c-i merāma açar. Şan^{at} budur ki sihhām lafzında sin altmışdır hesabda ve anuñ Fārisisi şestdür. Ve şest büyük barmağ ile kiriş dutup atacak [S102b] yere dērler. Bunda iki ma^{nāsı} ma^{an} [T146a] i^{tibār} olunmak cāyızdır. Ve elifi tīre 20 teşbīh édüp hem içinde olup hām olup mecmū^cı sihhām olduğın beyān éder.

Ve kavvās-ı bī-kuvvat kuvvet-i bī-girān-rā ber-āş ki būnyād ḥāne-i gümānest nihāde tā ez-ḳavvām-ı ^cayş gūşe-i be-dendān-ı tam^c be-güşāyed.

25 Ve kavvās-ı bī-kuvvat [M144b] ḳarañsız kuvveti yaⁿⁱ nihāyetsiz kuvveti aş üzre ki būnyād ḥāne-i gümāndur ḳomuş. Tā ḳavvām-ı ^cayşdan bir gūşe'i tam^c dişi ile açar. Şan^{at} budur ki kuvvet lafzı ḳarañsız yaⁿⁱ āḥirsüz olıcağ ḳaf ve vāv-ı müşeddede ḳalur. [E144a] Ḳaçan ās lafzı üzre olsa ki būnyād ḥāne ma^{nāsın}adır. Mecmū^cı kavvās olup ve kavvām lafzınuñ köşesinden murād mīmdür ve dendāndan murād sīn-i mektübüdür. Ḳavvām lafzında olan mimi ḳaçan sin-i mektübī açsa yaⁿⁱ ısırp ḳoparsa ol mim gidüp sin anuñ yerinde ḳalup kavvās olur. Ḳıṭ^a:

30 *Sihhām sīn-i erre keşed ber-ser-i sihhām.*

Oḳçı bıçku sinini çeker sehmler başı üzre. Şan^{at} budur ki sihhām lafzı üstünde olan sini erreye teşbīh édüp anuñ başı üzre derd yer.

Tā ber-fezād-ı hām güşāyed be-şayd şest.

35 Tā hām üzre açar şayda şest. Şan^{at} budur ki hām lafzı kendüsi murāddur ve şest şan^{ata} nazar olunmuştur ki murād andan sindür. Ol ki hām üzre ola sihhām olur.

Ḳavvās-rā miyāne-i ḳavs est ez-elif.

Ḳavvāsa ḳavs ortasında vardur elifden.

Tīrī kez-an şikārī nef^c āverd be-dest.

2 derūnunda MET: derūnda S //5 āhenūñ yüzi SEM: āhen yüzi T //11 ma^{nāsın}adır SEM: ma^{nāsın}adır T / derdi SEM: derd T //16 miyān-ı hemdedür TS: miyān-ı hemdür EM // 26 ḳaçan EST: - M / olsa SEM: ola T // 33 şest ES: şast MT // 34 şest ES: şast MT.

Bir ok ki andan n ef' şikârın götürür ele. Şan'at budur ki elifi tîre teşbîh édüp kavş lafzınıñ [T146b] içinde olıcağ kavvâs olduğına işâret éder. Terceme: Sihhâm sin-i erre çekdi sihhâma gör. Tâ hâm şaydı için éde ol güşâd şest. Kavvâs kavş içinde elif tîri dutar. Andan şikâr nef'e deler kim uzada dest. Nükte:

5 *Mücellid ez-devr-i mîm mühr-i mihr-i [M145a] zer ber-rû-yı cild mi-nihed.*

Mücellid devr-i mîmden altun şemse mührünü cild yüzi üzre kor. Şan'at budur ki mücellid lafzında olan mim şöyle (م) yazılıcağ [S103a] dürlü olur. Ve ol mîmden [E145a] aşğa olan lafz cild lafzıdır. Öyleye ol devr güyiyâ cild üzre mihr-i zerdür.

10 *Ve şahhâf çeşm-i şâd-ı şayyâd ber-haf ya'ni tâyif-i tavâyif mi-güşâyed.*

Ve şahhâf çeşm-i şâd-ı şayyâdı hâf üzre ya'ni tâyif-i tavâyifüñ açar. Şan'at budur ki şahhâf lafzında olan şâd-ı mektübî çeşmeye teşbîh édüp ve anı dañi şayyâda şahhâf kırup öyleye şahhâf şâdı çeşm-i şayyâddur déyüp ve ol hâf üzredür déyüp ve hâf lafzını haffe haveleden ism-i fâ'il i'tibâr édüp tavâf édici ma'nâsına idügüne tenbîh édüp lâ-cerem şahhâf lafzında şâd ki çeşm-i şayyâddur ki hâf üzre vâkı' olup tavâyifi tâyif olanı şayd éder dér. Kıt'a:

Der-kelâm-ı mecd ez-lâmeş mücellid câmi'est.

Kelâm-ı mecdde ol kelâmuñ lâmindan mücellid câmi'dür. Şan'at budur ki mecd lafzında lâm-ı mektübî olıcağ mücellid olur. Öyleye mücellid olup cildde Qur'ânı câmi' 20 olduğu lâmdandır.

Celd bâşed ger keşed der-dîn zi-mîm-i meyn ser.

Çâbük ve pehlüvân olur eğer çekerse dînde yalan mîminden başı. [T147a] Şan'at budur ki mücellid lafzı kaçan mîm-i meynden baş çeküp ya'ni mîmi giderse cild olur.

Çün elif şahhâf bâyed râst-dil beyne's-şuñuf.

25 Elif gibi şahhâf gerekdür togru gönüllü şuñuf ortasında. Şan'at budur ki şahaf ortasında elif olıcağ şahhâf olur. [M145b]

Şâf dâñ tab'eş ger ez-dürdî kabñ âred hazer.

Şâf bil anuñ tab'ını eğer kabñ püsesinden hazer getirürse. Şan'at budur ki her nesnenüñ püsesi dibinde olur. Öyleye dürdî-kabñdan murâd harf-i âhiri olan hâdur. 30 [E145b]Şahhâf lafzında ol ha olmayıcağ hâf olur. Terceme: Gör kelâm-ı mecd lâmindan mücellid cem'ini. Cild olur mîm-i meynden ser çekerse ol eğer. Çün elif-i şahhâf togru dil gerek beyne's şuñuf¹. Şâf bil tab'ın éderse kabñ dürdinden hazer. Nükte:

Hâ-yı hallâc kemân-ı yağmâst vü hallâc be-üy lâcî.

35 Hâ-yı hallâc kemân-ı yağmadur ve hallâc anuñ ile lâcîdür. Şan'at budur ki harf-i hâ şöyle (ح) yazılıcağ yaya beñzer ve hallâcuñ altı yayı olup anuñ ile kesb-i mâl

1 şikârını MET: şikârın S / ele STE: elife M // 3 şest ES: şast MT // 7 mührünü EST: mührün M / yüzi EST: yüz M // 9 aşğa ETS: aşğada M / ol ESM: - T / güyiyâ EMT: güyâ S // 14 haveleden SM: havela TE / édüp STE: édülüp M // 18 kelâmuñ SME: kelâm T / câmi'dür EST: câmi'dürür M // 29 öyleye EMS: - T // 35 yayı MET: yay S.

¹ 'Sahifeler, yapraklar arasında.'

kılduğı için kemân-ı yağmadur dedi. Ve hallâc lafzı ol yağma sebebi anla [S103b] ya'ni hânuñ hazfı ile lâcî olur.

Ve sîn-i sirrâcî sermâye-i sevdâst vü sirrâc be-üy râcî.

5 Ve sîn-i sirrâcî sermâye-i sevdâdur ve sirrâc anuñ ile râcîdür. Şan'at budur ki sermâye lafzınuñ ma'nâsı şan'ata nazâr maddenüñ ve terkîbün başı démek olur. Sirrâcî lafzınuñ mâddesinüñ başı sîndür. Lâ-cerem sirrâcî lafzı anuñ ile râcîdür. Ya'ni sin ile râcî lafzından mürekkebdür. Kıt'a:

Ger ne-bâşed dâl-i dîn neddâf-râ.

Eğer olmaya [T147b] dîn dalı neddâfa.

10 *Vâ kuned nâf âfet-i mekr ü fenneş.*

Gerü éder göbeği mekr ü fen âfeti. Şan'at budur ki neddâf lafzında dâl olmasa nâf kalur.

Ver kuned sirrâc serc-i dâbe kalb.

Eğer sirrâc dâbenüñ sercini kalb éderse. [M146a]

15 *Gird bâyed çün ceres der-gerdeniş.*

Etmek gerek ceres gibi anuñ boynunda. Şan'at budur ki serc lafzı kalb olıcağ ceres olur. Terceme: Olmaz ise dâl-ı dîn neddâf için. Nâf andan ayru düşer her nefes. [E146a]Ger éde sirrâc serc-i dâbe kalb. Boynuna kılmak gerek anı ceres. Nükte:

20 *Neccâr-ı tirâşende ki der-her hüner-i bî-ğad câ mi-sâzed der-zîr-i bağal er dâred ki bîğ-i dâr-ı beğâ be-ân mi-büred.*

Yünci neccâr ki her hüner-i bî-ğadde câ düzer ve kıltuğ altında bıçkusı vardur ki beğâ dârinuñ köküni anuñ ile keser. Şan'at budur ki hüner lafzı bî-ğad ya'ni evvelsiz olıcağ ner kalur ve lafz-ı câ ânuñ içinde olıcağ neccâr olur. Öyleye neccâr yerine ğadde câ düzdüği zâhir olur. Ve neccâr lafzında kıltuğı altı ya'ni aşğası erdur ki erre 25 ma'nâsınadır.

Ve nağğâş-ı nağş-bâz der-çehre-güşâyî niğâb ber-rüy mi-nümâyed ammâ sûret-i şeyn-i taşvîr ez-şeyn-i teşvîr der-âğab dâred.

30 Ve nağğâş-ı nağş-bâz çehre-güşâyılığda niğâbı yüz üzre gösterür. Ammâ 'âr taşvîrli şüreti teşvîr ya'ni ğacâlet şeyninden 'ağabinde dutar. Şan'at budur ki nağğâş lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri nağğâdur biri şındur ki melfûzı mülâğaza kılnıcağ şüret-i şeyndür fetğ-i evvel ile. Rubâ'iyye:

Neccâr-ı perîşân bübürd ser zi-çenâr. [T148a]

Neccâr-ı perîşân keser başı çenârdan.

Tâ zi-âteş-i ğırş germ sâzed bâzâr.

35 Tâ ğırş âteşinden germ éde bâzârı. Şan'at budur ki neccâr lafzı perîşân olıcağ [S104a] çenâr olur. Ve çenâr lafzınuñ başı kesilicek nâr [M146b] kalur ki mürâdif-i âteşdür.

Ver çeşm-i muşavvir be-güşâ bend zi-'acz.

4 sirrâcî ESM: sirrâc T / anuñ ile ST: anuñla EM // 9 olmaya STE: olmasa M / dîn dalı MES: dînüñ dalı T // 16 olcağ EST: olmağ M // 19 tirâşende SME: tirâşend T // 22 dârinuñ EST: dâruñ M / ya'ni SEM: - M // 29 'ağabinde MET: 'ağabde S // 34 sâzed EMS: sâz T.

Eğer muşavvirüñ[E146b] gözünü açalar °aczen.

Mürist ki haṭ hemî keşed ber-dîvâr.

Bir qarıncadır ki haṭ çeker dîvâr üzre. Şan°at budur ki muşavver lafzında çeşm şaddur. Ol açılıp gidicek mür qalur. Terceme: Neccâr-ı perîşân ki keser re's çenârdan
5 hırş âteşi ile diler ol germ éde bâzâr. Ger çeşm-i muşavver açıla °acze görür. Bir mürdurur haṭ çeker ol birdür ve dîvâr. Nükte:

Elif-i kaşşâr-ı ter-dâmen midakka üst ki der-kaşr-ı hâne-i Hudâyî bedân sûtün mî-efrâzed.

Ter-dâmen kaşşâruñ elifi tokmağıdır ki hâne-i Hudâyî kaşrında anuñ ile direk
10 kaldırur. Şan°at budur ki kaşr lafzında elif kaldırılacak kaşşâr olur.

Ve elif-i °aşşâr-ı kûncâr tîr-i üst ki der-çerâğ-ı rûşenâ-yı °aşr-ı hod be-ân sîḥ mi-sâzed.

Ve küspe şıkıcı elifi anuñ tîridür ki kendü °aşrınuñ rûşenâlığı çerâğında anuñ ile şiş düzer. Şan°at budur ki elif °aşr lafzında saçılıp dikilicek °aşşâr olur. Kıt°a:

15 *Kaşşâr-râ ki şâd-ı şafâ der-derün nist*

Kaşşâruñ ki şâd-ı şafâ içinde olmaya.

Ķârest ceyb ü dâmen ez-âlâyiş-i hevân.

Ziftdür yaqası ve eteği horluq bulaşmasından. Şan°at budur ki kaşşâr lafzınuñ içinde şâd olmayacak kâr olur. [T148b]

20 *Dehhân ki hesteş ez-pey-i sūd zebân-ı cereb.*

Bağcınıñ ki vardur bey° ve şirâ içün cereb dili.

Âh-ı dileş besân-ı çerâğest der-dehân.

Anuñ göñlünün âhi çerâğ gibidür ağızında. [M147a] Şan°at budur ki dehhân lafzı teşdîd-i hâ ile lafz-ı °Arabîdür ve dehân lafzı taḥfîf-i hâ ile lafz-ı Fârisîdür. Âh lafzı ki
25 dil ya°ni qalb ola hâ olur. Ve ol bu iki lafzuñ her birinüñ içindedür. Terceme: Kaşşâr [E147a] dilde şâd-ı şafâ dutmaz ise ger. Kâr éde ceyb ü dâmenin âlâyiş-i hevân. Dehhân ki cereb ola zebânı berây-ı sūd. Âh-i dili çerâğdur şan ki der-dehân. Nükte:

Şabbâğ-ı reng-âmiz der-teh-i şâd ki dîk-i misîn est bâğî dâred ez-elvân ki be-berg-i ân câme-i hod vü ḥalkân siyâh mi-kuned.

30 Reng qarışdırıcı boyacı şâd dibindeki bakırdan çölmekdür. Bâğî vardur [S104b] elvândan ki anuñ yaprağı ile kendünüñ ve ḥalkuñ kaftânın siyâh éder. Şan°at budur ki şabbâğ lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri şâddur ki melfûzı murâd édüp ism-i câmid mülâhaza eyleyüp dîk-i misîndür dédi. Ve andan aşğa olan bâğ lafzıdır ki ol bağıñ yaprağından reng éder dédi.

35 *Ve debbâğ-ı ḥâm-ı tam° be-vâsıta-i bâ ki ḥarf-i cerest tâcir-i menâfi° kuned dâğ-ı meşakḳat ber-rüy püset mi-keşed.*

Ve ḥâm-ı tam°-ı debbâğ bâ vâsıtası ile ki harf-i cerdür. Tâcir-i menâfi° éde dâğ-ı meşakḳati diri yüzi üzre çeker. Şan°at budur ki debbâğ lafzını iki cüzden mürekkeb

3 qarıncadır MES: qarıncadurur T / haṭ SM: haṭ ET // 9 tokmağıdır MES: tokmağdur T // 10 kaldırılacak SEM: kaldırılınca T // 18 bulaşmasından SEM: bulaşmadan T // 28 dâred EST: dâr M // 33 eyleyüp EST: édüp M / aşğa ESM: aşğada T.

i[°]tibār eyledi. Biri bā'-i mektübī ki ħarf-i ce rdür. [T149a] Biri dāğdur ki düğün ve tamğa ma[°]nāsınadır. Kıt'a:

Zi-şabbāğī şud şabbāğ bāğī.

Şabbāğlıktan olur şabbāğ bāğī.

5 *Çü şud şād-ı şiyānet dūr ez-üy.* [M147b]

Çün oldı şiyānet şādı ırak andan. Şan[°]at budur ki şabbāğī lafzından şād gidicek bāğī olur ya şabbāğ lafzından şād gidicek bāğ kalur. Bu taqdırce bāğī lafzında ħarf-i yā [E147b]nefs-kelimededen olmayup yā-yı vaĥdet olur.

Ve ger debbāğ-rā dāl-ı diyānet.

10 Eğer debbāğa diyānet dahı.

Zi-debbāğī sūd kim hest bā-gī.

Debbāğlıktan eksilürse oldur gī ile. Şan[°]at budur ki debbāğī lafzından dāl eksilürse bāğī kalur bu lafzı daĥı iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri bā lafzı ki ma[°]a ma[°]nāsınadır. Biri gī lafzı ki fetĥ-i ġayn ve sükün-ı yā ile azğınlık ma[°]nāsınadır.

15 Terceme: Éder şabbāğı bil şabbāğı bāğī. Şiyānet şādı çün andan ola dūr. Eğer debbāğdan dāl-ı diyānet. Gide debbāğī bāğī olsa olur. Nükte:

Sekkāk ez-sin niş-i dendān-ı tam[°] tīz mī-kuned tā kākī be-lebeş resed.

Bıçaqçı sinden dendān-ı tam[°] nişterini keskin éder. Tā bir beksimad lebine érişe. Şan[°]at budur ki sekkāk lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri sīn-i mektübīdür ki dendān déyüp anı murād éder. Biri kāk ki beksimād ma[°]nāsına gelür. Beyt:

Bā-muvāfiķ hem-reh ü pālād ü kāk

Ez-mü'ennāt-ı sefer-i mā-rā çı bāk.

Vü gazzāl ez-ğayn hezār rişte-i ĥıyel mi-tābed tā zālī ber-rişte efgend

[S105a]. [T149b]

25 Ve ipci setrden bīñ ĥıleler ipliğini bükür. Tā bir zālī ipe bırağa. Şan[°]at budur ki gazzāl lafzı iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri ġayn-ı mektübī ki ĥesābda bīndür. [M148a] Biri zāl ki ĥarı ma[°]nāsınadır murād °avretdür. Öyleye gazzāl hezār ĥıle ipliğın bükür. Tā ki °avret bağlayup şayd éde dédi. Kıt'a:

Sekkāk der-miyān-ı sikek kâred mi-keşed.

30 Bıçaqçı[E148a] şoķaķlar ortasında bıçak çeker.

Kâred be-pence ke-sikke şıfat gevherī zi-sām.

Ki getüre penceye sikke gibi gevheri altun rizesinden. Şan[°]at budur ki sekek ortasına bıçak ya[°]ni elif çekilse sekāk olur. Ve mışra[°]-ı evvelde mezkür olan kârd lafzı lafz-ı müfreddür. Ve mışra[°]-ı şānī evvelinde mezkür olan lafz lafz-ı mürekkebdür ki bir 35 cüzü āred lafzıdır. Pes tecnīs-i ĥať ĥabīlindendür.

Gazzāl rişte cāme-i āz dıleş zi-gull.

İpci eğritmiş gönlü tam[°]ınuñ ĥaftānını demür bendden.

Tā zāl-ı zer be-şekl-i gazzāl āverd be-dām.

5 dūr MSE: - T // 7 taqdırce MSE: taqdırde T // 13 eksilürse SET: eksilse / eyledi ST: etdi EM // 17 tīz MES: - T / 20 beksimād SET: beksimed M // 25 ipliğini SM: ipliğın ET // 27 ma[°]nāsınadır MET: ma[°]nāsımdadır S // 35 ĥať MES: ĥať T.

Tâ altun zâlımı gazzâl gibi getü re duzağa. Şan°at budur ki âz lafzı dil ya°ni kalb olıcağ zâ olur. Ol ki gull lafzında peydâ ola gazzâl olur. Ve zâl lafzı kendüsi murâddur ve zerden murâd °ayndur ve anuñ şekli gayndur noқта ile. Ve bunda mektübî murâddur. Kaçan ol bunı şayd ile gazzâl olur. Terceme: Sekkâkî gör miyân-ı sekekde bıçağ çeker
5 tâ deste ala sikke şıfat-ı gevherî tamâm. Gazzâl bükdi çünki gull içinde âz-ı dil. Zâl-ı [T150a] zeri çü şekl-i gazzâl ilete tâ be-dâm. Nükte:

*Ḥaff-ı ḥifâf faḥḥ ya°ni dâm-ı dilest ammâ üf ki kelime-i melâlest der-
°akab dâred.*

Ḥifâfuñ ḥaffı faḥḥdur ya°ni dâm-ı dildür ammâ üf ki kelime-i melâldür
10 °akabindedür. Şan°at budur ki ḥifâf lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri ḥafdur [M148b] ol ki dil ya°ni kalb ola faḥḥ olur. Ve biri üfdür ki evvelki cüz'üñ °akabincedir. Lâ-cerem dâm-ı dilüñ °akabince kelime-i melâl vardır.

Ve kâf-i eskâf ki nigû-nisâr künende est der-pâyân-ı as nişân nigû-nisârî

[E148b] binâ vü nâ pâydarî °amel-i üst.

15 Ve kâf-ı eskâf ki başı aşağa édicidür as âhirinde anuñ binâsınuñ başı aşagalıgınuñ ve °amelinüñ nâ-pâydarlıgınuñ nişânıdır. Şan°at budur ki eskâf lafzını [S105b] iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri âs biri kâf bu terkîbde başmağcınuñ binâsınuñ ya°ni şıgasınuñ ya şan°atınuñ başı aşagalıgına ve °amelî ki başmağdur pâydar ve bâkî olmadıgına işâret vardır. Ve âs lafzına münâsib binâ ve °ameli ki başmağdur
20 aña muvâfiğ pâydar lafzın zıkr eyledi ki pây lafzını müştêmildür. Meşnevî:

Çü zed ḥaffâf na°l bâz-güne.

Çün urdu ḥaffâf na°li ters

Şud ez-râstân la°neş nümüne.

Olur doğrular dan la°n aña örnek ve nazîr. Şan°at budur ki na°l lafzı kaçan ters
25 kılınsa la°n olur.

Vü ger eskâf nîz ez-ḳâlib-ı râst.

Eğer başmağcı daḥi râst-ı ḳâlibdan.

Keşed ser ḳalb bâşed çün keci râst.

Baş çeke ḳalb olur eğri gibi için. Şan°at budur ki eskâf lafzınuñ başı elifdür.
30 [T150b] Ol ki ḳâlib lafzından çekile ḳalb olur. Terceme: Çü ḥifâf éde na°l bâz-güne. Éder doğru aña la°ni nümüne. Eğer eskâf başı ḳâlibından. Çekerse ḳalb ola bed-mezhebinden. Hikâyet:

*Yekî ez-sûḳıyye-râ be-ḥılkat-i ḥilet ve leccâc-ı mizâc meşhûr bûd guftend
tâ çend çün °ayyârî [M149a] ez-pey-i zer der-ḳalbî rây çeşm ber-yârî dârî vü
35 bâzâr-ı ḥalḳ tîğ-ı zebân çün elif ber-ser her zârî keşî guft in ḥurde ne-dânîd ki
bâzârî ki ez-âzâr °âḥl bûd bî-ḥâşıl bûd. [E149a]*

Birine ehl-i bâzârdan ki ḥılkat ḥilesi ve mizâc inâdı ile meşhûr idi dâdiler. Tâ niceye dek bir °ayyâr gibi altun ardınca fikr ḳalblıgında gözi bir yâr üzre dutarsın ve

2 lafzında SET: lafzından M / kendüsi SME: kendü T // 6 zeri MT: zer SE / ilete MS: iletse ET // 10 °akabindedür SET: °akabincedir M / ki SET: - M // 18 şıgasınuñ MSE: şıganıñ T // 25 kılınsa SET: kılınsa M // 33 guftend ESM: guft T // 37 inâdı ile ESM: inâdıyla T.

halkı incitme ki tığ-i zebânı elif gibi her bir zâr başı üzre çekersin? Dédi: Bu hurde bilmezsüz ki bâzârı ki âzârdan °atıl ola bî-ḥâşıl olur. Şan°at budur ki zerden murâd °ayndur. Rây lafzı ki ḳalb ola yâr olur. Ol ki altun ya°ni °ayn ardınca ola °ayyâr olur. Ve tığ-i zebândan elif murâd édindi. Ol ki zârî lafzınuñ üzerine ola âzârî olur ve lafzı bâzârî ki azâr lafzınsuz ola evvelinde bâ°-i mektübî ve âḫirinde yâ°-i mektübî ḳalup pey lafzı ḥâşıl olur. Kıt°a:

Bâzâr bûd ḥâne-i dîvânege dîvân.

Bâzâr şeytânlaruñ ḥânesi ve dîvânı ve ḳatıdur.

Dîvâne-i sevdâst ez-an merdüm-i bâzâr.

10 Dîvâne-i [S106a] sevdâdur andan bâzâr âdemi.

Pâ-mâl şud [T151a] an kes ki be-bâzâr-ı derûn ref.

Pây-mâl oldu ol kimse ki bâzâr içine gitdi.

Bâzâr be-bîn pây-nihâde ber-zâr.

15 Bâzârı gör ki ayak ḳomuşdur zâr üzerine. Şan°at budur ki bâzâr lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri bâ lafzıdur biri zâr lafzıdur. Bâ lafzı bir noḳta ile ve pây lafzı üç noḳta ile [M149b] şan°ata nazâr birdür. Öyleye andan ayak ma°nâsı murâd olup anuñ altında olan zârdur. Terceme: Bâzâr olur ḥâne ve dîvânege dîvân dîvâne-i sevdâdur olan merdum-ı bâzâr. Pâ-mâl olur ḫırş ile [E149b] bâzâra giren kes. Bâzâr ḳomuşdur göre pâ çün ber-zâr.

20 *El-bâbü°s-sâdisü fi°l-müstelizzâti ve°l-müştehibbâti.*

Ekşer nüşḫada böyle vâḳi° oldu ammâ evveli evvele ḳaşr idi.

Ve fihi fuşûlün faşlün fi°l-ginâ°i ve°l-câhi.

Lafz-ı ginâ° kesr-i evvel ve ḳaşr-ı âḫir ile yâr ma°nâsınadur ve câḫ ḳadre ve menzile ve mansıb ve mertebe ma°nâsınadur. Nükte:

25 *Tüvânger hezâr ḥesâb ez-vicâhet-i ḫod be-vâsıta-i cem°-i mâl berdâred vü rûz-ı âḫir bedân ki ez-an hezâr yekî vâşıl dâred belki ez-an yek nîz ḥâşıl ne-bâşed vü lafz-ı ginâ be-in ma°nâ tüvângerest ki evveleş °aynest ki hezârest vü miyân-ı nûn ki cem°iyyet-râ eş°ârest vü âḫir elif ki yekî mi-şümâred vü an elif nîz hiç ne-dâred.*

30 Ğanı bîñ ḥesâbı kendü vicâhetinden cem°-i mâl vâsıtası ile ḳaldırur ve âḫir günde bilür ki ol biñden bir vâşılı vardur. Belki [T151b] ol birden daḫi ḥâşıl olmaz. Ve lafz-ı ginâ bu ma°nâ ile Ğanıdür ki evveli Ğayndur ki biñdür ve ortası nündür ki cem°iyyeti meş°ardür ve âḫiri elifdür ki bir şayar ve ol elifüñ hiç nesnesi yokdur. Şan°at budur ki kendü icmâlen beyân eyledi ki biñ ḥesâbda Ğayndur ve nun °alâmet-i cem°dür. Ve elif 35 ḥesâbda birdür ve lafz-ı ginâ bu ma°naları meş°ardür ki Ğanı evvelâ biñ ḥesâb éder ve şâniyen cem°-i mâle sa°y [M150a] eyler ammâ âḫiri hiçdür. *Mısrâ°:*

În heme hiçest çün mi-begüzêred.

Kıt°a:

3 °ayn MES: - T / ardınca ST: ardında EM // 7 dîvânege EST: dîvâneĝi M // 15 noḳta ile EST: noḳtayla M // 19 ḳomuşdur SET: ḳomuşdurur M // 21 evveli MES: - T // 24 ma°nâsınadur EMS: ma°nâsındadur T / nükte SEM: - T // 31 vâşılı MET: vaşlı S.

Dār ed tūvān zi-zor ū zer evvel tūvāngerī.

[E150a] Kudreti vardur kuvvetden ve altundan tūvāngerliġūñ.

Ve āḫir gerī zi-eşk-i nuḫāsī be-müflisī.

5 Āḫiri uyuzluġ vardur baķır göz yaşından müflislik ile. Şan[°]at budur ki [S106b] tūvāngerī lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri tūvān ki kudret ma[°]nāsınadur ve biri gerī ki uyuzluġ ma[°]nāsınadur ve muķābil-i zer nuḫās ve zıdd-ı tūvāngerī müflis zıkr eyledi.

Der-ķalb-i rāstist binā-yı yesār līk.

Rāstlıķ ķalbindedür yesār bināsı līkin.

10 *Rāy ān ki gered ber-ser-i ū ḫarf şud āsī.*

Fikri ol kimse ki atdı anuñ başı üzre ḫarf ḫazın oldu. Şan[°]at budur ki yesār lafzı ķalb olıncaķ rāsī olur ki rāst ve muḫkem ma[°]nāsınadur. Ve rāy lafzından murād şan[°]ata nazār ḫarf-i rādur. İmdi rāsī lafzınıñ rāsından ḫarf-i rā şarf olunup gidicek āsī ķalır. Terceme: Gerçi tūvāngerīnūñ olur evveli tūvān. [T152a] Āḫir gerīdür eşk-i nuḫāsile müflisi. Çün rāst-ı dil içinde binā-yı yesārdur. Kim şarf-ı rāy eylese başdan olur āsī. Nükte:

Der-luġat zer-rānden-rā güyend vü naķra ķafā-rā.

Luġatde zer sürmeġe dērler ve naķra ķafāya dērler.

20 *İşāretest ber-ān ki zer-rā ez-piş rü be-bāyed rāned ki zerdī-rüy bedāşest vü naķra-rā ez-ķafā be-bāyed güzāşt ki siper-i def[°]-i sille-i bedānest.*

İşāretdür aña ki zeri öñden [M150b] sürmek gerek ki yüz şaruluġı andandur. Ve naķra ķafāda ķomak gerek ki yaramazlaruñ sillesi def[°]i ķalkandı. Şan[°]at budur ki ma[°]nā-yı luġavī ma[°]nā-yı örfide mu[°]teber gerek. Öyleye anuñ vechini ve nefini beyān eyledi. Evvelki bedānest lafzı bānest lafzınıñ mūrādıfidür ya[°]ni bān lafzıdır rāst rābıtası [E150b] ile ve ikinci bedānest lafz-ı cem[°]-i beddür est rābıtası ile. Kıı[°]a:

Be-zer ū sīm her ki şud maġrūr.

Altın ve gümüş ile her kim ki oldu maġrūr.

Ne-keşed cüz-ziyān ū zulm zi-ġam.

Çekmez ziyān ve zulmden ġayrı ġamdan.

30 *°Ayn-rā bīn nūmūde şüret-i ġayn*

°Aynı gör göstermiş ġayn şüretin.

Sīm biniger girifte naķş-ı sitem.

Sīmi gör kim dutmuş sitem naķşını. Şan[°]at budur ki °ayndan murād altındur ve ol şüretde ġayndur ḫud[°]a ve ziyān ma[°]nāsına. Ve sīm şeklinde semdür. Öyleye bunlara 35 maġrūr olan ziyān ve sitem görür. Terceme: Her ki maġrūr olur zer ū sīme. Almaz illā ziyān ve zulm ve elem. °Ayn şeklidir şüret-i ġayn [T152b] [S107a] sīm naķşını gör kim oldu sitem. Nükte:

2 kudreti MET: kudret S // 4 yaşından SEM: yaşında T // 6 tūvāngerī SET: tūvānger M // 12 olıncaķ ST: oluncaķ EM // 15 yesārdur SET: yesārdurur M / eylese EMT: eyleye S // 24 rābıtası MES: rabtı T // 31 şüretin EST: şüretini M // 36 şeklidirur SET: şeklidir M.

5 *Ahvāl-i bende çenân bihter ki der-tüvāngerī vü dervīşī üftān vü hīzān
bāşed zīrā ki eğer müddet-i tüvāngerī dūr ü dirāz keşed nezd-i yekest ki ez-ğaflet
ü gurūr der-lehv ü la[°]b üfted vü be-[°]itāb ü [°]azāb mübtelā şud ne-mi-bīnī ki çün
der-lafz-ı gīnā ki dāmen-i ü elifest memdūd şud sūrūr şud ki ber-lehv ü la[°]b delīl
est.*

Ahvāl-i bende öyle gerekdür ki ganilikde ve derviş [M151a] likde düşüci ve durucu ola. Zīrā ki eğer müddet-i gīnā dūr ve dirāz çeke yaķındür ki ğaflet ve gurürdan lehv ü la[°]b düşe ve [°]itāba ve [°]azāba mübtelā ola. Görmez misin ki çün lafz-ı gīnāda ki anuñ eteĝi elifdür. Memdūd ola sūrūr olur ki lehv ü la[°]b delīldür. Şan[°]at budur ki gīnā
10 [E151a] mümted olmamaķ gerek ki ğaflet ve gurūra erişdürmeye. Buña delīl budur ki gīnā lafzı taşavvur olıcaķ yesār ma[°]nāsınadur. Ve memdūd olıcaķ ér ma[°]nāsınadur ki lehve daldur. Kıt[°]a:

Temevvül hemān māye bāşed pesend.

Māldārlik ol miķdārla olur maķbül.

15 *Ki levmet dīhed ger şud münķalib.*

Ki Saña melāmet vére ger ola münķalib. Şan[°]at budur ki münķalib lafzı dönüci ma[°]nāsınadur ki şan[°]at kalbe işaretdür. Kaçan lafz-ı temevvül kalb ola levmet olur.

Ger müyī ez-üy be-kāhī be-[°]amd.

Eğer bir kılı andan ekseseñ kaşd ile.

20 *Keşī tell-i nikbet ez-ü der-[°]aķab.*

Çekersin nikbet depesin andan şoñra. Şan[°]at budur ki temevvül lafzından mü ya[°]ni [T153a] mīm ve vāv çekilcek tel kalur. Terceme: Temevvül hemān māye olur kaķbül. Ki levmet vére ger ola münķalib. Eğer müyı andan çekerseñ be-kaşd. Saña tell-i nikbet olur müte[°]aķķib. Nükte:

25 *Tüvāngerī hemān miķdār-ı kāfist ki nāy-ı gülü-rā be-vāsıta-i cem[°]-māl ez-loķma-i perişān māni[°] bāşed biniger der-lafz-ı gīnā ki perde ist ber-rü-yı nā.*

Ġanilik hemān şol miķdār-ı kāfidür ki nāy-ı gulüyı cem[°]-māl vāsıtası ile loķma-i perişāndan [M151b] māni[°] ola. Nazar kıll lafz-ı gīnāya ki perdedür nā yüzi üzre. Şan[°]at budur ki gīnā lafzı iki cüzden mürekkeb i[°]tibār olundu. Biri ğayndur bulut ve perde
30 ma[°]nāsına ve biri nā lafzıdur ki [S107b] murād nāy-ı gülüdür.[E151b] Kıt[°]a:

Dünyā an māye kifāfest ki ez-māl-ı kesān.

Dünyā ol miķdār kāfidür ki ğayr kimselerüñ mālından.

Men[°] dārende kuned ez-ķam[°]-ı nefsanī.

Men[°] dutucu ola nefsanī ķam[°]dan.

35 *Der-ķabül-ı şıla ez-ĝayr-ı ĝanī nī ĝüyed.*

İhsān kaķbülünde ĝanī ĝayrıden yok dér.

Ne-keşed lā-cerem ez-minnet-i kes nūj mānī.

4 ber-lehv ü la[°]b ESM: - T // 10 olmamaķ ESM: olmaķ T / erişdürmeye SME: erişdirme T // 17 ma[°]nāsınadur STE: ma[°]nāsınadur M / kaçan MES: - T // 22 çekilcek EST: çekilcek M // 27 vāsıtası ile EMT: vāsıtasıyla S // 35 ĝüyed SET: ĝüy M.

Çekmez lâ-büd kimse minnetinden guşşaluluk. Şan^cat budur ki ganî lafzında nî olmayacak gayn-ı mektübî kalur ki hesâbda biñdür. Lâ-cerem biñe mâlik olan ganî ve müstagnî olup kimse minnetinüñ gamın çekmez.

Ber-ser-i nî-i ganî gayn hezâr âsânist.

5 Ganîniñ nîsi başı üzre gayn biñ âsânlıkdur.

Hod meşel hest ki yek nî ve hezâr âsânî.

Meşel vardur ki bir yok biñ âsânlık. [T153b] Şan^cat budur ki ganî lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi. Biri gayn-ı mektübî ve biri nî lafzıdır. Pes bir kerre nî üzre biñ âsânlığa érmek vardur. Terceme: Ol kadar mâl yeter kim bir kû mâlından. Men^c éde etmeyesin tâ tam^c-ı nefsanî. Gayruñ ihsânı kabûlünde ganî çün deye nî. Çekmeye gayrîlerüñ minneti bâdan cânı. Nî başı üzre ganî olsa bîn âsânlık. Ki meşeldür dénîlür biri biñ âsânî. Nükte:

Mâl ez-tâze-rüyî der-evvel mâ mi-nümâyed ki âbest ammâ eğer der-âhîr-i ü nazar-ı şâfî kunî vü ez-ser-i ü be-güzeri âl yâbî ki lem^cân serâbest. [M152a]

15 Mâl tâze rüyükdan evvelde mâ gösterür ki âbdur. Ammâ eğer anuñ âhîrine nazar-ı şâfî édesin ve anuñ başından geçesin âl bulasın ki lem^cân serâbdur. Şan^cat budur ki ed-dünyâ halkun hazretün¹ hasebince mâl lafzınıñ evveli mâdur. Ammâ çün başdan geçesin âl kalur ki serâbuñ yaldırmasıdır. Pes mâl mâle nazar şerâb-ı bî-şebâtdur. Kıt^ca:

[E152a] Her kû nihâd genc-i cü bergeşt ez-cihân.

20 Her kim ki kodı genc-i cü döndi cihândan.

Ber-ceng-i vârişân şud ân genc-i ü 'alem.

Vârişler cengi üzre olur anuñ genci nişân. Şan^cat budur ki bergeşt lafzı kalbe delâlet éder. Çün genc lafzı kalb ola ceng olur.

Vé an kes ki gerd-cem^c direm cüz-remed ne-dîd.

25 Ol kimse ki direm cem^c eyledi remedden [S108a] gayrı görmedi.

Ber-'ayn-ı cem^cıyyet zi-perişânî direm.

Cem^cıyyet gözi üzre direm perişanlığınan. [T154a] Şan^cat budur ki direm lafzı perişân olıcağ remed olur ki emrâz-ı 'ayndandır. Terceme: Her kim ki kodı genc-i cü dutdı cihândan. Vârişlerüñ ögünc olur cengine 'alem. Cem^c-i direm éden kişi dâyim 30 remed görür. Ol 'ayn-ı cem^c üzre perişânî olup direm. Nükte:

Der-lafz-ı mâl devr-i mîm ki mişâl-ı gull vâkı^c şude est 'alâmet-i imsâk vü iglâl-i yedest vü elif 'alâmet-i baş ü işâr-ı bî-hadd vü lâm der-saht ü devr ez-nişân-ı baş u kabz^c 'alâmet-i tavassuht dâred her ki elif baş ü isrâf-râ be-mîm-i imsâk vü lâm-ı tavassuht ez-eçrâf nigâh-dâred nişân-ı saht terkîb-i mâl yâbed bâ-lâm ki hem ber-cem^cıyyet-i dâl [M152b] bâşed vü eğer der-ibtidâ be-elif-i isrâf ülfet-gîred vü der-âhîr h'âhed ki be-mîm-i imsâk temessük cüyed cüz-elem-i

1 minnetinden guşşaluluk MES: minnetden guşşaluluk T // 11 gayrîlerüñ SET: gayrîler M / üzre SM: üzerine ET // 18 geçesin SET: geçe M / serâbuñ SEM: serâb T // 23 çün MES: - T / ola MES: olsa T // 36 temessük SEM: - T .

¹ 'Dünya yüce bir yaratmadır.'

*iflās ne-bīned vü eğer der-evvel-i imsāk nümāyed vü der-āhīr dest be-isrāf
güşāyed zūd[E152b] būd ki sırr-ı fākr eş ber-mollā üfted.*

Lafz-ı mālda ki devr-i mīm mişāl-i gull vākı^c olmuşdur. °Alāmet-i imsāk ve iğlāl-i yeddür ve elif °alāmet-i başt ve İşār-ı bī-ḥaddür. Ve lām saḥ ve devrde nişān-ı başt ve 5 ḳabzdan °alāmet-i tavassuḥı vardır. Her kim ki elif başt ve isrāfi mīm-i imsāk ve lām-ı tavassuḥ ile etrāfdan şaklaya nişān-ı şaḥt terkīb-i māl bulur lām ile ki cem°iyyete dāldur. Ve eğer ibtidāda elif isrāf ile ülfet duta ve āhīrde dileye ki mīm-i imsāk ile temessük isteye [T154b] elem-i iflāsdan ğayrı görmez. Ve eğer evvelde imsāk göstere ve āhīrde eli isrāfa açā tiz olur ki sırr-ı fākrı mollāya düşer. Şan°at budur ki muşannıf māl lafzınıñ 10 ḥarflerinde nice dürlü taḥayyül éyledi. Evvelā mīm-i mektübī şöyle (°) yazılıcaḳ müdevver olur ki boğaza ve elde bend olan demüre beñzer. Lā-būd °alāmet-i imsāk ve iğlāl-i yeddür ke-ennehü *velā tec°al yedeke maglūleten ilā °unıḳike*¹ āyetinüñ ḫilāfin dutar. Ve şāniyen elif mebsūt ve memdūd olduğı için °alāmet-i başt ve °atādur. Güyiyā *velā tesbuḥā [S108b] külle°l-başt*² āyetinüñ zıddın gösterür. Ve şālişen lām-ı mektübī 15 ki şöyle (°) yazılır. Saḥı ya°ni yukarısı i°tibārī ile elif gibi ḫül-ḳāmeti olup başt-nişānın vérür ve aşāğası ya°ni düri mülāḫazası [M153a] ile dāyire-i mīme şebīh olup ḳabz şüretin gösterüp başt ve ḳabzı cāmī° olup ḫālet-i mutavassıḫa işāret édüp *ḫayru°l-umür evsāḫuhā*³ mażmūnuna İmā éder. Ve māl lafzında elif ki °alāmet-i başt ve isrāfdur. Mīm-i imsāk ile lām-ı tavassuḥ ortasında vākı°c olup isrāf ve imsākdan maşūn olup şaḥt terkīb- 20 i māl olur. Ve lafz-ı lām °aynı ile ma°nā-yı cem°a dāldur ve ḳalbi ile °ayn-ı māldur. Ve [E153a] şol kimse ki māl ḫarfinde evvelā elif-i isrāf dutup āhīren mīm-i imsāk dutsa ya°ni elifi muḳaddem ve mīmi mu°aḫḫer eylese māl lafzı lām olur. Ve eğer evvelā mīm-i imsāk ve āhīren elif-i isrāf dutsa ya°ni mimi muḳaddem ve elifi mu°aḫḫar eylese [T155a] māl lafzı mollā olur. Rubā°iyye:

25 *Ḥ°āhī ki ez-tü şarf şud rīḫ-i rüzgār.*

Dilerseñ ki senden döndürüle rüzgāruñ zaḫmeti.

Der-ḫarf-i māl rāy-ı tavaşşut nigāh dāred.

Māl ḫarfinde vasat fikrini şakla.

Ki an keş ki naḳd-i rāş der-isrāf şarf gered.

30 Ki ol kimse ki naḳd-ı rāsını isrāfda şarf eyledi.

Ġayr-ı esef ne-dīd zi-iflās-ı iftikār.

Ġuşşadan ğayrı görmedi ihtiyāc iflāsından. Şan°at budur ki naḳd-i rāş lafzında rādan murād şan°ata nażar ḫarf-i rādur ki bunda melfüzı murāddur. Ḳaçan isrāf lafzında rā olmasa esef olur. Terceme: İsteriseñ sen eğer ḫarf-i evvele rīḫ-i rüzgār. Şarf-ı māl

2 güşāyed ESM: güşāyend T // 6 tavassuḥ ile SET: tavassuḥla M / şaklaya MES: şaklasa T // 8 ğayrı TME: ğayrısın S // 10 ḫarflerinde STE: ḫarflerinden M / yazılıcaḳ SM: yazılıcaḳ ET // 22 eylese ST: eyleye ME // 33 melfüzı ST: melfüz ME.

¹ 'Ve elini boynuna bağlanmış kılma.' İsrā (17) : 29.

² 'Ve onu büsbütün de açma.' İsrā (17) : 29.

³ 'İşlerin hayırlısı orta (aşırıya gitmemiş) olandır.' Hadis-i Şerif

étdikde hıfz etgil tavassuṭ rāyını. Her ki naqd-i rāyını isrāfda şarf eylese. [M153b] Görmez ol ğayr-ı esef kendüye düşen pāyını. Nükte:

Ey dervîş cāh-ı dünyā çāhist ki der-teg-i ü cüz-āh ne-bîñi vü menn-i manşib-ı ü ni°metist ki cüz-şib ya°ni rihten-āb-rü-yı °azl ez-°akabeş ne-yābî.

- 5 [E153b]Ey dervîş cāh-ı dünyā çāhdur ki anuñ dibinde āhdan ğayrı görmezsin. Ve anuñ menn-i manşıbı bir ni°metdür ki şıbdan ğayrı ya°ni āb-rü-yı [S109a] °azl dökmeden ğayrı °akabinden bulmazsın. Şan°at budur ki cāh şüretde çāhdur. Bunuñ āhiri ya°ni evvelinden aşagısı āhdur ve manşıb lafzından man lafzında şofra şıbdur ki men ni°met ma°nāsına ve şıbb dökme ma°nāsınadır. Lā-cerem ni°met manşıbdan şofra şıb
- 10 āb-rüy vardur °azl ile. Rübā°iyye:

Mührîst zi-mîm ber-ser-i manşib-ı küll.

Mühdür mîmden manşıb-ı küll başı üzre.

Çün berdārî [T155b] naşb-ı belā bîñi vü züll.

- 15 Çün kıldırasın naşb-ı belā görürsün dağı ğorluğ. Şan°at budur ki manşıb lafzınıñ evvelinde olan mîmi mühre teşbîh éyledi. Manşıb lafzından ol mihr ya°ni mîm götürülicek altında naşb zāhir olur.

Her çend ki şağal-ı dünyevî tāt-ı serest.

Ne deñlü şağal-ı dünyevî baş tātıdır.

Kem ğîr be-gerden büd pîşîş ğal.

- 20 Az dut boyunda ki olur anuñ öñünde ğal. Şan°at budur ki şağal lafzınıñ tātı şındur anuñ öñünde olan ğaldur. Terceme: Mîm manşıb-ı mühdür başdan çün ol ref° oluna. °Akıbet naşb-ı belā olur ol ehl-i manşıba. Şağal-ı dünyā her ne deñlü [M154a] tāt-ı serdür ola. Ğaldurur öñde gezer ehline āhir manşıba. Hikāyet:

- 25 *Nā-bîñāyî-rā ki çün nergis nā-tüvāñi-yi °ayn-rā vāsıtā-i cem°iyyet gerde büd vü çün lafz-ı cem° zer-i bisyār cem-āverde guftend eğerçi terkîb-i nazar ez-[E154a] rüşenāyî be-şüret-i başarest teng-i çeşmî me-kün ki be-her nev° ki bāşed āftāb-ı °ömr ber-ğüzerest guft °aceb ki in ğurde ne-mi-be-bîned ki çün °ömr ez-°ayn °arî büd ğaşıleş murd nā-ğoš-ğüvārî büd.*

- 30 Bir a°māya ki nergis ğibi gözünüñ za°ifliğin vāsıtā-i cem°iyyet eylemiş idi ve lafz-ı cem° ğibi çok altun cem° éylemiş idi. Dédiler: Eğerçi terkîb-i nazar rüşenālığdan şüret-i başardadır. Göz tarlığı etme ki her nev° ile ki evvelā āftāb-ı °ömr °ayndan °arî ola ğaşılı acı ve éyü hāzm olmayıcı olur. Şan°at budur ki cem° lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār éyledi. Biri cem [T156a] lafzıdır ki çok ma°nāsınadır. [S109b] Biri °ayn-ı mektübîdür ki murād andan altundur ve nuqr dağı altun ma°nāsınadır şüretde başardur.

- 35 Ve °ömr ki °aynsuz ola ya°ni altunsuz ola ācı olur. Mışra°:

°Ömrî ki be-sahtî ğüzered kütēh-pā.

°Ömr lafzı ki ğarf-i °aynsuz ola mür lafzı kıalur. Kıta°a:

°Aynest der-luğat zer ü ğür çeşm ü çeşme nîz.

1 rāyını MT: rāyın ES / eylese MS: eyleye ET // 4 °akabeş STE: °akab M // 6 ya°ni MES: - T // 7 dökmeden SM: dökmeekten ET // 14 kıldırasın SME: kıldıra T / dağı SEM: dağı T // 25 guftend SEM: guftended T // 30 rüşenālığdan SET: rüşenālığdan M.

°Ayndur luġatde altun ve gū neş ve göz çeşme daġi.

Der-her ċihār tessebbūt-i ma°nī muġarrerest.

Her bir dōrtde tessebbūt-i ma°nī muġarrerdūr.

Ya°ni ki bī-zer āb-rūġ ū nūr-ı çeşm nist.

5 Ya°ni altunsuz yüz şuyı [M154b] ve göz nūrı yoġdur.

Kesī-rā eġer be-mertebe ġurşīd-i enverest.

Kimseye eġer mertebede ġurşīd-i enver ise daġi. Şan°at budur ki muşannıf °ayn lafzında dōrt ma°nā mūlāġaza édūp zer ma°nāsını ma°nī-yi aşlı fikr édūp bākīsın ansız bī-vechdür dédi.[E154b]Terceme: Luġatde °ayn-ı zer ġurşīd ve çeşm ve çeşmedūr
10 bilgil. Ki her bir dōrtde ma°nā-yı aşlı hem muġarrerdūr. Ki bī-zer āb-rūy ve nūr-ı çeşm olmaz kişiyeye ġiç. Eġer ol mertebede yūce çūn ġurşīd-i enverdür.

Faşlūn fi°l-eşvābi ve°d-devābi ve°l-ġavāşī ve°l-mevāşī.

Eşvāb cem°-i şevb ve devvāb cem°-i dābe ve ġavāşī cem°-i ġāşīye ve mevāşī cem°-i māşīyedūr. Nūkte:

15 *Şiyāb-ı fāġir der-naġş siyāb-ı fācīrest eġer ber-ġarīka-i şūret ū resm der-pūşend vū °imāme ġamāme-i ġam vū ġabā fenā vū pīrāhen tīrāhen [T156b] vū izār āzād-ı dil bāşed.*

Şiyāb-ı fāġir şıfatda siyāb-ı fācīr eġer şūret ū resm ġarīkası ūzre giyerlerse ve °imāme ġamāme-i ġam ve ġabā fenā ve pīrāhen tīrāhen ve izār āzār-ı beden olur. Şan°at
20 budur ki taşġīf ki bir lafz-ı noġt ve ġarekāt iġtilāfi ile lafz-ı āġir olmaġdur. Eyle olsa şiyāb tiyāb ve °imāme ġamāme ve ġabā fetā ve pīrāhen tīrāhen ve izār āzār olur. Meşnevī:

Kūlāhī ki ber-ser keşī şud ġūvā.

Bir kūlāh ki başa çekersin oldı şāhid.

25 *Dilet zi-üst hālik be-terk-i vefā.*

Gōnlūñ andandur hālik terk-i vefā ile. Şan°at budur ki kūlāh lafzı dil ya°ni ġalb olıcaġ hālik olur. [S110a]

Kemer cūz-[M155a] beġā°at me-bend ey civān.

Kemeri beġā°atden ġayra baġlama ey yigit.

30 *Ki teşvīş-i merg āredet nāġihān.*

Ki ölmek teşvīşin ġötürür nāġihān. Şan°at budur ki teşvīş lafzı maġlūt ve perīşān [E155a] ġılmaġa delālet éder. Pes kemer lafzı ġalt olıcaġ merg olur.

Libāsī ki ber-tefriġa muġtevīst.

Bir libās ki perīşānlıġı müştemildūr.

35 *Palās est eġer cāme-i ġūsrevīst.*

Palāsdur eġer pādīşāhāne libās ise daġi. Şan°at budur ki libās lafzı mūteferriġ ve perīşān olıcaġ palās olur. Terceme: Kibr ve naġvetden giyerseñ ger kūlāh. Hālik-i dil

2 ma°nī EST: ma°n M // 8 lafzında SM: lafzından TE / ma°nī-yi aşlı ESM: ma°nī-yi aşl // 11 mertebede SET: mertebe M / çūn SET: - M // 16 pīrāhen tīrāhen ESM: pīrāhen ū irāhen T // 23 kūlāhī EMS: kūlāh T // 29 ġayra ESM: ġayr T //34 perīşānlıġITEM: perīşānlıġ S // 37 giyerseñ SEM: giyerse T .

olmadur ol güvâh. Bağlama tâ'atden artuğa ke mer. Kim olur teşvîş-i merg üzre ki eş. şol libâs kim irer andan tefriķa bir palâs biñ kerre [T157a] yek ehl-i Hakkğa. Nükte:

Ey dervîş ez-esvâb-ı zînet-i dünyâ kenâre-gîr ki teşrîf-i şevâb-ı aħret yâbî.

Ey dervîş zînet-i dünyâ şevâblarından kenâr dut ki teşrîf-i şevâb-ı aħret bulasın.

5 Şan'at budur ki esvâb lafzından kenâr ki elifdür dutulıcaķ şevâb ķalır.

*Ser-â-pây 'ayn-ı vücūd-ı ĥod-râ be-ħullet-i Hakk be-yârây ki ĥıl'at-i vuşul
ü ķurbet bîñî.*

Başdan ayğa kendü 'ayn-ı vücūdunu Hakk dostluğı ile zînet kıl ki ĥıl'at-i vuşul ve ķurbet göresin. Şan'at budur ki 'ayn-ı mektübî ĥullet ile zînet olıcaķ ya'ni ol bunı

10 giyiceķ ĥıl'at olur. Kıt'a:

Tâ şud râyet mücerred ez-'anâ hem-çün mesîħ.

Tâ ola senüñ râyuñ mücerred meşakķatden mesîħ gibi.

Câme-i ârâyîş ü ra'nâyî ez-ber kun birün.

15 Ârâyîş ve ra'nâlık [M155b] kaftânın üzerinden taşra kıl. Şan'at budur ki râydan murâd şan'ata nazâr ĥarf-i râdur. Ol ki ra'nâ lafzından giderse 'anâ olur.

Ber-ten-i dervîş-i nîlî püş[E155b] deryâ-dil kelîm.

Gök giyer deñiz göñüllü dervîşüñ teni üzre kelîm.

Şud çü nilüfer gülî bâlâ-yı baħr-ı nilgün.

20 Olmuş nilüfer çiçeğı nil gibi deñiz üzre. Şan'at budur ki gül lafzı baħr ya'ni yem üzre olıcaķ kelîm olur.

Her ki bâ-tâc-ı nemed sultân-vâlâ şud girift.

Her kim ki nemed tâcı ile sultân oldu [S110b] dutdı.

Pîş-i nâmeş atlas-ı çerħ nigün bâlâ-yı nün.

25 Anuñ adı öñünde başı aşığa çerħüñ atlası nün bâlâsını. Şan'at budur ki atlas lafzı kaçan döndürölüp başı aşığa kılınsa sultâ olur. Terceme: 'Anâdan râyuñ isterseñ mücerred ola 'İsîveş.[T157b] Geydür gül câme-i ârâyîş ve ra'nâyî üstünden. Ten-i dervîş nîlî püş ve deryâ-dil kelîm giymiş. Şanursın bir gül nilüfer olsa deryâda anı sen. Şu kim tâc-ı nemed birle ola sultân dutupdur gör. Anuñ nâmı öñünde atlas-ı çerħ nünundan miskin. Nükte:

30 *Müflis-i muħtâc ki çün elif hiç ne-dâred çün der-miyân-ı câme-i fâħir
âyed ez-eṭrâf fâħrî vü nâzişî bâ-ħod bîñed.*

Müflis-i muħtâc ki elif gibi hiç nesnesi yoķdur. Çün câme-i fâħir ortasına gir eṭrâfdan fâħri ve nâzişî kendüyle görür. Şan'at budur ki fâħir lafzında olan elif ki hiç nesnesi yoķdur. Ammâ eṭrâfı cem' olunsa fâħr olur.

35 *Ve ĥayl ki sîmâ-yı ĥayr-ı bî-ħad der-nâşiye dâred [M156a] her geh ki
ber-mîħ-i tavîle ki hey'et-i elif dâred be-bended şek nist ki ĥiyelâ vü tekebbür
ĥâşıl kuned.*

1 olmadur MET: olmadur S //5 dutulıcaķ MET: dutulcaķ S // 8 vücūdunu SM: vücūdun TE / kıl MET: - S // 15 giderse SEM: gitse T // 25 döndürölüp MET: dönüp S / başı SET: baş M // 23 dutupdur MES: dutpdurur T // 34 nesnesi ESM: nesne T // 36 bended SM: bend TE.

Ve hayl ki sîmâ-yı hayr-ı bî-ḥad nâşiyesinde vardır. Va ḳt ki ṭavîle mîḥi üzre ki [E156a] elif hey'eti vardır. Bağlaya şek yokdur ki ḥiyelâ ve tekebbür ḥâşıl éder. Şan'at budur ki hayr lafzı kaçan bî-ḥad ya'ni âḥirsüz ola hay ḳalır ki hayl lafzınıñ nâşiyesidür ki lâmdan yukarı olan lafz-ı haydur. Ve miḥ ki elife müşâbihdür kaçan hayl lafzı elife
5 bağlansa ḥiyelâ olur ki tekebbür ma'nâsınadır. Kıṭ'a:

Dilî kez-zeyy-i nev yâbed nevâyi.

Bir göñül ki yeñi zînetden bula revnaḳ.

Tam' dâred zi-her kes dil-nevâzi.

Ṭama' éder her kimseden göñül oḥşamaḳ. Şan'at budur ki dil ve zey lafızları
10 kendüler murâddur. Kaçan dil nevâ bula zeyden ya'ni andan çıkup yukarı ola dil-nevâzi olur.

Gulâm-ı Türk [T158a] ber-tâzi çü be-nişest.

Maḥbûb oḑlan 'Arabî at üzre çünki oturdu.

Ne-ḥîz zi-ü be-ğayr ez-Türk-tâzi.

15 Durmaz ya'ni ḥâşıl olmaz andan [S111a] yağmadan ḑayrı. Şan'at budur ki lafz-ı Türk lafz-ı tâzi üzre olıcaḳ Türk-tâzi ḥâşıl olur. Terceme: Nevâ bula şu dil kim zeyy-i nevden. Umar her kimseden ol dil-nevâzi. Gulâm-ı Türk ger tâziya binse. Olur maḥşûlı anuñ Türk-tâzi. Nükte:

Esb-i gevherî ânest ki eḑer dendânḥâ-yı pehleviḥ ez-lâgarî çün sîn zâhir

20 *şud henüz ser ü bâlâyiḥ ez-revânî çün âb bâşed.*

Esb-i gevherî olur ki eḑer pehlûsınıñ [M156b]dendânları lâgarîlikden sîn gibi zâhir ola. Henüz başı ve ayaḑı revânîlikden âb gibi ola. Şan'at budur ki esb lafzından sîn zâhir olup çıkup gidicek başı ki elif ve ayaḑı ki bâdur bâḳî ḳalup âb olur. [E156b]

Ve merkeb-i bî-bünyâd ânest ki çün mim vü rı nâmeḥ telḥî vü bed-'inânî

25 *nümâyed der-teg-i ü cüz-keb vü der-ser-âmeden ne-yâbed.*

Ve merkeb-i bî-bünyâd oldur ki adınıñ mim ve rası gibi acılık vërmez edeyânlılık göstere. Anuñ dibinde kebden ve baş üzre gelmekden ḑayrı gelmez. Şan'at budur ki merkeb lafzınıñ mim ve râsı merdür zamm-ı mim ile acı ma'nâsına. Andan aḥaḑa olan kebdür ki yüzi üzre düşürmeḑe dërler. Kıṭ'a:

30 *Nün-ı semend eḑer ḳademeḥ rehber-nigüst.*

Semend nünü eḑerçi anuñ ḳademi eyü ḳulaḑuzdur.

Ez-ḥüsn ü çâbüki semen çâr-pâ bud.

Güzellikden ve çâbüklükden semen [T158b] çâr-pâ olur. Şan'at budur ki çârdan murâd daldur. Ol ki semen lafzına pây ola semend olur.

35 *Ve ân pâre'i ki pây be-reh müstaḳîm nist.*

Ol at ki ayaḑı yolda müstaḳîm deḑildür.

Nî bâr-gîr bâr süvâr ez-'anâ bud.

2 yokdur SEM: yokdurur T / ḥiyelâ SEM: ḥiyelâ T // 5 bağlansa STE: bağlasa M / ma'nâsınadır SEM: ma'nâsındadır T // 8 kes EST: ki M // 10 kaçan SEM: - T // yukarı EST: yukarıda M // 21 pehlûsınıñ SET: pehlûnuñ M // 26 oldur SEM: odur T // 29 yüzi üzre SM: yüz üzre ET // 34 lafzına SM: lafzında ET.

Bār-gîr deġıldür süvâr oluna yük olur meşakkatden. Şan°at budur ki pâre lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri pâ ki pây déyüp anı murâd édindi ve biri bere ki be-reh déyüp aña kaşd eyledi. Terceme: Nün-ı semend eġerçi olur rehber-nigû. Ammâ hüsnden semen çâr-pâ olur. Ol pâre kim reh üzre komaz pâyı müstaķım. Aña süvâr
5 oluna [M157a] bâr °anâ olur. Nükte:

*Ey dervîş eġerçi feres ber-ser-i seyr °alâmet-i fereset [S111b] ammâ râh-
rev-râ mücib-i tefriķa-i[E157a] seferest.*

Ey dervîş eġerçi feres seyr başı üzre °alâmet-i kuvveddür. Ammâ yolcıya mücib-i tefriķa-i seferdür. Şan°at budur ki seyr lafzınıñ seri sindür. Fer lafzı anuñ üzre olıcaķ
10 feres olur ve feres lafzı perîşân kılıncaķ sefer olur.

Dil be-baġal me-dih ki mücib-i laġab ya°ni ifsâd-ı dilest.

Göñül baġal vérme ki mücib-i laġab ya°ni ifsâd-ı dildür. Şan°at budur ki baġal lafzına dil ya°ni kalb vérüp maķlûb kılıncaķ laġab olur.

İbil cem° me-kun ki perîşânî bâl ü belâ-râ şâmil est.

İbil cem° eyleme ki perîşânî bâl ve belâya şâmindür. Şan°at budur ki ibil lafzı perîşân kılıncaķ bâl ve belâ olur.

Ser-i baķar bûbûr ki Müsî-vâr ķurre-i °ayn-ı ebrâr gerdî.

Baķar başını keser ki Müsî gibi ebrâr °aynınıñ nûrı olasın. [T159a] Şan°at budur ki baķara lafzınıñ başı kesiliceķ ķurre olur.

20 *Ez-ġamîr kenâre kun ki çün °İsî mîr-i leşker-i ahrâr gerdî.*

ġamîrden kenâre kıl ki °İsî gibi mîr-i leşker-i ahrâr olasın. Şan°at budur ki ġamîr lafzından kenâre dutup ya°ni hâ tarafını dutup gidericeķ mîr kalur.

Ez-püset-i agnâm be-güzer tâ maķarr-ı ġinâ yâbî.

Aġnâm derisinden geķ tâ ġinâ maġallin bulasın. Şan°at budur ki püsetden murâd
25 iġâta édüp setr édendür. İmdi agnâm lafzını burın elif ve mimdür. Anlar gidiceķ ġinâ kalur.

Dil ez-aġşâm ber-dâr tâ ümm ya°ni niyyet-i tecrîd [M157b] ġâlîş gerdânî.

Dili aġşâmdan ġaldır tâ ümm ya°ni niyyet-i tecrîdi ġâlîş kılasın. Şan°at budur ki dil mürâdif-i ġaşâdur. ġaçan aġşâm lafzından ġaşâ ġaldırıla âm kalur ki kaşd
30 ma°nâsınadır. Meşnevî: [E157b]

Esb be-câhet fekend ez-heves.

At ġapuya atar seni hevesden.

Câh be-bîn der-teġ-i pâ-yı feres.

1 oluna SET: olunsa M /meşakkatden SE: meşakkatde MT // 4 hüsnden SET: hüsñ M / komaz SM: komasa ET // 6 ber SET: be M // 9 lafzınıñ SE: lafzı MT / üzre SM: üzerine ET // 13 lafzına SE: lafzı T, lafz M / vérüp SEM: olup T // 22 tarafını SET: ġarfını M // 29 kaçan SET:- M // 30 ma°nâsınadır SET: ma°nâsındadır.

¹ Göz nuru, aydınlığı anlamlarına gelir. Kur'an-ı Kerim'de bir ayette şu şekilde geçer. 'Ve onlar ki: "Ey Rabbimiz!" Bize eşlerimizden ve zürriyetlerimizden gözler aydınlığı ihsan et ve bizi takva sahiplerine iman kıl derler.' Furkan (25): 74.

Çapuyı gör feres ayacı dibinde. Şan^cat budur ki feres lafzı iki cüzden mürekkebi i^ctibâr eyledi. Biri fâ biri res. İmdi feres lafzında ayak altında olan ya^cni cüz'-i âhîr lafz-ı resdür.

Her ki keşîd ez-seviyy-i ester 'inân [S112a]

5 Her kim ki çekdi katır cânibinden edeyân.

Setr-i emân bâşedeş ez-godyân .

Setr-i emân olur aña tokmağdan ya^cni depmeden. Şan^cat budur ki 'inândan murâd olur. Kaçan âster lafzından harf-i evvel ki elifdür gide setr olur.

Mâye-i terkîb-i şetr şett ü râst. [T159b]

10 Şetr terkîbinüñ mâyesi şett daği râdur.

Zi-ü ne-şud cem^ciyyet-i rây râst.

Andan olmaz cem^ciyyet-i rây doğru. Şan^cat budur ki şetr lafzını iki cüzden mürekkebi i^ctibâr eyledi. Biri şet teferruğ ma^cnâsına biri râdur ki şan^cata nazar fikr murâddur. Öyleye şetrden cem^ciyyet-i fikr-râst olmaz. Zîrâ müteferriğ fikr dêmek olur.

15 *Her ki dihed dil zi-cehâlet be-şevr.*

Her kim ki vére gönül cehâletinden şevre.

Cüz-dil-i şevreş ne-dihed cevr-i devr.

Aña şevr dilinden gayrı vérmez devr cevri. Şan^cat budur ki şevr lafzı dil ya^cni kalb olıcağ revş olur.

20 *Ve zi-ganem an kes ki dileş hurremest*

Ganemden [M158a] ol kimsenüñ gönüli hurremdür.

Çâmet-i nüneş be-miyân-ı gamest.

Anuñ nun çâmeti gam ortasındadır. Şan^cat budur ki gam lafzınıñ ortasında nun olıcağ ganem olur. Öyleye ganem ile hurrem olanuñ çâmeti nünü gam ortasındadır.

25 Terceme: Esb seni câha atar pür-heves. Câhdurur çün teg pâ-yı feres. Her ki çeke ester ucundan 'inân.[E158a] Çarbden olur aña setr-i emân. Mâye-i terkîb-i şetr şett ve râ. Umma sen andan ki dürüst fikr ola. Her ki kalbine sevgülü şevr. Kalbini şevrüñ vérür aña bu devr. Her ki gamdan dil-i hurrem olur. Nun çaddi yeri dil-i gam olur. Nükte:

Merkeb ki teg ne-dâred merk-i bî-pâyânest.

30 Merkeb ki sıçraması ve seğırtmesi olmaya merg-i bî-pâyândur. Şan^cat budur ki teg lafzı şan^cata nazar dib ma^cnâsınadır ki [T160a] murâd harf-i âhîridür. Kaçan merkeb lafzınıñ harf-i âhîri ki bâdur olmaya merk olur.

Ve çâker ki şebât-râyeş nist çâk-ı cenân.

35 Kulluğcı ki şebât fikri yoğdur gönül yırtığıdur. Şan^cat budur ki râyiş şan^cata nazar anuñ râsı dêmek olur. Çâker lafzınıñ râsı olmayıcağ çâk olur. Çı^ca:

Âfet-i bî-kerâne end efrâs.

1 çapuyı SE: çapusu MS / dibinde SET: dibi M // 2 eyledi SEM: etdi T // 7 tokmağdan SET: tokmadan M/ depmeden ST: depeden ME // 13 eyledi SET: etdi M / nazar SE:- MT // 16 cehâletinden SEM: cehâletden T // 31 âhîridür SET: âhîrdür M // 33 ki STM: - E // 35 olmayıcağ SET: olmayınca M .

Kırañsız âfetdür atlar.

Çün [S112b] ne-dâned ser zi-ñü-yı dağal.

Bilmezler baş fesâd ve mekr hüyundan. Şan^{at} budur ki âfet lafzı kırañsız olıcağ af olur. Ve efrâs lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri efdür biri râs. Ve serden
5 [M158b] murâd terâdüf hasebince cüz'-i şanı murâddur. Öyleye efrâs lafzında ser yaⁿⁱ râs olmasa ef kalur. Lâ-cerem efrâs râs bilmeyicek âfet-i bî-pâyân olur.

Ver güzeştend ez-ser-i hizmet.

Eğer geçeler hizmet başından yaⁿⁱ hizmet etmeyeler.

Ten-i haddâm[E158b] hest dâm-ı hiyel

10 Hizmetkârlar teni hileler duzağıdur. Şan^{at} budur ki hizmet lafzınıñ başı hâdur. Haddâm lafzından ol hâ gidicek dâm olur. Terceme: Âfet-i bî-kerânedür efrâs. Çünkü yokdur olarda râs-ı dağal. Kovsky hizmetçisini ger haddâm. Olur anlar efendi dâm-ı hiyel. Nükte:

Der-lafz-ı hadem had rüyest vü mim hey'et-i dehen hadem ânest ki rüy

15 *ez-dehen-i mañdüm ne-gerdâned yaⁿⁱ püşt ber-süñan-ı ü ne-kuned*

Hadem lafzında had rüydur ve mim ağız hey'eti [T160b]dür. Hadem oldur ki yüzi mañdümüñ ağızından döndürmeye. Yaⁿⁱ anuñ sözüne arka etmeye. Şan^{at} budur ki hadem lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} ey¹edi. Biri had biri mim. Had lafz-ı¹ °Arabîdür yegâne maⁿâsına. Ve mim şöyle (°) yazılıcağ ağza müşâbihdür. Pes
20 bunlara münâsib nükte beyân eyledi.

Ve teb der-teb^c helâkest vü °ayn çeşm yaⁿⁱ teb^c bâyed ki helâket-i hod pîş-i çeşm-i metbū^c mu^fin bîned yaⁿⁱ cân-ı hod fedâ-yı nazar-ı ü kuned.

Ve teb teb^cde helâkdur ve °ayn çeşmdür. Yaⁿⁱ teb^c gerekdür ki kendü helâketi metbū^cun gözi önünde mu^fin göre. Yaⁿⁱ kendü cânını anuñ nazarına fedâ éde. Şan^{at}
25 budur ki teb^c lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri teb biri °ayn. Teb [M159a] lafz-ı °Arabîdür helâk maⁿâsına. Ve °ayn melfûzı i^{tibâr}ı ile göz maⁿâsınadır. Pes bunlara mülâyim nükte zıkr eyledi. Kıf'a:

H'âce-râ an zamân velî[E159a] gerded.

Efendiye ol vaqt dost olur.

30 *Kez-ser-i hüyeş be-güzered mevlâ.*

Ki kendü başından geçe âzâdlusı. Şan^{at} budur ki mevlâ lafzınıñ başı mimdür. Andan geçicek velî olur.

Bende ân dem çü şem^c zinde şud.

Bende ol dem şem^c gibi zinde olur. [S113a]

35 *Ki kuned ruñ zi-bendegî zibâ.*

Ki éde yañağı kulluğdan yaraşık. Şan^{at} budur ki zibâ lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri zi biri bâ. Bende lafzında bâ kaçan râ olsa zinde olur.

3 bilmezler SE: bilmez MT / hüyundan SET: hüyundan M // 8 geçeler SET: geçseler M / başından SET: başdan M // 11 gidicek MES: gidince T / çünkü SEM: çün T // 19 müşâbihdür SE: teşbihdür MT / pes SET: - M // 24 metbū^cun ST: metbū^c M, metbū^c E / önünde SET: önde M // 27 eyledi SEM: etdi T // 36 yaraşık MET: yaraşık olur S .

- Terceme: Hâceye ol zamân [T161a] velî olur. Ki başını fedâ éde mevlâ. Şem^c-veş bende zinde olur eğer. Kulluk ile yüzün kıla zîbâ. Nükte:
- Ġulâm-ı bî-gam belâ-yı siyâh bâşed vü şâkird-i pâk-dâmen şâkir ü nîk-
h'âh.*
- 5 Ġulâm-ı bî-gam belâ-yı siyâh olur ve şâkird-i pâk-dâmen şâkir ve nîk-h'âh. Şan^cat budur ki belâ lafzında tahlîl mülâhaza olunup lâ ile démek olur. Ve Ġulâm lafzı gam lafzınsuz olıcağ lâ kalur. Öyleye lâ ile olur ve şâkird lafzınıñ dâmeni ya^cni harf-i âhîri daldur. Ol pâk kılınup gidicek şâkir olur. Kıt^ca:
- Ân kû gam-ı Ġulâm şinâsed belâ-yı dil.*
- 10 O kimse ki gam-ı Ġulâmı añlar belâ-yı dil.
- Şâfî şud zi-lây-ı gam âzâd yâbiş.*
- Şâfî olmuş lâ-yı gamdan âzâd bulursın anı. Şan^cat budur ki Ġulâm lafzında gam lafzı lâ ile [M159b] dūr ki terkîbi gâm-ı lâdur. Çün dil ya^cni kalb ola lâ gam olur ki gam yok démekdür gam olmayıcağ âzâd olur. Yâhud Ġulâm lafzında gam lafzı ile lâ lafzı maḥlûḥdur. Çün şâfî kılma lâ gam olur ki gam yok démekdür. Lâ-cerem gamdan âzâd [E159b] olur.
- Ve ân-râ ki ustâd-ı fûnûn-ı ferâgâtest.*
- Ol kimseye ki fûnûn-ı ferâgat üstâdıdır.
- Şâkird ger ne-dâred ez-ân şâd yâbiş.*
- 20 Şâkirdi eğer olmaya andan şâd bulursun. Şan^cat budur ki ger ne-dâred lafzında ger lafzı murâddur ma^cnâsuz ya^cni eğer şâkird lafzı ger lafzınsuz ola şâd olur. Terceme: Her kim gam-ı Ġulâmı belâ-yı dil añlaya. Nefî gam éylemiş anı âzâd bulasın. Üstâd-ı kâmil olana fenn-i ferâgatde. Şâkird ger bulunmaz [T161b] ise şâd bulasın. Hikâyet:
- Serdârî girifte ḥûy bûd gerden-i ḥadem ez-iḥtimâl-i iglâl-i ü çün dâl ḥam
girifte vü ten-i 'abîd zîr-i âftâb-ı ḥuşm-ı ḥançer-i güzâreş çün bîd lertzân şude.*
- 25 Bir serdar dutucu ḥüylü idi. Ḥidmetkârlaruñ boynı ânuñ demürlerin getürmekden dal gibi bükülmüş idi. Ve kullaruñ teni anuñ ḥançer o defli ḥuşmı âftâbınıñ altında söğüd gibi ditreyici olmuş idi [S113b]. Şan^cat budur ki ḥadem lafzınıñ boynı daldur ol olmasa ḥam olur idi. Öyleye ḥadem boynı dâl olup ḥam dutmuş idi. Ve âftâbdan murâd 30 'ayndur. Pes 'abîd lafzında 'ayn altında olan biddür ve söğüd yaprağı ḥançere beñzer ve ditrekdür. Anuñiçün ḥançer ve lertzân zıkr eyledi.
- Guftendeş dâmen-i ḥadem-râ be-ḥûn [M160a] me-yâlây ki rû-yı ḥûn ber-
dem-i fermân-ı tu nihâde end vü 'abîd-i zîr-i dest-râ me-yâzâr ki çeşm-i ricâ ber-
kadem-i taleb-i ihsân-ı tu[E160a] güşâde end.*
- 35 Aña dérler ḥadem eteğın kan ile bulaşdırma ki ḥûn yüzini senüñ fermânıñ demine komuşlardur. Ve el altında olan kulları incitme ki ricâ gözünü senüñ ihsânıñ talebinüñ ḥademi üzre açmışlardur. Şan^cat budur ki ḥadem lafzınıñ dâmeni ya^cni

2 ile ESM: - T / yüzün SET: yüzünü M // 3 şâkir MST: şâkird E // 7 lafzınsuz SET: lafzınsuz M / ya^cni SEM: - T // 14 démekdür SE: démek olur TM / olmayıcağ SE: olmayınca MT / lâ SET: - M // 23 olana SM: ola ET / ger MES: - T // 26 ḥidmetkârlaruñ SET: ḥidmetkâruñ M // 32 guftendeş SET: guftend M// 35 eteğın SEM: eteği T .

başından olanı hün ya'ni lafz-ı demdur. Ve hün lafzınıñ yüzi hädur. Lâ-cerem hadem lafzında ol lafz dem üzre konmuşdur. Ve °abîd lafzında zîr ya'ni aşğa olan dest ya'ni yed anda olan yâ ve dâldur. Ve çeşmden murâd anda olan °ayndur ve qadem-i [T162a] taleb anda olan harf-i yâdur.

- 5 *Guft ne-dânîd ki bende-râ çün bend ne-bâşed ki hâke ber-kaşd-ı büzürğî şâmilest be-üy be-mâned vü gulâm-râ ki gul berdârend âm ki teheyvü'-i pîşvâyist ez-ü zâhîr şud.*

Dedi bilmezsüz ki bendeye çün bend olmaya hâke ululuk qaşdına şâmildür. Anuñ ile qalır ve gulâm için ki gul qaldıralar âm ki muqtedîlik hazırlamasıdır andan zâhir 10 olur. Şan°at budur ki bende lafzında bend olmasa hâ qalır ki gül demekdür veyâ divit demekdür ki ululuk qaşdına şâmildür. Ve gulâm lafzından gul qaldırılıp gidicek âm qalır ki *âmme'l-kavm fi's-şalâti imâmetihî*¹ ma'nâsına daldur. Öyleye pîşvâlık andan zâhirdür. Kıta:

- 15 *Berde her geh ki kem kuned [M160b] reh-i hodeş.*
Hidmetkâr her vaqt ki kem éde kendü yolını.
Bed bûd nezd-i ehl-i fevz ü felâh.

Yaramaz olur ehl-i zafer ve halâş katında. Şan°at budur ki berde lafzından reh [E160b] ya'ni râ ve hâ gidicek bed olur.

- 20 *Zi-an bûd gayn ü lâm nâm-ı gulâm.*
Andan olur gayn ve lâm nâm-ı gulâm [S114a].
Ki gul âred gulâm-râ be-şalâh.

Ki gul götürür gulâmı şalâha. Şan°at budur ki gayndan mektübî ve lâmdan melfüzî murâd olıcaq °alâm olur. İkisinden bile mektübî murâd olıcaq gul olur. Evvelki qaşd-ı nazar şalâh-ı gulâmdan murâd gulâm lafzınıñ huşulıdır. Ve ikinci qaşd-ı nazar 25 şalâh-ı gulâmdan murâd gulâmıñ zâtı işlâh olunup müzeyyâ olmaqdır. [T162b]

- Faşlün fi'l-emâkini ve'd-devri ve'l-mesâkini ve'l-kuşuri.*
Emâkin cem°-i mekândur mevzu° ma'nâsına. Ve devr cem°-i dârdur. Ve mesâkin cem°-i meskendür. Kâfuñ kesri ve fetî ile menzil ve beyt ma'nâsına. Ve kuşür cem°-i qaşrdur köşk ma'nâsına. Nükte:

- 30 *Ret ya'ni re'îs-râ çün °amâ-yı gaflet ü gurûr der-pîş âyed zer-i halkân ber-ser-i °imâret kuned ne-mi-bîned ki tâ çeşm be-güşâyed an °imâret ez-pâ der-âyed vü mâr-ı mazlume der-gerden-i ü be-mâned.*

Ret ya'ni reîse çün °amâ-yı gaflet ve gurûr önüne gele. Halkuñ altunun °imâret başı üzre eyü görmez ki tâ göz açā ol °imâret ayakdan düşer mâr-ı mazlume anuñ 35 boynunda kalır. Şan°at budur ki °imâret lafzını mârâ şan°at édüp evvelâ iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri °imâ [M161a] lafzı ve biri retdür. Pes ret ki re'îsdür. Anuñ

1 olanı SEM: olan T / yüzi MSE: yüzini T // 8 bendeye SET: bende M / bend STM:- E // 11 qaşdına SMT: qaşda E / qaldırılıp ST: qaldurup M, qalqup E // 14 kem SET:- M // katında SME: katına T // 24 huşulıdır SE: huşulıdır MT // 28 ma'nâsına SET: ma'nâsına olur M // 35 boynunda MET: boyunda S // 36 eyledi SET: etdi M .

¹ Kavme namazda onun imamlığı câizdir.

önünde °amâ vardır ki körlükdür. Ve zerden murâd °ayndur ki °imâret lafzınıñ başındadır. Ve çeşmden murâd °ayndur. °Imâret lafzından açılıp gidicek mâret qalır. Öyleye ayak ki tâdur nefis kelimeden olmayup tâ'-i hitâb olup hazfî câyiz olup düşer. [E161a] Ve şâniyen °imâret lafzını üç cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri göz ki 5 °ayndur. Biri ayak ki tâdur. Biri boyun ki mâdur. Çün ol iki gide bu mâr boynunda qalır. Kıt°a:

Berdâr perde ez-ruḥ-ı âbâd-ı rûzgâr.

Qaldır perde'i rûzgârıñ âbâd yüzünden.

Tâ binigerî ki ḥâşıl-ı ü gayr-ı bâd nist.

10 Tâ göresin ki ḥâşılı anuñ bâddan gayrı değıldür. Şan°at budur ki âbâd lafzınıñ yüzi elifdüdür. Ol gidicek bâd qalır. [T163a]

Her kû der-în sarây-ı mecâzî medâr-ı dâr.

Her kim ki ol bu sarây-ı mecâzîde dâr medârını [S114b].

Zîr ü zeber ne-sâḥat be-taḥkîk râd nist.

15 Zîr ü zeber qalmadı taḥkîkan civân-merd değıldür. Şan°at budur ki dâr lafzı zîr ü zeber olıcaq râd olur. Terceme: Perde qaldırısarñ ruḥ-ı âbâddan. Ḥâşılın anuñ görürdüñ °ayn-ı bâd. Her ki bu dâr-ı fenâyı döndüre °âlem içre olan oldur maḥz-ı râd. Nükte:

Ey dervîş eğer genc-i zer ber-ser-i °imâret-ı dünyâ ḥarc kunî °âkıbet °âret der-naẓar âyed vü eğer der-üy gerden-keşî kunî °âret pîş âyed vü eğer sûtün-ı elif-i iltifât ez-üy kûtâh kunî be-ḥayât-ı ṭayyibe °ömret dirâz şud.

20 Ey dervîş [M161b] eğer altun ḥazînesin °imâret-i dünyâ başı üzre ḥarc édesin. °Âkıbet mâr saña nazara gelür. Ve eğer anda gerden-keşlik édesin °âret öñe gelür. Ve eğer elif-i iltifât direğın andan kışa édesin ḥayât-ı ṭayyibe ile °ömrüñ dirâz olur. Şan°at budur ki zerden murâd °ayndur.[E161b] °Imâret lafzınıñ başı üzre ol °ayn ḥarc olup 25 gidicek mâret qalır ve °imâret lafzında başdan aşığa boyun olan mîmdür. Ol çekilüp gidicek °âret qalır ve °imâret lafzında sûtün-ı elif gidicek °ömret olur. Meşnevî:

Her gerâ râyiş zi-°umrân şud nûfûr.

Her kimüñ râyı °umrândan nefret édici oldı.

Yâfet °imâretî dürhâ-yı sürür.

30 Bir °imâret buldı sürür dürlerinden. Şan°at budur ki râyişden murâd şan°ata nazâr ḥarf-i râdur. Kaçan °umrân lafzından râ giderile °ummân olur. [T163b]

Ve ân ki vîrân gered bünyâd-ı serâ.

Ol kimse ki vîrân eyledi serâ bünyâdını.

Ser şud ez-terk ü kaṭ°-ı mâ-sivâ.

35 Baş olur mâ-sivâ kaṭ°ından ve terkenden. Şan°at budur ki serâ lafzınıñ bünyâdı ya°ni âḥiri elifdüdür. Anı vîrân édüp giderince ser qalır.

Şerefe-i evvân bî-fekûn ez-sarây.

1 önünde SET: öñde M / lafzınıñ SE: lafzıñ MT // 5 çün STM:- E / gide STM: gitse E / boynunda MES: boyunda T // 10 göresin SET: göre M / âbâd MES: bâd T // 20 ṭayyibe SE: ṭayyib MT // 23 direğın SET: direğını M / olur SEM: ola T // 28 kimüñ SET: kim ki M // 31 kaçan MES:- T // 35 terkenden SET: terkden M.

Eyvân şerefesin birağ sarâydan.

Tâ şerefhâ binî ez-pâkî-i rây.

- Tâ ki şerefler göresin fikr pâkliğinden. Şan^{at} budur ki şerefe ki diğ diğ olur andan murâd sîndür. Çün sarây lafzından sin birağılup gide rây kalur. Terceme: Her kim éde
5 rây-ı ^{umr}ândan nür. Bulur ol deryâ-yı ^{ummân}-ı [M162a] sürür. Ol ki vîrân [S115a]
etdi bünyâd-ı serâ. Ser olur terk etdiğiçün mâ-sîvâ. Payğ-ı sarâyıñ şerefe-i eyvânını
Göre tâ ^{aqluñ} şereflü râyını.[E162a] Nükte:

*Bikâ^c-râ çün binâ ber-^{ayn}-ı ^{adl} bâşed ba^d ez-ân ki bânî çeşm-i zindegânî
püşed an bikâ^c-râ bekâ yâbend.*

- 10 Bikâ^a çün binâ ^{ayn}-ı ^{adl} üzre ola. Andan şofira ki bina édici hayât gözün örte.
Ol bikâ^a beka bulurlar. Şan^{at} budur ki bikâ^c lafzında çeşm yaⁿⁱ ^{ayn} örtülicek beka
olur. (Bika^c beka^anuñ cemⁱdür. Cäygâh yaⁿⁱ duracağ yer ma^{nâs}ınadır.)

*Eğer eyvân-ı bâb-ı bikâ^c ez-bâ-yi bagî bâşed çün bânî ez-üy rüy-püşed kâ^c
şaf şaf şud.*

- 15 Eğer bikâ^c kapusı eyvânı bâⁱ-i bagîden yaⁿⁱ zulmden ola. Çün bânî andan yüz
örte düz şahrâ olur. Şan^{at} budur ki bikâ^c lafzından yüz ki yâdur. Örtülicek kâ^c olur
şahrâ ma^{nâs}ına. Rubâⁱyye:

Der-reh-i muhkemî er kâf şud rûkn-i kuşûr. [T164a]

Muhkemlik yolunda eğer kâf ola kaşrlar rûkni.

- 20 *Âh-ı mazlûm bûd der-^akabeş nefha-i şûr.*

Mazlûm âhı olur anuñ ardınca şûr nefesi. Şan^{at} budur ki kuşûr lafzını iki cüzden
mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri kâf biri şûr ve kâfdan ism murâd éindi. Yaⁿⁱ dünyâ-yı
muhtî olan küh-ı kâf.

Şud zi-Ĥağ dür be-zulmî ân ki serâ gerd âverd

- 25 Ĥağdan dür oldı ol ki sarây cem^c eyledi.

Lâ-cerem der-^{Arabî} cem^c-i serâ âmed devr.

- Lâ-bûd luğat-ı ^{Arabıyyede} dâr cemⁱ devrdür. Şan^{at} budur ki dür lafzın Fârisî
i^{tibâr} eyledi ki ırâğ ma^{nâs}ınadır. Ve ^{Arabî} i^{tibâr} eyledi [M162b] ki cem^c-i dârdur.
Pes zulm ile cem^c-i dâr éden Ĥağdan dür olur dédi. Terceme: Reh-i iĥkâmda ger kâf ola
30 rûkn-i kuşûr. Âh-ı mazlûm olur[E162b] şofî anuñ nefha-i şûr. Zulm ile cem^c-i sarây
eden olur Ĥağdan dür. Lâ-cerem cem^c-i serâdur ^{Arabîde} gör devr. Nükte:

*Medâris-râ ki ĥalka-i mîm-i mevķûfât der-pîş-i der ne-bâşed zûd binâyesh
dâris şud.*

- 35 Medârise ki ĥalka-i mîm-i mevķûfât kapu önünde olmaya tîzcek anuñ biñası dâris
olur. Şan^{at} budur ki mîm şöyle (, ا) yazılıcağ ĥalkaya müşâbihdür. Ve aña münâsip

3 göresin SET: göre M / pâkliğinden SEM: pâklikden T // 4 çün SET:- M / birağılup SE: birağılup
TM // 9 yâbend SET: yâbed M // 15 kapusı SET: kapuyı M / ola SET: olsa M // 21 ardınca SET:
ardında M / iki SEM:- T // 25 oldı SET: ola M // 28 eyledi SE: etdi MT / ma^{nâs}ınadır SET:
ma^{nâs}ındadır M // 30 ile SET:- M // 34 kapu SET: kapusı M / anuñ SEM:- T // 35 yazılıcağ
SET: yazılınca M.

kapu zikr eyledi. Kapudan murād [S115b] evveldür. Çün medâris lafzınıñ kapusunda yaⁿⁱ evvelinde mîm olmasa dâris olur bozulucı ma^{nâsın}adur.

Ve havânik-râ ki h^{ân} edrâd mûmehhed ne-bâşed şüfi-râ der-üy müy ez-berây-ı kâf-ı kuvvet tîğ keşed.

5 Ve havânika ki h^{ân} vazîfe düşünmüş olmaya. Şüfiye anda yün kâf-ı kuvvet için tîğ çeker. [T164b] Şan^{at} budur ki havânik lafzı iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri havân ve biri kâf-ı mektübî. Ve şüfi lafzın dañi iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri şüf biri yâ. Pes havânik havân ile gerek kâf-ı kuvvet için ki havânik ola. Ve illâ şüfinüñ başı üzre şüf yaⁿⁱ kıl ve yün tîğ gibi havâle ve musallağ olur.

10 *Ve mesâcid-râ ki cem^{iyyet-i} huzûr-ı sâcid ne-bâşed devr-i mîm-i harîmeş dâyire-i deyr bâşed.*

Ve mesâcide ki sâcid hâzır olmak cem^{iyyeti} olmaya anuñ harîminüñ mîminüñ devri dâyire-i deyr olur. Şan^{at} budur ki mesâcid anuñ ile [M163a] sâcid olur ki mîm ile sâcid cem^o ola. Sâcid cem^o olmasa mîm dâyiresi ki şöyle (°) yazılcağ dâyireye 15 müşâbihdür. Ki deyrde olan dâyire olur.

Ve hammâm-râ ki azûbet-i[E163a] âb der-miyân ne-bûde zi-ham yaⁿⁱ güdâhten-i beden ez-üy ne-yâyed.

Ve hammâmuñ şu tatlılığı miyânında olmaya hamdan gayrı yaⁿⁱ beden erimesinden gayrı andan nesne gelmez. Şan^{at} budur ki hammâm lafzınıñ içinde mâ 20 vardır. Ol olmasa ham olur kızmağ ve erimeğ ma^{nâsın}adur. Kıt^a:

Ser-i âdem be-gerded ez-ta^{lîm}.

Adamuñ başı döner ta^{lîm}den.

Der-medâris ki bî-nevâ bâşed.

Medreselerdeki nevâsuz ola. Şan^{at} budur ki ser-i âdem lafzı döniceğ medâris 25 olur ve bî'l-^{aks}.

Hânkâhî ki hânîkest ez-cü^o.

Bir hânkâh ki boğucıdur açlığdan.

Âh-ı dervîşeş ez-ka^{fâ} bâşed.

Anuñ dervîşi âhı ka^{fâ}da olur. Şan^{at} budur ki hânkâh lafzını iki cüzden mürekkeb 30 i^{tibâr} eyledi. Biri hânîk biri âh ki anuñ ka^{fâ} [T165a] sındadur.

Ve zi-mesâcid çü cidd-i tâ^{at} refî.

Mesâcidden çünki cidd-i tâ^{at} gitdi.

Subh-ı âbâdiş mesâ bâşed.

Anuñ âbâdlığı şubhı mesâ olur. Şan^{at} budur ki mesâcid [S116a] lafzını iki 35 cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri mesâ biri cid. Eğğ mesâcidde cidd-i tâ^{at} olmasa mesâ olur.

Bâz hammâm çün fitend bî-aşl.

1 evveldür SET: evvel olur M / kapusunda SEM: kapuda T // 5 düşünmüş olmaya SMT: düşmüş olmasa E // 8 gerek SET:- M // 14 olmasa SET: olsa M / yazılcağ SMT: yazılma E // 18 miyânında SET: miyânda M / yaⁿⁱ SMT:- E // 19 erimesinden SET: erimeden M / içinde SEM: içde T // 29 âhı SMT: âh E // 37 fitend SEM: feted T .

Gerü hammâm çün düşe aşılız.

Âb-1 şâfi der-ü hamâ bâşed.

Âb-1 şâfi anda kara balçık olur. Şan^{at} budur ki aşl ve bünyâd aşagada olduğıçün harf-i âhir murâd olur. Pes hammâm lafzınıñ harf-i âhiri ki mîmdür. Çün ol olmaya
5 [M163b] hammâ olur. Terceme: Ser-i âdem dolanur okumadan. Çün medârisde bî-nevâ
ola. Hânkâh ki ola fakrla hânık. Âh-1 şüfisi pes kafâ ola. Şol mesâcid ki cidd-i tâ^{at} yok.
Şubh-1 ^{umrânı} hem mesâ ola. Hammâm kim düşe[E163b] bî-aşl. Âb-1 şâfisi heb mesâ
ola. Nükte:

10 *Her ki °imâretî ne-der-hüred isti°dâd-ı hod nihed bünyâdân-ı °imâret
tamâm ne-şud vü üy der-rebħ ü taħassür-i iflâs tamâm şud ne-bîñi ki binâ-râ ki
bî-zer bâşed ħâşileş °inâ vü ħired bâşed.*

Her kim °imâreti kendünün isti°dâdına lâyıķ kōmaya. Ol °imâretün bünyâdı
tamâm olmaz. Ve ol zaħmetde ve taħassür-i iflâsda tamâm olur. Görmez misin ki binâ
ki bî-zer ola anuñ ħâşılı °inâ ve ħired olur. Şan^{at} budur ki bî-zer lafzında bâ harfi
15 murâddur. Ve zerden murâd °ayndur. İmdi binâ lafzında harf-i bâ °ayn olıcaķ °inâ olur.
Rubâ^{ciyye}:

Bîrûn kun ez-zamîr çü ma°den zer ey puser.

Çıkar zamîrden ma°den gibi [T165b] altını ey oğlan.

Tâ der-müden °imâret-i °âlî berî be-ser.

20 Tâ medînelerde °imâret-i °âlî iletisin başa. Şan^{at} budur ki zerden murâd °ayndur.
Ma°den lafzından o çıkıcaķ müden kalur ki zâmmeteyn ile yâ zâmm-ı mîm ve fetħ-ı dâl
ile cem^c-i medînedür.

Bâ-°ayn der-burüc şud ħâşilet °urüc.

°Ayn ile burüçda olur ħaşılıñ °urüc.

25 *Bî-zer mu°ayyenet ne-şud aşl der-şurer.*

Altunsuz mu°ayyen olmaz saña aşl uçlarda. Şan^{at} budur ki bâ-°ayn lafzı mübtedâ
ve ħaberdür. Ya°ni burüc lafzında bâ harfi °ayndur demek olur. [M164a] Öyleye burüc
°urüc olur. Terceme: Ma°den gibi çıkar zeri dilden sen ey püser. Tâ kim müdende bula
°imâret binâsı ser. Bâ-°ayn ile burüc olur menzil [S116b] °urüc. [E164a]Bî-zer saña
30 mu°ayyen olmaz bu nef^e ü zar. Ħikâyet:

*Yekî ez-erkân-ı devlet çend kerret der-memerr-i seyl kaçr-ı °âlî sâht vü
âbeş bîne-daht pürsîdendeş ki binâ ber-cist ki erkân-ı in şarħ her çend be-âb-ı
türe ħarâb mi-şud niyyet-i tü der-°imâret şâfi terest guft ne-dânid ki şarħ çendân
ki zîr ü zeber şud ħırş bânî der-binâ zâhir-i ter gerded.*

35 Biri erkân-ı devletden niçe kerre seyl uğrağında bir kaçr-ı °âlî düzdi ve şu anı atdı
ya°ni yıkdı. Ki şordılar ki: Niye binâdur bu kaçruñ erkânı her ne deñlü bulanıķ şu ile
ħarâb olur? Senün niyyetün °imâretde şâfirün dedi: Bilmezsüz ki şarħ ne deñlü ki zîr ü

1 düşe SET: düşse M // 4 pes hammâm lafzınıñ harf-i âhiri ki mîmdür SET:- M // 7 şâfisi SET:
şâfi M // kendünün SEM: kendün T / kōmaya SEM: olmasa T // 13 zaħmetde SEM: zaħmete T /
ki SET:- M // 15 olıcaķ SMT: olncak E // 20 medînelerde SMT: medînedede E / başa SME: başda
T // 30 ħikâyet SME: nükte T.

zeber olur hırş bānī bināda zāhir-i ter olur. Şan^cat budur ki şarh lafzı zīr ü zeber ya^cni kalb olsa hırş olur. Kıt^ca:

Harīş-rā ers-rūd eğer derāyed seyl.

Harīşe ers ırmağı eğer götürürse seyl.

5 *Ne-gerded ez-dil-i ü kem nişān-ı devr-i serā.*

Eksilmez anuñ gönlün devr-i serā nişāmı. Şan^cat budur ki serā lafzı devr ya^cni kalb olıcağ ers olur.

Ve ger cihān-ı heme deryā şud zi-gāyet-i hubb.

Eğer cihān dügeli deryā olur gāyet-i muhabbetden.

10 *Be-rū-yı āb nihed hāne çün habāb binā.*

Āb yūzi üzre kor hāne habāb gibi binā. Şan^cat budur ki hab lafzı āb yūzi üzre olıcağ habāb [M164b] olur. Terceme: Harīşe seyl götürürse eğer ers her gāh. Kesilmez anuñ içinden nişān devr-i serā. Cihān kamu deñiz olsa kemāl-i habbdan ol. Habāb gibi kor āb üstüne hemişe biña. [E164b]

15 *Faşlūn fi'l-hadāyıkı ve'l-envāri ve's-şakāyıkı ve'l-ezhāri.*

Hadāyık hadīkanuñ cem^cidür. Hadīka ağaçlu bağçeye ya divārlu bostāna dērler. Ve envār cem^c-i nürdur zamm-ı nūn ile. Gāh olur cem^c-i nūr isti^cmāl olunur fetḥ-i nūn ile nūnda daḥi böyledür. Ve şakāyık müfred ve cem^c isti^cmāl olunur. Ve ezhār cem^c-i zehrdür cem^c-i zühredür fetḥ-i rā ve sükūn-ı hā ile ve cem^c-i zühredür fethateyn ile.

20 Nükte:

Etrāf-ı hadāyık Ḥaḫ vākı^c şude miyāneş yād kalb [S117a] pes bāyed ki her ki be-geşt ü nazāre-i hadāyık vākı^c şud ez-etṛāf şun^c-ı Ḥaḫ müşāhid nūmūde dileş ez-yād-ı ü be-lehv ü la^b māyil ne-şud.

Etrāf-ı hadāyık Ḥaḫ vākı^c olmuş ve ortasında yād kalb. Pes gerekdür ki her kim ki 25 seyre ve temāşā-yı hadāyıkā vākı^c olmuş ola. Etrāfdan şun^c-ı Ḥaḫ müşāhid görünmüş ola. Ānuñ göñli [T166b] anı añmağdan lehve ve la^be māyil olmaya. Şan^cat budur ki hadāyık lafzınuñ etṛāfi hā ve kāfdur ki terkīb-i lafz-ı Ḥaḫdur. Ve hadāyık lafzınuñ ortası dāydur ki kalb olumıcağ yād olur. Pes bunlara münāsib nükte beyān eyledi. Meşnevī:

Sīn-i bostān berāy-ı mü'min dān.

30 Bostān sīnini mü'min için bil.

Erre-i kaḫ^c ber-gülüyü bütān.

Kaḫ^c bıçkusı bütler bogazı üzre. Şan^cat budur ki bütān lafzınuñ bogazı ya^cni [M165a] başından ki yādur aşāğa sidür. Ve sin ki bıçku gibi aña gire bostān olur.

Gāb kalbest bāğ şīrān-rā.

35 Gāb kalbdur bāğ arslanlara.

Ve zi-nemā emn-i dil [E165a]dilīrān-rā.

2 olsa SET: ola M // 4 ırmağı SET: ırmağ M / götürürse MET: götürse S // 6 gönlün SET: göñül M // 9 muhabbetden SM: muhabbetde T, muhabbeti E // 18 böyledür STM: böyle olur E // 22 nūmūde STM: nūmūd E // 24 ortasında SMT: ortada E / gerekdür SET: gerek olur M //30 için SME: içündür T // 33 aşāğa SM: aşāğası E, aşāğa T.

Bitmekden emn-i dil vardur bahādırlara. Şan^{at} budur ki gâb kalb olıcağ bağ olur ve bi'l-^{aks}. Ve lafz-ı nemâ kalb olıcağ emn olur ve bi'l-^{aks}.

Her geh der-bostân gūzeşt ez-pūset.

Her geh bostānda geçdi pūsetden.

5 *Magz-ı ân dīd ez-tecelli-yi dost.*

Ānuñ özünü gördi dost tecellīsinden. Şan^{at} budur ki bostān lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibār} eyledi. Biri bost biri ân. Bost gidicek an kalur. Terceme: Sīn-i bostān ey müselmān inān. Erredür gerden-i bütānda hemān. Gāb kalb oldu bağ şīrāna. Hem nemā emn-i dil dilīrāna. Her geh terk éder ol post. Magz-ı ân oldu hoş tecelli-yi dost.

10 Nükte:

Reyāhīn ez-riyāh-ı lutf-ı Hağ rüy ü tazeğī dil-i zinde der-ūy dārend.

Reyāhīn lutf-ı Hağ riyāhından rey daği tazelikle dil-i zinde andadur dutarlar. Şan^{at} [T167a] budur ki reyāhīn lafzınıñ terkibi rey lafzındandır ki şuya çanmak ma^{nāsınadur} ve daği ân lafzındandır tazelik ma^{nāsınadur}. [S117b] Ve anuñ dili zinde yaⁿⁱ lafz-ı haydur ki mecmū^ı reyāhīn olur.

15

Ve verrād ez-virād-ı feyz-ı ü dārū-yı ciger pāre pāre der-dil.

Ve gülci Hağkuñ feyzi virādından ciger pāre pāre dārusın dilde dutar. Şan^{at} budur ki verrād lafzı fetḥateyn ile ve teşdīd-i rā ile gülci ma^{nāsınadur}. Ammā vürrād zamm-ı vāv ve fetḥ-i rā ve teşdīd rā ile [M165b] cem^o vāriddür şuya evvel gelen ma^{nāsınadur}. Bu ikisinde şan^{at}-ı iştikāk ve tecnīs-i ḥağ vardur ve ciğer pāre pāre démek ile vürrād lafzınıñ harfleri pāre pāre olup biri birine muttaşıl olduğuna işeret éder. Dil démek ile kalbe tenbīh éder ki lafz-ı [E165b]vürrād kalb olsa dārū olur. Meşnevī:

20

Verd-rā tā rāy-ı mihreş ḥāşıl est.

25 Verde tā anuñ rāy-ı muḥabbeti ḥāşıldur.

Ez-ser-ā-pā verd maḥbūb-ı dilest.

Başdan ayağa verd maḥbūb-ı dildür. Şan^{at} budur ki verd lafzınıñ başı vāv ve ayağı dāldur ki mecmū^ı ved olur ki muḥabbet ma^{nāsınadur}. Ve maşdar be-maⁿⁱ-yi'l-mef'ül kılınıcağ maḥbūb ma^{nāsınadur}.

30

An reyāhīn ger ne ez-bū-yı Hūdāst.

Ol reyāhīn eğer Allāh koçusundan olmaya.

Ḥāşıl-ı terkīb-i ü bād-ı havāst.

Ānuñ terkibinüñ ḥāşılı bād-ı havādur. Şan^{at} budur ki reyāhīn lafzında an olmasa riḥī kalur. Bu terkibün ma^{nāsı} riḥe mensüb démek olur. Öyleye anuñ terkibinüñ ḥāşılı bād-ı havādur. Terceme: Verd için tā rāy-ı mihrı vardur. Başdan ayağa muḥabbet bārdur. Ger reyāhīn [T167b] bulmaya andan şafā. Ḥāşıl-ı terkibidür bād-ı havā. Nükte:

35

1 bitmekden SET: bitmeden M / vardur SME: var T // 8 müselmān SME: müslümān T / hemān SE: hem MT // 12 tazelikle SET: tazelik M / dil SEM:- T // 20 ikisinde SMT: ikide E // 22 tenbīh SEM: teşbīh T / olsa SMT: - E // 34 terkibün SMT: terkibinüñ E // 36 bulmaya andan şafā . Ḥāşıl-ı terkibidür SEM:- T.

*Gonc-ı gonca ez-feyz -i çeşmhā-yı hā-yı habbet-i Haḫkast ez-an ber-ser
hezār ʿāşık dāred.*

- Goncanuñ nāzı Haḫkuñ habbesi hāsı çeşmlerinüñ feyzindendür. Anuñ içün başı üzre hezār ʿāşık vardır. Şanʿat budur ki gonca lafzını iki cüzden mürekkeb iʿtibār eyledi.
- 5 Biri gonc biri hādūr. Ol hā şöyle (2³) yazılıcaḫ iki gözi zāhir olup çeşmelere şebîh olup feyz zıkr eyledi ki cereyān maʿnāsınadır. Ve goncanuñ başı gayndur ki ḫesābda biñdür. Anuñiçün ber-ser hezār ʿāşık [S118a] dédi.

*Ve şakḫ-ı sīne-i [M166a] şakāyık ez-dāğ-ı ülfet-i aḫadiyyettest ez-ān der-
ʿaḫab şad tābiʿ dāred.*

- 10 Şakāyık sīnesinüñ şakḫı aḫadiyyet elifi ülfeti dāğdandır.[E166a] Anuñiçün ʿaḫabde yüz tābiʿi vardır. Şanʿat budur ki şakāyık lafzında elif olmasa muttaşıl olur idi. Pes anuñ sīnesinüñ şakḫı elifden gelmişdür. Ve ol elif aḫadiyyet elifi olduğu içün bu şakḫ ve iftirāk cemʿiyyet ve ittişāle māniʿ değıldür ki āḫiri ḫāfdur ve ol ḫesābda yüzdür. Öyleye ʿaḫabinde yüz tābiʿ vardır. Kıṭʿa:

- 15 *Ger niḫāb-ı gonca be-güşāyī zi-şevḫ.*

Eğer gonca niḫābın açasun şevḫden.

Nehc-i ü āşüfte binī bī-vişāl.

Anuñ yolunu ḫarışık görürsün vişālsüz. Şanʿat budur ki gonca lafzınıñ niḫābı gayndur. Ol açılıcaḫ nece ḫalur. ḫarışık ḫılınıcaḫ nehc olur.

- 20 *Ver dil-i lāle be-cüyī binigerī.*

Eğer lālenüñ ḫalbini ararsañ görürsün.

Der-şefḫ ez-ḫün-ı dil cām-ı hilāl.

- Şefḫde ḫün-ı dilden hilāl ḫadeḫin. Şanʿat budur ki lāle lafzını ḫalb ḫılıcaḫ hilāl olur. Terceme: Goncanuñ [T168a] açasun niḫābın şevḫden. Nehc āşüfte görürsün bī-
25 vişāl. Lālenüñ ḫalbin ararsun göresin pür-şefḫde ḫün ile cām-ı hilāl. Nükte:

*Leb-i lāle lāl be-hā-yı heybet-i celālest vü ser-i sīn-i sebze be-hā-yı
hebbet-i cemāl.*

- Leb-i lāle dilsizdür celāl-i heybeti hāsı ile. Ve ser-i sīn-i sebze yeşildür cemāl-ı habbesi hāsı ile. Şanʿat budur ki lāle lafzını iki cüzden mürekkeb iʿtibār eyledi. Biri lāl
30 biri hā ve ol hā heybet hāsı olduğu içün lālenüñ lebi yaʿni evveli lāldür. Ve sebze lafzını daḫi iki cüzden mürekkeb iʿtibār eyledi. Biri sebz biri hā. Ve ol hā habbesi olduğu içün [M166b] başı yaʿni evveli sebz ve tāzedür. Beyt:

Lāle-i ser-suḫtest meşʿal-i nūr-ı āle.

- Başı yanmış lāle meşʿal-i nūr-ı[E166b] āledür. Şanʿat budur ki lāle lafzınıñ seri
35 yaʿni lām-ı mektübī yanup gidicek āle ḫalur. Öyleye meşʿal-i nūr-ı āle idüḫi rüşen olur.

Sīn-i bī-pā vü ser ez-germeş cāme-ḫāh.

3 çeşmlerinüñ SM: çeşmelerinüñ E , çeşmüñ T // içün SEM: - T // 4 mürekkeb STM: terkīb E // 6 eyledi SME: etdi T / biñdür SET: biñ olur M // 11 ʿaḫabde SMT: ʿaḫabiñde E / olmasa MES: olsa T // 13 āḫiri SMT: āḫir E // 24 açasun SE: açasun MT // 26 sīn SET:- M / sebze SMT: sebze E // 28 sebze MET:- S //32 evveli SMT: evvel E.

Ya'ni °uryān sin anuñ germinden kaftan ısıtıcıdır. Şan°at budur ki sin lafzı başsuz ve ayaksız olicağ bez kalur ki kaftan ma°nāsınadır. Terceme: Lāle-i ser-i suhte meş°al-i nūr-ı āle. [S118b] Sīn-i bī-pā vū ser Hāğdan olur cāme-ğ°āh. Nükte:

5 *Nefs-i benefsec-rā ser ü pāy be-zağm-ı felek-i nīlüferī kebūdest vū bec ber-eṭrāf nişān-ı şikāf-ı ān.*

Benefsecūñ nefsinūñ başı ve ayağı felek-i nīlüferī zağmı gökdür ve bec eṭrāf üzre anuñ yarığınuñ nişānidur. Şan°at budur ki benefsec lafzınıñ nefsi ya'ni özi ve içi nefis lafzıdır ve iki tarafı bec lafzıdır. Pes nefis-i benefsec gök olduğu felek-i [T168b] nīlüferī ħarbündendür. Ve eṭrāfında bec ya'ni şımağ ve şınık anuñ yarığı nişānidur.

10 *Ve ten-i ercūvān be-tīg-i ħūn-ı çegān-ı mihr-i ilāhī civānest vū er ber-farğ °alāmet-i ān.*

Ve ten-i ercūvān tīg-i ħūn-ı çegān-ı mihr-i ilāhī ile civāndur. Ve er depe üzre anuñ °alāmetidür. Şan°at budur ki ercūvān lafzında civān lafzını ten ve anuñ başı üzre er lafzını bıçqu i°tibār eyleyüp teni tīg-i mihr-i ilāhī ile civān idüğüne ān olduğun aña

15 °alāmet kıldı. Kıṭ°a:

Şudest bih ser ü pā-yı benefşe-i bīmār.

Yek olmuşdur ħaste benfşenūñ başı ve ayağı.

Zi-nefş ü ra°ı-yı üy ender-i reyāğın-ı luṭf-ı Ḥudā.

20 Anuñ otlamasından [M167a] ve otarlamasından ve luṭf-i Ḥudā bağçelerinde. Şan°at budur ki benefşe lafzınıñ evveli ve āğiri bā ve hādur ki bihi olur. Ve içi nefşdür ki gece otlamağ demek olur. Bundandur[E167a] Hāğ Te°ālānuñ ħavli *iz nefşeṭ fihī ħānemū°ı-ğavm.*

Der-ercūvān biniger mest ü sūrğ-rüy şud.

Erguvaña nazar kııl mest dağı sūrğ-rüy olmuş.

25 *Zi-rec ü cūnbüş-i ü der-evān-ı neşv ü nemā.*

Anuñ tağrıkenden ve ħareketinden neşv ü nemā vağtinde. Şan°at budur ki rec lafz-ı °Arabīdür tağrık ma°nāsına. Bundandur Hāğ Te°ālānuñ ħavli *izā rücceti°ı-arzū recān°ı*. Kağan rec lafzı evān lafzında ola ercūvān olur. Terceme: Benfşenūñ ser ü pāyı bih oldı ħaste iken. Çün oldı miskin nefş aña bağ-ı luṭf-ı Ḥudā. Gül-i ercūvāna nazar kııl ki mest ve sūrğ olmuş. Kim anı eyledi Hāğ rec-i evān-ı neşv ü nemā. Nükte:

30 *Rū-yı yāsemēn-rā ba°d ez-yās-ı behmen luṭf-ı zū°ı-menn [T169a] be-menn ü tağāvet-i çemen mi-resāned.*

Rū-yı yāsemēn behmen yāsından soğra luṭf-ı zū°ı-menn ü tağāvetine erişdirür. (Yāsemēn Fārisīdür, °Arabīsi yāsmīndür. Ehl-i Rūm ikisin bile isti°māl éderler.) Şan°at budur ki yāsemēn lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. [S119a] Biri yās bir

1 germinden MES: germden T // 2 ma°nāsınadır SMT: ma°nāsındadır E // 6 nefsinūñ SMT: nefsin E / eṭrāf SME: eṭrāfi T // 9 ħarbündendür MES: ħarbündür T / yarığı SEM: yarık T // 14 eyleyüp SME: édüp T / olduğun MS: olduğum ET // 18 ender SMT: der E //27 ħavli SET: ħavli şerñfi M // 28 kağan SET:- M / benfşenūñ SMT: benfşūñ E //

° 'O zaman yer, şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmıştır.' El-Vākıa (56): 4

menndür. Rû-yı yâsemen déyüp evvelki cüzi murâd eyledi. Ol ki menn lafzına érdi yâsemen oldı.

Ve varağ-ı nesteren ba'd ez-nes ya'ni huşkî-beden be-sermâye-i nem-nümâ-yı neda dil ter mi-gerdâned.

5 Ve varağ-ı nesteren nesden şoñra ya'ni qurılığından şoñra nedanüñ nem gösterici sermâyesi ile göfli ter éder. Şan'at budur ki nesteren lafzını üç cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri nes biri ter biri nündür. Nesden şoñra démek ile cüz'-i evvelüñ vücûduna işâret eyledi. Ve sermâye-i nedâ démek [M167b] ile cüz'-i âhîrüñ huşûlüne işâret eyledi. Ve dil-i ter démek ile cüz'-i mütevassıtuñ vasatda vuqû'una tenbîh eyledi. Kıf'a:

10 *Yâsemen-râ binâ niger der-Yemen.*

Yâsemenüñ [E167b] binâsını gör Yemende.

Ki esâseş zi-menn-i rahmet-i üst.

Ki anuñ bünyâdı Haqquñ menn-i rahmetindendür. Şan'at budur ki binâdan murâd şîğâ-i yâsemen lafzınıñ şîğası yemen lafzınıñ içindedür. Ve esâsdan murâd üsdür. Ol ki
15 Yemen lafzında menden muqadem ola yâsemen olur.

Nesteren-râ be-bîn ki setr-i derün.

Nestereni gör ki içinüñ setri.

Dâyim ez-perdehâ-yı işmet-i üst.

Dâyim anuñ işmeti perdelerindendür. Şan'at budur ki setr lafzı kendüsi murâddur
20 ve işmetden murâd anuñ Fârisî mürâdifî nigâh-dâştendür. Ve perde örtene dérler. Her lafzı örten iki taraflı [T169b] ya'ni evvel harfî ve âhîr harfidür. Pes nigâh-dâşten lafzında perdelerdür. İki nündür setr lafzı iki nün içinde olıcağ nesteren olur. Tereceme: Yâsemen gör binâsı Yemen içre. Ki esâsı çü menn-i rahmetdür nesteren dañi setr édüp için. Menzili perdehâ-yı işmetdür Nükte:

25 *Nergis-i ser-efgende-râ sekr-i dil ez-câm-ı tahmîr-i üst lâ-cerem sekrânist ki bî-âşâ ser-nigün mi-gerded.*

Nergis-i ser-efgende sekr-i dil anuñ câm-ı tahmîrindendür. Lâ-cerem sekrândur ki bî-âşâ başı aşâğa döner. Şan'at budur ki nergis lafzı başın bırakmış olıcağ reks olur. Kalb olıcağ sekr olur ve sekrân [M168a] lafzında aşâdan murâd elifdür. Ol gidiceğ
30 sekren olur. Nergis lafzı dañi elifsizdür. Kaçan başı aşâğa olsa sekren olur.

Ve gülnâr-ı gerden keşîde-râ [S119b] der-kenâr nâr ez-âşâr-ı tenvir-i üst.

Ve gülnâr-ı gerden keşîdeye [E168a]kenârda nâr anuñ âşâr-ı tenvirindendür. Şan'at budur ki gerdenden murâd başdan aşâğa olan ya'ni harf-i evvelden şoñra olan harfidür. Pes gülnâr lafzında harf-i şânî olan lâmdur. Ol çekilüp gidiceğ kenâr kalur ve
35 bunda kenâr nârdur ve bu nâr Haqquñ nurlandırmasındandır.

Ez-ân harf-i nefî der-kâr-ı hod keşîd.

5 qurılığından SMT: qurılığdan E / nem STM:- E // 8 eyledi SET: etdi M / huşûlüne MS: huşûle E , huşûli T // 13 rahmetindendür MES: rahmetdendür T // 19 işmeti SMT: işmet E / kendüsi SM:-T, kendü E // 23 binâsı SET: binâ M / dañi SMT:- E //24 nükte SET: kıf'a M // 33 evvelden SMT: evvelinden E // 34 çekilüp SME: çeküp T .

Anuñ için harf-i nefî kendü kârına çekdi. Şan'at budur ki harf-i nefîden murâd nündür. Ol ki kâr lafzına çekile kenâr olur. Kıt'a:

Eğer rây-ı nercis münevver zi-Ḥaḳ.

Eğer nercisüñ râyı Ḥaḳdan münevver.

5 *Ne-bâşed bûd 'ayn-ı nâmeş neces.*

Olmaya olur anuñ nâminuñ 'aynı neces. Şan'at [T170a] budur ki rây-ı nercisden murâd anda olan harf-i râdur. Ol anda olmayıcaḳ neces olur.

Şudî cell-i ü nâr eğer celnâr.

Anuñ celli nâr olurdı eğer celnâr.

10 *Ne-bûdî zi-nûr-ı Ḥüdâ muḳtebes.*

Olmayaydı nûr-ı Ḥüdâdan muḳtebes. Şan'at budur ki celnâr lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri cel biri nâr. Eğer nûr-ı Ḥüdâdan muḳtebes olmasa anuñ celli nâr olur idi. Ya'ni anı cel gibi nâr ihâta eyler idi dâdi. Terceme: Eğer rây-ı nercis Ḥüdâdan münevver. Değilmişe nâmı olurdı neces. Olurdı celli nâr eğer celnâr.

15 [M168b] Ḥüdâ nûrını olmasa muḳtebes. Nükte:

Ey dervîş nûn-ı nişter-i ḥâr ber-serîn-i nesrîn nişân-ı tizî tevsen-i 'ömr-i nâfir câmet.

Ey dervîş ḥâr neşterüñ nûnı nesrîn evcesi üzre 'ömr-i nâfir câm tevseni tizliḡi ya'ni sūr'atinüñ nişânıdır.[E168b] Şan'at budur ki nesrîn lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri nûn biri serin nûnı nişter nûnı i'tibâr édüp nesrînüñ evcesin büz-
20 lengci gibi dürter tizcek yürüdür. 'Ömrüñ sūr'atine bu delîldür dâdi.

Ve dâḡ-ı zaym ya'ni cevr ber-rân-ı zaymerân semt ü şamt ablaḡ-ı eyyâm.

Dahi dâḡ-ı zaym ya'ni cevr rân-ı zaymîrân üzre 'alâmet ve şamt ablaḡ-ı eyyâmdur. Şan'at budur ki zaymerân lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri
25 zaym ve biri rândur. Bu zaym gūyiyâ daḡdur. Rân zaymerân üzre bu dâḡ 'alâmet-i 'ayb ablaḡ-ı eyyâmdur dâdi. Ve zamân gâh feraḡ ve rüşenlik ve gâh ḡam ve ḡara ḡün gösterdiḡi için [S120a] ablaḡ ata teşbîh eyledi. Rubâ'iyye:

Nesrîn ki zi-nesreyn-i felek dâred reng. [T170b]

Nesrîn ki nesreyn-i felekden dutar rengi.

30 *Be-nûmûde zi-ḥâr maḡleb-i şayd be-ceng.*

Göstermiş dikenden şayd maḡlebin cengde. Şan'at budur ki evvel zıkr olunan lafz kesr-i râyla lafz-ı müfreddür çiçek ma'nâsına. İkinci lafz feth-i râyla teşniyedür iki nesr dâmek olur. Lafz-ı reng bu iki lafzuñ şüretde ittihâdına tenbîhdür ve ḡül-i nesrînüñ dikenini çengâl-i murḡa teşbîh eyledi.

35 *Âverde siper-i ḡam siper-i ḡam ber-ser.*

Götürmüş siper-i ḡam ḡam siperin baş üzre.

Kez-ḡâr-ı [M169a] ḡazân hemî resed nâveg-i ceng.

2 çekile MSE: çekilse T // 6 olmaya SET: olma M / nâminuñ SEM: nâmuñ T // 7 olmayıcaḳ SME: olmayınca T // 11 olmayaydı SET: olmasaydı M / lafzını SET: lafzın M // 19 sūr'atinüñ SEM: sūr'atinden T / mürekkeb SMT: terkîb E // 31 evvel SEM: evvelde T // 34 dikenini SET: dikenini M // 35 âverde SEM: âverd T.

Hazān dikeninden erişir ceng nāvegi. Şan^{at} budur ki evvel zıkr olunan lafz ki lafz-ı siper-i ğamdur. Sükūn-ı rā ile lafz-ı müfreddür feleğin maⁿāsına. Ve ikinci lafz kesr-i rā ile muzāfdur ammā[E169a] şüretde müttehidlerdür. Terceme: Nesrīn ki iki nesr felekden dutar ol reng. Maḥleb dutunur ḥārdan ol doldurın ceng. Gör kim siper-i
5 ğam dutunur başa siper-i ğam. Görür ki yaġar ḥārdan ol nāveg-i ceng. Nükte:

Ey dervīş ser-i serv be-erre-i ġayret şāḥ-ı şāḥest ki rü der-cānib-i ḥod dāred.

Ey dervīş servüñ başı ġayret bıçkusı ile şāḥ-ı şāḥdur ki yüzi kendü cānibine dutar. Şan^{at} budur ki ser-i serv sindür ki erreye müşābihdür ve başından şofıra olan rā
10 daḥi vāvdur ki rü terkībidür.

Ve bīd ez-an nām-ı ḥilāf ber-āverde ki dest der-pāy beyd yaⁿi ġayr zede.

Ve söġüd anuñiçün nām-ı ḥilāf ḥāşıl etmişdür ki eli pāy beyde yaⁿi ġayra urmuşdur. Şan^{at} budur ki bīd Fārisī [T171a] ve ḥilāf-ı ^oArabīdür. Ve ḥilāf muḥālefet maⁿāsına daḥi gelür. Aña binā^{en} ġayruñ ayaġına el urdı dédi. Ve destden murād
15 yeddür ve lafz-ı pāy şan^{at}a nazar bir nokta ile i^otibār olunup ḥarf-i bā murād olup bīd lafzı iki cüzden mürekkeb i^otibār kılınup biri yed biri bādur. Yedi pāy beyde urmuşdur yaⁿi ġayra ilticā etmişdür démek olur. Meşnevī:

Nārūn-rā nār-ı vaḥdet der-serest.

Nārūnuñ nār-ı vaḥdet başındadır. (Nārūn kara ağacunuñ bir nev^oidür ki be-ġāyet
20 uzun olur.)

Zi-ān dileş ez-nūr-ı Ḥaḫ nām-āverest. [M169b]

Anuñiçün göñli nūr-ı Ḥaḫdan nām^odardur. Şan^{at} budur ki nārūn [S120b] lafzını evvelinden i^otibār édüp tār lafzına nazar eyleyüp nār vaḥdet başındadır dédi ve āḫirinden ḫalb ile i^otibār édüp nūr-ı Ḥaḫ dédi [E169b] ki anda olan rūn lafzı dil yaⁿi
25 ḫalb kılıncaḫ nūr olur.

Yāfte şimşād şemm ez-luṭf-ı dost.

Bulmuş şimşād ḫoḫu luṭf-ı dostdan.

Āḫıbet şād ez-nesīm-i luṭf-ı üst.

^oĀḫıbet anuñ yelinden şāddur. Şan^{at} budur ki şimşād lafzını iki cüzden
30 mürekkeb i^otibār eyledi ki biri şemmdür ḫoḫu maⁿāsına. Biri şāddur ve bu cüz^o-i āḫiri olduġiçün ^oāḫıbet dédi. Terceme: Nārūn başda dutar nār-ı Ḥudā. Nūrı ḫalbinde anuñiçün atdı cā. Şemm bulup şimşād luṭf-ı yārdan. Şāddur şofı emīndür nārdan. Ḥikāyet:

*Yekī ez-dostān der-ṭaraf-ı bostān hem-çün nūn der-beste būd vü çün dāl-ı ḫamīde der-dāmen-i verdī nişeste ġonca-vār ser-i niyāz der-ceyb ü ^oabher-şıfat çeşm bā-rehb-i dil [T171b] der-murāḫabe-i ġayb yekī ġufteş ser ber-zır kun tā
35 nūr-ı eşcār mütāla^a kunī ġuft tü ser-i nazar pīş dār tā nūr-ı esrār müşāhede-nümāyī.*

1 dikeninden SET: dikenden M / ki SET: - M // 6 be-erre SEM:- T // 9 müşābihdür ST: müşābih E , teşbihdür M // 11 zede SET: zeden M // 14 ayaġına SET: ayaġa M // 16 kılınup STM: kılup E // 19 başındadır SEM: başdadur T // 24 āḫirinden STM: āḫirin E / anda MES: - T // 31 ḫalbinde SMT: ḫalbde E //34 nişeste STE: nişest M.

Biri dostlardan bostān tarafında nūn gibi kapu bağlamış idi ve dāl-ı hamīde gibi bir gül eteğinde oturmuş idi. Gonca gibi niyāz başı yakada ve °abher-şifat göz gönül korkusu ile murākabe-i gaybda. Biri dédi aña. Nazāre başını yukarı kıl. Tā ağaçlar çiçeğin mütāla°a édesin dédi. Nazar başını öñe dut tā nūr-ı esrār müşāhede édesin.

5 Şan°at budur ki yekīden [M170a] murād dostān lafzında olan elifdür. Ve taraf-ı bostān ya°ni bostān kenārı nündür. Anuñiçün hem-çün dédi ve kapu bağlamak hareket etmeyüp sâkin olmağdan °ibāretdür. Dostān ve bostān lafzlarında[E170a] olan nūnuñ ve elifüñ hareketi yok. Her biri sâkindür ve dāluñ kâmeti bükülmüşdür. Ve verd lafzında dal dāmen vākı° olmuşdur. Ya°ni harf-i āhīridür ol kimesne dañi dāl-ı hamīde kâmet gibi

10 kaddini dāl édüp dāmen-i verdde oturmuş. Ve lafz-ı goncada yağa başından sonra olan harfdür ki nündür ve ser-i niyāz dañi nündür. Ser-i niyāz gonca lafzında yakada olduğu gibi ol kimesne niyāz başını yakada kılmış idi. Ve çeşmden murād °ayn-ı mektübīdür ve [S121a] lafz-ı reh b dil ya°ni kalb olıcağ behr olur ki mecmū°ı °abherdür. Ve ser-i nezāreden murād nündür. Ve zīr lafzı fevķ mūrādīfidür ki Türkçe üstündür ve üstün

15 fetħa ma°nāsınadır ve nūn fetħa ile olıcağ nevr olur. Ve gerü ser-i nazar nündür hareketi fetħadur ki şöyle (ن) yazılır. Kaçan nazārī aşagaya birağıla şöyle (واول) olur ki zammedür. Nūn zämme ile olıcağ nūr olur. Kıt°a: [T172a]

Ten-i sâlik zi-vârid gülistānest.

Sâliküñ teni vâridden gülistāndur. Şan°at budur ki ten-i sâlik harfleri be-i°tibār

20 olur. Ve°d-duħüli gülistāndur.

Be-geşt-i gülistān zi-ān ragbeteş nist.

Gülistān seyrine anuñiçün ragbeti yokdur.

Dil-i rāhib bahārest ez-ma°ānī.

Rāhibiñ kalbi bahārdur ma°ānīden. Şan°at budur ki rāhib lafzı kalb [M170b]

25 olıncak bahār olur.

Ez-ān °azm-i çemen ez-ħalveteş nist.

Anuñiçün çemen °azmī ħalvetinden yokdur. Terceme:[E170b] Ten-i sâlik şadā-yı gülistāndur. Anuñiçün gülistāna ragbeti yok. Dil-i rāhib bahār-ı ma°nevīdür. Çemen seyrine andan niyyeti yok.

30 *Faşlūn fi şemerāti°l-eşcāri ve tayyibāti°l-eşmāri.*

Bunda izafet-ı şifat ile°l-mevşūf vardır. Tağdīr-i kelām fi°l-eşcāri°ş-şemerāti ve°l-eşmāri°t-tayyibātdur. Nükte:

Elif-i ħuremā dār-ı müstevī-i üst ki serv-i bergeş ħurremest.

Elif-i ħuremā anuñ dāra müsteķīmidür ki serv-i bergi ħurremdür. Şan°at budur ki

35 ħuremā lafzınuñ elifini bir dāra teşbīh etdi ki her tarafı ħurrem ola. Aña tenbīh eyledi ki ħuremā lafzınuñ elifinden yukarı olan ħurrem lafzıdır.

1 tarafında SMT: tarafa E / gibi SEM: - T // 4 çiçeğin SMT: çiçeğini E / öñe SET: öñde M // 6 kenārı SMT: kenār E / hem-çün SMT:- E // 9 olmuşdur SME: olmuş T / āhīridür SMT: āhīrdür E / kimesne SMT: kimse E // 16 kaçan SET:- M / birağıla SMT: birağa E // 22 seyrine SMT: seyre E // 27 ħalvetinden SMT: ħalvetden E // 29 niyyeti SME: niyyet T // 34 müsteķīmidür SET: müsteķīmdür M // 35 tarafı SMT: taraf E.

Ve kâf-1 engür fer^c-i muḥannâ-i üst ki eṭrâf ü ağşâneş enverest

Ve kâf-1 engür anuñ eğri fidâmidur ki eṭrâfı ve budakları enverdür. Şan^cat budur ki engür lafzı kâfinuñ eṭrâfında olan ḥarfler cem^c olıcağ enver olur. Meşnevî:

Temer-râ zi-an rû bûd naqş-1 şemer.

5 Temer ol yüzden olur şemer naqşı.

Küst aşl ü meyvehâ naqş-1 diger.

Ki oldur aşl ve meyveler gayruñ naqşı. Şan^cat budur ki temer lafzı şüretde şemerdür. Pes temer aşıdur ammâ bâkî meyveler anuñ naqşı [T172b] ve hemân bir şüretdür. (Naqş ve şüret taşhîfe işâretdür. Nitekim sâbıqân beyân olunmuşdur. Ve mu^cammâlarda meşhûr olmuşdur.)

10

°Ayn-1 °unḳûd ez-heme meyve ki bûd.

Üzüm salkıminuñ °aynı cümle meyvelerden ki vardur.

Ber-ser âmed çün zer °ayn ez-nuḳûd.

Başa geldi ya^cni cümleñ seri ve serveridür. [M171a] °Ayn zer gibi nuḳûddan.

15 [S121b] Şan^cat budur ki °unḳûd lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi. Biri °ayn ki melfûzı murâd édinüp zât-1 şey[’]î ma^cnâsın maḳşûd édindi. Biri nuḳûd lafzı [E171a] ki cem^ci naḳddür. Terceme: Temer şeklinde durur her bir şemer. Kim odur aşl aña şüret gayrlar. °Ayn-1 °unḳûddur ser âmed pür vücûd. Nitekim zer-i °aynidur râs-1 nuḳûd. Nükte:

20 *Tîn-i niyyet dil-i âgâhest ez-an be-ḥalâvet-i îmân muḥallâst.*

Tîn-i niyyet dil-i âgâhdur andan ḥalâvet-i îmân ile muḥallâdur. Şan^cat budur ki niyyet lafzı dil ya^cni ḳalb olıcağ tîn olur.

Ve enâr-râ şüret-i âşâr rahmetu’llâhi lâ-cerem cirm-i ü enâyîst ki rây-1 hem-kunân der-pey dâred.

25 Ve enâra şüret-i âşâr rahmetu’llâhdur. Lâ-cerem anuñ cirmi bir enâdur ki dügelinüñ râyını artda dutar. Şan^cat budur ki enâr şüretde âşârdur ve enâr bir enâdur ki ḥarf-i rânuñ ardıncadur. Meşnevî:

İncîr dil er necâ zi-gâm yâfet.

İncir göñli eğer gamdan necâ buldı.

30 *Zi-ân bûd ki ez-Ḥudâ ḳasem yâfet.*

Andan idi ki Allâhdan ḳasem buldı. Şan^cat budur ki incîr lafzınıñ dili ya^cni iki tarafınıñ ortasında olan necâ lafzıdır. Bu ḥâli anuñiçün bulmuşdur ki Ḥaḳ Te^câlâ ve^ct-tîn¹ déyü ḳasem etdi.

Bî-ḥad zi-Ḥaḳḳast reng-i rümmân.

35 Bî-ḥaddür Ḥaḳdan reng-i enâr.

Zi-an der-dil-i üst âb-1 ḥayvân.

2 fidâmidur SET: fidândur M / enverdür SMT: enver olur E // 12 meyvelerden SMT: meyvelerde E // 16 édinüp SET: édüp M / ma^cnâsın SMT: ma^cnâsını E // 22 olıcağ SME: olıcağ T / dâred SMT: - E // 26 artda STM:arḳada E // 27 ardıncadur SME: ardıncadur T // 31 buldı SME: oldı T // 32 tarafınıñ SET: tarafını M // 34 zi SMT:- E.

¹“Tîn”, dağ adı veya incir demektir. Bîrûc sîresinden sonra Mekke’de inmiştir, 8 (sekiz) âyettir.’

Anuñiçün anuñ gönlündedir āb-ı hayāt. Şan'at budur ki reng lafzı hadsiz [T173a] ya'ni āhirsüz olıcağ ten qalır ki rümmān lafzınıñ iki cānibi diregü içinde olan [M171b] mā lafzıdır ki āb-ı hayvān dēyüp anı murād éder. Terceme: Buldı incirüñ dili gamdan necā. Kim qasem etdi aña bār-ı Hüdā. Reng-i rümmān[E171b] Hağdan olmuş
5 bī-girān. Qalbi pürdür āb-ı hayvāndan ez-an. Nükte:

Emrūd tañbür-şekl gūyī rüdüst ki ber-rūyiş ez-elif tā mīm perde beste end.

Emrūd tañbür-şekl gūyā rüdedür ki yūzi üzre elifden mīme varınca perde bağlamışlardur. Şan'at budur ki emrūd lafzınıñ medlülü tañbüra müşābih olduğu mülāhaza ile evvelā bir cūzi rüd olmağ i'tibār édüp rüdist dédi. Şāniyen rüd lafzında rü
10 lafzı vardur bir rūyiş dédi. Şālişen ma'nā mülāhazası ile rüduñ yūzi üzre ya'ni saz kirişinde olan perdeler qaşd édüp ta'addī fikri ile hurūf-ı [S122a] teheccī hasebince elifden mīme varınca dédi. Rābi'an, emrūd lafzında rü üzre olan harfler elif ve mīm idügün i'tibār eyleyüp ez-elif tā mīm perde-beste end dédi.

*Ammā sülük-ı sefercel süfī libās-ı bihist ki zerde-i ābī-rā berāy-ı sefer cel
15 mi-dihed.*

Ammā sülük-ı sefercel süfī libās-ı bihdür ki zerde-i ābīye sefer içün cel vérür. Şan'at budur ki sefercel ki ayvadur libāsı gerd-ālūd hem ve sağ-āmizdür. Pes şüfī gibi libās-ı dervīşānedür. Ve şüfiye münāsib sülük zıkr eyledi ve bihi lafzını aña haber kılp bihist dēyüp iki ma'nā qaşd eyledi ki biri eyüdü bir ayvadur. Ve zerde lafzı zerd
20 lafzınıñ ekşer harfde [T173b] müşāreketi var. Ayvanuñ rengi daği zerdür. Ve ābī lafzında harf-i [M172a] yā nisbet içün olıcağ āba mensüb demek olur. Ve bā-i aşliye olıcağ ayva demek olur bihi ma'nāsına. Ve sefercel lafzında terķib daği mülāhaza édüp berāy-ı sefercel dédi. Kıṭ'a: [E172a]

Emrūd bīn kedū-yı 'asel ez-şarāb-ı Hağ.

25 Emrūd gör bal qabağıdur Hağ şarābından.

Ez-şāğ ser-nigün şud ya'ni ki devr-i māst.

Budağdan başı aşığa olmuş ya'ni ki bizim devrimizdür. Şan'at budur ki emrūd lafzı başı aşığa olıcağ ki qalb olur devr-i mā olur.

Siclīst ābī ez-feyzān-ı ālih ez-ān.

30 Bir tolu qoğadur ayva feyzān-ı ālihden anuñiçün.

Ferīst der-miyān-ı üy ve bihī zi-meyvehāst.

Quvvet vardur anuñ ortasında ve yekdür meyvelerden. Şan'at budur ki sicil tolu qoğaya dérler ki ābī lafzında ya nisbet içün olmağa münāsibdür ve fer kuvvet ma'nāsınadır. Bunda ya'ni ayvada taqavviyet-i ma'de vardur. Nitekim şā'ir démiş.

35 Beyt:

Sīb ü bih ü enār be-tertib-i lef ü neşr.

Dil-rā ma'da-rā vü ciger-rā muqavvī end.

1 gönlündedir STM: gönlündedir E / reng SMT: - E / diregü SET: direk M // 8 bağlamışlardur SET: bağlamışdur M / medlül SET: medlül M // 11 kirişinde SME: kirişde T / hasebince SME: hasebce T // 20 müşāreketi SMT: müşāreket E / daği SME: - T // 27 budağdan SET: budağ M // 32 ortasında MS: ortada E, ortasıda T.

Ve bih lafzı iki ma'nâyadur şimdi beyân oldu. Ve fer lafzı ile bih lafzı terkîb olunıcağ ferbîh olur ki semüz ma'nâsınadur ve tolu çoğaya münâsibdür. Terceme: Emrûddur kedü-yı 'asel pür-şarâb-ı Hâk. Baş indirüp budağdan oldır ki devr-i mâ. Sicl oldu âbî çün feyzân âlih ile. Fer vardur anda bihdurur ol cümleden dilâ. Nükte:

5 *‘Îzâr-ı sîb ez-teff-i rû-yı âteşin [T174a] vü mihr-i sîmîn-zeķanân
gülgünest. [S122b]*

Almanuñ yañağı ateşin yüz harâretinden ve simîn zeķanlar muħabbetinden gül renglidir. Şan'at budur ki tef lafzı kendüsi murâddur. Ve rû-yı âteşin elifdür. Ve mihrden murâd ħubdur. Anuñ zeķanı [M172b] hâdur ki mecmû'ı tüffâh olur. (Zebân-ı Fârisî'de yâ ve nûn nisbet için isti'mâl olunur. Öyleye âteşin âteşe mensûb ve simîn sîme mensûb demek olur.)

Ve leb-i şeftâlû-râ tâ dil be-velâ-yı la'î-ı şîrin-dehân-râ dih revnaķ efvûn.

Ve leb-i şeftâlûye tâ key dili şîrin dehenler muħabbetine vemişdür revnaķ [E172b] ziyâdedür. Şan'at budur ki lebden murâd şefedür. Ve tâ kendüsi ya'ni mektûbî 15 murâddur. Ve lafz-ı velâ dil ya'ni kalb olıcağ alev olur ki mecmû'ı şeftâlû olur. Kıt'a:

Sîb-râ şüret-i seyb est be-bostân-ı cemâl.

Sîb için şüret-i seyb vardur bostân-ı cemâlde.

Zi-an sebeb hest besî bî-ser ü pâ mâyl-i ü.

Ol sebebden nice 'uryândur anuñ mâyilidür. Şan'at budur ki sîb kesr-i sîn ile alma 20 ma'nâsınadur. Ve fetĥ-ı sîn ile 'atâ ma'nâsınadur. Ve bî lafzından murâd bâ'-i mektûbîdür ve yâ-i mektûbîdür. Sîb lafzında ĥarf-i bâ ser olup ĥarf-i yâ pây olıcağ besî olur.

Ĥûĥ-râ bâ-leb-i ĥübân-ı şekerhâ ĥübig.

Şeftâlünüñ şeker çiyneyici ĥüblar lebi ile ĥübi vardur.

25 *Âteş-sîne ez-an mâst be-câ-yı dil-i ü.*

Âteş-sîne andan kalkdı anuñ dili yerine. Şan'at budur ki leb-i ĥübândan murâd ĥâne-i mektûbîdür ve lafz-ı ĥü kendüsi murâddur. Ve anda olan ĥa kalb yerine olup aşğa inicek vaĥ olup mecmû'ı ĥûĥ olur. Terceme: Şüret-i seyb oldu bostân-ı cemâl içinde sîb. Anuñiçün bî-ser ü pâ oldu dil mâyl aña. Ĥûĥ dutmuşdur leb-i ĥübân-ı 30 şekerhâ ĥübin. [T174b] Gördi ol ĥâlî ve ĥüyı mâyl oldu dil aña. Nükte:

Derûn-ı mışmış ez-reng-i 'âşikâne şemî yâfte dil ez-tekrâr-ı ü bâ-nevâst.

Mışmış içi 'âşikâne rengden bir şemm bulmuş. Göñül anuñ [M173a] tekrârından nevâle iledür. Şan'at budur ki mışmış lafzınıñ içi şemmdür ve tekrarı bir şemm daĥidür. Bu dil ya'ni kalb olıcağ mış olur. Bunuñ içinde olup mışmış olur.

35 *[E173a] Ve rû-yı fırşâd ez-ĥûn-ı ciger ferî dâred ez-ân [S123a] çüb-ı
aşleş ez-şâd-ı şagîr-i 'uşşâķ bâ-şadâst.*

2 olunıcağ SME: oluncağ T / ma'nâsınadur SET: ma'nâsma olur M // 7 harâretinden SMT: harâretten E // 9 mecmû'ı SME: mecmû' T // 14 ziyâdedür SME: ziyâde olur T / kendüsi SET: kendü M // 21 lafzında SME: lafzda T / pây SET: - T // 29 içinde SME: içde T // 32 tekrârından SET: tekrârdan M // 34 ya'ni SMT:- E.

Ve firşād yüzünüñ hün-1 cigerden ferî vardur. Anuñiçün çüb-1 aşlı şād-1 şāğır-i °uşşākdan şadā iledür. Şan°at budur ki firşād lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri fer biri şād. Ki şāğır lafzınıñ şādıdır ki andan melfūzı murād édindi. Meşnevî:

Der-derün dāred dil-i haste zi-derd.

5 İçinde vardur hasta göñül derdden.

Rū-yı zerdalu ez-în rüest zerd.

Zerdalü yüzi bu yüzdendür şaru. Şan°at budur ki derdden murād °Arabīsidür ki dādur. Zerdalu lafzınıñ içinde ol dā vardur. Ve zerdalu lafzınıñ yüzi zerd lafzıdır.

Tüt yektā-berg dāred ez-bihişt.

10 Tütüñ bir kat yaprağı vardur cennetden.

Vüdd ez-an dīdest der-aşl-ı sirişt.

Vüddi ya°ni muhabbeti anuñiçün gördi aşl-ı tabi°atden. Şan°at budur ki yektā taḥlīl i°tibārı ile bir ta demek olur. Ve ol tāyı bir yaprak i°tibār eyledi. Pes bihişt lafzı ḥarfilerinden bir tā vardur. Tüt lafzında [T175a] ve mışra°-ı şānī mazmünunda şan°ata 15 işāret budur ki tüt aşlda tud idi. °Acemler tazarruf édüp tut dēdiler. Pes aşl-ı i°tibārı ki tūddur. Bir ḥarfi ki tādur. Andan ma°dāsı vüddür. Terceme: [M173b] Vardurur içinde °aşık gibi derd. Rū-yı zerdalu anuñiçün oldı zerd. Tut cenetden dutar yektā çü berg. Anuñiçün oldı zerd. Tut cennetden dutar yektā çü berg. Anuñiçün aşlı etmez vüddi terk. Nükte:

20 *Nihāl-i[E173b] ceviz elifist ki çün kāmēt-i ehl-i himmet leb be-dāmen-i cevzā mi-resāned.*

Ceviz fidanı bir elifdür ki kāmēt-i ehl-i himmet gibi lebi cevzā eteğine érişdürür. Şan°at budur ki ceviz fidanı elife teşbīh édüp büyüyüp üstünde ceviz biticek ceviz altında elif vākı° olup cevzā olur ki burclaruñ biridür.

25 *Ve °ayn-ı bādām dāne ist ki çün çeşm-i ehl-i ḥüsn pāy hem-kunān-rā be-dām mi-āverd.*

Ve °ayn-ı bādām bir dānedür ki ehl-i ḥüsn gözi cümleñüñ pāyını dāma götürür. Şan°at budur ki pāydan murād bādūr bir noқта ile ve andan murād mektübīdür. Bādām lafzında olan bā°-i melfūzī bā°-i mektübī olucağ be-dām olur. °Arabiyye:

30 *El-cevizü meşelü [S123b] °l-cevri min cem°iyyetiḥī.*

Ceviz cevr gibidür cem°iyyetden.

Ve kezā el-lebībū mü°ellefün beyne°l verā.

Buncılayın °ākīl cem° olunmuşdur ḥalk ortasında. Şan°at budur ki ceviz cevr gibi ya°ni zulm gibidür. İçi olduğıçün ya°ni içi aşlı için pārelerler. Nitekim °ākīl olan °aklı 35 için mecma°ü°l-āmdur.

Ve°l-levzū yuḥkā min ṭarīfi °ayniḥi.

Bādām ḥikāyet éder gözi ucundan. [T175b]

1 yüzünüñ SET: yüzüñ M // 3 şādıdır MET: şāddur S / édindi SMT: eyledi E // 7 yüzdendür SET: yüzden M / °Arabīsidür STM: °Arabīdür E // 13 tāyı SET: tāyıñ M / lafzı MST: lafzını E // 16 vardurur SEM: vardur T // 23 fidanı SET: fidanı M / üstünde SEM: üstde T // 29 olan ETM: ola S // 34 pārelerler SMT: pāreler E / °ākīl SET:- M.

Vecedtuḥū fi'l-ḳalbi zevlen iz yūrā.

Bulduḡ ben anı ḳalbde bevren ḳaçan ki görinür. Şan°at budur ki levz lafzı ḳalb olımcıḳ zevl olur. Nükte:

Şaf-ı ḥarbuze-i mülevven güyī ḳıṭ°ahā-yı bezz-ı bihişt est der ḥar çīde.

5 Renglü ḳavun dizisi güyiyā cennet ḳumaşı pāreleridür yanına derilmüş. Şan°at budur ki ḥarbüze lafzını [M174a] iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri büz biri ḥardur ki ol bunuñ içinde olup ḥarbüze olmuştur.

Ve şüret-i ḳaşā güyī ḳabā-yı sebz-i cennetest ber-ḥıyār-ı ümmet püşīde.

10 Ve şekl-i ḳaşā şanasın[E174a] ḳabā-yı sebz-i cennetdür ḥıyār-ı ümmet üzre örtülmüş. Şan°at budur ki ḳaşā ki ḥıyār ma°nāsınadur ḳabā şüretinde imlāda pes şüret-i taşḥīfe işāretdür ve ḥıyār lafzınıñ bir ma°nāsı ehl-i ḥayr olanlardur ve bir ma°nāsı ḳaşādur. İmdi şüretten reng murād olmaḳ daḥi cāyızdır. Öyleye bir ma°nā ḳabā-yı sebz-i cennetdür ehl-i ḥayr üzre démek olur. Ve bir ma°nā ḳabā-yı sebz-i cennetdür ehl-i ḥayr üzre démek olur. Ḳıṭ°a:

15 *Eger bīḥ-i baṭīḥ-rā binigerī.*

Eğer baṭīḥ köküne nazār édesin. (Ḥarbüze ḳavun ve ḳarpuz cinsine dérer baṭīḥ gibi rummān ḳavun ma°nāsına isti°māli şāyi°dür.)

Be-yābī ber-i ū neşr-i ṭayyib-i bihişt.

20 Bulasın anuñ üzerinde cennet ṭayyibi neşrini. Şan°at budur ki bīḥ-i baṭīḥdan murād ḥarf-i āḥiridür. Ve anuñ üzerinde olan ṭayyib ḥarfleridür ama ṭaḡılmış.

Ve ger perde endāzed ez-ruḥ ḥıyār.

Eğer perde ḳaldıra yañıḳdan ḥıyār.

Be-bīnī ten-i yār-ı nazik-sirişt.

25 Görürsün nāzik ṭabī°atlı yār tenin. Şan°at budur ki ḥıyāruñ daḥi perdesi [T176a] ki ḥādur. Ol ḳaldırılıp gidicek yār kalur. Ve ḥıyāruñ perdesi ḳabuḡıdır. Ol ḳaldırılıḳ aḳ çenesi görünür yār teni gibi. Terceme: Eğer bīḥ-i baṭīḥa ḳılsañ nazār. Görinür göze neşr-i ṭayyib-i bihişt. Eğer perde ḳaldıra ruḥdan ḥıyār. Görürsün ten-i yār-ı nāzik-sirişt. [S124a] Hikāyet:

30 *Yekī ez-zürefā çün āb der-°ayn-geşt ber-kenār-ı fālīzī mi-geşt dīd ki ḥıyār kāşte vü eṭrāf-ı ū-ra be-ḥār nigāh-[M174b] dāşte sā°atī ferūd āmed vü berāy-ı rāḥat dāmen-i istirāḥat girift nā-gāh dirāz kuş ki merküb-ı ū būd çün kedū be-fālīz-i ḥıyār gerden dirāz-gerded dihḳān ez-rū-yı ḳahr dehān be-güşād ki ne-dānī ki çün ḥar-rā ber-ser-i ḥarbüze[E174b] be-bendī ḥarbüze °ākıbet ne-bīnī merd bā-direng vü vaḳār çün elif-i ḥıyār zebān der-ḥayr-güftār be-güşād vü güft tū ne-dāneste'i ki ḥıyār-rā yā der-miyān-ı ḥār beyāyed gūzaşt yā ez-gülū-yı ḥar dirīḡ ne-bāyed dāşt.*

35

2 ḳalbde SET: ḳalbe M / ḳaçan SEM:- T // 5 güyiyā SME: güyā T // 8 püşīde SEM: püşīd T // 11 olanlardur SET: olandur M // 12 olmaḳ STM: olmaḡ E / öyleye SME:- T // 19 bulasın SET: bula M / ṭayyibi SEM: ṭayyib T // 25 ḳaldırılıp SME: ḳaldırıp T / ḳabuḡıdır MS: ḳabuḡdur E, ḳabuḡdur T // 27 ḳaldıra SET: ḳaldırısa M // 32 güşād SEM: güşāyed T // 33 ne-bīnī SMT: bīnī E // 35 ki SET: - M.

Zurefâdan biri şu gibi ʿayn-geştde bir bostân kenârını dolanur idi. Gördi ki hıyâr ekmişler ve anuñ etrâfını diken ile şaklamışlar. Bir sâʿat etdi ve râhat için istirâhat eteğin dutdı. Nâ-gâh bir dırâz kuş ki anuñ bindi idi kabağ gibi hıyâr ve bostânında boyun uzatdı. Köyli anuñ kahrı yüzünden ağız açdı. Bilmez misin ki çün harı harbüze başı üzre bağlayasın? ʿÂkıbet günâhdan gayrı görmezsin er eğlenmek vakâr ile elif-i hıyâr gibi dili [T176b] hayr-güftârda açdı ve dédi: Sen bilmezsin ki hıyârıñ ya hâr ortasında komağ gerek ya har bogazından dirîğ etmemek gerek. Şanʿat budur ki yekî murâd zurefâ lafzında olan elifdür. Âb öñünde olduğı gibi ol elif fâlîz kenârındadır ki fâʿ-i mektübîdür ve hıyâr lafzınıñ etrâfı yaʿni iki cânibinde olan harfler hâr lafzıdır ve 10 istirâhat lafzını iki cüzden mürekkeb iʿtibâr eyledi. Biri ist biri râhatdur ve râhat cüzʿ-i şânî ve âhîr olduğı için dâmen-i istirâhat dédi. Ve rû-yı kâhrdan murâd kâfdur. Andan lafz-ı dehân açılıcağ yaʿni ol bunuñ içine [M175a] giricek dihkân olur. Harbüze lafzınıñ ʿâkıbeti yaʿni âhîri büzedür ve lafz-ı bâ-direng maʿnâya nazar iki lafzdan mürekkebdür. Biri bâ lafzıdır biri direng lafzıdır. Şanʿata nazar lafz-ı müfreddür şın 15 hıyâr maʿnâsına. Ve elif lafz-ı hayrda olıcağ hıyâr olur. Yâ der-miyân-ı hâr lafzında [E175a] yâdan murâd mektübîdür. Ol ki hâr lafzında [S124b] hıyâr olur. Ama yâ ez-gülü-yı hor lafzında yâdan murâd melfüzîdür. Ol ki har lafzında ola hıyâr olur. Kıṭʿa:

Hıyâr-ı bî-meze har-rast der-hür.

Tatsız hıyâr hara lâyıkdur yemede.

20 *Hâr ü-râ beste zi-an der-her kenârest.*

Har anuñiçün anuñ her kenârında bağludur. Şanʿat budur ki hıyâr lafzı ile hor lafzınıñ her birinüñ kenârı hardur.

Büd nâ-herdeş ü herdeş ber-â-ber.

Lâyık olmayanı ve olanı ber-â-berdür.

25 *Ez-an der-her dü-nâm-ı ü hıyârest.* [T177a]

Anuñiçün her birinde anuñ adı hıyârdur. Şanʿat budur ki hıyâr lafzınıñ maʿnâsı ehl-i hayr olan demek idi. Hıyârıñ şer olanına daği hıyâr dénîlür. Pes bunuñ ile istidlâl kıılır ki bunun eyüsü ve yatlısı yeksân imiş. Terceme: Hıyâr-ı bî-mezedür hür-ı har. Anuñiçün bağludur hor her kenârı. Olur nâ-herdî ber-â ber. Hıyâr olmuş çü heb nâm-ı 30 ihtiyârî.

El-bâbüʿs-sâbiʿ fiʿl-müştehiyyâti ve fihi fuşülün faşlün fi eşnâfiʿt-ṭaʿâmi.

Baʿz nüşhada ʿünvân faşlün fiʿl-ezyâki veʿl-eṭʿâmi ve eşnâfiʿt-ṭaʿâmi vâkıʿ olmuş.

Nükte:

35 *Der-âhîr-i ṭaʿâm ʿâm vâkıʿ şud vü der-pâyân-ı ekl gül âmede yaʿni şart-ı tenâvül-i ṭaʿâm anest ki dâmen-i mâʿide-i enʿâm-ı ü ʿâm [M175b] бүд vü aşı-ı ekl ânest ki heme-râ ez-ṭaraf-ı ü ṭarafî be-resed.*

1 gibi SEM:- T / kenârını SM: kenârın E , kenâr T // 4 boyun STM: boynıñ E / yüzünden SME: yüzden T // 7 ortasında SET: ortada M / bogazından SMT: bogazdan E / gerek SEM:- T // 12 yaʿni STM:- E / giricek SMT: girincek E // 19 yemede SET:- M // 21 kenârında SME: kenârda T / ile STM:- E // 28 yatlısı SMT: yatlı E // 34 âmede SET: âmed M.

Âhir-i ta'âmda 'âm vâkı' olmuş ve ekl pâyânında gül gelmişdir. Ya'ni şart-ı tenâvül-i ta'âm[E175b] oldur ki düğeliye anuñ tarafından bir taraf érişe. Şan'at budur ki ta'âm lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri tâ harfidür biri 'âm lafzıdır. Ve ekl lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri hemzedür biri gül lafzıdır. Pes her 5 birinüñ cüz'-i âhiri bunu iktizâ éder ki mâ'ide-i en'âm 'âm ola ve küll-i enâm andan hişşedâr ola. Kıt'a:

Mâ'ide âmed mürekkeb mâ vü de.

Mâ'ide mürekkebdür mâ dañi de.

Sırr-i ĩn terkĭb dānĭ ez-kücāst.

10 Bu terkĭb sırrını bilür misin nedendür.

Ya'ni er ber-ĥ'ān būd ābĭ vü bes.

Ya'ni eğer süfre üzre olsa bir Şu ancak.

Ger nişānĭ [T177b] ber-kenāreŐ deh revāst.

Eđer dikesin [S125a] anuñ kenārı üzre onı revādur. Şan'at budur ki mâ'ide lafzını 15 iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri mādur hemze ile biri dedür. Bunuñ sırrı budur ki ta'âm az olsa meşelâ hemân bir Őu olsa anuñ kenārında on adam oturtmak cāyızdır ki ĥayrda vāriddür. Ĥayrū't-tā'āmi mā tenāvelet 'aleyhi'l-eydi.¹ Terceme: Mâ'ide oldu mürekkeb mâ ve de. Sırrını bilgil bu terkĭbüñ nür. Ya'ni kim bir süfrede mâ olsa pes. On kiŐiye sen o sofradan yédür. Nükte:

20 *Her ki çün elif ber-ser-i ĥ'ān be-ĥizmet-i mihmān kıyām nümāyed ez-ictimā'-ı yārān ü birāderān cem'iyet tamām yābed in ma'nā ez-lafz-ı iĥvān be-ĥ'ān ki elifest ber-ser-i ĥ'ān.*

Her kim elif gibi ĥ'ān başı üzre ĥizmet-i mihmāna kıyām göstere yārān ve 25 karındaŐlar ictimā'ından cem'iyet tamām bulur. Bu ma'nāyı lafz-ı iĥvāndan okı ki elifdür ĥ'ān başı üzre. Şan'at budur ki elif gibi ĥ'ān [M176a] üzre kıyım olan cem'iyet-i iĥvān olur déyü da'vĭ édüp buña istidlāl eyledi. İĥvān lafzı ile ki el-gadr ĥ'ān üzre. Rubā'iyye:

Her süfre[E176a] ki rāyĭ ne-būd zi-İşāreŐ.

Her sofrā ki bir fikri olmaya anuñ 'atāsından.

30 *Der-ni'met-i Ĥaĥ dān sefih ü inkāreŐ.*

Ĥaĥkuñ ni'metinde bil sefāhatini ve inkārını. Şan'at budur ki rāyĭ lafzından Şan'atā nazār murād ĥarf-i radur. Çün sofrā lafzında ĥarf-i rā olmaya sefih olur.

Zayfest delĭl-i feyz-i ĥayr ü bereket.

Ĥonukdur ĥayr ve bereket feyzinüñ delĭli.

35 *Çün bergerded feyz be-bĭn zi-āsāreŐ. [T178a]*

1 pâyânında SEM: pâyanda T // 3 eyledi SET: etdi M / ĥarfidür SMT: ĥarfdür E // 5 birinüñ SET: bunuñ M / ola SME: olsa T // 12 üzre SET: üzerinde M // 16 hemân SME: - T / oturtmak SME: oturmak T // 18 sırrını SET: sırrı M / pes MES: - T // 18-19 on kişiye sen o sofradan yédür SET:- M // 24 ictimā'ından MES: ictimā'dan T // 29 fikri MET: fikr S // 31 ni'metinde SEM: ni'metde T // 34 feyzinüñ SMT: feyzin E.

¹ 'Taamın hayırlısı kişinin eliyle yediğidir.'

Çün döne ya'ni gide feyz gör anuñ eşerlerinden. Şan'at budur ki dönmekden murād şan'ata nazār qalbdur. Ya'ni lafz-ı zayf qalb olınıcak feyz olur. Terceme: Sofra kim rā olmasa İşār aña. Var sefih ni'metden hem inkār aña. Zayf olur feyz-i hayr içün delil. Çünki döne feyzdür aşar aña. Nükte:

- 5 *Der-lafz-ı nān elif-i şüret-i tîğ dâred vü nūn kenâr-i tîğ-râ güyend ya'ni elif-i nān tîğ-i dü rû est ki ez-yek-rû ser-nâz-ı düşmenân-râ kaṭ' mi-kuned vü ez-yek-rû ser-niyâz-ı dostân-ra iḳtâ' mi-dihed.*

Nān lafzında elifüñ tîğ şüreti [S125b] vardur ve nun kılıç kenârına dârdur. Ya'ni elif-i nān iki yüzlü tîğdür ki bu yüzden düşmenlerüñ nâzı başın keser ve bir yüzden 10 dostlaruñ niyâzı başına iḳtâ' vârdur. Şan'at budur ki nān lafzında olan elifi tîğa teşbîh édüp ve nūn ki kılıç yüzi ma'nâsına daḳı gelür. Öyleye nān lafzında olan elif iki yüzlü bir kılıçdur ki bir yüzi ile düşmenlerüñ [M176b] nâzı başın kesüp ve bir yüzi ile dostlaruñ niyâzı başına iḳtâ' vârdur dâdi. (Ba'z nusḫada inḳıṭâ' vâḳı' olmuşdur.) Rubâ'iyye:

- 15 *Nūnî be-kenâr-ı âsmân şud vâşıl.*
Bir nūn kenâr-ı âsmâna [E176b]vâşıl oldu.
Yek-nūn diğēr zîr-i zemîneş menzil.
Bir nūn daḳı yeraltıdur aña menzil.
20 *Âzâde miyân-ı in dü-nūn hem-çü elif.*
Âzâde bu iki nūn ortasında elif gibi.
Ânest ki nānî şud ez-üy ḫâşıl.

Oldur ki bir nān olur andan ḫâşıl. Şan'at budur ki nān lafzınıñ [T178b] iki nūnı vardur. Birini âsmân lafzında olan nūndur ve birini zemîn lafzında olan nūndur dâydüp elif gibi âzâde oldur ki iki nūn ortasında bir nān ola andan ḫâşıl dâdi. Terceme: Bir nūn 25 seri ki âsmânadur vâşıl. Bir nūna daḳı zîr-i zemîndür menzil. Âzâde iki nūn arasında çü elif. Oldur hemân nān ol andan ḫâşıl. Nükte:

- Her ki nemek-i kesî ḫüred vü esrâr-ı ma'âş-ı ü be-sūḫan-çînî fâş kuned ne-mîred tâ çeşm-i şür-baḫteş-râ an nemek gîred vü in ma'nî-yi melîḫ der-lafz-ı nemek mu'ayyenest ki evveleş nemm âmede ya'ni sūḫan-çînî vü berden ḫaber vü âḫir kâf ya'ni ribâyende-i başar.*

Her kim ki bir kimsenüñ tuzun yeper ve anuñ esrâr-ı ma'âşın sūḫan-çînlik ile fâş 35 éder vefât etmez. Tâ şür-baḫtı gözünü ol tuz dutmayınca ve bu ma'nî-yi melîḫ lafz-ı nemekde mu'ayyendür ki evveli nem gelmişdür. Ya'ni sūḫan-çînlik ve ḫaber iletmek ve âḫir kâf ya'ni göz ḫapıcı. Şan'at budur ki nemek lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri nem biri kâfdur ki nem lafzı nemme yenümmüden maşdardur. Ḳovıcılık ma'nâsına ve kâfdan melfûzı murād [M177a] édinüp anı daḳı kef-i başardan [S126a]

1 döne SMT: dönse E / eşerlerinden MS: eşerlerden E, eşerleri T / 4 çünki SET:- M // 9 düşmenlerüñ SET: düşmenüñ M / başın SME: başını T // 11 öyleye SEM:- T // 12 kılıçdur SEM: kılıç olur T / yüzi ile STM: yüzle E // 18 daḳı STM: - E // 24 ortasında SET: ortada M // 30 ribâyende SEM: ribâyed T // 33 iletmek SEM: etmek T .

ism-i fâ'il i'tibâr eyleyüp göz nûrun çapıcı dédi. Pes kim ki Hakk-ı nemeği bilmeyüp nemmâm olur. Âhir aña keff-i başar olur. Kıt'a:

Nemek ân kes ki[E177a] be-ğalbî ħüred âħir rüzî.

Tuzı ol kimse ki ħalblık ile yer âħir bir ħün.

5 *Ķalb-i ü-râ nemek dîde kuned rîş ü tebeh.*

Anuñ ħalbini görülmüş tuz éder yara ve fesâd. Şan'at budur ki evvelki ħalb lafzı ħîle ve dağal ma'nâsınadır. İkinci ħalb yürek ma'nâsınadır pes tecnîsdür.

Nemek ħalb-i [T179a] kemânist 'aceb tîr-efgen.

Nemek ħalb-i kemândur 'aceb oğ atıcı.

10 *Gerde ez-tuz besî ħâne-i nâ-râst-siyeh.*

Eylemişdür tozdan çok râst olmayan ħâne-i siyâh. Şan'at budur ki ħalb bunda evvelki ma'nâyadır ve döndürmek ma'nâsını İhâm éder ki nemek lafzı ħalb olıcağ kemen olur. Ve kemân lafzında elif ki tîrdür atılup gidicek kemen olur. Öyleye bu kelâmı râst olur ki nemek ħalb-ı kemândur. Tîr-efgen ve lafz-ı tuz kemân tuzuna itlâk olunur. Ve Türkî tuz murâd olur ve 'Acemler tâ'ı tâ oğurlar ve tâ yazarlar. Lâ-cerem anlar tuzı tuz oğurlar tuz yazarlar. Terceme: Kim ki ħalblık ile yérse nemeği. Ķalbini éde nemek rîş ü tebeh. Nemek ħalb-ı kemân tîr-efgen. Eylemiş ħâne-i nâ-râst siyeh. Nükte:

20 *Her ħût ki be-şiddet-i sa'y ü kedd-i 'amel ħâşıl şud lezzet ü ħût ez-ü bişter vâşıl gerded vü lafz-ı ħût muğavvî İn ma'nist ki çün teşdîd yâbed ħuvvet gerded*

Her azık ki şiddet ve meşakkat-i 'amel ile ħâşıl olur. Lezzet ü ħût [M177b] andan ziyâde rek vâşıl olur. Ve lafz-ı ħût bu ma'ni-yi muğavvîdür ki çün teşdîd bula kuvvet olur. Şan'at budur ki ħût lafzı ki taħff-i vâv ile azık ma'nâsınadır. Şiddet ile ħâşıl olsa andan ħuvvet ziyâde olur déyü da'vî [E177b]eyledi ve buña istidlâl eyledi ki taħff-i vâv kaçan teşdîd olsa ħuvvet olur. Beyt:

Loğma'i kez-ħün-ı dil âyed be-kef mağbül dân.

Bir loğma ki ħün-ı dilden ele gele mağbül bil.

Red bûd ħürden ger ü-râ ħün ne-bâşed der-kerân.

Red olur yémek eğer anuñ ħün [S126b] olmaya kenârında. Şan'at budur ki 30 ħürden [T179b] lafzınuñ tarafeyni ħündür. Eğer öyle olmasa ya'ni eğer ħürden lafzında ħün lafzı olmasa red ħalur. Lâ-cerem ħürden ki ħün dilsüz ola red olur. Terceme: Loğma kim ħün-ı dil ile gelse bil mağbül anı. Red olurdu ħürdan eçrâfi eğer ħün olmasa. Nükte:

Ķâ-yı ħalavâ kemân-ı hilâlest ber-livâ-yı ħalâvet-i İmân.

35 Ķâ-yı ħalavâ kemân-ı hilâldür ħalâvet-i İmân sancağı üzre. Şan'at budur ki ħa-lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri ħa'-i mektübîdür ki ħavs 'alâmetidür. Anuñiçün kemân itlâk eyledi. Ve biri lafz-ı livâdur ki sancağ ma'nâsınadır.

Inûrun SMT: nûrunı E / 4 ile SME:- T // 6 görülmüş STM: görmüş E // evvelki SET: evvel M // 11 eylemişdür SME: eylemiş T / bunda SET: buna M // 12 ma'nâyadır SET: ma'nâsınadır M // 16 yazarlar SET: yazar M / ki SEM:- T // 23 şiddet ile SMT: şiddetle E / olsa SME: ola T // 31 ħün SET:ħün M // 35 sancağı SEM: sancağ T.

Ve binā-yı lahm mahall-i rütbet-i dilest ber-zînet-i pāye-i ḥ'ân.

Ve binā-yı lahm göñül rütbetinüñ mahallidür ki sofrā pāyesi zîneti üzre. Şan'at budur ki dil ḳalbe işâretdür. Çün lafz-ı lahm ḳalb ola maḫal olur. Ve rütbet şüretde zînetdür. Meşnevî:

5 *Şüfî er nist ḫill-i ḫalavāyiş.*

Şüfinüñ eğer olmaya halavā ḫilli.

Der-dehān ber-zebān bûd vāyeş.

Ağızda dili üzre [M178a] vāy olur. Şan'at budur ki ḫalavā lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Biri ḫal biri vā. Pes ḫalavā lafzında ḫal olmayıcaḳ vā olur.

10 *Remzî ez-güşḫem be-güş.*

Bir işâreti etden hem ḳulaḡa düşer.

Ez-ser-i tefs tā be-gird güş [E178a]

ḫarâret başından tā ki duta ḳulaḳ. Şan'at budur ki tefs başı tādur anı güş dutıcaḳ güşet olur. Terceme: Eğer ḳalmazsa şüfî ḫill-i ḫalavā. Dehānında zebānında olur vā.

15 Dêgil bir remzi güşetden şāḫib-i ḫüş. Ser-i tefs ile tā anı duta güş. Nükte:

Dānehā-yı birinc ber-şāḫn-ı lāciverdî güyî ḫüşe-i [T180a] perenest ber-rû-yı çerḫ-i muştabıḳ-ı erzaḳ.

Birinc dāneleri şāḫn-ı lāciverdî üzre güyā ūlker salḳımudur çerḫ-ı muştabıḳ-ı erzaḳ yüzi üzre. Şan'at budur ki birinc lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Biri birin biri cim-i mektübîdür ki rû-yı çerḫden murād olur.

20 *Ve gülberg-i burāḳ pendārî varāḳ-ı semen ū nesteren [S127a] est ez-fer'î benān-ı bütān-ı nesrîn-ten mu'allāḳ.*

Ve gülberg-i burāḳ şanasın varāḳ-ı semen ve nesterendür. Nesrîn beden bütlerüñ barmāḳları fer'inden mu'allāḳ. Şan'at budur ki burāḳ lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Biri bā'-ı mektübî ki fer'-ı benān-ı bütān dēmek ile aña işâret eyledi. Biri varāḳ lafzıdır bu aña mu'allāḳ olmaḳ tertîb-i terkîbe işâretdür. Ḳıḫ'a:

Fer be-zîr-ı muza'fer er murgîst.

Fer muza'fer altında eğerçi murgîst.

Şekl-i murğes ez-ānest ber-bālā.

30 Murğ şekli anuñiçündür üzerinde. Şan'at budur ki muza'fer lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār [M178b] eyledi. Biri ferdür biri murğ. Ve lafz şekl-i taşḫîfe işâretdür ki murğ lafzı zā'-ı mu'ceme ve 'ayn-ı mühmele iledür. Murğ lafzına müşābihdür ki murğ lafzında nokḫa ḡayn üzerindedür.

Rāy-ı buḳrā zi-kef [E178b] me-dih ki āmed.

35 Buḳrā fikrini elden ḳoma ki geldi.

Der-ḫavālî-yi ū ḫurûf-ı bekā.

2 rütbetinüñ SET: rütbesinüñ M / pāyesi STM: pāye E // 8 dili SME: dil T / ki SMT:- E // 14 ḳalmazsa MES: ḳalmasa T / zebānında ETM: ziyānında S // 15 bir SEM:- T /güşetden SET:- M // 17 erzaḳ SEM: ezraḳ T //23 nesterendür SET: nesteren olur M // 25 eyledi STM: etdi E // 31 mürekkeb SET: terkîb M / taşḫîfe SEM: taşḫîf T // 33 üzerindedür STM: üzredür E.

Anuñ eṭrāfında beḳā ḥarfleri. Şan[°]at budur ki rāy-ı buḳrādan murād şan[°]ata nazār ḥarf-i radur. Buḳrā lafzında anuñ eṭrafi beḳā ḥarfleridür. Terceme: Fer muza[°]fer dibindedür çün murg. Şekl-i murgı n'ola duta bālā. [T180b] Rāy-ı buḳrāyı ḳoma elden kim. Anuñ eṭrāfidur ḥurūf-ı beḳā. Nükte:

5 *Pālūde-i °aselī pūş ḥalāvet-i bāl ber-rūy dāred vū deh müşterī der-°aḳab.*

Pālūde-i °aselī pūş bal ḥalāvetini yüz üzre dutar on müşterī °aḳabinde. Şan[°]at budur ki pālūde lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri bāl biri vede lafzıdır. Pes pālūdenüñ yüzi bāl ve andan şofıra deh vardur.

10 *Ve rişte-i cüllāb nūş çünān āğuşte'i °itrest ki eğer der-teh-i ū binigerī cüz-reş-i gülāb ber-rū-yı ū ne-yābī.*

Ve cüllāb içici rişte şöyle °ıtra ıslanmışdur ki eğer anuñ izine ya[°]ni ardına nazār edesin reş-i gülābdan ḡayrı anuñ yüzi üzre bulmazsın. (Rişteden murād şol ḳatayıf gibi tel tel olana dērler. Ki şerbete ıslarlar anuñiçün cüllāb nūş dēdi.) Şan[°]at budur ki rişte lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri riş biri tedür. Şan[°]ata nazār rā meftūḥ ve

15 tā meksūr i[°]tibār olunur. Ḳıṭ[°]a: [S127b]

Zi-°itrest pālūde ālūde dāyim.

°İtrındandur pālūde bulaşmış dāyim.

Be-bū-yı vişāl leb-i bī-dehānī.

Bir ağızsuzuñ gibi vişālınüñ ḳoḳusu ile. Şan[°]at budur ki pālūde lafzını iki cüzden
20 [M179a] mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri ālūde biri bā'-i mektübī. Bā'-i mektübīnüñ ḥuşūlüne ve aña vişāl ve vuşūlüne bunuñ ile tenbīḥ eyledi ki leb lafzınıñ dehānı ḥarf-i evveli olan lāmdur. Ol olmayıcaḳ bī-dehān lafzından fehm olunur bā'-i mektübī ḳalur. Ālūde lafzına vişāl ve ittişāli olıcaḳ pālūde[E179a] olur.

Keşedest vū tefriḳ hem-rişte der-reh.

25 Çekilmüşdür ve ṭaḡılmışdur rişte yolda.

Ki cem[°] āredeş dest-i nāzik-miyānī.

Ki cem[°] éde [T181a] anı bir nāzik miyān eli. Şan[°]at budur ki rişte lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri rehdür evvel ve āḥir ḥarfidür. Biri şettdür ki teferruḳ ma[°]nāsınadır. Ve lafz-ı şett lafz-ı reh içre olup rişte olmuşdur. Buña riştēdür
30 reh dēdüḡi ile işāret eyledi. Terceme: °Aceb oldu pālūde ālūde dāyim. Ére tā kim aña leb-i bī-dehānī. Ṭaḡılmışdurur rişte reh içre tā kim. Anı cem[°] éde dest-i nāzik-miyānī. Nükte:

Senbūse ber-leb dendān mi-ḡüşāyed tā ez-dehān-ı teng-i ḥübī būse ribāyed

35 Senbūse leb üzre diş açar tā bir ḥübuñ teng dehānından būse ḳapa. Şan[°]at budur ki senbūse lafzını iki cüzden mürekkeb i[°]tibār eyledi. Biri sin ki dendānuñ °Arabīsidür.

ı eṭrāfında SMT: eṭrāfda E / murād SME:- T // 3 elden SM: ele E, el T // 9 çünān SME:- T // 11 ıslanmışdur STM: ıslanmışdur E / ya[°]ni SMT:- E / ardına SME: ardında T // 17 °itrdandur SMT: °itrdandur E // 21 ḥuşūlüne ST: ḥuşūle E, ḥuşūlle M / tenbīḥ SMT: teşbīḥ E // 31 bī-dehānī SMT: bī-dehān E // 35 ḳapa SET: ḳapsa M.

Biri büse lafzıdur kaçan sin lafzı büse üzre ola ki ber-leb lafzından fehm olunur senbüse olur.

Ve halkacı ber-ğod mi-piçed tā bā-ğalka vü çin-i bî-pâyân zencir-müyî nisbetî yâbed.

5 Ve halkacı kendüye dolanur tā bir zencir müyuñ halka ve çin-i bî-pâyânına bir nisbet bula. Şan°at budur ki halkacı [M179b] lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri halka biri cı. Cüz'-i evvelüñ huşülüne ya halka demek ile tenbîh eyledi ve cüz'-i şâninüñ huşülüne ve cüz'-i evvelüñ âhirsüz dîmekdür.[E179b] Kaçan halka lafzı ve çin lafzı
10 âhirsüz olıcağ halk daği ci olup mecmû'ı halkacı olur. Kıt°a:

Senbüse-i se-ğüşe ez-ğayyib şud müşelles.

Üç köşeli [T181b] senbüse çayyibden oldı müşelles.

Kez-sinn-i ħüb-rüyân der-dil nühüft büyî.

Ki ħüb-rüyaruñ sinninden gönülde gizledi bir çoğı. Şan°at budur ki senbüse lafzı
15 üç cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri sen biri bû biri se. Cüz'-i evvelüñ huşülüne ger sen demek ile işaret eyledi. Ve cüz'-i şâninüñ vücûduna büyî demek ile imâ eyledi. Ve cüz'-i şalışüñ vücûduna se-ğüşe demek ile tenbih eyledi.

Bā-ğalk-ı halkacı bîn peyvend-i zülf-i ħübân.

Ğalkacınüñ boğazı ile gör ħüblar zülfünüñ ittişâlini.

20 *Bî-ğadd ez-ânest der-üy piçide her gülüyî.*

Bî-ğadd anuñiçündür anda dolanmış her bir boğaza. Şan°at budur ki halk lafzı kendüsi murâddur. Ve zülfden murâd cimdür. Teşbîh mülâhazası ile ve bunda cîm melfûzı murâddur. Ol bî-ğadd ya°ni âhirsüz olıcağ cî kalur. Halk lafzınıñ buña ittişâli olıcağ halkacı olur. Terceme: Senbüse-i se-ğüşe çayyib iledür müşelles. Kim sinn-i ħüb-
25 rûdan gönülünde dutdı büyî. çün halk-ı halkacıya zülf-i ħabîb ola şems. Bî-ğad anuñiçün anda bağladı her gülüyü. Nükte:

Ey dervîş nühüd-âb der-rağam-ı nün-ı nisti ber-ser-i ħod zede [M180a] tā °âkıbeteş âb-ı ħayâtî dâde end.

Ey dervîş nühüd-âb nün-ı nisti rağamın kendü başı üzre urmuş. Tā °âkıbet aña âb-
30 ı ħayât vérmişler. Şan°at budur ki nühüd-âb lafzını[E180a] üç cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri nündur ki nefî içündür. Rağam-ı nün-ı nisti demek ile aña tenbîh eyledi. Ve biri ħod lafzıdur ve [T182a] biri âbdur. Çün nisti nünını ħoda urdı nühüd olup âğir aña âb vérilüp nühüd-âb oldı.

35 *Ve kebâb niş-i kâred-i kerbet ber-ser keşide tā ez-ğaybeş bâb-ı necâtî ħüşâde end.*

Ve kebâb ħuşşâ bacağı nişterin başı üzre çekmiş tā ħaybdan aña bâb-ı necâyı açmışlar. [S128b] Şan°at budur ki kebâb lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri

1kaçan SET: -M / olunur SME: olur T // 4 yâbed SMT: yâbed E // 5 kendüye SME: kendüñe T / pâyânına SMT: pâyâna E // 8 huşülüne MET: huşüle S // 12 çayyibden SMT: çayyibeden E // 16 vücûduna SME: vücûda T / eyledi SET: etdi M // 22 kendüsi SME: kendüyü T / bunda MST:- E // 30 vérmişler SME: vérmişlerdür T // 35 ħuşâde SEM: ħuşâd T.

kāf-ı mektübî niş-i kâred-i kerbet déyüp aña işâret eyledi. Ve biri bâb lafzıdur ki ol kâfa bâb açılıp kebâb olmuşdur. Kıt'a:

Gerde pinhân be-miyân hestî hod-râ zi-an rû.

Eylemiş pinhân ortada kendü varlığını ol yüzden.

5

Pāk ü hâliš ser ü pây nühüd-âbest zi-nâb.

Pāk ve hâlišdür başı ve ayağı nühüd-âbuñ karışmamağdan. Şan'at budur ki nühüd-âb lafzında hod lafzı pinhân olıcağ nâb kalur hâliš ve şâfî ma'nâsına.

Gest bâbek dileş ez-ğarbet-i tîğ-i gayret.

Oldı kapucuk ânuñ dili tîğ-i gayret ħarbinden.

10

Hest der-keb ü nigû-nisârî ez-ân pây-ı kebâb.

Yüzi üzre düşmekden ve başı aşâgalıkdadur andan pây-ı kebâb. Şan'at budur ki kebâb lafzınuñ pâyı ki bādur. Bunda melfuzı murâddurur yâğud pâ lafzı kendüsi murâddur. Ol bâ ya bu pâ keb [M180b] lafzınuñ içinde olıcağ kebâb olur. Terceme: Gizlemiş ortada çünkim ħüdü ol yüzdendür. Pāk hâliš ser ü pâyı nühüd-âbuñdur nâb.

15

Bâbek etmiş dilini ħarbet-i tîğ-i gayret. Keb içindedür andan[E180b] ötüri pây-ı kebâb. [T182b] Nükte:

Şüfî ma'de-perest çün dil ez-lüt berdâred let ħured.

Şüfî ma'de-perest çün göñli lüt dan ħaldıra let yér. Şan'at budur ki lüt lafzınuñ dili vardur çün ħaldırılıp giderile let kalur.

20

Ve çün dest ez-semîd be-keşed sem nüşed.

Ve çün eli semîdden çeke sem içer. Şan'at budur ki destden murâd yeddür. Çün semîd lafzından yed gide sem kalur.

Ve çün ser-i birinc be-güzereğ rinc bîned.

25

Ve çün birinc başından geçe rinc görür. Şan'at budur ki çün birinc lafzından baş ki bādur gide rinc kalur.

Ve çün dâmen ez-şerîd be-keşed ber-ğâk-i ħasret nişîned.

Ve çün eteği şerîdden çeke ħasret toprağı üzre oturur. Şan'at budur ki şerîd lafzınuñ eteği daldur. Ol çekilüp gidicek şerî kalur ki nem-nâk ma'nâsınadur. [S129a] °Arabiyye:

30

Vechü'l-muğılli muğallebün şatrü'n-ni'ami.

Fağırüñ vechi döndüricidür ni'metlerüñ nişfinı.

Mâ kâne ħâşılı ħalbihî ille'l-luğamü.

Olmadı ħalbinüñ ħâşılı illâ loğmalar. Şan'at budur ki muğıl lafzı ħalb olıcağ loğm olur.

35

Lem yebka ille's-sem mü min terkîbihî.

ħalmaz illâ zehr ânuñ terkîbinden.

Men lem yukaddim dâllen nağve'd-desemi.

1 lafzıdur MES: lafzıdur T // 2 açılıp SET: açup M // 6 ayağı SET: ayağ M / karışmamağdan SMT: karışmağdan E // 11 aşâgalıkdadur MES: aşagadadur T // 14 çünkim SET:- M / yüzdendür MES: yüzdür T // 18 göñli SET: göñül M / ħaldıra SEM: ħaldırır T // 24 başından SEM:başdan T // 28 çekilüp SEM: çeküp T // 33 illâ SEM:- T.

Şol kimse ki taqdīm etmeye delālet édici kimesne'i cerb cānibine. Şan'at budur ki desem lafzında dal harfi olmasa sem olur. Hikāyet:

Ḥırkadārī şikem-ḥār būd ki muḳīm-i mīm-i dehāneş ez-ḳāf-ı kuvvet
[M181a] pūr būd vū müdām-ı dām ma'ceedeş ez-mīm-i murg vū mā kuvvet fārig
5 ne-būde.

Bir ḥırkadār şikem-ḥār idi ki dāyim mīm-i dehānı ḳāf-ı [T183a] kuvvetden pūr idi ve müdām-ı dām ma'desi mīm-i murg ve mā kuvvetden ḥālī [E181a] deĝil idi. Şan'at budur ki mīm-i dehāndan murād mim lafzını murād éder. Ḳaçan mim lafzı ḳāf-ı mektübī ile pūr ola muḳīm olur. Ve lafz-ı dām mim-i mektübīden ḥālī olmayıcaḳ
10 müdām olur.

Bādī yārī gufteş tā çend pūşiden dalk-rā be-nūşiden ḥalk-ālūde kunī vū tā
key çeşme-i nāy-ı gülü-rā ez-ınā fersūde sāzī.

Bir kerre bir yār dédi. Aña tā niceye dek ḥırka giymek boğaz incimesi ile ālūde édersın ve tā ne vakte dek nāy-ı gülü çeşmesini ınādan aşınmış ḳılırsun. Şan'at budur
15 ki bādī ve yārī ve pūşiden ve nūşiden lafzlarını taşhif ile birbirine dutar ve ınā lafzında olan ıayn aşınup gidicek nā ḳalur ki nāy-ı gülü dedüğünden murād oldur.

Guft in ḥurde ne-dāneşte'i āyed ki şāhib-i muraḳḳa' ki dāyim maraḳ piş-i
çeşm dāred eĝer der-an maraḳ u-rā kesī be-yek-noḳta taşarruf nūmāyed ū-rā cāy
cā-yı mezḳ-ı ḥırka bāşed.

Dédi bu ḥurde'i bilmezsüz ki şāhib-i muraḳḳa' ki dāyim şūrbāyı gözi öñünde
20 dutar. Eĝer ol şūrbāda aña bir kimse bir noḳta taşarruf göstere aña ḥırka yırtmaḳ yeri olur. Şan'at budur ki maraḳ lafzınıñ öñünde çeşm ya'ni ıayn olıcaḳ muraḳḳa' olur. Ve maraḳ lafzına bir noḳta ziyāde ḳılınsa mezḳ olur. (Ḥurde noḳtaya münāsib olduĝiçün zıkr olundu.) Kıt'a:

25 *Şeyḥ ū şūfī be-gūzered ez-kūnc-i ḥalvet behr-i lūt.*

Şeyḥ ve şūfī geçer ḥalvet bucağından lūt için.

Tiz-şehvet sūy-ı nısvān binigered [M181b] ez-behr-i nān.

Tiz-şehvet [S129b] olan [T183b] ḥatunlar cānibine naẓar éder etmek için. Şan'at
budur ki ḥalvet lafzınıñ güşesi ḥādur. Andan geçicek lūt olur. Nısvān lafzını iki cüzden
30 [E181b] mürekkeb i'tibār eyledi. Biri sū lafzı biri nāndur ki nān lafzı içinde su olup nısvān olmuşdur bir.

Ne-yāverdı ser-i engüşt-i şehādet ten-perest.

Ḳaldırmaz idi şehādet barmağı ucunu ten-perest olan kimse.

Ger ḥurūf-ı nān ne-būdī der-teh-i bā-yı benān.

35 Eĝer nān harfleri olmayaydı benān bāsu dibinde. Şan'at budur ki benān lafzı ki barmaḳ ucu ma'nāsınadır. Bunun bāsu altında olan nān lafzıdır. Terceme: Şeyḥ ve şūfī

1 etmeye SET: etmese M / cānibine STM: cānibe E // 5 ne-būde SME: ne-būd T // 7 kuvvetden SMT: kuvvete E // 15 lafzlarını SME: lafzları T / birbirine STE: birbirin M // 18 nūmāyed SMT: nūmāyend E // 23 maraḳ SMT:- E / öñünde SME: öñde T // 24 ḳılınsa SME: ḳılsa T // 28 cānibine SME: cānibe T // 31 olmuşdur SET: olmuşdur M // 32 yāverdı SME: yāverd T // 33 ḳaldırmaz SME: ḳaldıramaz T.

künc-i halvetden çıkar lut isteyü. Tiz-şehvet süy-ı nisvâna bakar tâ göre nân. Ten-perest olan şehâdet barmağın kaldırmaya. Bulmamış olsa hurûf-ı nânı ger ol fi'l-benân.

Faşlûn fi'l-eşrebeti ve'l-enbezeti.

Cem^c-i şerbet ve cem^c-i nebîzdür. Nükte:

5 *Lafz-ı şerbet ez-şerr ü bet ki kaç^cest müzevvic şud ya'ni şerbet hemân miqdâr-ı kâffist ki şer-i teşnegî ez-beden kaç^c kuned.*

Şerbet şerr ve betdendir ki kaç^cdur karışmış. Ya'ni şerbet şol miqdâr-ı kâfidür ki şusuzluk şerrini bedenden kaç^c éde. Şan^cat budur ki şerbet lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri şerrdür zıdd-ı hayrdur. Ve biri betdür ki kaç^c ma'nâsınadır ve buña

10 münâsib nükte beyân eyledi. °Arabıyye:

Şerbetühü'l-mâ'i firceten bi-furâtin.

Bir içim şu açılmağdur tatlı şu ile. [T184a]

Zâ'ü zîde taşîruhâ zeferâtin.

Ziyâde zâsı éder anı ağır [M182a] yük. Şan^cat budur ki ferât lafzına zâ ziyâde

15 olsa zeferât olur. Öyleye âb-ı furât ziyâde kılınsa ağır yük olur. Nükte:

°Arab âb-ı hâliş-râ qarâh güyed vü hamr-râ râh-ı işâretest be-ân ki âb-ı pâk-râ şad [E182a] fazîletest ber-şarâb-ı tāk.

°Arab âb-ı hâlişe qarâh dér ve hamre râh-ı işâretdür. Aña ki pâk şunuñ yüz fazîleti vardur digek şarâbı üzre. Şan^cat budur ki qarâh lafzını iki cüzden mürekkeb

20 i'tibâr eyledi. Biri kâfdür biri râh. Ve hesâbda kaf yüzdür. Öyleye qarâhuñ ya'ni âb-ı hâlişuñ yüz fazîleti vardur râh üstüne. Meşnevî: [S130a]

Aşl-ı mâ âbest ez-rû-yı neseb.

Bizim aşlımuz şudur neseb yüzünden.

Âb-râ mâ zi-an hemî güyed °Arab.

25 Şuya anuñiçün mâ dér °Arab. Şan^cat budur ki mâ lafzı Fârisî zebânda biz demekdür ve °Arab lisânında şu demekdür. Biz ki mâyuz aşlımuz şudur anuñiçün °Arab aña mâ dér dédi.

°Arş-râ ber-âb eğer ne-büd binâ.

°Arşuñ eğer âb üzerine olmasa binâsı.

30 *Ez-çi rû ber-mâst bünyâd-ı semâ.*

Ne yüzden mâ üzredür bünyâd-ı semâ. Şan^cat budur ki semâ lafzınıñ bünyâd yerine olan dibi mâdur. Pes bu delâlet éder ki binâ'-i °arş mâ üzredür.

Ḥāk-râ aşl-ı nemâ hem mâ niger.

Toprağa aşl-ı nemâ mâdur gör.

35 *Zi-âb der-ser-i ebr-râ sevdâ niger.*

1 çıkar SMT: çıkara E / nisvâna SMT: nisvân E // 2 barmağın SME: barmağını T / olsa MTS: ola E // 9 hayrdur SET: hayrdurur M / ma'nâsınadır SMT: ma'nâsına olur E / buña STM:- E // 15 öyleye SET: - M / kılınsa SMT: kılınsa E // 19 fazîleti STM: fazîlet E / üzre MES: üzerine T // 22 neseb TES: nisbet M // 23 neseb SET: nisbet M // 26 şudur MES: şudurur T // 32 yerine SM: yerin E , yeri T / üzredür SET: üzerindedür M .

Sudan ebrîñ başı üzerinde sevdâ gör. Şan^{at} budur ki topraguñ nebâtâtı ile nemâsı vardır. O nemânuñ [T184b] aşlı yaⁿⁱ bünyâdı yerine olan dibi [M182b] dağı mādur ve ebr lafzınuñ başı lafz-ı ābdur. Lā-cerem mā hem ibtida'-i mādur hem intihā'-i vāşıl-ı eşyādur.

5

Çün zi-ni^cmethā sebķ berdāşt āb.

Çünkü ni^cmetlerden[E182b] teķaddüm getürdi āb.

Şud sebķ evvel elif bī der-kitāb.

Sebķ evvel elif bī oldı kitābda. Şan^{at} budur ki āb çün sāyir ni^cmetlerden evvel muķaddemdür. Anuñiçün ħarfleri ki elif bādur. Ħuruf-ı teheccinüñ muķaddemidür.

10 Evvel kitāba anuñ ile ibtidā olunur. Ħikāyet:

*Ħakīmī bā-nedīmī guft mu^cāşir bāyed ki rüz rüy be-taĥşil-i vech-i ma^cāş
āred vü şeb rāy-ı meclis ü neşāt rüşen dāred in ma^cnī bā-ħod muĥammer kun ki
rāy-ı şarāb der-şeb ĥāşıl est.*

Bir ĥakīm bir nedīme dédi: 'İşret ehli gerekdür ki gündüz yüzi taĥşil-i vech-i
15 ma^cāşa götüre ve gıce meclis ve neşāt fikrini rüşen duta. Bu ma^cnī kendüñ ile
muĥammer dut ki rāy-ı şarāb şebde ĥāşıldur. Şan^{at} budur ki rāy-ı şarābdan murād
şan^{at}ata nazar ħarf-i rādur. Ol ki şeb lafzında ola şarāb olur.

*Nedīm guft rind-i şāĥib-meşreb ānest ki rüz ü şeb evķāt-ı ü şarf-i 'işret ü
tarab bāşed der-lafz-ı mül te'emmül kun ki ber-rüz ü şeb müştemilest.*

20 Nedīm dédi: Rind-i şāĥib-meşreb oldur ki rüz ü şeb anuñ evķātı şarf-ı 'işret
[S130b] ve tarab ola. Lafz-ı mülde te'emmül kıl ki rüz ü şebi müştemildür. Şan^{at} budur
ki mül lafzı mīm ve lāmdan mürekkebdür. Mīm yevm raķamıdur lām leyl raķamıdur
taķvīm ĥasebince. Öyleye mül yevm ü leylī müştemildür. Beyt:

Der-şerb rı [T185a] 'alāmet ez-rüz şud mürekkeb.

25 Şerbde rā rüzdan 'alāmet oldı mürekkeb.

Ya^cni berāy-ı 'işret peyvend-i [M183a] rüz bā-şeb.

Ya^cni 'işret için rüzüñ ittişāli gerek şeb ile. Şan^{at} budur ki şerb lafzı şeb lafzı ile
ħarf-rā'dan mürekkebdür ki 'alāmet-i rüzdur nehār i^ctibārı ile. Öyleye 'işret-i leyl ü
nehār müdām olmağa işāretdür. [E183a]Terceme: Şerb içre rıdur çün 'alāmet-i rüz bu
30 terkibi gör. Ya^cni ki rüz-ı 'işreti peyvend édeñ 'ayş-ı şebe. Nükte:

*Der-lafz-ı 'uķār 'ayn āftābest vü ķār müddet-i serv-rā güyend ya^cni 'uķār-
rā eger āftāb pīş-i rüy ne-bāşed ĥünük bāşed.*

Lafz-ı 'uķārda 'ayn āftābdur ve ķār müddet-i serve dérler. Ya^cni şarāba eğer āftāb
yüz öñünde olmaya şovuķ olur. Şan^{at} budur ki 'uķār lafzını iki cüzden mürekkeb eyledi
35 ki biri 'ayn-ı mektübīdür. Ve andan āftāb murād édindi. 'Ayn melfüzünuñ bir ma^cnāsı
güneş olmak i^ctibārı ile ve biri ķārdur bārid ma^cnāsına. Pes āftāb muvācehede olmayıcaķ

1 gör SET: -M / nebātātı MES: nebātı T // 4 eşyādur SMT: eşyādurur E // 6 çünkü SET:- M /
teķaddüm MES: taķdım T // 8 ni^cmetlerden MES: ni^cmetden T // 14 yüzi MES: yüz T // 21 ola
STM: olsa E / şebi STE: şeb M // 22 raķamıdur MES: raķamıdurur T // 29 olmağa SEM: olmağla
T // 34 olmaya SMT: olmasa E // 35 andan MES: anda T.

şarâb bāriddür. Anuñiçün rindlerden ba'zı démiş ()kâr-ı mey sehlest evvel şakıbı peydâ kunim. Kıt'a:

Şād-ı şahbâ der-nazar ger binigeri.

Şahbâ şādını nazarda eğer göresin.

5 *Peykeri ez-çeşm-i hüban-ı hıtaşt.*

Bir şüretdür hıta hübları gözünden. Şan'at budur ki şād-şahbâ demek ile şād-ı mektübî murād idüğüne tenbîh édüp ve anı göze teşbîh eyleyüp ve binigeri ve peykeri lafzlarında taşhîfe imâ kırup ve beyt-i şāniye tavtiḥ édüp dédi. [T185b] Ya'ni ender-i meclis-i şahbâ eğer. Ya'ni şarâb meclisinde eğer.

10 *Şād-çeşmi nist bünyâdeş hebâst.*

Bir şād-çeşmi olmaya bünyâdı hebâdur. Şan'at budur ki [M183b] şahbâ lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri şād-ı mektübîdür ve biri hebâdur. Eğer şahbâ lafzında şād olmasa hebâ olur. Lâ-cerem şād [S131a] çeşm-i maḥbûb olmasa meclis-i şarâb hebâ olur. Terceme: Şād şahbâya[E183b] nazar etseñ görünür san çeşm-i hüban-ı

15 hıta. Ya'ni şahbâ meclisinde olmasa. Dil-rubâ-yı şād çeşm olur hebâ. Nükte:

Eṭbbâ gufte end şarâb-râ der-ibtidâ tâ çihil rûz be-rûy ne-güzered ḥâm belki dâm-ı emrâz ü eskâm bâşed der-lafz-ı müdâm nazar kun ki çün çihil ez-ibtidâyeş kem âyed bâkiyeş dâm nümâyed.

Eṭbbâ démişlerdür: Şarâba ibtidâda tâ kırk gün anuñ üzerine geçmeye ḥâm belki

20 dâm-ı emrâz ve eskâm olur. Müdâm lafzına nazar kııl ki çün kırk ibtidâsında eksik gele bākisi dâm görünür. Şan'at budur ki müdâm ki şarâb ma'nâsınadır ve evvelinde mîm ki hesâbda kırkdur. Eğer olmasa dâm olur. Kıt'a:

Müdâm tâ ki ber-i ü ne-güzered dü çile-i sâl.

Şarâb ki tâ anuñ üzerine geçmeye yluñ iki kırkı.

25 *Zi-ḥâmiş heme derd ü gam ü 'anâ bâşed.*

Anuñ ḥâmlığından cümle derd ü gam ve meşakkat olur.

Delîl-i in talebî der-niger be-lafz-ı müdâm.

Bunuñ delîli isterseñ nazar kııl lafz-ı müdâma.

Ki ḥâşileş çü ne-bâşed dü-mîm dâ bâşed.

30 Çün iki mîm olmaya ḥâşılı dâ olur. Şan'at budur ki müdâm lafzında iki fark iki mîmdür. Ol iki mîm olmaya [T186a] dâ olur ki marâz ma'nâsınadır. Terceme: Müdâm tâ ki aña geçmeye dü çile-i sâl. Çü ḥâmdur kamû derd ü gam ve 'anâ olur. Delîl eğer dileriseñ müdâma kııl [M184a] nazarı. Çün olmaya iki mîmi hemîn dâ olur. Nükte:

35 *Fâyide-i âteş-i şarâb ânest ki ehl-i meclis-râ müdâm dil be-muḥabbet-i hem germ gerdaned vü lafz-ı râḥ [E184a] ber-in ma'nî müstemilest kalb-i ḥâr ez-üy ḥâşilest.*

1 rindlerden SM: rindlerin E , rindānuñ T / şakıbı MTS: şakıb E // 7 tenbîh SMT: teşbîh E / eyleyüp SME: édüp T // 9 eğer SET:- M / meclisinde MES: meclisde T // 14 etseñ SET: ét M // 15 meclisinde MES: meclisde T // 18 nümâyed STM: nümâyend E // 19 üzerine SET: üzre M / belki SMT:- E // 28 delîli MES: delîlin T // 33 dileriseñ MES: dilerseñ T .

Fâyide-i âteş-i şarâb oldur ki ehl-i meclisün müdâm gönlünü birbirinün muhabbetine germ eyleye. Ve lafz-ı râh bu ma'niyi müstemildür ki kalb-i hâr andan hâşıldur. Şan'at budur ki lafz-ı râh kalb olıcağ hâr olur. Beyt:

Çü nür-ı germi-yi mihr ez-ukâr şud zâyil.

5 Çün güneş harâretinün nürü ukârdan zâyil oldı.

Nümüd zulmet ü serdî zi-kâr-ı ü hâşıl.

Göründi zulmet ve bürüdet anuñ kârından hâşıl. Şan'at budur ki güneşden murâd [S131b] ukâr lafzında olan ayndur. Nitekim bundan evvel beyân olundu. Çün ol ayn zâyil ola kâr kalur ki zift ma'nâsına ve bârid ma'nâsınadır. Terceme: Çün ukârın mihrinün germiyyeti zâyil ola. Zulmet olur hem bürüdet kârdan hâşıl aña. Nükte:

Kâf kühist der-pâydarî vü 'âr-ı 'ayb vü h'ârî işâretest ki her ki der-meclis-i 'ukâr ez-kâf ki 'alâmet-i temkîn ü seng ü henkest 'ârî nişined cüz-'ayb ü h'ârî ne-bîned.

Kâf tağdur pâydarlıkda ve 'âr-ı 'ayb ve h'ârlıkdur. İşâretdür ki her kim ukâr meclisinde kâfdan ki 'alâmet-i sükün [T186b] ve uşdur 'ârî otura 'ayb ve h'ârlıkdan gayrı görmez. Şan'at budur ki ukâr lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri kâfdur biri lafz-ı 'âr. Pes kâfdan ism murâd édinüp ehl-i meclise vekâr gerek kâf gibi [M184b] ve illâ hâli 'ayb ve 'âr olur déyü nükte beyân eyledi. Beyt:

Ger ne-bâşed şâh-râ der-devr-i mey temkîn-i kâf.

20 Eğer olmaya şâha devr-i meyde kâf vekârı.

Bâşedeş ez-devr-i qarqaf fakr ü h'ârî [E184b] bî-hilâf.

Olur aña devr-i qarqafdan fakr ve h'ârlık bî-hilâf. Şan'at budur ki çün qarqaf lafzında kâf-ı evveli olmaya rıkf olur. Çün devr ya'ni kalb ola fakr olur. Terceme: Devr-i meyde olmasa ger şâh için temkîn-i kâf. Devr-i qarqafdan olur fakr aña hâşıl bî-hilâf.

25 Nükte:

Her ki naqd-i 'ayn-ı hod sermâye-i ziyâ° vü emlak kuned fetḥ-i nazâr vü güşâd-ı başar bîned vü her ki der-vech-i hamr-i nâ-pâk nihed gayr-ı kürî baht vü inzimâm-ı dîde-i devlet ne-bîned çeşm be-güşây ki 'ayn-ı 'ukâr ki ziyâ°st bâ-feth hem-dem yâbî vü 'ayn-ı 'ukâr ki hamrest bâ-zamm munazzâm bînî.

30 Her ki kendü naqd-ı aynın sermâye-i ziyâ° ve emlak éder. Fetḥ-i nazâr ve güşâd-ı başar görür. Ve her ki hamr-ı nâ-pâk vechinde qor baht-ı körlükden ve dîde-i devlet bulmasından gayrı görmez. Göz aç ki 'ayn-ı 'ukâr ki ziyâ°dur. Fetḥa hem-dem bulursun ve 'ayn-ı 'ukâr ki hamrdür. Zamme munazzâm görürsün. Şan'at [T187a] budur ki [S132a] ukâr lafz-ı fetḥ-i 'ayn ile olıcağ ziyâ° ma'nâsınadır ve zamm-ı 'ayn ile olıcağ hamr ma'nâsınadır. Pes her kim ki naqdini ziyâ°a harc éde ukâr hâşıl éder fetḥ-i 'ayn ile. Ve her kim ki hamre şarf éder ukâr bulur zamm-ı 'ayn ile. Beyt:

Kâf-ı 'ukâr biniger der-'âreş âşiyâne.

1 oldur MES: odurur T / birbirinün SMT: birinün E // 3 olıcağ MST: oluncağ E // 5 harâretinün MES: harâretün T // 7 kârından MST: kârdan E // 9 çün MST:- E // 12 nişined MSE: nişin T // 17 édinüp MES: édüp T // 23 olmaya SME: olmasa T // 25 nükte SET: hikâye M // 31 vechinde SEM: vechde T // 34 olıcağ MTS: oluncağ E // 35 naqdini MES: - T.

°Ukâr kâfını gör °ardadur yuvası.

Ya°ni °ukâr dâred şad °âr der-miyâne.

Ya°ni °ukâruñ vardır yüz °arı ortada. Şan°at budur ki °ukâr lafzını [M185a] iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri kâfdur biri °ardur. Ve kâf hesâbda yüzdür. Pes kâf
5 °ukâruñ âşiyâne ve mekânı lafz-ı °âr olmağ buña delâlet éder ki °ukâruñ yüz °âr vardır içinde. Terceme:[E185a] Kâf-ı °ukâra °ardurur çünki âşiyân. Ya°ni ki °âr yüz dutar ol gör ki der-miyân. Nükte:

*Her ki âb-râ be-cây mâned vü müdâm be-cây-ı âb şarâb nüşed hâşileş çiz-
hün-ğurden der-dünyâ vü âhîret ne-bâşed İn ma°nî ez-lafz-ı müdâm rüşenest ki
10 çün ez-âb dâmen der-çîñî bâ-ğun hem-dem nişîñî.*

Her ki âbı yerinde kıoya ve müdâm âb yerine şarâb içe hâşılı kan içmekden gayrı olmaz. Dünyâda ve âhîretde bu ma°nî lafz-ı müdâmdan rüşendür ki çün âbdan etek düresin kan ile hem-dem oturursun. Şan°at budur ki âbdan murâd mâdur. Çün lafzından mâ ya°ni mîm ve elif gide dem kalur ki murâd hündür. Kıt°a:

Rahîk eğerçi zi-rü-yı neşât zinde dilest. [T187b]

Rahîk eğerçi şâdanlık yüzünden göñli diridür.

Be-bîn ki bendegî-yi nefis ber-kerân dâred.

Gör ki nefis kulluğ kenârda vardır. Şan°at budur ki rahîk lafzınıñ dili ya°ni içi haydur ki murâdif-i zindedür. Ve anuñ kenârı ya°ni iki cânibinüñ mecmû°ı rikdür ki
20 murâdif-i bendegîdür.

Rahîk-râ çü şud riş-i dil ez-ü biniger.

Rahîka çün ola göñül yâresi andan gör.

Ki ez-°ukûbet-i kîh-i sağar nişân dâred.

Ki cehennem iriñi °ukûbetinden nişânı vardır. Şan°at budur ki şud lafzı şan°ata
25 [M185b] nazar rüd ma°nâsınadır. Nitekim şud reft ma°nâsına gelür. [S132b] Ve riş lafzı şan°ata nazar lafz-ı mürekkebdür anuñ râsı démekdür. Öyleye ma°nî kaçan rahîk lafzınıñ râsı gide démek olur. Ve dilden murâd kalbdür. Çün rahîk lafzından râ gidüp kalb ola kîh olur.[E185b] Terceme: Rahîk eğerçi neşât ile zinde dil görünür. Nazar kıl aña ki vâ bendelik kerânında. Rahîk çünki gider râyı kalbi gör anuñ. Ki var °ukûbet
30 kîh-i sağar mekânında. Nükte:

*Halka-i meclis-i şarâb çün dâyre-i mîm-i hamrest ez-ğarâbî ki der-ğavâli-
yi ü cüz-ğar ne-yâbî.*

Halka-i meclis-i şarâb hamr mîmi dâyiresi gibidür ħarâblıktan ki anuñ cevânibinde ħardan gayrı bulmazsın. Şan°at budur ki ħarf-i mîm hamr lafzında şöyle (
35 حمرها yazılıcağ dâyirelü olur. Ve bunuñ ħavlısı ħâ ve râdur ki lafz-ı ħar cüzleridür. Pes

1 kâfını SET: kâfi M // 4 i°tibâr MES: - T / yüzdür SMT: yüzdür E // 6 içinde SET: içde M / dutar STM: duta E // 11 kıoya SMT: kıosa E / yerine SME: yeri T / içmekden MES: içmeden T // 19 ya°ni SET: - M / cânibinüñ MS: cânibüñ E , cânib T // 24 °ukûbetinden MES: °ukûbetden T / vardır MST: vardırur E // 29 kerânında MES: kenârında T / çünki SMT:- E // 34 bulmazsın MES: bulamazsın T .

halka-i meclis şarabı hamr mîmi dâyiresine teşbîh éder ki etrâfda olanlar bir bölük hardur. Rubâ'îyye:

Hummar şüret-i himarest ü-râ.

Hummar ki şüret-i himar vardur aña.

5

Ez-rü-yı lûgat se cüz vü [T188a] mârest ü-râ.

Lûgat yüzünden üç cüz mârdur aña. Şan'at budur ki humar lafzınıñ noktası ve teşdîd ve hareketi giderilüp tağyîr kılıncak himar olur. Pes şüret-i lafzı taşhîfe işâretdür. Ve humar lafzınıñ üç cüzi ya'ni evveli harfinden gayrısı mar harfleridür.

Şud zi-âb 'ineb der-şikem ü-ra ser ü pây.

10

Âb 'ineb karnında olduğundan oldu anuñ başı ve ayağı.

Terkîb-i harî ki âb bârest ü-râ.

Bir har terkîbi ki âb yükdür aña. Şan'at [M186a] budur ki âbdan murâd mâdur ve humar lafzınıñ karnı ol mâdur ve başı hâ ve ayağı râdur ki terkîb-i hardur. Öyleye humar bir hardur ki yüki mâdur. Terceme: Humar ki şüret-i himar olmuş aña. Üç cüz dañi 'ayn-ı mar olmuş [E186a] aña. Karnı toludur mâ ile başı ayağı. Hardur ki gör âb bâr olmuş aña. Nükte:

*Bî-haberî ki der-miyân-ı hamr çün elif humar hod-râ dirâz mi-keşed der-
h'âbest vü ne-mi-dâned ki zîr-i perde-i humar mârî huftê ki efâ'î-yi mu'aţtaşa-râ
bî-dâr mî-kuned.*

20

Bir bî-haber ki hamr ortasında elif gibi humar gibi kendüyi dirâz [S133a] çeker uyqudadur ve bilmez ki perde-i humar altında bir yılan yatmış uyumuşdur ki şusadıcı ef'îleri uyandırur. Şan'at budur ki hamr ortasında elif uzanacak humar olur ve perdeden murâd harf-i evveldür. Pes humar lafzında anuñ altında olan mârdur. Meşnevî:

Hâ-yı şahbâ küh miyân-ı şabâst.

25

Hâ-yı şahbâ düğümdür şabâ ortasında. Şan'at budur ki şabâ lafzınıñ ortasında hâ girüp şahbâ olup şabânıñ terkîbin bozup 'ukde olmuşdur.

Bâde bâdî ki pây-bend be-hâst.

30

Bâde bir bâddur ki [T188b] ayağı bağludur hâ ile. Şan'at budur ki bâde lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri bâdur ve biri hâdur. Lâ-cerem bād ayağı hâ ile bağlanmışdur.

Ķahve-i bî-kerân kemend-i dilest.

Kenârsuz kahve gönül kemendidür.

Zi-an sebeb ber-hınâk müştêmilest.

35

Ol sebebden hınâkı müştêmildür. Şan'at budur ki kahve lafzı ki âhiri hâ ile hamr ma'nâsınadır. Ammâ kenârsuz ya'ni âhiri olan hâsuz olıcağ kemend [M186b] ma'nâsınadır. Bu şan'ata mışra'ı evvel ile işâret eyledi ve Muhtâr Şihâhde demiş:

1 şarabı MST: şarab E / etrâfda MSE: etrâfında T // 2 Rubâ'îyye MTE: °Arabiyye S // 7 giderilüp MST: giderüp E / kılıncak MES: kılıncak T // 8 evveli STM: evvel E / gayrısı MES:- T // 15 karnı MES: karnı T // 16 olmuş SME: ola T // 22 uyandırur MET: uyarur S // 26 terkîbin SM: terkîbi E , terkîb T // 32 kemendidür STM: kemenddür E // 35 olan MES:- T.

Hamr kahve ile tesmiye olundu zîrâ şehvet ta'âmı giderür. Öyleye boğazı boğar bu veche mısra^c-1 şânî ile tenbîh eyledi. [E186b]

Har keşed âb der-miyân humâr.

Har çeker şuya ortada humâr.

5 *Ki dehâneş girifte bûd be-ḥâr.*

Ki ağzı dutulmuş idi ḥârla. Şan^cat budur ki âbdan murâd mādur. Ol ki ḥar lafzınıñ içinde ola humâr olur. Ve dehândan murâd mîmdür. Ol ki ḥâr lafzına giriftâr ola humâr olur. Terceme: Hâ-yı şahbâ içinde küh. Bâde bâddur ki hâdur aña zırh. Kahve bî-kerân kemend olmuş. Anuñiçün boğaza bend olmuş. Har çeker âba ortada hummâr. Ki dehânını dutmuş anun ḥâr. Nükte:

Şarâhî ki râh-ı der-derûn dâred şarâhîst ki ez-hey'et-i elif hezâr fitne-i muhtelif der-miyâneş kâyimest.

Şarâhî ki râh-ı derûnundadır bir şarâhdur. Hey'ât-i elifden hezâr fitne-i muhtelif miyânında kâyimdür. Şan^cat budur ki şarâhî lafzınıñ içinde [S133b] râh lafzı vardır ki 15 şarâhî lafzında olan yâ harfini vahdet için i'tibâr édüp bâkî hurûfını bir şarâhdur ki içinde elif kâyimdür [T189a] dédi. Ve lafz-ı hey'ât taşhîfe işâretdür ki elif ki kesr-i lâm ile ism-i harfdür. Kaçan sükûn-ı lâm ile olsa biñ demek olur ki hezâr demek ile aña tenbîh eyledi. Pes şarâhî bir şarâhdur ki hey'ât-ı elifden içinde hezâr fitne ve fesâd vardır. (Şarh köşk ma'nâsınadır. Lafz-ı muhtelif elif lafzına kâfiye olmak için zıkr 20 olunup ve hamrden envâ^c-ı fitne var édüğüne tenbîhdür.)

Ve sâkî ki pâ-yı merd-i bâde est sîmâ-yı sâkî mi-nümâyed ammâ be-cihet-i yâ ki şüret-i pâ dâred deh pây-lağzî der-âkab-i üst.

Ve sâkî ki pâ-yı [M187a] merd-i bâdedür bir sâk sîmâsın gösterür. Ammâ bâ ciheti ile ki şüret-i pâsı vardır on ayak tayrınmak anuñ 'akabindedür. Şan^cat budur ki 25 sâkî lafzında harf-i yâ nefis kelimeden olıcaq kadeḥ sürüci demek olur. Yâ'-i vahdet i'tibâr olumıcaq bir sâk demek olur. [E187a] Ve lafz-ı yâ lafz-ı pâya ya ayağın nefisine şüretde müşâbihdür. Pes şüret-i pâ taşhîfe işâretdür yâhud müşâbehete tenbîh içündür. Ve sâkî lafzında harf-i yâ âhir olup ḥesâbda on olduğı için on ayak tayrınmak anuñ 'akabindedür dédi. Meşnevî:

30 *Her ki be-güşâd der-müdâm dehen.*

Her kim ki açdı müdâmda ağız.

Dîd dâm-ı melâm der-gerden.

Gördi zemm etmek dâmını boyunda. Şan^cat budur ki dehenden murâd mîmdür. Müdâm lafzında ol mîm açılıp gidicek dâm qalır.

35 *Ve ân ki efgend ber-âzâr 'uqâr.*

Ol kimse ki bırağdı 'azâr üzre şarâb.

Dîde ruḥsâr-ı baht bîned kâr.

1 öyleye STM:- E / boğar MSE: boğa T // 5 girifte SET: girift M // 9 bend MES: - T / ortada SET: ortaya M // 13 derûnundadır MES: derûnunda ola T // 15 lafzında MES: lafzda T / hurûfını MES: harfini T // 23 sîmâsın EST: sîmâsını M // 27 müşâbihdür SET: teşbihdür M // 29 'akabindedür MTS: 'akabededür E // 33 boyunda MES: boynunda T .

Göz baht yañagını görür zift. Şan^{at} budur ki ^çuqâr lafzını iki cüzden mürekkeb i^çtibâr eyledi. Biri ^çayn biri lafz-ı kâr. ^çAyndan dîde murâd édindi. ^çAyn lafzınıñ bir ma^çnâsı göz olmağ i^çtibârı ile [T189b] ve anuñ nazarında olup gördüğü kârdur ki bunda zift ma^çnâsın murâd edindi. Terceme: Her kim açar dehen-i müdâmdan ol. Göre büyında 5 dâm-ı melâmdan ol. Ol ki atar ^çazarı üzre ^çuqâr. Bahtı ruhsarı üzre görür kâr. Nükte: [S134a]

*Tevâzu^çı ki mestân kunend âhir be-telhî keşed çün lafz-ı hamr eğer der-
dü cüz'-i ü evvelâ binigerî ham bîni ve eğer [M187b] der-âhir binigerî mür
yâbî.*

10 Bir tevâzu^ç ki mestler éderler âhir acılığa çeker lafz-ı hamr gibi. Eğer anun iki cüzüne nazar édesin evvelâ ham görürsün ve eğer âhirine nazar édesin mür bulursun. Şan^{at} budur ki mestlerde evvelâ tevâzu^ç [E187b] ve âhir acılığ olduğuna temşil kıldı. Hamr lafzı ile ki evvelâ iki harfi hamdur eğri ma^çnâsına. Ki tevâzu^ç-ı hey^ç'âtidür ve âhir iki harfi mürdür zamm-ı mîm ile acı ma^çnâsına. Meşnevî:

15 *Şarâb an-râ ki âmed hoş-güvâriş.*

Şarâb ol kimseye ki geldi hoş segçi.

Çü ü-râ dil dihend zi-ü hest bâreş.

Çün aña göñül véren andandur yüki. Şan^{at} budur ki dilden murâd kalbdür. Kaçan şarâb lafzı kalb ola bâreş olur.

20 *Şarâb âred bedîhâ ber-ser-i âb.*

Şarâb götürür yaramazlıkları şu üzre.

Binâ-yı ü zi-şerr ber-âb deryâb.

Anuñ binâsı şerrdendür âb üzre duy. Şan^{at} budur ki şarâb lafzını iki cüzden mürekkeb i^çtibâr eyledi. Biri şerr biri âb. Bunuñ ile istidlâl eyledi ki şarâb üzre 25 yaramazlıklar götürür. Nükte:

*Ey dervîş eğerçi zâhiren câm-ı şarâb ez-^çazûbet mevvâc mi-nümâyed her
ki [T190a] ü-râ begerdâned mâc bîned ki üccâcest ve be-ân ki pîrî sâgar ez-
noğşân-ı mâl ü dîn haber mi-dihed her ki ü-râ nigün-sâr kuned üccâc şud ki ber-
efsünî vü bereket delîlest.*

30 Ey dervîş eğerçi zâhiren câm-ı şarâb tatlıluğdan mevvâc görünür. Her kim ki anı döndüre mâc görür ki üccâcdur ve bunuñ birle ki sâgar pirlîği noğşân-ı mâl ve dînden haber verür. Her kim anı başı aşğa éde regâs olur [M188a] ki ziyâdeliğe ve berekete delîldür. Şan^{at} budur ki câm lafzı kalb olıcağ mâc olur ki deñiz telâzlanmağdur. Öyleye üccâc görür ki tuzlu şu ma^çnâsınadır. Ve sâgar lafzı kalb olıcağ regâs olur ki 35 zegâsdendür nemâ [E188a] ve hayr ma^çnâsına. Kıt^ça:

Her ki berdâred [S134b] zi-kâs ü câm dil.

3 nazarında MES: nazarda T / bunda MST: - E // 5 melâmdan SET: melâmda M / üzre STM:- E // 9 yâbî MES: yâbend T // 10 éderler SMT: édeler E / acılığa MSE: acılığa T //13 evvelâ SMT: evvel E / ma^çnâsına SET: ma^çnâsınadır M // 18 andandur ST: andadur E , anuñdur M / kaçan STM:- E // 19 ola SET olsa M // 23 şerrdendür MES: şerrdür T // 25 yaramazlıklar SMT: yaramazlar E // 32 berekete MSE: bereket T // 34 olıcağ MES: olıcağ T.

Her kim ki kaldıra kâsden ve câmdan gönül.

Kes şud der-dîn ü cem der-sürürî.

Kes olur dînde ve cem olur sürürlükda. Şan^cat budur ki kâs ve câm lafzlarının dili ya^cni harf-i vaşatı olmayıcağ kes ve cem olur.

5 *Ve ân ki rāyeş reft der-dünbâl-i hamr.*

Ol kimse ki anuñ rāyı gitdi hamr ardınca.

Hem-çü hum bîned beden ez-bî-serî.

Küb gibi görür bedeni başsızlıktan. Şan^cat budur ki rāyiş dēdüğünden murād harf-i rādur. Hamr lafzından rā gidiceğ hum kalur ki küp ma^cnâsınadır. Terceme: Her 10 ki kâs ve câmdan dil kaldurur. Kes olur dînde daği cem olur ol. Ol ki rāyı hamr ardınca gider hum olur. Başsız daği hum olur ol. Nükte:

Bîh-râ ki bengest çün kalb kunî cenb şud vü mezz-râ ki bûze est çün be-gerdânî rezm gerded vü işâretest bedân ki her ki dil be-beng dihed cenbî şud ki cüz-be-âteş pāk ne-şud vü her ki [T190b] bûzi-râ der-gerdiş âb-ı zer mi-engîzed
15 *ki cüz-be-âb-ı tîğ ne-nişîned.*

Bîhi ki bengdür. Çün kalb édesin cenb olur. Ve mezz-râ ki bûzedür. Çün döndüresin rezm olur. İşâretdür aña ki her kim ki gönül benğe vére bir cenb olur ki âteşden gayrı ile [M188b] pāk olmaz. Ve her kim ki bûze'i dönmeğe bir rezm karşıdırur ki kılıç şuyundan gayrı ile sâkin olmaz. Şan^cat budur ki bîh lafzı kalb olıcağ cenb olur 20 ve mizz lafzı kalb kılınıcağ rezm olur. Pes bu iki kalbe münâsib nükte beyân eyledi.

[E188b] Beng keş pā vü ser ez-bek küftest.

Beng ki anuñ ayağı ve başı harbden dökülmüş ve şınmışdur.

Der-derün dâred cünün-i bî-kerân.

İçinde vardur kenârsuz cünün. Şan^cat budur ki beng lafzınıñ başı ve ayağı bekdür 25 harb ma^cnâsınadır. Cünün lafzı kenârsuz ya^cni evveli olan cîmsüz olıcağ nün kalur. Beng lafzı içinde olan daği nündür.

Bûze-râ büyî zi-hâ-yı hâviye est.

Büzeye bir büy vardur [S135a] hâviye hâsından.

Der-beze ez-rü-yı veyleş bîn figân.

Günâhda anuñ veyl yüzünden gör figânın. Şan^cat budur ki bû lafzı kendüsi 30 murâddur. Ve zi-hây dēdüği ta^cdâd vechi üzre ze harfi ve hâ harfi démek olur ki mecmû^cı bûze olur. Ve veyl lafzınıñ yüzi vavdur. Ol ki beze lafzınıñ içinde ola bûze olur. Terceme: Beng başı ayağı bek olmuş on. Vardur içinde cünün-ı bî-kerân. Bûze bir büz pâyı hâ-yı hâviye. Veyl yüzünden bezede pür figân. Hikâyet:

35 *Rindî bûd be-bed-mestî meşhûr çün lafz-ı rind ser ü pây bî-sereş be-libâs-ı red mestür her çi piş-i çeşm-i üy âmedî [T191a] çün binâ-yı 'ahdeş ez-gâyet-i hed be-şikeştî vü her gerâ didî derüneş ez-fi'i nâ-marzî [M189a] be-vâşıta-i raz*

1 kaldıra MES: kaldırsa T / gönül STM: gönlü E // 4 olmayıcağ MES: olmayınca T // 7 bîned SET: bînen M // 10 kaldurur MES: kaldur T / rāyı MST:- E // 14 vü SME:- T // 16 édesin MES: éde T // 24 vardur MES: vardurur T // 30 günâhda STM: günâha E // 33terceme SME: - T // 34 yüzünden MES: yüzden T .

be-ḥastī ḥikāyet-i şikāyet-i ü piş-i yekī ehl-i dirāyet guftend guft ne-dāneste'i āyed ki çün sekr perīşānī nūmāyed kesr ez-rū-yı dest āyed vü çün mest-i perīşānī nūmāyed vü āşūfte[E189a] gerded cüz-sitem ne-nūmāyed.

Bir rind var idi bed-mestlik ile meşhūr lafz-ı rind gibi ser ü pāyı bī-setrī libās-ı
5 red ile mestūr. Her ne ki anuñ gözi öñüne geleydi °ahdi bināsı gibi gāyet-i hedden şır idi
ve her kimi kim göreydi içini fi'l-i nā-marziden marizler kalbi gibi döküp atmak vāsıtası
ile yāreler idi. Anuñ şikāyeti ḥikāyetini ehl-i °ilmden biri öñünde dēdiler. Dēdi: Bilmez
misüz ki çün sekr perīşānlık göstere kesr el yüzünden gelür ve çün mest-i perīşānlık
göstere ve āşūfte ola sitemden gayrı görünmez. Şan°at budur ki rind lafzınuñ başı ve
10 ayağı red olur ve çeşmden murād °ayndur aña gāyet-i hed olıcağ °ahd olur ve marzī
lafzınuñ dili razdur ve sekr lafzı perīşān kılınıcağ kesr olur. Ve mest lafzı perīşān
kılınıcağ sitem olur. Rubā°iyye:

Sekrān ki zi-rū-yı sek būd çehre-güşā.

Mest ki sek yüzden olur yüz açıcı. [S135b]

15 *Zi-in be-rūy ber-āteş-i dileş hest binā.*

Bu yüzden göñli āteş üzredür biñası. Şan°at budur ki sekrān lafzını iki cüzden
mürekkeb i°tibār eyledi. Biri sek biri rān. Cüz'-i evvel sek lafzı olduğıçün çehre-güşā
dēdi. Ve cüz'-i āhiri ān lafzı olduğı için binā dēdi. Ve bu lafz-ı rān kalb olıcağ
[M189b] [T191b] nār olur.

20 *Si kār be-dil būd sūkārī-rā līk.*

Otuz iş göñlünde olur sūkārīnūñ līkin.

Rāy-ı dilşān çü şud sekī māned be-cā.

Çün bunlaruñ göñli rāyı gitdi [E189b] bir sek kaldı yerinde. Şan°at budur ki rāy
lafzından murād ḥarf-i rā ve elif ve yādur. Kaçan si-kār ve sūkārī lafzlarından bu üç ḥarf
25 gide sek kalur. Yāḥud rāy lafzından murād lafz-ı rādur ki rā daḥi elifdür. Çün bu iki
ḥarf ola iki lafzından gide sekī kalur. Terceme: Sekrān ki rū-yı sek ile çehre éder güşā.
Bu yüzden aña āteş-i dilden durur binā. Sī-kār dilde dutdı sūkārī °aceb bu kim. Giderse
rāy-ı dil yolda sek kalur be-cā.

Faşlūn fi'l-elḥāni ve'l-ağānī ve'l-evtāri ve'l-meşānī.

30 Elḥān cem°-i laḥndur şavt ma°nāsına. Ve ağānī cem°-i aḡniyedür ır ma°nāsına ki
°Acemler sürür dēdiler. Ve evtār cem°-i veterdür kiriş ma°nāsına. Ve meşānī cem°-i
meşnādur iki kıl ile çalınan saz muraddur. Nükte:

Laḥn-ı naḥl dilest ki der-edvār hem °asel ü hem les° ez-gerdiş-i ü ḥāşıl est.

Laḥn-ı naḥl dildür ki edvārda hem° asel hem les° anuñ dönüşiünden ḥāşıldur.

35 Şan°at budur ki naḥl lafzı kalb olıcağ laḥn olur. Ve °asel kalb olsa les° olur ve bi'l°aks.
Meşnevī:

3 nūmāyed MES: nūmāyend T // 4 ile MST:- E // 6 göreydi SMT: görseydi E / vāsıtası MST:
vāsıta E // 9 ola MET: olsa S / görünmez MES: görmez T // 14 yüzden MES: yüzünden T // 16
lafzını MSE: - T // 21 göñlünde MES: göñülde T // 23 bunlaruñ MST: bunuñ E / sek MST:- E //
26 gide MST: gitse E // 27 dilden MSE: dile T // 31 ma°nāsına MST: ma°nāsınadur E // 32
çalınan MSE: çalan T .

Nagme ni°me nümüd der-peyker.

Nagme ni°me görüldü şüretde.

Ne ki gam der-miyân-ı üst zi-şerr.

Gam olmayaydı anuñ ortasında şerrden. Şan°at budur ki nagme şüretde ni°metdür.

- 5 Pes lafz-ı peyker taşhîfe işaretdür. [M190a] Ve ne lafzınuñ içine lafz-ı gam girüp nagme olmuşdur.

Her ki çün bülbüleş zi-şer° gınāst.

Her ki bülbül gibi şer°den[E190a] gınāsı vardır.

Ber-ser-i nāy-ı ü hezār nevāst. [T192a]

- 10 Anuñ nāyı üzre hezār nevā vardır. Şan°at budur ki gınā lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. [S136a] Biri °ayn-ı mektübîdür. Biri nādur. Ve nā lafzını nāy lafzından muḥaffef i°tibār eyledi. Ve gayn ḥesābda biñdür. Ve nā lafzından üzerindedür anuñiçün ber-ser-i nāy-ı ü hezār nevāst dédi.

Ve ān ki nāled be-fışk çün ṭanbūr.

- 15 Ol kimse ki inler fişk ile ṭanbūr gibi.

Resed āḥir zi-ṭann-ı ḥüyeş be-būr.

Érişür āḥir kendü āvāzından helāke. Şan°at budur ki zan lafzı būr lafzına érecek ṭanbūr olur. Terceme: Nagme ni°mete görüldü bu cānda. Ne olurdu gam olmasa anda. Şer° ile kim ki éderse gınā. Ser-i nāyı bulur hezār nevā. Fışk ile kim ki ola çün ṭanbūr.

- 20 Āḥir zan olusardur būr. Nükte:

Sürüd seddīst ki rû-yı rehāyī °amel-rā nühüfte gerdānīde.

Sürüd bir seddür ki rû-yı rehāyī °amelī gizlü ḳalmışdur. Şan°at budur ki sürüd lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri sed ki evvel ve āḥiridür. Biri rû ki içindedür. Pes sürüd bir seddür ki rû içinde gizlüdür.

- 25 *Ve rüd reddīst miyān-ḥāne-i ḳavl-rā müberreḳa° sāḥte.*

Ve rüd bir reddür ki miyān-ḥāne-i ḳavli berḳalanmış ḳalmışdur. Şan°at budur ki rüd lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri red ki evvel ve āḥiridür. Biri vāv ki ḳavl lafzınuñ ḥarf-i vasatıdır. Pes rüd bir seddür ki miyān-ḥāne-i ḳavli örtmüşdür. Meşnevī:

- 30 *Rüd dil-rā efgend dūr ez-şafā.*

Rüd dili birağur şafādan.

Rüd-rā [M190b] biniger dil-i devr ey fetā.

Rüdü gör devr dilîdür ey yiğit. Şan°at budur ki rüd ḳalbi şafādan [T192b] dūr édüğüne istidlāl eyledi ki rüd ḳalb ḳılınıcaḳ dūr olur.

- 35 *Şekl-i sîn dāred ḥark[E190b] ber-rû-yı rüd.*

Şekl-i sîni vardır ḥarkuñ rüd yüzi üzre.

1 nümüd MST: nümüde E // 4 olmayaydı MSE: olmasaydı T / ortasında MST: ortada E / ki MSE:- T // 6 olmuşdur MSE: olmuşdurur T // 11 eyledi MSE: etdi T // 12 üzerindedür MST: üzredür E // 17 āvāzından MES: āvāzdan T / érecek SET: ére M // 22 °ameli SET: °amel M / ḳalmışdur MST: ḳalmışdurur E // 24 içinde SME: içde T // 28 vasatıdır MSE: vasatıdır T / ḳavli MSE: ḳavl T // 33 dilîdür MSE: dildür T.

Tā ḥar gibi süre āb cānibine sūrūddan. Şan°at budur ki ḥark ki sāz üstünde kiriş

- Tā ḥar gibi süre āb cānibine sūrūddan. Şan°at budur ki ḥark ki sāz üstünde kiriş altında olan nesnedür. Diş diş olduğün sine teşbîh édüp rüd yüzi üzre olup sūrūd olur. Ḥar gibi āba sūrūddan sürer dédi. Terceme: Rūd ḳalbi dāyimā sıdḳ ve şafādan dūr éder. 5 Çünki dūrdur ḳalbi dutup mehcūr éder. Çün ḥark sin-i şekldür rüd aña dāyim yüz sürer. Güyiyā ḥar gibi āba ol sūrūd ile sürer. [S136b] Nükte:

*Ey dervîş eğerçi kâse-i °üd ber-kenâr-ı °udî pendârî cām-ı zerrîn-i âftâbest
ber-kenâr-ı vüddî nihâde ez-dād miyân tehî der-miyâneş ḥarf-i °illet bîn vü
eczāyeş der-hem şiken ki °adū-yı Ḥaḳḳast.*

- 10 Ey dervîş eğerçi kâse-i °udî üdînüñ kenârı üzerine şanasın cām-ı zerrîn-i âftâbdur. Vüddî ya°ni bet kenârı üzre ḳonmuş °atādan içi boş miyânında ḥarf-i °illet gör. Ve eczāsını şıy ki °adū-yı Ḥaḳḳdur. Şan°at budur ki °ud lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki biri °ayn-ı mektübî biri lafz-ı vedde ki ism-i bütüdür. Ve °ayn-ı mektübîden âftâb murād édindi ve kâseye münāsib olan için cām-ı zerrîn-i âftâb dédi. Pes kâse-i °ud 15 °udî kenârında güyiyā cām-ı zerrîndür büt kenârında ḳonmuş ve °ud lafzınıñ eczāsı ya°ni ḥurufî pârelenüp perîşān ḳılıncıḳ [M191a] °adū olur. [T193a]

*Ve her çend ceng-i muḥannā şekl-i kāfîst ber-dāmen-i perî nihâde
miyâneş-rā be-nāḥun dü-nîme kun ki ser ü pāyeş kec ḳalbest.*

- 20 Ve her ne deñlü eğilmiş ceng şekl-i kāfdur peri eteği üzre ḳonmuş. Ortasında nun tırnağı ile iki pâre ḳıl ki başı ve ayağı [E191a] kec ḳalbdur. Şan°at budur ki ceng lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri cen biri kāfdur. Lā-cerem kāf ḥarfî biri ya°ni cen kenârında ḳonup ceng olmuşdur. Ve nūn-ı mektübî tırnağa müşābihdür. Ve nāḥun lafzında daḥi nun vardur. Ḳaçan çeng lafzınıñ başı ve ayağı kec ḳalbdur. Meşnevî:

Ber-i berbuḥ baḥî şikem-ḥ°ārest.

- 25 Ḳopuz sînesi çok yiyici ördekdür.

Loḳma-i nār-rā sezā-vārest.

Nār loḳmasına lâyıḳdur. Şan°at budur ki ber-butḥ ki ḳopuzdur ve anuñ sînesi ki deri şarılup içi boşdur. Cüşşede güyiyā butḥdur ki loḳma-i nār için lâyıḳdur.

Cā-yı ceng nigün kenâr me-dār.

- 30 Başı aşāğa çeng yerini kenâr dutma.

Ḥālî evvelî zi-günc-i ḳalb kenâr.

Ḥālî olmak evvelîdür ḳalb güncinden kenâr. Şan°at budur ki lafz-ı çeng nigün olıcaḳ günc olur. Çünki günc ḳalbdur kenâr andan ḥālî olmak [S137a] evvelîdür.

Ber-i berbuḥ şiken ber-beḥā umūr.

- 35 Ḳopuz sînesin şıy umūr-ı beḥā ile.

Tā zi-Rab der-resî be-ḥaraf-ı zuhūr.

2 cānibine SMT: cānibe E / üstünde MSE: üstde T // 5 dutup SET: dutulup M / éder MSE: éde T / sürer MSE: süre T // 7 âftâbest MSE:- T // 10 °udînüñ SET: °uduñ M / üzerine MET: üzre Ş // 22 ḳonup SME: ḳoyup T / tırnağa MST: tırnaḳ E // 28 şarılup SMT: şarup E / güyiyā SET: güyā M / için SEM:- T // 32 evvelîdür MS: evveldür E, evveli T / güncinden STM: güncden E // 34 şiken MST: şikem E.

Tā ki Rabden éresin zühür evcine. Şan°at budur ki ber-butı lafzı şüretā ber-butıdur ve anda olan ber lafzı şınup ya°ni ayrılmak anuñ ile olur ki muqatta° yazıla. Ve muqatta° yazılmak harf-i rā [T193b] harf-i yā üzerine olmak ile olur. Öyleye Rab olur. Pes rabt-ı umür-ı [M191b] ilāhiyye ile ber ber butı şınup Rab tarafına érılır.

5 *Çeng ne-âred şalâh ü şulh be-ceng.*

Çeng götürmez şalâh ve şulhı cenge.

Şulh-i ma°nā[E191b] me-cū zi-şüret-i ceng.

Ma°nā şulhunu isteme ceng şüretinden. Şan°at budur ki mışra°-ı evvelüñ evvelinden ve āhirinden mezkür olan iki lafz bir ma°nāya değıldür. Öyleye şan°at-ı 10 tecnīs olur. Ve mışra°-ı şānīnūñ āhirinde mezkür olan lafz şüretde anlar ile birdür. Çünkü çeng şüret-i ceng ve harbdur. Andan şalâh ve şulh olmaz. (Evvelki ceng ālet-i sâzdur. Ve ikinci ceng el pençesi ma°nāsınadır.) Terceme: Ber ber butıdur rabt-ı şikem h°ār. Anuñiçün loğma-i nār olur ol hür. Gerekmez ser-nigün çengüñ yeri yān. Çün oldur künc-i kalb andan sen o şan. Birini ber butuñ sıy rabt-ı emr ét. Rızā-yı rab bulup doğru 15 yola git. Sen unutma çengden çenge gele hayr. Çün ol şüretde cengdür olmağıl gayr. Nükte:

Ey derviş her ki ez-ser-i muğannī be-güzered ganī gerded vü her ki rebāb-rā nigün-sār kuned bāber gerded vü her ki perde ez-rū-yı mizher ki °avdetest be-güşāyed dān ki zehr der-kāse dāred vü her ki binā-yı lehv-rā berhem zened 20 deryābed ki hāşileş cüz-hevl ne-büde.

Ey derviş her kim ki muğannī başından geçe ganī olur. Ve her kim ki rebābı baş 25 aşığa éde bāber olur. Ve her kim ki perde-i mizher yüzünden ki °avddur açabilür ki zehr çanağındadır. Ve her kim ki binā-yı lehvi birbirine ura. Duyar ki anuñ hāşılı hevlden gayrı olmamışdur. Şan°at budur ki muğannī lafzınuñ başı ki mīmdür. Andan geçüp 25 giderilicek ganī olur. Ve rebāb lafzını başı aşığa kılıncağ bāber olur. [T194a] Zamm-ı bā°-i şāniye ile lafz-ı hemzedür. Şehr-i cāmi° démek olur. Ve kesr-i bā°-i şāniye ile lafz-ı mürekkebdür. [M192a] Takvā ile olur démek olur. Ve mizher lafzınuñ perdesi üstünde olan mīmdür. Anı kaldırıcağ altından zehr zāhir olur. Ve lehv lafzınuñ şığası karışdırılıp [S137b] ya°ni harfleri tağdīm ve te°hir olıncağ hevl olur. Beyt: [E192a]

30 *Çü ney be-zen ser-i zāmir bedān ki emr be-dānest.*

Ney gibi ur nāy-zen başını bil ki emr anuñ iledür.

Çü reg-i bübür pey-i şer°a zi-dīn ki şer° be-dīnest.

Tamar kesen gibi kiriş sekrin dīnden ki şer° bunuñ iledür. Şan°at budur ki zi-emr lafzınuñ başı gidicek emr kalur. Ve şer°a lafzınuñ harf-i āhiri kesilicek şer° olur. 35 Terceme: Zāmirūñ ur başını emr oldur. Şer°anuñ kes peyini olsun şer°. Nükte:

1 evcine SME: evce T / şüretā SET: şüret M // 3 yazılmak SEM: yazmak T / öyleye SET: - M // 9 evvelinden SMT: evveliden E / değıldür MSE: değıl T // 15 sen MST:- E / olmağıl SME: olma T // 20 deryābed MST: deryāb E // 23 çanağındadır MS: çanağıdur E , çanağında olur T // 25 başı MST: baş E // 29 karışdırılıp MSE: karışdırup T // 33 dīnden SME: dīninden T // 34 kesilicek MST: kesilicek E.

Güyende'î gufte ki ħ'ânende-râ bâyed ki ħarâret-i 'aşķî der-derûn bâşed tâ be-dem-i taħrîr-i ü âteş-i dilhâ müşa'al gereded vü illâ her çend âvâz-ı ü tîz ü râst bâşed hem-çü tîr dilhâ-râ est ki çün ez-ħar ya'ni germî-yi dil 'âtl mâned cüz-tîr ez-bâķî-yi ü vâşıl ne-yâbed.

- 5 Bir güyende dédi ki: Ħ'ânendeye gerekdür ki ħarâret-i 'aşķ içinde ola. Anuñ dem-i taħrîri ile gönüller âteşi şu'lelenici ola. Ve illâ her ne deñlü anuñ âvâzı tîz ve râst ola. Oķ gibi gönülleri maķâmıda taradu lafz-ı taħrîr bu taķrîrûñ perdesin açıcıdur ki çün ħar ya'ni ħarâret-i dil 'âtl kıla. Tîrden ħayrı anuñ bâķisinden ħâşıl [M192b] olmaz. [T194b] Şan'at budur ki taħrîr lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri ħar biri 10 tîrdür. Pes taħrîrde ħar ya'ni ħarâret olmayıcaķ tîr olur. Ve hem-çü tîr lafzında taşķıfe işâret vardur.[E192b] Ya'ni tîz lafzı şüretde tîr gibidür. Beyt:

Ħînâ-gerî ki sîne zi-yâreş tehî nümüd.

Bir ırlayıcı ki sînesi yârdan tehî göründi.

Terkîb-i ü ħunk büd ez-serdî vü sürüd.

- 15 Anuñ terkîbi ħunk ya'ni şovuk görünür serdlikden sürüddan. Şan'at budur ki ħînâ-ger lafzından yâr lafzı çıksa ki ol bundan boş olsa ħunk kalur. Terceme: Ħînâ-gerüñ ki kalbi ola yârdan tehî. Serd ve sürüddan ola terkîbi hem ħunk. Ħikâyet:

Yekî ez-gâzel-ħ'ânân ki râstî-yi lehçe eş çün elif der-sevâd-ı 'ıraķ vü Ħicâz nâ-nühüfte büd rü-yı siper be-ħaraf-ı Nişâbür ez-cânib-i İşfahan âverd ve sarây-ı [S138a] yekî ez-büzürgân maķâm sâĥt çün elif-i nây dirâz-ı nây-ı râheş pey-i Hemedân-ı sîne çâķ gerde vü çün tâ-yı ber-baĥ bâ şikem-i ħuşķ vü ħâlî ez-gürisnegî rüde eş tâb ħurde ħuşei girift vü dür be-nişest vü çün çeng-i maķlûb küncî ihtiyâr gered ħüftendeş çerâ elif-zebân ez-kâm ne-ħüşâyî tâ vaĥşet-i mâ kem şud vü perde-i ez-rü-yı naħam ne-keşî tâ ħam ez-ma munķatı' şud ħuft 25 taķsîm-i in naķş ne-dânîd ki ħ'ânende-ra tâ ħ'ânî der piş vü deh meded-kârî ez-pey ne-bâşed çün nun cüz-bî zebânî 'amel-i üy ne-büd.

- Biri ħazel-ħ'ânlardan ki dilinüñ râstlıĝı elif gibi 'ıraķ ve Ħicâz [M193a] sevâdında gizlenmiş idi. [T195a] Rû-yı siperi ħaraf-ı Nişâbura cânib-i İşfahandan götürdi. Ve ululardan birinüñ sarayını maķâm édindi. Elif-i nây gibi anuñ yolunuñ 30 boynı uzunluĝı muşâhiblerüñ peyinüñ sînesin çâķ eylemiş. Ve tâ-yı ber-baĥ gibi şikem-i ħuşķ ve ħâlî ile açlıķdan [E193a]baĝırsaĝı bükülmüş idi. Bir köşe dutdı ve ıraķ oturdı. Ve çeng-i maķlûb gibi bir künc ihtiyâr eyledi. Aña dédiler: Niçün elif-zebânı ħamaĝdan açmazsın. Tâ bizim vaĥşetimiz kim ola perde-i naħam yüzünden çekmezsin. Tâ ħam bizden munķatı' ola dédi. Bu naķş taķsîmini bilmezsz ki ħ'ânendeye tâ bir ħ'ân öñde 35 ve on meded-kâr ardda olmaya. Nun gibi anuñ 'amelî dilsizliĝinden ħayrı olmaz. Şan'at budur ki zebânı râstlıķda elife teşbih eyledi. Nitekim elif 'ıraķ ve Ħicâz lafzlarında zâhirdür. Bunuñ zebânı râstlıĝı daĝı vilâyetlerde mezkûr idi. Ve elif ney lafzını iki päre

4 ne- yâbed MST: ne-yâyed E // 6 şu'lelenici MSE: şu'lelendirici T / illâ MSE:- T // 10 taħrîrde MST: taħrîre E / olmayıcaķ MST: olmayıncaķ E // 13 ırlayıcı MSE: yrlayıcı T // 23 ħüftendeş MSE: ħüfteş T // 28 gizlenmiş SET: gizlemiş M / 29 ululardan SET: ulularuñ M // 30 sînesin SME: sînesini T // 31 baĝırsaĝı SMT: baĝırsaĝ E // 35 ardda MST: arķada E.

édüp ortaya girüp nây olduğu gibi pey lafzınıñ sînesin çäk édüp pây olmuşdur. Ve berbať lafzınıñ tāsınıñ içi qurı ve boş ve anuñ bağırsaqları bükülmüşdür. Bu ħ̄'ânende daħi öyle olmuş idi. Ve çeng lafzı maqlüb olıcaķ künce olur. Ve kām lafzından elif açılıp gidicek kem olur. Ve neġam lafzınıñ yūzi perdesi ki nūndur. Açılıcaķ ġam kalur.

5 Ve ħ̄'ânende lafzını üç cūzden mürekkebe i'tibār eyledi ki biri ħ̄'ân biri nūn biri de lafzıdur. Cūz'-i [S138b] evvele ħ̄'ânıdır piş ve cūz'-i şāniye çūn nūn ve cūz'-i şālisede meded-kār ez-pey demek ile işāret eyledi. Kıt'a: [T195b]

Muġannī-rā naġm maqlüb māned. [M193b]

Muġannīnūñ naġmı maqlüb ve ma'kūs kıılır.

10 *Zi-pey ger nist deh yārī dihend.*

Arddan eġer olmaya on yārdım vérici. [E193b] Şan'at budur ki muġannī lafzınıñ ardı ya'ni ħarf-i āħiri yādur. Ol ħesābda ondur. Ol olmasa muġan olur idi. Ve ol naġm maqlūbdur ki naġm lafzı ħalb olıcaķ muġan olur.

Ve ger ħ̄'ânende-rā ūfted perişān.

15 Eġer ħ̄'ânendeye düşe perişān.

Nevā bāşed zi-ķavleş cā-yı ħande.

Nevā olur anuñ ħavlınden ġılmek yeri. Şan'at budur ki ħ̄'ânende lafzından kaçan nevā ya'ni bir nūn vāv ile elif perişān düşüp ġitse ħande kalur. Terceme: Muġannīye naġm maqlüb olur. Peyinde yoķ çū deh yār pesende. Eġer ħ̄'ânendeden olsa perişān.

20 Nevā ol olııardur cā-yı ħande.

Faşlūn fi'l-ħūsnı ve eşħābihī ve'l-āşķi ve erbābihī.

ħūsn muħaffef olmayınca 'aşķ vukū' bulmaz. Anuñiçūn ħūsn zıkrde daħi taķdım olundu. Meşnevī: ħūsn olmasa 'aşķ olmaz idi 'ālemde. 'Aşķ olmasa sūz olmaz idi ādemde. Sūz olmasa taħrīr ile kim iñler idi. Kim söyler idi bunları kim diñler idi. Nūkte:

25 *Ĥay der-raķam kemānest vū nūn der-hey'āt hemān vū sīn şest tīr teşħīr dilhāst ki ez-mekmen ķābe ķavseyni' nişān mi-dihed.*

Ĥay raķamda kemāndur ve nūn hey'ātde hemān ve sīn şeste nişān aña nişāndur ki sīn-i ħūsn ġoñüller teşħīri tīri şestidür ki ķābe ķavseyni mekmenden nişān véür. Şan'at budur ki ħūsn lafzında ħarf-i ħā ķavs bir cenk [M194a] raķamıdur. Öyleye ħā yazılıp

30 ķavs murād olur. Ve nūn-ı mektūbī şöyle() yazılıcaķ [T196a] hey'ātde hemān kemāndur. Ve sin ħesābda altmışdur ki 'Acemler şest dérler ve şest oķ ġozi gececek yere dérler.[E194a] Öyleye sin ma'nā-yı şānī ūzre şeste nişāndur. Pes aña nişāndur ki sin ħūsn ġoñüller teşħīri tīrinūñ şestidür. Ve iki ķavs [S139a] ortasında mestūr vāķı' olup ġüiyā ķābe ķavseynden nişān véür. Kıt'a:

35 *Nūn ħūsn āmed kemānī der-ķafā-yı şayd-ı ħis.*

1 sînesin MSE: sînesini T / olmuşdur MST: olmuşdurur E // 4 yūzi SET: yūz M / ġam STM:- E // 6 evvele MSE: evveli T / şālisede SME: şālise T // 9 naġmı MST: naġm E // 11 arddan MST: arķadan E // 12 olmasa SET: olsa M // 17 ħavlınden SME: ħavlıden T / kaçan SME: - T // 19 peyinde SET: peyde M / çū SET:- M / pesende MST: pesend E // 24 bunları MSE: bunlar T // 33 tīrinūñ MSE: tīrūñ T.

' Derken iki yay kadar veya daha yakın oluverdi.' Necm (53) 9.

Nün hüsni kemandır hiss saydı eñsesinde.

Sāhte der-kaḫza-i taḫdīr ḫayy-ı lā-yemūt¹

- 5 Düzülmüş ḫayy-ı lā-yemütüñ taḫdīr ḫabzasında. Şan^cat budur ki hüsni lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibār eyledi. Biri hüs lafzıdır noḫtasuz. Biri nün-ı mektübīdür ve ol nuna kemandır dédi. Nitekim şimdi beyān olundu ve ol kemān hiss-i insān şaydınuñ kafāsındadır. Ya^cni hüsni lafzında ḫarf-i āḫirdür.

Ḥānehā-yı müşterī-rā tā kuned rūşen be-mihr.

Müşterī ḫānelerin tā rūşen éde mihr ile.

Ḥüsni-rā bīn āftābī der-miyān-ı ḫavs ü ḫüt.

- 10 Ḥüsni gör bir güneşdür ḫavs ve ḫüt ortasında. Şan^cat budur ki āftābdan murād sindür şems i^ctibārī ile taḫvīm raḫamı ḫasebince. Ve ḫavsdan murād ḫādur ki ḫavsüñ raḫamıdır. Ve ḫütandan murād nündür. Lafz-ı nünüñ bir ma^cnāsı balık olduğı için öyleye sin bunlaruñ ortasında āftābdur ḫavs ve ḫüt ortasında. Terceme: Nün hüsni olmuş kemān kim şayd-ı his ardındadır. Dutmuş ānı ḫabza-i [M194b] taḫdīr ḫayy-ı lā-yemūt.
- 15 Müşterīnüñ ḫānesini tā éde mihr ile pür-ḫüsni güyā bi güneşdür iki yanı ḫavs ve ḫüt. Nükte:

Ḳalb-i insān [E194b] āftābīst ki be-nür-ı aḫsen-i taḫvīm² ser ü pāy-ı zāhireş pertevān-ı hüsni girifte vü maḫla^c ü maḫḫa^c-ı ādemī [T196b] māḫīst der-evc-i ḫübī ki derüneş ez-dem-i nefaḫtū fihī³ işrāk-ı envār-ı cemālī yāfte.

- 20 Ḳalb-i insān bir güneşdür ki nür-ı aḫsen-i taḫvīm ile ser ü pāy zāhirini ānuñ pertevi dutmuşdur. Ve maḫla^c ve maḫḫa^c-ı ādemī bir māḫdur. Ḥüblük evcinde ki içi nefaḫtū fihī deminden bir cemāl envārınuñ işrākını bulmuşdur. Şan^cat budur ki insān lafzınuñ ḫalbi ya^cni ḫarf-i vasatı sindür ki raḫam-ı şemsdür. Ve insān lafzınuñ başı elif ve ayağı nündür ki on olur. Pertevān démek ile buña tenbīḫ kılar ve āy lafzınuñ maḫla^cı
- 25 elif ve maḫḫa^cı yādur ki āy olur ki māḫ lafzınuñ Türkīsidür. [S139b] Ve ādemī lafzınuñ içi dem lafzıdır ki derüneş ez-dem démek ile āña işāret etdi. Beyt:

Tā zi-naḫş-ı şebīḫ-i ādem yāfet şüret der-sücüd.

Tā naḫş-ı ādem müşābeheden şüret buldı sücüdä.

Yāfet ber-rū-yı ferişte fer-i zībāyī vücüd.

- 30 Buldı ferişte yūzi üzre zībālık fer-i vücüd. Şan^cat budur ki ferişte lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibār eyledi ki biri fer biri şitedür. Cüz'-i şānī vücüduna naḫş-ı şibḫ-i ādem démek ile işāret eyledi. Zīrā şibḫ naḫş ve şüretde şitedür. Pes naḫş lafzını taşḫīfe işāretdür. Ve cüz'-i evvel vücüduna fer-i zībāyī démek ile tenbīḫ eyledi. Ve tertībe ya^cni

1 eñsesinde MTS: eñsede E // 3 düzülmüş SET: düzmüş M / ḫabzasında MSE: ḫabzada T // 5 olundu MES: oldı T / şaydınuñ MST: şayduñ E // 11 ile MSE: - T / ḫasebince MST: ḫesābmca E // 13 ortasında MES: ortada T / terceme SET:- M // 21 dutmuşdur SET: dutmuşdurur M / evcinde SEM: evcde T // 28 müşābeheden SMT: müşābeheden E // 31 vücüduna SEM: vücüda T // 33 işāretdür SMT: işāret E.

¹ Ölmeyen daima diri olan.

² 'Muhakkak ki: Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.' Tin (95):4.

³ Kur'an-ı Kerim'de Hicr ve Sa'd surelerinde aynı ifade yer almıştır. 'Artık ben ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman siz hemen onun için secde ediciler olarak yere kapanın.' Hicr (15): 29.

fer lafzı ŧite lafzı ūzre muqaddem olmaĝa ber-rūy [M195a] dĕmek ile ĩmā kıldı. Terceme: Tā ki naqş-ı ŧibh-i ādemden bulur bedr ŧureti. Buldı yūz ūzre ferifte fer-i zĭbāyĭ tamām. Nūkte:

5 *°Ayn-ı °arız-ı nigūvān āftābĭst ki pertevān rū-yı zemĭn-rā girifte vū ceŧe [E195a] vū cene ħūbān cene ist [T197a] der-vech-i ħūsn rūy-nūmūde.*

°Ayn-ı arız-ı nigūvān bir āftābdur ki ānuñ ziyāsı bir yūzūni dutmuŧdur. Ve ceŧe ruħsār-ı ħūbān bir kaıkandur vech-i ħūsnde yūz gŧstermiŧ. ŧan°at budur ki °arız lafzın iki cūzden mūrekkeb i°tibār eyledi ki biri °ayn-ı mektūbĭ biri °arız lafzıdur. °Ayn lafzınuñ bir ma°nāsı ŧems olmak i°tibārı ile āftābĭst dĕmek ile cūz'-i evvelūñ vūcūduna iŧāret 10 eyledi. Ve zemĭn dĕmek ile cūz'-i ŧāniye ĩmā kıldı ki mūrādif-i arzıdur. Ve rūy dĕmek ile tertĭbe tenbĭh kıldı. Ve lafz-ı ve cene daĝı iki cūzden mūrekkeb i°tibār eyledi ki biri vāv-ı mektūbĭ biri cenedūr. Cūz'-i ŧāniye cene dĕmek ile tenbĭh eyledi. Ve cūz'-i evvele ve tertĭbedūr. Vech-i ħūsn rūy-nūmūde dĕmek ile iŧāret eyledi. Ki vech lafzınuñ rūyı 15 lāzım olur. Beyt:

Zinde der-āb-ı rūy būd rūy ez-ān.

Yūz ŧuyunda zinde olur ħūb-[S140a] rūy ānuñiçūn.

Ħay der-miyān-ı mās̄t mūĥeyyā-yı nigūvān.

Ħaydur miyān-ı māda eyūlerūñ yūzi. ŧan°at budur ki mūĥeyyā lafzını iki cūzden 20 mūrekkeb i°tibār eyledi ki biri mā biri ħayıdur. Ve lafz-ı ħay lafz-ı mā miyānında olup mūĥeyyā olmuŧdur. Terceme: Zindedūr āb rūy ile çūn rū-yı dilberān.[M195b] Ħay oldu mā içinde mūĥeyyā berāy-ı ān. Nūkte:

25 *Gūŧe-i ebr ū kemānĭst ki tĭr-i tedbĭr-i gūŧe ĝirān-rā ber-ceb mĭ-efĝend vū ser-i [E195b] zūlf °aķrebĭ ki māh-ı tamām-ı çehre-i ħūbān-rā be-ŧeref mi-resāned.*

Gūŧe-i ebr ve kemāndur ki gūŧe-ĝirlerūñ tĭr-i tedbĭrini ŧola bıraĝur. Ve zūlf baŧı bir °aķrebdūr ki ħūblar yūzūnūñ māh-ı tamāmını ŧerefe eriŧdirūr. ŧan°at budur ki [T197b] ebrūdan murād ħāciıbdūr ki bir ma°nāsı kaŧıdur. Ve gūŧesinden murād ħādur ve anuñ ŧolunda vāķı° olan lafz-ı cıbdūr. Ve zūlf baŧı rādur ve ol °aķreb raķamıdur. Ve 30 māh-ı tamāmıdan murād lāmdur. Ħesābda otuz olmak i°tibārı ile. Ve ŧerefdan murād fādur taķvĭm ħasebince ki ħarf-i āĥirdūr. Pes mecmū°ı zūlfıdur. Rubā°iyye:

Ān mūy ki rūz-ı tĭre ĝereded zi-ū kās̄.

Ol kıl ki rūz-ı tĭre olur andan kās̄.

ŧāmĭst ki ħ°ānende sevād-ı dil-i mās̄.

35 Bir aĥşamdur ki dĕrler aña bizim gŧñlūmūzūñ sevādı. ŧan°at budur ki dilden murād kaıbdūr. Çūn mās̄ lafzı kaılb ola ŧām olur.

Ve ān ebrū-yı terkāne ki nūn āmed vū kās̄.

1 olmaĝa STM: olmaĝla E // 2 ādemden SME: ādemde T / bedr SMT:- E //5 nūmūde SMT: nūmūd E // 7 kaıkandur SM: kaıkan olur T , kaıkandurur E / gŧstermiŧ SME: gŧstermemiŧ T // 12 evvele SET: evveli M //13 tertĭbedūr SME: tertĭbdūr T // 19 eyūlerūñ MES: eyūler T // 25 resāned MTS: resānend E // 31 mecmū°ı SET: mecmū° M // 33 kıl SMT:- E .

Ol terkâne ebrü ki nün ve kâşdur.

Peyveste bûd ber-varak-ı meh nakkâş.

Muttaşıl olur meh varakı üzre nakkâş. Şan'at budur ki harf-i nün kâş lafzına muttaşıl olıcağ nakkâş olur. Terceme: Ol müy ki rüz-ı tîre andandur kâş. Bir şâmdur ol
5 ki oldı sevâd-ı dil mâş. Şol ebrü-yı terkâne ki nün geldi ve kâş. Peyveste olur meh varakında nakkâş. Nükte:

Der-sevâd-ı çeşm ki cîm şekl-i künc-i üst vü şın şüret-i müje vü devr-i mîm [M196a] mişâl-i merdum dâred.

Sevâd-ı çeşm ki cim anuñ şekl-i küncidür. Ve şın şüret-i müjedür. [S140b] Ve
10 devr-i mîm mişâl-i merdumdur. Şan'at budur ki çeşm lafzınıñ sevâdı ya'ni hattınıñ şüretinde harfleri i'tibârı ile [E196a] teşbîh mülâhaza eylemiş ki çeşm kitâbetde cîm gözün ucuna beñzer ki şekl-i mañrûfî gibidür. Ve şın dendâneleri şaf olmuş keennehü kirpik şafidur. Ve devr-i mîm şöyle (*^o)yazılıcağ merdüm ya'ni göz bebeği mişâlidür.

*Eğerçi gamze tîr-i gam ber-zemm-i sitem mi-nihed [T198a] ammâ her ki
15 be-nazar-ı şafâ der-sehm-i ân tîr nigerd hezâr meze yâbed.*

Eğer gamze tîr-i gamı sitem zemmi üzre qor ammâ her kim ki nazar-ı şafâ ile ol tîrûñ sehmine nazar éder hezâr meze bulur. Şan'at budur ki gamze lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri gam biri zedür. Güyiyâ tîr-i gamze sitem üzre qonup gamze olmuşdur. Ammâ nazar-ı şafâsı olana bir vechle dañi iki cüzden terkîbi vardur ki
20 biri gayn ve biri mezedür ve gayn hesabda biñdür. Öyleye ehl-i nazar olan gamzede biñ meze bulur.

Ve elif-i enf ki ez-nün-ı ebrü tâ fâ-yı fem der-ñiñta-i ü bîñî tîğîst ber-ser-i dem-i bî-kerân ki dil-i enf-i fenâ ez-üy bîned.

Ve elif-i enf ki nün-ı ebrüdan tâ fâ-i feme dek anuñ ñiñtasında görürsün. Bir
25 tîğdür dem-i bî-kerân başı üzre ki dil-i enf-i fenâyı andan görür. Şan'at budur ki burnu elife teşbîh édüp kaşı nuna teşbîh édüp ağız fâ'ya teşbîh eyledi ki fem lafzı şöyle (فم) yazılssa ağza müşâbihdür. Ve enf lafzında bu harflerle işâret [M196b] vardur. Ve dem lafzı kenârsuz ola mîm qalır ki murâd andan ağızdur. Enf elifi anuñ üzerinde bir tîğdür ki anı ifnâ éder ve dilden murâd qalbdur. Qaçan enf qalb ola fenâ olur. Lâ-cerem femüñ
30 fenâ ve 'ademin müşâhede éder.[E196b] Beyt:

Nizâmî nazmını ağız ile hatm ét

Ki kamu nesnenüñ soñı 'ademdür. Kıt'a:

Gayn-râ şüret-i 'aynest vü meze naqş-ı müje

Gayna şüret-i 'ayn vardur mezeye naqş-ı müje vardur.

35 Lâ-cerem gamze ez-în her dü muşavver bâşed.

4 olıcağ MES: olıcağ T / andandur SMT: andandurur E // 6 varakında SM: varakda E , varakı T / nükte STM: - E // 9 küncidür SME: küncdür T // 11 şüretinde SET: şüretde M / eylemiş MES: etmiş T // 18 güyiyâ SET:- M / qonup STM: qoyup E // 24 görürsün SMT: görürsün E // 27 yazılssa SME: yazssa T // 29 dilden SET: dilde M / kaçan SMT:- E // 34 vardur SME: vardurur T.

Lā-būd gamze bu ikiden muşavver olur. Şan^cat budur ki gamze hem ^cayndur hem [S141a] müjedür. Ve bu da^viye delîl budur ki gamzenüñ evveli gayndur ki şüret-i [T198b] ^cayndur ki murād gözdür ve bākisi mezedür ki naqş-ı müjedür.

Ravza'î dān ünŷ ez-kāşen-i cān.

5 Şüret-i enf bir otlanmış bağçe bil cān kāşeninden elif şüretini.

Ki bed-i ū külle-i enfās mu^caṭṭar bāşed.

Ki andan nefesler küllesi mu^caṭṭar olur. Şan^cat budur ki mışra^c-ı evvelde mezkūr olan lafz zammeteyn ile otlanmış maⁿāsınadır. Ve soñra mezkūr olan lafz fetḥ-i hemze ve sükün-ı nūn ile burun maⁿāsınadır. Ve şüret lafzı taşhîfe işaretdür. Terceme: Gayna 10 vardur şüret-i ^cayn ve meze hem naqş-ı müje. Lā-cerem gamze ikisile muşavver olur. Bir enf-i ravzadurur şüret-i enf añla anı. Bunuñ ile ser-i enfās mu^caṭṭar olur. Nükte:

Lafz-ı dehān āftāb-rüyān ez-pertev-i sitārḥā-yı dendān güyā ḳalb-i [M197a] nāḥidest müşterī ez-miyāneş ber-āmede.

Lafz-ı dehān āftāb-rüyān pertev-i sitārḥā-yı dendāndan güyā ḳalb-i nāḥiddür 15 müşterī ortasından yukarı gelmiş. Şan^cat budur ki nāḥid lafzı ḳalb olıcaḳ dehān olur. Ve müşteriden murād ḥarf-i āḥiri olan yādur. [E197a] Ol çıkıcaḳ dehān olur.

Ve lām-ı leb-i pākize gevherān ki cāmī^c-i daḳāyık-ı lebest vū bā-pey-i dü kısmet yāfte güyā la^clīst ki ^cayn-ı hem-kunān der-miyān-ı ān dü lām inḳılāb bell ya^cni terī dīde.

20 Ve lām-ı leb-i pākize gevherān ki cāmī^c-i daḳāyık-ı lebdür. Ve ittişāl-i bā ile iki kısmet bulmuşdur. Güyā bir la^cldür ki cümleñüñ ^caynı ol iki lām ortasında inḳılāb bel ya^cni yaşlıḳ görmüşdür. (Bell lafzı aşda teşdīd ile lafz-ı ^cArabīdür, ıslamaḳ ve yaş olmaḳ maⁿāsınadır. Dīde bunda ism-i mef^cüldür yukarıda geçmiştir.) Şan^cat budur ki lām-ı leb daḳāyık lebi cāmī^cdür dēdi. Zīrā lafz-ı lām cem^c maⁿāsına daḫi gelür. Ve aña 25 ḥarf-i bā muttasıl olup ve ḥarf-i bā ḥesābda iki olup güyā iki lām olup [T199a] ve ol iki lām ortasında ^cayn ḫalt olup la^cl olup öyleye leb bir la^cldür ki ḫalkuñ ^caynı ol iki lām ortasındadır. Ve inḳılāb [S141b] leb olıcaḳ ya^cni leb lafzı ḳalb olıncaḳ bel olur. Pes ^cayn-ı ḫalk yaşlıḳ görür. Kıṭ^ca:

Dehenet çeşme-i gaybest be-zīreş dem-i rūḫ.

30 Seniñ aḡzuñ çeşme-i gaybdur ānuñ altında dem-i rūḫ.

Lā-cerem der-nazar-ı ḫalk vüçüdeş ^cademest.

Lā-cerem ḫalk nazarında ānuñ vüçüdü ^cademdür. Şan^cat budur ki çeşmeden murād ^cayn-ı mektübīdür. ^cAyn lafzıñ bir maⁿāsı çeşme [M197b] olduḡı i^ctibār ile ve dem lafzı kendüsi murāddur. Buña ^cayn altında ola ^cadem olur.

35 *An dü leb berg-i gül-i gonca-i ḫuldend ez-ān.*

Ol iki leb cennet goncası gülünüñ yaprağıdur ānuñ için.

2 budur SME: budurur T / evveli SMT: evvel E // 5 kāşeninden SET: kāşenden M // 7 küllesi SME: külle T // 9 maⁿāsınadır MTS: maⁿāsındadır E / taşhîfe SME: taşhîf T // 13 āmede SME: āmed T // 20 iki SET :- M //21 bulmuşdur SEM: bulmuş olur T / ortasında SMT: ortada E // 24 cāmī^cdür SM: cāmīdür E, cāmī^c T / daḫi SET:- M //27 ortasındadır MES: ortadadır T // 32çeşmeden SME: çeşmden T .

Zi-an dū leb bülbul-i dil na'ra-zenān[E197b] dem-be-demest.

Ol iki lebden bülbul dem-be-dem na'ra urucudur. Şan'at budur ki leb lafzı iki olunca leb leb olur. Ve kalb olıcağ bülbul olur.

Rāy-ı mihrāb nihān geşt muhib-rā ez-dil.

5 Mihrāb fikri nihān oldu muhibbe göñülden.

Kez-tūveş çeşm ber-ebrū vū dehān şanemest.

Ki senden āña göz ebrū ve dehān şanem üzredür. Şan'at budur ki rādan murād şan'ata nazar harf-i rādur. Mihrāb lafzından rā-i melfūzī nihān olıcağ muhib olur. Çeşmden murād şad ve ebrūdan murād nūn ve dehāndan murād mīmdür ki mecmū'ı
10 şanem lafzı olur.

Leb be-dendān çū girifti ber-būdī dil-i halk.

Lebi dişüñ ile dutduñ ve kapduñ halkuñ göñlini.

Sīn çū ber-leb be-nihī selb zi-rū-yı raqamest.

Sīni ki leb üzre koyasın selb raqam yüzünden. Şan'at budur ki [T199b]
15 dendāndan murād sīn-i mektübüdür. Ol ki leb lafzı üzre ola selb olur kapmak ma'nāsına. Terceme: Dehenüñ çeşme gayb altı anuñdur dem-i rūh. Lā-cerem halk gözündedir anuñ varı 'adem. Ol dū leb berg-i gül-i gonca-i huld olduğıçün. Bülbul-i dil éder efgānı anuñiçün dem dem. Rāy-ı mihrāb nihān oldu muhibbe dilden. Gözi ebrū ve dehān üzredür ey yār-ı şanem. Lebi dendān ile dutduñ dil-i halkı kapduñ. [M198a] Sīni leb
20 üzre koyıcağ selb olur çū raqam. Nükte:

Ey derviş ez-ser-i 'aşk-ı mecāzī der-gūzer ki 'ākıbet şak ya'ni çāk-ı dāmānest sīmurg-vār 'aşş ya'ni āşiyān ber-kāf-ı 'aşk-ı haķıķi gir ū kaş' ya'ni [E198a]hāne-i pūset [S142a] ser-nigūn kun ki mağz-ı ma'rifet ānest.

Ey derviş ser-i 'aşk-ı mecāzīden geç 'ākıbet şakç ya'ni çāk-ı dāmāndur. Sīmurg-
25 vār 'aşş ya'ni yuva kāf-ı 'aşk-ı haķıķi üzre dut. Ve kaş' ya'ni hāne-i pūstī ser-nigūn ét ki mağz-ı ma'rifet oldur. Şan'at budur ki 'aşk lafzınuñ başından geçincek şakç kalur. Ve 'aşk lafzınuñ kāfi üstünde 'aşrdür yuva ma'nāsına. Ve kaş' lafzını ser-nigūn édicek 'aşk olur. Rubā'iyye:

Serī ki fikret-i hūbān be-cān-ı derūn dāred.

30 Bir baş ki hūblar fikri cānı içinde vardur.

Mu'ayyenest ki pā der-miyān-ı hūn dāred.

Mu'ayyendür pāyı hūn içindedür. Şan'at budur ki hūbān lafzını iki cūzden mürekkeb i'tibār eyledi ki biri hūn biri bādur. Ve bā lafz-ı hūn içindedür.

Be-cīm-i zūlf çū zencir vū nūn-ı ebrū-yı şūh.

35 Zencir gibi zūlf cimine ve ebrū-yı şūh nūnuna.

Kesī ki şud mūte'aşşık ser-i cūnūn dāred.

3 olıcağ MSE: oluncağ T // 7 üzredür SMT: üzerinedür E // 9 çeşmden MES: çeşmeden T // 12 ve SET:- M / göñlini MES: göñlüñ T // 16 terceme SET:- M / çeşme SEM: çeşm T / gözündedir MTS: gözdedür E // 19 kapduñ MTS: kapaduñ E // 24 mecāzīden SME: mecāzdan T / dāmāndur MTS: dāmānedür E // 27 üstünde SEM: üstde T // 33 içindedür SET : içdedür M.

Bir kimse ki °aşıklanıcı oldu cününü başı vardır. Şan°at budur ki cımden mektübü ve nūndan melfüzü murād eyledi ki lafz-ı cünün olur. Terceme: [T200a] Şu ser ki fikret-i hūbān éder o cān içre. Mu°ayyen anuñ olur pāyı cümle kān içre. Ya cım zūlf çü zencir ve ebrü-yı nūna. Ta°aşşuk édene olur cünün-ı cenān [M198b] içre. Nükte:

5 *Ey derviş eğerçi nūn-ı ebrüy çün kemān ber-bālā-yı °ayn-ı fitān vü mīm-i dehān handān vü elif-i revān-nişān ni°amā-yı Hazret-i menānest çeşm ez-an berdār ki [E198b] emn-i dil hāşıl ez-ānest.*

Ey derviş eğerçi nūn-ı ebrüy çün kemān-ı °ayn-ı fitān bālāsı üzre ve mīm-i dehān handān ve elif-i cān nişān-ı ni°amā-yı hazret-i menāndur. Çeşm andan kaldır ki emn-i dil andan hāşıldur. Şan°at budur ki nūn-ı ebrü déyüp harf-i nūn murād édinüp °ayn-ı fitān déyüp harf-i °ayn maqşūd édinüp ve mīm-i dehān déyüp mim harfini kaşd eyleyüp ve elif-i revān-nişān déyüp elif harfini irāde édüp cümlesi ni°amā lafzı olup buña tenbīh édüp ni°amā-yı hazret-i menānest dédi. Ve çeşm ki °ayndur. Andan kaldırılicağ nemā kalur ve bu kalb olıcağ emn olur. Buña işāret kılp emn-i dil hāşıl ez-ānest dédi.

15 [Ş142b]

Ve her çend noqta-i hāl ber-dīde-i hayāl hezār hāl mi-nūmāyed dil ez-üy hālī dār tā hil ü habīb-i zū°l-celāl gerdi.

Ve her ne deñlü noqta-i hāl dīde-i hayāl üzre hezār hāl gösterür göñli andan hālī dut. Tā hil ve habīb-i hazret-i zū°l-celāl olasın. Şan°at budur ki dilden murād hāl lafzınuñ harf-i vasatı olan elifdür. Ol kaldırılıp gidiceğ hil kalur. Meşnevī:

20

Hāl çün şud be-rū-yı °ayn °ıyān.

Hāl çün oldu °ayn yūzin °ıyān.

Gayn ya°ni nişān-i pūşiş dān.

Gayn ya°ni örti nişānıñ bil. Şan°at budur ki °ayn üzre noqta-i [M199a] hāl olıcağ gayn olur. Ve lafz-ı gayn örtülmek ve bürünmek ve bulut ma°nāsınadır.

25

Ez-ü be-tü hācib er çi revāst.[T200b] [E199a]

Andan saña naqş-ı hācib eğerçi revādur.

Hācib hācib cemāl-i şafāst.

Cemāl-i şafā kaşınıñ māni°idür. Şan°at budur ki hācib bir nice ma°nāya gelür. Öyleye hācib lafzında şan°at-ı tecnis vardır.

30

Dil me-dih çeşm-rā ki gamze-i tiz.

Göñül vérme göze ki keskin gamze.

Dihedet meşih-i dil be-hün-āmiz.

Vérür saña göñül karışıklığın kan ile karışık. Şan°at budur ki çeşm lafzı dil ya°ni kalb olıcağ meşih olur.

35

Hest mīm-i dehān melām ü melāl.

Mīm-i dehān melām ve melāldür.

1 °aşıklanıcı SET: °aşıklanıcı M / başı SEM: baş T // 4 édene SMT: éden E / içre SMT:- E // 11 édinüp SET: édüp M / harfini SEM: harfin T // 13 kaldırılicağ MES: kaldırılncağ T // 19 olasın SET: ola M / murād SET:- M // 24 nişānıñ MES: nişānıñ T // 25 ma°nāsınadır SMT: ma°nāsınadır E // 34 karışıklığın MES:karışıklık T.

Ḥod melāmet nihend mīm be-fāl.

Melāmet qorlar mīmi fālda. Şan°at budur ki melām ve melāl lafzlarınıñ dehānı mīmdür. Ve fālda mīm gelse melāmete ve melāmetine °alāmetdür. Pes mīm-i dehānda şāmet vardur.

5 *Ez-dirāzī kad bübür ümīd.*

Ƙad uzunluğundan kes ümīdi.

Ki kad ez-kaṭ°-ı tül dād nüvīd.

Ki kad kaṭ°-ı tavīlden vērđi beşāret. Şan°at budur ki kad lafzı kâ ma°nāsına geldüğü gibi kaṭ°-ı tavīl ma°nāsına gelür. Nitekim Şihāhde démiş: *El-ḳaddü eş-şakḳü*

10 *tūlanā.* Nükte:

Dāmen-i zūlf lef ya°ni pīç pīçist ki cüz-fül ya°ni şikesten vü raḫne-i dil ez-üy ḫāşıl ne-yāyed.

Dāmen-i zūlf lef ya°ni tolaşmakdur ki fülđen ğayrı ya°ni şaymak ve göñül gedik etmekden ğayrı andan ḫāşıl gelmez. Şan°at budur ki zūlf lafzınıñ dāmeni ya°ni evvel 15 ḫarfından aşāğası lefdür tolaşmak ve dürmek ma°nāsınadır ve ḳalb [M199b] olıcaḳ fül olur ki gedik ma°nāsınadır.

Ve fırk-ı ğīsü dāğīst [S143a] ki cüz-be-süy-ı dil-i biryān suḫte negerāyed. [E199b]

Şaç bölükleri bir dāğdur ki dil-i biryān suḫteden ğayrıñ cānına meyl eylemez. 20 Şan°at budur ki ğīsü lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki biri ği biri südur. [T201a] Lā-cerem ol ğīsü dāğdur. Dil-i biryān suyına meyl éder dédi. Meşnevī:

Zūlf-rā ez-zef būd şevb-i zifāf.

Zülfe zefden olur şevb-i zifāf.

Līk der-ḳalbeş zırh behr-i muşāf.

25 Līkin anuñ ḳalbindedür zırh cenk için. Şan°at budur ki zūlf lafzınıñ iki ḫarafı ki zā ve fādur. Güyiyā libās-ı zifāf ve şevb °arūsānedür. Ammā ḳalbi ya°ni ḫarf-i vaşatı ki lām-ı mektübīdür ki bunda lafz-ı lām murāddur. Ve lafz-ı lām zırh ma°nāsınadır. Lā-cerem üstünde libās-ı °arūsāne vardur. Lakin içinde olan zırh cenkdür.

Turre ber-reh rü-yı tırārī nihād.

30 Turre yol üzre tırarlık yüzün ḳodı.

Hart.ya°ni ṭa°n-ı dil zi-ü müstefād.

Hart.ya°ni göñül ṭa°nı andan müstefāddür. Şan°at budur ki turre lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi [M200a] ki biri ṭa°-ı mektübī biri reh lafzıdır. Rū-yı tırārī démek ile cüz°-ı evvele tenbīh eyledi. Ve turre lafzınıñ ḳalbi.hartdur ṭa°n ma°nāsına.

35 *Ez-külāle[E200a] ber-ruḫ-ı lāle est kāf.*

Külāleden lāle ruḫı üzredür kāf.

2 melāmet SET: melām M / lafzlarınıñ SEM: lafzınıñ T // 3 gelse MTS: gele E / melāmetine SME. melāmete T // 6 uzunluğundan SMT: uzunluğdan E // 9 nitekim SET:- M // 12 yāyed SET: āyed M // 14 etmekden SET: etmeden M / dāmeni SMT: dāmen E / ya°ni SET:- M // 19 suḫteden SMT: suḫtden E / cānına SET: cānım M // 25 ḳalbindedür SET ḳalbedür M / zūlf STM: - E // 34 evvele STM: evvel E.

Ez-pey-i çeşm-i bedân sırr-ı 'afâf.

Yarmazlar gözi için perhîz sırrı. Şan'at budur ki külâle lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri kâf-ı mektübîdür lâle lafzıdır. Kâf-ı mektübîden melfûzı murâd eyleyüp ve anı daği ism-i fâ'îl mülâhaza etdi men' ve setr idici ma'nâsına.

5 *Şudğ bîn ez-ba'd şad gayn âşkâr.*

Şudğı gör şaddan soñra gayndur âşkâr.

Ya'ni âmed fitne-i ü şad-hezâr.

Ya'ni anuñ fitnessidür şad-hezâr. Şan'at budur ki şudğ lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri lafz-ı şad biri harf-i gayndur. [T201b] Şad hod yüz ma'nâsına idüğü muqarrerdür ve 'ayn hesâbda biñdür. Öyleye fitne şad-hezâr ya'ni yüz biñ idüğüne işâretdür. Terceme: Zülf-i zef olmuşdur şevb-i zifâf. Lîk kalbidür zırh behr-i muzâf. Tırra ruğ [S143b] kodı rehe tırâr olup. Kalbi hartdur ta'n-ı dil andan gelüp. Rûh-külâlede kodı lâle üzre kâf. Çeşm-i bedden tâ kim ola ol mu'âf. Şudğ kıldı şadla gaynı âşkâr. Ya'ni anuñ fitnessidür şad-hezâr. Nükte:

15 *Nün çâh-ı zenağhdân-râ güyend vü zağ def-râ ya'ni ez-nün der-miyân-ı zenağ hatarest ez-etrâf-ı ü çeşm def bâyed gered ki mağall-i pâ-yı lagz nazarest.*

Nün eğik çukûruna dërler. Ve zağ def'a dërler. Ya'ni nündan zenağ ortasında çâh-ı haşar vardır. Anuñ etrâfindan çeşm def etmek gerek ki nazaruñ ayak tayrıncak yeridür. Şan'at budur ki zenağ lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri nün biri 20 zağdur. [M200b] Etrâfa çeşm-i def gerekdür ki nazaruñ ayağı tayranup düşmeye ve çeşm-i def déyüp def lafzında 'ayn varlığına işâret eyledi ve aña münâsib mağall-i pâ-yı lagz nazâr dédi.[E200b] Rubâ'iyeye:

Ez-bâğ-ı cemâl ân meh-i mihr-firîb.

Ol güneş aldayıcı mâhuñ cemâli bâğından.

25 *Guftem ki berî berem pes ez-bâr-ı şekîb.*

Dédüm ki yemiş iletem şabr bârından soñra. Şan'at budur ki berî lafzında olan ber lafzı yemiş ma'nâsına veyâ vahdet içündür. Ve berem lafzında olan ber lafzı berden dendür. Ve mîm-i mükellem içündür. Pes tecnîs aqsâmındandır. Ve bâr yük ma'nâsına ve yemiş ma'nâsına olmak câyizdür. Öyleye aqsâm-ı ibhâmdur.

30 *Engüşt nihâdem [T202a] be-zenağhdâneş guft.*

Barmağ kodum zenağhdânına dédi.

Ber-sîb elif me-nih ki bâşed âsîb.

Elma üzre elif koma ki olur fitne. Şan'at budur ki engüşt elife teşbîh olunup ve zenağ sîbe teşbîh kılınup elif sîb üzre konıcağ âsîb olur. Ve fî'l-vaqı' sîb zenağha 35 barmağ koyıcağ sîb kopmaz âsîb kopar. Terceme: Çü bâğ yüzünden o meh-i mihr-firîb. Ber vérmedi es-sem n'ola hatm oldı şekîb. Engüşt kodum sîb-i zenağhdânına dédi. Sîb üzre elif koma ki olur âsîb. Nükte:

3 mürekkeb SET: müretteb M / lâle SEM:- T // 8 fitnessidür SEM: fitnedür T // 11 olmuşdur SMT. olmuşdurur E / kalbidür TES: kalbdür M // 13 külâlede SET: külâlde M / şudğ MES:- T // 19 yeridür SET: yerdür M / cüzden SMT: cüzde E // 22 rubâ'iyeye SET:- M // 27 içündür SMT:- E / lafzında SET: lafzda M // 35 yüzünden ETM: yüzden S .

Elif-kāmet-i nāz-perverde-i nāzenīnān meylīst der-ķumme-i menār-ı tūl-ı emel.

Nāz-perverde [S144a] nāzenīnlerūñ elif kāmeti bir meydür. Tūl-ı emel mināresi depesinde. Şan^{at} budur ki kāmeti elife teşbīh édüp ve āña meyl-i itlāk eyleyüp ve 5 ķumme lafzını āña zarf kılup der-ķummet [M201a] dédi. Pes elif ķummet lafzında olsa kāmet olur.

Vū rişte-i miyān-ı nāzegān elifīst der-i meyn yaⁿⁱ ħayāl-i dūrüg-ı vaşıl.

Ve nāziklerūñ miyāni ipliği bir elifdür meyn ortasında yaⁿⁱ ħayāl-i dūrüg-ı vaşıl. Şan^{at} budur ki [E201a] elif ħarfi meyn lafzında olıcaķ miyān olur. Meşnevī:

10 *Ķāmet çün elif be-zīr-i ķabā.*

Elif gibi kāmet ķabā altında.

Bes ki berhem zened binā-yı beķā.

Niçe niçe birbirine urur beķā bināsını. Şan^{at} budur ki beķā lafzınıñ ħarfleri birbirine urulup ķarişmuş kılınıcaķ ķabā olur ve bi'l-^caks.

15 *Ez-miyān der-dil-i kemer ser-i müy.*

Bilden kemer ķalbinden müy başı.

Reg-i cān bes ki piķed ez-her sūy.

Cān tamarını çok dolaşdurur her taraftan. [T202b] Şan^{at} budur ki ser-i müydan murād mīmdür ki kemer lafzınıñ içindedür. Ve ol mīmden ħayrı olan ħarfler kāf ve 20 rādur ki reg lafzınıñ ħarfleridür. Mīm ānları dolaşdıрмаķ ile ger olmuşdur. Terceme: Deh ki zīr-i ķabāda ķadd-i elifi. Bozdı yıķdı beķā-i mü'telefi. Kemer-i yār içindeki ser-i mü. Reg cāni dolaşdurur her sū. Nükte:

25 *Ey dervīş egerçi sūrīn-i simīn-berān nūn yaⁿⁱ māhī sāķ der-dāmen dāred eğer perde ez-üy berdārī reyn ü galebe-i endīşe-i günāhest tu-rā dāmen-ğired dendān-ı tama^c ez-üy ber kun tāri yaⁿⁱ sīrābī nem-i feyz-i bī-pāyān yābī.*

Ey dervīş simīn berlerūñ evcesi nūn yaⁿⁱ māhī sāķi etekde dutar. Eđer perde'ı andan ķaldırasın reyn ve galebe-i fikr günāhdur. Senūñ eteğin dutar. Tama^c dişini [M201b] andan yuķaru kıl. Tāri yaⁿⁱ sīrābī nem-i feyz-i bī-pāyān bulasın. Şan^{at} budur ki ser-īn lafzınıñ dāmeni yaⁿⁱ ħarf-i āħiri nūndur. Ve nūn balıķdur. Pes sūrīn ki 30 evcedür ānuñ altında sāķ güyā [E201b] balıķdur ve sūrīn lafzında perde sīndür. Ol ķaldırılıcaķ reyn ķalır ki galebe ve günāh ma^cnāsınadur. Ve dendāndan murād [S144b] sīndür. Çün sūrīn lafzından sin gide ve bī-pāyān yaⁿⁱ āħirsüz ola rey ķalır ki şuya ķanmaķ bulunur feyz-i ilāhī neminden. Kıt^a:

Gerçi sūrīn-i ħübān nesrīn-i bī-kerānest.

35 Eđerçi ħūblar evcesi nesrīn-i bī-ħaddür.

Her kū ser-i serī dāşt pā der-keşid ez-üy.

4 depesinde SET: depede M / kāmeti SMT: kāmēt E / āña SMT:- E // 5 olsa SET: ola M // 7 nāzegān SME: nāzenān T // 13 birbirine SE: birbirin M, birbirē T / bināsını SMT: bināsın E // 18 dolaşdurur SET: dolaşdur M // 21 içindeki SET: içinde M // 27 ķaldırasın SEM: ķaldıra T / fikr SET: - M // 28 yuķaru SEM: yuķaruda T / pāyān SMT: pāyāni E // 31 reyn SME:- T // 33 bulunur SME: bulur T.

Her kim ki ānuñ serinüñ başı vardır ayak çekdi andan. Şan^cat budur ki sürin lafzınuñ ayağı nündür. Andan çekilüp gidicek seri kalur.

Bālā-yı dilberān-rā der-zīr-i pā dü sākast.

Dilberlerüñ bālāsına ayak altında [T203a] iki sāk vardır.

5 *Çün lām elif ki her kes pā piç dīd ez-üy.*

Lām elif gibi her kim ayağı dolaşık gördi andan. Şan^cat budur ki bālā lafzınuñ başı ya^cni harf-i evvelinde olan bā lafzından aşığa lā vardır ki güyā iki sākdur. Ve bir şan^cat budur ki dilberlerüñ kaddi altında iki sāk vardır ki anları gören kimsenüñ ayağı dolaşur. Lām elif şöyle (ل) yazıldığı vaktin dolaşdığı gibi. Terceme: Gerçi sürin-i 10 hūbān nesrīn-i bī-kerāndur. Her kimde kim seri var çekdi ayağı andan. Bālā-yı dilberüñ pā altında var iki sāk. Çün lām elif gören kes eğdi ayağı [M202a] andan. Nükte:

Emred-rā eğer tīr-i nazarhā-yı muhtelif çün elif ez-piş-i rü dūr üsted merd berāyed vü eğer çün mīm çeşmeş elif ān elif şud ne^cüzü billāhi evvel evvel nazar-bāzān be-üy em ya^cni kaşd[E202a] nümāyend vü der-āhīreş red kunend.

15 Emredüñ eğer tīr-i nazarhā-yı muhtelif elif gibi yüz öfünden dūr düşe merd hāşıl olur. Ve eğer mīm gibi çeşmi ol elifüñ enīsi ola. Ne^cüzü billāhi¹ evvel nazar-bāzlar āña em ya^cni kaşd gösterürler. Ve āhīr anı red éderler. Şan^cat budur ki emred lafzından elif düşe merd olur. Ve eğer mīm elife yār ola em olur ki kaşddur ve andan aşığa reddür. Öyleye evvel āña nazar-bāzlar kaşd édüp āhīr red éder. Kıt^ca:

20 *Emr-i emred-rā ne-mānd hiç aşl.*

Emredüñ emrine kalmar hiç aşl.

Ger ne-bāşed ez-delīlī pāy-best.

Eğer olmaya bir delīlden pāy-best. Şan^cat budur ki emred [S145a] lafzı maşdardur müfreddür. Bunuñ için ne iştikāk i^ctibārī ile ve ne eczādan terkīb i^ctibārī ile 25 hiç aşl yokdur. Ammā [T203b] emred lafzında olan emr için aşl vardır ki emred lafzınuñ cüz'-i evvelidür. Ve cüz'-i şānīsī daldur. Pes muşannıfa delīl déyüp mürādifi olan dāl dildi. Ve andan ism-i harf dildi ve ismden müsemmə dildi. Öyleye emred lafzında olan emr için aşl vardır ki ol aşl-ı mecmū^cı merkebdür.

Cem^c-i emred mürd şud ya^cni çü şem^c.

30 Emred cem^cı mürddür ya^cni şem^c gibi.

Mürd ān emred ki bā-cem^cı nişest.

Öldi ol emred ki bir cem^c ile oturdu. Şan^cat budur ki merd lafzı °Arabī olıcağ cem^c-i [M202b] emreddür. Fārisī olıcağ merden lafzından mazīdür. Pes bir luğat i^ctibārī ile ma^cnāsından luğat-ı āhīri i^ctibārī ile ma^cnāsına intikāl eyledi ki cem^c ile olan emred

1 serinüñ SMT: serün E / andan MES: anda T // 7 evvelinde SET: evvelde M / güyā SET: güyiyā M // 8 kaddi SET:- M / kimsenüñ SMT: kimselerüñ E //11 altında STE: altda M // 14 nümāyend SME: nümāyed T // 17 gösterürler SMT: gösterür E // 24 için MES:- T // 27 dāl SEM: daldur T // 30 mürddür SEM: mürd oldı T // 33 lafzından SMT: lafzdan E // 34 i^ctibārī ile SME: i^ctibārīla T.

¹ Allah'a sığıyoruz, Allah korusun anlamlarında.

helâk olur. Terceme: Emr-i emred için olmaz [E202b]hiç aşl. Pây-best olmazsa ger âña delîl. Cem^c-i emred merddür ol şem^c-veş. Cem^c ile cem^c oluben olur fâ^cil. Nükte:

5 *Ehl-i şabâhat vech ez-în rüy ki bād-ı civânî vü güdegî der-ser dârend ez-şab ki ʿaşık est rüy püşend vü ser der ne-yâverend ammâ be-cihet-i hat ki der-âhiretest vü ber-ta^cîl vü trâşîden berg delîl est ki ʿaşıkân ba^d ez-tamâm şabâ ki meylest be-züdü berg-i vişâl ez-gülbün-cemâl îşân trâş kunend.*

Ehl-i şabâhat vech bu yüzden ki yeğenlik oğlanlık yeli başlarında vardır şabden ki ʿaşıkdur yüz örterler ve baş getürmezler. Ammâ hat ciheti ile ki âhîrindedür. Ve ta^cîle ve yaprak kazıyup gidermeğe delîldür ki ʿaşıklar tamâm etmekden soñra şabayı 10 ki meyldür. Tizcek berg-i vişâli gülbün-cemâllerinden [T204a] trâş éderler. (Lafz-ı ehl lafz-ı şabâhata ve lafz-ı şabâhat vech lafzına muzâfdur. Ve şabâhat güzellik ma^cnâsınadır.) Şan^cat budur ki şabâhat lafzını iki cüzden mürekkeb eyledi ki biri şabâ biri hatdur. Ve bir i^ctibâr dañi eyledi ki yüzi şab ve âhîri hatdur. Ol ki i^ctibârda cüz'-i evvel ki şabâdur. Fetḥ-i [S145b] şâd ile olıcağ şarḥ yeli démek olur. Aña binâ'en bād-ı 15 civânî dédi. Ve kesr-i şâd ile olıcağ oğlanlık démek olur. Anuñ için güdegî dédi. Ve ikinci i^ctibârda yüz ki şabdur ʿaşık ma^cnâsınadır. Bunuñ için yüz örterler dédi. Ve her bir [M203a] i^ctibârda cüz'-i şânî ve âhîr hatdur. Ta^cîle ve budakdan yaprağı el ile sıyrup yolup gidermeğe déler. İki ma^cnâ mülâhazası ile be-züdü berg-i vişâl ez-gülbün-cemâl trâş kunend dédi. Ve şabâ meyl ma^cnâsına dañi ve şabâhat[E203a] lafzınıñ cüz'-i 20 i evvelidür. Buña binâ'en ba^d ez-tamâmî ki meylest dédi. Zîrâ cüz'-i evvel tamâm olmayınca cüz'-i şânî bulunmaz. Pes hat ki vişâl yaprağın koparmağ murâd édindi. Ba^de vücüd bulur. Rubâ'iyye:

Güfem be-mehî be-gîr cân be-nümâ rü.

Dédim bir mâha âl cân göster yüz.

25 *Güftâ ne be-ḥışm ü ʿâkıbet güftâ gü.*

Dédi: Yok ḥışm ile âhîr dédi: Kanı? Şan^cat budur ki maḥbûb nigûdan evvel şâdır olan cevâb nedür ki: Mürâdifî neydür. Ve âhîr şâdır olan güdür ki kâf-ı ʿArabî ile kanı ma^cnâsınadır. Pes nigû lafzınıñ evveli nî âhîri güdür.

Bâ-dil gufem çe hâletest in dil güft.

30 Göñle dédüm: Ne hâletdür bu göñül dédi.

Nigünî vü güst evvel ü âhîr-i ü.

Nigünî dañi güdür evveli ve âhîri ânüñ. Şan^cat budur ki nigû lafzınıñ evveli nî ve âhîri güdür. Pes maḥbûb-nigû dañi evvel yok dér amâ âhîr kanı dér. Beyt:

ʿAşıklarun çog olduğın az görme dostum. [T204b]

35 İsteyesin bulmayasın bir zamân ola.

Nükte:

1 olmazsa SME olmasa T // 4 yâverend SET: yâvered M // 8 ile SME:- T / âhîrindedür STM: âhîrindedür E // 10 cemâllerinden ETS: cemâllerden M // 16 i^ctibârda SET: i^ctibârla M / ma^cnâsınadır SMT: ma^cnâsında olur E // 21 olmayınca SEM: olmayınca T / yaprağın SME: yaprağı T // 27 mürâdifî SET: mürâdif M //35 bulmayasın SMT: bulmayasın E.

Şāhib-i ḥüsn çü mülāḥḥī şud ez-rū-yı ḥod melālet bīned ammā ne-bīned ki cem'iyet-i meḥāsīn 'āfiyet ü ḥayāt 'ākıbet eknün dest der-hem mī-dihed vü lafz-ı mülāḥḥī rüy-nümā-yı in ma'nīst ki evveleş ber-millet ya'ni melālet [M203b] vü āḥireş ya'ni cem'-gerden delālet dārend.

5 Şāhib-i ḥüsn çün mülāḥḥī ola kendü yüzünden melālet görür. Ammā görmez ki cem'iyet-i meḥāsīn 'āfiyet ve ḥayāt 'ākıbet şimdi [E203b] el birbirine vērür. Ya'ni elleşüp infāk éderler ve [S146a] lafz-ı mülāḥḥī bu ma'ninün yüz göstericisidür ki evvelinün millet ya'ni melālete ve āḥirinün ḥay ya'ni cem' étmeğe delāleti vardur. Şan'at budur ki mülāḥḥī lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār éyledi. Biri millet biri 10 ḥaydur. Millet lafzı fetḥ-i mīm ile melālet ve üssi toprak ma'nāsınadur. Ve ḥay lafzı gel ve cānibe teveccüh kıl démekdür. Nitekim ḥay 'ale's-şalāt ve ḥay 'ale'l-felāḥ ve ḥay 'ale's-şerīd¹ lafzlarında daḥi böyledür. Öyleye cem' etmek delālet éder. Pes mülāḥḥī lafzı ola melālet gösterür. Ammā āḥiri cem'iyet-i meḥāsīn 'āfiyete ve ḥayāt 'ākıbete delālet éder. Kıt'a:

15 *Emred ki miyān-ı fitne vü ḥavf ü ḥaṭar.*

Emred ki fitne ve ḥavf ve ḥaṭar ortasında.

Mürdest be-zīr-i elif-i tīr-i nazar.

Ölmüşdür tīr-i nazar elifi altında. Şan'at budur ki emred lafzını iki cüzden mürekkeb éyledi. Biri elifdür biri mürd lafzıdur ki zamm-ı mīm ile mülāḥaza édüp tīr-i 20 nazar elifi altında ölmüşdür dédi.

Bā-nām-ı nigū çü mülteḥā şud nāmeş.

Eyü ad ile çü mülteḥā oldı ānuñ adı.

Bā-millet-i ḥüsn-i ḥalk şud zinde siyer.

Ḥüsn-i ḥalk milleti ile oldı zinde siyer. Şan'at budur ki mülteḥā lafzını iki cüzden 25 mürekkeb éyledi ki biri millet [T205a] dür. Kesr-i mīm ve teşdīd-i lām ile mülāḥaza etdi. Biri ḥaydur ki fetḥ-i ḥā ile i'tibār eyleyüp zinde démek ile [M204a] işāret éyledi. Terceme: Emred ki miyān-ı fiten ve ḥavf-ı ḥaṭarda. Ölmüş idi zīr-i elifi tīr-i nazarda. Çün nām-ı nigū ile ola mülteḥā ānuñ. Nāmı dirilür millet-i ḥayr ile siyerde. Nükte:

30 *[E204a]Lām-ı zülf der-ibtidā'-i liḥye eğerçi nişān tamāmī devr-i mäh-i ḥüsn-i ruḥsārest ez-rū-yı ma'nī zirhī cüşse-i ḥabbe-i enzārest.*

Lām-ı zülf ibtidā'-i liḥyede eğer ḥüsn-i ruḥsār mähınun rüyü tamāmlığına nişāndur. Ma'nī yüzünden bir zirhdur nazarlar ḥabbesi cüşsesi öñünde. Şan'at budur ki lām-ı zülf déyüp zülf lāma teşbīh olunduğuna tenbīh édüp ve ibtidā'-i liḥye déyüp lām liḥye lafzınıñ harf-i evveli idüğüne işāret édüp ve liḥye [S146b] gelmek ile ḥüsn-i 35 tamām olup ve lām ḥesābda otuz olup ve mäh daḥi 'aded-i eyyām i'tibārı ile otuz

1 çü SME: çün T //3 evveleş SET: evvel M / 4 dārend SEM: dāred T // 7 elleşüp SMT: - E / göstericisidür SMT: göstericidür E // 13 melālet SME: melāmet T / 'āfiyete SET: 'āfiyet M // 18 altında SET: altda M // 19 éyledi SET: eyler M // 24 milleti SMT: millet E // 27 terceme SEM:- T // 28 dirilür MTS: diridür E // 31 eğer MES: eğerçi T /tamāmlığına MES: tamāmlığına T //32 yüzünden SET: yüzden M / öñünde SEM: öñde T.

¹ Haydi namaza, haydi felāha ,haydi tirite (yemeğe).

olduğuna binâ'en ve lihye yûzi devr étdüğüne binâ'en İmâ-i nişân tamâmı devr-i mâh-ı hüsni-ı ruhsâr dédi. Ve lâm zırh ma'nâsına daği gelür. Ve lihye lafzında lâmuñi öñünde olan imlâda hıye olduğı için pîş-i cüsse-i hayye-i enzâr dédi. Beyt:

Bî-dil âmed şabbî zi-sehm-i nazâr.

5 Yüreksiz idi şabbî tîr-i nazardan.

Şîr-dil şud çü geşt riş-âver.

Arslan gönüllü oldu çünkü oldu şakal götürücü. Şan'at budur ki şabbî lafzı dilsüz ya'ni harf-i vasatşuz olıcağ şay olur. Ve şîr lafzı kalb olıcağ riş olur ve bi'l-aks. Terceme: Bî-dil etmiş şabbî sehm-i nazâr, şîr-i dildür olalı riş-âver. Nükte:

10 *Raķībān-ı hüsni be-cihet-i tamâ'î ki dârend evvel izhâr-ı riķ u °ubüdiyyet nümâyend vü der-âhîr be-sebeb-i seg-sîretî [M204b] ez-an ma'nî rücû°-nümüde haşm-ı [T205b] dâmen-gîr şund vü lafz-ı raķībā nigâh-bân-ı İn ma'nist ki riķ der-evvel tahrîr dâred vü bâ ki râci°est dâmen-gîr.*

15 Raķībān-ı hüsni [E204b] tama° ciheti ile ki evvelâ izhâr-ı riķ ve °ubüdiyyet gösterürler. Ve âhîrde kelb sîretlik sebebi ile ol ma'nîden rücû° göstermiş haşm-ı dâmen-gîr olurlar. Ve lafz-ı raķībā bu ma'nî-yi nigâh-bânîdür. Evvel tahrîrde riķ kararður ve bâ ki râci°dür dâmen-gîr. Şan'at budur ki raķībān ki cem°-i raķībdür cem°-i Fârisîdür. Ve bunuñ cem°-i °Arabîsi ruķebâdur. Ve bu lafz iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri riķ biri bâdur. Pes cüz'-i evveli riķ olduğı i°tibâr ile evvel izhâr-ı riķ ve 20 °ubüdiyyet éderler dédi. Ve lafz-ı bâ cüz'-i şânî olup âhîr vâķi° olup rücû° ma'nâsına olduğı için andan rücû° édüp haşm-ı dâmen-gîr olurlar dédi. Kıta°:

Der-luğat cem°-gerdenest ruķbet.

Lugatde cem°-gerdendür ruķbet.

Be-sinân-ı tîr şud elif mânend.

25 Gönder okı ile ki olmuşdur elif gibi. Şan'at budur ki gönderi elife teşbîh édüp raķīb ki [S147a] cem°-i raķābedür. Elif sinân gibi âña ittişâlin mülâhaza édüp dédi.

Ya°ni ân bih ki gerden-i ruķebā.

Ya°ni ol yekdür raķībler boynı.

Be-sinân °âķibet şud peyvend.

30 Gönder ile ola °âķibet ulaşığ. Şan'at budur ki raķīb ki cem°-i raķābedür. Elif ki sinân gibidür âña muttasıl olıcağ ruķebā olur. Lâ-cerem evveli budur ki raķībler boynı sinân ile cem° olup ittişâl bula. Terceme: Cem°-i gerden [M205a] dür luğatde raķāb. Elif oldu sinâna hem mânend. Ya°ni ol yek ki gerden-i ruķebā. Ola âhîr sinân ile peyvend. Hikâyet:

35 *Yekî ez-nazâr-bâzân-râ çeşm [E205a] ber-rü-yı bed-ħuyî âmede bûd vü bende-i ħü-yı belâ cü-yı ü şude her dem ez-men°-i raķībān nem-i dil ber-dîde [T206a] zâhir gerdî vü her zamân ez-cem°-i °âşıkān cem° ya°ni perî peymâne-i*

1 yüzi MES: yüz T / nişân MTS: - E // 7 gönüllü SET: gönül M / götürücü SMT: götürdi E // 14 evvelâ SET: evvel M // 15 gösterürler SET: göstere M / rücû° MTS:- E // 25 olmuşdur SET: olmuşdur M // 28 boym STM: boym E // 31 olıcağ MES: olıcağ T / evveli SMT : evvel E // 35 âmede MES: âmed T.

*°ömr pîş-i çeşm âverdi kışsa-i guşsa-i hâl bâ-yekî ez-ehl-i kemâl bâ-rû-nümüd
guft ne-dân ki her ki müte°aşşık şud şad şüret-i men°eş pîş âyed vü her ki şahid
būd deh dil ez-dünbāleeş müşāhide nümāyede.*

Biri nazar-bāzlardan gözi bir bed-ḥūnuñ yūzi üzre gelmiş idi ve ānuñ belā-cū-yı
5 ḥūyına bende olmuş idi. Her dem raḳībler men°inden nem-i dili dīde üzre zāhir éderdi.
Ve her zamān cem°-i °aşıkāndan cem ya°ni °ömr peymānesi pīrlığın göz önüne getürür
idi. Guşā-i hāl kışsasın birine ehl-i kemālden gösterdi. Ol dedi: Bilmezsın ki her
müšte°aşşık ola yüz şüret-i men° anuñ önüne gelür ve her ki şahiddür. Deh dil anuñ
°aḳabince müşāhiddür. Şan°at budur ki çeşmden murād °ayn-ı mektübīdür. Ol ki bed
10 lafzınuñ yūzi üzre ola °abd olur ki mürādif-i bendedür. Ve men° lafzını iki cüzden
mürekkeb i°tibār eyledi. Biri men biri °ayn-ı mektübīdür. Nem lafzı dil ya°ni ḳalb olıcaḳ
men olur. Ve dīde °ayndur ki cümle men° olur. Ve cem° lafzın daḫi iki cüzden
mürekkeb i°tibār eyledi ki biri °ayndur. Cüz°-i evveli taşrīḫ édüp ve cüz°-i şāniye çeşm
démek ile işāret [M205b] eyledi. Ve müte°aşşık lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār
15 eyledi ki biri müte°aş biri ḳāf-ı mektübīdür ki ḥesābda yüzdür. Şad démek ile cüz°-i
şāniye [S147b] işāret eyledi. Şüret-i men°eş démek ile cüz°-i evvele imā ḳıldı ki müte°aş
[E205b] şüreti men°eşdur. Ve şahid lafzını daḫi iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki
biri şā biri devr. Ve lafz-ı deh ḳalb olıcaḳ hed olur. Ve lafz-ı eş daḫi ḳalb olıcaḳ şā olur.
Ol ki bunuñ ardında olıcaḳ şahid olur. Ḳıt°a:

20 *Ber-ser-i cemīl-rāst kemendī zi-cīm-i zūlf. [T206b]*

Cemīlūñ başı üzredür kemend cīm-i zūlfden.

Zi-ān meyl-i ḫāḳ der-°aḳab-ı ü müceddedest.

Anuñiçün meyl-i ḫāḳ anuñ ardınca yeñilenmişdür. Şan°at budur ki cemīl lafzını
iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki biri cīm-i mektübī biri meyl lafzıdır. Çünki bu
25 anuñ ardınca ola cemīl olur.

Müşṭāḳ-rā ki şad hevest ez-pey-i yekī.

Müşṭāḳuñ ki yüz hevesi vardur bir ardınca.

Ez-müşṭ ser-ne-tābed eḡer yek eḡer şadest.

Yumruḳdan yüz döndürmez eḡer bir eḡer yüzdür. Şan°at budur ki müşṭāḳ lafzını
30 üç cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri müşṭ biri elif-i mektübīdür ki ḥesābda birdür.
Biri ḳāf-ı mektübīdür ki ḥesābda yüzdür. Mışra°-ı şānīde her bir cüze °ale°t-tertib işāret
eyledi. Terceme: Cīm olsa cemīlūñ başı üstünde kemend. Meyl eylerler aña bu ḫāḳ-ı
°ālem lā-yu°ad sevse bir maḫbūbı ger müşṭāḳ olan müşṭden yüzin. Hiç döndürmez eḡer
yek ola yaḫud ola şad. [M206a]

35 *Faşlūn fi°l-mübāşireti.*

Mübāşiret aşlında beden bedene deḡmeḡe dérler ammā işṭlāḫda mecāmi°at
démekdür. Nükte: [E206a]

1 rü-nümüd SMT: rü-nümüde E // 3nümāyede SMT: nümāyed E // 6 °aşıkāndan MES: °aşıkdan T
/ peymānesi SET: peymāne M // 19 ardında MTS: ardda E // 20 kemendī MSE kemend T //24
i°tibār SME: i°tibāri T // 29 döndürmez SET: döndüremez M // 31 °ale°-tertib MES:- T // 32 olsa
MES: olmasa T // 33 maḫbūbı SET: maḫbūb M .

Keşret-i mübâşiret be-bedî aḥvâl müntehâ şud vü lafz-ı mübâşiret mübâşir-i in ma'nîst ki 'âkıbetiş şerretest.

Keşret-i mübâşiret aḥvâl bedliḡine müntehâ olur. Ve lafz-ı mübâşiret bu ma'nîniñ mübâşiridür ki 'âkıbeti şerretdür. Şan'at budur ki mübâşiret lafzını iki cüzden mürekkebe i'tibâr eyledi ki biri mübâ biri şiretdür. Bu cüz'-i âḫir ki şürette şirretdür mübâşiret keşretiniñ âḫiri yaramazlık idüğüne delîldür. [T207a]

Ve devâm-ı vaṭî be-nür-ı dâden-ı besât-ı neşât mütemâdî şud vü lafz-ı vaṭî ber-în da'vî münṭavîst ki âḫireş ṭay est.

Ve devâm-ı vaṭî neşât-besâtinuñ devrilmesine çekilici olur. Ve lafz-ı vaṭî bu da'vî müştemildür ki [S148a] âḫiri ṭaydur. Şan'at budur ki devâm-ı vaṭî neşât besâtinuñ devrilmesine mütemâdî olduğuna istidlâl eyledi. Âḫir ṭay olduğu ile ki devirmek ma'nâsınadır. Beyt:

Nefî riyâset er ne-bûd der-mübâşeret.

Nefî riyâset eğer olmaya mübâşeretde.

15 *Lafz-ı mübâşeret zi-çi güyed me-bâş ret.*

Lafz-ı mübâşeret neden dâr olma ret. Şan'at budur ki mübâşeret lafzını iki cüzden mürekkebe i'tibâr eyledi ki biri mübâş lafzıdır ki fetḫ-i mîm ile mülâhaza eyledi ki lafz-ı 'Arabî olur bellü kişi ma'nâsına. Nükte:

20 *Elif 'alem-i [M206b] âlet-i tenâsül vü 'ayn 'alâmet-i ser-çeşme-i tevâlüdest her ki in elif ü 'ayn ez-cimâ' dür dâred cem ya'ni pâdşâh-ı vaḫt-i ḫod bâşed.*

Elif âlet-i tenâsülüñ [E206b] sancığı ve ayn' ser-çeşme-i tevâlüdün 'alâmetidür. Her kim ol elif ve 'aynı cimâ'dan dür duta cem ya'ni pâdşâh-ı vaḫtî olur. Şan'at budur ki elif ve 'ayn cimâ' lafzından dür olıcaḫ cem olur. Kıṭ'a:

25 *Miyân-ı lafz-ı cimâ' est cem'-i âb-ı ḫayât.*

Cimâ' lafzı ortasındadır âb-ı ḫayât cem'i.

Be-ḫahh ü nâle-i dil her ki âb rîḫet resîd.

Ref'-i şavt ve nâle-i dil ile her ki şu dökdi érişdi. Şan'at budur ki cimâ' lafzınıñ içinde âb ya'ni mâ vardur andan ḡayrı cem'dür. Ol ki dil ya'ni ḫalb ola 'ac olur.

30 *Cimâ'-râ 'Arabân ḡufte end er ya'ni.*

Cimâ'a 'Arablar dâdiler er ya'ni. [T207b]

Büy her an ki be-peyvest bîḫ-i ḫüyeş berîd.

Aña ki her kim ki ulaşdı kendü köküni kesdi. Şan'at budur ki luḡat-ı 'Arabda er cimâ' ma'nâsına ve luḡat-ı 'Acemde bıçku ma'nâsınadır. Bir ma'nâsından birine intikâl

4 mübâşiridür SET: mübâşiridür M // 9 besâtinuñ SEM: besâtinuñ T / çekilici MTS: çekici E // 10 vaṭî SEM:- T // 11 ile SEM:içün T // 17 mürekkebe MST: müretteb E / eyledi SME: etdi T // 20 dâred STE: - M // 22 'alâmetidür MES: 'alâmetidür T // 24 olıcaḫ SEM: oluncaḫ T // 27 resîd SMT: resed E // 28 dökdi SMT: döküldi E // 29 içinde SME: içde T // 31 dâdiler SMT: dâdi E // 34 ma'nâsından SET: ma'nâdan M.

édüp keşret-i cimā° kök kesilmeğe sebep idüğün zıkr eyledi ki İmām °Ali rađiya'llāhü °anhü démiş: *El mennā nūrūn °ayneyke ve muḥḥūn ricleyke.*¹ Nükte:

5 *Cem pürī-yi peymāne est vü °āmec serī°a's-seyr-rā güyend işārettest bedān ki cimā°-rā ki evveleş perī peymāne-i kuvvet ü şıḥhatest çün bāz-gerdānī nigū-nisārī evān-ı zindegānī vü nişān-ı sūr°at seyr-i °ōmr-i civānī bāşed vü bāz -ı nāzik post vü °āzib ḳāṭī° [S148b] bāşed delīl-i ḳāṭī°est ki çün bezā°-rā i°āde kunī post-ı nāzik-i ḥod-rā be-zāb ü seyelān-ı āb tīg-ı şehvet °āzib [M207a] gerđī.*

Cem peymāne pürlüğüdür ve °āmec serī°a's-seyre dérler. İşāretdür aña ki cimā° ki evvelī perī peymāne-i şıḥhatdür. Çün °aks kılasın zindegānī zamānınuñ başı aşagalığı 10 °ōmr-i civānī seyrinüñ sūr°atinüñ [E207a] nişānı olur. Ve bāz-ı nāzik post ve °āzib ḳāṭī° olur ki çün bezā°ı i°āde édesin. Kendü nāzik postuñu zab ve seyelān-ı āb tīg-ı şehvet ile °āzib ya°ni kesik édersin. Şan°at budur ki cimā° lafzınuñ evveli cim ve °aksi °āmeçdür. Pes aña işāret ki cimā°dan evvel kuvvet ve şıḥhat keşretde olup anuñ ḥilāfı şıḥhat ve ḥayātuñ °aksi ve °ōmr ve şebābuñ sūr°at-i zevālinüñ nişānıdır ki keşret-i cimā° müserra°- 15 ı şeyb ve mağnī-yi ḥayātdur. Ve bezā° lafzınuñ evveli bez ve °aksi °āzıbdur. İşāretdür aña ki bezā°dan evvel derinüñ yumuşaklığı olup ba°de °aksi derinüñ āb-ı tīg-i şehvet ile kesilmesi olur ki keşret-i cimā° müyesserdür. Kıṭ°a: [T208a]

Şüret-i nīk eğerçi nīk āyed be-çeşm.

Nīk süreti eğerçi nīk gelür göze.

20 *Līk kīn-i ḳalb ez-ü ḥāşıl şud.*

Ḳalb kīni andan ḥāşıl olur. Şan°at budur ki nīk fetḥ-i nūn ile °Arabīdür cimā° ma°nāsına ve kesri ile Fārisīdür eyü ma°nāsına. Pes cimā° ma°nāsına olan eyü ma°nāsına olan şüretindedür ama ḳalbi kīn olur.

Vaza°a beza°a ez-cem°iyyet beza°a āmede est.

25 *Vaza°a baza°a cem°iyyet terkībinden baza°a gelmişdür.*

Līk ez-tefrīk °azb-ı dil būd.

Lākin tefrīkadan °azb-ı dil olur. Şan°at budur ki baza°a lafzı zamm-ı bā ile ḥatunuñ °uzv-ı maḥşūşuna dérler. Ve fetḥı ile cem°-i beza°a dürrāt pāresi ma°nāsına.[M207b] Ammā ḳalb ve tefrīki ki °azıbdur °ayn-ı mühmele ve zād-ı mu°ceme 30 ile yarılmaḳ ma°nāsınadır. Pes cem°iyyet-i baza°a sebep-i tefrīk-i ḳalbdur. Nükte:

Lūṭī ki pişvāyī lam-ı luṭ ya°ni ḥubb-ı şehvāt vaṭī-rā der-°aḳab āred eğer [E207b] ez-īn °amel muşarıf ü münḳalib şud deh ṭül ü fazl [S149a] ez-Ḥaḳ piş-i ü āyed vü zānī vāzī° elif ālet der-derān-ı zenī est eğer ez-in şagal bāz-gerded vü nāz ü ni°meteş ez-gayb birün āyed.

1 kesilmeğe SET: kesilmesine M // 2 mennā SET: minnā M / nükte SET.- M // 8 peymāne SMT: peymān E / aña MES:- T // 14 ḥayātuñ SME: ḥayātınuñ T / cimā° SET: cimā°a M // 16 yumuşaklığı SMT: yumuşaklıkla E // 18 āyed SMT: āmed E //23 şüretindedür SMT: şürettedür E // 28 maḥşūşuna SET: maḥşūşa M // 30 ma°nāsınadır SMT: ma°nāsındadır E // 34 gerded SET: gered M.

¹ Cinsī ilişki göztünün nuru ve ayaklarının iligidir (güçdür).

- Lütfi ki lām-ı lūta metbu'luğuna ya'ni hubb-ı shevāt vaṭī 'aḳabe götürür. Eđer bu 'amelden munşarıf ve münḳalib ola ya'ni döne on fazl-ı Ḥaḳdan öñüne gelür. Daḫi zānī elif āleti derün-ı zende vaẓı'dur. Eđer bu şağaldan gerü döne on nāz ü ni'met gaybdan taşra gelür. Şan'at budur ki lütfi lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Biri lām-ı mektübîdür ki muşannıf anı lüt lāmıdur dédi. Ve anı hubb-ı shevāt ile tefsîr eyledi. Biri vaṭîdür ki lütfi lafzında 'aḳabde vāḳı' olan oldur. Eđer bu 'ameli döndürüp lāmı evvel [T208b] ve vaṭî lafzını şofıra kılmagı ḳalb éderse ḥāşıl-ı kelām budur ki eđer lütfi lafzı ḳalb olunursa ṭavlı olur ki ṭavl fazl ma'nasınadır. Ve ḥarf-i yā ḥesābda ondur ki anuñ öñündedir. Ve zānī lafzınıñ aşlını zenîdür déyüp anuñ içine ālet girüp zānī olmuşdur.
- 10 Eğer ḳalb olsa nāzî olur. Pes lafz-ı nāz olur ki öñünde on ya'ni yādur. Ḳıṭ'a:

Me-zen livā-yı livātet be-rū-yı ḥadd-i ṭahāret.

Urma livāṭuñ livāsını [M208a] ḥadd-i ṭahāret yüzi üzre.

Ki binigeri zi-nigū-nisāriş nişān-ı teṭāvül.

- Ki görürsün anuñ başı aşāğalığından teṭāvül nişānını. Şan'at budur ki livātet lafzı başı aşāğa ḳılıncak [E208a] teṭāvül olur.

Elif be-dāmen-i zen nîz der-zinā ne-resānî.

Elifi zen eteğine zināda erişdirmeyesün.

Ki māndet dil-i nez ü zekā be-cā zi-taḥammül.

- Ki ḳala saña ḥurrem ve pāk göñül yerinde eyilikden. Şan'at budur ki zen lafzınıñ eteği ki ḥarf-i āḫiridür. Aña elif erişecek ziña olur. Êrmiyecek zen' aynı ile ḳalur ḳalbi nizā olur. Nükte:

Eczā-i ziña delîlist ber-ān ki ez-üy ḥaḳn ü ḥabs-i nefis bāyed gered zîrā ki zînā ḥaḳn-rā güyend vü nām-ı zevce nişān ānest dil deḫi tecevüz ü taḥff ez-üy ḥāşıl āyed.

- 25 Eczā'-i zinā delîldür aña ki andan [S149b] men' ve ḥabs-i nefis etmek gerek. Zîrā ki ziña ḥaḳna dérler: Ve nām-ı zevce anuñ nişānıdır ki göñül ulaşdırmak ve şehvet dileginüñ taḥffı andan ḥāşıl olur. Şan'at budur ki lafz-ı zinā ḥaḳn ma'nasına olduğı delîldür ki andan men' ve ḥabs-i nefis étmek gerekdür. Zîrā lafz ma'nāya rāndur. Ve zevce lafzı aşlda tā iledür. Ol ki ḳalb ola cevz olur ki geçmek ve taḥff ma'nasınadır.

- 30 Ḳıṭ'a:

Bāz-gerdān nutfe et-rā ez-ḥarām.

Gerü döndür nutfeñi ḥarāmdan.

Bā-teṭanne ger dilest hest āşinā. [T209a]

- Añlamak ile eğer göñlüñüñ var ise [M208b] āşinālığı. Şan'at budur ki nutfe lafzını döndürücek teṭanne olur.

Ver delîl bāyedet inzāl-rā.

1 metbu'luğuna SMT: metbu'luğa E / 'aḳabe SET: 'aḳabde M // 5 shevāt ile SMT: shevātla E // 7 kılmagı SET: kılmagı M / eğer STM:- E // 9 olunursa SME: olursa T // 14 aşāğalığında SET: aşāğalığında M / livātet SMT: livāṭa E // 16 be SEM: ber T // 20 āḫiridür SET: āḫirdür M // 23 güyend SMT: güyed E // 28 gerekdür SET: gerek olur M // 32 nutfeñi SET: nutfeyi M // 34 āşinālığı MES: āşinālığ T.

Eğer delil [E208b] gerek ise saña inzâl için.

Bâz gerdân tâ be-bîni lâ-zinâ.

Gerü döndür tâ lâ-zinâ göresin. Şan^{at} budur ki inzâl lafzı döndürülöcek lâ-zinâ olur. Terceme: Gérü döndür gel harâmdan nutfeñi. Ger teftanê bula olsañ âşinâ. Ger delil ister iseñ inzâl için. Gérü döndür tâ göresin lâ-zinâ. Hikâyet:

5 *Yekî ez-^cuzzâb-râ ki tarâvet-i ^cizz ü câhet ez-rüyeş be-mütâba^{at}-ı şıyâbet-i âb-ı puşt zâhir bûd guftend be-în şüret ki ez-miyân-ı nisvân kenâre girifte nişân-ı recüliyyet tû çün şüret bended vü be-in şıfat ki ez-zamân-ı şühût vü şebâb âb-ı aşlâb-râ bâz-dâşte fark-ı miyân-ı tû vü zen çegü ne-tüvân gered guft ne-dânid ki merdümî-râ merd-i tüvân güft ki pâk-dâmen bûd belki her ki ez-rü-yi zinâ ez-zenân kenâre ne-gird vü kenâr cüyed zen bûd.*

Birine ergenlerden ki tarâvet-i ^cizz ü câhet ânuñ yüzünden meni şaklamak mütâba^{at}ı ile zâhir idi dâdiler: Bu şüret ile hâatunlar ortasından kenâre dutmuşundur. Senüñ recüliyyetüñ nişânı nice şüret bağlar ve bu şıfat ile zamân-ı şehvet ve şebâbdan 15 âb-ı aşlâbı gerü dutmuşundur. Fark senüñ ile ^cavret ortasında nice etmek olur dâdi. Bilmez misüz ki bir merdüme merd demek olur ki pâk-dâmen ola. Belki her kim ki zinâ yüzünden zenlerden kenâre dutmaya ve kenâr isteye zen olur. [M209a] Şan^{at} budur ki ^cuzzâb lafzımı iki cüzden mürekkeb [S150a] i^ctibâr eyledi ki biri ^cizz ve biri âbdur. Lafz-ı ^cizz evvelde olduğıçün ^cizz ü câhet ez-rüyeş dâdi. [T209b] Ve lafz-ı âb âhir olduğı 20 [E209a] için âb-ı puşt dâdi ki ma^{nâ}-yı luğavî mülâhazası ile tâ harre delâlet éder. Ve merdüm lafzınuñ dâmeni harf-i âhiri olan mîmdür. Andan pâk olup gidicek merd olur. Ve zinâ lafzı kenârsuz ya^{nî} elifsüz olıcağ zen olur. Kı^{ta}:

Çün elif her ki mücerred şud zi-bâh.

Elif gibi her kim ki mücerred oldu cimâ^{dan}.

25 *Bih bûd ez-cem^c-i şehvet-rândegân.*

Yeğ olur şehvet sürüciler cem^{inden}. Şan^{at} budur ki bâh ki mürâdif-i cimâ^{dur}. Kaçan her birinden elif gide bih ve cem^{olur} ki bih bûd ez-cem^{demek} ile buña işâret éder.

Hest şehvet ber-dil-i tû şeh ez-ân.

30 Şehvet senüñ gönülün üzre şehdür anuñ için.

Bende gerdet bendeğî bende-gân.

Çul etdi seni kullar kulluğı. Şan^{at} budur ki şehvet lafzımı iki cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi. Biri şeh ve biri vetdür ki tû lafzınuñ kalbidür. Terceme: Bâhdan her kim elif gibi mücerred olur ol bih olur cem^{inden} añlaruñ ki şehvet sürdiler. Şeh olupdur 35 kalbiñ üzre şehvet anuñ için seni. Bende eyler kullaruñ kim hizmetuñe durdular.

El-bâbü's-şâminü fi'l-fevâyidi'l-müteferriqati ve fihi fuşülün faşlün fi esnâni'l-^cömri.

3 döndürölöcek SET: döndürölöcek M // 7 kenâre SME: kenâr T // 13 mütâba^{at}ı SET: mütâba^{at} M / dutmuşundur SMT: dutmuşdur E // 15 ortasında SET: ortada M // 21 dâmeni STM: dâmen E / gidicek SET: gidilcek M // 26 cem^{inden} SET: cem^{den} M // 27 kaçan STM:- E / gide SME: gitse T // 33 kalbidür SME: kalbdür T // 35 hizmetuñe SMT: hizmete E.

Şıhaḥde démiş: *Ve ḳad yugtebirü bi's-sinni 'ani'l 'ömri.*¹ Öyleye [M209b] °ibâret muşannıf te'vîle muhtâc olur. Nükte:

Dehân-ı tıfl güyâ ḡonca ist der-şebnem-i luṭf perverde şude ku in ḡurde
[E209b] *deryâb ki fâ-yı tıfl der-miyân-ı tal vâkı° şude vü beden-i küdek güyî*
5 *kübist ez-neşât ü bâzî pây-küb ḡü biniger ki dek ki ḡüftenest der-püş zâhirest.*

Dehân-ı tıfl güyâ ḡoncadır şebnem-ı luṭfda perverde olmuş idi. [T210a] Bu ḡurdei duy ki fâ-yı tıfl tal ortasında vâkı° olmuş. Ve beden-i küdek şanasın tobdur neşât ve bâziden raḳḳâşdur. Di gör ki dek ki dökmezdür anuñ ayagında zâhirdür. Şan°at budur ki tıfl lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri ṭaldur şebnem ma°nâsına ve biri
10 fâ'-i [S150b] mektübîdür. Ve andan ism murâd eyledi ki aḡız ma°nâsınadır. Anuñiçün dehân-ı tıfl dédi ve dehân-ı tıfl ḡoncaya teşbîh olunur. Anuñiçün ḡonca ist dédi. Ve lafz-ı tıfl lafz-ı luṭf ile cevher-i ḡurüfda müsterekzdür. Ve letâfet ḡonca-i dehâna münâsibdür. Anuñiçündür şebnem-i luṭf dédi. Ve küdek lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri küdur ki top ma°nâsınadır. Ve biri dekdür ki dökmeḳ ma°nâsınadır. Pes küdek pây-
15 küb olduḡı isminüñ pâyından zâhirdür. Rubâ°iyye:

Eyyâm-ı şabâ ki mevsim-i 'ayş ü şafâst.

Oḡlanlık eyyâmı ki mevsim-i 'ayş ü şafâdur.

Der-sür°at ü ṭayyib vü tâzeliḡi şekl-i şabâst.

Sür°atde ve ṭayyibde ve tâzelikte şekl-i [M210a] şabâdur. Şan°at budur ki şabâ
20 kesr-i şad ile oḡlanlık ma°nâsınadır. Ve şabâ fetḫ-i şad ile bâd-ı şarḳ ma°nâsınadır. Pes şabâ lafzı şekilde şibâ lafzıdır. Lâ-cerem lafz-ı şekl taşḫîfe işâretzdür.

Kü yâr[E210a] ki çeşmi nihem der-ḳademeş.

Ḳanı yâr ki bir ḡöz ḳoyam anuñ ḳademine.

Ḳod lafz-ı şabâ zi-şâd çeşmi ber-pâst.

Lafz-ı sabâ şâd-çeşmlikden ayag üzre. Şan°at budur ki şabâ lafzını iki cüzden
25 mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri şâd-ı mektübîdür biri bâ lafzıdır ki pâ imlâsıdır. Terceme: Eyyâm-ı şabâ mevsim ü hengâm-ı şafâdur. Sür°atde ṭarâvetde hemân şekl-i sabâdur. [T210b] Ol yâr ḳanı çeşmi ḳoyam ḳademinde. Çün lafz-ı şabâ şâd ḡözi ber-ser-i pâdur. Nükte:

30 *Ey dervîş şafâ vü 'azûbet-i ser-çeşme-i ḡayât der-evvel-°ömrrest ki eyyâm-ı tuḡülüyyettest çün ez-ân be-ḡüzeştî nişân-ı telḡî mürḡest der-lafz-ı °ömr biniger ki der-evveleş 'ayn mu°înest vü der-âḡhireş mür ki şüleşân mürḡest mübîn.*

Ey dervîş ser-çeşme-i ḡayâtuñ şafâ ve lezzeti evvel °ömrdedür ki eyyâm-ı tuḡülüyyetzdür. Çün andan geçdiñ mevt acılığı nişânıdır. Lafz-ı °ömrre nazar ét ki
35 evvelinde °ayn mu°îndür ve âḡirinde mür ki şüleşân mürḡdzür mübîn. Şan°at budur ki

2 nükte SMT:- E // 7 olmuş SMT: olmuşdur E / şanasın SEM: şana T //8 ayagında SET: ayagda M // 14 dekdür SET:- M // 15 pâyından SMT: pâydan E / rubâ°iyye SET: ḳıṭ°a M // 19 ṭayyibde SET: ṭayyibede M / tâzelikte SMT: tâzelikle E // 23 ḳademine SMT: ḳademe E //22 ki MES:- T // 25 çeşmlikden SMT: çeşmelikden E // 28 çeşmi SET: çeşm M // 34 tuḡülüyyetzdür SET: tuḡülüyyet olur M .

¹ Ömürden insanın yaşına ulaşılır.

°ömr lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri °ayn-ı mektübîdür ki andan ism murād édindi ki çeşme ma°nāsına ola. [S151a] Biri mür ki zamm-ı mîm ile acı ma°nāsınadır. Mürg lafzınıñ iki harfidür. (Şüleşān üç bölüğüñ iki bölüğüne dérler. Mübîn zāhir ma°nāsınadır.) Rubā°iyye:

5

Der-dil şerefest tıfl-rā ez-devlet.

Dilde şerefi vardur tıfluñ devletden.

Ve ender-i [M210b] dil-i şeyḫ ü şāb harf-i °illet.

Daḫi pīrūñ ve civānuñ göñlünde harf-i °illet. Şan°at budur ki şerefdan murād harf-i āḫiri olan fādur. Taḫvīm ḥasebince ve tıfl lafzınıñ dili ya°ni harf-i vasaṭı fādur. Ve 10 şeyḫ ü şāb lafızlarınuñ [E210b]dili yā ve elifdür ki her yeri harf-i °illetdür.

Emred emreş be-dāl-ı devlet °ālist.

Emred ki emri dāl-i devlet ile °ālîdür.

Sebelet çü keşîd set be-keşed an ki let.

Bıyık çün çekdi dil-bend çeker andan soñra let. Şan°at budur ki emred lafzını iki 15 cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki biri emr lafzıdır biri dāldur. Ol dāla dāl-ı devlet dédi. Emr lafzını andan yukarı olduḡı için emreş °ālist dédi. Ve sebelet lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki biri seb [T211a] biri letdür. Pes emred ki aña sebelet gele evveli seb ve āḫiri let belki la°netdür. Terceme: Tıfluñ dili gör buldı şerefdan devlet. Hem şeyḫ ile şābuñ dili harf-i °illet. Emred ki anuñ emri yüce dāl-ı divelden. Sebelet 20 çekicek seb olur oldu soñı let. Nükte:

Civānī bīḫ-i nihāl-i şādmānī der-āb-ı zindegānī dāred der-lafz-ı şebāb biniger ki aşleş ābest vü pīr-i ḫadem laḡzān-ı °ömr ber-rū-yı efsürdegī-meşreb-i °ayş dāred der-terkīb-i şeyḫ te°emmül kun ki zīr-i ḫademeş yuḫest.

Civānlıḡuñ şādmānilik fidanı köki āb-ı ḫayātdadır. Şebāb lafzına nazar ḫıl ki aşlı 25 ābdur ayaḡı tayrıncı pīrūñ °ömri meşreb-i °ayş-i efsürdeliḡi yüzi üzredür. Şeyḫ terkībinde fikr ḫıl ki [M211a] ayaḡı altında yuḫ vardur. Şan°at budur ki şebāb lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki biri seb biri ābdur. Çün cüz'-i āḫir ābdur. Pes bu delîldür civānlık fidānınıñ köki ābdadır ve şeyḫ lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār eyledi ki biri şın-ı mektübî biri [E211a] yuḫdur. Çün cüz'-i āḫiri yuḫdur bu delālet 30 [S151b] édér ki °ömr-i pīr efsürdegī meşreb-i °ayş üzre. Kıṭ°a:

Civān-rā ser-āmed çü ey nev-civān.

Civānuñ başı çü geldi ey nev-civān.

Būd ān gehī ser be-pīşiş cüyest.

Olur ol vaḫt baş anuñ öñünde araya. Şan°at budur ki civān lafzını iki cüzden 35 mürekkeb i°tibār eyledi ki biri cev lafzıdır fetḫ-i cīm ile mülāḫaza etdi araya ma°nāsına biri ān lafzıdır. Pes bunda delālet vardur ki yiḡitlik vaḫtinde [T211b] baş bir arpadur bī-ḫadr.

2 ma°nāsına SET: ma°nāsm M / mür STM:- E // 8 pīrūñ SME: pīr T // 9 ḥasebince SMT: ḥasebce E / vasaṭı SEM: vasaṭ T // 15 lafzıdır SME: lafzıdurur T / devlet SET:- M // 18 evveli SEM: evvel T / şerefdan MTS: şerefe E // 25 yüzi SET: yüz M // 28 fidānınıñ SEM: fidānuñ T // 31 çü SET : çün M // 34 öñünde MTS: öñde E // 35 araya MES: ara T .

Ser-i pîr bî bîn ki rāyeş zi-za'f.

Pîr başını bî gör ki anuñ rāyı za'fdan.

Be-zîr-i pey-i pāy her reh-rūyest.

Her yola gidicinüñ ayağı izi altındadır. Şan'at budur ki pîr lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Biri bîdür ki nefî harfidür hem lafz-ı bî démekdür. Öyleye ma'nāsı pîriñ başı yok ve pîr lafzınıñ başı bî-lafzıdur démek olur. Ve rāyiş lafzı dağı anuñ fikri yā anuñ rā harfî démek olur. Be-zîr-i bî dédüğünden murād pîr fikri zîr-i pey pāydudur démekdür. Yāhud pîr lafzınıñ rā harfî pey lafzınıñ altındadır démekdür. Nükte:

10 *Şebāb-rā şeb ki efrūhten āteş havāst der-rūyest vü āşār-ı ān der-şem'ı
'azāreş rüşen vü şeyhūhet-rā şey ki büryānī sevdāst [M211a] der-serest ü
'alāmet-i ān der-mekāsir-i cildeş zāhir.*

Şebāba şeb ki efrūhten āteş havādur yüzündedir. Ve anuñ eşerleri şem'ı 'azārında rüşen ve şeyhūhete şey ki sevdā büryānlığıdur başında ve anuñ 'alāmeti derisinüñ şan'atlarında zāhirdür. Şan'at budur ki şebāb lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Biri şeb biri ābdur.[E211a] Cüz'-i evveli ki şebdür. Şeb en-nārdandır ki odı yağıdı ma'nāsınadır. Öyleye şebābda āteş-i havā yanup yüzünden elvān āşārındandır. Ve şeyhūhet lafzını dağı mürekkeb i'tibār eyledi ki evvel cüz'-i şeydür ki şeveye yeşüye şeyyādandır. Anı biryān eyledi ma'nāsına. Öyleye şeyhūhetde biryānı sevdā başda ve yüzünüñ buruşuklarında anuñ 'alāmeti zāhirdür. Meşnevî:

Şebāb-ı eyyām-ı hūbī [S152a] rāst [T212a] esbāb.

Yiğitlik hūbluk eyyāmınadır esbāb.

Zi-müy çün şeb vü zi-hār çün āb.

Géce gibi kıldan ve şu gibi yüzden. Şan'at budur ki şebāb lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Biri şeb biri ābdur. Bunda şeb lafzını Fārisî olmağ mülāhaza eyledi. (Bunda şeb lafzı lafz-ı 'Arabî olmağ i'tibār eyledi.)

Çü şem'ı gül der-āteş āb endūhte.

Şem'ı gül gibi odda şu kazandı.

Zi-şeb ber-āb ez-an rü āteş-efrūhet.

30 Géceden āb üzre ol yüzden od yağıdı. Şan'at budur ki şebāb lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibār eyledi. Cüz'-i evveli lafz-ı 'Arabî mülāhaza édüp ve cüz'-i şānī āb olduğı için āb üzre od yağıdı dédi.

Zi-mestī āteşī dārend [M212a] etfāl.

Mestlikden odı vardır tıfillaruñ.

35 *Ki itfā gerd bāyed tā si sāl.*

2 başını SET: başı M // 4 gidicinüñ STM: gidici E / altındadır STE: altdadır M // 7 olur SMT: - E // 13 yüzündendir SET: yüzündür M / eşerleri SMT: eşeri E // 17 öyleye SME: - T / yanup SME : yanulup T // 20 buruşuklarında SET: buruşuklarda M / meşnevî SME:- T// 34 odı SET: od M // 35 gerd SMT: gered E.

Ki söyündürmek gerek otuz yıla dek. Şan^{at} budur ki etfâl lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi. Biri itfâ biri lâm. Lâm-ı mektübîdür itfâ gerd lafzı ile cüz'-i evvele işâret eyledi. Si démek ile lâm [E212a] murâd kıldı hesâbda otuzdur.

Civân-râ ba'd ez-ân mand be-şad âh.

5 Civâna andan şofra kalur yüz âh.

Çü âh-ı süz-ı hasret tâ be-pencâh.

Süz-ı hasret âhı gibi tâ elliye dek. Şan^{at} budur ki civân lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi ki biri cü biri ândur. Ve ba'd ez-ân démenüñ ma^{nâsı} ân lafzı gitdikden şofra démekdür. Mând be-şud âh démenüñ ma^{nâsı} andan bedel çok kalur âh 10 kalur démekdür. Öyleye çü âh olur mısrâ[°]-ı şânînüñ evveli ile aña işâret éder. Ve tâ be-pencâh démek ile [T212b] tenbîh éder ki âhîr âh olur. [°]Ale'd-devâm tâ-be-pencâh ki anuñ aħiri daħi âhdur.

Çü şeyh ez-şüret-i şîn mand der-şest.

Çün şeyh şüret-i şından kaldı şestde.

15 *Bedel-i serdî çü yah gerdîd pâ-best.*

Bedel-i şovukluk buz gibi dondı ayâğı bağlayıcı. Şan^{at} budur ki şeyh lafzını iki cüzden mürekkeb i^{tibâr} eyledi ki biri şındur biri yah lafzıdur. Şeyn feth-i şın ile [°]ayb ma^{nâsın}adur. Anuñ şüreti [S152b] şındur kesr ile. Pes şüret-i şeyn démek ile cüz'-i evvele işâret eyledi. Çü yah démek ile cüz'-i şâniye taşrîh kıldı.

20 *Dil-i pîr ez-[M212b] vücüdeş der-gümânest.*

Pîrüñ dili varlığında şekdedür.

Vücüd-ı pîr reyb-i dil ez-ânest.

Pîrüñ vücüdü göñül şekki andandur. Şan^{at} budur ki pîr lafzı dil yaⁿⁱ kalb olıcağ reyb olur ki şek ma^{nâsın}adur. [E212b]

25 *Kemân-ı püşt pîrân-râ besî geşt.*

Arğa yayı pîrleri niçe niçe depeledi.

Beyâ bîn lafz-ı pîrî-râ kemân-ı püşt.

Gel gör pîrî lafzını yay arğası. Şan^{at} budur ki pîrüñ bükülmüş arğasını yaya teşbîh édüp pîri lafz-ı yek arğası kemân gibi idüğün aña delîl îrad eyledi.

30 *Kemân der-püşt-i pîr-râ zi-yâ bîn.*

Kemânı pirlık başında yâdan gör.

Be-pîşîş şüret-i tîr zi-[°]aşâ bîn.

Anuñ öñünde şüret-i tîri [°]aşâdan gör. Şan^{at} budur ki pîrî lafzını püştü ki kemân şekldür. Ol yâdur yaⁿⁱ harf-i yâdur. Yâhud kemân Türkî dilde yâdur. Ve pîrüñ öñünde 35 olan [°]aşâ şüretde tîrdür. Bu hem teşbîh-i melîhdür hem kemâna münâsîbdür hem beyt-i şâniye tavtîhdür.

2 mektübîdür SMT: mektübî olur E / lafzı SET: lafz M // 8 mürekkeb SMT: müretteb E / démenüñ SET: déme M // 11 [°]ale'd-devâm SEM: [°]ale'l-devâm T //12 âhîri SET: âhîr M // 15 gerdîd MES: gerdîde T // 19 evvele STM: evveli E / kıldı SME: kıla T //21 varlığında SET: varlığdan M // 23 yaⁿⁱ SET:- M / olıcağ SET: oluncağ M // 28 arğasını SE: arğasını M , arğayı T // 34 şekldür SET: şeklidür M.

Be-in tîr ü kemân çerh-i küşende.

Bu oğ ve yay ile katli edici çerh.

Besî hâkî ki [T213a] der-hâk efgende.

5 Niçe hâke mensüb olanı toprâğa atmışdur. Şan^{at} budur ki tîr ü kemân şürî olduğu gibi tîr ü kemân ma^{nevî} daği olur. Felek-i kıtâlûn âlet-i katli bunlardır. Ve hâkden ma^{hlûk} olan insan *küllü şey'in yerci'u ilâ aşlihi⁷* hasebince hâke varsa gerekdür. Pes tufüliyyet ve şebâb ve kühület ve şeyhühet bâkî kalmaz âhir hâke rücû^c kılınur. Ammâ andan daği [M213a] ih^{rac} olunup ve *berazü li'llâhi'l-vâhidi'l-kahhâr²* mu^{ktezâsınca} yevmü'l-cezâda mazhar-ı kâhr olmağdan ictinâb lâzımdır. Nükte:

10 *Eczâ-yı tıflî tıflîst be-tene'am şu girifte vü şüret-i civânî ez-nemevv-i gâflet h'âbist âşüfte vü eşnâ-yı[E213a] kuhület hevlist der-teg-i dil nühüfte vü hey'et-i pîrî tîrest ez-şest refte.*

15 Eczâ'-i tıflî nâzıkdür tene'am ile şu dutmuş ve şüret-i civânî nemevv-i gâfletden h'âbdur qarışmış. Ve eşnâ-yı kuhület hevldür teg-i dilde gizlenmiş ve hey'et-i pîr-i [S153a] tîrdür şestden gitmiş. Şan^{at} budur ki lafz-ı tıflî kesri-tâ ve sükün-ı fâ ile ve lafz-ı tafel fethâteyn ile cevâhir-i hurûfda müttehidlerdür. Ve lafz-ı nemevv-i h'âb yaⁿⁱ nevmdür. Harfleri qarışmuş ve şüret-i civânî h'âbîdür. Ve kuhület lafzınıñ içi hevldür ve iki cânibi ketdür. Muşannıf böyle i^{ctibâr} eyledi ki aşlda teg idi. Dil yaⁿⁱ olup ket olup hevli anuñ içinde olup kuhület olmuşdur. Hey'et-i pîr-i tîrdür. Pes hey'et lafzı 20 taşhîfe işâretdür. Ve şest altmış ma^{nâsınadır} ve kirişde oğıñ gözi geçen yer ma^{nâsınadır}. Ve pîrlük altmışdan geçen zamâna dérler. Ve tîr kirişde şestden geçer. Öyleye ez-şest refte lafzını iki ma^{nâ} bile mu^{teberdür}. Meşnevî:

Tıflî zi-pâkî vü şafâ dâñ tafel.

Tıflı pâklikden daği şafâdan bil tafel.

25 *Katre'î ez-feyz-i şehâb-ı ezel.*

Bir katre ezel şehâbı feyzinden. [T213b] Şan^{at} budur ki tıflî lafzı fethâteyn ile [M213b] ma^{tar} ma^{nâsına} daği gelür. Bunda anı i^{ctibâr} edüp tafel güyâ bir katre bārân-ı şehâb-ı ezelden dédi.

Ve zi-şeb vü ez-âb şud der-şebâb.

30 Şebden ve âbdan olur [E213b] şebâbda.

Meşreb-i ü tîre vü 'azbeş 'azâb.

Anuñ meşrebi bulanık ve 'azbi 'azâb. Şan^{at} budur ki şebâb lafzını iki cüzden mürekkeb i^{ctibâr} eyledi ki biri şeb biri âbdur. Âb lafz-ı 'Arabî i^{ctibâr} olundu ki reca^a.

3 hâk SET: hâk-i ü M // efgende SET: efgend M // 4 olanı SEM: olan T / atmışdur SMT: atmışdurur E // 5 olur SEM: vardur T // 6 varsa SET: vara M // 8 andan SEM: anda T / mu^{ktezâsınca} STM: mu^{ktezâsına} E // 16 müttehidlerdür MES: müttehidür T // 19 olmuşdur SET: olmuşdurur M // 22 öyleye SMT:- E / bile SET: ile M // 26 fethâteyn STM: fetâ E // 33 olundu SEM: oldı T.

¹ 'Herşey aslına döner.'

² 'Bir ve gücüne karşı durulmaz olan Allah Teâlâ'nın huzuruna çıkmış olurlar.' İbrahim (14):48.

ma^cnâsınadır. Şeb ki cüz' -i evveldür aña nazar meşreb-i ü tire-âb ki cüz' -i şânîdür. Aña nisbet ^cazbeş ^cazâb dédi.

Kehl şud çeşme-i hâ-yı hüş.

Kehle olur çeşme-i hâ-yı havâsı.

5 *Beste derûn-ı gül ü lâ-yı belâş.*

Bağlanmış gül içinde ve belâsınuñ kara balçığı içinde. Şan^cat budur ki kehl lafzını iki cüzden mürekkeb i^ctibâr eyledi ki biri hâdur biri kâf ve lâmdur. Zamm-ı kâf-ı ^cAcemî ile gül ve kesr-i kâf-ı ^cAcemî ile kildür. Pes bir cüz'e çeşme'-i hâ demek ile âb ki ret eyledi. Ve bir cüz'e evvelki i^ctibâr ile gül ve ikinci i^ctibâr ile lâ-yı demek ile işâret eyledi.

10 *Meşreb-i şeyh ez-eşer-i şeyn-i şın.*

Şeyhuñ meşrebi şındur şeyn eşerinden.

Yağ şude zi-efsürdegi mürğ bîn.

Buz olmuş mevt toñmaqlığından gör. Şan^cat budur ki meşreb şu içecek yer ma^cnâsınadır ki [S153b] bunda murâd ağızdur. Pes şeyh lafzınuñ harf-i evveli demek 15 olur. Lâ-cerem ma^cnâ budur ki şeyh lafzınuñ harf-i evveli şeynden bir eşer ya^cni şın-ı mektübîdür. Ve lafz-ı şude [M214a] şan^cata nazar refte ma^cnâsınadır. Öyleye ma^cnâ-yı evvel ağza ki şeyndür yağ gitmiş demek olur. Lâ-cerem şeyh müteħaffif olur. Terceme: Tıfl pâk ve pür şafâ olmuş şafel. Kâredür feyz atdı şan ebr-i ezel. Şeb ile cem^c olup âb [E214a] olmuş şebâb. Meşrebidür tire ve ^cazbî ^cazâb. Kehle çeşm oldı [T214a] havâsı 20 hây. Bağludur gül içinde yâ hâ vü cây lâm. Şeyndendür meşrebi şeyhuñ eşer. Yağ dutubdur ağızını anuñ meğer. Nükte:

Ey dervîş âftâb-ı ömr-i merdum ez-sâl-i yeküm tâ dehüm ki der-ħesâb ez-elif tâyî bâşed ây ya^cni mâhîst ki nüreş her sâl rûz-ı efzûnest vü dil-i ü yâ ya^cni kemânist ki be sihâm-ı müşterî sa^câdet maķrûnest vü ez-yâ tâ kâf yektâ vü 25 yegâne est der-ķuvvet ü belâgat vü ķalb-i ü key ya^cni pâdşâhist ber-serîr-i ferâgat vü ez-kâf tâ lâm gül ist der-çemen neşv ü nemâ ki ez-dil-i ü cüz-lek ya^cni ķarb-ı şevket-i ħâr ü tîzî cefâ ne-yâbed vü ezlâm tâ mim çün lem ber-ser-i nefî dîġerân be-lem-i muşâlih-i dünyevî meşġulest ammâ dileş ez-mül-i şehvet mül ya^cni melûlest vü ez-mîm tâ nûn gerçi giriftâr-ı men ü mâst ammâ der-dileş nemî ez-âb-ı zindeġânî be-câst vü ez-nûn tâ sin nes ya^cni ħuşķî ber ü bâr ömreş der- 30 cebîn mübeyyen est vü dileş mi-güyed sinn-i tû hemîn est.

Ey dervîş âftâb-ı ömr-i merdum birinci yıldan tâ onuncı yıla dek ki ħesâbda elifden tâ'ya dek olur. Aydur ya^cni mâhdur ki nûrı her sâl rûz-ı efzûndur. Ve anuñ [M214b] ķalbi yâdur. Ya^cni kemândur ki sihâm-ı müşterî sa^câdete maķrûndur. Ve yâdan 35 kâfa dek bir ķat ve ferîddür ķuvvetde ve belâgatde ve anuñ ķalbi key ya^cni pâdşâhdur bir ferâgat üzre. Ve kâfdan lâma dek güldür. Çemen neşv ü nemâda ki anuñ ķalbından lek ġayrı ya^cni [E214b] ķarb-ı şevket ħâr ü tîzî cefâdan ġayrı gelmez. Ve lâmdan tâ mime

1 evveldür SMT: evvelidür E // 6 bağlanmış SET: bağlanmış M / balçığı ETM: balcı S // 9 evvelki SET: evveli M // 12 şude SET: şud M // 13 toñmaqlığından SMT: toñmaqlıġdan E // 14 ma^cnâsınadır SE: ma^cnâsına olur M , ma^cnâsın T // 19 meşrebidür SET: meşrebdür M // 31 güyed MES: güy T // 34 maķrûndur SET: maķrûn olur M.

dek lem gibi gayruñ nefî baş üzre meşâlih-i düvevî lemîne meşgûldür. Ammâ dili mül-i şehvetden mül ya°ni melûldür. Ve mîmden tâ nûna dek eğerçi girftâr-ı men ve mādur. [S154a] Ammâ dilinde bir nem-i âb-ı zindegânîden [T214b] yerindedür. Ve nûndan tâ sîn-i nese dek ya°ni berg ü bâr °ömrüñ kırılığî cebînde mübeyyendür. Ve dili dir ki
 5 senüñ sînnüñ hemîndür. Şan°at budur ki °ömr zamânını ħurûf-ı ebced ħesâbı üzre i°tibâr eyledi ki birden ona ya°ni elifden yâya vârinca ây lafzı olur ve bunuñ ħalbi yādur ya°ni kemāndur. Ve ebced ħurûfunda yādan şofra kāfdur ki terkîbi yeğ olur ki yegānelik nişānidur. Ve bunuñ ħalbi keydür pādşāh ma°nāsına. Ve ebced ħurûfunda kāfdan şofra lāmdur ki terkîbi gül olur. Pes yigirmiden otuza varınca zamān-ı nûrdur. Gül gibi çemen
 10 neşv ü nemāda maţar olur. Ve bunuñ ħalbi lekdür ki ħarb-ı şevket-i ħār ile tefsîr eyledi. Ve lāmdan şofra mîmdür ki lem terkîbidür. Ĥarf-i nefîdür ki gayrı nefî édüp meşâlih-i dünyeviye lemîne ya°ni cem°ine meşgûl olur. Ve bunuñ ħalbi mildür ki mül-i şehvetden [M215a]melûl dur. Ve mîmden şofra nundur ki min terkîbidür enāniyete delālet éder. Ve bunuñ ħalbi nemdür ki âb-ı ħayātdan baħiyyedür. Ve nûndan şofra sindür ki nes
 15 terkîbidür ve bunuñ ħalbi sindür. Güyiyā °ömrüñ senüñ elli ve altmışdur dēr ki nûn ve sin ħarflerinüñ ħesābidur. Meşnevî: [E215a]

Ṭıfl ez-endişehâ-yı muhtelif.

Ṭıfl muhtelif fikrlerden.

Pāk āmed sāl-i evvel çün elif.

20 Pāk geldi evvel yılda elif gibi. Şan°at budur ki elif ki ħurûf-ı teheccîde ve ebced ħarflerinde ve erkām-ı hediyede evveldür. Ve sāl lafzında olan elif ħarekāt-ı muhtelifeden pākdur. Ṭıfl daħi sāl-i evvelde böyledür.

Murg-ı tab°eş çün be-sāl deh resed.

Ṭab°ı kuşı çün on yıla érişe.

25 *Āşiyān der-°ayş hem-çün yā nihed.*

Yuvayı °ayşda yā gibi ħor. Şan°at budur ki on ħesābda yādur ve āşiyāndan murād °uşrdur. Ĥarf-i yā anda olıcağ °ayş olur.

Bist sâle dâred [T215a] ez-da°vî-yi lāf.

Yigirmi yaşında olanuñ vardur da°vî-yi lāfdan.

30 *İmtinā° vü ser-keşî mânend-i kāf.*

İmtinā° ve ser-keşliğî kāf gibi. Şan°at budur ki kāf ħesābda yigirmidür. Aña binā°en bist sâle dēdi ve bunda kāf lafzını murād édindi. Ve ānı keffe °ani°ş-şey°i fekeffeden ism-i fā°il i°tibâr eyledi.

Sāl si pūşed zırh mânend-i lām.

35 Otuz yıl ya°ni otuz yaşında [S154b] olan giyer zırh lām gibi.

Ez-cidāl-i çihil der-kesb-i ħarām.

2 şehvetden SET: şehvetle M / eğerçi SMT:- E // 5 zamânını SM: zamānı E , zamānın T // 6 elifden SET: elifinden M / vârinca SE: vardıkda M , varıcağ T / ħalbi SET: dil M // 8 ma°nāsına SET: ma°nāsın M / ħurûfunda SMT: ħurûfda E // 11 terkîbidür SMT: terkîbdür E / gayrı SET: gayrısın M // 12 cem°ine SMT: cem°e / ki SET:- M // 16 ħesābidur SME: ħesābdur T // 17 endişehâ-yı SEM: endişe-i T // 29 da°vî SME: da°vîsi T // 34 pūşed SET: pūşend M.

Çihil cidâlınden kesb-i harâmda. Şan°at budur ki lâm hesabda [M215b]otuzdur. Ve lafz-ı lâm zırh ma°nâsına gelür. Pes °aded hasebince evvelki vechi i°tibâr édüp ve lafz-ı sâl ve cidâl ve çihilde lâmuñ vücûduna ve ma°nâ-yı muhârebenüñ huşûlüne nazar ikinci vechi i°tibâr[E215b] eyledi.

5 *Hem çü mîmeş ez-melâlet der-çihil.*

Ol mîm gibi melâletden kırkda.

Pes ki bâşed ez-ma°îşet teng-dil.

Niçe olur ma°îşetden teng-dil. Şan°at budur ki mim hesabda kırkdur. Çihil sâle olanda mîm °adedi olup melâlet lafzında daği mîmüñ vücûdun i°tibâr kılup ve mîm 10 şöyle() yazılıcağ içi bölünür. Teng pes âña nazar teng-dil dédi.

Çün be-pençe der-resed mânend-i nün.

Çün elliye érişe nün gibi.

Zîr-i şest-i gam şud zâr ü zebün.

Gam şesti altında olur zâr daği zebün. Şan°at budur ki nün hesabda ellidür şest 15 şan°ata nazar altmışdur elli altmışun altındadır.

Çün zi-şest üftâd der-dâm-ı haşar.

Çünkü şestden düşdi dâm-ı haşara.

Hem-çü sîneş raşne geşt ez-gam ciğer.

Anuñ sîni gibi gedik oldı gamdan ciğeri. Şan°at budur ki altmış yaşında olan 20 pîrûñ derûnuna halel geldüğün şest lafzına [T215b] teşbîh éyledi. Bunuñ ciğeri ya°ni içi sîndür ki diş diş gedikdür.

Ver şud ez- heftâd çeşmeş behre bîñ.

Eğer ola yetmişden ânuñ çeşmi naşîb görüci.

Âlem-i mürden şud ber-ü °ayne°l-yağîn.¹

25 Mevt °âlemi olur âña °ayne°l-yağîn. Şan°at budur [M216a] ki harf-i fâ hesabda seksendür. Ve fenâ lafzınıñ haddi harf-i evveli olan fâdur. Lâ-cerem seksene éren pîrâni faş görür ve faşdan murâd şındur. Takvîm hasebince çün heftâd lafzında hadd-i fenâ ya°ni harf-i evveli olan fâ harf-i şın ola [E216a] heftâd heştâd olur.

Ve zi-neved ger çeşm-i ü bîned güşâd.

30 Toksandandır eğer ânuñ gözi göre açılmağ.

Teng bîñi °âlemeş çün çeşm-i şâd.

Tar göresin ânuñ °âlemini şad gözi gibi. Şan°at budur ki şâd hesabda toksandır. Çün pîr toksana ére ânuñ °âlemi tar olur. Nitekim (ش)şöyle yazılssa ânuñiçün çeşm teng görünür. [S155a]

35 *Gired ez-şad der-beden sîmurg-ı cân.*

1 cidâlınden SME: cidâlınden T // 3 vücûduna SET: vücûda M / muhârebenüñ SMT: muhâribüñ E // 5 çü SE:- M, çün T // 8 olur SME: ola T / ma°îşetden SM: ma°îşetde E; ma°îşeti T // 15 nazar SMT:- E / altmışun SET: altmış M // 20 derûnuna SET: derûna M / teşbîh SEM: şebîh T // 23 naşîb STE: naşîbi M // 26 evveli STM: evvel E / éren SET: ére M // 33 yazılssa SME: yazsa T // 34 görünür MES: görür T.

¹ 'Sonra onu elbette ki: Çıplak gözle göreceksinizdir.' Tekasür (102): 7.

Dutar yüzden bedende cân sîmurgı.

Ķāf-ı kabır evvel menāzil zi-ān cihān.

Ķabr kâfını evvel menāzil ol cihāndan. (Bunda ol haber-i şerîfî mazzâmünuna işâret vardur ki *el-ķabrü evvelün menzilün min menāzilü'l-āhîreti.*)¹ Şan[°]at budur ki şad ki yüzdür ebced hesabında kâf yüzdür. Pes ma[°]nāya nazar kâfdan murād ismdür. Ya[°]ni küh-ı kâfdur. Aña binā'en sîmurg zıkr eyledi. Ve şan[°]ata nazar murād harf-i kâfdur.

Der-lugāt şad men[°] bâşed ey püser.

Lugātde şad men[°] olur ey oğlan.

Ya[°]ni ez-şad °ömr-rā ne-büd güzer.

10 Ya[°]ni yüzden °ömr olmaz geçmek. Şan[°]at budur ki şad lugāt-i °Arabda şadde yeşuddüden maşdardur men[°] ma[°]nāsına. Bunda [T216a] tenbîh vardur ki yüzi geçmekden men[°] vardur.

Ber-şad ez-°ömr ān ki yek-noқта füzüd. [M216b]

Şad üzre ol kimse ki bir noқта arturdı.

15 *Ķadd-i °ömrēş ez-helāket rü-nümüd.*

Ķadd-i °ömr helākdan yüz gösterdi.[E216b] Şan[°]at budur ki şad lafzı üzre bir noқта artırılcağ zıd olur. Terceme: Tıfl her endîşe ki ola muhtelif. Pâkdür sāl evvelinde çün elif. Murg tab[°]ı çün ānuñ evine ére. Āşiyānı °ayş édüp çün yā gire. Bist sālê çok éder da[°]vî-yi lâf. Men[°] éder ser-keş olur mânend-i kâf. Sāl si olsa zırh giyer çü lâm. 20 Cehl ile éder cidāl ve intikām. Mîm-veş çün kim bula °ömr-i cehl. Dayyık-i °işretten olur ol teng-dil. Çünki pencāha ére mânend-i nün. Şest-i gam altında olısar zebün. Çünki ére şeste çok ola hatar. Sin gibi ola pür-raĥne ciğer. Çeşm-i heftādan olur behrebîn. °Ālemi mevt için olur °ayne'l-yaĥîn. Çünki heftāddan ére heştāda yol. Ķaddini görür fenānuñ fāş ol. Ger bula toĥşandan çeşmi güşād teng olur °ālemi çün çeşm-i şād. 25 Çün şāda ére āña sîmurg-ı cân. Ķāf kabri édiser evvel mekân. Şad çü men[°] oldu lugātde ey püser. Ya[°]ni şaddan öte °ömr yok güzer. Çün şad üzre ola bir noқта ziyād. Zıd olur °ömr yine bulmaz ol güşād. Hikāyet:

30 *Pîrî müsın-rā ki çün lafz-ı müsın zîr-i dehāneş si dendāne raĥne çün sin peydā büd vü binā-yı kāmeteş çün nün ez-inĥinā pürsîdend ki ser-ā-pāy tül-i °ömrēt çendest guft si vü nüh sāl guftend bā-ķāmet-i çün dāl-ı nā-rāst ez-dürüg meyl-i rügest [S155b] çerāst guft [M217a] ne-dānîd ki muammer-i °ömr hemān dāned ki [T216b] zîr-i çihil güzārend.*

35 Bir yaşlu pîre ki lafz-ı müsın gibi ağız altında üç diş gedik sin gibi peydā idi. Ve binā-yı kāmeti nün gibi idi bükülmekden şordular ki: Ser-ā-pāy tül-i ömrüñ ne deñlüdür?dedi. Otuz toĥuz yıl dērler dal gibi [E217a] doĥru olmayan kāmēt ile

1 yüzden SET: yüzi M // 6 simurg STM: simurgı E // 7 bâşed SET: başı M // 8 olur SEM: ola T // 11 ma[°]nāsına SET: ma[°]nāsınadır M / ki SMT:- E // 17 artırılcağ SEM: artırılcağ T / her SET:- M / evvelinde SMT: evvelde E // 25 çün SET: - M / lugātde SMT: lugate E // 30 guftend SME: guftend T // 32 güzārend SEM: be-güzārend T // 34 bükülmekden STM: bükmekden E // 35 doĥru SET: toĥrı M.

¹ 'Kabir ahiret duraklarından ilk önce olanıdır.'

yalandan meyl hîleñ niçündür?dédi. Bilmediñüz mi mu'ammer-i °ömr hemân ânı bilür ki kırkıdan aşğa geçüre. Şan°at budur ki müsün lafzında dehândan murâd mîmdür. Yâ harf-i evvel olduğı içün ya dehân-ı mîme teşbîh olduğı içün ve andan aşğa olan sin-i mektübîdür ki üç dendânesi vardur. Ve müsün lafzında binâsı altında nûn vardur ki 5 kâmeti muḥannâ ve mu'ammer lafzında kırkıdan murâd mîmdür. Ânuñ altında olan °ömrdür. Beyt:

Ez-ḥarâfet şud ḥired ḥar-ṭab° vü âfet dîd cân.

Bunmaḡdan °aql ḥar-ṭab° oldu ve âfet gördi cân.

Ferrûḡ ân kû çün ḥerf-gerdîd vü bergeşt ez-cihân.

10 Mübârek oldur ki çün bunmuş oldu döndi cihândan. Şan°at budur ki ḥarâfet lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri ḥar biri âfetdür ve ḥarafe lafzı ḡalb olunsa ferruḡ olur.

Faşlûn fi'l-ḥayâti ve'l-memâti ve'd-dünyâ ve'l-°uḡbâ.

Lafzeyn üzerinde olan elif şüret-i yâ° da yazıldığı gibi °Acemler elifi ekşer imâle 15 ile yâ gibi okurlar aña binâ°endür. Nükte:

Ey dervîş eḡerçi ḥayât-râ şüret-i ḥayât ya°ni °atâst der-ser ü pâyey nazâr kûn ki ber-ḡat ya°ni tevsenî serî°a°s-seyr güvâhest vü eḡerçi mevt-i sûret. dâred ki izâkat ü âḡuşteḡî ḡasret [M217b] ü belâst der-etrâfeş biniger ki met ya°ni nez° ez-çâh-ı câh-ı dünyâst.

20 Ey dervîş eḡerçi ḥayât içün şüret-i ḥayât ya°ni °atâdur. [T217a] Ammâ ser ü pâyına nazâr ét ki ḡat üzre ya°ni bir [E217b] tevsen-i serî°a°s-seyr üzre şâhiddür. Ve eḡerçi meveddet şüret-i mevtdür ki tatdurmaḡ ve ḡasret ve belâ aşılmaḡlığıdur. Etrâfını gör ki met ya°ni dünyâ manşıbı ḡapusundan çıkarmaḡdur. Şan°at budur ki ḥayât ki zıdd-ı memâtdur. Şüret-i ḥayâtdur ki °atâ ma°nâsına. Pes şüretâ eyüdüür ammâ ibtidâ ve intihâsı 25 sür°ate ve şiddete delâlet éder ve mevt şüret-i mütdur ḡasret ve belâya [S156a] batmaḡdur. Şüretâ yaramazdur ammâ evveli ve âḡiri mestdür ki çekmek ve çâh-ı câh-ı dünyâdan ḡalâşdur. Kıṭ°a:

Zindeḡî zendîst key ü-râ ez-pey.

Zindeḡî çıkmaḡdur key anuñ ardınca.

30 *Zindeḡî bî-dâḡ bâşed ḡâl-i ü.*

Zinde kaçan daḡsız ola anuñ ḡalı. Şan°at budur ki zindeḡî lafzı iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi. Biri zenddür ki çıkmaḡ ma°nâsınadır. Biri ḡîdür ki dâḡ ma°nâsınadır. Pes zinde olan bî-dâḡ olmaz.

Mürde-râ yek-telḡî âmed piş-rüy.

35 Meyyite bir acılık gelmiş yüz öñüne.

Lîk deh şâdîst der-dünbâl-i ü.

1 bilmediñüz SET: bilmediñ M // 3 evvel SME: evvelde T / içün SMT:- E / aşğa SME: aşğada T // 7 dîd SET: dîde M // 11 mürekkeb SM: - E, müretteb T / olunsa STM: olsa E // 14 üzerinde SE: âḡirinde TM / ekşer SET: ekşerâ M // 17 güvâhest SEM: güvâst T / vü SEM:- T // 23 ḡapusundan SMT: ḡapudan E // 24 ḥayâtdur SEM: ḥayâtdurur T // 31 kaçan STM:- E / lafzı SME lafzını T // 33 zinde SEM:- T.

Lîk on şādîlıkdür anuñ kıyruğunda. Şan°at budur ki mürde lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri mür lafzıdur acı ma°nāsına. Biri deh lafzıdur on ma°nāsına. Pes mürdeye evvel mürâdet âhîr lezzetdür. Terceme: Zindegîdür zend anuñ soñu key. Zende key bî-dâğ olur ey aħî. Mürdenüñ bir telğ olur öñünde gör. Lîk on şādî
5 peyind edür daħi. Nükte:

*Ez-evvel ma°îşet eğerçi kelime-i muşâhabet [M218a] vü ictimâ° mübîn est
âhîreş biniger ki bâ-şett ü tefriķa karînest vü eğerçi ser-â-pây ecel-i ħarbe
zedenest be-nazar-ı kalb der-üy niger ki be-câ-yı dil ez-âfet-i zemînest.*

Evvelden ma°îşet eğerçi [T217b] kelime-i muşâhabet ve [E218a] ictimâ°
10 zâhirdür. Âhîrine nazar kıl ki şet ve tefriķaya karîndür. Ve eğerçi ser-â pây ecel-i ħarbe
urmakdur. Nazar-ı kalb ile âña nazar kıl ki göñül şakınmakdur âfet-i zemînden. Şan°at
budur ki ma°îşet lafzınıñ evveli me°adur ki kelime-i muşâhabet ve muķârenetdür. Ve
âhîri şetdür ki teferruk ma°nāsınadır. Lâ-cerem ma°îşetüñ eğerçi evveli ictimâ°a delâlet
éder ammâ âhîri delîl-i firķatdür. Ve ecel lafzınıñ evveli ve âhîri âldür ki kıısacık
15 gündüze dérler. Ve bunuñ kalbi lecâdür şakınmak ma°nāsına. (Muşannıf âl lafzını ħarbe
urmak ile tefsîr etdüğüne müsâmaħa vardır.) Meşnevî:

Her ki der-dünyâ celîlest ez-°amel.

Her kim ki dünyâda ulu ola °amel cihetinden.

Pîş-i Ħaķ ba°d ez-ecel bâşed ecell.

20 Ħaķ öñünde ecelden soñra olur a°zam. Şan°at budur ki mışra°-ı evvelde mezkûr
olan celîl lafzı fa°ıldür °azîm ma°nāsına. Ve mışra°-ı şânîde âhîrinde mezkûr olan ecel
lafzı ânuñ ism-i tafđîlidür. Ve andan evvel zıkr olan lafz-ı ecel âhîr ma°nāsınadır.
[S156b] Pes bunda şan°at-ı tecnîs ve iştikâķ vardır.

Ve ân ki ü ber-zulm ü zulmet bûd mîr.

25 Ol kimse ki zulm ve zulmet üzre mîrdür.

Der-laħd gerded çerâğes zûd mîr.

30 Ħabrde olur ânuñ çerâğı tîzcek ölici. Şan°at budur ki mışra°-ı evvelde ķâfiye olan
mîr lafzı beğ ma°nāsınadır. Mışra°-ı şânîde ķâfiye olan mîr lafzı merden lafzından
müştak olup zûd lafzı ile terkîb olunup [M218b] vaşf-ı terkîbî kıılınmışdur. Pes bu daħi
şan°at-ı tecnîsdür. Terceme: Dünyâda şol kişi ki celîl ola fı°l-°amel. Olur ħuzûr-ı Ħaķda
ecel éricek ecl. Hem daħi zulm ü zulmet ile ger olursa mîr. Ħabrinde olısdur[E218b]
ânuñ sem°i zûd mîr. [T218b] Nükte:

*Ey dervîş vilâdet-i muvaħħid mevtest deryâb ki müvellid evveleş mevt-i
bî-ħaddest vü âhîreş ħadd-i laħd.*

35 Ey dervîş vilâdet-i muvaħħid mevtdür. Duy ki müvellid evveli mevt-i bî-ħaddür.
Ve âhîri ħadd-i laħd. Şan°at budur ki muvaħħid lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr

3mürdeye SET: mürde M /terceme STM:- E //10 âhîrine STM: âhîre E / karîndür SET: karîn
olur M // 13 evveli STM: evvel E / delâlet SET: delîl M // 18 cihetinden SET: cihetden M // 22
tafđîlidür SET: tafđîldür M / evvel SM: evveli E, soñra E // 24 ki ü SMT: kü E // 25 kimse SEM:
kime T // 29 olunup SMT: olup E / terkîbî SET : terkîb M // 30 olur SEM: oldur T // 31 ħabrinde
STM: ħabrde E // 35 müvellid SEM: müvellidüñ T.

eyledi ki biri mu biri haddür. Evvelki cüze tenbîh eyledi. Bunun ile ki mevt-i bî-haddest dédi. Zîrâ mevt lafzını hâdsiz ya'ni âhirsiz i'tibâr edicek mu kalur ve ikinci cüz'e işâret eyledi. Âhîri hadd-i lahd démek ile. 'Arabiyye:

Şâbe'l-münâ bi-mevtinâ men 'addelehü.

5 Karışdırdı arzuları bizim mevtimiz ile şol kimse ki şaydı ânı.

İnne'l-münâ meniyyetün lâ-hadde lehü.

Taḥkîkan arzular mevtdür âña had yok. Şan'at budur ki meniyye lafzınıñ haddi olmayıcak tâ gidicek münnâ kalur. Nükte:

10 *Dünyâ ki dü yâ der-zîr dâred ħumîst ki der-dî-yi ü 'illet ber-'illetest vü ser-â-pây 'uqbâ eğerçi 'ay ü âzürdegist ammâ be-vâsıta-i kâf ü bî ser-bülendî dâred.*

Dünyâ ki iki yâ altındadır. Bir kübdür ki ânuñ çirki 'illet üzre 'illetdür. Ve ser-â-pây 'uqbâ eğerçi 'ay ve âzürdegîdür. Ammâ kâf ve bî vâsıtası ile ser-bülendliği ortada vardır. Şan'at budur ki dünyâ lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi ki biri dündür 15 biri iki pâre yâdur. Cüz'-i [M219a] evveli fetḥ-i dâl ile lafz-ı 'Arabî mülâhaza édüp ħumist dédi. Ve cüz'-i şânî ki iki yâdur. Her biri cüz'-i evvelün altında ve ḥarf-i 'illet olduğu [S157a] ecilden der-dî-yi ü 'illet ber-'illetest dédi. [E219a]Ve 'uqbâ lafzınıñ evveli ve âhîri 'aydur ki yorgunluk ve incinmek ma'nâsınadır. Ammâ bu iki ḥarfîñ ortasında olan lafz-ı kabdur ki on ma'nâsınadır. Pes dünyâ ve 'uqbâ lafzları [T218b] 20 evvelün 'illetlerine ve şânîñün rif'atlerine delâlet éder. Kıt'a:

Eğerçi âb-ı hayâtest maṭla'ı 'âcil.

Eğerçi âb-ı hayâtdür 'âcil evveli.

Zi-'ayn-i ü be-kesel dîdekeş ecel zi-kaḫâst.

Ânuñ 'aynından üzül gözcük ecel kaḫâdandır. Şan'at budur ki 'âcil ki bu 25 dünyâdur. Evveli 'ayndur çeşme ma'nâsına. Ve ol 'ayndan üzülüp ve 'ayn andan çekilicek ecel kalur.

Be-şûret er elif ecelest tîg-i firâk.

Şûretde eğerçi elif eceldür tîg-i firâk.

Velî zi-tefrika-i ü cilâ-yı cân peydâst.

30 Velî ânuñ tefrikasından cân cilâsı peydâdur. Şan'at budur ki ecel ki âhîretdür. Ânuñ elifini tîg-i firâka teşbîh eyledi. Ama ol âcil lafzınıñ ḥarfleri tefrika kılınsa cilâ olur. Terceme: Eğerçi 'ayn-ı hayât oldu maṭla'ı 'âcil. Şofıdur ol 'ayndan kesel gözünü aç. Çü hey'et-i elif âcil oldu tîg-i firâk. Cilâ-yı cân olur ammâ teğayyür etse mîzâc. Nükte:

35 *Ey dervîş şâdî çizîst ki derd-i dileş der-miyânest vü gam-ı âhîret-râ hezâr men bî-kerân ber-kerân pây ber-ser-i dünyâ nih [M219b] ki ḫâşileş bâd-ı havâst dest der-dâr-ı 'uqbâ zed ki netîceş dîdâr-ı Ĥudâst.*

1 evvelki SME: evvel T // 7 taḥkîkan SMT. taḥkîk E / yok SEM: yokdur T // 8 olmayıcak SET: olmayıcak M /nükte SET:- M // 10 bülendî SME: bülend T // 12 altındadır SMT: altdadır E / 'illet SME:- T // 15 biri SET:- M / pâre SET:- M // 20 evvelün SMT: evvel E / rif'atlerine SET: rif'ate M //24 kaḫâdandır SET: kaḫâdur M // 30 cilâsı SET: cilâyı M.

Ey dervîş şādî dünyâ bir nesnedür ki derd-i dili miyânındadır. Ve gam-ı âhîretüñ [E219b]hezâr men bî-kerân kenârı üzredür. Ayagı dünyâ başı üzre ço ki hâsılı bād-ı havâdur. Eli dâr-ı ʿuqbâya ur ki netîcesi dîdâr-ı Hudâdur. Şanʿat budur ki şādî lafzınıñ dili äddur ki qalbi dâdur. Pes şādî dünyânuñ derd-i dil miyânındadır. Ve hezârdan
5 murâd gayndur ve men lafzı kenârsuz olıcaq mîm-i mektübî qalur ki gam terkîbidür. Ve pâ lafzı kaçan dünyâ lafzınıñ başı ki dâldur anuñ [T219a] üzerine qona bād olur. Ve destden murâd yeddür ol ki dâr lafzınıñ içinde ola dîdâr olur. Kıtʿa:

Meyve-i kām-ı dilet hām kuned mihr-i cihân.

Göñlüñ murâdı [S157b] meyvesin hām éder cihân muhâbbeti.

10 *Lafz-ı dünyâ biniger der-dil-i üy âmede hām.*

Dünyâ lafzına nazâr kıl ânuñ göñlünde gelmişdür hām. Şanʿat budur ki dünyâ lafzınıñ içi niy lafzıdır. Kesr-i nûn ve sükûn-ı yâ ile lafz-ı ʿArabîdür hām maʿnâsına.

Âhîret evveleş ez-nâle vü âh zi-mürğ.

Âhîretüñ evveli eğer nâle ve âhdur mevtden.

15 *Âhîret ret kuned ez-fazl ü Haq vü niʿmet-i ʿâm.*

Âhîr seni ret éder Haqqıñ fazlından ve niʿmet-i ʿâmdan. Şanʿat budur ki âhîret lafzını iki cüzden mürekkeb iʿtibâr eyledi ki biri âhdur ki kelime-i melâldür. Biri retdür ki bellü kişi maʿnâsınadır. Terceme: Meyve-i kām dilüñ hām éder mihr-i cihânı. Lafz-ı dünyâyâ nazâr kıl ki ânuñ der-i dili hām, âhîret evveli âh oldu ölmeden gerçi. [M220a]

20 Âhîr éder seni ret fazl-ı Haq ve niʿmet-i ʿâm. Nükte:

Her ki bedel-i şümâr-ı âhîret-râ iʿtikâd kuned sekîne-i dil bîned vü ân ki hesâb-ı [E220a] kıyâmet-râ râst dâned ez-heme zebânâ şenâ-yı kâmil yâbed deryâb ki şümâr râmiş-i dilest vü ez-hesâb-ı kıyâmet şenâ hâşıl.

Her kim ki hesâb-ı âhîrete iʿtikâd éder göñül qarârın görür. Andan soñra hesâb-ı
25 kıyâmeti râst bilür. Cemʿ-i dillerden şenâ-yı kâmil bulur. Duy ki şümâr râmiş-i dildür ve hesâb-ı kıyâmetden şenâ hâşıldur. Şanʿat budur ki şümâr lafzı qalb olsa râmiş olur. Ve kıyâmet lafzı hesâbda biş yüz elli birdür. Ve şenâ lafzı dañi öyledür. Rubâʿiyye:

Ez-Haq be-beden âmeden cân Haqqast.

Haqdan bedene cân gelmek Haqdur.

30 *Ve emrüz be-rüz-ı haşr îmân Haqqast.*

Bugün haşr gününe îmân Haqdur. [T219b]

Haq sâht zi-behr-i halk mîzân-ı hesâb.

Haq kıldı halk için mîzân hesâbını.

Deryâb ki der-hesâb mîzân Haqqast.

35 Duy ki hesâbda mîzân Haqdur. Şanʿat budur ki mîzân lafzı hesâbda yüz sekizdür. Haq lafzını dañi böyledür. Nükte:

I bir SME:- T / miyânındadır SMT: miyândadır E // 5 gayndur SET: gayn olur M / olcaq MES: olıcaq T // 7 lafzınıñ SET: lafzında M / kıtʿa MES: - T // 9 göñlüñ SET: göñlünüñ M / muhâbbeti SMT: muhâbbet E // 16 seni SET:- M / fazlından SEM: fazıldan T // 18 dilüñ SME: dilüñi T // 19 ölmeden SMT: ölümden E // 22 yâbed SET: yâbed M // 26 kıyâmetden SME: kıyâmetde T / olsa SET: ola M // 31 gününe SEM: gününde T.

Ey dervîş aşl-ı şecere-i dâr-ı fenâ ez-elif nihâlîst ez-berg ü bâr vü râhat maşûn fenen-i ü fennist vü fûsûn vü bâr-ı ü dârîst ez-‘azâb-ı mezellet ü hevne ve’d-dârü’l-âhîretü hayrû’llezîne yetteküne’.

Ey dervîş [S158a] aşl-ı şecere-i dâr-ı fenâ elifden bir fidândur yaprakdan ve
5 yemişden ve râhatdan şaklanmış. Ve ânuñ budagı mekrdür efsündür ve ânuñ yemişi
dâdur ‘azâb-ı mezellet havârlıktan. Şan‘at budur ki dâr-ı fenâ lafzını bir şecereye teşbîh
édüp bunuñ aşlı ya‘ni köki elifdür. Zîrâ âhîrindedür kök dibinde olduğı gibi ve fenen
[M220b] lafzı fethateyn ile budak ma‘nâsınadır. Pes bu dâr-ı fenâ ki şeceredür. Bunuñ
10 olan dâr lafzıdır ki dâr ‘azâbdur. Kıt‘a:

Çü maţla‘-ı melâ’-i bâkiyyet mülâkî nist.

Çün saña bâkî [E220b]cemâ‘atüñ maţla‘ı mülâkî değıldür.

Mağarr-ı fânî dünyâ tu-râ münîr nümüd.

Dünyânuñ fânî mağarrı saña nür gibi göründi. Şan‘at budur ki melâ’i lafzı kaçan
15 lafz-ı kî ile ola mülâkî olur.

Be-‘ayn-ı mihr-i ‘ulüm ân ki dîd levm-i cihân.

‘Ulüm mihrî ‘aynı ile ol ki gördi levm-i cihân. (Levm ta‘n ma‘nâsınadır.)

Binâ-yı hâne-i hâkiş gayr-ı kîne ne-büd.

Ânuñ hâke mensüb hânesinüñ binâsı intikâmdan gayrı değıldür. Şan‘at budur ki
20 ‘ayn kaçan levm lafzı ile olsa [T220a] ‘ulüm olur. Nükte:

Ey dervîş her ki dâr-ı fenâ-râ zîr ü zeber gerdâned lezzet-i infirâd bedân vü her ki der-dünyâ bâ-eğall-i kifâf be-sâzed ‘âkıbet dileş ez-liğâ-yı Hudâ be-nâzed.

Ey dervîş her kim ki dâr-ı fenâyı zîr ü zeber éder lezzet-i infirâdı bilür. Ve her
25 kim ki eğall-i kifâf ile düzele ya‘ni çanâ‘at eyleye âkıbet dili liğâ-yı Hudâ ile nâz éder.
Şan‘at budur ki dâr-ı fenâ lafzınıñ aşagası yukarı yukarusı aşaga kılımıcağ infirâd olur.
Ve eğall lafzı çalb olımıcağ liğâ olur. Rubâ‘î:

Zi-fen be-güzer vü çün elif bâş yektâ.

Fenden geç elif gibi ol yalıñuz.

30 *Ki İnest der-reh ‘alâmet-i fenâ-râ.*

Ki budur yolda ‘alâmet-i fenâya. Şan‘at budur ki fen lafzından şoñra elif olıcağ
fenâ olur.

Be-pür kâr-ı lâ gird-i kâf-ı vücudet.

Lapürgalı [M221a] ile vücüduñ kâfi etrâfına.

35 *Haţî keş ki ez-Hağ beyâbî liğâ.*

3 ve’d-dârü’l-âhîretü hayrû’llezîne yetteküne MST: - E // 6 şecereye SET:şecere M // 7
âhîrindedür MES: âhîredür T // 9 budagı SMT: budag E / üzerinde SME: üzerindedür T // 14
göründi SET: görüldi M / kaçan SEM:- T // 18 büd STM: bûde E // 24 éder SMT: - E / infirâdı
SET: infirâd M // 26 yukarı TES: yukarıda M / aşaga TES: aşagada M // 31 budur STM:
budurur E // 34 ile SET:- M.

¹ ‘Ahiret yurdu ise elbette daha hayırlıdır ve takva sahiplerinin yurdu ise ne güzeldir!’ Nahl (16): 30.

Haç çek ki Haçdan bulasın likâ. Şan^{at} budur ki kâf-ı mektûbî etrâfını kaçan lâ lafzı dolaşsa likâ olur. Nükte:[E221a]

*Ey dervîş ez-elif-i ezel tâ dâl-ı ebed nişân-ı [S158b] derd-i dilest vü ber-
çehre-i dünyâ vü âhîret gerd-i in zâhir hâşıl-ı huzûr-ı dil-i hod-râ ez-dest me-dih
5 ki illet-i gâ'î ezel ü ebed tûyî biniger ki gâyet-i ezel ü ebed hurûf-ı dilettest.*

Ey dervîş elif-i ezelden dâl-ı ebede dek senüñ dilüñ derdinüñ nişâmıdır. Ve dünyâ ve âhîret yüzi üzre bunuñ tozu zâhir kendü göñlüñ huzûrunuñ hâşılını elden koma ki °illet-i gâ'î ezel ve ebed sensin. Gör ki ezel ve ebedüñ gâyeti senüñ dilüñ harfleridir. Şan^{at} budur ki ezel lafzından elif ve ebed [T220b] lafzından dal alınıcağ ed olur. Kalb
10 olınıcağ dâ olur ki mürâdif-i derddür. Ve dünyâ lafzınuñ yüzi daldur. Ve âhîret lafzınuñ yüzi elifdür ki mecmû'ı dâdur. Ve insân °illet-i gâ'îye-i ezel ve ebed idüğüne bunuñ ile istidlâl eyledi ki ezel ve ebed lafızlarınıñ gâyeti dil lafzınuñ harfleridir. Meşnevî:

Naqdî zi-dil-i tû ey mûkerrem.

Bir naqd senüñ göñlünden ey mûkerrem.

Ber-dâmen-i âdemest ü °âlem.

Âdemüñ ve °âlemüñ eteği üzredür. Şan^{at} budur ki âdem ve °âlem lafızlarında etek mîmdür. Ve anuñ üzerinde olan dal ve lâmdur ki dil harfleridir.

Der-tâ-yı türâb vü nün-ı gerdün.

Türâbuñ tāsında ve gerdünuñ nünunda. [M221b]

Mağşüd ten-i tû bûd mazmün.

Mağşüd senüñ tenüñ idi mazmün. Şan^{at} budur ki tâ ile nün cem^o olıcağ ten olur.

Ez-dâl-ı me°ad ü [E221b] mîm-i mebdâ.

Me°ad dalından ve mebdâ mîminden.

Hâşıl dem-i âdemest peydâ.

*Hâşıl dem-i âdemdür aşikâr. Şan^{at} budur ki dal ile mîm terkîb kılmıcağ dem
25 olur.*

Ez-evvel ü âhîr âdemî vâr.

Evvelden ve âhîriden âdem gibi.

Be-güzer nefsi vü dem nighdâr.

*Geç bir nefsi nefesi şakla. Şan^{at} budur ki âdemî lafzınuñ evvelinden ve
30 âhîriden geçiceğ dem kalur ve dem nighdâr lafzında ibhâm vardır. Terceme: Bu naqd dilüñden ey mûkerrem. Var âdem ve °âlem içre muhkem. Tâ tâ-yı türâb ve nün-ı gerdün. Mağşüd tenüñ olupdı mazmün. Gör dâl-ı me°ad ve mîm-i mebdâ. Hâşıl dem-i âdem oldı peydâ. Ko evvel ve âhîr âdemî vâr. Hoş dut demî sen demî nighdâr. [S159a] Nükte:*

*Ey dervîş behîşt eğerçi pâyâneş şet ü tefrika bûd çün pây ez-ü der-keşî bih
35 bâşed vü hacîm-râ ki der-miyân hay ya°ni cem°iyyet est eğer pîrâ-mün-ı ü gerdî
ya°ni âsâyiş binî.*

1 bulasın SME: bulsın T / kaçan MST:- E // 5 dilettest SET: dilet M // 6 derdinüñ SMT: derdüñ E // 8 sensin SEM: - T / harfleridir SMT: harfidür E // 11 gâ'îye SET: gâ'î M / bunuñ ile SEM: bunuñla T // 14 göñlünden SMT: göñlün E // 25 kılmıcağ SET: kılmıcağ M // 30 evvelinden SME: evvelden T // 33 olupdı SET: oluprdur M // 34 nükte SMT:- E.

Ey dervîş behişt eğerçi [T221a] âhiri şet ve tefrika idi. Çün ayak andan çekesin bih olur. Ve hacım ki ortasında hay ya°ni cem°iyyetdür. Eğer ânuñ etrâfin dolanasın cim ya°ni diñlenmek görürsün. Şan°at budur ki behişt lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibâr eyledi ki biri beh biri şetdür. Çün andan ayak ya°ni cüz'-i âhir çekile bih qalır ki yeğ ve
5 eyü ma°nâsınadır. Ve hacım [M222a] lafzınıñ içi hay lafzıdır ki kabîle ve gel berü ma°nâsınadır. Pes delîl-i cem°iyyetdür ve bunıñ iki tarafı cim ve mîmdür ki cem terkîbidür ki yorğunluk gitmek ve râhat olmağ ma°nâsınadır. [E222a] Kıt°a:

Behiştî ki der-âhires şet bûd.

Bir behişt ki ânuñ âhiri şet olur.

10 *Bet râh bâşed ser-â-pâ-yı ü.*

Bet-râh olur ânuñ başı ve ayagi. Şan°at budur ki behişt lafzınıñ âhiri şetdür ammâ evvel ve âhiri betdür.

Cehennem ki der-gerdeş âsâyiş est.

Cehennem ki ânuñ etrâfında diñlenmek vardır.

15 *Güşâ minhec-i dil zi-eczâ-yı ü.*

Aç göñül yolunu anuñ eczâsından. Şan°at budur ki cehennem lafzı dil ya°ni qalb olıcağ minhec olur. Terceme: Behiştüñ âhiri şettdür ve lîkin. Bet rehdür ser-â-pây nazar ét. Cehennem tarafı ger asâyiş olur. Ve lîkin minhec-i dildür güzer ét. Hikâyet:

20 *Şâhib-i dilî-râ pürsîdend ki nazîr-i behişt-i bî-nazîrân ez-°âlem-i kebîr der-°âlem-i sagîr ki insânest çışt güft dil-i kâmil-i dervîşânest belki eyvân-ı behişt ki güşe'î ez-qalb-i insânest deryâb ki [T221b] çün cim-i cenân-râ be-kilîd-i hidâyet fetğ kuni cenân şud dilest vü çün cim güşe-i cinân-râ be-güşmâl-ı riyâzat kesr dehî cinân şud ki behiştâ-yı bâ-fazâyilest.*

Bir şâhib-i dile şordular: Behişt-i bî-nazîrûñ nazîri °âlem-i kebîrden °âlem-i
25 sagîrden ki insândur nedür dédi. Dil-i kâmil-i dervîşândur. [S159b] Belki eyvân-ı behişt bir güşedür qalb-i insândan. Duy ki çün cim-i cenânı kilîd-i hidâyet ile fetğ édesin cenân olur ki dildür. [M222b] Ve çün güşe-i cinânı güşmâl-ı riyâzat ile kesr véresin cinân olur ki behiştâ-yı bâ-fazâyıldür. Şan°at budur ki cenân kesr-i cîm ile cem°-i cennetdür qaçan fetğ édesin cenân olur ki qalb ma°nâsına. Ve cenân ki fetğ-i cîm ile [E222b] qalb
30 ma°nâsınadır. Qaçan kesr édesin cinân olur ki cennetlerdür. (Kilîd kâf-ı °Acemî ile miftâh ma°nâsınadır) Kıt°a:

Dil-i °arif çe ger perişânest.

°Ârifüñ göñli ne deñlü ki perişândur.

Erfâ° ez-cennet vü güşâde terest.

35 Cennetden yüce rek ve güşâde rekdür. Şan°at budur ki °arif lafzınıñ harfleri qaçan perişân kılınsa erfâ° olur.

2 ortasında SET: ortada M / dolanasın SEM: dolansın T // 4 çün SE: - M , çü T / çekile STM: çekilse E // 7 yorğunluk SET: yorgunluk M / kıt°a STM: - E // 14 etrâfında SET: etrâfda M / vardır SME: vardurur T // 18 tarafı SET: etrâfı M // 25 dervîşândur SEM: dervîşân olur T // 27 véresin SET: vére M // 28 bâ SMT:- E // 31 kıt°a SEM: - T // 33 °arifüñ SMT: °arif E // 34 güşâde SET: güşâd M.

Lâ-cerem şerefe-i cinân zîrest.

Lâ-büd cennetler şerefesi aşâgadur.

Ve zi-şeref gûşe-i cenân zîrest.

Şerefden kalb köşesi yukarıdur. Şan^cat budur ki şerefe küngüre ma^cnâsınadır. Ve
 5 andan murâd cinân lafzınıñ evvelinde olan cimdür ki küngüre gibi yokdur ve dehdür.
 Ve zîrden murâd kesrdür. Ve gûşe-i cinândan murâd cîmdür. Ve zîrden murâd fethdür.
 Pes cinân ki kesr-i cîm ile cem^c-i cennetdür küngüresi kesrledür. Ve cenân ki fetğ-i cîm
 ile kalb ma^cnâsınadır köşesi fetğ iledür. Öyleye bu andan erfa^c ve a^clîdür. Terceme:
 Perîşândur dil-i ^carif eğerçi. Cinândan lîkin ol erfa^cdur a^clî. Cenânıñ şerefesidür zîr
 10 başdan [T222a] cenânıñ gûşesi a^clâdur evvelî.

Faşlûn fi'n-naşîhati.

Naşîhat hayr dilemeğe ve hayra irşâd kılmaga dârler. Nükte:

*Ey dervîş ser-i teslîm ber-ka-dem nih tâ selîmet h^cânend gerden-i menâhî
 be-zen tâ der-seyr-i menâzil mâhî şüy tâc-ı kibr ez-farğ be-nih tâ birr ü [M223a]
 15 ihsân-ı ilâhî yâbî dîde ez-a^cmâl-i hod berdâr tâ be-âmâl-i nâ-mütenâhî resî çeşm-
 i ri^câyet ez-kesî me-dâr tâ râyet-i râyet bülend şud dendân-ı mesâlet ez-ğayr
 bûnkûn tâ mâlet-i ez-^cayb be-resed rû-yı fâcir me-bîn tâ ecr yâbî dehân[E223a]
 der-meğâmid-i halk gûşây tâ hâmid-i Hâk yaşî [S160a] sîne-i mülk be-tîğ be-
 şikâf tâ mâlik şüy dil-i meşâlih-i dünyevî berdâr tâ muşlih şüy pehlev ez-cühhâl
 20 tehî kun tâ bâ-cell-i ^caql hem pehlev şüy püşt ez-ğulğ bâzgîr tâ ħall ü ceyb gerdî
 ka-dem-i riyâzet berdâr tâ be-riyâz-ı rıdvân resî kümiyyet-i turk-tâzî-râ key kun
 tâ kemmî meydân-ı firâset gerdî pâ vü ser men ü mâ der-hem şiken tâ hümâm-ı
 sipâh himmet şüy gûşe-i ^cuzlet me-güzâr tâ zillet ne-bînî câme-i mufâceret birün
 kun tâ ħil^cat-i fâħir taşavvuf yâbî ceyb-i temerrüd pâre sâz tâ merd gerdî ser-i
 25 tevâzu^c ber-ka-dem-i hem-künân dâred teğaddüm ânest tâc-ı terk ber-şadr-ı
 riyâset nih ki taşaddur-râ in nişânest.*

Ey dervîş ser teslîmi ka-dem üzre ço. Tâ selîmet okuyalar ve menâhî boynunı ur.
 Tâ seyr-i menâzilde mâhî olasın. Ve kibr tâcını depeden ço. Tâ birr ve ihsân-ı ilâhî
 bulasın. Gözi kendü a^cmâlinde kaldır tâ âmâl-i nâ-mütenâhiye éresin. Ri^câyet çeşmini
 30 kimseden dutma. Tâ fikrûñ sancığı bülend ola. Mesâlet dendânını ħayrdan çıkar. Tâ
 mâlet ħaybdan érişe. Fâcir yüzden görme. [T222b] Tâ ecr bulasın. Ağzı ħalk-ı
 meğâmidin aç. Tâ hâmid-i Hâk olasın. Ve sîne-i mülki tîğla yar. Tâ mâlik olasın. Ve dili
 meşâlih-i dünyevîden kaldır. Tâ muşlih olasın. Ve pehlevî cühhâlden [M223b] tehî kı.
 Tâ ecell-i ^caql ile hem-pehlev olasın. Püştî-yi ħalkdan gerü dut tâ ħill ü ceyb-ı Hâk
 35 olasın. Ve ka-dem-i riyâzâtı kaldır. Tâ riyâz-ı rıdvân bulasın. Ve kümiyyet-i turk-tâzî
 [E223b]sekrle tâ meydân-ı firâset bahâdurı olasın. Ve men ve mâ ser ü pâyını şay. Tâ

2 aşâgadur SET: aşâgadadur M // 5 evvelinde SEM: evvelde T / yokdur SMT: yokdurur E // 7
 pes SET:- M / kesrledür MES: kesrdür T // 9 eğerçi SMT:- E / şerefesidür SET: şerefedür M // 12
 kılmaga STM: kılmagla E // 13 h^cânend SET: h^cânende M // 25 hem-künân SMT:- E // 27
 selîmet SEM: selîm T // 31 yüzden SME: yüzünden T // 32 tîğla ETM:- S //33 cühhâlden SE:
 cehâletden MT // 35 kaldır SMT: kaldıra E.

sipāh hemminūñ hümāmı olasıñ. Güşe-i °uzleti terk étme. Tā zillet görmeyesin. Ve cāme-i mefāhireti taşra kı. Tā taşavvufuñ hil°at-i fāhirini bulasıñ. Ve temerrüd yaķasıñ yırt. Tā merd olasıñ. Ve ser-i tevāzu°ı cümleñüñ kademine ķo ki teķaddüm oldur. Ve tād-ı terk şadr-ı riyāsete ur ki taşaddura bu nişāndur. Şan°at budur ki teslīm lafzıñuñ başı
5 tā ve ayağı [S160b] mīmdür. Kaķan ol baş ya°ni tā bu ayak ya°ni mīm üzre ķonsa teslīm lafzı selīmet olur. Ve menāhī lafzıñuñ boynı ya°ni ĥarf-i evvelinden şofra olan ĥarf-i ki nūndur. Giderilse māhī olur. Ve kibr lafzıñuñ tācı kāfdur. Ol depeden giderilse bir ķalur. Ve dīdeden murād ĥarf-i °ayndur. Kaķan a°māl lafzından ķaldırılrsa āmāl olur. Ve çeşmden daĥi murād °ayn ĥarfıdır. Kaķan ri°āyet lafzından olmasa rāyet olur. Ve
10 dendāndan murād ĥarf-i sindür. Kaķan mesālet lafzından sin giderile mālet olur. Ve fācir lafzıñuñ yüzi fādur. Ol görünmeyince ecr olur. Dehāndan murād mīmdür. Meĥāmid lafzında ol açılıp gidince ĥāmid olur. Ve tīgdan murād elifdür. Kaķan mülk lafzı ānuñ ile yarılıp ortaya gire mālik olur. Ve meşālih lafzıñuñ dili ya°ni ĥarf-i vasatı elifdür. Ol götürülicek muşlih olur. Ve cūhhāl [M224a] lafzında pehlev hādur. Ol
15 gidicek ecel eczāsı bulunur. Ve ĥalk [T223a] lafzıñuñ arķası ķafdür. Anı gerü dutıcaķ ĥāl ķalur.[E224a] Ve riyāzet lafzıñuñ kademı ĥarf-i āĥiri olan tādur. Ol götürülicek riyāz ķalur. Ve kemmiyet lafzını sekrleyüp ya°ni ĥarf-i āĥirin kesicek kemī ķalur. Men lafzıñuñ pāyı ki nūndur. Ve mā lafzıñuñ seri ki içinde mīmdür. Şınup mā olup ol daĥi hem lafzıñuñ içinde olıcaķ hümām olur. Ve °uzlet lafzıñuñ güşesi ki °ayndur. Çün terk
20 oluna zillet olur. Ve mefāĥaret lafzıñuñ cāmesi ānı muĥīĥ olandur ki mīm ve tādur. Çün ol çıkarıla fāĥir ķalur. Ve temerrüd lafzıñuñ yaķası tādur. Ol yırtılıp gidicek merd ķalur. Ve tevāzu° lafzıñuñ seri tādur. Ol kadem lafzı üzre olıcaķ teķaddüm olur. Ve terk lafzıñuñ tācı tādur. Ol şadr lafzı üzre olıcaķ teşaddür olur. Nükte:

Ey dervīş destār-ı lām elif-i lāf ez-ser bīned ez-ki °alāmet-i şeref yābī
25 *şīrāzi-i elif vū dāl ez-eṭrāf-ı nuşā-i i°tikād-ı saķīm be-güşāy ki der-çerīde-i i°tikād müşbet gerdī pāy kūrā°-ı [S161a] tevsen-i nefis-rā be-°ayn-ı °ibādet muna°al dār tā çeşm ber-gerā ya°ni ĥ°āb-ı ĥāflet be-beste ne-bāşī çāķmaķ-ı cihād ber-men ya°ni kuvvet-i nefis sengīn-dil zen ki çāķmaķ-ı cīm-i şevķ-ı Ĥaķ efrūĥte gerded çāķmaķ-ı mīm vū elif mā vū men ez-gerden-i ĥamākat be-neh ki tā
30 *ĥaķkat kuvvet ü nuşret baĥşed be-estere-i şād-ı şulĥ ser-i cefā be-tirāş ki şafā-yı ķalenderī ez-rū-yı pāķī yābī be-çevġān-ı lā-ı ĥāl güyī mīm-i müdevvir-i semavāt-rā berpā tā selevāt-ı meydān-ı tevĥīd bīnī müze-i tā°-ı taleb ez-pā-yı [M224b] iĥtilāt-ı nā-kesān bīrūn kun eġer iĥtilā-yı ravza-i cinān ez-ĥannān mi-cüyī [T223b] binā-yı °ayn fem-i şa°bān-ı intifā°-ı kūnc-i dünyā ez-pāy der-efġen
35 *eġer intifā-yı ĥarābī beķā°-ı denī[E224b] mi-talebī girihĥā-yı himmet ez-ser***

1 °uzleti SME: °uzlet T / görmeyesin SET: görmesin M // 3 cümleñüñ STM: cümlesinüñ E / oldur SET: oldurur M // 5 ya°ni SET: - M / ķonsa SEM: ķoya T //7 giderilse ST: giderse M / gidere E / ol STM: - E // 11 görünmeyince SME: görmeyince T // 12 açılıp STM açup E // 17 sekrleyüp SME: sekr eyleyüp T // 24 bīned SME: bīnend T // 31 ķalenderī SET: ķalender M // 33 kun SEM: - T.

*hemyān-ı hebbet be-güşāy tā nāmet miyān-ı halk zāhir şud nihāl-i dendān-ı sin-i
fesḫet-i ehl-i be-anber-i lā berken tā felāḫat-i toḥm-ı ḫūsn-ı ʿamel ḫāşıl kunī.*

- Ey derviş lāf-ı lām-elifi dilbendini başından at ki ʿalāmet-i şeref bulasın. Elif ve dal şīrāzesin iʿtikād-ı saḫīm nüshası etrāfindan aç ki iʿtikād defterinde müşbet olasın.
- 5 Nefs küresi atı ayagını ʿibādet-i ʿaynī ile naʿllenmiş dut. Tā gözi gerā yaʿni ḫʿāb-ı gāflet üzere bağışlanmış olmayasın. Cīm cihād çaḫmağın men üzere yaʿni taş gönüllü nefis kuvveti üzere ur ki şevḫ-i Ḥaḫ kuvvetinüñ çaḫmağı yanmış ola. Mīm-i men vü elif mā çaḫmağın ḫamākat boynundan ḳo ki tā Ḥaḫ saña kuvvet ne nuşret bağışlaya. Şād-ı şulḫ-ı esteresi ile cefā başını tırāş kıl ki ḳalenderlik şafāsını pāklik yüzünden bulasın. Lām
- 10 ḫāl-i çevgāmı ile mīm müdevvir-i semevāt topunu ḳap. Tā selevāt-ı meydān-ı tevḫid göresin. Müze-i tā-yı talebī nā-kesler iḫtilāḫı ayagından çıkar. Eğer iḫtilā-yı ravza-i cinānī ḫannāndan dilerseñ. Künc-i dünyā intifāʿ-ı eşerdür ḫāsinuñ ağızı ʿaynī bināsını ayakdan bırak. Eğer intifāʿ-ı tarābī beḳāʿ-ı nī isterseñ. Hā-yı himmet girihn-i hebbet-i hemyānī başından aç. Tā aduñ ḫalk ortasında zāhir ola. Fesḫet-i emel sini dendānı
- 15 nihālını lā gülābdānı ile çıkar. Tā felāḫat-ı toḥm-ı ḫūsn-ı ʿamel ḫāşıl édesin. Şanʿat budur ki lāf lafzında [M225a] dilbenden murād evvelinde olan lādur. Ol gidicek ḫarf-i fā [S161b] ḳalır ki ʿalāmet-i şerefdür. Yaʿni ḫarf-i āḫiri dūr ki taḳvīm [T224a] iʿtibārınca ʿalāmetdür. Ve iʿtikād lafzından elif ve dāl gidicek iʿtkā ḳalır. Ve gürāʿ lafzında ʿayn muḫkem gerek ve illā gerā ḳalır ki[E225a] uyḳu maʿnāsınadır. Ve cim-i
- 20 cihād lafz-ı merḫ üzere olıcaḫ cemre olur ki ḳor maʿnāsınadır. Ve ḫamākat lafzında boyun yerinde vāḳıʿ olan mā giderilicek Ḥaḫḳat ḳalır şād ḫarf-i ile cefā başı ḳazınup ol bunuñ yerine olıcaḫ şafā olur. Ve ḫarf-i lām ile semevāt lafzından mīm giderilüp ol bunuñ yerine olıcaḫ selevāt olur. Ve iḫtilāḫ lafzından müze olan yaʿni ḫarf-i āḫir gidicek iḫtilā ḳalır. İntifāʿ lafzından ʿayn gidicek intifā ḳalır. Hemyān lafzından hā gidicek
- 25 miyān kalır. Fesḫat lafzından sin lā kelimesi ile gidüp bu anuñ yerine varıcaḫ felāḫat olur. Nükte:

- Ey derviş dāmen-i düvvāc-ı tecrīd be-dest āred tā ceyyid bāşī ser ez-
pūster-i gāflet berdār tābūt-i şehvet ber-zemīn be-mānd mağz ez-ser-i muḫālefet
birün āred tā ser-i ülfet te-rā be-sūrūrī resāned vü rü-yı dil ez-ārzūy be-gerdān tā
30 rü-yı verā-yı ān pertev ber-tū tecellī kuned dem ez-ḳadem-i şıdḳ dūr me-dār tā
daʿvī-yı ḳadem dārī ez-tū rāst āyed pūşt-i meḫāmiʿ be-şiken tām-ʿayār āyine-i
şafā muʿāyene bīnī leb ez-ʿayn-ı laʿb be-perdāz vü be-āb-ı çeşme-i şerīʿat ter sāz
tā lebāb-ı ḫarīḳat yābī pā ez-miyān-ı muḫibbān bīrün me-nih tā esīr-i miḫen ne-
gerdī dest ez-lafz-ı sedīd bāz me-gır tā sedd-i ḫarīḳat bāz ne-bīnī āstīn ber-serāb
35 baḳīʿa-i [M225b] dünyā efşān ki kemāl īnest erre-i meskenet be-keş ki miknet ü*

3 dilbendini SMT: dilbendin E / bulasın SME: bulsun T // 4 şīrāzesin SET: şīrāzesini M / etrāfindan SEM: etrāfinda T // 6 bağışlanmış SEM: balanmış T / men SET:- M // 9 ḳalenderlik SMT: ḳalenderlik E // 11 ayagından SET: ayagdan M // 14 başından STM: başdan E / aduñ SET: adı M // 18 ʿalāmetdür STM: ʿalāmetdürür E / gidicek SEM:gidincek T // 25 yerine SET: yere M // 29 resāned SME: resān T // 30 pertev STM: pertevān E // 32 muʿāyene SME: muʿāyen T // 33 yābī SET: yāb M.

şebât-ı nihâl-i iqbâl inest nîzi-i hilâf bîned ez-tâ halef-i halîfe be-Ḥaḡ başî kemân-ı ħunḡ-râ [T224b] ḡurbân sâz ki lâyıḡ-ı ḡurb-ı Ḥaḡ şüy [E225b] dendân-ı tevsen-i nefis ber-kun tâ dâmen-i tü ne-gird ya'ni tevellâ be-Ḥüdâ kun ḡalka-i ez-ser-i mütâba'at der-güş-ı nefis kun tâ müneffes ü 'azîz gerdî mührî ez-rû-yı
 5 *mîhr ber-cebîn-i rûḡ neh tâ mürevveh şüy erre ez-sin-i sekînet ber-pâ-yı kînet neh tâ yâbet senâ-yı sübhân şud perde ez-dâl dirâyet ber-rû-yı riyâ nih tâ râyet der-pâ-yı 'irfân şud.*

Ey dervîş [S162a] düvvâc-ı tecrîdüñ dâmenini ele getir. Tâ ceyyid olasın. Seri gaflet püsterinden ƣaldır. Tâbut-ı şehvet zemîn üzre ƣala. Mağzı ser-i muḡâlefedten
 10 ƣıkar. Tâ elifet başı seni sürürlüğa erişdire. Rû-yı dili arzuydan döndür. Tâ ol pertevüñ rû-yı verâyı senüñ üzre ki tecellî éde. Demi ƣadem-i şıdƣdan ırâƣ dutma. Tâ da'vî-yi ƣadem dârî senden gele. Meṡâmi' arƣasın şıy tãm-'ayâr âyine-i şafâyı mu'âyene göresin. Lebi 'ayn-ı la'bdan tamâm ƣıl ve şerî'at çeşmesi şuyı ile yaş ƣıl. Tâ lebâb-ı tarîƣat bulasın. Muḡıbbân ortasından pâ ƣıkarma tâ esîr-i miḡen olmayasın. Eli lafz-ı sedîdden
 15 gerü dutma tâ sedd-i tarîƣati gerü görmeyesin. Yañi serâb baƣı'a-i dünyâ üzre silk-i kemâl budur. Meskenet bıçkusın çek ki iqbâl nihâlinüñ ƣudreti ve şebâtı budur. Ḥilâf gönderin ât. Tâ Ḥaḡ ile halîfe olanuñ ḡalefi olasın. Kemân-ı ħunḡı ḡurbân ét ki lâyıḡ-ı ḡurb-ı Ḥaḡ olasın. Nefis küresi dışın ƣıkar tâ senüñ eteğüñ dutmaya. [M226a] Ya'ni tevellâ ḡüdâya ét ki ve ḡalkayı ser-i mütâba'atdan güş-ı nefis ƣıl tâ müneffes ve 'azîz
 20 olasın. Mührî duy mîhrden rûḡ-ı cebîni üzre ƣo tâ mürevveh olasın. Ve sîn-i sekînetden [E226a] bıçkuyı pâ-yı kînet [T225a] üzre tâ senüñ bâyuñ medḡ-i sübhân ola. Perde-i dâl dirâyetden rû-yı riyâ üzre ƣo tâ senüñ râyuñ deryâ-yı 'irfân ola. Şan'at budur ki düvvâc lafzınuñ eteği ḡarf-i âḡiri olan cimdür. Ve destden murâd yeddür. Ol buña getirilicek ceyyid olur. Ve püster lafzından ser ya'ni sin ve râ ƣaldırılcaƣ bet ƣalur. Ve mağzdan
 25 murâd mürâdifî olan maḡdur. Muḡâlelefed lafzından muḡ ƣıkarılcaƣ ülfet ƣalur. Ve lafz-ı arzüy döndürölüp ya'ni ƣalb olıcaƣ yüz ra olup öyleye rû-yı ƣâfdur. Dem lafzı andandur olmayıcaƣ kadem muḡkem olur. Ve meṡâmi' lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri meṡâ biri me'adur. Meṡâ mürâdif-i zâhrdur. Ol şınub gidicek me'a ƣalur. Âyine lafzı daḡi görünicek mu'âyene olur. Ve la'b lafzından 'ayn gidicek leb
 30 olur. [S162b] Âb lafzı aña muttaşıl olıcaƣ lebâb olur. Muḡıbbân lafzından pâ ya'ni bâ ve elif ƣıkrılcaƣ miḡen ƣalur ve destden murâd yeddür. Ƥaƣan lafz-ı sedîdden yed gide sed olur. Ve âstinden murâd mürâdifî olan küm lafzıdur. Ve serâb lafzınuñ mürâdifî âldür kim anuñ üzerine vâƣı' olıcaƣ kemâl olur. Erreden murâd sîndür. Meskenet lafzından elif çekilicek miknet ƣalur. [M226b] Ve nîzeden murâd elifdür. Ḥilâf lafzından elif
 35 gidicek ḡalef olur. Ve kemândan murâd nündur. Ol ħunḡ lafzından gidicek Ḥaḡ ƣalur. [E226b] Ve tevsen lafzını iki cüzden mürekkeb i'tibâr eyledi. Biri tev lafzıdur biri

4 gerdî SET: gerd M // 8 dâmenini SMT: dâmenin E / olasın SME: ola T // 10 sürürlüğa SET: sürürlüğa M / arzuydan SMT: arzudan E // 12 şıy SEM: - T / şafâyı SMT: şafâsını E // 13 şuyı SET: şu M / ƣıl SMT: ƣıla E // 17 olanuñ SET: olanı M / ki SEM: - T // 23 âḡiri SET: âḡir M / yeddür SME: yeddürür T // 29 görünicek SET: görüncek M // 30 lafzından SEM: lafzdan T // 33 üzerine STM: üzre E .

sendür ki diş ma'nâsınadır ki tû lafzınuñ dâmeni ya'ni ħarf-i âĥirini [T225b] dutmuşdur. Pes anı ya'ni cüz'-i şânî olan sen lafzını gider ki lâ olup cüz'-i evvel ile tevellâ ola. Ser-i mütâba'at mîmdür. Ol şöyle(.) yazılıcağ ħalkaya şebîhdür. Der-güş-ı nefsdan murâd ħarf-i evveli olan nündür. Rû-yı mîhrden murâd mîmdür. Kaçan rûĥ
5 lafzınuñ cebîni olan râ üzre mühr olsa mürevviĥ olur. Ve kînet lafzınuñ pâyı tâdur. Erre ki sîndür anuñ üzerine olıcağ senâ olur medĥ ma'nâsınadır. Lafz-ı dirâyetden dâl riya lafzınuñ üzerine olıcağ deryâ olur. Ve dirâyet lafzından dâl gidicek râyet çalır ki tâ'-i ĥitâb mülâĥazası ile senüñ fikrünü demek olur. Nükte:

- Ey dervîş-i derârî dürr-i eşk-râ deryâ sâz ki ez-yârî-bârî gevherî bâ-rey-yi*
10 *âb-rüy bîni °ayn-ı °anasır-râ be-nür-ı rûĥâniyet bînâ gerdân tâ bînende-i °aşr*
gerdî bîneş cinân-râ peydâ kun tâ der-dâniş-i °irfân resî nazâzî-râ zâyil kun ki
nâyil-i fazâyil-i câvidân yâbî muĥâzî ħalk-râ maĥfi kun ki dirâzî °ömrret âşkâr
şud binâ-yı ħavî şehvet-râ vîrân kun ki bâ-civâr-ı Ka°be-i ħaĥîķî Kur°ân bîni
15 *ebniye-i dünyevî-râ bünyâd me-kun tâ ez-°imâret-i uĥrevî nişân [M227a] yâbî*
mecâz-ı °aklî-râ mecnûn-ı °aşğ kun tâ der-nâz ü na°im-ı ħaĥîķî resî tersânende-i
vehm-ra rûsvâ-yı belâ sâz tâ tevânende-i da°vî-yi muĥabbet şud binâ-yı muĥâbâ-
[E227a] râ bâ-nefs-i muĥkem kun tâ ibâ ne-nümâyed °ayn-ı ĥired-râ be-ĥod-bîni
[S163a] ĥurrem me-kun tâ remed ne-bînend muĥayyem-i °uşşâķ-râ ĥâne-sâz ki
în maĥâm mülâyim-i büzürgâst ez-küy-ı câĥ cüy güşe-gîr ki mansıb-ı şehî ânest.
20 Ey dervîş-i derârî dürr-i eşķî [T226a] deryâ it ki yârî-bârîden bir gevheri yüz şuyı
kanması ile göresin. °Ayn-ı °anâsır nür-ı rûĥâniyet ile bînâ ét tâ bînende-i °aşr ola.
Bîneş-i cinânî peydâ kıl tâ dâniş-i °irfân édesin. Nazâzî zâyil kıl ki nâyil-i fezâyil-i
ebedî bulasın. Muĥâzî ħalkı maĥfi kıl ki dirâzî °ömrün âşkâr ola. Binâ-yı ĥuvvâ-yı
şehveti vîrân kıl ki civâr-ı Ka°be-i ħaĥîķî ile Kur°ân göresin. Ebniyye-i dünyeviyye'i
25 bünyâd etme. Tâ °imâret-i uĥreviyye nişânın bulasın. Mecâz-ı °aklı mecnûn-ı °aşğ kıl tâ
nâz ve na°im-i ħaĥîķiye éresin. Ve tersânende-i vehmi rûsvâ-yı belâ ét tâ tevânende-i
da°vî-yi muĥabbet ola. Binâ-yı muĥâbâyı nefis ile muĥkem it tâ ibâ göstermeye. °Ayn-ı
ĥiredi ĥod-bînlık ile ĥurrem eyleme tâ remed görmeye. Muĥayyem-i °uşşâķı ĥâne kıl ki
bu maĥâm ululara mülâyimdür. Mansıb istemek maĥallesinden bir köşe dut ki mansıb-ı
30 şehî oldur. (Bînâ görgün, bînende görici ma'nâsınadır.) Şan°at budur ki deryâ lafzında
taĥlîl i°tibâr olunup ma'nâsı der lafzı yâdur demek olur. İmdi dirârî lafzında der ya'ni
dal ve ra kaçan yâ'-i mektübî olsa yârî olur. Ve bir gevherden murâd anda olan elifdür
[M227b] ki ferîddür. Ve evvel yâ bu elif ile olıcağ dirârî lafzı der-yârî olur. Ve ħarf-i yâ
teşdîd ile i°tibâr olıcağ şuya kanmağ ma'nâsına olur. [E227b] Ve bâdî lafzı daĥi taĥlîl
35 olunup ba ħarf-i şıla olup rı ile demek olur. Ve gevherî lafzınuñ cüz'-i evveli gevdür ki
çukur ma'nâsınadır. Cüz'-i âĥiri rıdur. Öyle gevherî lafzı rey ile der yâĥud dirârî

1 ma'nâsınadır SET: ma'nâsınadır M / ya'ni SMT:- E // 5 cebîni SET: cebîn M / mürevviĥ
STM: müverriĥ E // 8 mülâĥazası ile SM: mülâĥaza ile E , mülâĥazayla T // 15 tersânende SMT:
tersânde E // 18 bînend SET: bîned M // 21 göresin SET: göre M // 23 ĥuvvâ SMT: ĥuvvet E //25
uĥreviyye SET: uĥrevî M // 29 mülâyimdür SET: mülâyim olur M / maĥallesinden SMT:
maĥallinden E // 35 olunup SME: olup T.

- lafzında ol elif ki feriddür rey âb-rüy ile olur. Ve lafz-1 bînâ taḥlîl olunup nâsuz demek olur. İmdi °anâşır lafzı nâsuz olıcağ °aşır olur. Ve lafz-1 peydâ taḥlîl olup [T226b]pey lafzı ya°ni bâ ve yâ y lafz-1 dâ kıl demek olur. İmdi bineş lafzında bâ ve yâ lafz-1 dâ olıcağ dâniş olur. Ve lafz-1 zâyil taḥlîl [S163b] olunup zâ ḥarfini lafz-1 yel kıl demek 5 olur. Öyleye nâz lafzında ḥarf-i ze lafz-1 yel olıcağ nâyil olur. Ve lafz-1 maḥfî taḥlîl olunup muḥ lafzı fidür demek olur. İmdi muḥâzî lafzında lafz-1 muḥ lafz-1 fî olup ve andan murâd fî olandur olup lafz-1 muḥâzî dirâzî olur. Ve lafz-1 vîrân taḥlîl olup vey lafzı rân lafzı kıl demek olur. Kaçan kuvey lafzında lafz-1 vey lafz-1 rân olsa Qur°ân olur ve lafz-1 bünyâd taḥlîl olup bün lafzı ya°ni bâ ile nûnı yâr etme demek olur. Kaçan 10 ebniye lafzında yâ ve nûn yâd olmayup gitse âyet ḳalur ki nişân ma°nâsınadır. (Ebniye lafzınıñ âḥiri aşlda nâdur. Anuñiçün bâ ve nûn gidüp âyet ḳalur ki murâdif-i nişândur.) Ve lafz-1 mecnûn taḥlîl olunup muḥ ḥarf-i nûn demek olur. Kaçan mecâz lafzında mec lafzı ḥarf-i nûn ola nâz olur. [M228a] Ve lafz-1 rûsvâ taḥlîl olunup lafz-1 res lafz-1 vâ demek olur. Tersânende lafzında res ya°ni râ ve sin lafz-1 vâ olıcağ tevânende olur. Ve 15 lafz-1 maḥkem taḥlîl olunup maḥ lafzı kem ya°ni eksik demek olur. Kaçan [E228a]muḥâbâ lafzında lafz-1 muḥ eksilse ibâ ḳalur. Ve lafz-1 ḥurrem taḥlîl olup ḥirredüm demek olur. İmdi ḥired lafzında ḥur lafzı rem olıcağ remed olur. Ve lafz-1 ḥâne taḥlîl olunup ḥâ ḥarfine demek olur. Ve neden murâd murâdifi olan lâdur. Muḥayyim lafzında hâ yerine lâ olıcağ mülâyim olur. Ve lafz-1 güşe taḥlîl olup lafz-1 gü 20 lafz-1 şe demek olur. Kaçan güy lafzında gü yerine şeh olıcağ şehî olur. Mesnevî:

Faḳr cüyî küh-ı gam ber-dil [T227a] gümâr.

Faḳr isterseñ gam taḡını gönül üzre ḥavâle kıl.

Pes be-bîn ferr-i şehî ez-her kenâr.

- Pes gör şâhlik ferrini her kenârdan. Şan°at budur ki kühdan murâd kâfdur. Kâfdan 25 murâd faḳr lafzında olan kâf-ı mektübîdür ki bir kenârı fâ bir kenârı der ki fer lafzınıñ eczâsıdır. Pes ol kâfuñ her kenârı ferdür.

Terk cüyî der-teḡ-i baḥr-i fenâ.

Terk isterseñ baḥr-i fenâ dibinde.

Hem çü rı kun noḡta-i hestî rehâ.

- Râ gibi varlık noḡtasın şalı vér. Şan°at budur ki tek lafzınıñ içinde râ ḥarfi olıcağ 30 terk olur.

Tevbe ḥ°âhî tü bihî cü [S164a] der-ḥisâl.

Tevbe isterseñ sen eyilik iste ḥaşletlerde.

Şüret-i tevbe tü bih dâñ der-mişâl.

- Tevbe şüretini sen eyü bil mişâlde. Şan°at [M228b] budur ki tevbe lafzı imlâda tü 35 bih lafzıdır ki ma°nâsın eyü demekdür.

1 olunup SMT: olup E // 5 öyleye SMT:- E / lafzında SME lafzda T // 7 olandur SET: olandurur M / vîrân SET: vîrâne M // 14 tersânende SME: tersânde T // 20 kaçan SET: - M / yerine SMT: yere E // 21 gam SEM:- T // 25 mektübîdür SET: mektübîdürür M // 27 cüyî SEM: cüyî kun T / der SEM:- T // 33 ḥaşletlerde SEM: ḥaşletlerden T // 36 ma°nâsın SE: ma°nâsında T , ma°nâsına M.

Şabr cüyî çeşm ber-ihsân-ı Rab.

Şabr istersen [E228b] gözünü ihsân-ı Rab üzere.

Rüy sâz ez-rüy der-zîr-i taleb.

Rüy düz rüydan taleb altında. Şan^{at} budur ki rüy lafzınıñ rüyı râdur. Taleb
5 lafzınıñ altı bâdur. Ol buña yüz olıcağ rab olur.

Ver tevekkül bâyedet tü gül hâl.

Eğer tevekkül gerek ise saña gül hâlî.

Bâ-Ĥağ efgn cüy ez-în şüret kemâl.

Ĥağğa birağ iste bu şüretten kemâl. Şan^{at} budur ki tevekkül lafzı feth-i tâ ve
10 zamm-ı kâf-ı müşeddede ile lafz-ı müfreddür. Tevekkül lafzı zamm-ı tâ ve zamm-ı kâf-ı
muĥaffefe ile ve teşdîd-i lâm ile lafz-ı mürekkebdür. Ammâ şüretde ikisi birdür.

Şıdk cüyî şad ki der-tafđil bûd.

Şıdk isteyesin yüz ki tafđilde idi.

Hem-çü kâf âverd icmâl ez-vücûd

15 Kâf gibi götürdi icmâl vücûddan. Şan^{at} budur ki [T227b] şıdk lafzını iki cüzden
mürekkeb i^otibâr eyledi. Biri şad biri kâf-ı mektübîdür. Cüz'-i evveli şad lafzı ile taşriĥ
eyledi. Cüz'-i sâniye hem-çü kâf demek ile tenbîh eyledi.

Ĥavf ĥ'âhî ez-cemâl-i zü'l-celâl.

Ĥavf isterseñ cemâl-i zü'l-celâlden.

20 *Ĥü taleb bâ-fâ'-ı firğat der-vişâl.*

Ĥü iste fâ'-ı firğat ile vişâlde. Şan^{at} budur ki ĥü lafzı fâ ĥarfi ile olıcağ ĥavf
olur.

Ver recâ dârî ümîd ender-i belâ.

Eğer recâ ve ümîdüñ vâd ise belâda.

25 *Ecr-i dil dâñ feyz-i didâr-ı Ĥüdâ.*

Göñül ecrin bil [M229a] didâr-ı Ĥüdâ feyzini. Şan^{at} budur ki ecr lafzı dil ya^oni
kalb olıcağ recâ olur.

Şevğ ĥ'âhî şağ kun ez-ğam sîne-râ.

Şevğ isterseñ şağğ kıl [E229a] gamdan sîne'i.

30 *Pes be-bîn zi-ü bâb-ı vaĥdet dil-güşâ.*

Pes gör andan bâb-ı vaĥdeti göñül açmış. Şan^{at} budur ki şevğ lafzı pârelenicek
bir taraflı şın bir taraflı kâf olur ki şağğ lafzınıñ eczâsıdır ki yarmağ [S164b] paralamak
ma^onâsınadır. Ve bâb-ı vaĥdetden murâd anuñ evvel ĥarfidür ki vâvdur. Pes şevğ
lafzınıñ ortasından görünen oldur.

35 *°Aşğ ĥ'âhî ĥâc-ı-âşâ bî-ğarâr.*

°Aşğ dilerseñ ĥâc-ı gibi ĥararsız.

Der-taleb ber-şâğğ-ı enfes çeşm dâr.

2 istersen SET: istesen M / rab SMT: rabbi E // 5 bâdur SET: bâdurur M // 6 bâyedet MES:
bâyed T // 11 muĥaffefe SMT: muĥaffefi E / birdür SET: bir olur M // 17 hem-çü SE:- M , hem-
çün T //21 olıcağ SME: olıncağ T //26 ecrin STM: ecrini E / ya^oni SET:- M // 31 göñül SET:
göñli M /pârelenicek SEM: pârelencek T //34 görünen MES: görülen T.

- Talebde nefis meşakkati üzre göz dut. Şan^{at} budur ki çeşmden murād ^{ay}ındur. Ol lafz-ı şakḳ üzre olıcaḳ ^{aş}ḳ olur.
- °Aql ḥ^āhī çeşm neh ber-emr-i ḳul.*
[°]Aql dilerseñ göz ḳo emr-i ḳul üzre.
- 5 *Tā bered feyz ez-zamīret °aql-ı küll.*
Tā ilete feyz senüñ zamīriñden [°]aql-ı küll. Şan^{at} budur ki çeşm ki ^{ay}ındur. Ḳul lafzı üzre ḳonıcaḳ [°]aql olur.
- °İlm ḥ^āhī nefi kun °ilmēt yaḳīn.*
[°]İlm dilerseñ [T228a] nefi ḳıl [°]ilmüñ yaḳīn.
- 10 *°Ayn bīn ber-ḥarf-i nefi ez-°ilm-i dīn.*
[°]Ayn gör ḥarf-i nefi üzre [°]ilm-i dīnden. Şan^{at} budur ki ^{ay}ından murād mektübīdür. Ḥarf-i nefiden murad lemdür. Ol bunuñ üzerine olıcaḳ [°]ilm olur.
- Vaḳt ḥ^āhī taḳvā-yı dil bī-kerān.*
Vaḳt isterseñ göñül taḳvāsın kenārsuz.
- 15 *Cüy tā vaḳt-i [M229b] tü hoş gerded ez-ān.*
İste tā senüñ vaḳtiñ hoş ola andan. Şan^{at} budur ki taḳvā bī-kerān olmaḳ taḳv ḳalur. Ol daḳı dil yaⁿⁱ ḳalb olıcaḳ vaḳt olur. (Mışra[°]-ı evvel mışra[°]-ı şānīnūñ evveli olan cüy lafzına merhūndur.)
- Hāl cüyī cūn [E229b] elif be-gūzer zi-ḥam.*
20 Hāl isterseñ elif gibi geç eḡriden.
- Tā şūyi der-ḥall-ı müşkilhā °ilm.*
Tā olasın müşkiller ḥallinde [°]ilm. Şan^{at} budur ki elif ḥarfī ḥal lafzında olıcaḳ ḥāl olur.
- Baş ḥ^āhī cūn baḫ ez-baḫr-i ḥaḫar.*
25 Baş isterseñ baḫ gibi ḳorḳu deñizinden.
- Mihr-i selvet der-dil āver der-gūzer.*
Ḡamsızlık mihrini göñle götür daḳı geç. Şan^{at} budur ki mihrden murād şems mülāḫazası ile taḳvīm ḥasebince sīn-i mektübīdür. Ol ki baḫ lafzınıñ dilinde ola başḫ olur.
- 30 *Ḳabz ḥ^āhī maḫv şāz ez-dayḳ-ı dil.*
Ḳabz dilerseñ maḫv ḳıl dayḳ-ı dilden.
- Noḳta-i levḫ-i vücūd-ı āb ü gül.*
[°]Ab ü gül vücūdunuñ levḫi noḳtasın. Şan^{at} budur ki dayḳ lafzı dil yaⁿⁱ ḳalb olıcaḳ ḳayz olur. Bir noḳta andan maḫv olıcaḳ ḳabz olur.
- 35 *Ḳurb cüyī hem-cū °Anḳa der-taleb.*
Ḳurb isterseñ [°]Anḳa gibi talebde.
- Der-pes-i ḳāf-ı ḳanā^{at} cüy Rab.*

6 zamīriñden SEM: zamīrden T // 12 mektübīdür SET: mektübīdürür M / bunuñ SMT: bu E // 16 senüñ SME:- T / olmaḳ SET: olmaḡ M // 20 ḥallinde SEM: ḥalliyle T / lafzında SET: lafzından M // 28 mülāḫazası SM: mülāḫaza ile E, mülāḫazasın T // 33 vücūdunuñ SEM: vücūdunñ T // 36 talebde SMT: talebe E.

Kāf-ı kanā^cat ardında iste Rabbī. Şan^cat budur ki kāfdan murād mektübīdür.
[T228b] [S165a] Bunuñ ardınca rab lafzı olıcağ kurb olur.

Cezbe ħ^ˆāhī derçe derd ü belā.

Cezbe isterseñ derd ü belā kapusunda.

5

Zebb-i himmet cū çü Yūsuf ez-Ĥūdā.

Himmet men^cin iste Yūsuf gibi Ĥūdādan. Şan^cat budur ki ce lafzınuñ içinde zebb lafzı olıcağ cezbe olur. (Şan^cata nazar cīm-i ^cArabī ve cīm-i Fārisī fark olunmaz.)

Vāridet bāyed zi-ĥāzret ber-devām.

Vārid gerek ise saña ĥāzretten devām üzre. [M230a]

10

Çün elif der-vird-i şebhā cū kıyām.

Elif gibi geceler virdinde iste kıyām. Şan^cat budur ki elif ĥarfi vird lafzında olıcağ vārid olur.

Sekr[E230a] ħ^ˆāhī şāfī-i kās-ı edeb.

Sekr isterseñ edeb çanağı şāfım.

15

Der-ser āver tā zi-Ĥağ yābī tarab.

Başa götür tā Ĥağdan bulasın şenlik. Şan^cat budur ki kās lafzınuñ şāfından murād ĥarf-i evvelidür. Zīrā her nesnenüñ şāfı üstünde olur. Pes kās lafzınuñ ĥarf-i evveli ki kāfdur. Çün ser lafzında ola sekr olur.

Şaĥv cūyī şoĥbet ez-bet dūr dār.

20

Şaĥv isterseñ şoĥbeti betden ırak dut.

Tā zi-vech-i Ĥağ şud tarafıt yār.

Tā vech-i Ĥağdan ola saña bir taraf yār. Şan^cat budur ki şoĥbet lafzından bet ya^cni bā ve tā dūr olup gidicek şağ kalur. Vech lafzından taraf vardur. Çün aña yār ola şaĥv olur.

25

Keşf cūyī şır-i şehvet-rā ^cinān.

Keşf isterseñ şehvet arslanınuñ ^cinānı.

Der-kef āver tā şuy ehl-i ^ciyān.

Kefe götür tā olasın ehl-i ^ciyān. Şan^cat budur ki ^cinān-ı şırden murād ĥarf-i evveli olan şın. Ol ki keşf lafzında ola keşf olur.

30

Vecd ħ^ˆāhī vāv-ı vaĥdet rü-nümüd.

Vecd dilerseñ vāv-ı vaĥdet yüz gösterdi.

Maĥv kun vāv-ı [T229a] düvī-rā ez-vücüd.

Maĥv kıl ikilik vāvını vücüddan. Şan^cat budur ki vücüd lafzından ikinci vāv maĥv olıcağ vecd olur.

35

Çeşm-i yek-bīn şağk-ı ^caşık şud zi-dost.

Bir görücü göz ^caşıkunı nışfi oldı [M230b] dostdan.

Dīde'ī ku dü hemī bīned ^cadüst.

1 ardında SMT: ardınca E // 4 kapusunda SET: kapuda M // 6 men^cin SET: men^cini M / içinde SME: içde T // 11 virdinde SET: virdde M / olıcağ MES: olıncak T // 14 çanağı şāfım SEM: çanağı içre şāfım T // 17 evvelidür SET: evveldür M / şāfı SMT:- E // 26 isterseñ SET: isteseñ M // 36 ^caşıkunı SMT: ^caşık E.

Bir göz ki iki görür °adüdür. Şan°at budur ki °aşık lafzında çeşm °ayn-ı mektübîdür ve yek elifdür. [E230b] °Ayn anı görüp °ā olup ve lafz-ı şakḳ °aşık lafzının nısfidir.

Faşlūn fi ḥātīmeti'l-kitābi.

- 5 Ba°z muşannıflaruñ °ādetidür muḳaddime ve fātīhaya muḳābil ḥātīme zıkr édüp ḥatme münāsib [S165b] kelimāt ile ḥatm éderler. Nükte:

Bende-i Fettāḥī eğerçi der-iftitāḥ-ı ĩn nüşḥa fet ü tefriḳa-i bisyār keşīd ammā be-vāsıta-i elif- kalem ümīd-vārest ki °aḳıbet nāmeş zinde mānd.

- Bende-i Fettāḥī eğerçi bu nüşḥanuñ iftitāḥında fet ve tefriḳa-i bisyār çekdi.
10 Ammā elif- kalem vāsıtası ile ümīd-vārdur ki °aḳıbet nāmı zinde ḳala. Şan°at budur ki Fettāḥ lafzını üç cüzden mürekkeb i°tibār eyledi. Biri fet biri elif biri ḥa°dur. Cüz°-i evvele der-iftitāḥ-ı fet démek ile işāret eyledi. Ve cüz°-i şāniye elif-ḳalem démek ile tenbīḥ eyledi. Ve cüz°-i şālise °aḳıbet zinde démek ile ĩmā eyledi. Ḳıṭ°a:

Naḳş-ı bütān-ı ma°nā peydāst ez-beyānem.

- 15 Ma°nā bütlerinüñ naḳşı āşḳār éder benim beyānımdan.

Her beyt-i men nigeh kun bet der-miyān-ı ü deh.

Her beytime nazār ḳıl bet anuñ ortasında ondur. Şan°at budur ki bütān lafzı ve beyān lafzı naḳş ve şüretde birdür. Ve beyt lafzınuñ iki ṫarafı bet ortası yādur ki ḥesābda ondur. [T229b]

- 20 *Der-düde-i ḳalem mānd çün şem° zinde nāmem.*

Ḳalem düdesinde ḳaldı şem° gibi zinde benim nāmım.

Binger ki hest Yaḥyā zinde miyān-ı dü-deh.

- Nazār ḳıl ki Yaḥyā zindedür iki [M231a] on ortasında. Şan°at budur ki mışra°-ı evvelde mezkūr olan düde hā°-i °alāmet ile mürekkeb ma°nāsınadır. Mışra°-ı şānīde
25 mezkūr olan düde ha-i melfüze ile iki on ma°nāsınadır. Yaḥyā lafzında lafz-ı ḥay iki yā ortasındadır ki her biri ḥesābda ondur.[E231a] Terceme: Naḳş-ı beyān-ı ma°nā peydā beyānum içre. Her beytime nazār ḳıl bir bet içinde ondur. Baḳ düde-i ḳalemde gör zindedür bu nāmım. Düde içinde ḥaydur şanma anı zebündür. Nükte:

Sevād-ı in şebistān şebīst °anber-feşān ki der-sevād-ı ü muḥadderāt-ı

- 30 *ma°ānī sitān ḥuṫte end.*

- Bu şebistān sevādı bir şebdür °anber-efşān ki anuñ sevādında muḥadderāt-ı ma°ānī ḳalk ḳoyun yatmışlardur. (Sitān arḳa üzre yatandır ve āl démek olur. Gāḥ vaşf-ı terkībī olur dilsitān gibi. Gāḥ edāt-ı ism-i mekāndur bir nesnenüñ keşretine delālet éder gülsitān, sünbülisān gibi.) Şan°at budur ki şebistān lafzını iki cüzden mürekkeb i°tibār
35 eyledi ki biri şeb lafzı ve biri sitāndur. Ol şeb sevād ile olduḡı için °anber-efşān dédi.

1 lafzında SMT: lafzda E // 5 muşannıflaruñ SET: muşannıfuñ M / muḳābil SEM:- T // 7 keşīd SEM: keşed T // 12 evvele SET: evveli M / eyledi MES : etdi T // 15 beyānımdan SET: beyānımda M // 17 bet SMT:- E / ortasında SET: ortada M // 24 evvelde SEM: evvelen T / müretteb SMT: müretteb E // 28 zebündür SET: zebün olur M // 31 sevādı SME: sevād T // 35 lafzı SET: lafzıdur M.

Ve imlâda sevâdî i°tibârî ile ki anuñ ardınca sitân lafzı [S166a] yatur. *Der sevâd-ı ü muhadderât-ı ma°ânî sitân hufte end* dedi. Beyt:

Şebistânî çünân zîbâst nezd-i her sūhan-dânî.

Bir şöyle yaraşuk şebistândur her söz bilici katında.

5 *Ki târîh-i tamâm-ı ü büved zîbâ şebistânî.*

Ki anuñ tamâmı târîhîni bir zîbâ şebistândur. Nükte:

Ey dervîş bâdî vü sâbık der-ihtirâ° ü ictimâ°-ı in nikât ü dakâyık cür°et-i in aqall-i hâlâyık est [T230a] her ki fazl-ı mütekdimm-i beyân-ı bâdî vü sâbık in şebistân-râ be-çeşm-i hıyânet vü rây-ı taşarruf der-emânet-i müfessî vü ammâ
10 *Haq şud °adî vü sâriq bâşed.*

Ey dervîş bâdî ve sâbık [M231b] bu nikât ve dekâyık ihtirâ°ında ve ictimâ°ınca bu eqall-ı hâlâyık cür°etidür. Her kim bu şebistânuñ bâdî ve sâbık beyân-ı fazl-ı mütekdimmîni çeşm-i hıyânet ve rây-ı taşarruf ile emânetde müfessî ve mâ Haq ola °adî ve sâriq olur. Şan°at budur [E231b] ki bâdî lafzında sâbık olan bâ harfi çeşm ya°ni °ayn
15 olıcaq °adî olur. Ve sâbık lafzında olan vâ harfi ra olıcaq sâriq olur. Kıı°a:

Fazl çü destâr-ı şıdk ber-ser-i şad-kes nihed.

Fazl çün şıdk dilbendin yüz kimsenüñ başı üzre qor.

Ber-ser-i İn °aşık est ez-kaşab-ı fazl şad.

Bu °aşıkuñ başı üzredür fazl kaşabından yüz. Şan°at budur ki kaşab lafzınıñ başı
20 kaşdur ki hesâbda şaddur ve °aşık lafzından taqvîm hasebince kâf murâd olup şıdk lafzında ol kâf ki şaddur. Anun başı üzre olan dañi şaddur.

Her ki bered İn kaşab ver kunedeş şad-hezâr.

Her kim ilete bu bu kaşabı eğer éde ol şadı hezâr.

Gerde bûd an kaşab gaşab be-nezd-i hîred.

25 Etmîş olur o kaşabı °aql katında. (Kaşab ince ketân bezine dérler ki ba°z diyârda dilbend gibi başa şararlar.) Şan°at budur ki şaddan murâd kâf ve hezârdan murâd gayndur. Kaşab lafzında kâf gayn olıcaq gaşab olur. Terceme: Fazl çü destâr-ı şıdk yüz kişi başına qor. Var kaşab-ı fazıldan başda bu °aşıkda şad. [T230b] Bu kaşabı ger elin éder ise yüzi biñ. Olmuş olur ol kaşab gaşab bilürse hîred. Nükte:

30 *Sevâd-ı şîr ü şâ°irî şebistânîst ki der-şân-ı ü cüz-pest menzil ne-sâzed [M232a] ve ser-çeşme-i hayâl-i ü der-dil lâyîst ki cüz-yah ü efsürdegî °ayş der-teh ne-dâred [S166b] kalem ez-hayâl-ı dürüg berdâr ki der-hayl-i şiddîkân resî kadem ez-sevdây İn sevâd-i bî-fürüg der-keş sūd-ı şiddîkân bînî.*

35 Sevâd-ı şîr ve şâ°iri [E232a] bir şebistândur ki anuñ şânında pestden gayrı menzil düzmez. Ve ser-çeşme-i hayâlî anuñ dilde bir lâydur ki dirlik yüzi toñmağı gayrı izde yokdur. Kalemî hayâl-ı dürügdan kaldır ki şiddîklar hayline érişesin. Kademi bu sevâd-ı bî-fürüg sevdâsından çek. Tâ sūd-ı şiddîklar göresin. Şan°at budur ki şebistân

1 ardınca SEM: ardında T // 3 şebistânî çünân SEM: - T // 4 şöyle STM:- E // 6 târîhîni SET: târîhin M // 8 mütekdimm SET: muqaddim M // 17 dilbendin SE: dilbendini M, dilbendi T / üzre SET: üzerine M // 19 kaşabından SET: kaşabdan M // 23 ilete SET: iletse M // 29 bilürse SMT: bilse E // 35 menzil SET: menzile M.

lafzını iki cüzden mürekkebe i^ctibâr eyledi. Biri şân lafzı biri pest lafzıdır. Pes şân içinde pest olup şebistân olmuştur. Ve hayâl lafzı dil ya^cni kalb olıcağ lâ-yağ olur. Pes bir lâdur ki izi yâğdur ve kalemde murâd elifdür. Hayâl lafzından ol kalğup gidicek hayl kalur. Ve sevda lafzında kadem elifdür. Ol çekilecek sūd kalur. Rubâ^ciyye:

5 *Ḥ āhī ki şuved silk-i kelāmet munazzam.*

Dilerseñ ki ola silk-i kelāmuñ munazzam.

Der-naẓm dehān bend be-pūştī-yi hikem.

Nazmda ağız bağla hikmetler arğalaşması ile. Şan^cat budur ki dehāndan murād mīmdür. Ol ki nazm lafzına bağlana munazzam olur.

10 *Dānī ki girift sūd-ı ʿilm ez-ʿālem.*

Bilür misin ki kim dutdı ʿilm fāyidesin ʿālemden.

Ān kũ zi-sevād-ı [T231a] şīʿr berdāşt kalem.

Ol ki ol sevād-ı şīʿrden kaldırdı kalem. Şan^cat budur ki kalemde murād elifdür. Kaçan sevād lafzından kaldırılsa sūd olur. Ve ʿālim lafzından kaldırılsa ʿilm olur.

15 Terceme: [M232b] İsterseñ ola silk-i kelāmuñ munazzam. Nazm üzre ağız bağla mu^cin ile hükme. Şol bulur sūd-ı ʿilm ʿālemden. Ref^c éde sevād-ı şīʿrden ol elde kalem. Münâcât:

*İlāhī der-ān dem ki ḥātīme-i şebistān-ı hayāt-ı mā be-dībāce-i maṭla^c-ı
şubḥ-ı vefāt-ı mā resed vü [E232b] nem-i ḥasret ber-dīde-i mā cilve dihed şın-ı
şerbet-i şehādet-i imān ez-leb-ı bā-yı beyān vü sīn-ı sīmā-yı sa^cadet-i cāvidān ez-
tā-yı ten-ı ʿuryān vü elif-i ülfet-i iḥsān ez-nūn-ı nefis-i bī-sāmān-ı mā dūr me-dār.*

20 İlāhī ol demde ki bizim hayātımız şebistānı ḥātīmesi bizim vefātımız şubḥı maṭla^cı dībācesine érişe. Ve nem-i ḥasret bizim gözümüz üzre cilve vére. Şehādet-i [S167a] imān şerbeti şınını bā-yı beyān lebinden ve sa^cadet-i cāvidān sīmāı sīnini tā-yı ten-ı ʿuryāndan ve iḥsān ülfeti elifini nūn-ı nefis-i bī-sāmānımızdan dūr dutma. Şan^cat budur ki çün kitāb-ı şebistān ḥātīmeye érđi. Bu münāsebet ile hayāt ḥatm olmağı tezekkür édüp ve anı şebistān kitābına teşbīh kılup ve anuñ ḥatm olduğı demin zıkr édüp ān-dem déyüp bunda şan^cat beyān eyledi ki nem lafzınıñ ʿArabīsi nedādur. Ol cilve édüp dönicek āned olur. Ve mā lafzınıñ yūzi mīmdür. Çün āned lafzı anuñ üzerine ola ān-dem olur. Ve bu deminde şebistān lafzınıñ harflerin zıkr eyledi ki şın-ı şerbet-i 30 şehādet-i imān harf-i evvele işāretdür. Ve leb-ı pā-yı beyān harf-i şāniye ʿalāmet [T231b] dūr. Ve sīn-ı sīmā-yı sa^cadet harf-i şālise delāletdür. Ve tā-yı ten-ı ʿuryān harf-i rābī^ca tenbīhdür. Ve elif-i ülfet-i iḥsān harf-i ḥāmise taşrīhdür [M233a] ve nūn-ı nefis harf-i sādīs ile ḥatmdür. Kıt^ca:

Eğerci şebistān-ı dīvān-ı mā. [E233a]

35 Eğerci bizim dīvānımız şebistānı.

Nümāyed ser-i şeyn ez-şīn-ı şerr.

1 lafzıdır SMT: lafzıdurur E / içinde SME: içde T // 3 kalemde SET: kalemde M / gidicek STM: gidince E // 5 munazzam STM: munazzama E // 8 arğalaşması ile SM: arğalaşma ile E, arğalaşmayla T // 11 ʿālemden SME: ʿilmden T // 14 kaçan SME: - T / kaldırılsa STM: kaldırırsa E // 22 dībācesine SET: dībāceye M // 24 sāmānımızdan SET: sāmāndan M // 32 tenbīhdür SMT: teşbīhdür E.

Gösterür şeyn başını şerr şinından.

Şeb-i zulmet ez-rü-yı ü dūr dār.

Zulmet şebın anuñ yüzünden ırak dut.

Sitān ān geheş ez-ķabül-ı nazar.

- 5 Āl andan soñra ķabül-ı nazardan. Şan^cat budur ki ser-i şin demek ile şebistān lafzınuñ ģarf-i evvelinüñ ģuşülüne işāret éder. Ve şeb lafzı yüzden dūr olıcaķ bā ģarfı ķalır. Pes ģarf-i şānı vüçüd bulur. Ve sitān lafzı andan soñra olıcaķ cümlesi şebistān olur. Nükte: Bu bende-i fakır Sürürī ģakır evvelā ser görünür. Ve şāniyen sürür ve şālişen serv görünür ki ayağı rı āb-ı ma^crifet bulmuşdur. Ve ser ü pāyını cem^c édicek
- 10 eģerçi si olup iki ģarf olur. Ammā tenhā seri bir ģarf iken iki oluķdan gelür. Ve başı giderse daģı aña fetĥ-i rāh olup rev zāhir olup fikr-i zamm-i ģarekāt ile rü gösterüp rü ekārib ve pā daģı rı olur. Ve evvel nāımı te^clīf-i kitābda sinn-i ^cömrüne işāretdür. Lākin āģiri ģatm-ı ģurūf-ı teheccī olup ekşerā *a^cmārū ümmetī beyne's-sittīne ve's-seb^cīne*
- 15 ģaşeince kesret-i şevāb āģiretine imāretdür. [S167b] Ve āģirinden evvel fikr-i uģrā ile anda sürür zāhir olup ve rāy-ı evveli terki ile sūr bāhir olup ģasb-i ģālını bu nazm ile beyān éder. (Sürürī lafzınuñ evveli sīndür ki altmışdur. Ve āģiri yādur ki ondur. Cümlesi yetmişdür. Bu mā-beynde āģirete intikāl éderse ģadīş-i şerīfde mezkūr olan ekşer ümmetden olur. Ve Resül ^caleyhi's-selām ve aşģāb-ı ^cizām ile müşāreketi bulunur.
- 20 Bu maģalde bu fakīre rahmet ile du^cā édene Allāh rahmet eylesin.) Mesnevī:

Çok ^cilme Ĥüdā kılupdı mālīk [T232a]

Hem olmuş édüñ ģarīķa sālīk [M233b]

^cİlmimle ^cavāma pend édüñ ben

Pend ile hevāya bend édüñ ben

25 Hem rāh-ı Ĥüdā dutup giderdüñ

Çok nefsi-ı ģālālını giderdüñ [E233b]

Şehzāde-i a^czam ü mu^cazzam

Nev-bāre-i ifĥām ü mūkerrem

Evşāfımı çünki ģüş ķılmuş

30 Deryā ģibi ķalbi cūş ķılmuş

^cAzm-i sefer eyledikde sultān

Olduķda mūlākī aña ol ģān

Ģüş eylediģinde pend-i pīri

Ķılmuş ģaleb anda bu fakīri

35 Tā ki baña ģükmi-ı şāh geldi

1 şinından SET: şından M // 6 evvelinüñ SMT: evvelüñ E / yüzden SET: yüzünden M // 7 pes SET:- M / cümlesi SE: cümlesin M, cümleyi T // 9 görünür SEM: görür T / bulmuşdur STM: bulmuşdurur E / pāyını SEM: pāyın T // 14 muķtezāsınca SET: muķtezāsınca M // 16 terki ile SME: terk ile T // 29 evşāfımı SET: evşāfım M.

¹ 'Ümmetimin ömrü altmış ile yetmiş arasındadır.' Hadīs-i Şerīf

² 'Her kim bir iyilik ile gelirse kendisi için onun on misli vardır.' En'ām (6) 160.

5 Derdile dilimden āh geldi
 Ne kudreti ola murğ-1 zirūñ
 Kim red éde hükümünî emîrūñ
 Çün emrle oldı bende māmūr
 10 Nā-çār olup dutuldı çün mūr
 Geldim o şehūñ çü hıdmetine
 Yağdım çü cemāl ü sıretine
 Her vechle gördüm anı pūr-nūr
 Ārāste hem-çü beyt-i ma°mūr
 15 Her pendimi ol kabūl kıldı
 Bu kalbi kabūl ü kıl kıldı
 Nefsinde ziyād édüp şalāhı
 °Alemlere vérđi hem felāhı
 Nef°im beğe ve °avāma idi
 Şanma ki kamū enāma idi
 Şimdi kamu halka oldı nef°im
 Her vechle oldı kadr ü ref°im
 Şanma ki şalāhımız kim oldı
 Belki o şalāh-1 °ālem oldı

20 Nükte: Çün hātır-1 °ātır cevāhir nişārı. °Ulūm ü ma°arifden hayli āşārı. İzhār ü
 āşkār kılmāğa rāğıp. Olup ve kayd-1 kitābet ile şayd şikār kılıp tālīb. Olup bu bende-i
 kemīne. Ve çāker-i kemterine hayli āşār izhār kılıp. Ve kulüb ehl-i kabūle cevāhir nişār
 édüp. Cenāb-1 büzürgüvārı hātā-bende. Ve hāzret-i °İlyāsı cevābende dédüm. Kıç°a:
 [T232b]

25 Eğerci nām-1 şerīfūñ için édüp te°līf
 Şehā şahīfe-i °ālemde şebt édüp āşār
 Nice fūnūnda yazdım kitāb édüp taşnīf
 Ki her birinde senūñ nāmuñ eyledüm izhār
 Ne māl ü manşıb idi maқşadım ne °izz ü şeref
 30 Ne cāyize idi ne cūbbe idi ne destār
 Eğer su°āl éder iseñ nedür ya maқşūduñ
 Bu deñlü gūşış édüp °ilme şarfdan efkār
 Murādım ol ki kalem birle ben du°anı kılam
 Ki ben gidem kıala bunlar du°añ ola tekrār
 35 Dağı murād buña sen şeh ile ben dervīş
 Lisān-1 nāsda maқrūn-1 zıkr olam her bār
 Saña du°ā édūben ben gedāyı yād édeler
 Deyeler aña dağı rahmetin Haқ éde nişār

3 hükümünî SET: hükümün M // 5 dutuldı SEM: dutdı T // 9 çü SMT:- E // 21 kılmāğa SEM:
 kılmaya T // 28 birinde SMT: birin E // 33 du°anı SET: du°ā M.

Ve kad vaqa'a'l-ferag min tahriri hazihî'n-nüşhatü's-şerîfeti 'an eḳallü'l-'ibād
 Mehmed bin Ahmed bin 'Abdü's-Şamed el-müderrişü bi-medreseti Dizdâr Ahmed. Fî
 evâhîri Şa'bânü'l-mu'azzam. Sene sittîn ve tis'a mi'e.¹

5

10

15

20

25

30

¹ Yukarıda Süleymaniye (S) Nüshasının ferag kaydı verilmiştir. Diğer nüshaların ferag kayıtları dipnotta belirtilmiştir.

Topkapı(T):Temmete'l-kitâb. Bi-'avni'llâhi'l-ve hhâb. Fi vaḳti'ḳ-ḳuḳhâ. Yevmü's-şülüş min şehri'l-mübâreki Ramazân. Senetü aḳadî ve sittîn tis'a mi'e

Manisa (M): Temme şerḫü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-vehhâb. Vaḳtû'l-'aşri yevmü'l- ḫâmisü fi yevmi'l-evveli min şehri cemâziye'l-âhîri'l mu'azzami. Senetü elfün hicretün hilâliyyetün.

Hâlet (E) : Temme şerḫü'l-kitâbi bi-'avni'llâhi'l-vehhâbi. Vaḳtû'l-'aşri yevmü's-şülesâ eş-şâminü min şehri şa'bânü'l-mu'azzami şemânün ve ḫamsîne ve tis'a mi'etün hicretün hilâliyyetün. Ve kad veqa'a'l-ferag min kitâbeti fi sitte ve tis'îne ve tis'a mi'etün 'alâ yedi ez'afü'l-'ibād 'Ali bin Bâlî

SONUÇ

Surûrî, Türk edebiyatının en çok üreten sanatçılarının başında gelmektedir. Tıptan, felsefeye; dinî konulardan edebiyata kadar çok değişik sahalarda eser veren Surûrî'nin yoğunlaştığı alanın şerh ve haşiye yazma olduğunu söylemek mümkündür.

Türk edebiyatında şerh yazma geleneği tıptan, fıkha; edebiyattan, mantiğa; tarihten, tefsire kadar bütün sahaları içine alır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, dinî ve edebî yönü olan bir eserdir. Türk edebiyatında Surûrî'den başka Şebistân-ı Hayâl'e şerh yazan bir şârihe şu ana kadar yaptığımız araştırmalarda rastlanmamıştır. Şebistân-ı Hayâl'e şerh yazılmamakla birlikte nazîre tarzında Abdurrahman Gubârî'nin ve Yusûfî'nin çalışmaları bulunmaktadır.

Surûrî, Şebistân-ı Hayâl'i şerh ederken, müellifin eser şablonunu esas almıştır. Şebistân-ı Hayâl sekiz bâbtan meydana gelmiş bir eserdir. Her bâbın altında konunun özelliğine göre fasıllar bulunur ve fasılların sayısı değişkendir.

Manzum ve mensur parçalar, karışık bir düzende Şebistân-ı Hayâl'de yer almıştır. Manzum parçalar, kıt'a, mesnevî ve rubâ'î nazım biçimleriyle beyit nazım birimi kullanılarak yazılmışlardır. Mensur parçalar da genellikle nükte ya da hikâye başlıklarıyla yazılmışlardır. Surûrî, şerhte Arapça ve Farsça manzum parçaları açıklarken Arap ve Fars dillerinden de örnekler vermiştir. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de Surûrî kendi yazdığı manzum Türkçe parçaları ilâve etmeyi unutmamıştır.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de Surûrî, klâsik bir metin şerhi yöntemine başvurmuştur. Öncelikle metin verilmiş; arkasından metin yüzyılın Türkçe'sine aktarılmıştır. Şârih daha fazla açıklama yapma gereği duyduğu bölümleri de 'san'at budur ki' başlığı altında ele almıştır. Surûrî, Arapça ya da Farsça'dan dilimize aktarılan bölümlerde metne sadık kalmayı tercih etmiştir. Gramer anlamına sıkı sıkıya bağlı olan Surûrî, manzum parçaların toplu olarak tercümesini verdiği 'Terceme' başlığı altındaki bölümlerde sanatlı bir dil kullanmıştır.

Surûrî, şerhinde metne bağlı kalarak şerh etme yolunu seçmiştir. Surûrî'nin metin şerhinde gramer anlama ve metne bağlı kalmasının sebeplerinden en önemlisi eserin yapısıdır. Şebistân-ı Hayâl, muammayla ilişkisinden dolayı zor anlaşılır bir eser olarak bilinmektedir. Surûrî'nin mu'ammayla yakın ilişkisi olmasına rağmen, zoraki

te'villerden kaçındığı görülmüştür. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de bazı parçalar, sadece Türkçe'ye aktarılarak bırakılmıştır. Şârih'in metne açılım getirmekte zorlandığı bu tür örneklere eserde rastlanmaktadır.

5 Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de her bâb ve her fasılda karşımıza çıkan en önemli noktalardan birisi, mu'ammâ'nın eseri anlamak için kilit özelliği taşımasıdır. Mu'ammâ çözüm yollarını bilmeyen birisinin Şebistân-ı Hayâl'de söylenenleri anlaması kolay olmasa gerektir. Mu'ammâyla birlikte eserde karşımıza çıkan bir diğer konu da eserdeki Hurûfî yaklaşımlardır. Hurûfilik İslam kültür ve edebiyatını çokça etkilemiş bir akımdır. Fars ve Türk kültüründe derin izler bırakan bu akıma heterodoks anlayışların içerisinde 10 daha fazla rastlamak mümkündür. Şerh içerisinde Hurûfilik anlayışının yansımaları edebî çerçeve içerisinde kalmıştır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de, Surûrî, Fettâhî'nin çizdiği çerçeveyi aşmamayı tercih etmiştir. Bu yüzden şârihin devriyle ilgili, ele aldığı konularla ilgili kişisel değerlendirmeleri eserine fazla yansımamıştır.

15 Eserin ele aldığı konulara bakılacak olursa bir ilmihal niteliği taşıdığı söylenebilir. Ancak bu ilmihalin halka yönelik bir ilmihal olmayıp havassa yönelik olduğu görülmektedir.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de geçen Arapça ve Farsça kelimelerin oranını azımsamak mümkün değildir. Dînî bir nitelik taşıyan eserde Arapça ve Farsça kelimelerin bir çoğu devri içerisinde avam tarafından da kullanılmıştır. Şerhin içerisinde 20 Eski Anadolu Türkçesi'ni yansıtır ek, kelime ve söyleyiş özelliklerine rastlamak mümkündür. Deyimlerin de bolca yer aldığı eserde rahat bir ifade tarzı kullanılmıştır. Şerh içerisinde deyimlerin bolca yer almasına rağmen, atasözü örneklerine rastlanmamıştır. Bunun sebebi de şârihin metne bağlı kalan bir şerh yöntemine başvurmasıdır.

25 Türk edebiyatında mu'ammâ geleneğini tespit etme noktasında Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in önemi büyüktür. Bu şerh, Surûrî'nin sadece basit bir şârih olmayıp bir mu'ammâ ustası da olduğunun bir göstergesidir.

BİBLİYOGRAFYA

- AĞAKAY, Mehmet Ali: *Şerh*, Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5.Baskı, Ankara, 1969.
- AHTERİ, Mustafa Bin Şemseddin: *Ahterî Kebîr*, Matba'a-i Amire, İstanbul, 1310.
- AHMET Cevdet Paşa: *Belagat-ı Osmaniye*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- AKSU, Hüsamettin: *Hurûflük*, İslam Ansk., C: XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst., 1998, s.408.
- AKÜN, Ömer Faruk: *Sürûri*, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C:XI, 1997, s. 249-250.
- ALİ: *Kühü'l-Ahbar* (Tezkire Kısmı Haz. Mustafa İsen), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.
- ALİ ŞİR NEVAYİ: *Mecâlisü'n-Nefâyis* (Haz. Hüseyin Ayan, Kemal Yavuz, Efrasiyab Gemalmaz, Gönül Ayan, Yavuz Akpınar), Atatürk Ün.,Türkiyat Araştırmaları Yay., Erzurum, 1988.
- AŞIK Çelebi: *Meşairü's-Şu'ara or Tezkere of Aşık Çelebi* (By. G.M. Meredith Owens), Printed For The Trustees, England, 1971.
- AYAN, Ülkü: *Lâmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1987.
- BAŞTÜRK, Orhan: *Sururi'nin Mesnevî Şerhi*, Selçuk Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1997.

BAUSANİ, A.:Hurûfilik (Çev. Yrd. Doç. Dr. Nezahat Öztekin), Ege Üniversitesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, C: VII, İzmir, 1992, s.357-361 .

BEYANİ: Tezkiretü'ş-Şu'ara (Haz. Dr. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

BİLGE, Mustafa: İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul Ün., Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1984.

BİLKAN, Ali Fuat: Türk Edebiyatında Muamma, Akçağ Yay., Ank., 2000.

BLOCHET, Edgar: Bibliothegue Nationale, Catalogue Des Manuscrits Turcs, C:II, Paris 1932-1933.

_____ Edgar: Bibliothegue Nationale, Catalogue Des Manuscrits Turcs, Paris C: II,1932-33.

BURMAOĞLU, Halit Bilen: Bursalı Lâmi'î Çelebi Dîvânı'ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Bursalı Mehmed Tahir, Sürûrî Mustafa Efendi Muslihuddin, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, C.2, s.347-348

_____ : *Lâmi'î Çelebi*, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, C.2, s.215-218.

CANAN, İbrahim: Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Akçağ Yay., İstanbul, 1993.

CANPOLAT, Hülya: Lâmi'î'nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistân'ı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2000.

CETURTI, Szevak: Arapskih, Turkskih, Perzijskih Bozanskih Rukopisa (çev. Obradio Fehm Nametak), Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka u Sarajevo, London, Sarajevo 1998.

CEYLAN, Ömür: Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

CHENEB, Moh. Ben. : İsağocî, İslam Ansk., C: V/II, MEB. Yay., İst., 1988, s.1066.

ÇAKIR, Mehmet: Binâü'l-Ef'âl, İslam Ansk. C:VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst., 1992, s.179.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : Yahya Bey ve Divanı'ndan Örnekler, Kültür Bakanlığı Yay., İst., 1983.

ÇELEBİOĞLU, Amil: Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1984.

ÇELİK, Ahmet Faruk: Sururi'nin Hafız Divan'ı Şerhi'nin İncelenmesi, Selçuk Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1996.

DEVELLİOĞLU, Ferit: Şerh, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yayınları , Ankara 1993, 11. Baskı, s.991.

DURMUŞ, İsmail: El-Emsile, İslam Ansk., C:XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst., 1995, s.166.

DURU, Rafiye: İsmail Hakkı el-Bursavî'nin Şerh-i Pend-i Attar'ı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

DÜNDAR, Seyhan: Şem'î Şem'ullâh'ın Şerh-i Gülistân'ı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998.

ERDOĞAN, Mustafa: *Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*, Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Manisa 1997, s. 287.

ERSOYLU, Halil: *Şerh*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi , Dergah Yayınları, İstanbul 1998, C.8, s.138

Ferheng-i Ziyâ: Farsça-Türkçe Lûgat, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, C.1, s.500.

FETTAHİ, Nişâburî: *Şebistân-ı Hayâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Bölümü, No: 294.

EVLIYA, Çelebi: *Seyahatname*, C:I, Matba'a-i Amire, İst., 1314.

FAİK, Reşat: *Eslaf*, Tercüman 1001 Temel Eser, İst., Tarihsiz.

GÖLPINARLI, Abdülbaki: *Hafız Divanı (Tercüme)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1992.

_____ Abdülbaki: *Hurûfilik Metinleri Kataloğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

_____ Abdülbaki: *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yay., İstanbul, 1997.

GÖNÜLTAŞ, Güler: *Manisa İl Halk Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Manisa 1986.

GÖTZ, Manfred: *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland*, C.XIII/2, Türkische Handschriften, Teil II, Wiesbaden 1968.

HUART, Cl.: Fettâhî, İslam Ansk., C: IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1950.
s.582.

İLAYDIN, Hikmet: Bostan (Sa'di), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1997.

İPEKTEN, Haluk-Mustafa İsen: Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, C.3, s.149

_____ Haluk-Mustafa İsen-Recep Toparlı-Naci Okçu-Turgut Karabey: Tezkirelere göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

_____ Haluk: Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.

İSEN, Mustafa-Muhsin Macit-Osman Horata-Filiz Kılıç-İ.Hakkı Aksoyak: Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002.

İZGİ, Cevat: Osmanlı Medreselerinde Riyazi ve Tabii İlimlerin Eğitimi, (İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1994.

KALLEK, Cengiz: El-Hidaye, İslam Ansk., C: XVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst., 1998, s.472.

KARAHAN, Abdülkadir: İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

KARATAY, Fehmi Edhem: Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar Kataloğu, C.II, Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1961.

KARLIĞA, H.Bekir: Gazzâlî, İslam Ansk., C:XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İst., 1996.

KATİP Çelebi: Keşf el-Zünûn, C: II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1972.

KINALIZADE Hasan Çelebi: Tezkiretü'ş-Şu'arâ (Haz. İbrahim Kutluk) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978.

KOMİSYON: Zencânî, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Meydan Larousse, C: XII, İst., Tarihsiz,

KORTANTAMER, Tunca: *Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, S. VIII, s.1.

KÖPRÜLÜ, Fuat: Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1986.

_____ Fuat: Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

_____ Fuat: Edebiyat Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli: Hz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 1998 .

KUT, Günay: Acaibü'l-Mahlûkât İslam Ansk., C: I, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst.,1988.

LATİFİ: Tezkire, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Böl., No:313.

LATİFİ: Tezkiretü'ş-Şu'ara (Haz. Doç. Dr. Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

- LEVEND, Agah Sırrı: Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, TDAY Belleten, 1963, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1963, s.91
- Mehmed Süreyyâ: Sicill-i Osmânî, C:V, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- MELİKOF, İrene: Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.
- MENĞİ, Mine: 'Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine', Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- MEYERHOF, Max: İbnünnefis, İslam Ansk. C: I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İst., 1998, s.872.
- MORKOÇ, Yasemin: Su'ûdî Bosnavî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1994.
- MUTÇALI, Serdar: Türkçe-Arapça Sözlük, 1.Baskı, Dağarcık Yayınları , İstanbul 1995.
- NEV'İZADE Atâ'î: Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri, Hadâiku'l-Hakâik Fi Tekmîleti'ş-Şakâik (Haz.Doç. Dr. Abdülkadir Özcan), C: II, Çağrı Yay.,İstanbul, 1989.
- ÖĞÜZ (ORTAÇ), Meral: Sururi'nin Şerh-i Divan-ı Hafızı, Ege Ün., Sosyal Bilimler Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998.
- OKATAN, Halil İbrahim: Surûf'nin Bahru'l-Ma'ârif'i, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1986.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat: *Şerh*, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1959, s.666.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet: Abdurrahman Gubari'nin Hayatı ve Eserleri, İstanbul Ün., Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S: 2, 1950.

PEKOLCAY, Necla: İslâmî Türk Edebiyatı-I, Dergah Yayınları, İst., 1981.

REDHOUSE, W. James : *Şerh*, Turkish and English Lexicon, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 1121.

RİEU, Charles: Catalogue Of The Turkish Manuscripts In The British Museum, Londra, 1888.

_____ Charles: Catalogue Of The Turkish Manuscripts in British Museum, Londra 1888.

RİTTER, Helmut: Hafız, İslam Ansk., C:V/I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İst., 1986.

SEHİ BEY: Heşt-Behişt (Haz. Mustafa İsen), Akçağ Yay., Ankara, 1998.

STRECK, M: Kazvîni, İslam Ansk., C: VI, MEB. Yay., İst., 1988.

Sürûfî: Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981, C.30, s.155-156.

Şem'î: Şerh-i Bahâristân, Manisa İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, No: 554.

Şemseddin Sâmî: Kâmûsu'l-Âlâm, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, C.4, s.2874

_____ : Şerh, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları , İstanbul 1978 C.II, s.773.

ŞİMŞEK,Nuray: Abdurrahman Gubârî'nin Ka'benâmesi, Marmara Ün., Sosyal Bilimler Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İst., 1987, s.85

TARLAN, Ali Nihat: *Metinler Şerhine Dâir*, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981.

TOLASA, Harun: 16. Yüzyıl Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I, Ege Ün. Yay., İzmir, 1983.

TÜYATOK: Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Adana, C: III, Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara 1986.

_____ :Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu , Afyon, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

_____ :Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu , Antalya, C: III- V, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983,1984.

_____ :Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu ,Balıkesir, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

_____ :Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu , Burdur, C: II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

_____ :Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu , Isparta, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

UZUN, Mustafa: Ebced, İslam Ansk., C:X, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1994.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

ÜNVER, İsmail: *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*, Türkoloji Dergisi, Ankara 1993, C.XI, S.1, s. 53-89

VAUX, Carra De: *Şerh*, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C: XI,1997, s. 429.

YAKIT, İsmail: Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Ötüken Yay., İst., 1992.

YAVUZ, Yusuf Şevki: Beyzavî, İslam Ansk., C:VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İst., 1988, s.29.

YAZICI, Tahsin: Hemedânî, İslam Ansk., C: XVII, TDV. Yay., İst., 1998.

_____ : Fettâhî, İslam Ansk., C: XII, TDV. Yay., İst.,1995.

YENİTERZİ, Emine: Divan Şiirinde Na't, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993.

YETİŞ, Kazım : Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Nazariyat Sahasına Getirdiği Yenilikler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ank., 1996.

YÜCEL, Yaşar- Ali Sevim: Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz ,Kanuni, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

ŞAHIS, ESER VE YER ADLARI DİZİNİ

A

°Acā'ibü'l-Mahlūkāt, 31
 Ahmet Ateş, 101
 Ali Emīrī Efendi, 92, 93, 99, 101
 Ali Ker, 27, 28
 Ali Nihat Tarlan, 3, 66, 67
 Ali Şir Nevāī, 30
 Amasya, 1, 10, 11
 Anadolu, 1, 9, 33, 69, 78, 382
 Anka, 241, 373
 Aristo, 21
 Arşnâme, 69
 Āşık Çelebi, 10, 13, 14, 18
 Āşir Efendi, 5, 36

B

Bağdat, 11, 23, 69
 Bahrü'l-Ma'ārif, 16
 Bākī, 1
 Barbara Flemming, 98
 Bātınī, 69
 Bektāşī, 69
 Binā, 22, 23, 110, 153, 203, 323, 362, 369
 Bursa, 4, 8, 96, 99, 100
 Būstān, 3, 25, 214

C

Cāmī, 4, 14, 27
 Cāvidānnâme, 69
 Cevherī, 63
 Cezeriyye, 6
 Cezülī, 5
 Cibrīl, 123, 154

Ç

Çorum, 99

D

Delâilü'l-Hayrât, 5

Dizdar Ahmet, 86

E

Ebü °Ömer, 118

Ebussu'üd Efendi, 3

El-Cündî, 20

El-Maksüd, 23

el-Mulahhas fi'l-Hey'e, 2

Emsile, 23, 24

Eslâf, 15

Esmâ-i Hüsnâ, 5, 6, 7

Esrar Dede, 70

Eşkâlü't-Te'sîs, 2

Evliyâ Çelebi, 13, 18

F

Fâik Reşat, 15

Fârâbî, 22

Fatih Sultan Mehmed, 69

Fenârî, 19, 21

Fettâhî, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 54, 66, 67, 71, 72, 97, 382

Firdevsî, 39, 131

Flugel, 98

Fuat Köprülü, 17

Furfuriyüs, 21

Fusüsü'l- Hikem, 6

Fuzûlî, 1, 6

G

Gazzâlî, 22

Gelibolu, 8, 9

Gelibolulu Âlî, 12, 15, 18

Gölpınarlı, 5, 26, 69, 70

Gubârî, 10, 35, 381

Gülistân, 3, 4, 7, 14, 15, 25, 26, 33, 145, 301

H

Hacendî, 138
 Hacı Selim Ağa, 31
 Hâfiz Dîvânı, 3, 5, 26
 Hâlet Efendi, 101, 102
 Halil İbrahim Okatan, 16, 17, 28, 29
 Hanefî, 24
 Hasan El- Kâtî, 21
 Hayâlî, 1
 Hazîni, 6
 Hicâz, 122, 329
 Hidâye, 19
 Hikmetü'l-Ayn, 2
Hind, 136
 Hoca Şa'bân, 8
 Hulâsatü'l-Hisâb, 2
 Hurûflik, 68, 69, 382
 Hüseyin-i Ahlâtî, 14
 Hüsn ü Dil, 4, 33
 Hz. Ali, 23, 102
 Hz. Hasan, 38

İ

İbni Arabî, 6
 İbnü'n-Nefîs, 22
 İmâm Mâlik, 38
 İmâm Şâfiî, 38
 İran, 11, 16, 30, 31, 33, 34, 65
 İsağocî, 21
 İsağücî fi'l- Mantık, 21
 İsmail Ünver, 101
 İsmet, 39, 139
 İstanbul, 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 18, 20, 21, 26, 35, 36, 70, 94, 97, 98, 99, 101
 İzzî, 23

K

Kâmüsü'l-A'lâm, 15, 33
 Kânünî Sultan Süleyman, 1, 4, 5, 10, 25, 70
 Karaman, 10, 102
 Kasım Paşa, 8, 9, 10, 12
 Kâtip Çelebi, 20, 21, 22, 23, 25, 32

Kılıç Ali Paşa, 86, 100
 Kınalızâde Hasan Çelebi, 8, 14, 26, 61
 Kırk Hadis, 6, 7
 Konya, 1, 11, 25, 26
 Kûh-ı Kâf, 113
 Kur'ân-ı Kerîm, 2, 5, 22, 50, 69, 102
 Kurt Muhammed Efendi, 6
 Kütahya, 1, 96, 99

L

Lâmi'î, 3, 4, 33
 Latifî, 6

M

Mahremî, 17
 Manisa, 1, 3, 11, 29, 35, 95, 99, 100, 379
 Mâverâ'ün-Nehr, 57, 161
 Mecâlisü'n-Nefâyis, 30
 Medîne, 121
 Mekke, 35, 121, 302
 Melâmî, 6
 Merâhû'l-Ervâh, 20
 Merginânî, 19, 24
 Merîf, 139, 214
 Mesnevî, 3, 7, 10, 14, 15, 16, 24, 25, 26, 46, 49, 51, 88, 99
 Meşâ'irü's-Şuarâ, 14
 Mevâkif, 19
 Mevlânâ, 3, 14, 15
 Miftâhü'l-Belâga, 16
 Mora, 9
 Mu'ammâ-yı Câmî, 3
 Muallim Cevdet, 94
 Muhabbetnâme, 69
 Muhammed, 106, 119, 120
 Müsî, 285
 Mustafa bin Cârullâh, 14
 Mustafa Şem'î, 3
 Musul, 23
 Mürşidü'l-Enâm ilâ Dâri's-Selâm, 6

N

Nakşibendî, 9, 10, 74, 96
 Nâşır, 137
 Nev'î, 6
 Nev'izâde Atâ'î, 13, 15
 Nihâlî, 8

O

Orhan Gazi, 2

Ö

Ömer Nüzhet, 91

R

Reşad, 87, 88, 100
 Reşidü'd-dîn Vatvat, 34
 Riyâzî, 29, 61
 Rokzalan, 11
 Rüstern Paşa, 11

S

Sa'di, 25
 Saruca Paşa Medresesi, 9
Selmân, 39, 137, 138, 154
 Seyyid Nesîmî, 29, 69
 Sofî Hasan el-Meşhûr, 86
 Sūdî, 3, 4, 5, 25, 26
 Sultan II. Beyazıt, 1
 Sultan II. Selim, 1
 Sultan III. Murat, 1
 Sultan III. Mehmet, 1
 Sûre-i Yâsin Tefsiri, 2
 Surürî, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
 31, 32, 35, 36, 37, 41, 44, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 73,
 74, 75, 76, 77, 84, 92, 98, 99, 377, 381, 382, 383
 Süleymâniye Kütüphanesi, 21, 36, 85

Ş

Şâhidî İbrahim Dede, 4
 Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 8

- Şebistân-ı Hayâl, 3, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 71,
74, 75, 76, 77, 78, 80, 83, 84, 90, 92, 97, 98, 99, 381, 382, 383
- Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lugât, 34
- Şehzade Mustafa, 11, 28
- Şehzâde Mustafa, 10, 11, 16, 31
- Şemsettin Sâmî, 15
- Şerh-i Buhârî, 18
- Şerh-i Hidâye, 3
- Şerh-i Merâh, 3
- Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, 35, 36, 66, 78, 97, 381, 382
- Şerh-i Tefsîr-i Kâdî Beyzâvî, 18
- Şir'atü'l-İslâm Şerhi, 6

T

- Taftezânî, 7, 19
- Taşköprüzâde, 8
- Taşlıcalı Yahya Bey, 11
- Tehâfüt, 22
- Telvîh, 19
- Tihâme, 121, 122
- Topkapı Sarayı, 4, 94, 101
- Tosyalı Abdülmecid İbni Şeyh Nasuh, 7
- Trabzon, 1
- Tuhfe-i Şâhidî, 5
- Tunca Kortantamer, 2, 55

U

- Usûlî, 6
- Utârid, 137, 142, 214

V

- Vahit Paşa, 96, 99

Y

- Yaḥyâ, 374
- Yavuz Sultan Selim, 1, 4
- Yunanistan, 33
- Yûsuf, 22, 373
- Yusûfî, 99, 381

Z

Zahiretü'l-Mülük, 31
Zembilli Ali Cemâlî Efendi, 3
Zencânî, 23

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI : 394

TEZİN KONUSU (KONULARI) : 1-Eski Türk Edebiyatı 2- Metin Şerhi 3- Sururi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1-Metin Şerhi
- 2-XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı
- 3-Sururi'nin edebi kişiliği
- 4-Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatı İlişkisi
- 5-

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:(Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.)

- 1-Text analyse
- 2-Turkish literary in sixteenth century
- 3- Sururi's literary character
- 4-The relationships of Turkish literature and Persian literature
- 5-

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1-Tezinden Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum	[X]
2-Tezinden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	[X]
3-Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	[]

Yazarın İmzası

Tarih :

TÜRKÇE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük):

(TÜBİTAK/TURDOK' un Abstrakt Hazırlama Kılavuzunu kullanınız.)

ÖZET

Surûrî XVI. yüzyıl sanatçılarından olup Osmanlı devletinin en parlak dönemlerinde yaşamıştır. İyi bir eğitim alarak devlet kademesinde üst düzey görevlere gelmiştir. Kânunî'nin oğlu Mustafa'ya öğretmenlik yapmak üzere görevlendirilmiştir. Eserlerini Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde yazmıştır. Eserlerinin sayısı otuzdan fazladır. Tıp, edebiyat, mantık, hadis, tefsir, fıkıh ve şerh alanlarında eser vermiştir.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl sembolik nitelikte bir eserdir. Şerh, sekiz bölümden meydana gelmiştir. Her bölüm kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Dinî özellikli bazı kelime ve kavramlar şârihin birikimlerine göre çözümlenmiştir. Sembolik bir anlatım diline sahip olan eserin anlaşılması kolay değildir.

Şerhler bir eserin daha iyi anlaşılması amacıyla yazılırlar. Şerhlerin eserin anlaşılmasına katkısı olduğu gibi, yaşanan devrin kültürünün anlaşılmasına da katkısı vardır.

Çalışmamız üç bölümden meydana gelmiştir. İlk olarak 'XVI. yüzyıl ve Metin Şerhi' başlığını taşıyan bir giriş bulunmaktadır. Birinci bölümde Surûrî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Şerh-i Şebistân-ı Hayâl tanıtılmış ve Surûrî'nin şerh metodu ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde nüsha tavsifleri, nüshaların değerlendirilmesi ve şecereyle birlikte edisyon kritikli metin yer almıştır. Metinden sonra bibliyografya ve dizin yer almıştır.

İNGİLİZCE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük) :

SUMMARY

Surûrî is an artisan of XVI th century who lived in very bright period of Ottoman Empire. By having a good education, he promoted to the top levels of administration. He was charged a teacher for the son of Kanûni called as Mustafa. He wrote his work of art in Arabish, Turkish and Persian languages. His work of art, over thirty ,includes the subjects of medicine, literature, logic and religion.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl is a semboic book, which is divided into eight chapters and subchapters. It contains religious words and concepts. It's not easy to understand this work of because of its symbolic quality.

Serhs are the ones which aims to make a book more understandable.Serh also reflects the cultural properities of decade.

Our work of study has three sections. First section includes the title of the sixteen century and serh of text. İn the first chapter the information is about Surûrî's life, his literary character and his works. İn the second chapter Şerh-i Şebisatân-ı Hayâl is introduced and the serh method of Surûrî is explained. İn the second part the criticize of Serh is made also.İn the third part characteristics of copy, criticize of copies and pedigree with the text with edition critical take part in. After the text bibliography and index take part in.

ÖZGEÇMİŞ

Bilal Elbir 19-10-1972 yılında Manisa'da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Manisa'da tamamlayan Bilal Elbir 1989-1990 öğretim yılında Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nü kazanmıştır. 1994 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olmuştur. 1994 yılında mezun olduğu fakültede açılan yüksek lisans sınavlarını kazanarak lisans üstü eğitim çalışmalarına başlamıştır. Yüksek Lisans çalışmasını 1997 yılında 'Kânî Dîvânı Üzerine Bir İnceleme' başlıklı çalışmasıyla tamamlamıştır. 1998 yılında Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doktora programını kazanan Bilal Elbir, 2003 yılında 'Sururi'nin Şerh-i Şebistan-ı Hayal'i-Metin-İnceleme' başlıklı tezini hazırlamıştır. İzmir ve Yalova illerinde öğretmenlik yapan yazar, halen Manisa'da eğitim görevini sürdürmektedir.